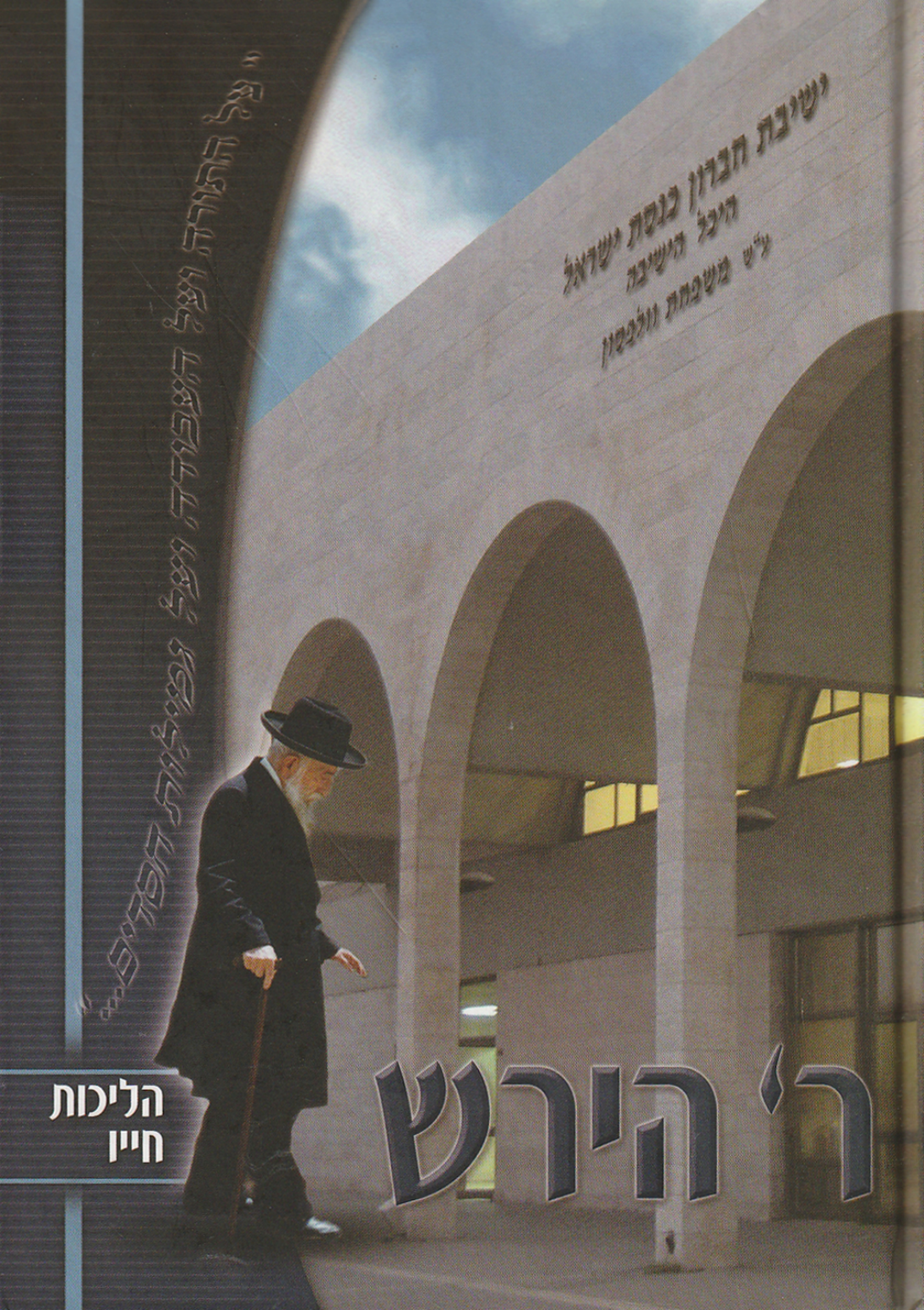
ישיבת חברון בנשמת ישראל
היכל הישיבה
ע"ש משפחת וולבשין
ר' הירש
הליכות חיין

ר' הירש

תולדות חייו
של מורינו
הרב ר' צבי זאב פאלי זצ"ל
משגיח בישיבת "חברון"

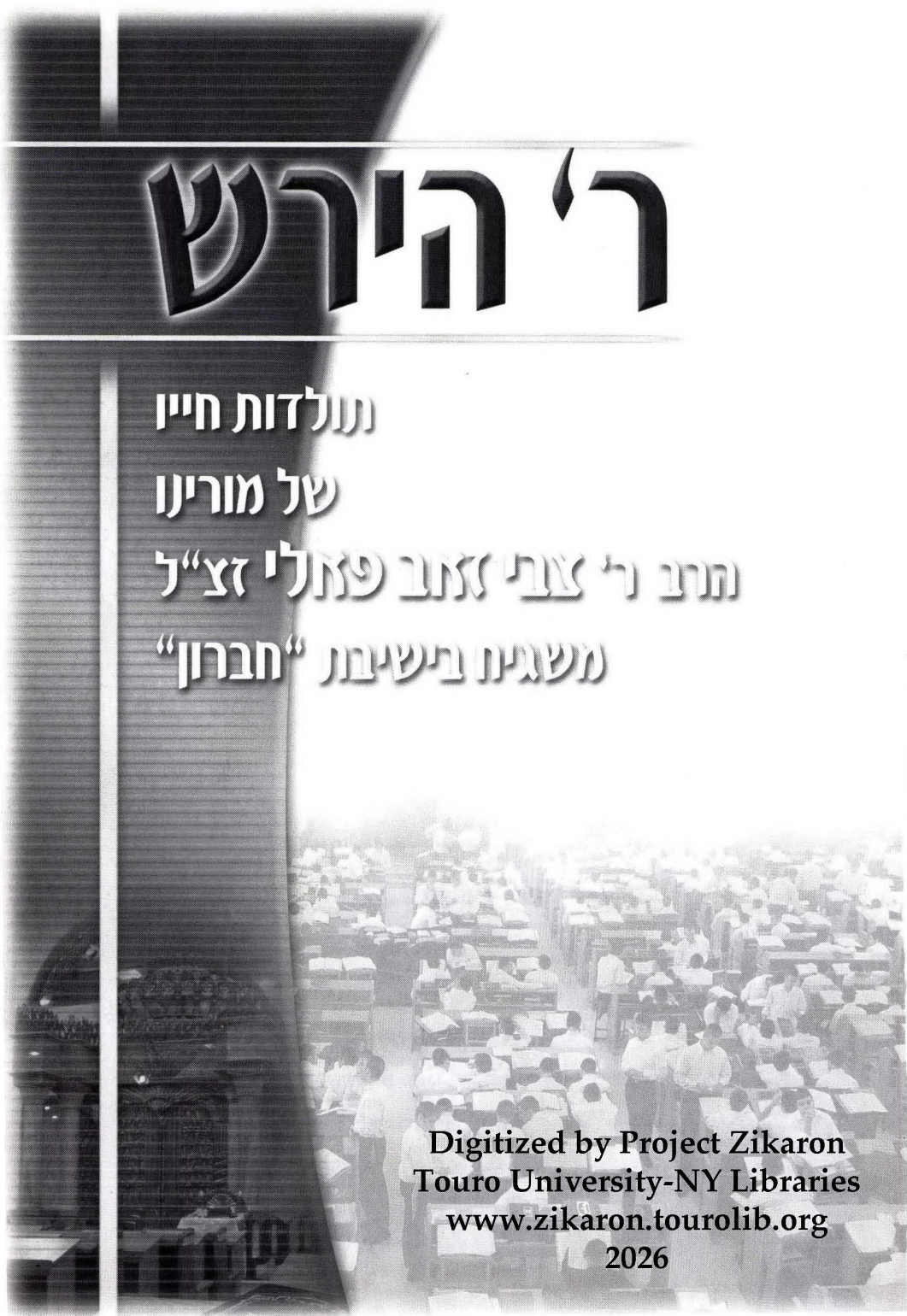

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

©
כל הזכויות שמורות

סריקות ועימוד "מוח עצובים"

עיצוב כריכה א. ו.

הפצה ראשית: "המסורה" רח' חבקוק 5 ירושלים

טל': 02-5370588 , 02-5356413

את הספר אפשר להשיג:

בני ברק: משפחת פאלי רח' הרב הירש 3 טל' 03-5706902

משפחת פאלי רח' הרב זוננפלד 26 טל' 03-6746161

ירושלים: משפחת פאלי רח' ארזי הבירה 47/1 טל: 02-5822721

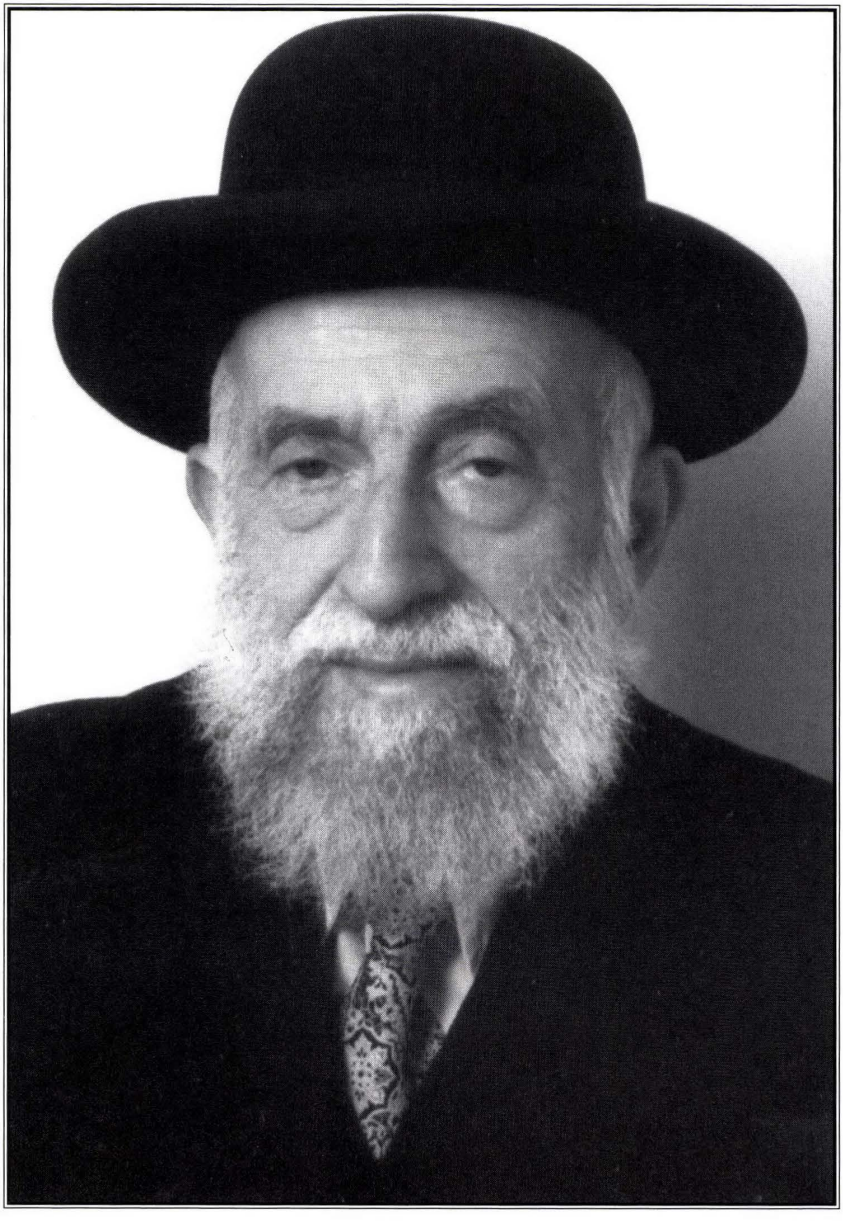

התודה והברכה לבחור החשוב

איתמר והב הי"ו

על נדבת ליבו

בעיצוב הכריכה לספר

יבורך מן השמים

בכל מילי דמיטב ברוחניות ובגשמיות

נשמח מאוד לקבל

הערות והארות.

בכל עניני הספר

נא לפנות למשפחת פאלי

טל: 02-5822721 פלא': 050-4123226

פקס: 03-6764919

מיכל יהודה ליפקוביץ
זכרון מאיר
בני ברק

בס"ד תשעו משפ"ת

למע"כ הרבנים הגאונים שליט"א בני הגה"צ רבי צבי הירש פאלייי זצ"ל.

שאו ברכה מאת השם.

בדבר מה שאתם עומדים להו"ל ספר תולדות אדם ה"ה אביכם האדם הגדול ציס"ע זכרו לברכה, בו יסופר הליכות חייו שהיו לאות ולמופת לכל מי שהכירו, וחלק ממעשיו הגדולים שפעל ועשה בימי חייו ובעוד חיים חיותו הצניע והסתיר כל אותם המעשים ברב ענוותנותו. הנה בודאי יהיה תועלת מרובה למי שיקרא בספר זה בהתבוננות ולימוד להתעורר ללמוד לעצמו ארחות חיים למעלה למשכיל, וכשם שבימי חייו זכה להאציל מרוחו ולהיות דמות לאלפי תלמידי הישיבה הק' כנסת ישראל – חברון, ודלה והשקה לרבים ממה שינק ולמד בבית אביו הגדול הגה"צ רבי אברהם נח זצוק"ל ומרבותיו רבותינו זצ"ל זי"ע, כך ימשיכו ללמוד מתולדות חייו ומסיפור מעשיו מוסר ודעת בחיוב האדם לבוראו ובהנהגת החיים בין אדם לחבירו. וזכות הרבים יהיה בידכם. הח"מ מברכת הצלחה מיכל יהודה ליפקוביץ

שלמי תודה והוקרה

לנדיב הנכבד והנעלה

ראש וראשון לכל דבר שבקדושה לכלל ולפרט

אוהב ומוקיר רבנן והוא ניהו צורבא מרבנן ומרביץ תורה ברבים

הרה"ג ר' צבי רייזמן

בעל מחבר ספרי רץ כצבי (ג' חלקים)

ולמשפחתו החשובה

לוס אנג'לס

על סיועם בהדפסת הספר

יהי רצון שיזכו לרוב נחת מכל צאצאיהם

ויבורכו מן השמים בכל מילי דמיטב ברוחניות וגשמיות

מתוך מנוחת הנפש והרחבת הדעת

התודה והברכה

להרבנית **שרה** תליט"א **פרייפעלד**

אשת חבר להגאון ר' שלמה זצ"ל

על סיועה בהוצאת הספר

להרב **אליעזר בלס** שליט"א מתלמידיו של רבינו

על סיועו בהוצאת הספר

לע"נ

ר' **פינחס רעואל הלוי כץ** ז"ל

נפטר ביום י"א טבת תשס"ז

נתרם ע"י בתו וחתנו

אברהם ודבורה צימרינג

בס"ד

אקדמות מילין

ברגשי גיל ורעדה, מגישים אנו לציבור מבקשי השלימות בכלל, ולתלמידי ישיבת חברון לדורותיה בפרט, את הספר "ר' הירש". הליכות חייו ופעלו של אבינו מורינו זצ"ל משגיח דישיבת חברון מעל יובל שנים.

זכה אבינו באישיותו, במאור פניו, ברוחב לבו, בעבודת ד' המיוחדת שלו, בפשטותו ובצניעותו, להטביע את חותמו על כל תלמידי הישיבה, ועל כל המסתופפים בצילה.

הרגשתנו, שכל מי שעבר את מיפתן הבית הגדול, "היכל ישיבת חברון", חרוטה בליבו דמותו של "ר' הירש", שמלוה אותו ומשמשת לו כדוגמא של "מה ד' אלקיך שואל מעמך", ומה חובתו בעולמו.

השפעתו בישיבה היתה בבחינה של "הוא היה אומר"! מהותו הקרינה והשפיעה, על כל אחד ואחד לפי מה שהוא. אם באופן הלימוד בריתחא דאוריתא, אם בצורת לימוד המוסר בשפתים דולקות, אם לקבל מושג מה זה "אלול" עם חרדת הדין. אם לראות עבודת תפילה של "לב שופכים נכחך כמים", אם להביט אל מראהו בשמחתו ב"שמחת תורה", אם להשתלם כמוהו בעשית חסד, וב"נושא בעול עם חבירו" במושגים גבוהים, ועוד ועוד.

כתב הרמב"ם בפ"ו מהל' דעות הל' ב': "מצות עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם כדי ללמוד ממעשיהם כענין שנאמר ובו תדבק", וכבר כתב המסילת ישרים פ' כא: "והנה ממה שיועיל הרבה לקנות החסידות וכו' וכן תועיל הקריאה בסיפור מעשה החסידים וכו' כי כל אלו מעוררים את השכל להתיעץ ולעשות כמעשיהם הנחמדים".

בימי האבל על אבינו זצ"ל, שמענו רבות מתלמידיו ומכריו, את הרשמים החזקים שנשארו להם, מדבריו, הליכותיו והנהגתו. רחש לבנו דבר טוב, לאסוף עובדות הנהגות ורשמים ולכותבם בספר, למען יעמדו ימים רבים, לעורר, לרענן זכרונות בלב תלמידיו. ספר זה ישמש דוגמא והמחשה למורשת המוסר, לצורת ה"אדם", כפי שהעמידוה רבותינו הגדולים ויהא ספר לימוד למבקשי השלמות.

תודתנו והערכתנו לכל המסייעים בעריכת הספר בעצה, בהערה, במסירת חומר, זכות אבינו זצ"ל וזכות הרבים תעמוד להם להתברך בכל מילי דמיטב.

ותפילתנו לבורא עולם שיהיו מעשינו לרצון, לתועלת לזיכוי הרבים, לנחת רוח ולעילוי נשמתו של אבינו מורנו זצ"ל.

בני המשגיח זצ"ל

מפתח ותוכן העניינים

פרק א' / *ענף עץ אבות*..... 17-50

ר' אברהם נח בקיבוץ תלמידים דהלוסק / בית של תורה / כנסת ישראל וכנסת בית יצחק / תלמידו של רבי ברוך בער / מרביץ תורה בישיבות סלוצק ושקלאו / מעמק הבכא לא"י

פרק ב' / *באוירא דארץ ישראל*..... 51-106

שתוליכנו לשלום / כנסת ישראל על אדמת הקודש / האמונה פורקן למכאוביו ויגוניו / פרעות חברון תרפ"ט / עוד אבנך ונבנית / לעת מצוא / זרע קודש ברך ה'

פרק ג' / *בהיכלה של ישיבת חברון*..... 107-142

רבינו בשאיפה לגדולות / עולם התורה נזקף לזכותו של הסבא / אב אמיתי לבני הישיבה / לאורו של בעל האור יהל / באחוות רעים / דמות מופת לבני הישיבה

פרק ד' / *אם בישראל*..... 143-182

המשפחות המיוחסות בעירה טיקטין / ערש ילדות / סיפור יסודה של תנועת בית יעקב / על ברכיה של שרה שנירר ע"ה / מורה בבית יעקב בפולין ובארץ ישראל / המלטה מגיא צלמוות ובואה לא"י / בקשר של קימא. קול חתן וכו' / ללמוד וללמד

פרק ה' / *מה אהבתי תורתך*..... 183-216

שנים אוחזין בר' הירש / במלחמתה של תורה / חרדה מפני ביטול תורה / באהבתה ישגה תמיד / בצילו של מרן הגר"י סרנא / מתחבר אל החכמים / לומד מכל אדם

פרק ו' / *כמלאך האומר גדל*..... 217-232

עמוד התווך של בית המדרש / שמירת הסדרים בערב שבת ובשבת / זמנו של בן ישיבה יקר מכל / חיי בעלי חכמה ומבקשיה

פרק ז' / *המשגיח* *233-280*

אוצר ויוצר, הבריח התיכון / בהתבטלות מוחלטת להנהלת הישיבה / יד ימינו של המשגיח רבי מאיר / להחיות רוח שפלים / פיקוח נפש רוחני / באהבה רבה לבני הישיבה / לב מוכיח, אדם שמירת גופו עליו / ועדי מוסר בלב ובדמעות

פרק ח' / *כאוירא דישיבת חברון* *281-352*

אוירא דישיבה מחכים / מעתיק השמועה מדור לדור / דמויות הוד / שבת אחים גם יחד / בית פתוח בלב פתוח / חרדת אלול והימים הנוראים בין כותלי הישיבה / שלוחי עמך בית ישראל / משם היו שואבין שמחה / כיצד מרקדין לפני ה' / אורה ושמחה בימי חנוכה ופורים

פרק ט' / *ועל העבודה*..... *353-378*

ולעבדו בכל לבבכם / במעלת התפלה בישיבה / ולפני ד' ישפוך שיחו / וידוי וקבלה להבא / חרדת הדין

פרק י' / *החזק במוסר אל תרף* *379-404*

למד מוסר ותהא ירא שמים / [קדושת] סדר מוסר, בשפתים דולקות / אוזן שומעת תוכחת חיים / אז נדברו יראי ה' / המוסר יוצר כנפים

פרק י"א / *כמחיצתו של הלב אליהו* *405-444*

ארי עלה מבבל / משפיע מרוחו בירושלים / דף קבלות עליו חתומים ר' אלי' ורבינו / החוט המשולש שהקיף את ר' אלי' / שם שמים מתאהב על ידו / ברכות מר' אלי' בזמן שמחות / חשש התדבקות במחלת התארים

פרק י"ב / *כמצוותיו חפץ מאד* *445-478*

ירא מצוה הוא ישולם / מתנאה לפניו במצות ד' מינים / ושמרתם את המצות בזהירות ובזריזות גדולה / הלכות שבת הלכה למעשה / דין פרוטה כדין מאה

פרק י"ג / *הליכות עולם בין אדם לחבירו* *479-532*

אין ב"א למקום בלא ב"א לחבירו / מותר לקפוץ קדוש אבל לא על רגלי הזולת / אבלו בלבו וצהלתו בפניו / לבל תהפך הפרומקיט לקרומקייט / עיתים קבועים ללימוד הלכות שמירת הלשון / מחלוקת זה אש. בולם פיו בשעת מריבה / עם מדת האמת תמיד תצליח / מלבין שיניו לחבירו, מכבד את הבריות

פרק י"ד / *נושא בעול עם חבירו* *533-564*

שותף גמור לצרת חבירו / אביהם של יתומים / הקאדצ'קע של רבינו בשמחת חבירו / טורח בגופו עבור חבירו

פרק ט"ו / *עושה צדקות בגופו ובממונו* *565-588*

אלפי מדרגות של צדקה במגבית פורים / מגבית קמחא דפסחא, מתן בסתר / ראש וראשון לכל דבר צדקה / לב מרגיש צרכי הזולת / צדקה מקרעת גזר דין

פרק ט"ז / *גדולה הכנסת אורחים* *589-612*

והוא עומד עליהם / האורחים על שולחן השבת ויו"ט / משמח את הכלים השבורים של הקב"ה / פותח פתח לחבירו לו ולדורותיו / אוהב את שכניו / ללמוד מאבינו הזקן איך להתנהג עם האורחים

פרק י"ז / *למען חולי ישראל* *613-660*

פיקוח נפש דוחה אי נעימות / לב פתוח כאולם יום ולילה לא ישבות / חן ושכל טוב, לרוחו של כל אחד / שבע עשרה שנה של תמיכה / טורח בגופו למען בריאות התלמידים / מתענג על רב חסדיו

פרק י"ח / *ענוה גדולה מכולם* *661-686*

ענוה שזורה בצניעות / דקדוק המצוות בהצנע לכת / בורח מן הכבוד / מאד מאד הוי שפל רוח / שבירת הגאוה בקול דממה דקה / מבלי תארים בחייו ובמותו

פרק י"ט / *בית נאמן בישראל* *687-702*

הדירה ברח' הושע / מחותנים מהמשפחות המיוחסות / למען אשר יצוה את בניו אחריו

פרק כ' / *ותשחק ליום אחרון* *703-736*

הטביע בתלמידיו הליכות והנהגת חיים / בתקוה לסיים ש"ס / בית אלקים נהלך ברגש / שוב יום אחד לפני מיתתך / מתגבר בזקנותו לעבודת ד'

בשולי ארחות חייו

"לרמז חיים למעלה למסכים"

(מסכי טו, כח)

"בשעת פטירתו של ר' מלישור, נכנסו תלמידיו לנקרו וישבו לפניו ושמרו לו רגיעו למדנו מרחוק חיים..."

(דרך ארץ רבה פ"ג)

ר' הירש. ככה פשוט. בלא טיטלאך. ללא תארי כבוד. בלי תוספת לוואי. בקושי תוספת ר'. כל יתר, כנטול דמי. כזה היה בחייו ואף כי אחרי מותו.

ר' הירש. זה שמו של ספר תולדות האדם. כי זה היה שמו של רבינו זצ"ל בחיים חיותו. זה שמו וזה זכרו. הוא לא נזקק אף פעם לשום תואר לוואי. גדול מרבן-שמו. השם **ר' הירש** אמר את הכל.

כי הוא, בעצם הוויתו, אמר את הכל. "הוא - היה אומר". ה"הוא" שלו, ההויה שלו, אמרה את הכל. עיקר השפעתו במשמרת הקודש שלו כמשגיח בישיבת "כנסת ישראל" דחברון, היתה בדוגמא האישית שלו. הוא הקרין על כל תלמידיו בעצם אישיותו, בצורת הליכותיו, בהנהגת חייו, כשהוא נאחז בעוז בכל אחד משלושת עמודי העולם, אשר כל כך העמיד את עצמו להיות מחובר להם, להיות חלק מהם.

ה"תורה" שלו, ה"עבודה" שלו, ה"גמילות חסדים" שלו, הקרינו על בני הישיבה, השפיעו עליהם השפעה עמוקה שחדרה אל מעמקי ליבותיהם ונותרה באיבה לאורך שנים רבות. כי על כן, כל מעשיו - הן בתורה, הן בעבודה והן בגמילות חסדים, היו מעשים **היוצאים מן הלב**, מתוכו, מפנימיותו, והם אכן נכנסו אל הלב וחדרו על מעמקיו.

הוא השקיע תמיד בבנין עולמו הוא. הוא השקיע בתורה שלו, הוא השקיע בעבודה שלו והוא השקיע בגמילות חסדים שלו, עליהם נשען בנין עולמו. וההשקעה שלו, נעשתה ברובדים היותר עמוקים, היותר פנימיים. שם הוא עיבד את עצמו ב"עיבוד לשמה", לשם בעליו, לשם ד', כדי להיות "ישר" כמו שעשאו האלקים, כדי להיות

"ישר" בעיני אלקים ואדם, כדי להיות "ישר" הן בחובות שבינו לבין האלקים, הן בחובות שבינו לבין בני האדם והן בחובות שבינו לבין ה"אדם" שבו.

מי שראה אותו מתהלך עם אלקים ואדם - ומי לא ראה אותו - ראה כיצד הוא מקיים בנפשו "נעשה אדם", כיצד הוא עושה את העצמיות שלו ל"אדם", ל"אדם השלם". ומי שהתבונן מעט יותר, כבר ראה מאי משמע "רייסען שטיקער פון זיך"...

כי כדי להיות "אדם השלם", כדי להיות "אדם הישר", צריך לייסר את עצמו בייסור פנימי, צריך להסיר את הבלעטלעך, לחתוך שטיקלעך מעצמו...

והוא אכן היה כזה. ככה הוא עבד את בוראו. ככה הוא עיבד את ה"נברא" שבו. ולא היתה זו עבודה חד פעמית, גם לא זמנית, אלא עבודה תמידית, תדירית, עקבית.

הן כך הוה מרגלא בפומיה לבאר את מאמר הנביא מיכה: "במה אקדם ד', איכף לאלקי מרום? האקדמנו בעולות, בעגלים בני שנה?! הירצה ד' באלפי אילים, ברבבות נחלי שמן?! האתן בכורי פשעי, פרי בטני חטאת נפשי?! - הגיד לך אדם מה טוב ומה ד' דורש ממך, כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוקיך" (ו, ו-ח). לימדנו הנביא - היה רבינו זצ"ל רגיל לומר - שאין לקב"ה חפץ ב"מבצעים" חד פעמיים של הקרבת עולות, של הקרבת עגלים ואילים, ולוא אפילו אלפי אילים, או רבבות נחלי שמן. הוא יתברך גם אינו חפץ שיתן האדם את בכור בניו כפרה עבור פשעו, או את פרי בטנו עבור חטאתו. ומה כן? מה ד' דורש ממך? - הליכה תמידית, עקבית, בדרכיו יתברך, "לעשות משפט ולאהוב את הצדק וללכת עם אלקיך בדרכי מצוותיו בצנעה, לא בפרסום רב ולהתייהר" (מצודות שם).

ואמנם, כזו היתה עבודתו. ה"הוא" שלו, ביטא בנאמנות את דרישת הנביא. מסכת חייו רצופה היתה "עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוקיך", כשהוא משמש לבני ביתו, לסביבתו, לתלמידיו, דוגמא מופתית בהליכה מתמדת בדרכי ד', מתוך ענוה וצניעות.

והעבודה הזו, שמראשיתו ועד אחריתו, נשזרה בה החכמה והתמימות גם יחד, כפי שהיה רגיל לומר בשמו של אביו הגאון הצדיק רבי אברהם נח זצ"ל, ממשפיעי המוסר בישיבות ליטא ובישיבת "כנסת ישראל" בעיר הקודש חברון:

"**אַ מענטש דארף זיין אַ פְרום, קלוג, און פְרום**" (-אדם צריך להיות חרד, חכם וחרד).

כלומר - פירש רבינו זצ"ל ואמר - ראשית דבר, צריך האדם להיות עבד ד' ולקבל על עצמו עבודתו יתברך בתמימות. ואולם, עליו גם להבין ולהשכיל את חיובי עבודתו, ומכל מקום עליו להשמר שגם אחרי ה"למעלה למשכיל" שלו, ישאר האדם בתמימות עבודתו.

ו"קיים זה מה שכתוב זה". ה"פֵּרוש" וה"קלוג", נשתלבו יפה יפה בעבודת ד' שלו. והוא גם שילב בעבודתו את חלק העבודה בענינים שבין אדם למקום עם החיובים שבין אדם לחבירו. הכל עלה בקנה אחד של עבודת ד' תמימה, חַכַמָה, עקבית, תמידית, כשהיא מבוססת על אדני עמלותו בתורה, בעומק עיונה. הכל התקפל בתיבה אחת צנועה, ענוותנית, שאמרה את הכל - **ר' הירש!**

* * *

וכאן עומדים רבים ותמהים מה לרבינו זצ"ל, הצנוע, הענוותן ולסיפור דרכי חייו בקהל עם?!

אמת בפיהם. מזדהים אנחנו כי הספר **ר' הירש** מהווה סתירה למהותו של האיש. אבל, אחר ששמענו מפי תלמידיו וחזרנו ושמענו מפיהם שוב ושוב ושוב, מאז שבעת ימי אבלו של רבינו זצ"ל ועד היום, מה גדולה תהיה התועלת בהעלאת **ארחות חייו** עלי ספר, למען יוסיפו ללמוד מארחותיו - "אורח חיים למעלה למשכיל" ולמען ידעו דור אחרון מהי צורת הנהגת החיים הראויה והרצויה לכל מבקש ד', אמרנו הלא כל ימיו היה רבינו זצ"ל מבקש להיות מזכה הרבים לעבודת ד', נבואה איפוא ו"נחיה" את דמותו על כל אנפיה העשירים והמגוונים - אשר יצרו יחדיו הרמוניה נפלאה של שלימות העבודה - ויהיה הספר הזה משמש כספר הוראה חי, כספר מוסר חי, לתלמידיו הרבים ולכל המבקשים לצעוד בארחותיו - בחינת "רבינו למדנו ארחות חיים".

ולזה באנו במגילת ספר, לגולל את ספר תולדות האדם. לספר על אביו הגדול וענפי משפחתו ועל רבותיו מהישיבה ומחוצה לה. על הכוחות האיתנים שהושרשו בו מבית אביו ואמו ועל דרכי גידולו כאילנא רברבא. על אהבת התורה המופלגת שהיתה בו ועל עבודת התפילה היוקדת שלו. על עומדו על המשמר בתפקידו כשומר משמרת הקודש ועל היותו "חוט השידרה" ביצירת אוירת הישיבה. על עבודת המוסר שנתעצם בה ועל "חסידותו" בדקדוק המצוות. על ה"לב טוב" שלו ועל ה"עין טובה" שלו. על ה"סור מרע" שלו בגודל זהירותו מפני פגיעה בזולת, תוך בריחה מלשון

הרע וממחלוקת כמפני האש ועל ה"עשה טוב" שלו בנושאו בעול עם חבירו בצורה מופלגת, אשר באה לידי ביטוי בשרשרת ארוכה של הטבה וחסד עם הבריות. על שמחתו הגדולה בעבודת ד' ועל הדעת והפיקחות שליוו את כל הליכות חייו.

ולא על עצמו יצאו הסיפורים ללמד, אלא ללמד לכל יצאו, לדלות מדרכי הנהגתו ומהליכות חייו, בחינת "כזה ראה וקדש". "כזה" - בשילוב המופלא של עבודת ד' בחובות שבין אדם לקונו עם החובות שבין אדם לחבירו, כפי שהותווה בשיטת החינוך החברונאית - ממשיכת מורשת אסכולת סלובודקא - אשר רבינו זצ"ל זכה להסתופף בחצרות הקודש שלה מנערותו ועד זיקנותו.

יבואו נא רבים מצעירי הצאן, המבקשים להורות להם את דרכי החינוך של הישיבה הקדושה דחברון וימצאו במגילת ספר זו דברי חפץ להכיר ולידע נתיבותיה, להבין ולהשכיל יסודותיה, בחינת "גדולה שימושה יותר מלימודה".

עמהם גם יבואו בני משפחתו, יוצאי יריכו, ויאמרו "מתי יגיעו מעשי..." בחינת "מעשה אבות - סימן לבנים".

אלו גם אלו יעמדו בשולי ארחות חייו, יתבוננו בשלבי גידולו המופלאים של רבינו זצ"ל - ושל תבדלחט"א הרבנית תחי' - חרף כל נסיונות הדור שקדם לנו, ויכירו כמה יפה היה כוחם של ה"יחידים" לעמוד עמידה איתנה נגד כל זרמי התקופה, אותו כח כביר של מסירות נפש למען ד' ותורתו אשר אחזו רבינו זצ"ל - ולהבחל"ח הרבנית תחי' - סייע בידם להיות "זורעים בדמעה", הוליך אותם אל שנות ה"ברינה יקצורו", כשהם רואים ברכה מרובה בעמלם, בצלמם ובדמותם של מאות רבות תלמידים נאמנים ועשרות צאצאים יקרים ההולכים באורח מישור, בנתיבות אבותינו ורבותינו, מנחילי מורשה מדור דור.

"תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל י-ה" (תהלים קב, יט). רבינו זצ"ל, שבק חיים עשירים בתורה ובמעשים לכל חי הבא ללמוד מארחות חייו. תכתב זאת התורה ויכתבו אלו המעשים לדור אחרון, כדי שהעם הנברא אחריו יתמיד לצעוד בארחותיו ולהדבק בתורתו ובמעשיו, ותהיה זכות הרבים תלויה בנפשו הצרורה בצרור החיים, לעילוי נשמתו הטהורה.

פרק ראשון

ענף עץ אבות

ערש ברזל

הלוסק. עיירה קטנה בפלך מינסק שברוסיה הלבנה. נקודה כה זעירה על פני מפת הארץ, עד כי ישנן מפות שבהן הלוסק אינה מתועדת כלל, מפאת קטנה.

הלוסק. עיירה קטנה למטה, אבל גדולה למעלה. הלוסק, הידועה משנות דור ביקרת חשיבותה, בה כיהן ברבנות הגאון המפורסם בדורו, רבי יחיאל העליר זצ"ל, בעל שו"ת "עמודי אור".

הלוסק, הסמוכה לבובריוסק ולסלוצק, שהשכילה ליהנות מזיו שכנותיה הגדולות.

הלוסק, שגם בעלי הבתים ובעלי המלאכה שבה, מילאו כריסם בש"ס ופוסקים.

הלוסק, שמתוך בתי העץ הקטנים שלה, זרחו מגדלי אור לעם התורה.

בהלוסק זו, ניצבה לה בשנת תרל"ו, עריסת איתנים של רבי אברהם נח פאלי זצ"ל- אשר נודע לימים כאיש מורם מעם, גדול בתורה ומושל ביראה ונתפרסם בהשפעתו המוסרית הגדולה בעולם הישיבות.

"בית אבא" - ביתם של רבי חיים פאלי ששימש כמלמד נערי בני ישראל ושל רעיתו הצדקת מרת בילא, היוה קרקע פוריה לצמיחתו המלבלבת של אברהם נח. בבית זה, שכתליו היו ספוגים תורה ויראת שמים, גדל הילד ונתגדל, כשכבר בשחר נעוריו ניכרו בו סימני גדלות רוחנית. על פניו נסוכה היתה תדיר יראה טהורה וכל הוויתו אפופה היתה אצילות רוח, כרוכה בטוב לב ובנועם מידות תרומיות.

בהיותו ילד, רך בשנים, התייתם אברהם נח, אולם הוא לא נפל ברוחו, אלא הוסיף להתחזק, כשהוא מתעצם בשקידת התורה וביראת שמים. חפץ ד׳ בידו הצליח, לעמוד איתן בגבורת נפש, בחינת "כי אשב בחושך - ד׳ אור לי", כשאמו האלמנה, אשר נטלה על עצמה את משימת החינוך שלו, מוסיפה לחשל את רוחו ולנתבו בארחות יושר, במעלותיה של תורה.

רבי אברהם נח פאלי

כברית התורה והמצוות

תרמ"ט.

יום הכנסו למצוות של הנער היתום, אברהם נח, קרב ובא. שמחתה של האם הגדולה, שהשקיעה רבות בטיפוחו הרוחני של ילד שעשועיה, לא ידעה גבולות והיא ביקשה להביע את רגשותיה העמוקים בעריכת סעודת מצוה לרגל המאורע הגדול.

כתלי ביתה של מרת בילא, שליוו את גידולו של הנער, כמו הכשירו את עצמם לחגוג עם בני הבית את השמחה הגדולה. השלחן היה ערוך מוכן לסעודה והכל הביע שמחה - שמחה של מצוה, שמחה של יידישע מאמע שזכתה לגדל את בנה לתורה, שמחה של אלמנה שזוכה לראות את היתום שלה, מחמד עיניה, נעשה ל"איש", ל"גדול", כשהוא שתול על מבועי התורה.

אלא, כאן ציפתה לה הפתעה, שהשביתה את השמחה. חתן ה"בר מצוה", נעלם מן הבית כבר משעות הבקר המוקדמות ועקבותיו לא נודעו. רק בערוב היום נפתרה התעלומה...

גבורת רוחו האיתנה של הנער, אשר פיעמה בקרבו בכל עוז, הוליכה אותו אל כתלי בית המדרש. מבחינתו, לא נמצא מקום הולם יותר לפתיחת שערי לבו בפני היצר הטוב, אלא בתוך ד' אמות של הלכה. נפשו איותה לערוך את ה"קבלת פנים" ליצר הטוב תוך שהוא רכון על הגמרא, טובל במעמקי הוויותיהם של אביי ורבא.

כיון שכך, קיבל על עצמו מבעוד יום להתענות כל אותו היום ולעשות את יום הכנסו בברית התורה והמצוות "כולו לד", בעסק התורה הקדושה.

נאמן לקבלתו, נעלם הנער מן הבית באשמורת הבקר והטמין עצמו בעזרת הנשים של בית הכנסת דהלוסק, שם שיקע את כל ישותו בעומק עיונה של תורה, מתוך מיעוט חלבו ודמו...

כזה היה משפט הנער, אשר כבר מקטנותו יצא לבגר. כזו היתה צורת ה"יום טוב" שלו, כשזכה להיות ל"גדול המצווה ועושה" וככה נמנעה מהאמא המסורה האפשרות לערוך את ה"יום טוב" הגדול הזה במתכונת של "חציו לד' וחציו לכם"...

לימים, כאשר היה רבי אברהם נח חוזר ומספר את דבר מאורע זה, היה מדגיש את צערו הגדול על שהיסב לאמו עגמת נפש.

משזכה הנער להיות ל"איש", הוסיף שקידה על שקידתו ועלה ונתעלה בתורה, כשהוא רוכש לעצמו גדלות מובהקת בתורה, באותם ימים, זכה ליצוק מים על ידיו של הגאון האמיתי רבי יעקב דוד וילובסקי, הנודע בכינויו הרידב"ז, לימים רבה של סלוצק, שכיהן אז כאב"ד בוברויסק, הרידב"ז פתח בפני הבחור הצעיר את אוצרות תורתו, והתלמיד הנאמן שאב ממנו מלא חפניים גדלות בתורה ובמ"ח קניניה.

רוח ד' אשר צלחה עליו, הביאתו גם אל בית מדרשו של הגאון המפורסם רבי רפאל שפירא, ראש הישיבה דוולאז'ין וחתנו של הנצי"ב מוולאז'ין, שכיהן לאחר הרידב"ז כאב"ד בעיר בוברויסק. רבי רפאל האציל מאור תורתו וגדלותו על העלם הצעיר, אשר שתה בצמא את דבריו והתאבק בעפר רגליו כשהוא מתעלה על ידו למעלה למעלה.

בקיבוץ תלמידים דהלוסק

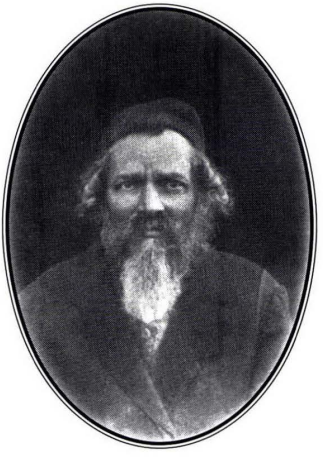

רבי ברוך בער לייבוביץ בצעירותו

באותן שנים כיהן כרבה של הלוסק הגאון רבי אברהם יצחק הלוי צימרמן, איש קדוש, גאון עולם מגדולי הרבנים והמקובלים בדורו, אשר זכה בשנת תרמ"ד בערך, להשיא את בתו עם העילוי המופלא בימיו, רבי ברוך בער ליבוביץ, תלמידו הגדול של רבינו הגאון רבי חיים הלוי סולוביצ'יק, מתקופת כהונתו בישיבת וולאז'ין.

שנים אחדות לאחר נשואיו של רבי ברוך בער, כאשר נתבקש חותנו לישב על כסא הרבנות בקרמנצ'וג שבאוקראינה, נקרא רבי ברוך בער למלא את מקום חותנו ברבנות הלוסק.

בפרק זמן זה, שב הבחור אברהם נח אל בית אמו שבהלוסק ותיכף עם בואו של רבי ברוך בער לכהן פאר בהלוסק, החל הבחור ללמוד בצוותא חדא עם רבי ברוך בער - חרף היותו צעיר מרבי ברוך בער בעשר שנים.

אל הלימוד בחברותא עם רבי ברוך בער נלוה גם ידיד נעוריו של אברהם נח, אף הוא בן העיר הלוסק, רבי יצחק אייזיק שר, לימים ראש ישיבת סלובודקא בקובנא

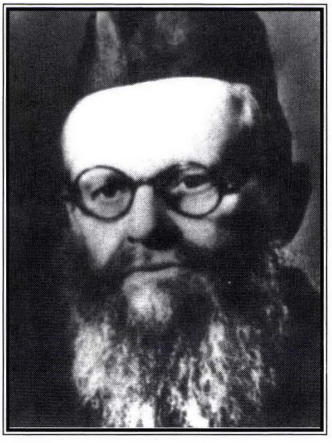
רבי אייזיק שר

שבליטא ובאחרית ימיו מיסדה של ישיבת סלובודקה בגבעת רוקח שבבני ברק. גם גיסו של רבי ברוך בער, רבי אליהו בן ציון גרבר, לימים רבה של הורדוק, הצטרף לחבורת לומדים זו. היתה זו חבורה של גאונים, שהפליאו בשקידתם בתורה, בעומק העיון.

עד מהרה יצא שמעו הגדול של רבי ברוך בער בערי הסביבה, וצורבים מופלגים, מבקשי ד', ביקשו להצטרף אל חבורת הלומדים בהלוסק.

מתחילה, חכך רבי ברוך בער בדעתו אם להענות לבקשתם ולקבוע ישיבה בהלוסק, והוא יצא אל וואלוז'ין להציע את ספיקו בפני רבו הגדול הגר"ח סלובייציק. התשובה שהיתה חד משמעית, תלויה היתה בצוארו של רבי אברהם נח:

"פגשתי לאחרונה את תלמידך רבי אברהם נח פאלי ונוכחתי לראות שהוא עצמו כבר ראוי להיות ראש ישיבה, אם כן כל שכן שאתה ראוי לעטרה זו".

כך, מתוך הלימוד בחברותא של רבי אברהם נח עם רבי ברוך בער, נתייסד על ידם ותחת הנהלתם, הקיבוץ המפורסם הנודע בשם "קיבוץ הלוסק" רבי ברוך בער שעמד בראש ה"קיבוץ" החל באמירת שעורים כסדרם בפני הלומדים, שבמרוצת השנים נעשו לתלמידי חכמים מופלגים, ונתפרסמו לימים לגדולי ישראל, כמו רבי שלמה היימן ראש ישיבת ר'מיילס בוילנא, רבי אליעזר יהודה פינקל ראש ישיבת מיר, רבי אלתר שמואלביץ הר"מ דסטוצ'ין ועוד שורת גאונים מובהקים, אנשי שם.

בחברותא עם רבי ברוך בער

על לימודו של רבי אברהם נח בחברותא עם רבי ברוך בער באותן שנים נפלאות, היה בנו, רבינו זצ"ל מספר דברים מופלגים ומופלאים, תוך שהיה מדגיש תדיר שמושגי ההתמדה שלהם והיותם שקועים בלימוד, היו רחוקים ממושגנו מרחק של כמה דורות.

לימודם בחברותא, היה נמשך משך שעות רצופות, מבלי להביט במורה שעות ומבלי להבחין בין יום ובין לילה. בדרך כלל, היו מסיימים את תלמודם לאחר חצות הלילה, כאשר בחוץ כבר שררה עלטה מוחלטת, וכך היו שבים איש איש אל ביתו, כשבקושי היו מפלסים להם דרך בתוך חשכת הליל.

כך ארע, שכאשר יצאו פעם בשעת לילה מאוחרת והמשיכו לחזור על תלמודם, תוך כדי הליכה באויר הלילה הזך, שקעו בבוץ מבלי משים, עד שבקשיים מרובים הצליחו להחלץ משם.

פעם אחת, כאשר עלו באישון לילה אל ביתו של רבי ברוך בער, ביקשו לשתות תה עם אכילת מרקחת ריבה - הנקראת באידיש וַרֶנְיֶא. מרוב היותם שקועים בלימוד, לא נתנו לבם למה שמונח בפניהם וכך לעסו בתוך פיהם את הספוג של רחיצת הכלים. למחרת, כשנודעה הטעות, הפטיר רבי אברהם נח:

"הרגשתי אמש שהריבה היתה קשה קצת"...

הלימוד העיוני בעמקות מופלגת, בחברותא עם הראש הגאוני של רבי ברוך בער, נסך ברבי אברהם נח עוז ותעצומות לירד לעומקן של שיתין ולחדש חידושי תורה לאמיתה של תורה.

את אחד מחידושיו בסוגיא ד"לשמה" בגיטין, מביא הגרב"ד בשם אומרו, בספרו "ברכת שמואל" (גיטין סימן ז אות ב):

"לענין אם נעשה הגט כמו שנחקרה גם לענין לשמה, מה שחקר הרב הגאון ר' נח ז"ל מהלוסק וכו".

כך זכו שבמשך שנות לימודם בצוותא, עלתה בידם, בעוצם שקידתם המופלאה, ללמוד את כל הש"ס בעיון, כאשר לנגד עיניהם עמדה המשימה הנשגבה אותה הציב רבי ברוך בער:

"לפני שמתחילים לומר שיעורים צריכים ללמוד היטב את כל הש"ס!"

קשר ידידות עז ואמיץ, קשר של תורה, נוצר בין רבי ברוך בער לבין רבי אברהם נח, ואף לאחר שנים מרובות, היה רבי ברוך בער עומד עמו בקשרי מכתבים, כשהוא מפליג בתארי כבוד הראויים לשמו:

"החיים והשלום לכבוד ידידי מחמד לבבי ונפשי, הגאון המפורסם סיני ועוקר הרים, אוצר היראה, כש"ת ר' אברהם נח וכו'".

בעוז ידידותם, רגיל היה הגרב"ד לשגר לרבי אברהם נח גם איחולי ברכות מזל טוב לשמחות ואיחולי ברכות להכתב ב"כתיבה וחתימה בספרן של צדיקים גמורים", כשהוא מזכיר לעתים במכתבו גם את רעיתו של רבי אברהם נח, הרבנית הצנועה מרת רבקה. גם לימים, כאשר עלה רבי אברהם נח לארץ ישראל והתיישב בחברון עיר הקדש, שיגר אליו הגרב"ד מכתב ברכה לשמחת נשואי בתו.

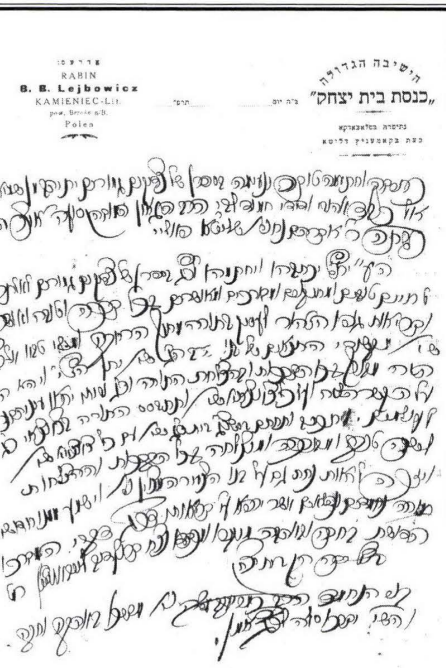
RABIN
B. B. Lejbowicz
KAMIENIEC-Lit.
Polen
„כנסת בית יצחק"

כתיבה וחתימה טובה ונעימה בספרן של צדיקים גמורים יתיהב מן שמיא אל כבוד אהובי וידידי חמוד לבי הרב הגאון המובהק סוע"ה אוצר ה' כשת"ה ר' אברהם נח שליט"א פאלי
העית"ש יכתבהו ויחתמו לכ"ג בספרן של צדיקים גמורים לאלתר לחיים טובים ומתוקנים ומבורכים ומאושרים בכל ברכה וטובה ואושר ובריאות גופו הטהור לעסוק בתורה מתוך הרחבה ומזלא טבא... שי' מקשורי התנאים של בנו הרב הג' שי' יתן הש"י ויהא... הזה מבורך בכל הברכות ובהצלחת התורה וכנ'.. יתנו עיניהם... על הקשר הלזה ועל כל צורכם? שי' ותתבסס התורה בצאצאי כ"ג לעולמים, ותכתב ותחתם בסשצ"ג בית כ"ג שי' עם כל צאצאיו שי' לשנה טובה ומבורכה... בכל הברכות וההצלחות ויזכה לראות נחת גם על בנו הצעיר המצוין נ"י וישמע ממנו חדושי תורה נחמדים ונפלאים אשר... ע"י... דכ"ג דברי המברכי הדרש"ת
בחבה ובאהבה ומוקירו ומכבדו נצח [חתימה]

מכתב מרבי ברוך בער לרבי אברהם נח

מכתב מרבי ברוך בער
לרבי אברהם נח

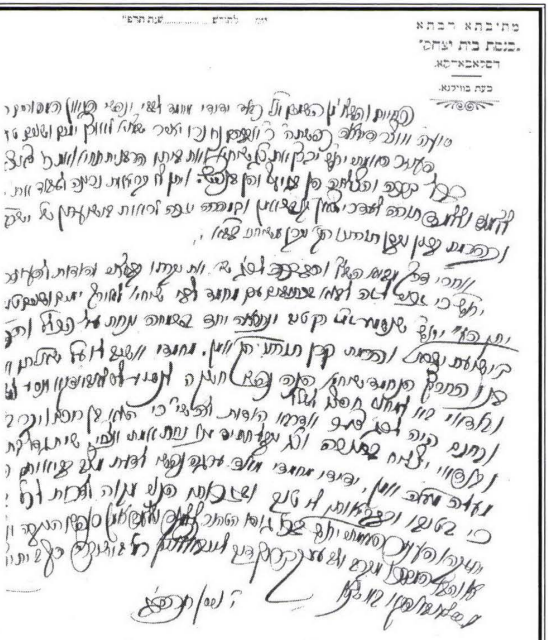

החיים והשלום מן השמים אל כבוד ידיד מחמד לבבי ונפשי הגאון המפורסם... סוע"ה אוצר היראה (כפשת"ה) ר' אברהם נח נרו יאיר שיחי' לאורך ימים ושנים...

העוזר האמיתי ית"ש יברך את כ"ג שיחי' ואת ביתו הרבנית תחי' ואת כל צאצאיו בכל ברכה והצלחה הן בגוף הן בנפש ויתן לו בריאות נכונה לעבוד את... ללמוד וללמד תורה לעדרי הצאן (קודש אמן) ובמהרה יזכה לראות בישועתן של... ובהרמת קרנן וקרן תורתנו הק' וקרן משיחנו בב"א.

אחרי דרך מבוא השלום והברכה לכ"ג שי' את ... קבלתי והודות להעוזר ית"ש כי זכני לזה לבוא בכתובים עם מחמד לבי שיחי' לאורך ימים ושנים טובים יתן הע"י ית"ש שנשמע מכ"ג רק טוב ונתראה יחד בשמחה ונחת על הכלל... בישועת ישראל והרמת קרן תורתו הק' אמן. מחמדי אשיב לו על שאלתו על בנו החריף הנחמד שיחי' הנה נפשו חשקה לנסוע לסלאבאדקא ונסע לשם ובודאי בא למחוז חפצו לשלום.

ובחנם היה לכ"ג צער אדרבה הודות להש"י כי הוא בן חכם ויקר ובודאי יצליח בתורה וכ"ג יקבל תמיד מנו נחת אמיתי ונצחי שיתגדל בתורה מעלה מעלה אמן, ידידי מחמדי מאוד ערגה נפשי לדעת מצב בריאותו כי בטובו ובבריאותו לי טוב ובזכותו הנני מקוה לזכות לכל...

יחזקהו העוזר האמיתי ית"ש בכל גופו הטהור ללמוד וללמד אמן כנפשו היקרה... אוהבו המברכו מקרב ולב עמוק (חתימה)

בנית היוצר דסלובודקא

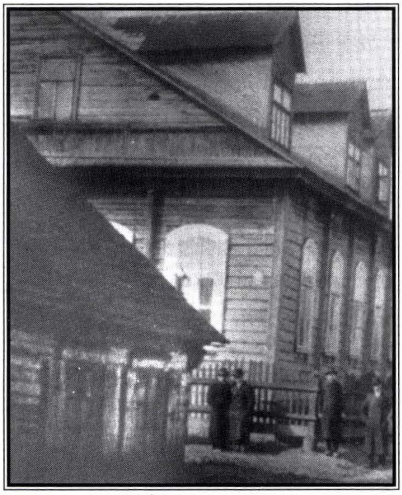
בנין הישיבה בסלבודקה

בשנת תרנ"ז, כאשר במענה לבקשתו של הרידב"ז מסלוצק, שלח אדמו"ר הסבא מסלבודקא רבי נתן צבי פינקל את הגאון רבי איסר זלמן מלצר עם ארבעה עשר בני עליה מבחירי תלמידי סלבודקא, ליסד את ישיבת סלוצק, החל שמעה של ישיבת סלובודקא להוודע גם בגלילות פלך מינסק, ורבים מבני הנעורים נהרו משם לסלבודקא, פרברה של עיר המבצר קובנא.

ישיבת "כנסת ישראל" דסלבודקא שנוסדה בשנת תרמ"ב על ידי הסבא רבי נתן צבי פינקל, התנהלה ברוח האסכולה המוסרית, פרי רוחו של רבי ישראל סאלנט'ר, כשהיא ממזגת דרגה גבוהה של לימוד תורה בהעמקה ישרה, עם עבודה מוסרית צרופה ביראת ד' ובתורת המידות.

נפשו של הבחור אברהם נח, חשקה בבית יוצר לקומת האדם, אשר בין כתליו משתלבת הרמוניה שכזו, והוא גלה לקנות תורה ויראה בהיכלה של "כנסת ישראל" דסלבודקא, שם זכה להתקרב ביותר אל הסבא זצ"ל. ותחת שרביטו הנאמן, השתלם בעליה מוסרית כבירה, שהתמזגה בלמדנותו המופלגת.

בית של תורה

שמו של הבחור המופלג אברהם נח פאלי, יצא לפניו כמי שרב גובריה בתורה וביראה, ובהגיע עתו עת דודים, רבו רבים וטובים שביקשו לזכות בו, ו"מד' אשה לאיש" וכך זכה בשנת תרנ"ט, להשתדך עם העלמה המשכלת ביראת ד', מרת רבקה, בתו של הגאון רבי אריה לייב דובער וואלפערט זצ"ל הגאב"ד דגרינקשוק, פלך קובנא, אשר הצטיינה בטוב לב, בארך רוח ובפיקחות עמוקה.

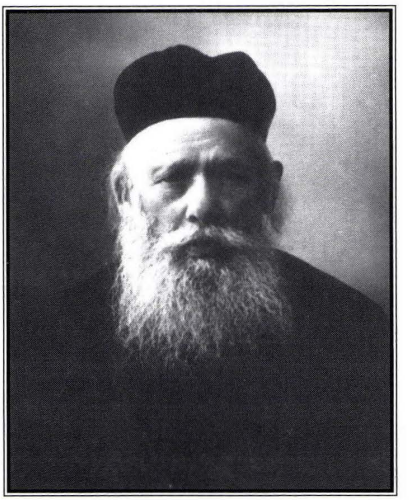
רבי אריה לייב וולפערט

בטרם יצא השידוך לפועל, כבר הועיד החתן רבי אברהם נח את עצמו לגדולות כשמתוך השגותיו הגבוהות, התוה מראשית דרכו את צורת ה"ללמוד וללמד" שלו, עד שראה חובה לנפשו להציב בפני המדוברת שני תנאים: הא' - שיוכל לנסוע ללמוד חוץ לבית, והב' - שאם ייסד ישיבה, היא לא תתערב בזה כלל. רק משקיבל את הסכמתה המלאה, ניאות לברך על המוגמר.

באותה עת, כבר גבהה קומתו הרוחנית של רבי אברהם נח משכמו ומעלה, כשגם תוארו החיצוני היה כתואר רבני, עד שהיתה חזותו כראש ישיבה ותיק. משום כך, כאשר בשבת הראשונה הגיע לבית חמיו והלך עמו לבית הכנסת המקומי, יצא קול תמהון בין בעלי הבתים:

"מדוע לקח הרב לבתו חתן אלמן?"

חמיו רבי אריה ליב, נולד בשנת ת"ר וקנה תורה בקבוץ לומדי תורה המפורסם שבעיר איישישוק. לאחר שנסמך להוראה על ידי רבני הקהלות הגדולות גאוני דורו, נתקבל בשנת תרל"ג לרב בעיר ווילקי פלך קובנא, שם כיהן ברבנות עד אשר נקרא לכהן פאר ברבנות העיר גרינקישוק.

לבד גאונותו המופלגת, נודע רבי אריה לייב גם בפיקחותו הגדולה, אשר עמדה לו ביושבו על כסא הרבנות, לנהל עדתו במישרים ולהלך כנגד רוחו של כל אחד ואחד מבעלי הבתים בקהילתו.

פעם אחת, נכנסה אצלו אשה מבנות העיר בהתרגשות נוראה, כשבקושי הצליחה להוציא מפיה, כי הגיעה לאזניה ידיעה נוראה שהאדם יצא מן הקוף. בתבונתו הגיב על אתר:

"אולי מי שאמר כן יצא מן הקוף, אבל אנחנו לא!"

כיוצא בדבר, התבטא המשגיח ממיר רבי ירוחם לייבאוויץ, כאשר ספד למרן החפץ חיים:

"לו היה דרוין רואה את החפץ חיים, לא היה מעלה תיאוריה שכזו, שהאדם נוצר מן הקוף".

בנין וחתנין רבנן

זכה רבי אריה לייב לבנין רבנן וחתנין רבנן. בנו המופלג רבי שמואל יעקב, ישב באהלה של תורה בעיירת מגוריו פרן שבליטא. בנו השני, רבי אברהם אבא, שמתחילה קבע מושבו בעיר טלז, עבר אחר מלחמת העולם הראשונה להתגורר בעיירה פוניבז' ושקד שם על תלמודו. לימים, סיפר הרב מפוניבז' הגאון רבי יוסף שלמה כהנמן, שכאשר נזקק לצאת מן המקום, היה רבי אברהם אבא ממלא את מקומו בשיעורו הקבוע.

רבי שמואל יעקב וולפערט עם בניו

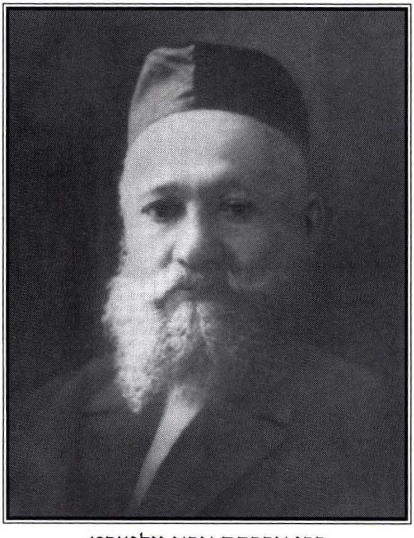

רבי אברהם אבא וולפערט

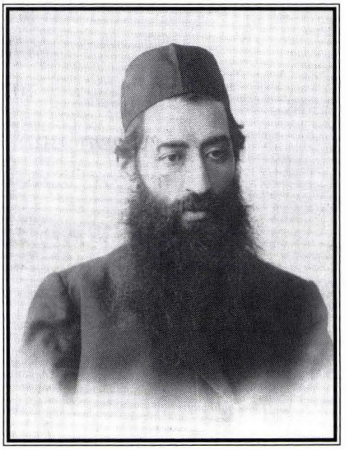

רבי בן ציון יוסף יעקבסון

חתניו המופלגים של רבי אריה ליב, היו משוקעים כל ימיהם בד' אמות של הלכה בלבד, כשהם גולים מביתם ונוסעים לעיר אחרת לשקוד שם על תלמודם, באין מפריע. רק לקראת הימים הטובים, היו שבים לפקוד את ביתם.

חתנו הגדול, הגאון רבי בן ציון יוסף יעקבסון, אשר נשא לאשה את מרת חוה דבורה, שימש כר"מ בעיר ניעזין אשר בפלך צ'ערניגאב. אף הוא זכה להעמיד תלמידים לתורה וליראה, כשעליהם נמנה הגה"צ רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל, בעל "מכתב מאליהו", אשר שימש בערוב ימיו כמשגיח בישיבת פוניבז' בבני ברק.

לימים, עלה רבי בן ציון יוסף לארץ ישראל והתגורר בשכונת אחוה בירושלים בבנין "אגודת אחים אנשי אמריקא", כשהוא קובע את מקום תפילתו בבית הכנסת המקומי, הנודע בשמו "אמריקאנע'שע שוהל", שם השמיע מדי יום את שעורו בגמרא - שנאמר על ידו בטוב טעם ודעת, בעריבות ובמתיקות - בפני קהל השומעים, אשר מילא את היכל בית הכנסת.

גם ל"אשת חבר" שלו, הרבנית חוה דבורה, היתה תפיסת יד בתורה, כשבקיאותה הרבה בתנ"ך הדהימה כל שומע.

רבי נח פאלי שליט"א, מספר, שכאשר בא לבקרה בבית החולים לאחר שעברה אירוע מוחי, התבטאה בפניו ואמרה:

"בזמן שאני שוכבת ואין לי מה לעשות, אני חוזרת על התנ"ך".

ותיכף הוסיפה בקשה:

"עכשיו שחזרתי על ספר שמואל, לא הצלחתי להזכר בשמה של אחת מנשות דוד המלך. בבקשה, עשה איתי חסד, תפתח את התנ"ך בפרק פלוני ותמצא את מה שחסר לי".

חתנו השני של רבי אריה לייב, גאב"ד גרינקישוק, היה הגאון רבי אברהם נח פאלי זצ"ל, אשר נשא לאשה את בתו המצויינת בבינתה ובמידותיה, מרת רבקה ע"ה.

חתנו השלישי, היה הגאון רבי אברהם יוסף לונדין, מבחירי תלמידיה של ישיבת טעלז המעטירה. אחר נשואיו עם מרת פייגא הינדא ע"ה, שימש כר"מ בישיבתו הרוממה של הגאון הרב הורביץ בעיר דווינסק. לימים, עם עלותו ארצה, שימש כחבר ב"ועד התאחדות פליטי רוסיא", אשר פעל רבות למען הרבנים הפליטים, אשר ניצלו מעמק הבכא.

הגאון רבי אברהם נח גרבוז שליט"א, מספר ששמע מסבתו מרת רבקה שהיא ושתי אחיותיה, מרת חוה ומרת פייגא הינדא, אשר זכו לעלות לארץ הקדש, היו נפגשות משך שנים ארוכות מדי שבת קדש אחר הצהרים, בביתה של הדודה חוה ע"ה, ואף שישבו יחדיו פעמים שעתיים ופעמים שלש שעות, לא עלתה ביניהם מעולם דברת לשון הרע.

רבי אברהם יוסף לונדין

חתנו הצעיר של הגאב"ד דגרינקישוק, היה הגאון רבי זלמן אוסבסקי, מפארי רבני ליטא, אשר עוד טרם מלחמת העולם הראשונה כיהן בה פאר בכמה קהלות.

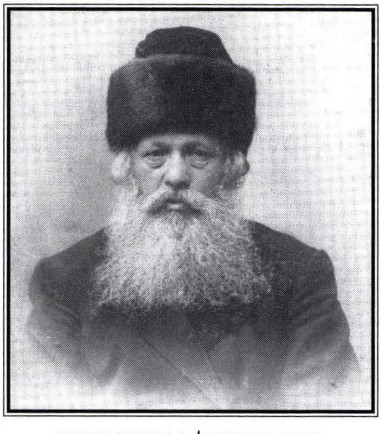

הצד השני של הכרטיס ברכה
תמונתו של רבי אריה לייב

כרטיס ברכה ששלח רבי אריה לייב וולפערט
בשנת תרס"ג

בנו של רבי זלמן אוסבסקי

לאחר מלחמת העולם הראשונה ישב על כסא הרבנות דסלבודקא, עד יומו האחרון, עת נתעלה למרום במות קדושים, כאשר הרוצחים הליטאים אשר שיתפו פעולה עם הגרמנים הארורים ימ״ש ונודעו באכזריותם ורשעותם, פרצו לביתו וכשמצאוהו יושב ועוסק בתורה עם בנו, כרתו את ראשו בעודו רכון על הגמרא וכך עלתה נשמתו הקדושה למרומים, מתוך עמלה של תורה.

הרשעים הארורים, אשר ביקשו ללמד את כל בני העיר שיש לציית לכל פקדותיהם הנפשעות, נטלו את ראשו הכרות והעמידוהו לראוה בחלון ביתו הפונה אל הרחוב. וכך, משך כמה ימים, היה ראשו של הקדוש רבי זלמן הי״ד, מוצב על אדן החלון לעיני כל העוברים ושבים, אשר מפחד הרוצחים נילאו לעשות מאומה למען כבודו של מת.

גאון מופלא ומחדש גדול בתורה, היה רבי זלמן הי״ד. עוד בחיים חיותו, החל בעריכת מערכות חידושי תורתו, אותם ביקש להדפיס בספר ״כרם שלמה״. אלא, שלא איסתייעא מילתא ולא זכה הדור ליהנות מאור תורתו. רק מעט מחידושי תורתו נותרו לפליטה, כמו מערכות חידושיו שהתפרסמו בקובץ ״בית ישראל״, שיו״ל בשנת תרפ״ג ע״י כולל קובנא שבסלבודקא, בעריכת הגאון רבי אייזיק שר. לימים כאשר הובאה בפני מרן בעל חזון איש, מערכה גדולה ועמוקה מחידושי תורתו בעניני טהרות, למדה בעיון ואף העלה את הערותיו בשולי הגליון.

נאה דורש ונאה מקיים

אל בית גדול זה של תורה ויראה, ביתו של הגאב״ד דגרינקישוק, לוקח רבי אברהם נח אחר כבוד, כחתן לבתו המהוללה מרת רבקה.

לאחר נשואיהם, התיישבו בני הזוג בסמיכות לבית חמיו הגדול. אבל לא ארכו הימים וכפי התנאי שהתנה קודם גמר השידוך, יצא רבי אברהם נח את ביתו ושב להסתופף בצילה של כנסת ישראל דסלבודקא, למרגלותיו של הסבא רבי נתן צבי פינקל, כשהוא

יושב ספון באהלה של תורה ומגביר חילו לאורייתא בכולל קובנא המפורסם, בו ישבו גדולי עולם על התורה ועל העבודה.

רק אחת לכמה חודשים היה פוקד את ביתו שבגרינקישוק, עד שפעם אחת כאשר כרעה אשתו ללדת, נסתכנה בלידתה, אז נאלץ לשוב לביתו ומני אז נשאר בביתו באורח קבע.

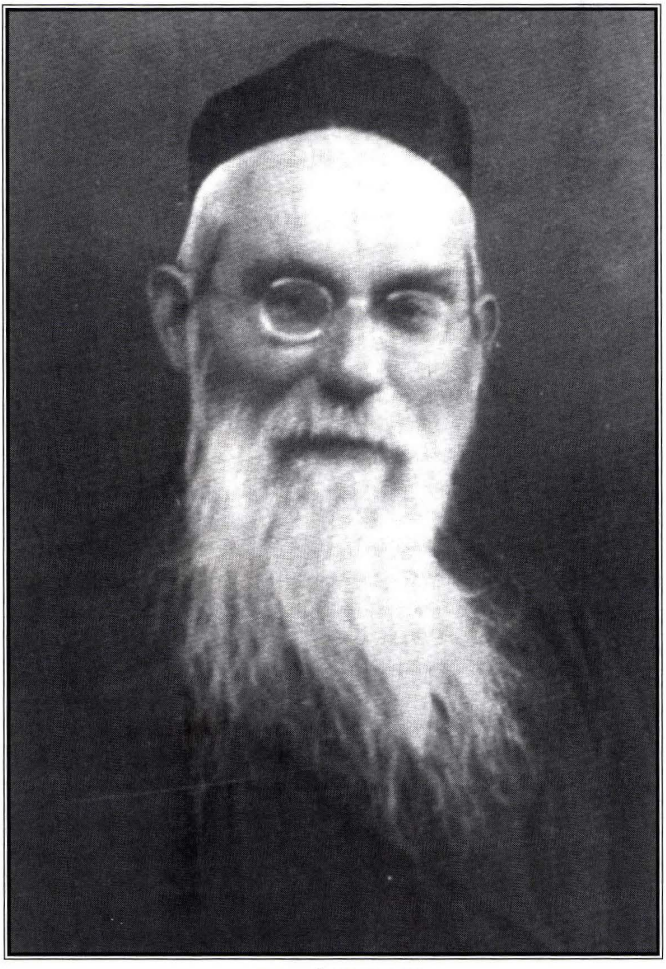

הסבא מסלבודקה

בתקופת ישיבתו בסלבודקא, לאחר נשואיו כמו בימי בחרותו, עמד אדמו״ר הסבא רבי נתן צבי זצ״ל על טיבו וסודו והכיר כי רב כחו להרבות דעת את ד׳ בהיכלי התורה, והוא שלחו לכמה וכמה ישיבות, לחזק את רוח המוסר ואת סדרי הישיבה.

להשפעתו המוסרית בהיכלי התורה, יצאו מוניטין בקרב עולם הישיבות, כשהוא עצמו משמש לאות ולמופת לתלמידיו בטוב לבו ובמידותיו הנעימות. וכך, בהיותו ״נאה מקיים״, היה גם ״נאה דורש״ בשיחותיו המאלפות, אשר היו מלאות אהבה גדולה לכל הנברא בצלם אלוקים וכמיהה נאמנה לכל המעלות המוסריות שבתורה. בנביאים, בכתובים ובדברי חז״ל. לפיכך, זכה שנמשכו אליו ליבות בעלי הלב והרגש שבין תלמידי הישיבות ורבים ניאותו לאורו.

״כנסת ישראל״ ו״כנסת בית יצחק״

בעומק דעתו ובהשפעתו הכבירה, נטל רבי אברהם נח חלק גדול במינויו של אלופו ומיודעו, רבי ברוך בער ליבוביץ, לר״מ בישיבת כנסת בית יצחק בסלבודקא, בראשית זמן קיץ תרס״ד.

ומעשה שהיה כך היה:

שנים אחדות קודם לכן, בשנת תרנ״ז, חמש עשרה שנה לאחר שהסבא רבי נתן צבי פינקל הניף את דגל המוסר ויסד את ישיבת סלבודקא, קמה ברחבי ליטא תנועת התנגדות לשיטת המוסר שכבר השתרשה לה בקרב לומדי התורה ע״י מחולל תנועת המוסר רבי ישראל סלנטר וגדולי תלמידיו רבי שמחה זיסל זיו מקלם, רבי יצחק בלאזר מפטרבורג ורבי נפתלי אמסטרדם.

המתנגדים טענו, כי קביעת סדר ללימוד המוסר מהוה ביטול תורה שיטתי, וכי את מטרות המוסר ניתן לרכוש תוך כדי לימוד עיוני בש״ס, כפי שנהגו בישיבה הגדולה דוולאז׳ין, שם לא הונהג סדר לימוד קבוע לספרי מוסר, על אף יסודה של הישיבה על ידי האדם הגדול בענקים רבינו חיים מוולאז׳ין, שכל ישותו אמרה מזיגה של תורה ויראת שמים.

בין כתלי הישיבות דליטא, נעו אמות הסיפים, הללו - מחייבים והללו - שוללים, עד שבקעה המחלוקת גם את כתלי ישיבת סלבודקא וסחפה את מרבית בני הישיבה לצד המתנגדים. הללו לא נמנעו מלהביע את דעתם, חרף דעתם הנחרצת של הסבא ושל

ראש הישיבה הגאון רבי משה מרדכי אפשטיין, אשר סברו כי לימוד המוסר מהווה יסוד להתעלותו של בן ישיבה כ"בן עליה", ובפרט לעת כזאת, כאשר ההשכלה פשטה טלפיה על בית ישראל ולא פסחה על בני הנעורים, יש צורך להגביר את לימוד המוסר ולקבעו כחוק בל יעבור בין סדרי הישיבה.

או-אז, קמה רוח גבורה בסבא מסלבודקא, ובעוז חפצו למנוע ריב ומצה, החליט לפצל את הישיבה. בהיות ומצדדי שיטת המוסר, היוו רק מיעוט מבני הישיבה, ויתרו הסבא הגרנ"צ פינקל והגרמ"מ אפשטיין על מקום הלימודים היכל בית המדרש והם העתיקו את משכנם לבית מדרש של הקצבים, כשהשם "כנסת ישראל" הנושא את שמו של מחולל תנועת המוסר הגרי"ס זצ"ל, מתנוסס לתפארה על הישיבה הישנה-חדשה. לעומתם, נשארו מרבית הלומדים בבית המדרש הגדול של הישיבה, כשהיא מסיבה את שמה ל"כנסת בית יצחק" - לשמו ולזכרו של גאון הדור רבי יצחק אלחנן ספקטור מקובנא.

שלום בין ההרים הרמים

חלפו שנים אחדות. העומדים בראשות ישיבת "כנסת בית יצחק", הגאון רבי צבי הירש רבינוביץ רבה של קובנא ורבי משה דנישבסקי רבה של סלבודקא, ראו צורך לחזר אחר ר"מ מופלג משכמו ומעלה, אשר בידו להרביץ תורה בישיבתם המפוארת ולהעמיד תלמידי חכמים בעלי תריסין. הנושא היה רגיש מאד. נדרשה משנה זהירות, לבל יגרום המינוי של ר"מ הישיבה, פגיעה כלשהי בישיבת "כנסת ישראל".

באותה עת, כבר יצא קוו של הגאון רבי ברוך בער ליבוביץ, ראש הקיבוץ דהלוסק, בכל גלילות ליטא. שעוריו המפורסמים ויראתו הקודמת לחכמתו הלכו לפניו ובאופן טבעי עלה שמו כמי שראוי לכהן פאר כר"מ הישיבה הגדולה "כנסת בית יצחק". אולם רבי ברוך בער, שידוע היה בצדקותו המפורסמת, נמנע מלהתערב באותה מחלוקת לשם שמים. כך נהג כבר בשנת תרנ"ז, כאשר התגלעה המחלוקת בין כתליה של ישיבת סלבודקא, כשהוא שומר באופן שיטתי על ניטרליות בענין.

עוד גם זאת, באותן שנים, רבים מתלמידי "כנסת ישראל" דסלבודקא, העתיקו את לימודם לישיבת טלז שעמדה בראשותו של הגאון רבי אליעזר גורדון, ואת מקומם בהיכלא קדישא ד"כנסת ישראל" מילאו בני עליה מתלמידי הקיבוץ דהלוסק, אשר נתחנכו על ברכיו של רבי ברוך בער. נוצר איפוא חשש, שאם אכן יתמנה רבם הגדול

בעל הברכת שמואל

לר״מ ב״כנסת בית יצחק״ יחפצו תלמידיו בעבר לבקש תורה מפיהו, ויתרוקנו ספסלי בית המדרש ד״כנסת ישראל״ מתלמידי הלוסק המופלגים.

רבי אברהם נח, שבא בסוד הדברים, לא נח ולא שקט. ודוקא הוא, שנמנה על גדולי תלמידיו של הסבא והיה נאמן לשיטתו המוסרית, היה האיש שתיווך בין הצדדים ופעל בכל לבו ונפשו להעמדתו של רבי ברוך בער בראשות ישיבת ״כנסת בית יצחק״.

בכך, הוסר החשש שמא יש בהתמנותו של רבי ברוך בער משום פגיעה ב״כנסת ישראל״ ובראשה. אלא, שבגודל צדקותו, עדיין היה רבי ברוך בער חושש כי שעוריו ב״כנסת בית יצחק״ עלולים לגרום נזק ל״כנסת ישראל״, ומשום כך נתן הוראה, שבחורים שאינם נמנים על תלמידי ״כנסת בית יצחק״, לא יורשו להכנס לשעוריו.

ברם, הוראתו של הגרב״ד לא יכלה למנוע את האריות של ״כנסת ישראל״ מלהאזין לשיעוריו. הללו, נהגו כהלל הזקן בשעתו והיו נצמדים לחלונות ״כנסת בית יצחק״ כשהם שמים אזנם כאפרכסת לקלוט כיצד מפלס לו הגרב״ד דרך במעמקי הסוגיות.

ברם, משהתברר להגרב״ד שהסבא מסלבודקא נוהג בו בעין טובה והוא בעצמו מעודד את תלמידיו לשמוע את שיעוריו, ניאות לפתוח את שערי ״כנסת בית יצחק״ לתלמידי ״כנסת ישראל״, להגדיל תורה ולהאדירה. מני אז, זכו רבים ליאור באור תורתו המעמיקה של הגרב״ד ובכך הופצה בקרב הלומדים שיטת הלימוד של רבו המובהק רבי חיים הלוי סלובייצ׳יק מבריסק.

במקביל, היו גם רבים מבני היכלא ד״כנסת בית יצחק״, שבעידודו של רבי ברוך בער היו מקשיבים בקביעות לשיחותיו המוסריות של הסבא מסלבודקא. ואם כי בישיבתו, לא קבע רבי ברוך בער סדר מוסר, אבל לבו היה מלא הערכה עצומה לגדולי המוסר ולצועדים לאורם. אף הוא התבטא פעם באזני תלמידו כאשר חלף על פני בנין ישיבת

"כנסת ישראל":

"זיי זענען דאָך מלאכים" (=הלא הם מלאכים).

בהזדמנות נוספת, ביטא רבי ברוך בער בכל תוקף את יחסו החיובי לשיטת המוסר שנהגה בישיבת "כנסת ישראל". היה זה כאשר דיבר בשבח חתנו הגאון רבי ראובן גרוזובסקי, ר"מ דישיבת "כנסת בית יצחק" בקאמניץ ולימים ראש ישיבת תורה ודעת בארה"ב. רבי ברוך התבטא אז ואמר:

"רק ישיבה מוסרית כמו כנסת ישראל, יכולה היתה להוציא מבין כתליה אישיות כה רמה".

כך, מכח השפעתו ותיווכו של רבי אברהם נח בין ההרים הרמים, נשכח כמעט הפילוג שבין שתי הישיבות המופלגות "כנסת ישראל" ו"כנסת בית יצחק", ונתקיימו שתיהן זו לצד זו באהבה ואחוה שלום ורעות, בחינת מאמרם ז"ל (שבת סג, א) "תלמידי חכמים המדגילים זה לזה בהלכה, הקב"ה אוהבן שנאמר ודגלו עלי אהבה".

זהו תלמידו של רבי ברוך בער

משעזב רבי ברוך בער את הקיבוץ בהלוסק ונתמנה לר"מ ב"כנסת בית יצחק", נתבקש תלמידו - חברו המובהק רבי אברהם נח, לשוב אל עיר מולדתו ולעמוד בראש הקיבוץ הגדול שבו למד ולימד משכבר הימים. משנטל עצה מרבו הגדול אדמו"ר הסבא מסלבודקא, שב רבי אברהם נח להלוסק, ובמשך כמה שנים עמד בראש הקיבוץ, כשהוא משמש בו גם כמנהל רוחני.

עול כספי כבד, נשא רבי אברהם נח על שכמו, כל ימי עמידתו בראשות הישיבה בהלוסק. משנתקל בקשיים כספיים ולא היה יכול עוד לכלכל את הישיבה, גמר אומר לצאת למוסקבה, להתדפק על פתחי נדיבי עם קודש ולבקשם לבא לעזרת הישיבה וביסוסה החומרי.

לשם כך, זקוק היה למכתב המלצה מגאוני הדור והוא פנה אל רבי ברוך בער שימליץ טוב בעדו. בענוותנותו כי רבה השיבו הגרב"ד ואמר:

"מי אני שאתן לך מכתב. אני אתן לך מכתב המלצה למורי ורבי והוא יתן לך מכתב המלצה לנדיבים".

וכך הוה. מצוייד במכתב מאת הגרב"ד יצא רבי אברהם נח אל הדרך. משהגיע אל מעונו של רב רבנן רבי חיים סולובייציק, נתקבל על ידו בסבר פנים יפות. רבי חיים כיבדו עד למאד ומסר בידו את מכתב ההמלצה המבוקש.

הגר"ח, אף הזמינו להתארח אצלו בשבת קדש. וביום השבת, כאשר נטו צללי ערב ודייני די בבא ובראשם הדיין הגאון רבי שמחה זליג ריגר הגיעו לפקוד את מעונו של הגר"ח, הציג הגר"ח בפניהם את האורח הנכבד, באומרו:

"זהו תלמידו של רבי ברוך בער!"

וכאן החל רבי חיים, להפליג בשבח תלמידו רבי ברוך בער...

יורה יורה ידין ידין

באותן שנים, בהן עמד רבי אברהם נח בראשות הישיבה בהלוסק, הוסיף לשקוד בכל עוז על מבועי התורה, חרף העול הרוחני והגשמי גם יחד אשר רבץ על כתפו.

כך זכה ברוב עמלו ויגיעו בתורה, למלא כריסו בש"ס ובפוסקים בעמקות ובסברא ישרה ולצלול למים אדירים לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, עד שבשנת תרס"ד סמכו ידיהם עליו רבני הלוסק ועטרוהו ב"סמיכת חכמים" להורות ולדון כדת של תורה, והוא בן שלשים שנה בלבד.

אחד מן הרבנים המסמיכים היה הגאון רבי שמואל זלמן לנדא, תלמיד חכם צדיק וישר, ששימש כאב"ד בהלוסק ועמד בקשרי ידידות נפלאים עם הגאון רבי ברוך בער. (ראה צילום כתב ההסמכה) רבי ברוך בער היה שולח אליו תלמידים מישיבתו לישא וליתן איתו במלחמתה של תורה. אף הוא עצמו היה משוחח הרבה בדברי תורה עם הגרב"ד ובספרו "ברכת שמואל" על מסכתא ב"ק, מביא הגרב"ד דברים בשמו בסוגיא דטמון.

כשנה לאחר מכן, בחדש שבט תרס"ה, התעטר רבי אברהם נח בסמיכת חכמים על ידי הגאון רבי משה שמואל שפירא, אב"ד באברויסק (ראה צילום הסמיכה), אשר הרבה בשבח מעלתו, בציינו כי מלבד היותו גדול בתורה בחריפות ובקיאות בגפ"ת ופוסקים, בראשונים ואחרונים, עוד "שכלו זך וישר ומדותיו רצויות", ועל כן הוא "מוכשר להורות ולדון ככל המורים המובהקים, היושבים כסאות למשפט להורות ולדון".

זה כמה שנים מדי באתי לפה מכיר אנכי היטב הרב המאוה"ג חו"ב סוע"ה צנא מלא ספרא נאה דורש ונאה ונאה מקיים ירא וחרד עד להפליא תוכו כברו ... מו"ה אברהם נח בה"ר מו"ה חיים פאליי ומכיר אנכי אותו כי הוא מלא דבר ד' זו הלכה הן בש"ס והן בפוסקים ראשונים ואחרונים וידיו רב לו לפלפל בסברא ישרה וצלולה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא להיות קולע אל השערה ולא יחטיא להורות ולדון אשר ע"כ מהראוי לפרסמו בעדת ישורין אשר הרב הנ"ל הוא ראוי ומוכשר להיות רב ככל הרבנים המומחים ומובהקים דפ"ק שמיהו יורה יורה וידין ידין וכל מן דין סמוכו לנא וחזקה על חבר שלא יצא דבר שאינו מתוקן מת"י ואקוה כי כל עיר אשר תזכה לקבלו להיות עטרת לראשם יהיו שבעי רצון ממנו כמאמר חז"ל ונהנין ממנו עצה ותושיא ולמען כבוד התורה ולומדי' באתי על החתום יום ב' כ"ז ניסן תרס"ד לפ"ק.

פה הלוסק נאום שמואל זלמן לנדא אב"ד דפה

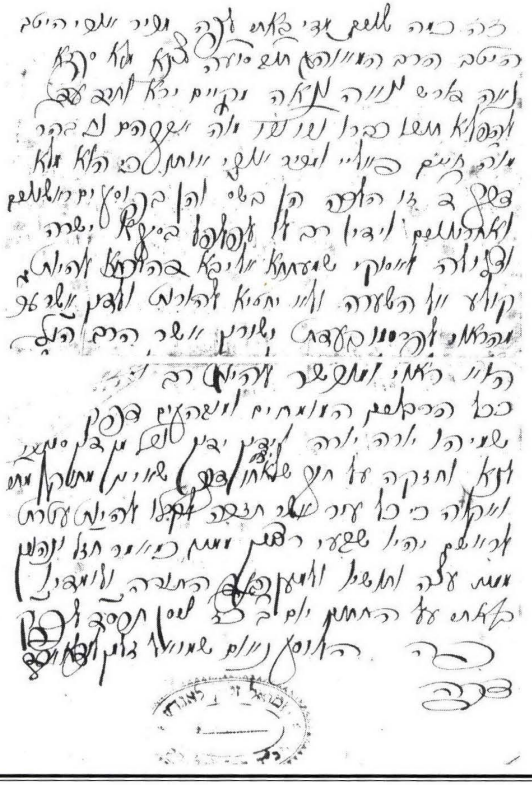

מכתב סמיכה
מרבי שמואל
זלמן לנדא

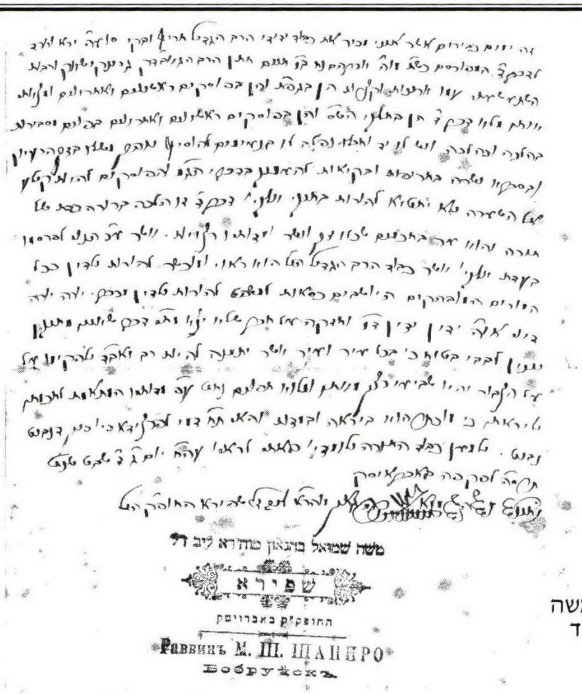
משה שמואל בהגאון מוהרא ליב ז"ל
שפירא
הרבנים באברויסק
Равинъ М. Ш. Шапиро
Броскъ

מכתב סמיכה מרבי משה שמואל שפירא אב"ד באברויסק

זה ימים כבירים אשר אנכי מכיר את כבוד ידידי הרב הגדול חריף ובקי סוע"ה ירא וחרד לדבר ד' המפורסם כש"ת מו"ה אברהם נח ב"ר חיים חתן הרב הגאבד"ק גרינקישאק ורבות השתעשעתי עמו ארוכות וקצרות הן בגפ"ת והן בפוסקים ראשונים ואחרונים ומצאתי אותו מלא דבר ד' הן בחלקי הש"ס והן בפוסקים ראשונים ואחרונים בפנים מסבירות בהלכה וכהלכה ויש לו יד וחבלו נפלה לו בנעימים להוסיף נופך משלו בדרך העיון ובסברא ישרה בחריפות ובקיאות להעמיק בדברי הגמ' והפוסקים להיות קולע אל השערה ולא יחטיא להורות בחוקי אלקי' דבר ד' זו הלכה ברורה כדת של תורה והוא מר בחכמים שכלו דק וישר ומדותיו רצויות. אשר ע"כ הנני לפרסמו בעדת אלקי' אשר כבוד הרב הגדול הנ"ל הוא ראוי ומוכשר להורות ולדון ככל המורים המובהקים היושבים כסאות למשפט להורות ולדון מ... יורה יורה דיני או"ה ידין ידין ד"מ וחזקה על חבר שלא יצא מת"י דבר שאינו מתוקן ...לבבי בטוח כי בכל עיר ועיר אשר יתמנה להיות רב ואב"ד ולהקימו על הצבור יהיו שביעי רצון מאתו ומלוא חפנים נחת ע"פ מדותיו המתאמת לחכמתו ולירואתו כי מוכתר הוא ביראה ובמדות והאי ת"ח דמי לפרצידא כיון דנבוט נבוט. ולמען כבוד התורה ולומדי' באתי לראי' עה"ח יום ג' ד' שבט שנת לרס"ה לפ"ק פה באבראוסק.

משפיע רוחני בישיבות סלוצק ומאלטש

בעת ובעונה אחת, כאשר עמד רבי אברהם נח בראשות הישיבה דהלוסק, נקרא על ידי הגאון רבי איסר זלמן מלצר, ראש הישיבה דסלוצק הסמוכה להלוסק, לבא מפקידה לפקידה גם לסלוצק, לחזק את רוח המוסר בישיבה הקדושה. רבי אברהם נח נעתר לבקשת הגרא"ז ולעתים תכופות היה פוקד את סלוצק ומשפיע שם מרוחו הגדולה על תלמידי הישיבה.

באותו פרק, תקופה לאחר שהגאון רבי שמעון שקאפ נקרא לכהן ברבנות הקהילה הליטאית מאלטש וקומם בה מחדש את הישיבה - שהוקמה בשעתו על ידי הגאון רבי זלמן סנדר כהנא שפירא זצ"ל - ניתוספו בה ספסלי בית המדרש ורבי שמעון הסכים בדעתו שיש צורך למנות משגיח רוחני לישיבה, אשר באורח קבע ישים את עינו הפקוחה על בני הישיבה ובפרט על פרחי הצורבים. במקביל מסר רבי שמעון מודעה רבה לתלמידיו, שגמר אומר להנהיג בישיבה את לימוד המוסר בדרך קבע. בכך, נצטרפה ישיבת מאלטש לישיבות הגדולות שהונהג בהם "סדר מוסר", כפי הדרך אשר סלל רבי ישראל סלנט'ר, מחולל תנועת המוסר.

רבי שמעון, פנה איפוא אל הסבא מסלבודקא רבי נתן צבי פינקל, וביקש הימנו לשלוח אל ישיבתו את הראוי לתפקיד מחייב שכזה. הסבא שלח אליו אז את אחד מתלמידיו הותיקים רבי אנשיל אנטיגן, לשמש כמנהל רוחני בישיבה ואף צירף אליו כמה תלמידים, חניכים נאמנים לתנועת המוסר.

לאחר שנה, עזב רבי אנשיל את תפקידו בישיבת מאלטש, ורבי אברהם נח שכבר נתפרסם כאברך המצוין בתורתו וביראתו נתבקש לבוא תחתיו, לשמש משגיח רוחני בישיבתו של רבי שמעון. חרף גילו הצעיר, הצליח רבי אברהם נח למצוא מסילות ללב התלמידים, וברוחו הכבירה השפיע על תלמידיו במידה מופלגת.

אולם לא ארכו לו שם הימים. בחורף שנת תרס"ז, לאחר שהשיא רבי שמעון את בתו מרת נחמה, לעילוי מסלוצק הגאון רבי שרגא פייבל הינדס, אף הוא מחניכי הקיבוץ בהאלוסק ומפאריה של סלבודקא, נקרא רבי שמעון לישב על כסא הרבנות בעיר ברריינסק, הסמוכה לביאליסטוק. כיון שבאותה עת שבו זרמי ההשכלה לשלוט על ישיבת מאלטש וצפרניה החדות חזרו וננעצו בה, ראה רבי שמעון צורך בנפשו לעזוב את מאלטש והוא קיבל על עצמו את עול רבנות דברריינסק ופתח בה ישיבה.

בעקבות זאת, שב רבי אברהם נח להלוסק, כשהוא חוזר לעמוד על משמרתו בראשות הקיבוץ דהלוסק.

מרכיז תורה בישיבת שקלאוו

כשנה לאחר מכן, בשנת תרס"ח לערך, נקרא רבי אברהם נח לצאת אל העיר שקלאוו בראש קבוצה מתלמידיה של "כנסת ישראל" דסלבודקא ולשמש כר"מ וכמשגיח רוחני בישיבת שקלאוו, אשר נוסדה על ידי הרב דמתא הגאון רבי מאיר שחור זצ"ל.

רבי אברהם נח, שכבר איתמחי בהשפעה מוסרית על צעירי הצאן, קיבל על עצמו את התפקיד לרומם ולהאדיר את רוח המוסר בישיבה, עם שהוא משמש שם גם כר"מ, לצידו של ראש הישיבה הגאון רבי פסח פרוסקין, לימים רב אב"ד ור"מ דקוברין.

ביד אומן, חינך רבי אברהם נח את תלמידיו הצעירים לתורה וליראה, כשהוא מתמסר כליל לעבודת הקודש שהוטלה עליו. עבודה שדרשה ממנו לשים לילות כימים בהכנת השעורים ושיחות המוסר.

כמה עצומה היתה השתקעותו של רבי אברהם נח בלימוד התורה, שמע רבינו זצ"ל מפי אמו ע"ה:

לילה אחד, בהיותו שקוע בהכנת השעור, נכנס כדרכו בעובי הקורה של הסוגיא, עד שכל מעייניו היו משוקעים עמוק עמוק בשידוד מערכותיה, מבלי ליתן את לבו לשעה ההולכת ומתאחרת.

לפתע, שעה לאחר חצות הלילה, העיר את אשתו הרבנית - עזר כנגדו ולמרבית הפלא ביקש ממנה שתתחיל לדבר איתו קצת דברים במילי דעלמא. לתמיהתה, נימק את בקשתו:

"אני מרגיש שאימצתי את ראשי יתר על המידה, עד שאני חש התפוצצות של כאב בראש, אבל איני מצליח להפסיק מלחשוב בלימוד, לכן אבקש ממך שתדברי איתי מעט, להסיח דעתי, כדי שאגיע למנוחת המוח".

וכשהיה רבינו מספר מעשה מדהים זה, היה מסיים ואומר:

"אם לא הייתי שומע זאת מאמא שלי, לא הייתי מאמין שיכול להיות הבדל כה גדול בין אבא לבנו".

רבי משה פינשטיין

כך, תוך התנתקות מוחלטת מכל הוית העולם, מסר רבי אברהם נח את כל עצמו להרבצת תורה ויראה לתלמידי הישיבה. לימים, כאשר נקרא רבי פסח פרוסקין לישב על כסא הרבנות בעיר אמציסלב ונאלץ לעזוב את ישיבת שקלאוו, הוטלה על שכמו של רבי אברהם נח כל מלאכת הקודש של העמדת התלמידים בישיבה.

ואמנם, תחת הנהגתו התעלו התלמידים במעלות התורה, כשהוא שוקד על טיפוחו האישי של כל תלמיד. בין תלמידיו הנאמנים מאותה תקופה, נמנו בניו של הגאון רבי דוד פיינשטיין אב"ד סטראבין - הגאון רבי משה, מי שנודע לימים כבעל "אגרות משה", ואחיו הגאון רבי אברהם יצחק (אביו של הגאון רבי יחיאל מיכל פיינשטיין). כן נמנה על תלמידיו, הגה"צ רבי מאיר חדש מפאריץ', לימים מנהלה הרוחני של ישיבת חברון, אשר למד בשקלאוו שנה תמימה בהיותו בן אחת עשרה.

תורה שלמדתי באף

שנים אחדות לאחר שהחל לכהן בישיבת שקלאוו, לקה רבי אברהם נח במחלת ריאה (אסטמה בלע"ז), ממנה סבל קשות עד יומו האחרון.

לדעת הרופאים, נגרמה המחלה בסיבת התאמצותו יתר על המידה בהשמעת שעורים ושיחות בפני בני הישיבה. ברם, לא איש כרבי אברהם נח יניח לסיבות כלשהן להפריע אותו מקיום חובתו בעולמו והוא המשיך לעמוד איתן על משמרתו בהגדת שעורים ושיחות מוסר, בד בבד עם ניהול הישיבה, אותה נשא על כתיפו בנאמנות אין קץ.

המשימה הגדולה של העמדת לגיונות לתורה, קדמה לדאגה לבריאותו. הוא ראה בכך חובת קודש שאין הוא בן חורין להבטל ממנה, והוא אכן עמד על משמרת הקודש שלו במסירות נפש ממש.

ואם כי צרכי הגוף החיוניים, לא יכלו לו, להשבית את מילוי חובתו בעולמו, אבל הסטרא אחרא מצא לו אמצעיים אחרים כיצד להשבית את קול התורה מהיכלה של ישיבת שקלאוו. עם עלייתו של סטאלין לשלטון, נאסר קיומן של הישיבות ברחבי רוסיה, כשבכללן ישיבת שקלאוו. מאז הלכה הישיבה הלוך וחסור, עד אשר נסגרו שעריה.

מכאן ואילך, התיר רבי אברהם נח לעצמו לדאוג לבריאותו, והיה יוצא את שקלאוו למשך תקופות ארוכות ושוהה בעיר קְרִיבּ, שישבה על יד הים. מצבו הגופני אילץ אותו להתיישב במקום לח ובאויר ים, להקל מעליו את סאת יסוריו.

כשר חזיר על שלחן הסדר

ארע פעם, שהוא נאלץ לשהות בקריב גם בחג הפסח. כבר בחדש שבט דובר איתו אודות משלוח מצות לחג הפסח, ורבי אברהם נח חכך בדעתו, האם אכן יוכל להיות סמוך ובטוח שמצותיו יוכלו להשמר מכל משמר בבית מארחיו.

כיון שהבחין בבעלת הבית, שהכשירה את מחסן הבית והחלה להתעסק שם בהכנת משקה הבאָרשט לחג הפסח, הבין שבבית כזה יכול הוא לאכסן את מצותיו, ללא שום חשש.

מתחילה, סבר לערוך את ה"סדר" לבדו, אבל לאחר שבעלת הבית ביקשה הימנו שיסב עימם לשלחן ה"סדר", נענה לבקשתה.

בשובם מבית הכנסת בליל התקדש החג, המתינה לרבי אברהם נח הפתעה נוראה ואיומה! שלחן הסדר אכן היה ערוך כהלכתו, כלי כסף מכובדים הוצגו עליו בקפידה אבל על אחד ממגשי הכסף הונח בשר חזיר - - -

אחוז תדהמה, נחרד רבי אברהם נח ונרתע לאחוריו כמי שנשכו נחש.

ואילו בעלת הבית, שסברה שהאורח חושש מ"משהו חמץ", חזרה והעידה בעצמה שהכל בושל בכלים כשרים לפסח...

כששב רבי אברהם נח לביתו בשקלאוו וסיפר את המאורע המחריד, הפטיר ואמר

"איך אפשר לסמוך על עמי ארצות?"[1]

וכשהיה רבינו זצ"ל מספר עובדא זו, הוסיף להביע את התפעלותו ממצבה של היהדות באותה תקופה, שאף על פי שאיסור חזיר לא היה בתודעת ההמון, מכל מקום ה"חומרות" שנהגו כשרי ישראל בפסח נשמרו על ידם בקפידה יתירה, כפי שראו אצל אבותיהם...

רכוש בית אבא

בימי כהונתו בשקלאוו, העלה רבי אברהם נח על הכתב את חידושי תורתו ומערכות שעוריו וכפי הנראה אף הכינם להעלותם על מכבש הדפוס, כשהוא נוקבם בשם "קב חן". אלא, שהשעה לא היתה כשרה לכך וכתב היד נשאר באמתחתו. אולי בבא היום עוד נזכה לאורו.

מערכות חידושי תורתו, היו הרכוש העיקרי של רבי אברהם נח. מרכוש אחר, לא עשה שום ענין. גם הריהוט בבית היה דל ופשוט. רק מיטות רבות הכיל הבית, כדי לאפשר קיום "הכנסת אורחים" כפשוטה, באכילה שתיה ולינה. אם הבית, הרבנית רבקה ע"ה, היתה מכינה ארוחות לכל עובר אורח, עליהם נמנו גם אורחים משונים, שלפעמים היו שוהים בבית משך כמה שבועות.

לימים, היה רבינו זצ"ל מספר, על אחד האורחים שהיה מתלונן באזני הרבנית: "חסר מלח במאכלים, מה את מכינה לי מאכלים שכאלו?" והרבנית היתה משיבתו בעדינות וברוך, כשחיוך נסוך על פניה:

"בפעם הבא אשתדל לשפר את האוכל".

---

[1] יש בנותן טעם להעתיק כאן מה שהובא בספר "חזון למועד" להרב מרדכי איידלברג חזון י (עמ' מז) בשם "הרה"צ ר' נח פאלי שליט"א משקלאוו", שפירש דברי חז"ל (פסחים מט, ב) "עם הארץ אסור להתלוות עמו בדרך, על עצמו לא חס, על חיי חבירו לא כל שכן" - כי אע"פ שרואים שעם הארץ חס על גופו ומאכילו ומעדנו ומשפרו, מ"מ כיון שהוא רחוק מן התורה, משום תאוה אחת או עגמת נפש אחת הורג את עצמו וכל שכן את אחרים.

את מעט תכשיטיה, מכרה הרבנית ע"ה, תמורת כסף, כדי שיהיו מצויים בידה מעות ליתן לנכרי להעביר את בנה הבכור הלל את גבולות רוסיה, כאשר גלה מן הבית לישיבותיה של ליטא.

כשושנה בין החוחים

בחדש סיון לשנת תרע"א, זרחה שמשו של רבנו. לרבי אברהם נח וראיתו הרבנית רבקה, נולד ילדם השלישי ובהכנסו בבריתו של אאע"ה נקרא שמו בישראל צבי זאב.

במסירות נפש, גידלו ההורים את ילדם הקטן צבי כמו את בנם ובתם הגדולים, הלל ובילא מרים, כאשר הסביבה בה גדלו היתה כמדבר שממה מבחינה רוחנית, עקב גזירות השלטון הקומוניסטי הצורר, אשר אסר את לימוד התורה.

לימים, היה רבינו מספר, כי בעיר מולדתו, היו כעשרת אלפים ילדים יהודים, אך הוא לבדו ידע דבר מה ברוחניות והוא היחידי שידע להתפלל. אף הוא סיפר, שהיתה דרכו לילך עם אביו להתפלל בבית הכנסת בשחרית דשבת, ובשבתות רבות היה עולה למפטיר בציבור, כאות חיבה מאת הגבאים, על היותו הילד היחידי שהיה משכים להתפלל בבית הכנסת.

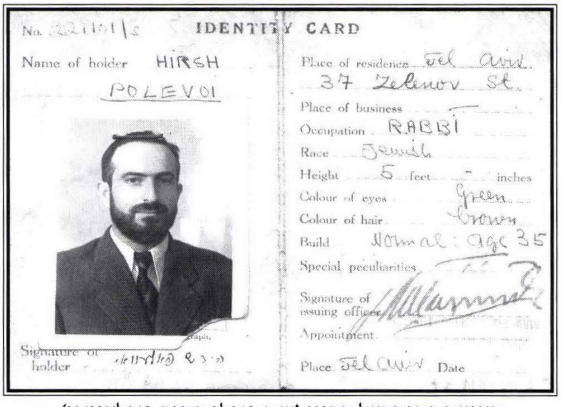
IDENTITY CARD

No.

Name of holder HIRSH POLEVOI

Place of residence Tel Aviv 37 Zelenov St.

Place of business

Occupation RABBI

Race Jewish

Height 5 feet inches

Colour of eyes Green

Colour of hair Grey

Build Normal Age 35

Special peculiarities

Signature of issuing officer

Appointment

Signature of holder

Place Tel Aviv Date

תעודת זהות של רבינו (שם פאלי כתוב פאלעוואי)

הילדים הלל ובילא מרים

גם במראהו החיצוני, היה שונה משאר ילדי המקום. אביו הקפיד מאד על "לא שינו את לבושם", ואף הניח לו פאות ראש גדולות, על אף לעגם של רבים מחביריו.

כיון שגברה המחלה על אביו והוא נאלץ להתנתק לתקופות ארוכות מן הבית, שכר עבורו את אחד מזקני העיר למלמד פרטי שילמדנו תנ"ך משניות והלכה, כשהלימוד נעשה בהחבא, לבל תלכדם עינה הרעה של השלטון.

ושם אשה גדולה

ברם, את עיקר חינוכו קיבל מאת הוריו הגדולים, כשהאם הצדקת מרת רבקה משדלתו בדברים ומדריכתו בדרכה של תורה, מתוך הארת פנים גלויה. גם כאשר נאלצה פעם לסטור לו על פניו, מחמת מעשה שובבות חריג, גם אז לא מש החיוך מעם פניה. אותו מאורע נחרת עמוק בלבו, וגם אחר שנים רבות, לעת זקנה ושיבה התבטא ואמר:

"עד היום זוכר אני, את החיוך שהיה לאמא בשעת הסטירה".

וכשהיה רבינו מעלה את זכר אמו וגדולת מעשיה, היה מתבטא בענוותנותו:

"בודאי אין היא צריכה את הקדיש והתפילות שלי. היא יושבת למעלה למעלה בגן עדן. אך גם הגר"א ביקש שיתפללו ביאהרצייט שלו, כי למעלה יש בזה ענינים רבים".

גם תשלום שכר המלמד של הילד צבי, הוטל על האם הצדקת. לצורך כן היתה מתעסקת בתיווך של קניית ומכירת בדים, אשר נעשה מתוך טירחה גדולה והזקיק אותה לשים פעמיה ליריד שבמינסק הגדולה. בתמורה לפעולת התיווך, היתה משיגה קמח, והמלמד הזקן היה מקבל את הקמח כתשלום שכר.

פעם אחת, כאשר היתה בדרך הילוכה משקלאוו למינסק, לקנות בד עבור בית חרושת מסוים, פגש בה יהודי צעיר כשתחת בית שחיו תיק של טלית ותפילין והציע לה בד למכירה במחיר מוזל. לאחר שקנתה מידו את הבד בכסף שקיבלה מבעלי בית החרושת, התברר לה שהלה הוליכה שולל ומכר לה סחורה גרועה מאד, אשר אין לה ערך ושוויות.

הרבנית רבקה היתה אובדת עצות - הלא הכסף שניתן לאותו נוכל לא היה משלה, ובבד אין שום חפץ ומה תעשה לעת כזאת. בצר לה, הלכה לשפוך את מר ליבה בפני

הגאון רבי יהושע מהורודנא, שהיה נערץ על המוני העם במינסק, אשר הרגיע את רוחה באומרו לה שינסה לעזור לה.

משיצאה מעם פניו, קרא הרב לראש החבורה של אותו חוג שאליו השתייך המוכר לפי חזותו החיצונית, ותבע אותו: וכי כך עושים לאשה מסכנה?! ראש החבורה השיב כמתנצל ואמר: "אם אמנם הלה נמנה על אנשי, יסודר הענין על מקומו!" ואכן כך הוה. אחר זמן מה, הושב כספה אליה.

כך, במסירות כנה ומתוך דחקות ועניות, אבל עם מאור פנים, גידלו רבי אברהם נח ורעיתו הצדקת את צבי שלהם, אשר כונה בשם הירש, כשהם אינם חוסכים כל מאמץ וכל טירחה, למען יגדל ילדם הקט לתורה וליראה.

לימים, שח אחד התלמידים בפני רבינו על הקושי שבמצבנו היום במדינה ועל גזירות השלטון כנגד הדת ולומדי התורה, כשהוא מפטיר "נו, אנחנו בגלות". רבינו הביע את חוסר שביעות רצונו מהתבטאות זו, ותיכף הגיב ואמר:

"אתה בגלות?! וכי יש מי שמפריע לך ללמוד, אני אספר לך מה זה גלות. ברוסיה ידענו מהי גלות, כאשר הוצרכתי ללמוד בהחבא ומתוך דוחק ועניות. אני הייתי ילד יחיד מתוך עשרת אלפים ילדים שידעתי דבר מה מרוחניות. זה היה גלות, אבל אתה יכול ללמוד בשקט באין מפריע ומה אתה מדבר על גלות".

מעמק הבכא

מחלת הריאה, שאחזה ברבי אברהם נח, כבר בשנת תרע"ב, הלכה וגברה במרוצת השנים, כשהוא סובל יסורי גוף ונפש.

המלצת הרופאים קבעה, כי לפי תנאי האקלים עליו לעלות לארץ ישראל. אל המלצה זו הצטרפה בקשתו של הסבא מסלבודקא ממנו, לעלות לא"י ולשמש על ידו בישיבתו שתקעה יתדה בעיר חברון, באמירת שיחות מוסר לבני הישיבה. לנוכח נתונים אלו, החל רבי אברהם נח להשתדל בדרכים שונות להשיג היתרי יציאה מרוסיה ואשרות כניסה (=סרטיפיקאטים) לארץ ישראל.

לא היה זה ענין של מה בכך. מה גם כאשר רק אחת לכמה שבועות, היתה אפשרות לקבל רשיון יציאה מרוסיה, אך הוא לא נסוג אחור. רעיתו של רבי אברהם נח, ניסתה

כמה פעמים להשיג את הרשיון המבוקש, אבל התור הארוך של מאות בני אדם שהמתינו לקבלת הרשיון, השאיר אותה עם רצונה, כמות שהוא.

בפעם האחרונה שניתנו הרשיונות, עמדה הרבנית רבקה משך שעות ארוכות בתור שהשתרך, עד שהגיעה תורה והושגו הרשיונות המיוחלים.

היה זה איפוא, נס בפני עצמו בשרשרת הנסים שליוותה אותם בעליתם לארץ, כאשר זו היתה הפעם האחרונה לחלוטין שחולקו רשיונות יציאה. מכאן ואילך, שוב לא ניתן היה לצאת מגבולות רוסיה, באותם זמנים טרופים.

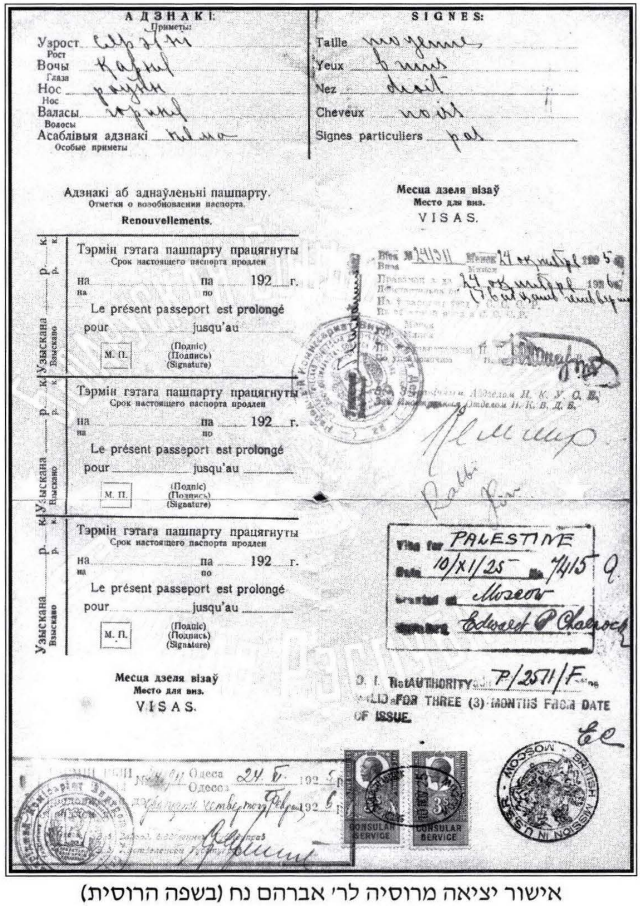

אישור יציאה מרוסיה לר׳ אברהם נח (בשפה הרוסית)

במקביל, שיגר רבי אברהם נח מכתב אל הגאון רבי איסר זלמן מלצר, שכבר עלה לא״י ועמד בראשות ישיבת ״עץ חיים״ בירושלים עיה״ק, וביקש ממנו שיפעל למענו בהשגת סרטיפיקאטים, תוך שהוא מתאר את גודל הסבל הגופני בו הוא שרוי וכי העליה לארץ ישראל הינה ממש בנפשו, כהוראת הרופאים.

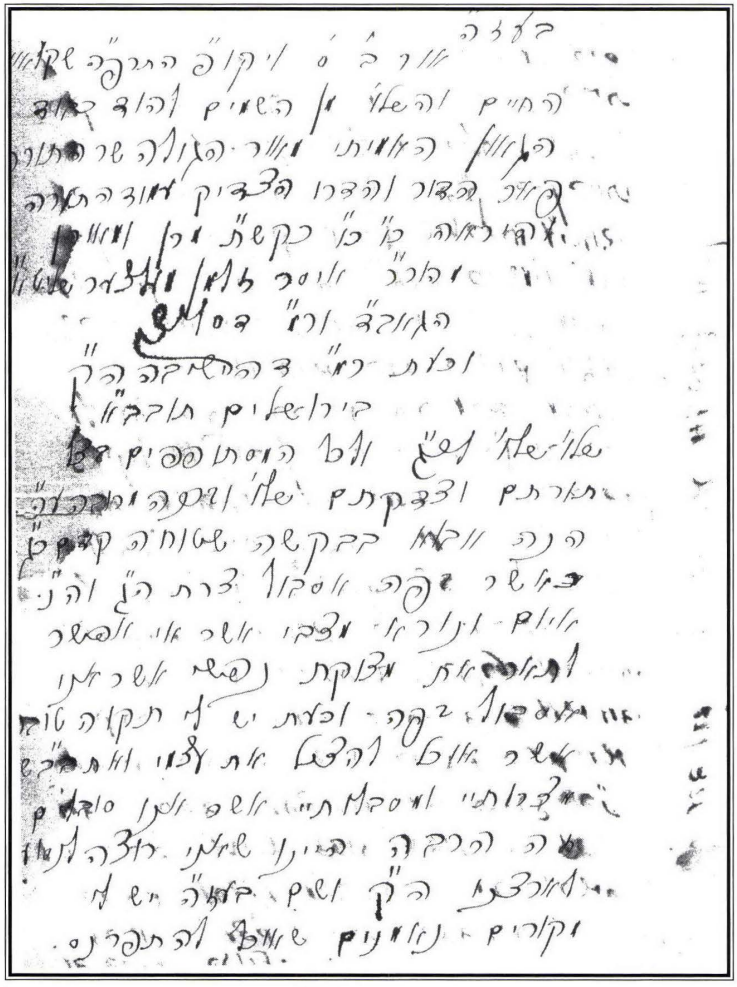

מכתב ששיגר רבי נח לרבי איסר זלמן

בד בבד, פנה רבי אברהם נח גם אל בנו רבי הלל, שכבר ישב באהלה של תורה ב"כנסת ישראל" דחברון ת"ו, שיפעל אף הוא למען השגת הסרטיפיקאטים.

הסרטיפיקאטים אכן הושגו לבסוף, בהשתדלותו של הבן רבי הלל פאלי. ברם, גם עתה הזדקקו לסייעתא דשמיא מיוחדת, כדי שגם מבחינת מצבו הבריאותי של רבי אברהם נח יוליכם ד׳ לשלום ויגיעו אל חופי ארץ ישראל לחיים לשמחה ולשלום.

פרק ב׳

באוירא דארץ ישראל

שהוליכנו לשלום

נמל אודסה. יום חמישי בטיבורו של חדש כסלו תרפ"ו.

שמים תכולים נשקפו במי הים, שגליו נעו חרישית בתנועה קלה אל עבר החוף. רוגע מי הים, לא שיקף כלל את הסערה והבהלה שריחפו על שמיה העכורים של רוסיה, אשר שרויה היתה בעיצומם של ימים מהפכנים והרסניים.

קפיטן הספינה, שניצב בעמדתו על הסיפון, ברגעים האחרונים של טרם הפלגה, חזר ובדק שהכל עומד על מקומו כנדרש. הקפיטן הביט אל האופק בסיפוק, שום שמץ של ענן לא נראה. "צפויה לנו נסיעה קלה. נסיעה לטורקיה בתנאים טובים שכאלו, לא תארך זמן רב" - דיבר הקפיטן אל ליבו, בנושאו עיניו אל התכלת הבהיר והמבטיח...

בחדרם בבטן האניה, התארגנה משפחתו של רבי אברהם נח, לקראת הנסיעה לארץ ישראל, ברגשות מעורבים של שמחה ואימה. הזכות שנפלה בחלקם לעלות לארץ המובטחת, לארץ אשר עיני ד׳ בה, נסכה במעשיהם חדוה של מצוה. התקוה, כי החלפת האויר תשפיע לטובה על בריאותו של אבי המשפחה וכי האקלים הים-תיכוני השורר בארץ ישראל, יקלו על מחלת האסטמה שלו, ממנה סבל עד כדי פיקוח נפש, המריצה את משפחת פאלי לצאת למסע המייגע, שהיה כרוך גם בסכנת חיים, בהיותם יהודים יחידים, בין המון נוסעים גויים בולשביקים, צמאי דם יהודי, ששרצו בכל הספינה.

היה זה ביום חמישי בשבוע, כשקצה גלימתה של שבת המלכה כבר נאחזה בבתי ישראל. רבי אברהם נח ובני ביתו, ניתלו באילן גדול, בהשתמשם בהיתר להפליג

בספינה תוך ג׳ ימים לשבת, מחמת הליכה לדבר מצוה בעלותם להתיישב בארץ ישראל [1], מה גם שעמדה כאן שאלה של פיקוח נפש, כאשר התקפי האסטמה של רבי אברהם נח, הלכו וגברו.

וכך, מצוידים בזכות המצוה וחגורים בתפילה להקל על סבלו של אבי המשפחה, יצאה המשפחה את רוסיה, באניה האחרונה שיצאה את ארץ המהפכות, בעת טרופה זאת.

הנסיעה החלה למישרין. הספינה התקדמה בביטחה בליבו של הים השחור, לעבר טורקיה, משם אמורה משפחת פאלי לצאת לארץ ישראל. ים רוגע ושמים בהירים, הקלו מאד על רבי אברהם נח, אשר הנסיעה המאיימת הזאת, חישבה כבר לתת את אותותיה בבריאותו הרופפת.

אלא, שבעשר בלילה, החלה לפתע סערה גדולה. רוחות עזות הקפיצו את גלי הים לנחשולים אדירים, שחישבו לבלוע את הספינה לקירבם. גלי ים אדירים גברו על האניה הקטנה, אשר חגה נעה כשיכור והעמידה את כל יושביה בסכנה איומה. הנוסעים, נשכבו על קרקעית האניה ברוב פחד ואימה, מפני הנחשולים הגדולים שאיימו להטביעם במצולות ים.

הרוחות העזות והטלטלה האיומה, נתנו את אותותיהם במצב בריאותו של רבי אברהם נח, התקפת אסטמה איומה אחזה בו ובנו רבי צבי רץ להזעיק את הרופא שהפליג עמהם באניה. תיכף החיש הרופא את צעדיו אל רבי אברהם נח, כשבדרכו מעד ונפל כעשר פעמים, מחמת טלטולי הספינה הנוראיים.

נוסעי הספינה, שהיו כולם קומוניסטים, לא תרמו להרגעת האוירה, אבל היתה שם נחמה פורתא - הקפיטן עצמו היה מאמין וכאשר נשאל על ידי בני משפחת פאלי "מה יהיה הלאה?", נענה ואמר בנחרצות:

"שמה יכתבו! מה שיכתבו בשמים, זה מה שיהיה!"

והוא אף היה נאמן במלאכתו, כאשר כל משך הסערה הנוראה, היה קשור למקומו מבלי זיז, כשהוא משתדל בכל כוחו להמשיך להנהיג את הספינה, חרף הסערה הקשה.

---

[1] ראה שו"ע או"ח רמח ס"ד ובמ"א שם.

נם גדול היה שם

רק לאחר כיומיים, ביום שבת קדש בשעה שלש אחר הצהרים, שככה הסערה וקמה לדממה. האניה המשיכה בדרכה אל מחוז חפצה, ברוגע יחסי, ולאחר ימים אחדים, הגיעה האניה בחסדי ד' אל חופי טורקיה, כשהיא חונה בנמל קונסטנטינופול.

מכאן, יצאו בני משפחת פאלי אל חופי ארץ ישראל, אבל המסע הקשה והמיגע, טרם בא אל קיצו. הבריטים ששלטו אז בארץ, לא הניחו לאניות רוסיות להכנס אל חופי ארץ ישראל, לפיכך נשארה האניה מחוץ לגבול הימי של הארץ ופועלים ערבים הממונים על העולים נטלו את העולים והשליכום אל ספינות שהביאום אל נמל יפו.

בליל נר חמישי דחנוכה, הגיעו תלאות הדרך אל קיצן. לראשונה, דרכו רגליהם של רבי אברהם נח ובני משפחתו על אדמת הקודש, כשתיכף שמו פניהם אל מלון מילצקי שביפו, שם הדליקו את הנר החמישי, מתוך הלל והודיה על הנסים ש"בימים ההם בזמן הזה".

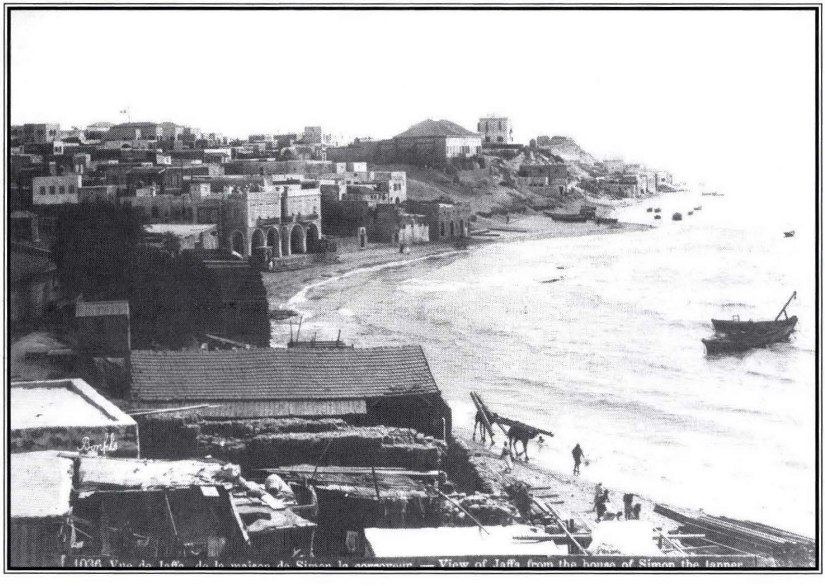

נמל יפו בימים ההם

תלמידי הישיבה במסיבת חנוכה בבית רבינו

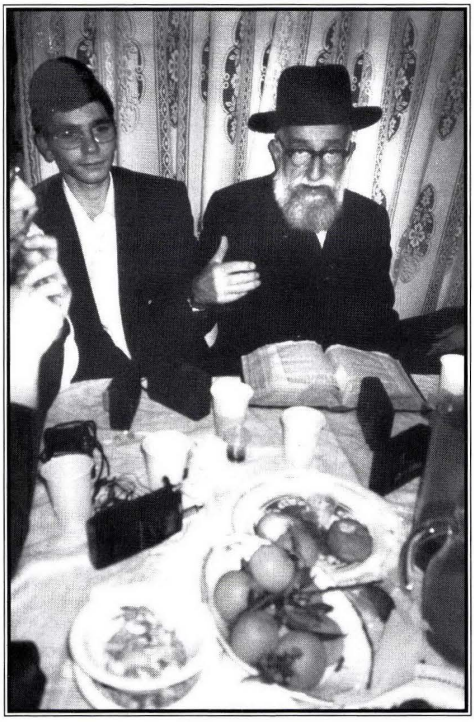

משך שנים ארוכות, היה רבינו זצ"ל עורך מדי שנה בליל נר חמישי דחנוכה, מסיבת הודאה לקב"ה, שהיתה מכונה בפי כל המשתתפים בשם "דער פינפטע ליכט'ל" (=הנר החמישי). למסיבה זו, היו מתקבצים ובאים בני הישיבה אל ביתו והיו משוררים ומזמרים דברי שבח והודאה לבורא עולם, ובהמשכה - היה רבינו מקיים בנפשו "שיחו בכל נפלאותיו", בגוללו את ניסי העליה לארץ ישראל לפרוטרוט, תוך שהוא מדגיש על כל פרט ופרט -

"זהו נס בפני עצמו!"

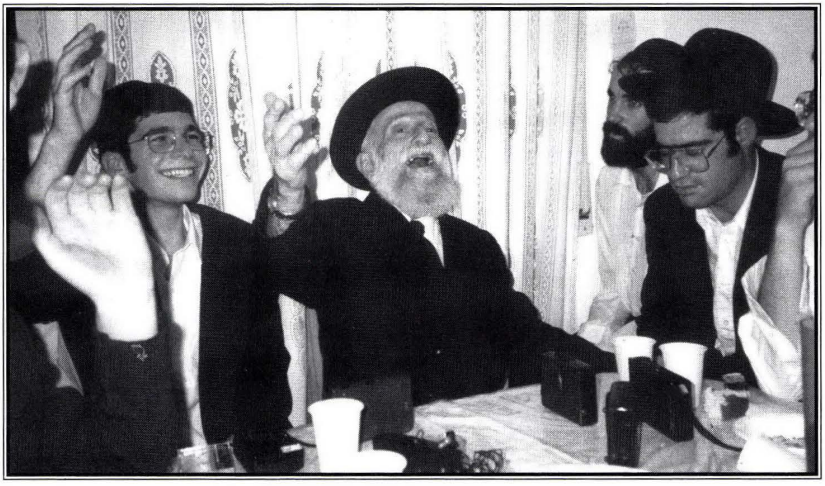

נס ההצלה הרוחנית

בתום סיפור הנס, היה רבינו זצ"ל מוסיף ומעלה בפני השומעים דברים היוצאים מן הלב:

"ואם תשאלו אותי, למה אני עושה מסיבת הודיה ביום בואי אל הארץ, ולא בחדש אב, ביום אשר ניצלתי ממאורעות תרפ"ט?[2] - משום שבתרפ"ט היתה הצלה גשמית, הגופים ניצלו, אבל ביאתנו אל הארץ, על כל הנסים הגשמיים שהיו כרוכים בה, זהו נס ההצלה הרוחנית שלנו".

וכאן היה רבינו זצ"ל, פותח בתיאור השממון הרוחני ששרר בעיר מולדתו (כמתואר בסוף פרק ראשון), תוך שהוא מוסיף ואומר:

"ברור לי, שאם הייתי נשאר שם, הייתי יוצא כגוי גמור!"

וברבות הימים, כאשר החל גל העליה מרוסיה אל הארץ, וברחובות עיר נראו פועלי נקיון רוסיים, היה רבינו מתבטא ואומר:

"אילו הייתי שם, הייתי נראה כמו אלו!"

אף בערוב ימיו, כאשר כבר נמנע מרבינו לעלות לישיבה מחמת חולשתו הנוראה, לא ויתר על עריכת מסיבת ההודאה מדי שנה בשנה, כשהוא מתאמץ בכל כוחו לספר בקצרה את הנסים שעשה ד' עמהם ומבקש מבניו שליט"א שישלימו הם את סיפור הנסים.

גם בשנתו האחרונה, כאשר התגורר בבית בנו רבי שמואל שליט"א שבבני ברק, התקבצו תלמידי הישיבה ששהו בב"ב אל מעונו וכשרבינו יושב בראשם הודו ושיבחו לד' בשירות ובזמירות.

תודת ארץ ישראל

לאחר ימים אחדים לישיבתם ביפו ושהות של ימים ספורים בירושלים עיה"ק כתחנת ביניים, התיישב רבי אברהם נח ומשפחתו בחברון עיה"ק, בסמיכות לישיבה

---

[2] ראה להלן בפרק זה, סיפור המאורעות וניסי הצלת רבינו.

הקדושה ולרבו-אלופו משכבר הימים, הסבא מסלבודקא, כדי לשוב ולהסתופף בצילו הגדול ולמלא רצונו-בקשתו באמירת שיחות מוסר לבני הישיבה.

בני המשפחה במסיבת חנוכה

הזמנתו של הסבא את רבי אברהם נח, לשמש על ידו בישיבה לא באה אליו בהפתעה.

כבר בשנת תרע"ג, כאשר עלה הרידב"ז מסלוצק להתיישב בצפת, יחד עם חתנו הגאון רבי יוסף קנוביץ, מתלמידי הסבא, הגה הסבא ליסד - תחת הנהלתו - ישיבה בארץ ישראל, בעיר צפת ת"ו, כשהוא קובע עם רבי אברהם נח שיעלה גם הוא מן הגולה וישמש בישיבה כמנהל רוחני.

אבל השעה נטרפה. מלחמת העולם הראשונה שפרצה בערב תשעה באב תרע"ד, וסחפה את רוב ארצות אירופה לתוך מערבולת דמים, הניעה את אמות הסיפים של היכלי התורה בליטא, וכמובן לא פסחה גם על עיר המבצר קובנא ועל סלבודקה - פרוורה של קובנא. מחמת המציק נאלצה הישיבה על ראשיה ותלמידיה לגלות ממקומה, תחילה למינסק הגדולה ומשם לעיירה קרמנצ'וג שבאוקראיינה, אשר בדרומה של רוסיה.

בתלאות הימים ובאנדרלמוסיה ששררה אז על פני תבל, שאיימה בהכרח על קיומה הרוחני והכלכלי גם יחד של ישיבת "כנסת ישראל" דסלבודקא, לא ניתן לו לסבא מסלבודקא לבצע את אשר יזם ולהביא לידי מעשה את הקבלה שהיה נוהג לקבל על עצמו מדי שנה בהתקדש יום הכפורים - לעלות לארץ הקדש ולייסד בה ישיבה.

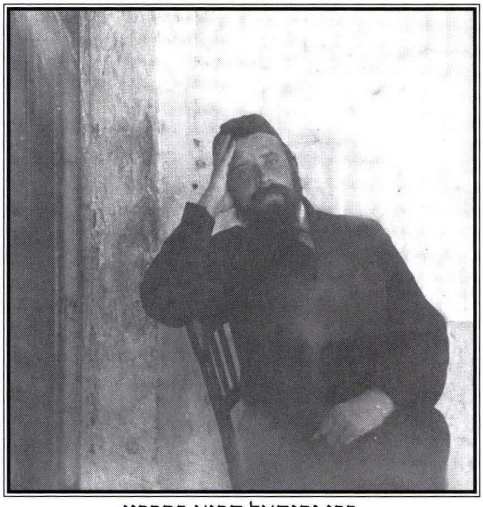
רבי יחזקאל סרנא בחברון

רק לאחר ששקטו הרוחות וישיבת "כנסת ישראל" שבה אל סלבודקא והתבססה מחדש, שב רעיון הקמת ישיבה בארץ ישראל לקרום עור וגידים.

"כנסת ישראל" על אדמת הקודש

בחדש אייר תרפ"ד, יצאו מן הגולה הגאון רבי יחזקאל סרנא, חתנו של הגאון רבי משה מרדכי אפשטיין ראש הישיבה

הסבא מסלבודקא

דסלבודקא ועמו הגה"צ רבי אברהם גרודז'ינסקי לימים מנהלה הרוחני של הישיבה, כשפניהם מועדות אל ארץ ישראל, לתור אחר מקום להשכנת הישיבה החדשה, האמורה להתייסד על אדמת הקודש.

הרעיון להקמת הישיבה בעיר הצפונית צפת ת"ו, נגוז לו. גם אפשרות יסודה בירושלים ת"ו, לא התקבלה יפה, מחשש לחיכוכים עם אנשי הישוב הישן, שאורח חייהם התנהל במתכונת אחרת מזו שהורגלו אליו בני ישיבת סלבודקא דליטא. רעיון הקמת הישיבה במרכזי ההתיישבות החדשה בארץ, גם לא התקבל. שם שלטה כבר החילוניות. וכך עלתה עיר האבות חברון ת"ו, כמקום כשר להקמת הישיבה על תילה.

בשלהי שנת תרפ"ד, עלתה הקבוצה הראשונה מסלבודקא לתקוע יתד נאמן לישיבת "כנסת ישראל" המתחדשת באוירא דארץ ישראל. על חבריה, נמנו בין השאר הבחורים המופלגים רבי אהרן כהן, רבי אפרים זאב גרבוז, רבי צבי קופשיץ, רבי צבי פוחוביץ, רבי דוד חדש ורבי אהרן מילבסקי, אשר נודעו לימים כמרביצי תורה ויראה בישראל.

במהלך ימי החורף דשנת תרפ"ה, עלו ובאו עוד עשרות בחורים מבני עליה ד"כנסת ישראל" דסלבודקא ובשלהי החורף עלה גם ראש הישיבה הגרמ"מ אפשטיין. עם בואו שמה, נוספה תנופה אדירה לפריחת הישיבה, כשהוא מגביר חילו באמירת שיעוריו המעמיקים, כבימי שבתו בליטא.

בקיץ תרפ"ה, נפל דבר בישראל. אורו של הסבא מסלבודקא החל זורח בשמי ארץ הקדש, בתוככי עיר האבות חברון ת"ו. מתוך הרגשים מופלאים של מי ששרוי בפלטרין של מלך, גבהו עד להפליא מדרגותיו הנשגבות בעבודת ד', הן ביחס לעבודתו האישית,

והן ביחס להשפעתו על תלמידיו, בני הישיבה הקדושה "כנסת ישראל".

אך טבעית היתה התיישבותו של רבי אברהם נח בחברון, סמוך ונראה לרבו הגדול, כדי להוסיף להתעצם מרוחו הכבירה, שהוסיפה תעצומות באוירא דארץ ישראל.

משפיע רוחני ב"כנסת ישראל" דחברון

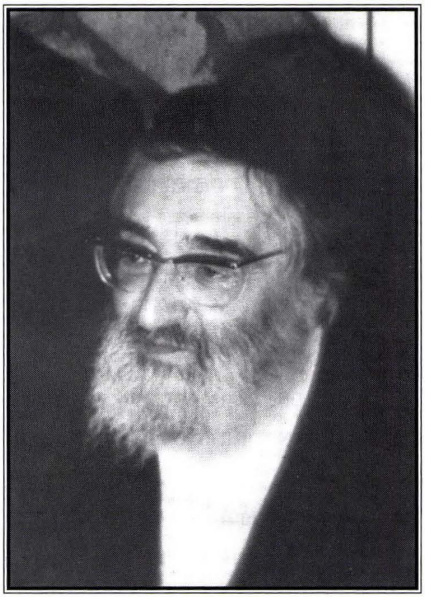

רבי יצחק הוטנר

עתה, משעלה רבי אברהם נח מן הגולה, הגיעה גם השעה וניתנה גם האפשרות לתרגם לשפת המעשה את הרעיון שנגנז בשעתו, לשלב את איש המוסר המופלא הזה, בהנהלתה הרוחנית של הישיבה הקדושה דחברון, במסירת שיחות מוסר ו"ועדים" לתלמידיה-בניה.

רבי אברהם נח נעתר לבקשת רבו הגדול, הסבא מסלבודקא, ותיכף להתיישבותו בחברון, בחדש טבת תרפ"ו, החל להשפיע מרוחו הגדולה באמירת שיחות, כשהוא לכשעצמו מהווה דוגמא חיה לשיחותיו המאלפות דעת ומוסר.

אמנם, לפי מצב בריאותו הרופפת, לא התאפשר לו לבוא אל הישיבה, ולפיכך היה הסבא מפנה אליו בחורים לשמוע בביתו דברי מוסר ב"ועדים" או ביחידות. בשארית כוחותיו השתדל להאציל על התלמידים שנמשכו אליו בעבותות אהבה, בהיותו דמות ומופת למה שתנועת המוסר ביקשה להעמיד.

אחד מיוחד מבין שומעי לקחו של רבי אברהם נח באותן שנים, היה הגאון רבי יצחק הוטנר - ר' יצחק ווארשוער, בכינויו. רבי יצחק שהיה למדן מופלא, שימש כבר בבחרותו כ"שואל ומשיב" בישיבה, ולימים בעומדו בראשות ישיבת רבינו חיים ברלין

בארה"ב, נודע כאחד מגדולי בעלי המחשבה בדור האחרון.

בהזדמנות מסויימת, התבטא רבי יצחק והפליג בשבח מעלתו של רבו הגדול:

"בזכותו, הבנתי משמעות דברי הגמרא בבבא בתרא (ט, ב) שהמפייס את העני מתברך בי"א ברכות, בראותי כמה מועיל לעניים המפייסו של רבי אברהם נח".

אכן, "נאה דורש ונאה מקיים" היה רבי אברהם נח. כל ישותו הביעה הנהגה מוסרית, כשליבו הרחב, המלא על גדותיו כמו מוריק ממילא אל ליבותיהם של תלמידיו, שומעי לקחו.

הלב של כלל ישראל חולה

ברם, מלאכת שמים זו, קשה היתה על רבי אברהם נח. אמירת ה"ועדים" נטלה ממנו את תמצית כוחות הגוף שלו, כשדבריו היו נאמרים מתוך קשיי נשימה כבדים.

לאחר תקופה, משנכח לראות כי לא לפי חילו וכוחו לבצע בשלימות את התפקיד הרוחני שהוטל עליו, וכי בני הישיבה זקוקים לאישיות מוסרית נוספת, אשר תשפיע עליהם מרוחה ומאמרותיה, בא בדברים עם הסבא רבי נתן צבי ושידלו לפנות אל הגאון הצדיק רבי לייב חסמן, אב"ד סטוצ'ין ומלפנים הרב דלודבינובה, ולבקשו שיטול על עצמו את התפקיד הגדול הזה.

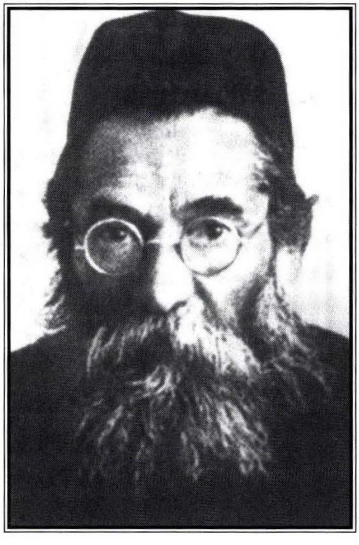

רבי לייב חסמן

הסבא סבר וקיבל, על אף שידע ששיטת המוסר של רבי לייב, שונה היתה משיטתו הוא, כשבעוד אשר הסבא היה מבליט תדיר את רוממות עליונותו של האדם בחיק היצירה, כאמצעי דחף לשאיפות עליונות, הרי שר' לייב הדגיש בשיחותיו גם את החושך שבחומריותו של האדם, המאפיל על האור הגדול של

נשמתו. למרות השוני הגדול, פנה הסבא אל ר' לייב ושיגר אליו את בקשתו.

רבי לייב, שכבר שימש בעבר כמנהלה הרוחני של ישיבת טלז בליטא, נעתר לבקשת הסבא ועלה מן הגולה להתיישב בחברון. היה זה בשנת תרפ"ו, כאשר החל ר' לייב לשמש בקדש בישיבת חברון באמירת שיחות מוסר, אשר ניחונו בכח ציור מופלא, שהיה בו בכדי לעורר את הלבבות, כשהוא מצליף - מחד ומלטף - מאידך, גוער - מחד ומעודד - מאידך.

עם שמחתו הגדולה של הסבא, בבואו של רבי לייב לשמש בישיבה, אותו כינה "דער עילוי פון מוסר" - העילוי של המוסר, הצטער הסבא עד מאד על חוליו הנורא של רבי אברהם נח, כשהוא מתבטא במשפט נוקב למאד:

"אם לכלל ישראל היה לב, אז לצערנו הוא חולה!"

אזמרה לאלקי בעודי

ואמנם, ה"לב" הזה לא היה סתם חולה. הוא היה חולה שיש בו סכנה, שמחמתה הוכרח לאחוז בכל עוז במצות "וחי בהם", באכילה ביום הכפורים ובעשיית מוגמר על גבי גחלים בשבת, כדי להקל עליו את הנשימה, עד שהיו הבריות קוראות עליו:

"הצדיק, שמעשן בשבת ואוכל ביום כפור".

ואף על פי כן, לא משך רבי אברהם נח את ידיו מלהוסיף ולהתאמץ בעבודת ד' כל עוד נשמתו באפו, חרף הקושי הנורא שעלתה לו כל נשימה ונשימה.

ידידו רבי שמעון הלוי הורביץ זצ"ל, ממייסדי בית המדרש לתורת ארץ ישראל בפתח תקוה, שנודע בכינויו על שם אומנותו רבי שמעון שוחט, היה רגיל לספר כי הגאון הצדיק רבי נח פאלי זצ"ל, היה אומר:

"אזמרה לאלקי בעודי - מה מקום יש לאדם להתאונן, כל זמן שיש בו עוד חלות של בעודי".

והיה רבי שמעון מוסיף ואומר, שהדברים היו יוצאים מפיו של רבי נח, הגם שהוא עצמו היה נתון תמיד במצב של סכנה, בהיותו ידוע חולי, עד שכמעט כל שבת חיללוה עליו, מחמת מחלת נשימתו שהעמידתו בסכנת נפשות.

וכך - מעיד בו ר' שמעון - מתוך יסוריו הגדולים, היה רבי נח חוזר ואומר "**אזמרה לאלקי - - - בעודי - - - **" ומתאמץ לנשום בקושי את נשימתו וחוזר ואומר "**בעודי**", כשהוא מדגיש ואומר שכשם שהוא מרגיש את ה"**בעודי**", כך יש לו להרגיש את ה"**אזמרה לאלקי**" [3].

רבי ברוך בער סידר לי את הש"ס בראש

ורבי אברהם נח שאכן הרגיש את החובה של "**אזמרה לאלקי בעודי**", המשיך בתמצית כוחותיו לזמר את שירת חייו לפני בוראו, כשגולת הכותרת של שירת החיים שלו על כל גווניה, היתה שירת התורה, ממנה לא הרפה, עד קצה היכולת.

ידע רבי אברהם נח מה חובתו בעולמו, אמון היה עלי הידיעה כי "כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין שלם בגופו בין בעל יסורין" (כלשון הרמב"ם פ"א מתלמוד תורה ה"ח), ולפיכך לא ראה עצמו בן חורין להבטל הימנה, וחרף יסוריו הגדולים אזר חילו להתאמץ בעמלה של תורה, עד אשר בשלב מאוחר יותר, כשנוכחו הרופאים לראות כי הלימוד שלו כרוך במאמץ נוראי וכי כל מאמץ עלול לסכן את חייו, אסרו עליו את הלימוד הסדיר.

מה עמוק היה צערו, על שנבצר ממנו לשקוד על תלמודו כפי מידתו מימים ימימה, אבל מתנחם היה נחמה פורתא ביכולתו לשוחח בלימוד עם בני הישיבה שהיו עולים אל מעונו, כשהם משתוממים על עוצם שליטתו בכל שבילי דתלמודא.

אחד מן האריות ד"חברון" אשר איתו היה משוחח רבות בסוגיות הש"ס היה רבי יעקב משה ליבוביץ זצ"ל, בנו של רבי ברוך בער זצ"ל ולימים ראש ישיבת קאמניץ בירושלים. באחת ההזדמנויות, כאשר ביקש רבי אברהם נח להביע בפניו את מצבו, התבטא ואמר:

"היום איני יכול ללמוד, לפי שכל התאמצות אסורה עלי, אבל אביך רבי ברוך בער סידר לי את הש"ס בראש ולכן אינני שוכח"...

---

[3] הדברים הובאו במאסף התורני "תורת הארץ" שי"ל ע"י ביהמ"ד לתורת א"י, במאמר הערכה לזכרו של רבי שמעון הורביץ זצ"ל, שפירסם רבי יצחק גרינברג זצ"ל, מגידוליה של ישיבת חברון, אשר שימש כמנהל רוחני בישיבת לומז'א בפ"ת.

האמונה - פורקן למכאוביו ויגוניו

כשם שמעייני תורתו לא נסתמו, למרות חולי גופו, כך לא נסתמו מעייני לבו מלהשתתף כראוי בצערו של זולתו, מתוך טוהר לב, עם שהוא משתדל לפרוק מעל זולתו את צערו ויגונו ולחזקו לפום מצבו.

במכתב תנחומין, ששיגר בחדש ניסן תרפ"ט, לידידו המשגיח דסלבודקא רבי אברהם גרודז'ינסקי, לאחר הסתלקותה של רעיתו הרבנית ע"ה בדמי ימיה, כשהיא מותירה אחריה שמונה יתומים קטנים, משתקפת בכל הדרה גדולת נפשו של רבי אברהם נח, המיצר בצער זולתו ומבקש להפיג מעליו את שבר רוחו.

רבי אברהם גרודז'ינסקי בתחנת רכבת. מימין רבי משה טיקוצ'ינסקי

את אגרת התנחומין ל"**הו"כ ידי"נ צור לבבי ומשוש נפשי**", פותח רבי אברהם נח בהתנצלות:

"**לא יכולתי לבוא בכתובים לדבר עם כ"ג דברי ניחומים על השמועה כי באה, המחרדת לב ונפש וכו'. מי יתן לי אבר כיונה, אז אעופה אל ר"ג להשתתף בצערם ולדבר הגיון לבי**".

ומכאן עובר רבי אברהם נח ומבאר בפני ידידו רבי אברהם, כיצד מתגבר הוא עצמו על תלאותיו וסבלותיו הנוראיות. שורות, המעידות כמאה עדים על עוצמת סבלו ומצוקת נפשו:

"**בשנה האחרונה אסבול הרבה, אשר לא יאומן כי יסופר, את גודל התלאות ומצוקת הנפש, וכאשר ארגיש שברון רוחי ויגון נפשי, אז יש לי פרק אחד בתניא וכו**".

כאן מצטט רבי אברהם נח את לשון ה"תניא" (באגרת הקודש פרק י"א), המאריך לבאר כי "עיקר האמונה, שבשבילה נברא האדם", הוא "להאמין דלית אתר פנוי מיניה ליאור באור פני מלך חיים, ועל כן עוז וחדוה במקומו, הואיל והוא רק טוב כל היום וכו', ומי שמתעצב ומתאונן מראה בעצמו שיש לו מעט רע ויסורין וחסר לו איזו טובה והרי זה ככופר ח"ו, וע"כ הרחיקו מדת העצבות במאד, חכמי האמת, וכו'. אבל המאמין, לא יחוש משום יסורין בעולם וכו', כי מד' מצעדי גבר כוננו וכו' וא"כ הכל טוב בתכלית, רק שאינו מושג. ובאמונה זו, באמת נעשה הכל טוב וכו'".

רבי אברהם נח מוסיף באגרתו, להעיד בעצמו על גודל החיזוק שהוא שואב מן הדברים:

"וכאשר אתבונן בזה, אז ישמח לבי ותגל נפשי".

כל כום חלב אשר ישתה תזכהו כרב טוב רוחני

מכאן, יוצא רבי אברהם נח לעורר גם את ידידו להשקיט את רוחו מן השבר שפקד אותו ולשמח את נפשו בשמחה אמיתית, תוך שהוא פונה אליו בבקשה להתחזק בשמירת בריאותו באכילה ושתיה הנצרכת לו, למען יוכל להמשיך לעמוד בכל עוז על משמרתו בעבודת הקודש:

"וע"כ אחשוב, שרום מעלתם לפי גודל צדקתם וחסידותם ורוחב דעתם, בטח יקיימו בנפשם כאשר הם עובדים באור תורתם וצדקתם בבית המקדש מעט ויקיימו בנפשם ומן המקדש לא יצא, וברוחב דעתם וצדקתם ישקיטו את רוחם הטהור ויהיה להם מנוחה ושמחה, כי הלא מלאך ה' הוא ותורה יבקשו מפיו. ותראו ידי"נ, לשמור בריאותכם במדה מרובה, כי כעת השכר מרובה הרבה יותר מעתים אחרים אשר במצב כזה הטבע הוא שלא לפקח על עצמו בשמירת הבריאות, וא"כ כאשר יחזק האדם א"ע במצב כזה לשמור הבריאות, זהו זכות גדולה להחיות ולחזק הבריאות של ת"ח גדול המזכה את הרבים באור תורתו וצדקתו".

וכאן תומך רבי אברהם נח את יסודותיו, בראיה מן המקראות:

"מצינו גבי צרפתית שנתנה עוגה קטנה לאליהו, ובשביל זה זכתה להחיות את עצמה ברעב וזכתה לניסים גדולים, הרי למדים אנו מזה, כמה גדולה זכות

החסד, (תעיינו בטור יו"ד סי' רמ"ו בהלכות צדקה) וא"כ להחיות א"ע בעת אשר עפ"י הטבע הוא רחוק משמירת הבריאות, לזכות גדולה יחשב לו, כל עוגה ועוגה אשר יאכל וכל כוס חלב אשר ישתה, יזכו לרב טוב ולניסים גדולים, וכל מחשבה של שמחה אשר יחשבו, לזכות גדולה תחשב להמשמחים לב ת"ח גדול, וא"כ במצב כזה כל צעד וצעד אשר יחזקו א"ע בשמירת הבריאות באכילה ושתיה ושמחת הנפש, יזכו לרב טוב להתקרב עוד יותר לאבינו שבשמים, כי הלא בשכר 'קראו לו ויאכל', זכה יתרו ליכנס תחת כנפי השכינה, וא"כ בכל סעודה וסעודה אשר יראו לאכול יזכו להתקרב עוד יותר אל אבינו שבשמים, וזהו הטוב האמיתי כמ"ש בתהלים 'ואני קרבת אלוקים לי טוב".

בהבעת עומק רגשותיו לנוכח מצבו של ידידו, מסיים רבי אברהם נח את אגרת התנחומין, תוך כדי שהוא מבקש את ידידו רבי אברהם שיעתיר אל ד' לרפואתו הוא:

"וע"כ ידי"נ בדמעות חמות אני כותב לכם, אנא ידי"נ חוסו נא ורחמו על עצמכם בשמירת הבריאות במדה מרובה ותזכו לרב טוב להתענג על טוב ד' ולראות נחת ועונג מצאצאיכם היקרים שי' לברכה, ותזכו להגדיל תורה ויראה מתוך מנוחה ושלוה עד עמוד כהן לאורים.

ידידך רב מכבדך כערכך הגדול ונשא, דורש שלומו ושלום ב"ב שי' לברכה.

אברהם נח בן לא"מ בילא ז"ל

אבקש את כב' להזכירני בתפלתו".

מבין שיטי אגרת פלאים זו, מובעת בפנינו עדות נאמנה מפי כתבו של רבי אברהם נח, על רום מעלתו המוסרית, אשר עם היותו שרוי במדרגה נישאה של אמונה, שמכחה השקיט את סאת יסוריו וגודל תלאותיו, מכל מקום כאשר נגעו הדברים ליסורי זולתו, הדגיש את הפרט הפשוט ביותר שעל ידי "כל כוס חלב אשר ישתה, יזכו לרב טוב".

מתהלך במידותיו של הקב"ה

כה התהלך רבי אברהם נח בעולמו, בשלימות המידות - פריה של תורת המוסר, כפי שזכה לינוק מרבו הגדול, הסבא מסלבודקא.

מכח מידותיו המסולאות בפז, הירבה להתעסק בהקמת בתים של תורה בישראל. רבים מן השידוכים של בני הישיבה הקדושה דחברון, היו פרי מחשבתו או שעברו דרכו ונשלמו בסייעתא דשמיא על ידי השתדלותו, כמו שידוכו של תלמידו מתקופת שקלוב רבי מאיר חדש מפאריץ', עם מרת צביה לאה בת הרב מאיישישוק הגאון רבי נפתלי מנחם הוטנר, שעלתה בגפה לארץ ישראל.

התעסקותו בשידוכיהם של בני הישיבה, לא היתה דבר של מה בכך. הרבה יגיעות יגע בעסק גדול וקדוש זה, באשר באותם הימים, היו רבות מבנות ישראל הכשרות - גם כאלו שבאו מבתים של תלמידי חכמים - שלא אבו להנשא לבחור ישיבה. המבט על בן ישיבה, היה כעל "בטלן", כעל "דל אמצעיים", כעל מי שאין לו שיח ושיג עם הבריות. אבל רבי אברהם נח, לא העלים עין. ברוחב דעתו המשכלת ביראת ד' ודרכי מוסרו, השתדל עד מאד בדבר, עד שעלתה בידו להביאן לכלל הכרה בגדולת מעלתן להנשא לבן ישיבה, להיות לו לעזר בהקמת בית גדול לד' ולתורתו.

והיו גם בנות, שפער הגילים הגדול שבינם לבין הבחור המדובר, גרם להן למשוך את ידיהן מן ההצעה. גם כאן היה רבי אברהם נח יודע להלך כנגד רוחן, עד שהשכילו להתייחס אל הדברים מזוית ראיה נכונה. וכך עלתה בידו להקים בתים נאמנים בישראל.

וכשם שבליבו הרחב ביקש תדיר להטיב עם בריותיו של מקום, כך לא יכל לבו שאת כאשר נתגלע נגע המחלוקת בין הבריות. הוא לא הניח להגרר אחר אלו שהן גרורות של מחלוקת, גם זו שנראתה כביכול מחלוקת לשם שמים, ואף את בניו ואת ביתו אחריו, ציוה לברוח מפני אש המחלוקת, המכלה מנפש ועד בשר.

כך, בלב טהור וברוח איתנה התהלך רבי אברהם נח עם אלוקים ואדם, כשהוא משקיע את חלבו ודמו, למען טובתם של הבריות.

אכן, יפה התבטא הסבא רבי נתן צבי פינקל, שרבי אברהם נח היה "לב" לכלל ישראל.

ר׳ אריה לוין בלחיצת יד וברכת מז״ט לחתן בר המצוה בנו של רבינו ר׳ שמואל, מאחורי ר׳ אריה עומד רבינו

ולימים, כאשר היה רבינו זצ״ל מביא את בניו, טרם הכנסם לעול מצוות, להתברך מפי הצדיק הירושלמי המפורסם הגאון רבי אריה לוין, מגדולי גידולי קיבוץ התלמידים בהלוסק, היה ר׳ אריה אומר לכל אחד מהם, בשעתו:

״אתם יודעים איזה סבא היה לכם, הסבא מסלבודקא היה אומר, אם לכלל ישראל היה לב, אז לצערנו הוא חולה״.

שליח צבור נאמן לשולחיו

יצויין, אגב, כי רבי אריה לוין, נקשר עם ישיבת חברון תיכף עם הווסדה, כעדות בנו רבי שמחה שלמה שליט״א:

שנים רבות, היה אבא ש״ץ בימים נוראים בבית הכנסת ״זהרי חמה״. סמוך לראש השנה תרפ״ה, הגיע אדם מחוץ לארץ והביע את רצונו להתפלל כש״ץ בימים הנוראים. אבא התלבט בדבר, כי קשה היה בעיניו לוותר על מנהגו זה הרבה שנים לירד לפני

מכתב ששלח רבי אריה לוין לרבינו בו כותב ברכת מז"ט לרגל לידת בנו של רבינו

התיבה, והוא הלך איפוא ליטול עצה מאת המקובל הקדוש רבי שלמה אלישיב, בעל ה"לשם שבו ואחלמה", כדת מה לעשות.

נענה בעל ה"לשם" ואמר:

"כשמזדמנת עגמת נפש לפני יום הדין, זהו דבר המועיל הרבה לזכות בדין. כדאי אם כן לוותר. ובכל זאת, אם נגזר עליך להיות ש"ץ, יזדמן לך במקום אחר".

באותה עת, תקעה ישיבת "כנסת ישראל" את יתדה בעיר חברון (כמסופר לעיל) ובאותם הימים שקדמו לראש השנה, יצא המשגיח רבי אברהם גרודז'ינסקי לירושלים

לבקש מאת אבא שיסכים לבוא לחברון לימים הנוראים, להתפלל כש"ץ בישיבה.

יד ההשגחה סיבבה שהתאפשר לאבא לקבל על עצמו את השליחות, וכך זכו בני ישיבת חברון לבעל תפילה נעלה, לשליח צבור נאמן.

כי עליך הורגנו

במרוצת השנים, פרחה "כנסת ישראל" דחברון ושגשגה עד להפליא. "**הלימוד בישיבה היה מצוין**" - סח רבינו לימים, כשהוא מוסיף ואומר בערגה:

"**רבי חיים עוזר, אמר על תקופת חברון, שהיתה בחינת 'דור דעה'**".

עם הישיבה, שיגשגו גם החיים התורניים בישוב היהודי שבחברון. עדנה היתה לה לעיר האבות ולא רק מבחינה רוחנית. פריחתה של הישיבה, הביאה ברכה גם לכלל תושבי העיר, אף לנכרים שבה, בני ישמעאל. נבנו עשרות בתים ששימשו כאכסניות לבני הישיבה, אף המסחר התפתח בקצב מהיר, המצב הכלכלי השתפר להפליא, וכל התושבים, יהודים כערבים, חיו יחדיו בשלום ובשלוה, מתוך ידידותיות מופגנת.

אבל המצב הנפלא הזה, שנמשך כחמש שנים, משלהי תרפ"ד ועד חדש מנחם אב תרפ"ט, הגיע אל קיצו בפתאומיות מוחלטת.

ביום קיץ בהיר, באמצעו של חדש אב תרפ"ט, הגיעו שלוחים מערביי ירושלים, כשבידם מכתבי הסתה נגד היהודים. המופתי של ירושלים ועמו שאר המנהיגים המוסלמים, הסיתו את מאמיניהם, להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, לנתוץ לרמוס ולשבור את כל רכושם.

ואף על פי כן, סברו יהודי חברון שעיר מושבם בטוחה מכל רע. יחסי השכנות עם הערבים, האפילו על כל מה שהתרחש מתחת לפני השטח. מה גם, שמושל העיר הבטיח מפורשות לרבני חברון, כי הוא נוטל על עצמו את האחריות שלא יאונה כל רע ליהודים.

עם זאת, הורגשה בחלל איזו שהיא חוסר רגיעה.

כבר ביום חמישי ט"ז מנחם אב, החלו ניצני ההסתה לשלוח פארותיהם. התלחשויות ערביי השוק בישרו רעות. וכשיצא רבינו אל השוק לקנות ענבים לכבוד שבת, יחד עם עמיתו תלמיד הישיבה רבי משה טיקוצ'ינסקי, לימים מנהלה הרוחני של ישיבת

סלבודקה בב"ב, התגרה בהם ילד ערבי. מתחילה ביקשו להעניש אותו, אך הם מיהרו לשיעורו של ראש הישיבה הגרמ"מ אפשטיין, כמבקשים להשליט את "קולו של יעקב" על ה"ידו בכל" של ישמעאל.

ועדיין היה השקט שורר בעיר. בצהרי יום ששי, עוד התפארו נכבדי הערבים בפני ראש הקהל היהודי ר' אליעזר דן סלונים, מנהל בנק אנגלו-פלסתינה, על האוירה השקטה, תוך הבטחה שבחברון לא יארע מאומה.

עד שבאה המציאות המרה וטפחה על פני הכל. ידי ה"פרא אדם" זרעו של ישמעאל, שלטו בכל פינה. שמי עיר הקודש חברון האדימו מדם בניה - בוניה, אשר נשפך בידים זדוניות, שטופות בתאות שפיכות דמים.

באכזריות נוראה, מצוידים בכלי משחית, חרבות ופגיונות, גרזנים וסכינים, טבחו הערבים, החל מסמוך לכניסת השבת ועד למחרת היום, ששים ושבעה נפשות הי"ד, מבני הישיבה ומאנשי העיר, ופצעו עשרות עשרות איש, זקנים עם נערים, מתוך שנאה כבושה, שנאת עולם לעם עולם..

איך נפלו גבורים

תיאור מחריד של הטבח, והשתלשלות נסי הצלתם של רבי אברהם נח ובני ביתו, סיפר רבינו זצ"ל לימים.

היה זה מעמד מרטיט כל נימי נפש. השומעים ישבו רתוקים לכל הגה שיצא מפיו, כשדממת קדרות אופפת אותם וליבם רוגש בחזקה לנוכח דבריו המרטיטים של רבינו, אשר תיאר את סיפור המאורעות, על זוועותיהם:

עד ליום ששי אחר הצהרים - פתח רבינו את תיאורו - לא הרגשנו שום שינוי באוירה הטובה ששררה בעיר. היחסים בינינו לבין הערבים היו טובים מאד, ולמרות שידענו על המתיחות השוררת במקומות מסוימים בארץ בין יהודים לערבים, בחברון הדבר לא הורגש כלל. החיים התנהלו במסלולם כרגיל והכל היה כשורה.

רק בשעה ארבע אחר הצהרים לערך, הגיעו לאוזננו ידיעות שמשהו לא בסדר גם בחברון. מאוחר יותר, שמענו מפי ילד ערבי שהתגורר בשכנותנו, שהבחור המתמיד שמואל רוזנהולץ הי"ד, נרצח בהיכל הישיבה, כשהוא לבוש בגדי שבת ורכון על תלמודו בסדרו הקבוע. אולם, בכל זאת עדיין לא כל כך פחדנו, שכן חיינו ביחסי

שכנות טובה ובידידות מלאה עם הערבים ולא עלה כלל על דעתנו שגם הם יכולים לערוך בנו פרעות. אבל אט אט, ככל שעבר הזמן, התחלנו להבין את המתרחש. בשלב מאוחר יותר, סמוך לשבת, נכנס אלינו בעל הבית הערבי והציע לנו לסגור חזק את הדלת. באותה עת, היה כבר ברור לנו שהמצב חמור. פניו האדומות מתאות רציחה, אמרו לנו הרבה מאד. הבנו היטב, מה זוממים הערבים לעשות לנו...

שעשה לנו נם במקום הזה

בעינים דומעות, המשיך רבינו לגולל את פרשת הטבח:

בליל שבת, נכנס לביתנו ר׳ אליעזר דן סלונים, כשהוא מלווה בראש העיר, והציע לאבא זצ״ל עצה טובה, שנבוא לביתו כדי למצוא בו מחסה, שכן הערבים הבטיחו לו שלא יפגעו בביתו. אביו של ר׳ אליעזר דן, היה רבה של העיר חברון, והוא עצמו היה מנהל בנק אפ״ק. הערבים היו מאד תלויים בו, גדולי הסוחרים נהנו מן ההלואות שהעניק להם בתנאים נוחים, והם היו מעונינים לשמור עימו על קשרים טובים. משום כך, ראו יהודים רבים את ביתו של ר׳ אליעזר דן כמקלט בטוח. היה נראה להם שהערבים יעמדו בדיבורם, אבל כידוע, שם היה הטבח הגדול ביותר ורק מעט שרדו ממנו.

בתחילה, הסכים אבי זצ״ל להצעה, ואמנם ארזנו כמה חפצים שהיו נחוצים לנו, והתכוננו ליציאה לביתו של ר׳ אליעזר דן סלאנים. אולם, לפתע קרה משהו מוזר. ברגע האחרון, החליט אבא זצ״ל שלא הולכים. אצל חסידים, היו אומרים שזה מופת. הדבר היה מוזר בעינינו, קשה היה לנו להבין מדוע הוא מסרב לעבור למקום הנחשב למקלט בטוח, שכן בשעה זו המצב כבר היה מתוח ביותר. אמנם, בלילה עוד לא היו פרעות, אולם הידיעה על רציחתו של אחד מבחורי הישיבה והאזהרה שקיבלנו מבעל הבית הערבי החדירה בנו פחד. בליל שבת, לא הלכנו להתפלל בבית הכנסת. גרנו ממש בין בתי הערבים וחששנו לצאת מפתח הבית. רצינו לעשות משהו, חשבנו שאפשר למצוא מקום בטוח יותר, לא רצינו להשאר בין הערבים, והתחננו בפני אבא שיאות לילך לבית סלונים, אולם, אבא זצ״ל סרב, הוא שתק ולא הסביר לנו מדוע.

נשארנו איפוא בביתנו, הגפנו את דלת הברזל הגדולה ונעלנו אותה במפתח. אבל דוקא ה״שב ואל תעשה״ היה נס ההצלה שלנו. היה זה נס גלוי, כאשר כפי הידוע, שמה בבית סלונים היתה השחיטה הגדולה ביותר. רבי מאיר חדש, ניצל שם כששכב בין ההרוגים, אבל אבא, היה חולה ולא היה מסוגל לכך. ממש נס שלא הלכנו לשם.

אטבח אל יהוד

סכר הדמעות של רבינו נפרץ. דמעות של גיל על דבר הנס הגדול שנעשה לו ולבני משפחתו, בלולות היו בדמעות רותחות על שבר בת עמו. ניכר היה בעליל עד כמה קשה עליו התיאור המזויע. רגעים אחדים של אתנחתא ושוב המשיך רבינו בסיפורו:

גם בבוקר לא יצאנו מפתח הבית, למרות שבאיזור מגורינו לא התרחש מאומה, אבל מחלונות ביתנו יכולנו להבחין בתנועה משונה של ערבים. הם נסעו באוטובוסים ברחובות העיר, ידיהם המונפות אחזו בחרבות שלופות, כשהם שרים שירים וקוראים "אטבח אל יהוד". כך ידענו שהשחיטה החלה. בתי היהודים היו מרוחקים מביתנו, ולא יכלנו לראות את הנעשה, אבל היה ברור מה מתרחש.

בצהרי שבת קדש, בשעה שתים עשרה, לערך, הגיעו הרוצחים לביתנו. בקומה מעלינו התגורר רבי יחזקאל סרנא זצ"ל. הערבים ידעו שהוא גר שם, רבים מהם נהגו לערוך שטרות בביתו, והרבה מעסקיהם נחתמו על שולחנו. באותה שבת שהה רבי יחזקאל זצ"ל בירושלים, והרבנית ע"ה שנשארה לשבות בחברון ופחדה להשאר לבדה, הלכה לביתו של אביה, ראש הישיבה רבי משה מרדכי אפשטיין זצ"ל.

כשהגיעו הערבים לביתנו - הוסיף רבינו לתאר בקול עצור - נכנסנו כולנו לחדר חשוך כדי שלא יראו אותנו. הבנו שעומד להתרחש אסון והתחלנו לומר "וידוי". אלא, שגם כאן התרחש נס. תחילה נטפלו הפורעים לדלת ביתנו, הם ניסו לפרוץ, אבל היא היתה חזקה מאד, עשויה מברזל כבד ומפתח עצום סגר אותה היטב. רגעים אחדים עמדו הפורעים והחלו לנסר את הדלת, אבל לפתע עזבו אותה, כשהם מחליטים לעלות לביתו של רבי יחזקאל סרנא זצ"ל. מאחר והם הכירו את ביתו, החלו כולם לעלות לשם ומיד פרצו פנימה. הדלת לא היתה נעולה כראוי והם לא נתקלו בשום קושי.

בעוד הפורעים הערבים משתוללים בביתו של רבי יחזקאל סרנא זצ"ל, הגיעו לאוזנינו קריאותיהם של הערבים: "הציתו את הבית!" חרדה גדולה אחזה בנו, חששנו שהאש תתפשט לביתנו ותהיה סכנה להשאר בבית, לא פחות מאשר להסתובב בחוץ. אבל האש, ככל הנראה, לא נמצאה, והם המשיכו להשתולל שם ולהפוך את הבית.

לכל כדור יש כתובת

קולו של רבינו השתנק מבכי. קשה היה לו להמשיך בתיאור של הזוועה הנוראית, אותה חוה על בשרו. שקט של חרדה, שקט של אֵבל שרר בחדר דקות מספר, עד ששוב התעשת רבינו והוסיף לתאר את מעלליו של ה"פרא אדם":

הפורעים ניגשו לשבור ולנתץ את הרהיטים, אלא, שבאותו רגע הגיע בעל הבית הערבי, הוא היה גביר גדול - נאסר אל דין קראו לו. בבית היו מראות גדולות, והם היו מרכושו, ובראותו את הפורעים העומדים לנפץ את הרהיט היקר לרסיסים, נכנס עמם בדברים. הפורעים צעקו שהם רוצים לשרוף ולנתץ, אבל הוא לא הניח להם, ולא עזב את הבית. הויכוח ביניהם נמשך זמן רב, הם צעקו והוא צעק. אולם בסופו של דבר, עלה בידו לגרשם. מן הסתם הם ויתרו לו, מפני שידעו שהוא השתתף בטבח במקום אחר, וכנראה שהם גם חששו מפניו, שכן הוא היה עשיר גדול.

כשירדו הפורעים מביתו של רבי יחזקאל זצ"ל, כבר נשמעו ברקע היריות של האנגלים, שביקשו להניס את ההמון הערבי שהסתער על הקצין האנגלי קאפירטה. היה זה כאשר עמדו הפורעים להכנס לביתו של רבי משה מרדכי אפשטיין זצ"ל כדי להרגו, אבל כאן התערבו האנגלים. כשנשקפה סכנה של ממש לאנשי ביתו של ראש הישיבה, התערב קאפירטה וניסה בעצמו למנוע מהפורעים לבצע את זממם. הערבים ניסו להרגו ואז החלו האנגלים לירות. הפורעים נסו בבהלה וכך הסתיימו הפרעות.

באותה עת שנשמעו היריות, הסתיים הויכוח בין בעל הבית והפורעים בביתו של רבי יחזקאל. ברדתם מביתו, עברו ליד חלונות ביתנו, ועוד הספיקו להשליך כמה אבנים גדולות דרך הסורגים, אולם האבנים לא חדרו לתוך הבית. הדבר היה נס גלוי.

לאחר זמן - סיים רבינו את תיאור המאורעות - שאלנו את אבא זצ"ל: מנין הוא ידע שעדיף להשאר בבית? מדוע עלה על דעתו שאין ללכת לביתו של ר׳ אליעזר דן סלונים הי"ד? אולם, הוא לא ענה לנו ולא גילה את הסוד. אבל ברור, שהתשובה לכך היתה: השגחה פרטית! ממש כפי שמפורסם בשמו של רבי מאיר שמחה מדווינסק זצ"ל, בעל "אור שמח", אשר כמענה לשואלים אותו בימי מלחמת העולם הראשונה, מדוע אין הוא נס מן העיר יחד עם כל היהודים נענה ואמר:

"לכל כדור יש כתובת!"

זוהי גם התשובה לנס שארע לנו - חתם רבינו את דבריו, אשר נאמרו מתוך אמונה איתנה בהשגחה פרטית.

לא עת לבכות!

מתוך התרגשות עמוקה, עבר רבינו לספר את הקורות אותם אחר הטבח הנורא, כאשר עיר האבות נהפכה לגיא צלמות.

עיניו ירדו מים, כאשר תיאר ברגש את מחזות השבר שנתגלו שם, עת סיימו הפורעים לבצע את זממם. אותה שעה החלו היהודים הניצולים לטפל בעשרות הפצועים שהיו שרועים בכל בית, כשהם מתבוססים בדמם. דלתות שהוצאו מציריהם, הפכו לאלונקות מאולתרות, והפצועים הועלו על גבי מכוניות אשר העמידה המשטרה, כשהם מועברים אל תחנת המשטרה, לטיפול רפואי ראשוני.

תחנת המשטרה, דמתה אותה שעה לארץ רפאים. יללות הפצועים שהיו מוטלים שם בכל פינה ניסרו בחלל הבית, כשקול נאקת יסוריהם נמסך בזעקות השבר שפרצו מליבותיהם של מאות פליטי החרב, בני משפחות הנרצחים, אשר הצטופפו שמה בתחנת המשטרה, על כל מבואותיה.

המחזות הנוראיים, המיסו כל לב ודיכדכו כל נפש. הללו בוכים מתוך יסוריהם והללו בוכים על מות יקיריהם...

ובתוך האנדרלמוסיה הנוראה ששרתה שם בקרב יהודי חברון ובכללם - בני הישיבה, הכיר רבי אברהם נח את תפקידו בשעה קשה זו. בעומק תבונתו השכיל להעניק עידוד רב לנפגעים ולמטפליהם, כשהוא קורא אל אחיו:

"עתה, לא עת לבכות, אלא עת לעזור!"

לבו הרגיש, שידע למרר בבכי, כאשר ראה יהודיה צועדת בשבת קדש ברחוב העיר כשמטריה סוככת על ראשה, ידע גם לכבוש את מעייני דמעותיו, כשהשעה חייבה אותו לחזק את רוחם הנדכאה של נפגעי הטבח, השבורים והרצוצים בגופם ובנפשם.

רוח גבורה אחזה אותה עת ברבי אברהם נח והוא יגע בכל לבו לדובב את לבם השבור ורוחם הנדכאה של הפצועים והמוכים ובני משפחותיהם.

נסתם הגולל

עלה כורת אכזר על הישוב היהודי בחברון. דם אחינו בית ישראל נשפך כמים. מכת דמים נחרצת הוכתה הישיבה הקדושה. תלמידי חכמים נבוני דעת יראי אלקים נפלו חללים, כשלצידם עשרות נפשות שנפצעו קשות מידיהם הפרועות של המרצחים השפלים.

למחרת השבת, ביום ראשון בלילה, הוצאו ההרוגים לקבורה. מנין בחורים ליוו את הקדושים לקבורה. חמשים ותשעה נקברו בקבר אחים בחברון, בעוד שמונה שנפטרו בבית החולים בירושלים, נקברו בירושלים. נסתם הגולל על אחים יקרים, שמסרו נפשם על קדושת ד'.

וביום שני כ' במנחם אב תרפ"ט, נסתם גם הגולל על הישוב היהודי בעיר האבות.

שיירת מכוניות, בלווי משורינים בריטיים, פינתה את היהודים מהעיר על שארית מטלטליהם, כשבתוכם בני הישיבה על ראשיה, מוריה ומאוריה. ירושלים עיר הקדש, קלטה את יושבי חברון השכולים.

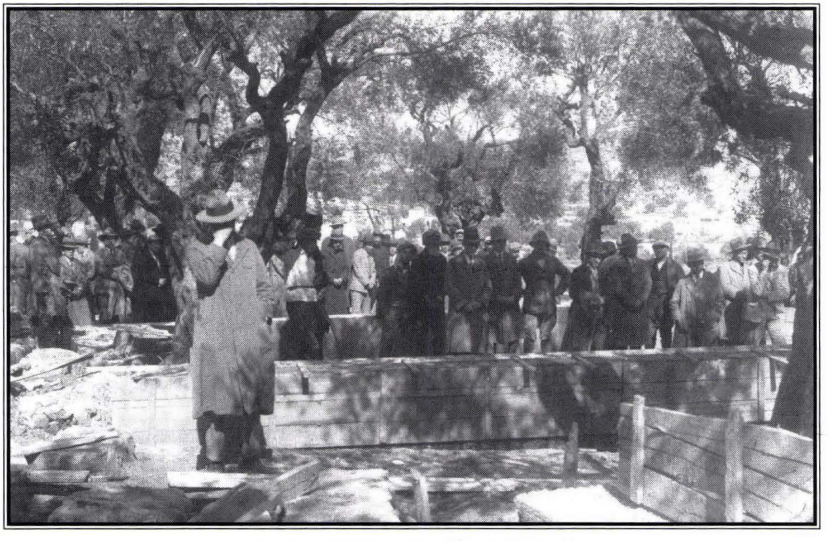

בני הישיבה ליד קבר האחים בחברון

עוד אכנך ונכנית

כמי שחשו על בשרם שהחיים היו להם לשלל, ביקשו ראשי הישיבה לקבוע מיד את המשכה של הישיבה בתוככי ירושלים עיה"ק. ואמנם, בחדש אלול תרפ"ט, כבר חזר קול התורה להדהד מפי עמלי התורה, אודים מוצלים מאש, כשחדרי כתות בית ספר שכונתי שברחוב הרב קוק, שימשו כאכסניה של תורה.

"האוירה היתה קשה" - סיפר רבינו לימים - "כולם היו שבורים". אך רוחו האיתנה של המשגיח רבי לייב חסמן, נסכה רוח חיים בתלמידי הישיבה, המוכים ברוחם ובגופם. בגבורת רוחו, שימש רבי לייב גם כש"ץ בישיבה בתפילות הימים הנוראים של שנת תר"ץ, שבועות אחדים לאחר החרבן הגדול.

בחרף תר"ץ, כבר נשמע קול התורה ברמה בבית הכנסת "אחוה" בשכונת אחוה הסמוכה לשכונת גאולה, שם נקבע מקום הלימודים לישיבה שהלכה ונבנתה מחדש על גלי הריסותיה של "כנסת ישראל" דחברון.

בזמן קיץ תר"ץ, כבר הועתק מקום הלימודים לאחד מבניני הישיבה שנרכשו בשכונת גאולה, והישיבה שבה להיות מעין מפכה לבני עליה, שביקשו לגדול בתורה ולהתעלות במוסר.

גם רבי אברהם נח שגלה עם הישיבה מחברון, השתקע תחילה בירושלים, כשהוא חונה סביב לישיבה, מבקש למצוא נחמה על מות קדושים, בהשתקעות בעבודת ד'.

ב"היכל התלמוד"

ביקש רבי אברהם נח להוסיף ולהתבשם מריחה של הישיבה ואף לזכות את בני הישיבה בנועם מוסרו במיגו דזכי לנפשיה, אבל חוליו גבר עליו והוא נצטוה על פי הרופאים לצאת את ירושלים, עקב האקלים היבש שבה ולהתיישב בתל אביב, היושבת על יד הים.

בתל אביב של אותם הימים, התקבצו בני ישיבות ואברכים צעירים שעלו מן הגולה. רבי אברהם נח, מצא לו איפוא גם כאן מקום להשפעה מוסרית על צעירי הלומדים, כשבאופן מיוחד השפיע מאמרותיו ומרוחו על חברי כולל האברכים "היכל התלמוד" שנתייסד בשנת תרצ"א, במרכז תל אביב, על ידי תלמידי הסבא מסלבודקא.

בנין הכולל "היכל התלמוד"

בשארית כוחותיו, ריכז רבי אברהם נח סביבו את חברי "היכל התלמוד" והאציל עליהם שפע קודש מרוחו העילאה, כשהרבה מיסודותיו הרוחניים של בית גדול זה, נזקפים לזכותו.

באותם שנים שישב בתל אביב, המשיך רבי אברהם נח לשקוד גם על עלייתם הרוחנית של בניו אהוביו, בני היכלא דישיבת חברון, כשהוא משגר אליהם מכתבי חיזוק בעבודת ד', רצופים יראה טהורה.

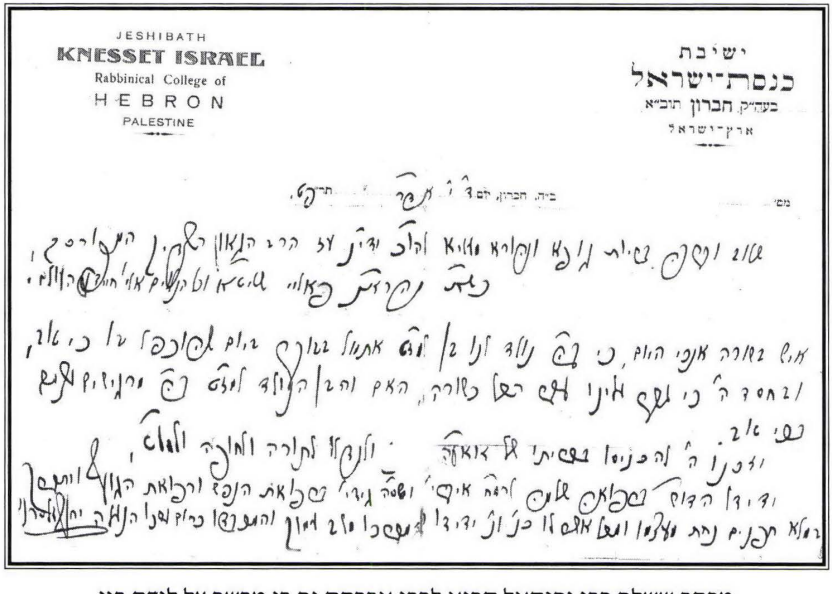
JESHIBATH
KNESSET ISRAEL
Rabbinical College of
HEBRON
PALESTINE

ישיבת
כנסת־ישראל
בעה"ק חברון תו"א
ארץ־ישראל

מכתב ששלח רבי יחזקאל סרנא לרבי אברהם נח בו מבשר על לידת בנו

אדהכי והכי הלך חוליו וגבר, עד שכל התאמצות יתירה היוותה עבורו סכנת חיים. באותה תקופה קשה, היו בני הישיבות עולים ובאים לביתו לשוח עמו בדברי תורה, בהיותו בן בית בכל מקצועתיה של תורה. כי אכן "היכל התלמוד" כפשוטו, היה רבי אברהם נח בעצמותו.

שמחתו בטובת זולתו השכיחה את סבלותיו

במקביל, היו בני "היכל התלמוד" גם עולים למעונו של רבי אברהם נח מפקידה לפקידה, כדי להזין את נפשם מנועם מוסרו. חוליו אשר תקף עליו, לא מנע בעדו להוסיף ולהשפיע מרוחו הגדולה על שומעי לקחו.

פעם אחת, תוך כדי אמירת "ועד" מוסרי בביתו, נתקף בקוצר נשימה והוכרח לצאת את הבית, לשאוף אויר בחוץ. אחר דקות מספר חזר כלא היה דבר. להפתעת תלמידיו, ענה רבי אברהם נח בפשטות:

"כשיצאתי לרחוב, ראיתי שהשכן גמר לצקת את הגג לבנינו. כל כך שמחתי עד שהוטב לבי ומרגיש אני בטוב!"

שמחתו השלימה, כאשר נכח לראות בטובתו של זולתו, היתה חלק מהוויתו התמידית. כאשר לצורך בריאותו היה יוצא לטייל בחוצות קריה, ורואה שורות בתים חדשים שהולכים ונבנים, היה מתמלא שמחה, כמי ששמח בבנין ביתו הפרטי, עד שהיה מתבטא ואומר:

"אני עשיר יותר מכל אלו. הרי לראובן יש רק בית אחד, ולשמעון - בית אחד, ואילו לי יש את כל הרחוב".

בהזדמנות אחרת כגון זו, שמע רבינו מפי אביו, התבטאות דומה שהביעה את ה"קורת רוח" שהיתה לו למראה הבנינים הנבנים בחוצות העיר:

"כל אלו שבונים, יש להם טירחות טירדות ועול ומסתמא גם חובות. לי, יש רק נחת רוח ושמחה לראות שיש להם כאלו בתים".

לימים, כאשר סיפר רבינו את הדברים באזני תלמידיו, קרא על אביו את הפסוק בתהלים (ד, ח): "נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו" - דוד המלך ע"ה, היה

מתמלא שמחה כאשר לאחרים היה רוב דגן ותירוש. וכזה היה אבא...

ומה מאד תואמים הדברים ליסוד המופלא בכוחות נפש האדם, שהשמיע פעם רבי אברהם נח באחת משיחותיו, אשר נסבה על דבר "העונג שבבריאה".

בדבריו, תיאר רבי אברהם נח, איך שהאדם אשר קבועה בלבו הרגשה אמיתית, מתענג מכל התענוגים המצויים אצל כל אחד ואחד מישראל. ואף אם האדם בעצמו סובל יסורים, יש לו להתענג בתענוגיו של זולתו. שכן, האדם הפרטי בתוך הכלל, הוא כאבר אחד מכל חלקי הגוף, אם כן איפוא, התענוגות הגדולים שיש לשאר חלקי העם, צריכים להשכיח את סבלותיו הרבים של הפרט ולהנעים לו את חייו, כמי שמתענג בתענוגים הפרטיים שלו.

אבל עם ההכרה השלימה הזו, ידע רבי אברהם נח, כי היסוד הגדול הזה, נשגב הוא עד מאד ממושכל בני אדם, ומה גם מקביעתו בלב האדם, ולפיכך סיים את שיחתו בפניה אל שומעי לקחו:

> "אף שרחוקים אנו ממחשבות אלו כרחוק מזרח ממערב, בכל זאת אחשוב שיש תועלת בחשבון זה, להפיג מעט הצער אשר יש לכל אחד ואחד מסבלותיו העצומים".

כך, נאה דורש ונאה מקיים, הפיג רבי אברהם נח גם את סבלותיו הנוראיים שפקדוהו חדשים לבקרים, בהיותו שמח ומתענג בשמחת זולתו ובתענוגיו.

כך נאה לו וכך יאה לו, למי שהושתתו דרכיו והליכותיו על אדני תורת המוסר, אותה ביקש גם להנחיל לתלמידיו הנאמנים, אשר שתו בצמא את דבריו, שנאמרו מתוך מסירות - נפש ממש על כל נשימה ונשימה.

לעת מצוא

בחורף תרצ"ב, גברה מחלתו והוא שיגר בקשה לישיבת חברון שיתפללו לרפואתו. אבל תנאי קודם למעשה התנה עם השלוחים, שבנו צבי, הוא רבינו זצ"ל, הלומד בישיבה כבחור מן המנין, לא יֵדע כלל מענין מצבו, כדי שלא תפריע לו ידיעה זו בלימודו.

ואמנם, כל אותו חורף למד רבינו זצ"ל בשקידה נוראה, מבלי לדעת כלל על מצב

בריאותו של אביו, כפי שהעיד בעצמו, לימים:

"בישיבה למדו באותו חורף מסכת יבמות. למדתי אז שתים עשרה פעמים יבמות!"

במקביל לבקשה שנשלחה לישיבת חברון להעתיר לרפואתו, נשלחה בקשה גם לישיבת סלבודקא שבליטא, להרבות עליו בתחנונים. אבל, כבר נגזרה הגזירה במרומים.

בשבוע האחרון לחייו, קרא את בנו, רבינו זצ"ל, וכששאל את אביו לשלומו, השיבו למרבה הפתעתו:

"זייעהר גוט".

- - - סתם ולא פירש.

אבל המשגיח רבי לייב חסמן, ששמע את הדברים מפי רבינו זצ"ל, השמיע באזני רבינו - לאחר ימי ה"שבעה" - מאמר ארוך בענין "יקר בעיני ד' המותה לחסידיו", שהתבסס על שתי המלים הללו ושהעניק לרבינו חיזוק עצום בהמשך עלייתו הרוחנית.

מיום ליום הוחמר מצבו של רבי אברהם נח וביום ח' לחדש אדר ראשון תרצ"ב, השיב את נשמתו ליוצרה. נח נפשיה דרבי נח, והוא בן נ"ו שנים.

בלב שבור הננו מודיעים, שהיום יום ב'
ח' באדר א', בשעה תשע בבקר, נפטר,
אחרי מהלה ממושכה, בעלי ואבינו, הרב הגה"צ ר'
אברהם נח פליי
זצ"ל (בשנת ה56 לחייו).
הלויה תצה לירושלים היום, יום ב'
בשעה 2 אחה"צ, מדירתו, רח' יבנה, 26.
המתאבלים: אשתו, בניו, בתו, חתנו ונכדתו.

מודעת אבל על פטירתו של רבי אברהם נח

וכל בית ישראל יבכו את השרפה
בלב כואב ובראש מורד הננו עומדים לפני ארונו של
הרב הגאון הצדיק וכו'
ר' אברהם נח פאלי זצ"ל
(ר"מ ומנהל בישיבות פלוסק ושקלוב)
שנסתלק היום, ח' אדר א' בשעה 10 בבקר בתל-אביב.
ארונו יובא היום לירושלים.
הלויה תצא מבית החולים ויקאך בשעה 4 אחה"צ.
הקהל מתבקש לחלק לנפטר את כבודו האחרון. מטעם הרבנים הגאונים הוכרז בטול מלאכה
הנהלת ישיבת חברון.

מודעת אבל של הישיבה

גופו המזוכך ביסורין, נלקח למקום מנוחתו בהר הזיתים, שם נטמן בחלקת הנביאים, סמוך לציונם של הסבא מסלבודקא ושל ראש הישיבה רבי משה מרדכי אפשטיין, זכרון צדיקים לברכה.

רבי מרדכי שולמן עם רבי משה טיקוצ'ינסקי

וכשנסתלק רבי אברהם נח לבית עולמו, היו הגאון רבי מרדכי שולמן (לימים, ראש ישיבת סלבודקה בב"ב) והגה"צ רבי משה טיקוצ'ינסקי (לימים, מנהלה הרוחני של ישיבת סלבודקה), מגדולי תלמידי הסבא, מפטירים ואומרים:

"כל זמן שרבי נח היה חי, היה בעינינו מעין המשך לתקופתו של הסבא, אבל משמת רבי נח, החלה תקופה חדשה".

תורה מתוך מסירות נפש

רבי הלל פאלי

זכו רבי אברהם נח זצ"ל ורעיתו מרת רבקה ע"ה, להעמיד אחריהם זרע קדש, ברך ד'. בנם הגדול רבי הלל זצ"ל, בתם הרבנית בילא מרים גרבוז ע"ה והצעיר - רבינו רבי צבי זאב זצ"ל. כולם אהובים בעיני אלקים ואדם, כולם גבורים בדעת אלקים, וכולם שלימים ביראתו יתברך, כשחותמם של הוריהם הגדולים היה טבוע בהם כל הימים ומסירות נפשם של ההורים לגדלם לתורה וליראה, נטע בהם נטעים נאמנים של דביקות אמיתית בתורה וביראה.

הבן הבכור רבי הלל, אשר נולד בשנת תרס"ב, חונך על ידי אביו הגדול ואמו הצדקת לאהבת תורה, תוך שהם מחדירים בקרבו שאיפות גדולות להיות "בן ישיבה" ולהתעלות במעלות התורה.

בנערותו, קנה ר' הלל תורה בישיבת שקלוב אצל אביו רבי אברהם נח, עד הגיעו לגיל שבע עשרה, כאשר נאלץ להתנתק מישיבתו של אבא עקב גזירת שלטונו של סטאלין, אשר הטיל סוגר על הישיבות שבמרחבי רוסיה, כמצוין בפרק ראשון.

באותה תקופה - סיפר ר' הלל לימים - ביקשו ממנו תלמידי נובהרדוק שעסקו בהפצת תורה במסתרים, ליטול על עצמו ללמד תורה לנערים, חרף גזירת השלטון. הוא לא היסס מלמלאות אחר מבוקשם, אבל לא ארכו הימים והוא חש על בשרו את נחת זרועם של חיילי הצבא הרוסי. הללו תפשו אותו בשעה שלימד תורה לרבים והיכו אותו מכות רבות ונאמנות שגרמו לו צלקות על גופו, אשר חותמם נשאר חקוק על עור בשרו, עד סוף ימיו.

אבל המכות האכזריות שידע הגוף, לא הכניעו את הנפש וכיון שחשקה נפשו בתורה וחשקה נפשם של הוריו לראותו מתעלה בקניניה של תורה, נאלצו איפוא ההורים, מתוך מסירות נפש ממש, לשולחו מחוץ לגבולות רוסיה, ולהבריחו אל תוך תחומיה של ליטא.

לצורך הברחת הגבול, מכרה אמו ע"ה - כאמור בפרק ראשון - את תכשיט הזהב שלה, כדי לשחד את אחד מגויי הארץ להבריחו את הגבול. אולם, התכנית לא יצאה לפועל. בעת חצותם את הגבול, נתפסו על ידי השלטונות, הוכו על נפשם והוחזרו אל תוך גבולות רוסיה.

אך ההורים לא אמרו נואש. השאיפה לראות את בנם הלל, גדל בתורה, לא הניחה את דעתם ולאחר תקופה קמו לנסות שנית להבריחו את הגבול. שוב נזקקה האם למכור את התכשיט הנוסף שהיה באמתחתה, כדי שיהיו מזומנים בידה מעות ליתן ביד הגוי, אשר יואיל בתמורה להבריח את הגבול.

הנסיון השני - שנעשה תוך סיכון עצמי - הוכתר בהצלחה, וכך חצה הלל את הגבול לליטא, בצוותא חדא עם חבירו הבחור מנחם מנדל, בנו של הרב החסידי דשקלוב, רבי לוי יצחק שיינין זצ"ל.

רבי מנדל שיינין

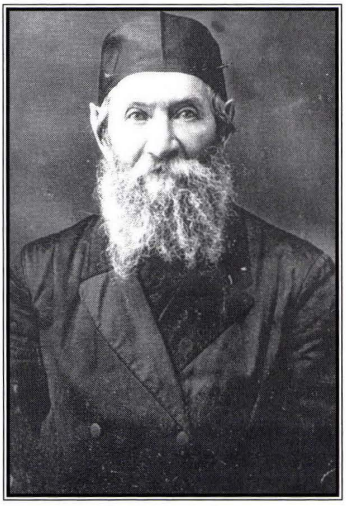

רבי לוי יצחק שיינין

רבי מנחם מנדל, שעלה לימים עם קבוצת בני ישיבת "כנסת ישראל" דסלבודקא ללמוד ב"כנסת ישראל" בעיר האבות חברון ת"ו, הוא אבי משפחת שיינין המפוארת לדורותיה, אשר הקמתה כשושלת של תורה נזקפת לזכותה של הרבנית רבקה פאלי ע"ה, שהשתדלה בגופה ובממונה למען הברחתו את גבולות רוסיה וגלותו למקום תורה.

בישיבותיה של ליטא התורתית

עם הגיעו אל מרחביה של ליטא התורתית, שם הבחור הלל פעמיו אל מעונו של ריש גלותא, מרן הגאון רבי חיים עוזר גרודז'ענסקי שבוילנא רבתי. עיניו הפקוחות של הגרח"ע לראות בצרכי בני הישיבות, נחו על מעילו הקרוע של הבחור, ותיכף שילשל לידו סכום כסף לרכישת חליפת בגדים חדשה.

שאר רוחו הכבירה של ריש גלותא, אשר אפפה את דמותו האצילה, קבעו רושם חזק בלבו של הנער, אשר לאורך שנות חייו היה מספר בערגה על ההתרשמות החזקה שנקבעה בנפשו מכח מה שראו עיניו בגדלותו של הגרח"ע באותו מעמד.

אחר ה"קבלת פנים" החביבה מאת נשיא ישראל מרן הגרח"ע זצ"ל, יצא הנער

לעיירה קרילוב ליצוק מים על ידיו של הגאון הנודע רבי יחזקאל ברשטיין זצ"ל מטרסטינא, אשר כיהן לימים כראש הישיבה לצעירים "אור ישראל" שבסלבודקא. בטוהר לבו, דבק הבחור בתורתו של רבו הגדול ואף העלה את שעוריו על גבי הכתב במחברתו. ברבות הימים, כאשר הועלו דברי תורתו של רבו עלי ספר "דברי יחזקאל", שובצו בהם גם שיעורים שרשם ר' הלל, בשעתו, ביושבו למרגלותיו של רבו.

מקרילוב, יצא הבחור אל העיירה פוניבז', להסתופף בצילו של ראש הישיבה והמרא דאתרא, הגאון רבי יוסף שלמה כהנמן זצ"ל. לאחר תקופה, כאשר עלה רבי אברהם נח, אביו של ר' הלל, לכהן כמשגיח רוחני בישיבתו של הגאון רבי שמעון שקאפ זצ"ל במאלטש - בשליחותו ובעידודו של רבו הגדול הסבא מסלבודקא - יצא אף הבחור הלל לשמה, בתשוקתו לבוא בשעריו של ה"שערי יושר", להחכים את עצמו בעומק עיונה של תורה.

בתקופת מלחמת העולם הראשונה, כאשר ישיבתו של מרן החפץ חיים זצ"ל נדדה מהעיירה ראדין לעיר סנובסק ברוסיה, הצטרף הבחור הלל אל תלמידי הישיבה, כשהוא זוכה לקנות תורה בשיעוריו המעמיקים של ראש הישיבה הגאון רבי נפתלי טרופ זצ"ל, אותם היה מעלה על הכתב בשפה ברורה, בטוב טעם ודעת.

בהיכלה של "כנסת ישראל"

משם, גלה למקום תורה, לישיבת "כנסת ישראל" דסלבודקא, שחנתה אותם הימים בעיר קרמנצ'וג אשר באוקראיינה, בדרומה של רוסיה, עקב גזירות השלטון הבולשביקי אשר קרא מלחמת חרמה נגד הדת, תוך דיכוי נוראי של רבני ישראל ותלמידיהם, בני הישיבות, לומדי התורה.

כאן, בין כתלי בית המדרש הסלבודקאי, קיבל הלל את עיקר חינוכו, כשהוא זוכה למצות את מידותיו של הסבא רבי נתן צבי פינקל זצ"ל, אשר במחיצתו עלה ונתחזק בקנינה של תורה, כשהוא עושה חיל בתורתו ומשתלם ביראתו שקדמה לחכמתו.

בחורף תרפ"ה, כאשר עלתה קבוצה נוספת מבני הישיבה לעיר חברון ת"ו, להצטרף אל מייסדי בית ד', נמנה התלמיד הלל על סגל החבורה הקדושה הזו. כשנה לאחר מכן, עלה גם אביו הגאון רבי אברהם נח זצ"ל לעיר חברון, כשהוא מתיישב בסמיכות לישיבה, כמסופר לעיל.

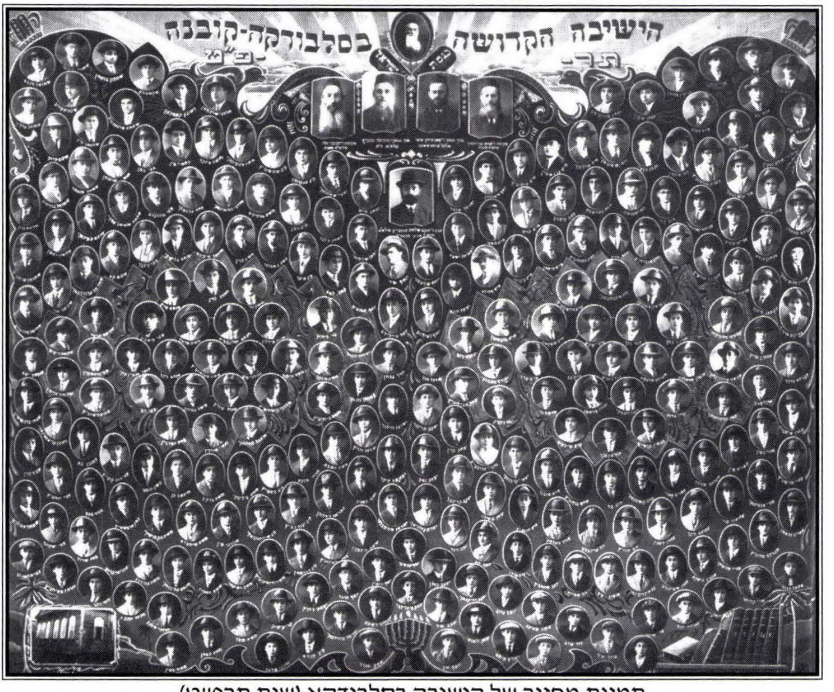

תמונת מחזור של הישיבה בסלבודקא (שנת תרפ"ט)

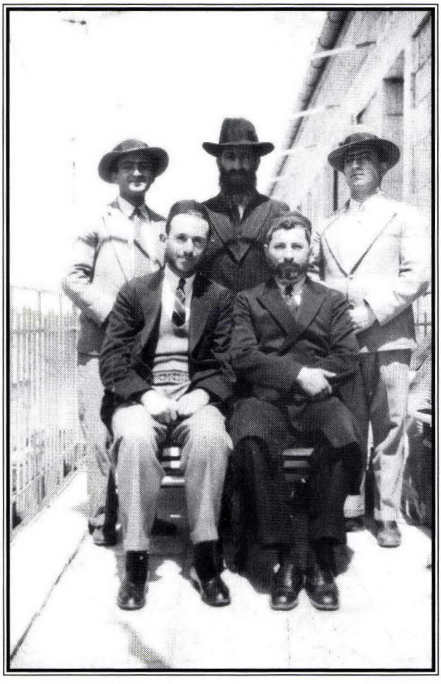

עומדים: רבינו, אחיו רבי הלל, רבי דוד קורלנסקי

בהיכלה של "כנסת ישראל" דחברון, גבהה קומתו הרוחנית להפליא, כשתורתו נבללת במידותיו המופלאות, עד שהיה נקרא בפי בני הישיבה "דיאמנט" (=מרגלית) - כפי שסח ראש הישיבה הגר"א פרבשטיין זצ"ל לבני המשפחה - מחמת פיקחותו וטוב לבו שהניעו את עזרתו ותמיכתו בזולת, תוך מציאת פתרונות הולמים למצוקות שונות אשר פקדו תלמידים מסויימים מבני הישיבה.

מצא אשה מצא טוב

כה עלה ר' הלל ונתגדל בתורה ובמעלות המידות ושמו הלך לפניו כבחור מורם, עד שבשנת תר"צ לוקח אחר כבוד כחתן לבתו של הרב הגאון רבי דב הלר זצ"ל אשר עלה מן הגולה, מהעיירה ניסווייז, הסמוכה לקלעצק דליטא. רבי דב, נודע כתלמיד חכם מופלג ומתמיד עצום, והעד העידו בו מתפללי בית הכנסת "אחוה" בירושלים, שיומם ולילה היה שקוע בתלמודו, עד שבני משפחתו היו מספקים לו את מזונו לבית הכנסת, מחמת היותו טמון בבית ד' כל עתותיו.

עוד בימי שבתו בקלעצק, נודע ביתו של רבי דב הלר זצ"ל כבית גדול שמגדלים בו תורה וחסד, כשאם הבית, רעיתו הצדקת של ר' דב היתה טורחת למענם של האורחים שפקדו את מעונם. כך התגלגלה לידם הזכות הגדולה, לערוך במעונם את שמחת נשואיו של גדול הדור מרן הגרא"מ שך זצ"ל עם הרבנית מרת גוטיל ע"ה - אחייניתו של מרן הגרא"ז מלצר זצ"ל - כשבעלת הבית נוטלת את חלקה בהכנת ובהגשת המאכלים בסעודת המצוה שהתקיימה שם לאחר החופה, בהשתתפותם של "מנין" הקרואים שנכח בשמחה.

בנו של רבי דב זצ"ל, הגאון רבי יוסף הלר זצ"ל - לימים ר"מ דישיבת "אור ישראל" בפתח תקוה, מיסודו של הגר"י ניימן זצ"ל - אשר למד בישיבה הקדושה דחברון באותה תקופת הוד, עמד על סגולת מעלותיו המופלאות של ר' הלל ומתוך שהכיר בו ובמעלותיו, שידך לו את אחותו המשכלת ביראת ד' מרת לאה.

רבי יעקב ניימן ◄

יושבים רבי יוסף הלר,
רבי שמואל דביר, עומד
רבי אליהו לאפיאן
▼

מכתב ברכה ששלח רבי ברוך בער לרבי אברהם נח לרגל נישואי בנו ר' הלל

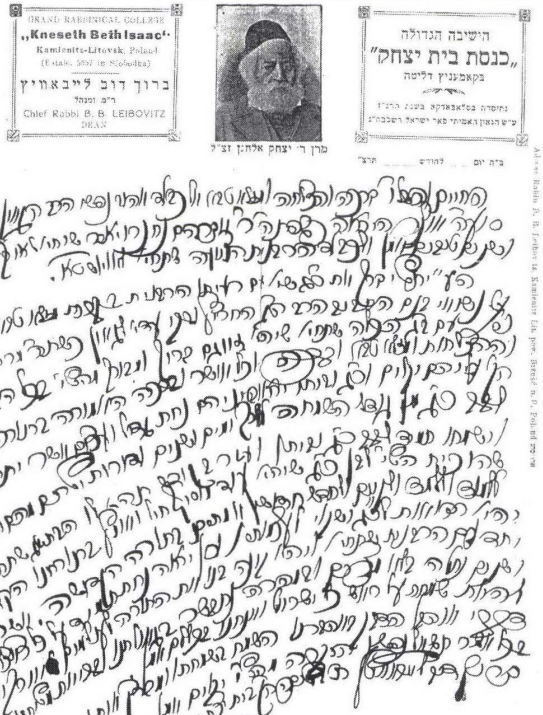
GRAND RABBINICAL COLLEGE
„Kneseth Beth Isaac"
Kamienits-Litovsk, Poland
(Estab. 5687 in Nowadwa)
ברוך דוב לייבאוויץ
רב ומנהל
Chief Rabbi B. B. LEIBOVITZ
DEAN
הישיבה הגדולה
„כנסת בית יצחק"
בקאמענץ דליטשה
נוסדה בסאנאדקא בשנת תרנ"ז
עי"ש הגאון האמיתי מאי' ישראל רשבכהק"
מרן ר' יצחק אלחנן זצ"ל
בית יום לחודש תרצ"
All rights Rabbi B. B. Leibovitz Stationery Est. 5687 Brest n. B. Poland

החיים והשלו' ברכה והצלחה ומזלא טבא אל כבוד אהוב נפשי הרב הגאון סוע"ה אוצר היראה ר' אברהם נח נרו יאיר שיחי' לאורך ימים ושנים טובים אמן ולכבוד הרבנית הצנועה שתחי' לאויושט"א.

הע ית"ש יברך את כ"ג שי' עם רעיתו הרבנית בברכת מזלא טבא על נשואי בנם החביב הרב הג' החריף ובקי עדי' לגאון מר הלל.. עם ב"ג הכלה שתחי' שיהא זווגם ברוך ומבורך מהש"י בכל הברכות וההצלחות ומזלא טבא וברכה וכל אושר וברכה האמורה בתורה הק' עליהם יקוים וכ"ג וביתו.. ביניהם נחת גדול ועצום אשר יתרחב לבב כ"ג מן גודל השמחה לארך ימים ושנים ודורות ישרים מהם וישמחו תמיד לבב כ"ג וביתו ועזר בקודש תהא לו עב"ג שהוכיח הש"י לבן כ"ג שיהא עוד מוסיף חיל ואומץ בתורתנו הקדושה ללמוד וללמד ולקיים ולחדש חדושין אמתים בתורה הקדושה. אשר יהיה רפואות לכ"ג ושקוי לעצמותיו וכן יראה נחת תמיד על כל צאצאיו יחד אשר יחד עם הרבנית שתחי' ויהא קונה בנו את התורה לעולמים לאורך ימים ושנים נחלה בלא מצרים ובמהרה נתבשר בגאולתנו ובביאת משיחנו להיות שמחה על ראש כל ישראל ואנחנו בכללם אמן.

דברי אוהבו הדבק באהבתו השמח בשמחתו ומברך אותו בכל אשר תשאל נפשו היקרה מהש"י יקוים אמן. ברוך דוב לייבאוויץ

כיבוד אב משלו בן

לאחר נשואיהם, התגוררו ר' הלל ורעיתו בתוככי ירושלים, ולאחר תקופה העתיקו את מגוריהם לתל אביב, בסמיכות למגורי אביו רבי אברהם נח, אשר לפי פקודת הרופאים נאלץ לצורך בריאותו לדור ליד חוף ימה של תל אביב, כמצויין לעיל. אותה עת, שימש ר' הלל את אביו בנאמנות יתירה, כשהוא סועדו בכל לבו ונפשו.

אבל ר' הלל, לא רק כיבד את אביו בגופו, אלא הוסיף לכבדו בממונו, בנוטלו מכספי הנדוניה שלו, לצורך הטיפול הרפואי של אביו אשר מחלתו גברה עליו, כשהוא מקיים בזאת את פסק ה"שאלתות דרב אחאי", דכשאין לאב מעות ויש לבן, מחוייב הבן לכבד את האב משלו. [4]

רב ור"מ בחיפה

לאחר הסתלקותו של אביו, נקרא רבי הלל לשמש כר"מ בישיבת "תפארת ישראל" בחיפה. הוא נענה לבקשה והעתיק את מגוריו לחיפה, שם הרביץ תורה לעדרים. במקביל שימש גם כרב שכונת "בת גלים", כשהוא מנהיג עדתו במישרים.

בתקופת מגוריו בחיפה, הכיר ר' הלל את הנגידים האחים ויצמן, מנהלי בית החרושת לגפרורים "נור", ובהשתדלותו המרובה נתגלגלה זכות על ידו להביאם לידי תרומתם הכבירה, לבנות את בנין ישיבת חברון בשכונת "גאולה" הירושלמית.

משמאל: רבי משה חברוני, רבי יחזקאל סרנא, רבי שמחה זיסל ברוידא, רבי יוסף דב סלוביצ'יק, רבי הלל פאלי

לאחר תקופה, שב ר' הלל ומשפחתו לדור בעיה"ק ירושלים, כשהוא תוקע אהלו ברחוב יונה, שם

[4] ראה קידושין לב, א תוד"ה אורו בשם השאלתות וכ"פ ר"י ור"ח שם.

הצטופפה המשפחה בדירה קטנה, כאשר נוסף לששת ילדיה, עוד מצאו שם מנוח אנשים גלמודים, שנאספו אל תוך הבית למשך תקופות ממושכות, באהבה ובחיבה, על ידי ר' הלל ורעיתו מרת לאה.

מוסר נפשו למען החזקת התורה

באותו פרק, נתמנה ר' הלל למנהל הכולל המפורסם בית מדרש גבוה לתלמוד "אהל תורה", אשר בצילו חסו גדולי תורה מובהקים, שנמנו לימים על היושבים ראשונה בממלכת התורה, כמו עמוד ההוראה מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א ומרן הגר"ש וואזנר שליט"א, בעל "שבט הלוי".

בתוקף תפקידו כמנהל הכולל, פעל ר' הלל גדולות ונצורות, כשהוא מוסר את נפשו למען החזקת הכולל. לשם כך, הירבה להפליג אל מעבר לים, ובפרט לדרום אפריקה הרחוקה, כדי לגייס כספים להחזקת הכולל. כך ארע, שבשנות מלחמת העולם השניה, מצא ר' הלל את עצמו בגלות דרום אפריקה, מבלי יכולת לשוב אל ארץ הקדש, אל ביתו ואל ילדיו, אשר נשארו בודדים בביתם שבירושלים, מנותקים מהרגשת אהבת אב, שר' הלל ידע כל כך להעניק אותה.

בשל כך, לא זכה ר' הלל בעצמו להכניס בבריתו של אברהם אבינו ע"ה, את בנו ר' יהודה הי"ו, אשר נולד לו למזל טוב באותו פרק, בה נעדר מביתו בסערת הימים.

יושבים משמאל לימין: רבי הלל פאלי, רבי אפרים זאב גרבוז, רבי אפרים שיף (גזבר), רבי שמואל הילמן, רבי יצחק הלוי הרצוג, רבי גדלי' סילברסטון, רבי אהרון ביאלסטצקי (בריסקער), רבי חיים קבלקין, עומד מאחורי הרב הרצוג רבי שכנא קולדצקי

למען העמדת הדת על תילה

בתקופה מסוימת, מינו מייסדי כולל "אהל תורה" ל"נשיא" הכולל, את הגאון רבי שמואל הילמן זצ"ל, מלפנים ראב"ד בלונדון הבירה, כשבמקביל מינו גם ל"נשיא כבוד" את חתנו של הגרש"י הילמן, הגאון רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל, ששימש אותה עת כרבה הראשי של ארץ ישראל.

כיון שכך, נתגלגלו הדברים שר' הלל התקשר אל הגרי"א הרצוג, עד שנעשה למזכירו האישי, לשליחו המסור ולנאמן ביתו.

פיקחותו וישרותו עמדו לו, לסייע רבות - בתוקף תפקידו - למינויים של תלמידי חכמים יראי השם, לכהן כרבני ערי ישראל ומושבותיה ולשמש כיושבי על מדין בבתי הדינים שברחבי ארץ הקודש. זכויות רבות בהעמדת הדת על תילה באותם הימים, באמצעות רבני ודייני ישראל, נזקפים לזכותו של ר' הלל, אשר עמד על המשמר להעמיד על העדה את הראויים לשמש בקודש.

אף הוא היה שלוחו הנאמן של הגרי"א הרצוג בהרבה ממאבקי הדת, אשר ניהלה היהדות הנאמנה בתקופת הקמת המדינה, כמו המאבק הקשה שניהלו גדולי הדור ובראשם מרן החזון איש זצ"ל בפרשת גיוס בנות. הגרי"א הרצוג אשר נטל חלק במלחמת קודש זו, נעזר על ידי איש סודו ר' הלל, אשר השכיל להעביר לגדולי הרבנים את המידע אשר קלטו אזניו במעונו של הגרי"א הרצוג, חרף הביקורת הקשה שמתחו כנגדו חוגי המזרחי, בשל היותו ציר מרכזי בהתנגדות החריפה של גדולי ישראל לכל פשרה שהיא בנושא כאוב זה.

כפי עדותם של בני משפחתו, ניסה ר' הלל באותה תקופה של פרשת גיוס בנות, לפעול שמרן הגרי"ז מבריסק יפגוש את הגרי"א הרצוג, כדי שיווכח בעליל כי הגרי"א הרצוג איננו "פשרן", כפי שהבריות מרננים אחריו. אולם, מרן זצ"ל סירב בדבר ונימוקו עמו:

"מקובלני, כי מזוזה התלויה בפיתחה של כנסיה, לא מנשקים אותה. כיון שהוא מכהן כרב ראשי של המוסדות החילונים, איני יכול לפגוש בו".

למען פרנסתם של שלומי אמוני ישראל

במסגרת עבודתו העניפה בבית הגרי"א הרצוג, יצר ר' הלל קשרים הדוקים עם גורמים שונים ברחבי העולם, אשר עמדו לו לסייע ולתמוך במאות משפחות משלומי אמוני ישראל אשר סבלו חרפת רעב, בתקופות הקשות אשר עברו על יושבי ארץ הקודש.

כך זכה להעביר תלושי מזון למאות בתי אב בישראל, ובד בבד לתמוך בעין יפה בגדולי הרבנים - אשר ביתם היה ריקם מכל - מבלי שהם עצמם היו מודעים לרוח הנדיבה שעמדה מאחורי הקלעים במפעל חסד זה.

ולמרות כל זאת, הוא לכשעצמו, חי חיי דחקות נוראים, עד שהיה מקדש בשבתות על הפת, כיון שלא היו בידו אמצעים לקנות יין לקידוש, כעדותם של בני משפחתו.

ואף גם זאת, בתקופת היותו ממונה על קופת כולל "אהל תורה", הקפיד שלא ליטול משכורת לעצמו, עד שכל לומדי הכולל נטלו איש איש את חלקו השמור לו. רק אחר שהגיעו כספי התמיכה לידי כל בני הכולל, הירשה לעצמו ליטול גם הוא את חלקו המגיעו, חלף עבודתו.

רוח המקום ורוח הבריות נוחה הימנו

כל ימיו, פסע ר' הלל בדרכי אבותיו ובמעלות מידותיהם המופלאות, כאשר על אף יסוריו הקשים, היתה תמיד צהלתו על פניו, כשהוא מקבל את יסוריו באהבה, תוך שהוא דואג תמיד לשמח את כל מי שנקרה בדרכו.

היתה זו איפוא, תולדת עבודת החיים העצמית שלו, אשר הביאתו להיות איש המעלה שרוח המקום ורוח הבריות נוחה הימנו, כשהוא מתהלך עמהם בנועם הליכות ובענוות חן, וכל כולו מבקש להטיב עמהם בגודל חסדיו.

כך צעד בנאמנות את שנות חייו, עד אשר נאסף אל עמיו בהעלות אור המנורה בליל נר ראשון דחנוכה תש"ל.

חתן תורה

עוד בימי שבתו בגולה, ברך ד׳ את רבי אברהם נח בבת מצוינת במעלותיה, חכמה וצנועה, טובת לב ובעלת מידות מופלגות, מרת בילא מרים.

אהבתה לסייע לזולת, היה לשם דבר, כשהיא מצטיינת בעזרה לכל יחיד בסבלנות ומתוך הארת פנים, בצורה מופלגת.

שנים אחדות לאחר שהתיישב בחברון, הגיעה השעה להשיאה לחד מאריוותא דבני היכלא, כראוי למידותיה הנעלות.

אלא, שעל אף כל מעלותיה של המדוברת, לא היה השידוך ענין של מה בכך, שכן לא היתה לו לאביה אפילו פרוטה אחת ליתן כנדוניה, ומיהו זה שיחפוץ ליקח אשה בחוסר כל.

אבל ״המגיד מראשית אחרית״, הגדיל חסדו עם רבי אברהם נח והוא זכה ליקח לחתן את העילוי המצוין, מן האריות הגדולים בישיבה, כמר אפרים זאב גרבוז, אשר במידותיו המופלאות ניאות להכנס לביתו של רבי אברהם נח, בלא שום התחייבות ממונית מצד אבי הכלה, למרות שגם החתן לכשעצמו היה מחוסר אמצעים, בהתיתמו בנערותו מאביו ומאמו.

רבי אפרים זאב, נולד בעיירה להישין פלך מינסק, בשנת תרס״ג. אביו ואמו שלקו בטיפוס, מתו עליו בזה אחר זה בשנה אחת, כשהם מותירים אחריהם חמשה יתומים. את ראשית חינוכו, קיבל בישיבת קרילוב, לשם הובא על ידי בן עיירתו הגאון רבי יצחק בעגון, בעמח״ס ״שדה יצחק״, שפרש חסותו על הנער היתום והאציל עליו מגדלותו, עד שהיה הנער מתכתב עמו בדברי תורה. אחת מתשובותיו של הגר״י בעגון אליו, בעודו בחור צעיר לימים, ראתה אור בספרו ״שדה יצחק״ סימן כה.

נפשו של הנער הצעיר דבקה בתורה, כשהוא מתאבק בעפר רגליו של ראש הישיבה דקרילוב הגאון רבי יחזקאל ברשטיין מטרסטינא, בעל ״דברי יחזקאל״, שהיה פדגוג אומן בהרבצת תורה. אף הוא ראה בבעל ה״דברי יחזקאל״ את רבו המובהק שהעמידו על דרכי התורה, ומאז לימודו בקרילוב לא ניתק את קשריו עמו, כשחליפת מכתבים בדברי תורה מקשרת ביניהם שנים ארוכות, עד לחרבן יהדות אירופה, אז נתעלה רבי יחזקאל ובני משפחתו במעלות קדושים וטהורים.

מקרילוב, גלה הנער לישיבת "כנסת ישראל" דסלבודקא, שחנתה אותה עת בעיירה קרמנצ'וג שבלב אוקראיינה הרוסית, כאשר נאלצה לצאת מן העיר הגדולה מינסק, לשם גלתה מסלבודקה שבקובנא עם גזירת גירוש הקהילות, שהביאה בכנפיה מלחמת העולם הראשונה.

עם סיום המלחמה, כאשר נחתם חוזה השלום בין רוסיה וגרמניה, וישיבת "כנסת ישראל" על ראשיה ותלמידיה שבה לסלבודקא, נכנס גם הבחור אפרים זאב גרבוז עמהם לתוך ד' אמות של תורה ב"כנסת ישראל" דסלבודקא. בסלבודקא, זכה הנער לקירבה מיוחדת מרבותיו הגדולים הסבא רבי נתן צבי פינקל וראש הישיבה הגרמ"מ אפשטיין, בד בבד היה שם פעמיו אל הכולל המפורסם שבקובנא, כדי לשוח בדברי תורה עם הגאון רבי דוד רפפורט, בעל "מקדש דוד".

קשר של תורה מתוך אהבת נפש

בשבתו ביני עמודי דישיבת סלבודקא, החל ללמוד את הש"ס בעיון, בחברותא עם רעו רבי אהרן כהן, לימים ראש ישיבת חברון, עד שבחר בהם הסבא להמנות על התלמידים הראשונים שנשלחו בשלהי תרפ"ד לייסד את הישיבה בחברון. באגרת

רבי אהרן כהן עם רבי אפרים זאב גרבוז בבחרותם

מופלאה, ששיגר רבי אהרן כהן בעת שהותו בעיירה הליטאית ציטוויאן בבין המצרים דשנת תרפ"ד, ל"**אחי יקירי אהובי כנפשי**" רבי אפרים זאב, מציין הכותב את שביעות רצונו מן הבשורה אודות מאה הוויזות שהשיגה הישיבה עבור התלמידים העולים לארץ הקודש.

בהמשך מכתבו, פונה רבי אהרן אל רבי זאב, בדרישה נוקבת, על חובתו לצאת ל"קייטא" כדי לשמור על בריאותו, על אף שבכך עלולים להשתבש סדריו הרוחניים:

"מה שכתבת לי כי אין בדעתך ליסע לקייטא, מפני שאתה מרגיש בסדריך הרוחניים יותר תענוג מהקייטא. לפי דעתי, צריך אתה לשבור את הרצון הזה מפני חשבון בריאות גופך..."

לאחר שר' אהרן מוסיף עוד כמה פרטים אישיים, כותב הוא לחבירו:

"במכתב הבא אכתוב לך מסדרי הרוחניים ורב תודות לך יקירי על הערותיך בעניני התפילה".

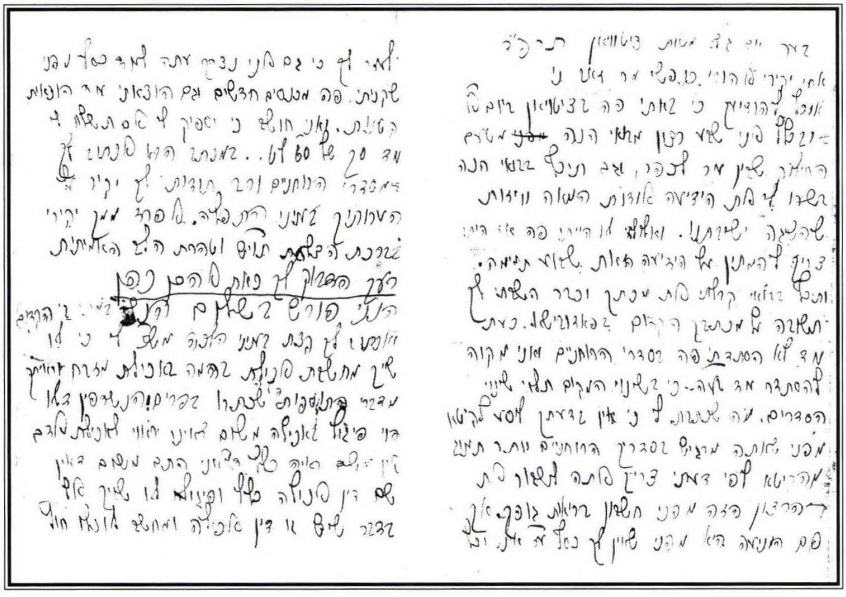

אגרת ששלח רבי אהרן כהן לרבי אפרים זאב בשנת תרפ"ד

וכאן מסיים הכותב, את חלקו הראשון של האגרת, במילות פרידה חמות:

"אפרד ממך יקירי בברכת הצלחת תוי"ש וטהרת הלב האמיתית
רעך הדבוק לך כאח
אהרן כהן"

בחלקו השני של המכתב, מתייחס ר' אהרן אל חידוש שהעלה ר' זאב בסוגיא דקדושת אויר מזבח ואויר רצפת העזרה, כשהוא חותם את דבריו בהבאת ראיה לדברי החברותא היקר שלו, הדבוק בו כאח.

כאלו היו קשרי הידידות והאחוה ששררו בין הנהו תרי רעים אהובים, אשר קשר של תורה קישרם זה בזה, מסלבודקא ועד חברון, שם המשיכו יחדיו ללמוד את הש"ס בחברותא מתוך עמל והתמדה רבה עד גמרה של תורה.

ענבי הנפן בענבי הנפן

משיצא קוו של הבחור אפרים זאב כמופלג בתורה כמו גם במידותיו, לוקח אחר כבוד להשתדך עם בתו המצוינת של רבי אברהם נח, מרת בילא מרים, ששמה הלך לפניה כמופלגת באהבת תורה ובמידות תרומיות.

השמועה על השידוך המופלא הזה, עשתה לה כנפיים והשמחה הגדולה פשטה בין כל ענפי ישיבת סלבודקא, בכל מקומות מושבותם בגולה. רבים וטובים מידידי נפשו של רבי אברהם נח משכבר הימים, הצטרפו אל השמחה הגדולה, כשהם משגרים את מיטב ברכותיהם מארץ מרחקים אל הבית הקטן שבחברון.

כך הגיעה מכתבו היקר של ידיד נעוריו של רבי אברהם נח, הגאון רבי אייזיק שר זצ"ל, שכיהן אז בראשות הישיבה בסלבודקא דליטא. רבי אייזיק, הביע את רגשות שמחתו על **"הבשורה טובה שקבלתי מחביבי הדגול החתן וכו'"**, אשר **"האירה את לבבי ושמחה את נפשי"**, עד כדי כך ש**"נדחו ברגע אחת כל הצערים והדאגות"**. ראש הישיבה, ממשיך את אגרתו, בהבעת ברכתו מקירות לבו - **"עיני נשואות למרום ברגשי ברכה לחסדי ד' וכו'"**, תוך כדי שהוא מוסיף לציין את הערכתו האישית לחתן:

"ברור אצלי כי העלוי הזה הבא לביתכם, יצליח ויהיה לת"ח מובהק, גדול הדור, אור עולם לכל תפוצות הגולה ותתברכו כולם לרגליו, כמאמרם תיכף לת"ח ברכה".

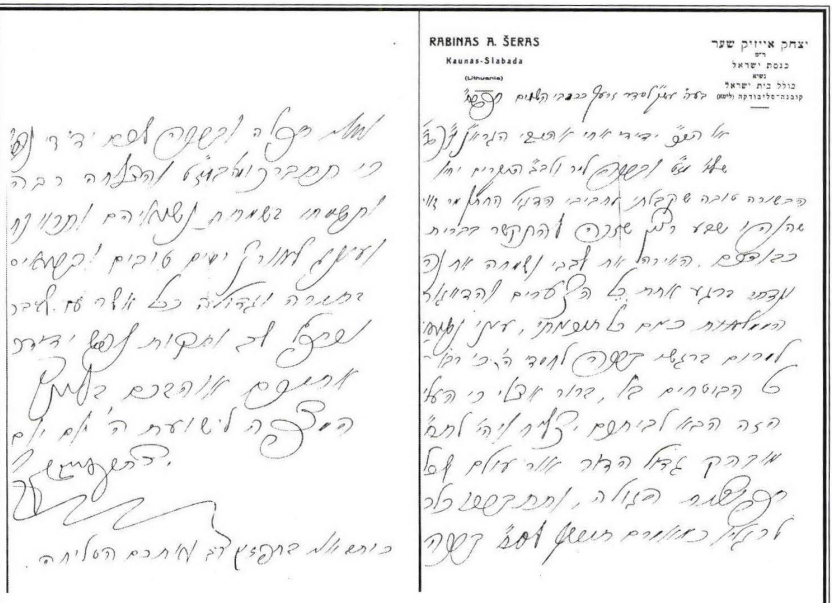

אגרת ברכה ששלח רבי אייזיק שר לרבי אברהם נח לארוסי בתו

בע"ה עש"ק לסדר זרעך כככבי השמים תפר"ח

אל הו"כ ידידי אחי אהובי הגרא"נ נ"י פאלי

שלו' מז"ט וברכה למר ולב"ב היקרים יחיו.

הבשורה טובה שקבלתי מחביבי הדגול החתן מר זאב שהנהו שבע רצון שזכה להתקשר בברית כבודכם, האירה את לבבי ושמחה את נפשי ונדחה ברגע אחת כל הצערים והדאגות הממלאות כמים כל חוכמתי, עיני נשואות למרום ברגשי ברכה לחסדי ה', כי רבו.. כל הבוטחים בו, ברור אצלי כי העלוי הזה הבא לביתכם יצליח ויהי' לת"ח מובהק גדול הדור אור עולם לכל תפוצות הגולה, ותתברכו כלכם לרגליו כמאמרם תיכף לת"ח ברכה

...תפלה וברכה לכם ידידי נפשי כי תתברכו מה' במז"ט והצלחה רבה ותשמחו בשמחת נשואיהם ותרוו נחת ועונג לאורך ימים טובים ובריאים בתורה וגדולה ככל אשר עם לבבכם וכחפץ לב ותקות נפש ידידכם אחיכם אוהבכם בלב ונפש המצפה לישועת ה' יום יום

יצחק אייזיק שער

כותב זאת בחפזון רב ואתכם הסליחה.

ויקנה כל חלקו בתורה בבית חמיו

לשמחת הכלולות, שהתקיימה בשלהי שנת תרפ"ח, בעיר חברון ת"ו, הגיעה גם ברכתו של החברותא של רבי אברהם נח משכבר הימים, הגאון רבי ברוך בער ליבוביץ, שכיהן אז בראשות הישיבה בקאמניץ.

אחר פנייתו של הגרב"ד אל "**כבוד ידי"נ ולבבי הרב הגאון המובהק סוע"ה הצדיק כקש"ת ר' אברהם נח שליט"א פאלי וכו"**, מעתיר הוא מברכותיו על בני הזוג "**המבורכים מהש"י בכל הברכות והאושר האמיתי למז"ט**", בברכה מיוחדת היוצאת מכבשונו של גאון עולם:

"ויקנה כל חלקו בתורה הק' בבית חמיו הג' ויבורכו בדורות ישרים ומבורכים ולעולם תהי' התורה הק' בהם לדור דורים. ועיני חמיו הג' וחמותו הרבנית, תחזינה הנחת והשמחה וכו'. ביתם בית צדיקים תהי' לעולמים והש"י יאהבם סלה וכו".

בעזי"ה

מתכבדים אנחנו להזמין כ' מעלתו לכבדנו בבאו

להשתתף בשמחת כלולת בתנו

מרת **בילה מרים** תחי'

עב"ג

חרב המאוה"ג מר **אפרים זאב גרבוז** נ"י

אשר תהי' איה"ש למז"ט ביום ו' עשיק ד' תמוז תפרי"ח

בביתנו בעיה"ק חברון ת"ו.

ברגשי כבוד

אברהם נח וזעיתו חי' **רבקה פאלי**

— החופה תהי' בשעה 3 אחה"צ —

הכתבת: PALEI Hebron (Palestine)

הזמנה לחתונה

גם שיר מחורז, שנכתב לרגל השמחה במעונו של רבי אברהם נח, נשלח אליו מאת אחד מאוהביו מתקופת שקלוב. (ראה צילום מצורף).

שמחת הנשואין, התקיימה בערב שבת קדש, כשמשגיח הישיבה רבי לייב חסמן משמש כשושבין מצד החתן. במוצאי שבת, נערכה סעודת "שבע ברכות" בקול רינה והמון חוגג

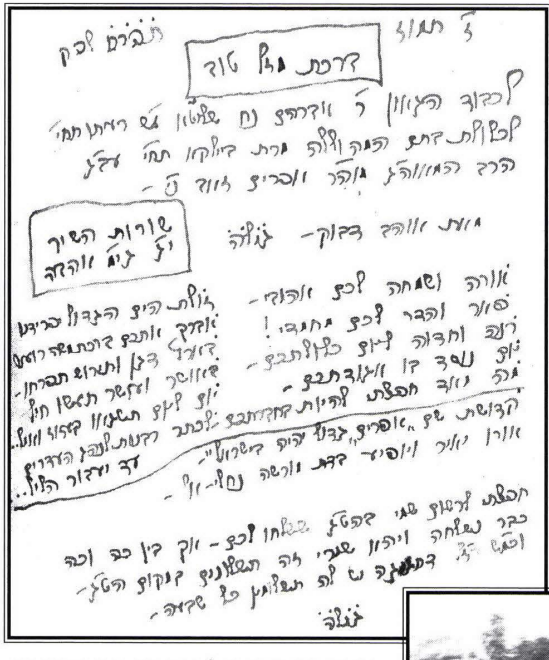

בהשתתפותם של מרבית בני הישיבה, אשר צהלו וריננו בשירה ובזמרה, בשמחה הגדולה שנמשכה כמעט עד אור הבוקר.

לימים, היה מפליג רבינו זצ"ל בשבחו של מקום, בציינו מה גדול היה החסד שעשה הקב"ה עם אביו בשידוך המופלא הזה, כאשר החתן רבי אפרים זאב, המופלג בגדלות בתורה ובכל מידה נכונה, ניאות להכנס לבית אבא בלא שום קבלת נדוניה.

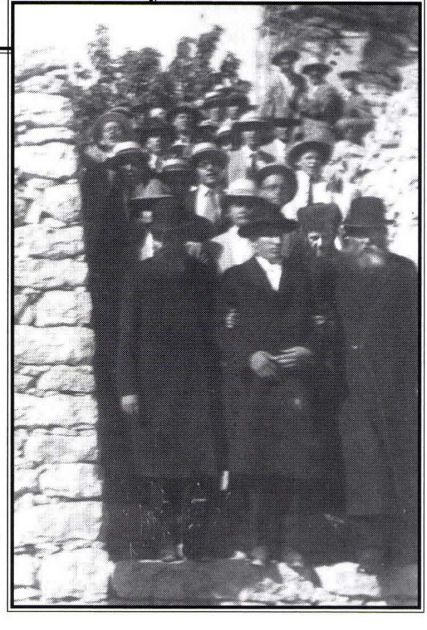

▶ החתן מובל לחופה ע"י רבי לייב חסמן ור׳ אברהם נח, מאחור עומד רבי משה מרדכי אפשטיין מסדר הקידושין

מדי שנה, בסעודת ההודאה שהיה רבינו זצ"ל עורך בנר חמישי דחנוכה, יום עלייתם לארה"ק מגולת רוסיה, "יום הצלתנו הרוחנית" - כלשונו, היה רבינו מזכיר גם טובותיו של הקב"ה עם כל משפחתו, כשזיכה אותם בעושר רוחני וזימן לאחותו את בעלה המופלג רבי אפרים זאב גרבוז זצ"ל.

מאין לעצמם מקום מגורים, נכנסו בני הזוג לדור בחדר אחד, בתוך דירתו השכורה של רבי אברהם נח, שבסמיכות לישיבה הקדושה "כנסת ישראל" דחברון.

מרכיז תורה בישיבת חברון

רבי אפרים זאב גרבוז בצעירותו

לאחר נשואיו, המשיך החתן רבי אפרים זאב להגביר חילו לאורייתא, ללמוד וללמד, כשהוא קובע תלמודו בחברותא עם הגאון רבי יצחק מאיר פצינר (בן מנחם), חתנו של הגרא"ז מלצר ולימים יושב על מדין בפתח תקוה. בד בבד שימש רבי אפרים זאב בישיבה כ"נושא ונותן" עם בני הישיבה במלחמתה של תורה. כך זכה למסור בפני צעירי הלומדים שעורים מעמיקים בספר "קצות החושן", שנאמרו ברוב כשרון ובגישה מקורית, תוך פיתוח הכוחות הצעירים מקרב בני הישיבה.

לאחר מאורעות תרפ"ט, כאשר עלתה הישיבה לירושלים, עלה אף הוא עמה והתיישב בשכונת אחוה, סמוך לישיבה שקבעה בתחילה מקום לימודיה ב"אחוה שוהל". כאן החל באמירת "חבורות" לטובי הלומדים בישיבה, בדעת ובכשרון, כשהוא מפיח בקרבם רוח של יצירה וחידוש במעמקי הסוגיות.

קופת הישיבה, שהיתה אז דלה וריקה, לא היתה בידה לשלם לו אפילו את תלושי המזון שנדרשו לו ולבני ביתו, ולפיכך כאשר הוצע בפניו כסא הרבנות במושבה פרדס חנה, היתה דעתו ליטול על עצמו את עול הרבנות. אולם, רעיתו הרבנית בילא מרים, שחששה מן הקשיים שעלולים לעמוד בפניהם בחינוך הילדים בפרדס חנה, דיברה על לבו להשאר בירושלים, חרף הדלות הנוראה ששרתה בבית, כשהיא שמחה בחלקה ואינה מבקשת לעצמה דבר.

בינתיים, עברה משפחת גרבוז לדור בשכונת "בית ישראל", ובשנת תרצ"ב לאחר הסתלקותו של אבי המשפחה רבי אברהם נח, העתיקו את מגוריהם לבתי נייטן, כשאלמנתו של רבי אברהם נח ובנה הבחור צבי, עוברים לדור עמהם באורח קבע.

כל אותן השנים, ניהלה הרבנית בילא מרים את ביתה ברמה, וחינכה את ילדיה לתורה וליראה בעוז ובתבונה, כשבאהבתה המופלגת לתורה, הסירה מבעלה הגדול כל עול, למען יוכל לשקוד על מבועי התורה, באין מפריע.

אף היא לא חיפשה את החסדים מחוץ לבית. היא הכירה בתפקידה לגמול חסד בתוככי ביתה, כפי שרגילה היתה תדיר לומר:

"**העלפין די הייגינע, איז די גרעסטע מצוה**" - לעזור לקרובים, זו המצוה הכי גדולה!

ואכן, כזו היתה מידתה, כאשר כל ימיה היתה בעזרתו של בעלה הגדול ושל בני משפחתה, באופן מופלג ביותר, כשבאהבת תורה שיקדה בקרבה, הוקירה וכיבדה תמיד את כל אחד ואחד מיוצאי חלציה, זרע ברך ד', עמלי תורה בטהרה.

בראשות כולל "אהל תורה"

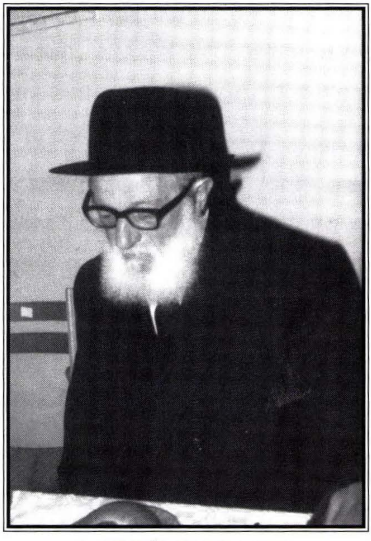

רבי אהרן ביאלסטוצקי

יחד עם ידידו הגאון רבי אהרן ביאלסטוצקי, שנודע בכינויו ר' אהרן בריסק'ר, מן האריות דישיבת חברון, נמנה רבי אפרים זאב על מייסדי הכולל המפורסם, בית המדרש גבוה לתלמוד "אהל תורה", בו הסתופפו גדולי תורה מובהקים, למדנים מופלגים, שרבים מהם נתפרסמו לימים כגדולי הדור, כמצוין לעיל.

עד יומו האחרון שימש רבי אפרים זאב כאחד מראשיו וממנהליו הרוחניים של בית מדרש גדול זה, שעמד תחת נשיאותו של הגאון רש"י הילמן זצ"ל, כשכל אותם שנים, בהם הגה בתורתו בשבת תחכמוני ד"אהל

תמונת מחזור של כולל "אהל תורה" משנת תרצ"ט

רבי איסר זלמן מלצר נושא דברים באסיפה של כולל אהל תורה. יושבים בראש הרב הילמן והרב הרצוג. יושבים מהצד רבי הלל פאלי (שני) ורבי זאב גרבוז (רביעי).

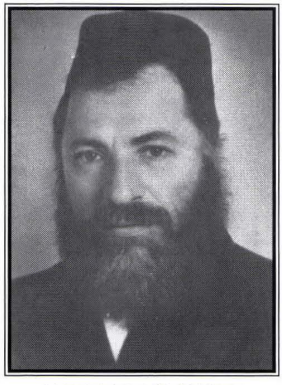
רבי אפרים זאב גרבוז
בשנות העמידה

תורה", היה מעלה את חידושיו על גבי הכתב. כך זכה בשנת ת"ש להוציא לאור עולם את ספרו "הר אפרים" על מסכתא הוריות, שבשעתו כבש את מקומו בין תופשי התורה כאחד הנעלים שבספרי מחברי דורנו, והוא אז בשנת השלשים ושבע לחייו.

בשנת תש"ז, הופיע ספרו החשוב "ספירי אפרים"- ביאור על הספרי זוטא, בו מצא מקום להתגדר בו, לאחר שרבותינו הראשונים לא הלכו בו, והוא בגדלותו בתורה זכה לעבור על פניו בביאור ממצה ושוטף, תוך הבלעת הערות והארות קצרות בין השיטין.

לאחר שנים אחדות, בשנת תשי"ב, הופיע רבי אפרים זאב בעולמה של תורה עם כליל חבוריו ותפארתם, הוא ספרו הגדול על המכילתא. כאן הרחיב את דרכו ושיכללה בקבעו את פירושו בחד גיסא בשם "קו המדה" ובאידך גיסא את תוספותיו בשם "הר אפרים". יצירתו בלטה כמעשה אומן שמלאכתו נקיה, כשהוא מטיב למצות את מחשבתו ולשנותה בדרך קצרה.

בד בבד, גבהה שעור קומתו הרוחנית להפליא, כשבדעתו הנקיה וברוב עמלו בדרכי העבודה, השתלם במעלות המידות, עד שכל פרט מהליכות חייו היה מחושב היטב וטעון תשומת לב מפקחת, מעוצבת בכוחות נפש וביד אומן של גאון מופלא בתורה. הוא השכיל להקדים יראתו לחכמתו ובצד שקידתו הבלתי נלאית בתורה, העמיק חקר בתורת המידות ובדרכי קיום המצוות, עד שכל הויתו שימשה כדוגמא מופלאה של אחד מהמיוחדים שחונכו על ברכיה של ישיבת סלבודקא-חברון.

לישיבה של מעלה

בשנת תש"ט והוא בן ארבעים ושש שנה, לקה רבי אפרים זאב בלבו והיה נתון בסכנה גדולה. חמותו, הרבנית רבקה, הרבתה להתפלל לבריאותו, כשהיא מוסיפה אף לערוך דין ודברים עם בין דין של מעלה:

"הרי הילדים בבית עדיין לא נשואים. הנני נותנת משנותי עשר שנים בשבילו!"

בחסדי ד' קם רבי אפרים זאב מחליו והמשיך לשקוד על תורתו. כך זכה לאחר כמה שנים, בשנת תשי"ח, להוציא לאור את ספרו הנכבד, תוספות "הר אפרים" על מסכת שקלים, החונה סביב לפירוש הר"ש סירילאו, אותו הדפיס על פי כתבי יד.

שנה לאחר מכן, בשנת תשי"ט, זכה רבי אפרים זאב להשיא את בתו הצעירה תחי'. חדשים אחדים לאחר מכן, כאשר חלפו להם עשר שנות החיים שהעניקה לו חמותו, נתבקש לישיבה של מעלה, בעת יציאת שבת קדש, ליל כ' בתמוז תשי"ט.

יצאה לה הנשמה היתירה, ועמה גם יחד יצאה נשמתו הטהורה של רבי אפרים זאב, כשהוא מותיר אחריו זרע קודש לברכה, גדולי תורה מופלגים, ומניח אחריו

▲ מימין: רבי שמעון אשר כהן, ר' אליהו פינס גיסו של רבינו, רבינו, רבי אברהם גרבוז, רבי שמואל דביר (חתן הרב גרבוז)

בחתונת רבי שמעון אשר כהן (חתנו של הרב גרבוז). מימין: רבי מאיר חדש, רבי אהרן כהן, החתן, רבי משה חברוני, רבי זאב גרבוז

ברכה כתבי יד של חדושי תורה רבים בסוגיות דנשים נזיקין ושאר ענינים, הערוכים במחברות שנכתבו בימי שבתו בעיר חברון, ולאחריהם בשבתו בתוככי ירושלים.

בין תכריך כתביו, נמצאה גם מחברת חידושי תורה הנושאת את השם "נחלת אברהם", בו החל להעלות את חידושי תורתו של חמיו הגדול, הגאון רבי אברהם נח זצ"ל, ולא נסתייעה בידו לסיים את מלאכת הקדש, כי בא מועד יציאתו מן העולם והעלותו לישיבה של מעלה.

איש האשכולות

זכינו לפתוח אשנב צר ולהציץ בעדו מעט אל עולמם של האבא הגדול רבי אברהם נח פאלי זצ"ל, של רעיתו הצדקת מרת רבקה ע"ה ושל זרעם אחריהם - הבית הגדול שמגדלים בו תורה ויראה, אשר בתוכו ניטעו שרשי גדלותו של רבינו המשגיח רבי הירש זצ"ל ועל יסודותיו הנאמנים הושתת בנין עולמו של האדם הגדול הזה, "איש האשכולות" - "איש שהכל בו, תורה ויראת חטא וגמילות חסדים" [5] - אשר פרשת גדולתו ומעשה תוקפו וגבורתו בתורה, ביראה, בעבודה ובחסד, תסופר לדור אחרון בפרקים שלפנינו.

[5] ראה תמורה טו, ב וברש"י שם.

פרק ג׳

בהיכלה של ישיבת חברון

כשאיפה לגדולות

"כנסת ישראל" דחברון - בית גדול לד׳ ולתורתו, אשר אל שעריו נכנס רבינו, תיכף עם בואה של משפחתו להתיישב בעיר הקודש חברון ת"ו.

צעיר לימים היה אז רבינו, עם הכנסו אל ד׳ אמותיה של ישיבת "כנסת ישראל" בחברון, מבצר התורה, ערש גדילתם של ארזי התורה, "יבנה וחכמיה", אשר הכין הקב"ה לפליטה בטרם עלה הכורת על ישיבות ליטא המעטירות.

אל הבית הגדול והקדוש הזה, בית "כנסת ישראל" דחברון, אשר מתורת בניה ומתורת תלמידי תלמידיהם, מפכה עולם התורה עד ימינו אנו, אל תוך גב האריות היושבים ראשונה במלכות התורה, אלא תוך כור ההיתוך המוסרי של אסכולת סלבודקא, אשר צירף זהב מזוקק שבעתיים, נכנס רבינו והוא עדיין עול ימים.

כזעירא דמן חבריא, התערה רבינו בין ותיקי הבחורים שכבר קנו חכמה שנים רבות.

"בתחילה עוד חבשתי לראשי קסקט - היה מספר רבינו - הייתי עוד נער בין העלטערעס שבישיבה. לצורך תמונת המחזור של שנת תרפ"ח, שאלתי כובע בשביל להצטלם".

אבל יותר ממה שביקש "להראות גדול" כלפי חוץ, עמל רבינו בעמל נפשו להיות גדול באמת. הוא שאף לגדולות, להשלים את נפשו בקנינה של תורה. הוא אזר כגבר חלציו והחל משלים בהתמדה נפלאה, את כל מה שנחסר ממנו בימי נעורותו בארץ

▲ רבני הישיבה בחברון בשנת תרפ״ח

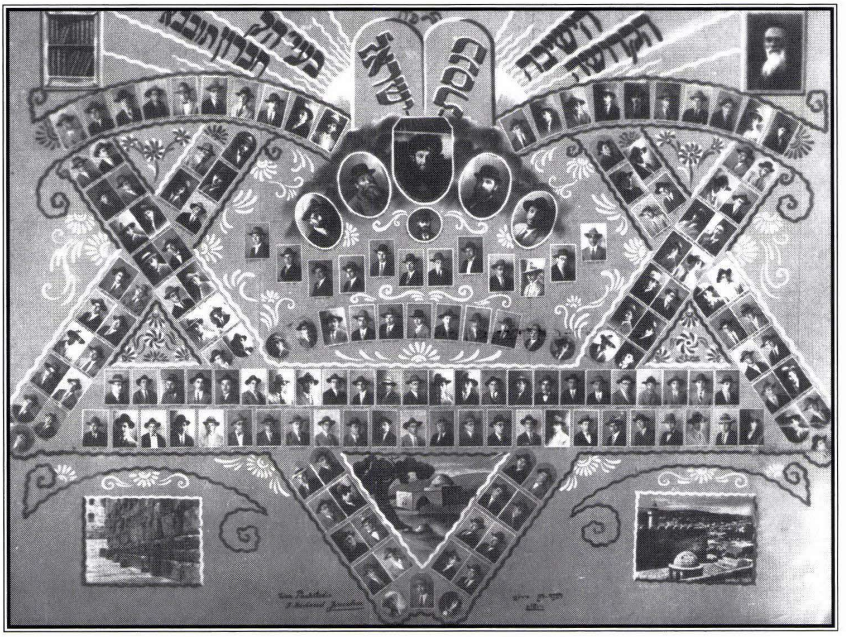

תמונת מחזור של הישיבה בחברון שנת תרפ״ח

העמים, ברוסיה הקומוניסטית, כאשר לא זכה שם למקום לימודים מסודר.

תיכף עם הכנסו להיכלה של ישיבת חברון, התערה באויר הפסגות שהיה תלוי בהיכלה של הישיבה. "**היו מנצלים כל עת, כל רגע, וכל שעה**" - היה רבינו שח בערגה, כשהיה מטעים את תלמידיו בניחוח הימים הגדולים האלו.

"**בימי ששי אחר הצהרים, קבעו ללמוד 'קצות'. למשל, כשלמדנו 'סנהדרין' התעשרנו בימי ששי מן הקצות מסימן א' הלכות דיינים**" - היה רבינו מנסה להורות דרך חיים לדור הבא.

רבי אריה לייב פריז

"**לעיתים למדנו בימי ששי 'שב שמעתתא' אני למדתי שמעתתא בחברותא עם הגאון רבי אריה לייב פריז**" - היה מתרפק רבינו על משכיות חמדה אלו, שרכש בתקופת הזוהר של חברון.

באותם ימים טמירים, קהילת הקודש של עיר האבות, כאשר עסק התורה היה בלול בדמם של אריות חברון, נתגלתה שקידתו של רבינו על כל גווניה, כשהוא משים לילות כימים בעסק התורה.

כריתחא דאורייתא

קול ד' בכח, קול ד' חוצב להבות, היה מהדהד בהיכלה של ישיבת חברון. קולה של אהבת תורה, קולה של אש התורה שבערה ברמ"ח איברים ושס"ה גידים של בני התורה, אשר חסו בהיכלה של "כנסת ישראל" שבחברון, היה נשמע בעוצמתו, מעורר ישני חברון. קולו של "דור דעה" - כפי שהגדיר רבינו מאור הגולה רבי חיים עוזר גרודז'נסקי, את תקופת חברון - היה שובר את ארזי הלבנון, מהפך סברות, מפרק הויות, מתרץ קושיות, הופך הרים למישור.

בתוך ריתחא דאורייתא כזו, לובתה נשמתו של רבינו בחום על גבי חום. "**כשהיה רבי הירש לומד, היה קולו מגיע לשאגות ממש**" - מעידים בערגה תלמידי ישיבת חברון, אשר קנו תורתם באותן עשרות השנים, אשר קולו של רבינו הדהד בה בכל עוזו.

בית המדרש בחברון

בחורים בחברון בשנת תרפ״ח. השני משמאל ר׳ מנדל שינין

״בחברון, היו כבר כולם צרודים, בימים הראשונים של הזמן - היה רבינו מתרפק בערוב ימיו, על אותם ימים גדולים - **זכורני איך רבי זיסל ברוידא היה צועק כשגרונו ניחר, 'וואס שרייט איהר' - למה אתם צועקים״** , ניסה רבינו לשלוח גיצי אש מן הימים ההם, לדורנו אנו.

״צריך שיהיה איכפת מהסברא, אם איכפת לך, אתה צועק עד שברורה לך הסברא. אם יש קושיא, איך אפשר להיות רגוע, אַ קשיא דאף ארען״ (- קושיא

צריכה לכאוב) - היה תובע רבינו את בניו ותלמידיו, כשהוא עצמו שימש דוגמא חיה לדרישתו זו.

וכך, כשאש התורה בערה בעצמותיו, כאשר אהבת התורה העבירה אותו מכל ענין אחר, היה רבינו לומד תדיר בכל כוחו, בלהט, תוך כדי גיוס כל כולו, למען ד' ולמען תורתו. המתיקות הזו, האהבה העזה הזו, הכמיהה להבין את דברי התורה, היו פורצים הימנו בקול רעש גדול והיתה תורתו לוהטת וחביבה, כנתינתה מסיני.

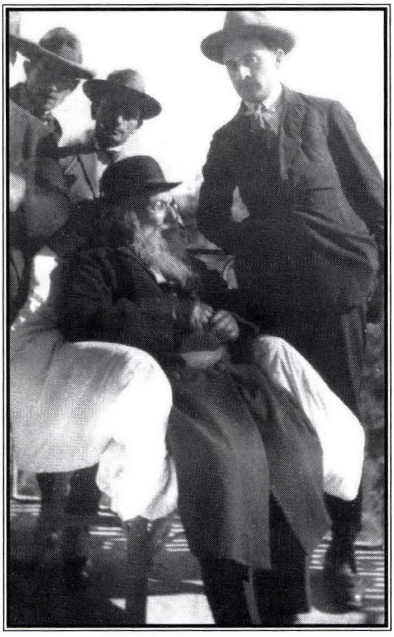

הסבא בזקנותו

למרגלותיו של ה"אלטער"

בשנה הראשונה לישיבתו של רבינו בהיכלה של "כנסת ישראל" דחברון, עוד זרחה שמשו של מרן הסבא מסלבודקא זצ"ל על הישיבה ובניה. במשך אותה שנה, זכה רבינו לשמוע את שיחותיו המוסריות של הסבא, זכות בה התהדר רבינו עד סוף ימיו.

לפרקים, היה מנסה רבינו להטעים את תלמידיו, לסבר את אוזנם, שיגעו בקצה ההבנה, מהי "שיחה" של הסבא. עיניו של רבינו היו מאירות אותה שעה, כאשר תיאר את מעמד השמועס של האלטער:

"כשהסבא היה אומר שיחה, לא היה מושג שמישהו מחסיר. לשיעורים לא כולם היו נכנסים, אפילו בשיעורים של ראש הישיבה רבי משה מרדכי, לא כולם נכנסו, היו בחורים שהיו עסוקים בעומקה של סוגיא אחרת וקשה היה עליהם המעבר. אבל לשיחה של הסבא כולם נכנסו"

"הסבא היה מדבר בלחש בכדי שהשומעים יתאמצו לשמוע - היה מוסיף רבינו לגלות מסוד קסמו של הסבא - **היתה שם צפיפות נוראית. כולם התקבצו סביב הסבא, מנסים לשמוע באזנם ובליבם דברי חכמה ודעת, עד שכמה**

סטנדרים היו נשברים כל פעם".

כך, בריגשת לב, היה מנסה רבינו להמחיש מה היה שם, כשהוא מוסיף להעיד, שאחרי שהיה הסבא מסיים את ה"שמועס", היו הכל מדברים אודות דבריו ומתדיינים ביניהם למה התכוון הסבא בזה ובזה.

רבינו, שזכה לקירבה אצל הסבא - בהיותו בנו של רבי אברהם נח, אשר בעצמו השפיע מוסר בחברון, כפי שכבר סופר לעיל - היה מוסיף בענוותנותו:

"הייתי יושב על המדרגות של הבימה, ממש סמוך לסבא ולא הבנתי כלום. ואילו ר' מאיר (- המשגיח רבי מאיר חדש)**, היה עומד בסוף, על קצה האצבעות, והוא הבין הכל".**

לימים, כאשר נתבקש רבינו לשאת שיחת מוסר בבית הכנסת המרכזי בק"ק רמת אלחנן שבבני ברק, ביום היאהרצייט להסתלקות הסבא, כ"ט בשבט, עמד ופתח בזכיה הגדולה שלו:

"זכיתי לשמוע את הסבא. אמנם לא הבנתי כלום, אבל ל'והיו עיניך רואות את מוריך' זכיתי גם זכיתי".

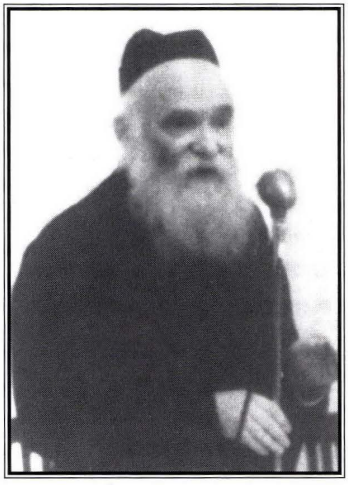

רבי אהרן קוטלר

עולם התורה נזקף לזכותו של הסבא

באותה שיחה, דיבר רבינו בהערצה נוראה, על גדלותו של הסבא:

"רוב רובו של עולם התורה, שהוקם והתגדל לאחר שנסגרה וולוז'ין, נזקף לזכותו של הסבא - ציטט רבינו משמו של הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל ראש הישיבה דישיבת מיר - **שהרי ישיבת חברון ומיר זה ממש הסבא, כמו כן באמריקא, הקים רבי אהרן קוטלר את לייקווד והוא הרי תלמיד**

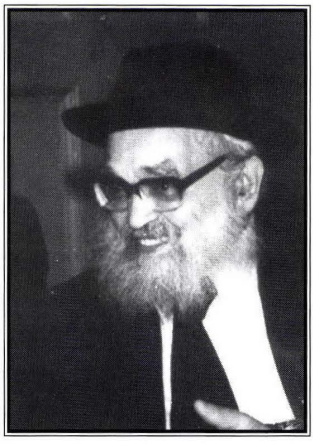

רבי יעקב קמינצקי

של הסבא. כמוהו גם רבי יעקב קמינצקי וכל גדולי עולם שיצאו מסלבודקא". [1]

וכאן העמיד רבינו את השאלה המתבקשת:

"מה הסוד שבעטיו זכה הסבא לכך?"

הוא מותיב לה והוא מפרק לה:

"שנינו במדרש (שיר השירים רבה ג"ד): 'מי זאת עולה מן המדבר - עילויה מן המדבר. תורה מן המדבר. משכן מן המדבר. סנהדרין מן המדבר. כהונה מן המדבר. לויה מן המדבר. מלכות מן המדבר וכו' וכל מתנות טובות שנתן הקב"ה לישראל מן המדבר".

"מה המיוחד במדבר, שזיכה אותם במתנות הטובות והמופלאות - שאל רבינו והשיב על אתר - **על כרחנו שיסוד מעלת המדבר היתה, שבמדבר לא היתה קנאה משך ארבעים שנה, כולם אכלו את אותו המן, כולם התהלכו באותם בגדים, כולם גרו באותם אוהלים, לא היתה קנאה ביניהם". זו המעלה**

---

[1] יצויין, שכאשר נסתלק הסבא מסלבודקא לבית עולמו, נשא מרן המשגיח דמיר רבי ירוחם ליוואביץ זצ"ל דברי התעוררות בהיכלה של ישיבת מיר דליטא, כשהוא מגדיר את האסון הגדול כ"שקיעת החמה" אשר כלל הישיבות חיו מכוחה. דבריו באותו מעמד הודפסו בספרו "דעת תורה" לפרשת מקץ וז"ל:

"המקרה האיום שקרה לנו רח"ל, האבידה הגדולה שאבדנו בסלוקו של רבנו, רבן ומאורן של ישראל זצ"ל, לא באנו לדבר כאן על רוב שבחיו. אם באנו לפרש גדלותו בדרך פרט היינו צריכים לזמן רב, חדשים שלמים, וכאן רצוננו רק לכל הפחות להכריז ולהודיע כי כולנו הנמצאים כאן, כקטן כגדול, מן תלמידים עד רב רבנן ממש, נדע כולנו כי אבידה אבדנו! כולנו נדע כי כולנו חיינו מגלגל החמה, ועכשיו הנה כי שקעה החמה!"

"מי זה אשר יכול להתבונן ולהקיף גודל האבידה שאבדנו! איש אשר כל ימיו הארוכים ישב בקיטון יחיד ומיוחד, ומשם אורה יצאה לכל העולם! כמה גדולים מעשיו! זאת יכולים לאמור בטח, כי לולא הוא ז"ל היה ח"ו נשתכח תורה בישראל. הרי אנו רואים, כי אלו הישיבות אשר הוא ז"ל לא הקימן הנה כבר מנעולים תלוים על דלתותיהם, והישיבות אשר הוא בנה אותן, אשר הוא הקימן, אלו הן העומדות איתן וחזק! ואיך לא נרגיש את ה"אנו שאבדנו", איך לא משימים לב ולא חרדים?!" ◂

שהכשירתם לקבל את התורה ככתוב 'ויחן שם ישראל נגד ההר' - 'כאיש אחד בלב אחד' - ואז המשיך רבינו - 'כשאדם לא מקנא בחבירו, לא דואג לעצמו, אזי הוא מגיע אל היסוד הגדול של 'אוהב את הבריות ומקרבן לתורה".

וכאן הוסיף רבינו וסיפר על הסבא מסלבודקא, כיצד היה אוהב את הבריות ואיך לא היתה בו אפילו שמץ של קנאה, לפיכך לא פלא הוא שזכה להיות ה"מקרבן לתורה" של הדור.

"הסבא, כשפתח את הישיבה הגיע לסלבודקא בגפו, הרבנית נשארה בקעלם. הסבא חי עם הבחורים, אכל עמם, ישן עמם - לא בחדר לבד, אלא עם כולם. הוא לא נקרא בשם משגיח, ודאי שלא בתואר צדיק, אלא ר' נטע הערש - המשיך רבינו לספר בשבח ענוותנותו והתבטלותו של הסבא - **לאחר תקופה, כשהרבנית הגיעה לסלבודקא והם שכרו חדר, שאל הסבא את החפץ חיים כמה מדמי השכירות, מותר לו לקחת מקופת הישיבה".**

ופה הוסיף רבינו, עובדא ששמע מאביו רבי אברהם נח, אשר נכח בשעת מעשה:

"פעם בישלה הרבנית בשר באמצע השבוע. אמר לה הסבא, שהבשר נקנה מכספי הישיבה ולא ברור שמותר לו להנות בו בימות החול. תיכף אמרה הרבנית, אם כן אני יותר לא מבשלת בשר. הגיב הסבא על אתר וקרא לעומתה מופר לך מופר לך".

ואז, המשיך רבינו לספר על הסבא, שהפקיר עצמו ולא לקח לעצמו כלום:

"אחר שיסד הסבא את הישיבה, העמיד לראשי ישיבה גדולי עולם, את הגאון רבי איצל פוניבז'ר שכבר נודע שמו בשערים ואת הגאון רבי משה מרדכי

כמו כן מעיד הגאון רבי יחזקאל סרנא על עצמו, הכל הוא ממנו (מהסבא) ובלעדו הייתי כעוור וכחרש ורק ע"י זכיתי ב"ה שנפקחו מעט עיני ונפתחו מעט אזני.

גם משמו של מרן ראש ישיבת ליקוואד רבי אהרן קוטלר זצ"ל, תלמיד סלבודקא, מטו בי מדרשא שהתבטא כי הסבא היה בפשטות "רבן של ישראל". ואף מרן ראש ישיבת פוניבז' רבי אלעזר מנחם מן שך זצ"ל, תלמיד סלבודקא, התבטא כי רוב התורה הקיימת כיום בארץ ישראל ובאמריקא, הינה תוצאה של הסבא מסלבודקא.

בהזדמנות אחרת, התבטא מרן הגרא"מ שך זצ"ל באזני הגאון רבי דוד כהן שליט"א, מראשי הישיבה, אודות גדלותו של הסבא מסלבודקא: "הרעבע להלכות ישיבה, איך צריכה להראות ישיבה ומהי הנהגת ישיבה, היה הסבא מסלבודקא".

אפשטיין. הסבא נתן להם את כל הבעלות על הישיבה - נתן רבנו לשומעים אמת מידה, שישכילו להבין את נקיות נפשו של הסבא. והמשיך רבינו משמו של אביו, רבי אברהם נח - **מדי שנה בסוף הקיץ, היה הסבא נוסע לאיזה כפר והיה לו שם חברותא שאף אחד לא ידע מי הוא ומה הם לומדים. הסבא לא היה שב לישיבה עד שראש הישיבה רבי משה מרדכי אפשטיין, היה שולח לו מברק ודורש הימנו לחזור לישיבה, כי צריכים לו. אחרת לא היה הסבא שב. הוא לא חש שום תחושת בעלות על הישיבה, אפילו שהוא היה היוצר, המייסד והבונה".**

המסר היה ברור. מבעד לתיאורו זה של רבינו בשגב גדלותו של הסבא, הבינו השומעים מה שביקש רבינו ללמד, כי דוקא בזכות התבטלות זו, זכה הסבא להיות המייסד של כל עולם התורה. והיו השומעים חלים גם נעים ביראת כבוד אל מול דמותו של הסבא - למול נקיות הנפש, למול אצילות הרוח, למול גדלות האדם, למול גבהות הדעת, למול אהבת האדם, שנפח הסבא מדיליה באפה של סלבודקא, עד כי סלבודקא והסבא - חד נינהו. ועם כל זאת, עם שבעוז רוחו ובטוהר נפשו, יסד את סלבודקא, הטמיע בה את תמצית עמלו בעולם, יצק בה את הגבוהה שבמדרגות, אחרי ככלות הכל, הפקידה בידי ראשי הישיבה ולא לקח לעצמו כלום מן הבעלות, כי לא חש שום תחושת בעלות, על אף שהוא יסדה באצבעות ידיו הזכות וכוננה בתמצית נשמתו הזכה.

אב אמיתי לבני הישיבה

רבינו, גם היה שח תמיד, על אהבת הסבא לתלמידיו אשר יקדה בו בעוז, מעבר לאהבת האדם בכללות, מעצם היותו נברא בצלם אלקים:

"פעמים, באמצע הלילה, היה נכנס ונושק לבחור על מצחו".

אהבת אמת זו, אהבה מלב אוהב, מצאה מסילות בליבות תלמידיו באשר הם שם, עד כי היה מצליח באהבתו הכנה, להמיס מחיצות ברזל. וכבר היה מעשה - כעדותו של רבינו - שאחד התלמידים שפרש וירד מן הדרך, נתפס בעצת יצרו ודבק בכל מיני כיתות ששרצו בימים ההם וניסו לצוד ברשתם את טובי בניה של האומה. יום אחד הגיע אל הסבא אותו תלמיד ששנה ופירש, כשבידו אקדח. אמר לו הסבא:

"ראה, בזמן קצר כל כך, מה נהיה ממך!"

אותו תלמיד החויר כסיד, ותיכף טמן את ידו מעשות רע.

וכשהיה רבינו מסיח מעשה זה, היה מפטיר ואומר:

"הגבור הגדול הזה, נמס מן הדברים היוצאים מן הלב האהוב והמסור לתלמידיו, לב הסבא, אשר כאב את ירידתו של תלמיד מן הדרך, כאב אמיתי".

לאודו של כעל ה"אור יהל"

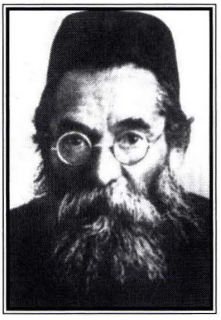

רבי לייב חסמן

כאמור, לא זכה רבינו לשמוע את הסבא תקופה ארוכה. רבו המובהק בעניני מוסר, היה מרן המשגיח רבי לייב חסמן. רבי לייב, שכבר שימש בעבר בישיבות ליטא, וורנוז', סטוצ'ין וטלז, נקרא ע"י הסבא לישא את משא ישיבת "כנסת ישראל", על אף שדרכו בקודש היתה שונה מזו של הסבא, בהיותו תקיף בהנהגתו.

לימים, כשסח רבינו על אופיה של דרכו החינוכית של רבי לייב, סיפר:

"טרם היכנסו של רבי לייב לשמש כמשגיח, אמר לו הסבא: מבואר בגמרא (סנהדרין כד, א), **שתלמיד חכם שבחוץ לארץ, הוא בבחינת 'מקל חובלים' ואילו בארץ ישראל בבחינת 'מקל נועם'. וכאן הפטיר הסבא: 'ר' לייב, איהר הערט'** (- אתם שומעים?) **ורבי לייב ענה: 'איך האָב גיהערט'** (- שמעתי)'".

אולם, גם ה"מקל נועם" של רבי לייב, ידוע היה בתקיפותו. הוא היה יורד בכוחו לנבכי הנפש ועומד על האמת שבמעמקי הלב. הוא דרש מן הפעולות הפנימיות, שיהיו יפות כמו הביטוי החיצוני שלהם.

רבי לייב, היה מחנך את הבחורים, להביט פנימה על כל פעולותיהם, גם על אלה שנראות כלפי חוץ באופן חיובי. אף הוא היה תובע ואומר, שהרבה מהמעשים שנראים כחיוביים, שורשם שלילי. פעמים היה מעמיד בתביעותיו את הבחורים על הצד השלילי של הנהגותיהם, הדבר היה מביך ואף לא נעים. רבינו היה מספר, שלו

אישית, היו פעמים שהוא חש מאד נבוך מול תוכחתו הנוקבת של רבי לייב, אבל עם זאת היה מוסיף רבינו ומדגיש:

"רבי לייב, אהב אותנו אהבת נפש ואנחנו אהבנו אותו באותה מידה. על אף הערותיו הקשות, ידענו, שכוונתו רק להטיב ולחנך. לכן קיבלנו באהבה את הכל!"

וכי ראוי אני לאיצטלא של תלמיד?!

לימים, כאשר שימש רבינו בעצמו בקודש בישיבת חברון, היה מרבה לצטט בשיחותיו מדברי רבו, רבי לייב, המובאים בספרו המופלא "אור יהל".

תלמידי רבינו מציינים בפליאה, שכשהיה מזכיר בשיחותיו מאמרותיו של רבי לייב, לא היה נוקב את שמו - רבי לייב, אלא היה אומר "בעל האור יהל". לבני המשפחה, ידועה היתה מקורה של הנהגה זו. וכך היה המעשה:

בתחילת כהונתו של רבינו, היה מזכיר רבינו מדברי רבו והיה מתבטא "רבי לייב אומר". פעם, כששוחח רבינו עם רעו וידידו הגאון הצדיק רבי שלום שבדרון זצ"ל - מתלמידיו הגדולים של רבי לייב, אשר זכה גם להוציא לאור את כתביו ושיחותיו - תמה ר' שלום כנגדו:

"כיצד אתה מזכיר את רבי לייב, מבלי להוסיף: 'הרעֶבע רבי לייב'?

קיבל רבינו את תוכחתו של ר' שלום זצ"ל והתוודה:

"הצדק עמכם, אין זה יאה לומר, רבי לייב".

אבל עם זאת, לא הרהיב רבינו עז בנפשו, לומר "הרעבע רבי לייב". ונימוקו עמו:

"אם אומר 'הרעבע רבי לייב', משמע שאני

רבינו בשיחה עם ידידו רבי שלום שבדרון

תלמיד של רבי לייב. איך אוכל לומר על עצמי שאני תלמיד של רבי לייב? אבל רבי שלום צודק, איך אפשר מבלי לומר 'הרעבע'".

ומה עושים? רבינו מצא פתרון לעצמו. הוא היה מכנה את רבו "בעל האור יהל"!

הדבר מפליא הוא. עד היכן היתה מגעת, ענוותנותו הטהורה של רבינו, בסירובו ליתן לעצמו תואר של תלמיד, על אף היותו תלמיד מובהק של רבי לייב.

לעומת זאת, נוכחו תלמידיו של רבינו לראות, כיצד רואה הוא עצמו כתלמיד מובהק של רבי לייב. כך גם תעיד העובדה שסיפר תלמידו הגאון רבי שמואל יעקב בורנשטיין שליט"א, ראש ישיבת "קרית מלך":

בשנת תשכ"ח, כאשר ניתן היה שוב לפקוד את הר הזיתים, ניגשתי לרבינו בהגיע יום הזיכרון של רבי לייב, י"א מרחשון, והצעתי לו שאולי כדאי לעלות לציונו שבהר הזיתים. נענה רבינו ואמר:

"אנחנו לא ברסלב'ערס, אנחנו דבוקים בתורתו".

מימין רבינו, רבי שמואל יעקב בורנשטיין, רבי אביעזר פילץ

אוהב את התוכחות

מתוך אהבתו לתלמידיו, מתוך הדאגה לשלומם וחוסנם הרוחני, היה רבי לייב מוכיחם אף על דברים פנימיים מאד והיה דורש מהם להעביר את מעשיהם בכור היתוך של האמת הנחרצת.

"אמנם - היה רבינו מדגיש - **בעניני עבירות היה רבי לייב מוכיח אותנו מאד בכבוד, אבל בעניני חינוך, פעמים שהיה משפיל את התלמיד עד לעפר, ואפילו ברבים".**

הנהגה זו, לא היתה קלה לתלמידיו.

"פעמים יצאנו מבויישים ממנו" - היה אומר רבינו ומיד מוסיף - **"רבי לייב אהב אותנו אהבת נפש ואף אנחנו אהבנו אותו אהבת נפש. ודוקא הנהגתו התקיפה והתובענית, חינכה אותנו. פעם אחת תפש בי רבי לייב וקרא לעומתי: 'הרי שמעת למעלה מאלף שיחות ומה יש לך מזה?' ככה הוא חינך אותנו".**

בהזדמנות מסויימת, שח רבינו אודות "סיפור" שהיה לו עם רבו:

מידי שבת, אחר סעודה שלישית, היה רבי לייב אומר שיחה מוסרית בביתו, כשבני הישיבה מתקבצים סביב שולחנו - שח רבינו, מסדרי אותם ימים נעלים - **אני הייתי נשאר להבדלה וממשיך לדבר עמו, על עניני השיחה ועוד בדברי מוסר, כשתוך כדי כך היתה הרבנית מגישה תה עם מזונות. מוצאי שבת אחת לאחר הבדלה, אני מתיישב ומתחיל לומר דבר מה ורבי לייב לא מגיב, כאילו לא שמע. ניסיתי לומר שוב ורבי לייב לא מגיב. שתקתי קצת וניסיתי שוב, אך רבי לייב לא מגיב. הרגשתי נבוך, הרגשתי נורא, לא ידעתי אנה אני בא. לא ידעתי מה עלי לעשות, האם לקום וללכת, או להשאר, תוך כדי כך, ניגשה הרבנית כהרגלה, כששתיה ומזונות בידיה. הרבנית חשה בשתיקה ששרתה שם והעירה על כך לרבי לייב. אך רבי לייב בשלו, כלא שומע. בסופו של דבר קמתי והלכתי, כשהרגשה נוראית מלווה אותי".**

"היה נוהג בישיבה - המשיך רבינו את סיפורו - **שמדי בקר, לאחר תפילת שחרית היו עוברים בני הישיבה בפני ראשי הישיבה לומר 'אַ גוט מארגען' באותו יום ראשון בבקר, כשהגעתי לרבי לייב, עצר אותי ואמר לי, 'אתה מדבר יותר מדי, רציתי ללמד אותך לשתוק!'"**

רבי לייב, היה מחנך ומעצב את דמותם של תלמידיו, פעמים גם ביד קשה ובתוכחה גלויה. אף הוא היה מקפיד על תנועתם החיצונית של תלמידיו. הוא תבע מהם, שכל תנועותיהם ותהלוכותיהם, יהיו בגינוני מלכות כיאות לבני תורה מסולאים בפז. רבינו סיפר על כך, שפעם בשעת ה"ועד", בעודו יושב ומקשיב לרבי לייב, הוא הניח את ידיו בצורה שלאנינות טעמו של רבי לייב ביטאה התנועה חוסר דרך ארץ. תיכף ומיד העיר לו ר' לייב על כך.

רבינו היה מספר עוד, שלפעמים היה רבי לייב מעיר ותובע, והיו הדברים סתומים, לא מובנים.

"**פעם בשעת השיחה** - ניסה שוב רבינו לשבר אוזן תלמידיו מתוקף הנהגתו של רבי לייב - **תבע ממני רבי לייב לצאת, ונשארתי. רבי לייב פנה אלי שוב ואף הוסיף שהוא לא ימשיך בשיחה, עד שאצא. יצאתי, נחבאתי בחוץ, והמשכתי להאזין לשיחה. לא היה לי קפידא וטינה על רבי לייב, למרות שלא ידעתי על מה בא לי זאת. רבי לייב אהב אותנו אהבת נפש ואנחנו אהבנו אותו**" - חזר רבינו ואמר.

יקרת "סדר מוסר"

פעם, כשהשמיע רבינו את דעתו על יקרת חשיבותו של לימוד המוסר, עמד וסיפר על אירוע שהטביע בנפשו את ההערכה העצומה ל"סדר מוסר":

"**בבחרותי, כשזכיתי לחסות בישיבת חברון** - פתח רבינו את סיפורו - **הגיע חבר נעורים לבקרני. פגישתנו הקצרה בהיכל הישיבה, החלה כעשר דקות לפני השעה שבע והסתיימה חמש דקות לאחר שבע** - דייק רבינו - **זאת אומרת, שהחבר שלי שוחח עימי בחמש דקות הראשונות של סדר מוסר, שהחל בשעה שבע. כשהלך החבר לדרכו, ניגש אלי המשגיח רבי לייב ואמר לי בזה הלשון: 'אם הינך מסוגל לדבר עם חבר בסדר מוסר, אין לך מקום בישיבה' וכאן הגביה את קולו והוסיף 'צריכים לזרוק אותך מכל המדרגות!'**".

דווקא מתוך סיפור קשה זה, קנה רבינו קנין לנפשו. רבינו שאב מכאן את יקרת לימוד המוסר, אשר ליותה אותו בכל חייו, כשאת אותה הערכה עצומה למוסר, היה מנסה רבינו גם להנחיל לתלמידיו, בכל השנים ששימש בקודש בישיבת חברון.

קנה לך חבר

היהלום המופלא ששיבץ את כתרה של ישיבת חברון, היה ה"בין אדם לחברו". קשר של קירבה וידידות אמיתית שרר בין בני הישיבה, נסיכי ממלכת התורה. בעיתות צרה, כמו בעת שמחה, בכל מצב באשר הוא, היו תלמידי ישיבת חברון שותפים איש לרעהו כ"שותפים" ממש, באהבה ובאחוה, באמת ובתמים, מתוך דאגה כנה, מעומק הלב. תלמידיה - בניה של "כנסת ישראל", שמחים היו בשמחת חברם כבשמחתם ודואגים את צרת חברם, כצרתם הם ממש.

כאן חשו ממש את ה"כנסת" של "ישראל", את ההתכנסות ההדדית, את ה"חברים כל ישראל".

עבותות אהבה אלה, לא ניתקו גם כאשר יצאו איש איש, לדרכו. האהבה והדאגה שהיו חשים אחד כלפי רעהו, היו הרבה מעבר לגבולות של מקום וזמן. מרחק גיאוגרפי, או שנים שחלפו, לא עמעמו בכלום, את האחוה, את הערבות ההדדית, שהם חשו איש לרעהו.

וכשהיה רבינו מזכיר שבח מעלה גדולה זו, היתה דרכו לצטט את דברי הרמב"ם בפירוש המשניות למסכת דמאי (פרק ב מ"ג):

"'חבר', נקרא תלמיד חכם וכן יקראו 'חברים', כי חברתם זה לזה חברה נאמנה, כי היא חברה לשם שמים".

על אחת הדוגמאות הנפלאות של "חברתם נאמנה", היה מספר רבינו:

ארע שאחד הבחורים חלה בנפשו והוצרכו לאשפזו. כמה מבני החבורה, שחששו להיכן יוביל אשפוז זה, קיבלו על עצמם את הטיפול בחבר החולה. הם שכרו דירה ושהו עמו במשך חודשיים, עשרים וארבע שעות ביממה. כך טיפלו בו, סעדו אותו, במסירות עילאית, עד אשר הבריא אותו חבר והיה לאחד מהרבנים החשובים!

קשר הדוק ונאמן זה, לא שלטו בו - כאמור - לא מרחק מקום ואף לא חילוף הזמן ושינוי העיתים. רבינו שמר עם ידידיו על קשר הדוק, לאורך ימים ושנים. בלטו בהם, החברים הנאמנים של רבינו, רבי שמחה פינס ורבי דוד קורלנסקי.

מימין ר׳ אהרן שקוביצקי, ר׳ שמחה פינס, ז׳, ר׳ דוד קורלנסקי ורבינו

רבינו עם רבי מיכל יהודה לפקוביץ הולכים לשמחה של נין משותף. מאחור הולכים רבי בנימין קורלנסקי ורבי נח פאלי

בניו של רבינו מספרים, שכשרבי שמחה ומשפחתו היו באים למעונו של רבינו, היו נכנסים אל הבית בלי לדפוק. ברגשי ידידות מופלאים היו אוכלים וישנים זה אצל זה, כמשפחה אחת ממש.

הגאון רבי בנימין קורלנסקי זצ״ל, בנו של רבי דוד זצ״ל, הוסיף וסיפר שרבינו אמר לו פעם:

״אביך ואני, איננו רק אחים, אלא יותר מאחים״.

כשנסתלקה לבית עולמה רעיתו של רבי דוד, הרבנית לאה קורלנסקי ע״ה, תיכף ומיד כשהגיע השמועה לאזנו של רבינו, מיהר לביתה של משפחת קורלנסקי ופרץ בבכי תמרורים יותר מכל בני המשפחה, יותר מאחים ממש.

באחוות רעים

תאור חי מאחוות הרעים של בני היכלא דחברון, ניתן ללמוד מצרור המכתבים שנמצא באמתחתו של רבינו לאחר פטירתו. מכתבים ששלח ידידו הנאמן של רבינו, הגאון הצדיק רבי משה טיקוצ׳ינסקי זצ״ל, לימים המשגיח של ישיבת סלבודקא בבני ברק. רבי משה, למד בישיבת ״כנסת ישראל״ בחברון - שם זכה גם להמנות על שומעי

לקחו של רבי אברהם נח פאלי זצ"ל -ולאחר תקופת מה, נסע להחכים בסלבודקא שבליטא. מפקידה לפקידה, היה משגר רבי משה מכתבים לרבינו, שהיתה נפשו קשורה בנפשו.

בחודש אדר תרצ"ב, הריץ רבי משה מכתב לרבינו, לאחר שהגיע לסלבודקא השמועה על מצב חוליו של רבי אברהם נח, אביו של רבינו. במכתבו הביע רבי משה את רגשותיו, ממעמקי לבו:

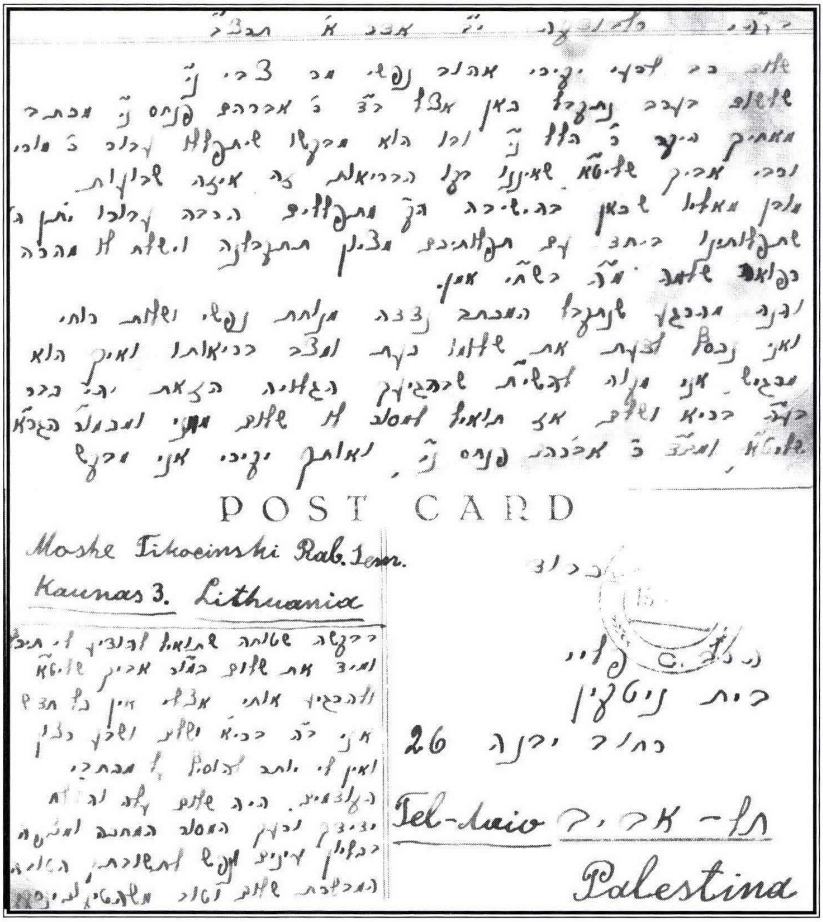
POST CARD

Moshe Tikocinski Rab. Jesh.

Kaunas 3. Lithuania

Tel-Aviv

Palestina

מכתב ששלח ר' משה טיקוצ'ינסקי לרבינו בו מביע דאגתו לשלומו של ר' אברהם נח

"מאז שנתקבל המכתב, נדדה שנתי ושלות רוחי ואני נכסף לדעת את שלומו ומצב בריאותו וכו'. וממך אני מבקש בקשה שטוחה, שתואיל להודיע לי תיכף ומיד את שלום כמו"ר אביך שליט"א ולהרגיע אותי".

כך היתה ההשתתפות בצער הזולת, משל היה זה צערו האישי ממש.

כאחים ממש - כאהבה וכראגה

במכתב נוסף, אותו כתב רבי משה כשבוע לאחר בואו בברית האירוסין עם מרת חיה עלקא רבקה שֶׂר - אחותו של מרן הגאון רבי יצחק אייזיק שר, אשר גידלה בביתו והיה לה כאב - ניכרת "השמחה בשמחת חברו" של תלמידי סלבודקא דליטא, במקום היותר נעלה שלה.

במכתבו, מתאר רבי משה, את השמחה הגדולה ששרתה בישיבה - בסלבודקא, בשמחתו הוא. הוא מתאר את הקידוש שנערך בשבת בסלבודקא, לבני הישיבה ורבניה. רבי משה אף מציין שחבירו, ישראל ברגשטיין (שנסע עמו לסלבודקא), הנו "מחותן" ממש. והוא מוסיף שלא רק שישראל ברגשטיין מרגיש כך, אלא אף בני הישיבה רואים אותו כאח ממש:

"ישראל ברגשטיין הוא 'מחותן' ממש. ולא רק שהוא עצמו

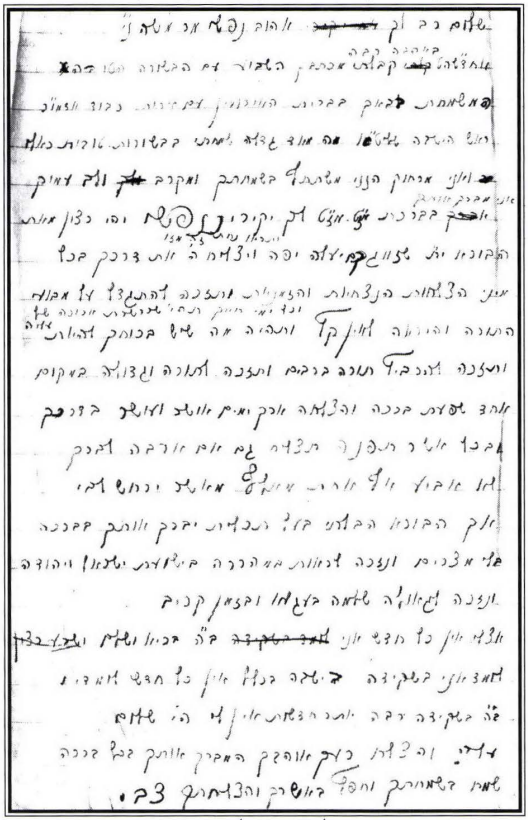

מכתב ברכה ששלח רבינו לר' משה טיקוצ'ינסקי לרגל האירוסין

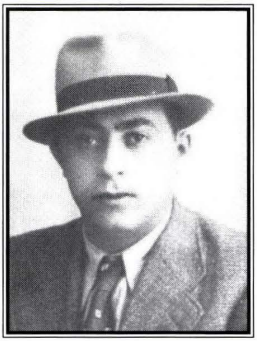
רבי ישראל ברגשטיין

מרגיש כך אלא שלמחרת התנאים, כשלא הייתי בישיבה ניגשו אליו כל בני הישיבה לברכו בברכת מזל טוב".

כך היתה הרגשתם של בני ישיבת סלובודקא-חברון - כאחים ממש.

כך הם חיו יחדיו, באחוה אמיתית ובדאגה אמיתית איש לרעהו.

הדאגה לתקנת חברו, לא הצטמצמה בצרכים הגשמיים. הדאגה לרוחניות של השני, היתה גם סעיף מהחברות הנאמנה שלהם.

באחד המכתבים, מתחנן רבי משה לרבינו, שיבוא לסלבודקא. הוא מנסה לשכנע את רבינו שכדאי לו לבא לסלבודקא -

"יען כאן יש את אוצר החכמה והמוסר וכאשר מכירו מקרוב, יוכל כאן לרכוש עליה רוחנית ממש".

בארוסין של רבי אליעזר ספראי חתנו של רבינו. מימין: החתן, אביו רבי אהרן ספראי, ר' משה טיקוצ'ינסקי קורא את התנאים, רבינו.

בין היתר מדגיש רבי משה במכתבו, שאת הענין הכספי להוצאות הדרך, הוא הצליח לסדר על ידי תרומה, שאחד מתלמידי הסבא, נדבו ליבו לתת למטרה זו.

"העיקר" - מסיים רבי משה ומאיץ ברבינו - **"שלא יהסס, אלא יבא מיד".**

מחזיר עטרה ליושנה

ימים עוברים, ימים חולפים. האהבה הגדולה שמבית פנימה, לא השביתה את השנאה הגדולה שמבחוץ, את שנאת בני ישמעאל לזרע ישראל, שהיתה כבושה פרק זמן. ה"פרא אדם", פשט מעליו את עדי הידידות וגילה את מהותו הפנימית.

היה זה - כמסופר בארוכה בפרק שני - בחדש אב תרפ"ט. הטבח הנורא שפקד את הישוב היהודי בחברון, לא פסח גם על ישיבת "כנסת ישראל" דחברון, המאורעות האיומים, חרטו חריש עמוק בנפשותיהם הנאצלות של בני הישיבה, אשר נגדע גאון עוזם. חרב עליהם עולמם, לנוכח חבריהם אשר עלו כעולות על מזבח ד' ולנוכח מקדש ד' - הישיבה הקדושה, אשר גלתה ממקומה.

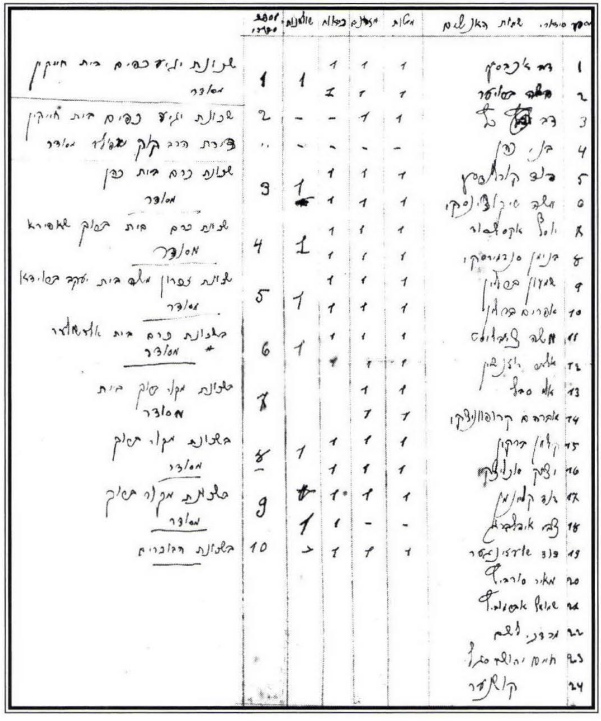

רשימת סידור הבחורים בחדרים ◄

ראשי הישיבה הכואבים, הדווים והדואבים, העתיקו את משכן הישיבה לירושלים. בתקופה הראשונה היו ימיה של הישיבה קשים מאד, הבחורים היו

שבורים ורצוצים בנפשם, מיאנו להינחם על חבריהם, על תפארתם, כי איננו.

במשך חדשים ארוכים שרר האבל, בין כתלי הישיבה. הריתחא דאורייתא, השמחה בלימוד, שהיו מופלאים ממש בתקופת חברון, כמו שככו. המצב הביא לרפיון, אף בגופו של לימוד. בני הישיבה האבלים, התקשו להחזיר את שמחת התורה למעונם, ניכר היה רפיון אף בהתמדה, ובכל ה"בּרעֶן" של הלימוד.

או-אז אזר רבינו כגבר חלציו. הוא נדבר עם רבי הירש ברוידא - מי שכיהן לימים כאב"ד פתח תקוה - והם יחדיו גמרו אומר, להחזיר עטרה ליושנה, להביא את מצב הישיבה כבימי קדם. רבינו ורבי הירש ברוידא, היו הולכים מבחור אחד למשנהו ותוך שהם מרעיפים על חבריהם טל נוחם, היו תובעים מהם לחזק ולהרים את קרן התורה. מאמציהם אכן נשאו פרי, והישיבה חזרה לאיתנה בשמחה, וחידשה עצמה כבנעוריה.

ההתמדה חזרה במלוא תוקפה ושוב הואר זוהרה של הישיבה. ההיקף של הלימוד, שהיה מנת חלקם של בני הישיבה מאז, שב לתקפו וגבורתו, כפי שמתאר אחד מבני החבורה במכתב ששיגר באותם הימים:

"**אני עם חברי לומדים שבת וגם ביצה, שמחה זיסל** (- הגרש"ז ברוידא, לימים ראש הישיבה) **גמר בסדר א' עירובין והתחיל פסחים ובסדר ב' מסכת סוכה**".

שוב שבו השאיפות העצומות לגדלות רוחנית, לשכון בין כתליה של הישיבה ובזאת התורה מצאו בני הישיבה נוחם ומרפא לשברם, כשהתחיה הגדולה הזו, נזקפת לזכותו של רבינו.

טובלים כמי דעת

באותה תקופה של החזרת עטרת הישיבה ליושנה, היה רבינו לומד בהתמדה נפלאה, בעז ובגבורה, כשאת כל אונו הוא נתן בעסק התורה. עדות אחת לכך, נשאבה פעם משיחת חולין של רבינו.

הגאון רבי יצחק הוטנר זצ"ל, בעל "פחד יצחק", מגדולי גידוליה של ישיבת "כנסת ישראל", התגורר לאחר נישואיו כשנה בירושלים. באותה שנה, קבעו ארבעה מבני החבורה ללמוד סדר טהרות בעיון. הארבעה היו, רבי שמחה זיסל ברוידא ורבי שמחה

רבי יצחק הוטנר בלחיצת יד עם רבי מנדל זקס

רבי יצחק הוטנר בלחיצת יד עם רבי ברוך רוזנברג

בחתונת בנו של רבינו, ר׳ שלמה

פינס רבינו ורבי יצחק הוטנר. הם למדו בביתו של רבי יצחק הוטנר וסדר הלימוד החל מן השעה שמונה בבקר ועד לשתיים בצהרים, ברציפות! בקביעות זו עצמה, יש אמת-מידה, מושג להתמדה שטבלו בה רבינו ורעיו.

רבינו עוד המשיך וסיפר:

"פעם, כשלמדנו מקוואות, השתלטה עלי עייפות גדולה ופיהקתי באמצע הלימוד. רבי יצחק סטר לי על לחיי וקרא לעברי:

'מקוואות מיט גנעצנען, גייט ניט צו זאמען' (=מקוואות עם פיהוק, לא הולך ביחד)".

וכשחלה רבי יצחק הוטנר את חוליו האחרון ושכב בבית החולים הדסה בירושלים, הגיע רבינו לבקרו. רבי יצחק שש לקראת רעו וקרא לעברו:

"רבי הירש! איהר גידענקעט, מקוואות מיט גנעצנען, גייט ניט צו זאמען!" (=רבי הירש אתה זוכר, שמקוואות עם פיהוק לא הולך ביחד).

צא ולמד, מה עזה היתה ההתמדה שקנתה קנין בנפשם כשאף על ערש דווי, זכר רבי יצחק את הקביעות של ימים רחוקים אלו.

נוסף על קביעות "חבורה" מצומצמת זו ללימוד סדר טהרות, עוד היתה קיימת בישיבה חבורה ללימוד טהרות, עליה נמנו ה"עלטערע בחורים" ובראשם רבי מאיר חדש, כשה"רוח חיה" באותה חבורה היה רבינו, כפי שהעיד תלמיד הישיבה מאותה תקופה, הגאון רבי מיכל יהודה ליפקוביץ שליט"א, אשר סיפר בערגה את אשר חרוט בזכרונו מתלמודה של אותה "חבורת טהרות".

הגרמי"ל שליט"א הוסיף עוד לציין, כי מדי יום בהגיע זמן תפילת המנחה בישיבה, היו בני החבורה נכנסים אל היכל הישיבה, כשבידיהם הספרים העוסקים בסדר טהרות, כמו ספר "סדרי טהרות" שחיבר האדמו"ר רבי גרשון חנוך ליינר זצ"ל מראדזין, והיה זה - כלשונו - ממש פארגעניגען, לראות את המתיקות של עמל התורה של אותם צורבים שטבלו עצמם במימי הדעת.

רבינו עם רבי מיכל יהודה לפקוביץ

תלמוד תורה וכיבוד אב

באותה עת בה קנה רבינו תורה בהיכלה של "חברון" בתוככי ירושלים עיה"ק, נאלץ אביו רבי אברהם נח, להעתיק את מגוריו לתל אביב בעצת הרופאים, מפאת מצב בריאותו הרופפת, כמסופר בפרק הקודם. רבינו, שרצה לזכות ב"כבוד אב", היה מתחבט כל העת בין התלמוד תורה בישיבה, לבין הזכות של כבוד אב. אדיר חפצו היה לסייע בידי אביו ולסועדו. אולם, רבי אברהם נח, שהכיר באצילות נפשו של בנו, היה ממריצו תדיר להשאר בישיבה, תוך שהוא דואג להסתיר ממנו את מצבו הקשה.

במכתב שנמצא באמתחתו של רבינו, מביע האבא הגדול, את שמחתו על כך שרבינו נשאר בחנוכה לחסות בצל הישיבה ולא שב הביתה. רבי אברהם נח מאריך שם לבאר, מה גדולה זכותו של בנו, שבעטיו לא נגרם רפיון בישיבה.

רבי אברהם נח, היה מרבה לשלוח מכתבים לרבינו, ואף למשפחת חתנו הגאון רבי אפרים זאב גרבוז. במכתבים אלו, היה מוצא רבי אברהם נח הזדמנות להטעים את בניו בהערות מוסריות קטנות-גדולות.

באחת האגרות ששיגר רבי אברהם נח בימי הרחמים והסליחות, מבקש הוא מחילה מכל בני המשפחה, תוך שהוא מסביר, שכידוע חטאים של "בין אדם לחבירו" אין יום הכיפורים מכפר, וכאן מוסיף רבי אברהם נח הערה נוראה:

בפרשת משפטים מלמדת התורה שיש להזהר להחזיר לעני את משכונו - כסות לילה, מדי ערב, שהרי "היא כסותה לבדה, היא שמלתו לעורו", ואם כן "במה ישכב?" ואם ח"ו יזלזלו בקיומה של המצוה והעני יצעק אל ד', או אז "ושמעתי כי חנון אני". מבואר איפוא, שכאשר לוקה האדם באיזו שהיא נקודה בענין של "בין אדם לחבירו" והוא מביא את העני לצעוק צעקתו, או-אז דוקא מדת "חנון" של הקב"ה היא הגורמת להפרע ממנו.

מעתה - המשיך רבי אברהם נח - כשאנו באים ב"סליחות" ומבקשים מהקב"ה לזכות בדין מכח "על רחמיך הרבים אנו בטוחים", הרי צריכים אנו תחילה לטהר עצמנו מכל רבב פגם שבין אדם לחבירו, שאם לא כן מה יועילו רחמי שמים.

כאן פונה רבי אברהם נח אל צאצאיו וברוב "פחד" הוא מבקש "רחמים" על החטאים שחטא כנגדם(!!)

רבינו, אף היה נזהר שלא להקשות על אביו. הוא היה נמנע מלבקש אפילו בקשות שנגעו לדברים חיוניים ממש. רבי אברהם נח שם ליבו לכך והוא מתייחס אל הנהגתו של בנו:

"אני חושב, בני, שאתה זקוק למעות, אבל לא תחפוץ לבקש ממני כסף".

תשמור את נפשך - ותחיה את נפשי

במכתב מתל אביב מראשית זמן חרף תרצ"ב, פונה רבי אברהם נח אל **"בני בבת עיני הרב הג' סוע"ה יראת ד' היא אוצרו וכו' כש"ת רבי זאב צבי שליט"א"** ומבקש ממנו בקשה של אבא הדואג לבריאותו של בנו יקירו:

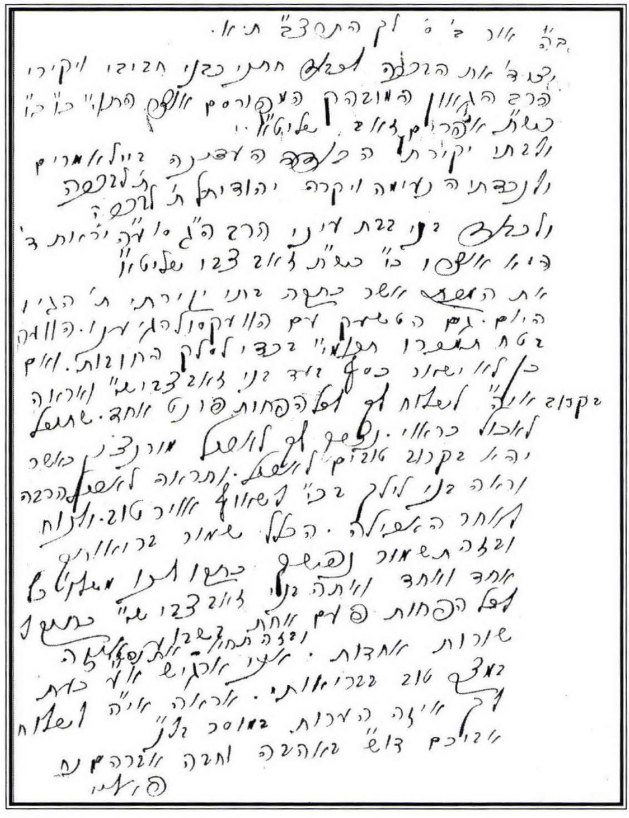

מכתב ששלח ר' אברהם נח לרבינו בו מבקש לשמור על בריאותו

"ותראה לאכול הרבה וראה בני לילך בכל יום לשאוף אויר טוב ולנוח אחר האכילה. הכלל, שמור בריאותך ובזה תשמור נפשך".

בהמשך המכתב, מבקש רבי אברהם נח מבנו בקשה אישית, כדי להחיות את נפשו:

ואתה בני זאב צבי שיחי', כתוב לי לכל הפחות פעם אחת בשבוע איזה שורות אחדות ובזה תחיה את נפשי".

ובטרם הוא חותם באהבה וחיבה, מוסיף הוא לציין:

"אני ארגיש את עצמי כעת במצב טוב בבריאותי, אראה אי"ה לשלוח לך איזה הערות במוסר בל"נ".

בהמשכו של זמן חורף תרצ"ב, הוחמר מאד מצבו של רבי אברהם נח, והוא חלה את חוליו האחרון. עם זאת, התאמץ רבי אברהם נח, בכל כוחו, להסתיר מרבינו את חומרת המצב. הוא לא רצה להפסיקו ולהפריעו מהתמדתו. לפיכך, היה מתאמץ לכתוב מידי שבוע מכתב לרבינו, בכדי להסוות על מצב בריאותו. פעמים, לא עמד לו לרבי אברהם נח כוחו, מידת החום שבגופו עלתה מעל ארבעים מעלות, אבל עם זאת היה אוזר את שארית כוחו וכותב שורות אחדות לבנו, בכדי שילמד ברגיעה ובמנוחת הנפש. ואכן, בחורף זה למד רבינו בהתמדה עצומה וכפי שהעיד בעצמו, שבאותו זמן חורף למדו בישיבה מסכת יבמות והוא סיים שתים עשרה פעם את המסכתא!

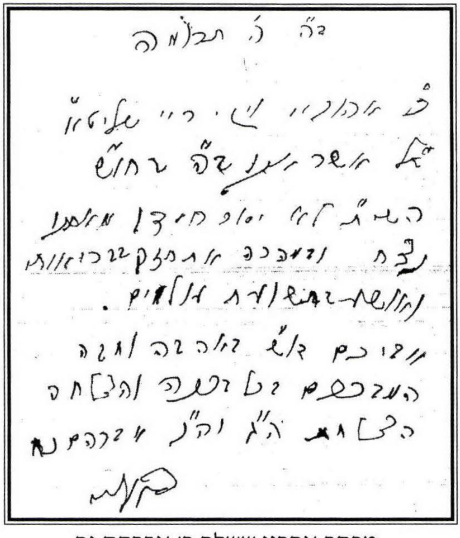

מכתב אחרון ששלח ר' אברהם נח ובו שורות בודדות

כך דאג רבי אברהם נח לשמירת נפשו ורוחו של בנו "בבת עינו" וכך זכה רבינו להרוות נחת אמיתית לאביו הגדול ולהחיות את נפשו ורוחו, בחדשיו האחרונים עלי חלד.

תורת חסד

כמי שחונך על ברכי אביו הגדול, אשר תורתו היתה כרוכה בטוב לבו, בהשפעת טוב וחסד על בריותיו של מקום, היתה גם תורתו של רבינו "תורת חיים" שזורה ב"אהבת חסד".

ביני עמודי היכא דגרסי, בתוך ההתמדה הגדולה שלו, היה רבינו ער לחובתו בעולמו. וכמי ששאב את כל חיותו מעסק התורה וניתב את אורחותיו על פי הוראותיה של תורה, השכיל רבינו לעסוק כראוי גם בגמילות חסד עם זולתו. הוא היה קשוב למצוקותיהם של אחיו ורעיו תלמידי הישיבה ולא רק מן המפורסמות. בלב אוהב היה גם משכיל לשמוע היכן צריך עזרה, היכן צריך עידוד או סיוע. אף היה מטפל בבחורים חולים, או היה מגיש עזרה בכל שטח שהוא, מתוך רגישות ודעת.

שמעו של רבינו כבעל חסד, כמקור לא אכזב בדאגה לשלום כל אחד ואחד, כמבין לנפש הזולת, נישא אף למרחקים. יעיד על כך, מכתב שנמצא באמתחתו של רבינו. וכך הוה עובדא:

בחור מיוצאי גרמניה, רבי משה אליהו מונק, ממשפחת מונק הידועה מברלין, שלמד בישיבת טלז דליטא, ביקש לעלות לארה"ק, לחסות בצילה של ישיבת חברון המעטירה. הלה הוצרך ליחס מיוחד, בכדי להתאקלם במקום שהוא לגמרי חדש בשבילו, בכל צורתו והנהגתו. הבחור הגיע לישיבה, כשבידו מכתב המלצה הממוען לרבינו ולרעהו רבי שמחה זיסל ברוידא.

אחר מילות הפתיחה אל "**ידידי נפשי הבחורים הנעלים אוהבים את הבריות ומקרבן לתורה**", פונה הכותב אליהם בהתנצלות:

"אע"פ שאין מן הצורך כלל לבקש אתכם, כי ידוע יחסכם האדיב והטוב לכל דורש ד' הנכנס לבית הגדול הזה שמגדלין בו תורה ויראה, אך היות והוא הלא מגרמניה..."

וכאן ממשיך הכותב לבקש מרבינו, לנהל את הבחור באופן מיוחד, לדאוג לכל צרכיו, להרגילו בהרגלי הישיבה הרחוקים לו.

את מכתבו מסיים המבקש בהענקת ברכה על ראש רבינו:

"ואני חותם עכשיו בברכה הנובעת מקרב לבי, שתזכה להכניס תחת כנפי

התורה והיראה תלמידים רבים, בתור מרביץ תורה ברבים, כרצונך וכאוות נפשך הטהורה. וזכות אבותיך תסייע לך להיות מעושי הנפשות הרבות לתורה ולתעודה".

בעצת מרן החזון איש

בין כתביו של רבינו, נמצאו גם מכתבים ממרן החזון איש זצ"ל, שמבין שורותיהם ניכר, כי רבינו עוד בבחרותו נטל על עצמו אחריות על בני הישיבה, תוך שהוא מתייעץ עם גדולים ממנו כיצד לנהוג בזה ובזה.

מעשה שהיה בבחור מבני הישיבה שנפל למשכב וסבל יסורים קשים ומכאובים. לצורך החלמתו, שהה הבחור בבני ברק, אצל קרובי משפחתו. רבינו, המשיך לדאוג

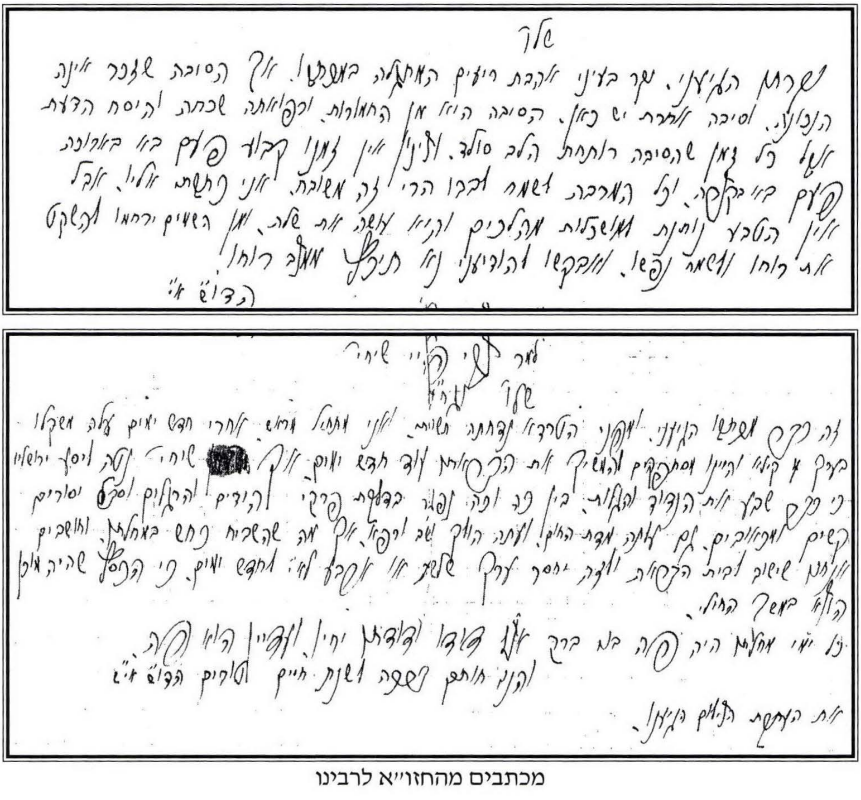

מכתבים מהחזו"א לרבינו

את דאגתו גם ממרחקים. הוא אף התייעץ עם מרן החזון איש זצ"ל בענין. מרן החזון איש, בדאגתו כי רבה לכל בן ישיבה, שיגר לרבינו מכתב, בו הוא דן בפרטות, במצבו של הבחור, תוך שהוא מתווה את דרך הטיפול.

את מכתבו הפותח ב **"שלו' וגח"ט"**, שב החזון איש ומסיימו בברכה לשנה החדשה **"והנני חותם בברכה לשנת חיים טובים, הדו"ש אי"ש"**

במכתב נוסף ששלח מרן החזון איש לרבינו, מביע החזון איש את דעתו - דעת תורה, אודות מצבו של בחור מסוים. אף במכתב זה, לאחר שהוא פוסק את דעתו, ממשיך מרן החזון איש להדריך את רבינו ולהורות לו את הדרך בה יש לילך בהתעסקות עם אותו בחור. ברב דאגתו, מסיים החזון איש את מכתבו:

"מן השמים ירחמו להשקיט את רוחו ולשמח נפשו ואבקשו להודיעני נא תיכף ומיד ממצב רוחו".

מרן החזון איש, שהכיר ברבינו, במידת החסד שלו, בכוחו וברום מעלתו, מינה פעמים את רבינו, להיות עוסק בתורת חסד. רבי ברוך שפירא שליט"א סיפר משמו של רבינו, שהתבקש פעם ממרן החזון איש, לסייע בידי בחור מתקשה, למצוא עבורו

החזו"א בברית אצל משפחת אכסלרוד. מימין רבי משה חיים אקון

אברך שילמד עמו. מרן החזון איש, אף היה משגר מדי חודש עם אחיינו רבי שלמה שמשון קרליץ, לימים אב"ד פתח תקוה, את שכרו של אותו אברך.

וכשסיפר רבינו עובדא זו, הוסיף בחיוך: "אז לא ידעתי שאהיה פעם מחותן של רבי שלמה".

רבינו עם מחותנו רבי שלמה קרליץ בחתונת בנו ר' נח

כהנהלת "תומכי תורה"

קופת "תומכי תורה" - הת"ת, בכינוי הישיבתי שלה, משמשת כידוע, כאבן מאבני היסוד בבנין הישיבה. השקידה על "תקנת חברו", הדאגה להתחסד עם הזולת, הינם חלק בלתי נפרד מאישיותו של בן הישיבה.

רבינו, זכה להתמנות למנהל קופת הת"ת - ה"תומכי תורה". מינוי, שניתן רק לבעלי שיעור קומה, הן בתורה והן בחסד. ואמנם, ניהל רבינו קופה זו בדעת ובתבונה, תוך שהוא מגייס לשם כך את רום אישיותו, את חכמתו ואת טוב ליבו.

בתוקף תפקידו גם כ"גבאי" הממונה לנהל את ה"הקפות" בשמחת תורה - אותן אכן ניהל עם כל ה"רוח חיים" שבו, תוך שהיה שש שמח ומשמח, מפיח תעצומות בשמחת התורה - השכיל לנצל את מכירת ההקפות לטובת קופת הת"ת. ה"מכירה בגילדונים"

(=מטבע של פעם), הנהוגה בישיבה עד היום, מפרי רוחו של רבינו היא, אשר נתן את לבו להגדיל את קופת הת"ת, לרווחתם של הנזקקים מבני הישיבה.

באותם ימים, דאג הת"ת לצרכים חיוניים ממש, ללבוש ולפריטים הכרחיים. רבים מתלמידי הישיבה, היו מנותקים מן הבית. הם נטשו את בית הוריהם שבגולה ועלו להתעלות באוירה המחכים של ארץ ישראל. הם היו נצרכים לעצמם ולבשרם ממש. גם רבים מבני הישוב בארץ, לא השיגה ידם לרכוש דבר מה. העוני והמחסור ששלטו אז, נתנו אותותיהם בכל. לשם כך נועדה קופת הת"ת. תפקידה היה למלאות את החסר.

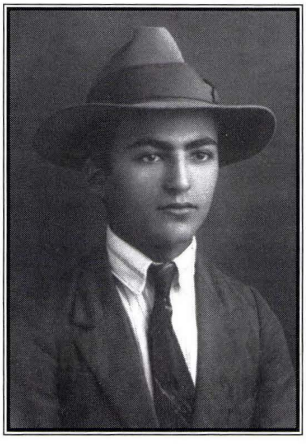

רבי דוד קורלנסקי בבחרותו

נמצא בידינו מכתב, שכתב רבי דוד קורלנסקי לרבינו, בו מבקש הוא מרבינו, שיערוך מגבית עבור רכישת **כובע!**

-"הלא ידוע לך, שנסענו לחתונה של לייבל פריז, הכובע של אהרן מינסקער עף לשדות וכרמים אחרים".

רבי דוד ממשיך בפרטים, כיצד שלח ראש הישיבה הגאון רבי יחזקאל סרנא את רבי שמחה פינס לדאוג לכסף עבור קנית כובע חילופי, כשהוא מוסיף לציין כי אשתו נתנה על החשבון סכום נכבד, לרכישת הכובע...

הלב של בני הישיבה

מעבר למילוי צרכיהם של בני הישיבה, השתדל רבינו כמנהל קופת "תומכי תורה", להביא את נחיצות הקופה לידיעת המוני בית ישראל. במכתב שכתב רבינו ליהודי מנדיבי עם שישב בגולה, צפה ועולה הדאגה העמוקה והכנה שלו לישיבה הקדושה ולעולם התורה כולו. רבינו, פונה לנדיב ומבקש ממנו להביא את דבר ד' לאחינו שבדרום אפריקה, תוך שהוא מבקש מיהודי דרום אפריקה להגביר חילים לקופת הת"ת. במכתב, מדגיש רבינו את מצבם הקשה של בני התורה, ומביע את כאבו אשר עם לבבו:

"צא ואמור לאחב"י שבדרום אפריקה, שגיבוריה הרוחניים של ארץ ישראל, נתונים בין שתי חזיתות של דם ואש ושל עוני ורעב ורק אשמת כלל ישראל תהא זאת אם חלילה כעת ישמט הדגל הטהור, דגל תורת ד' מידי נושאיו, אחרי ההיסטוריה של אלפי שנות גלות שכל מיני צוררים חיצוניים לא יכלו לשמטו מידינו".

כך נוהם רבינו מעומק לבבו את זעקת עולם התורה, כשהוא מסיים בדברים חוצבים:

"צא וזעזע את הלבבות, כי שעה זו היא בת הכרעה, כל יום הוא יום הרת עולם!"

פה נתגלה רבינו כחרד לשלומם של כל בני התורה, שהיו מטולטלים ברוחות הזמן, נעים כמטוטלת בניסיונות הקשים, שהזמינה תקופה קשה זו.

הן לא בכדי הגדירו בני הישיבה את רבינו במכתבי ברכה, שפורסמו לרגל שמחת נישואיו בתואר **"הלב של בני הישיבה"**, כי על כן כזה היה עוד בבחרותו.

דמות מופת דוגמא וסמל לבני הישיבה

את עומק הערכתם של בני הישיבה לרעם וידידם האהוב - רבינו זצ"ל, ניתן למצוא במכתב המופלא ששיגר לרבינו אחד מידידיו הנאמנים, רבי אלימלך בר שאול (שאולזון), לימים רבה של רחובות, אשר נבצר ממנו להשתתף אישית בשמחת נישואיו.

במכתבו, מעלה הרב בר שאול את רגשי לבו לנוכח דמות המופת, הדוגמא והסמל, שמצא ברבינו, בכל השטחים - בידיעת התורה, בעומק ההבנה בסוגיותיה, ביראת שמים טהורה במידות נפש טהורות במעשים גדולים ונפלאים, ועל כולנה - בשמחת החיים הנאצלת שלו:

בע"ה ירושלים ת"ו כ"א אדר שני תש"ג

לכבוד רעי מאד כאח לי ממש, הרה"ג ר' צבי פאלי יצ"ו

שלום רב ושפע ברכה מרעותא דליבא

בעונג רב, אני מיחד לי רגעים אלה לשם כתיבת מכתבי זה אליך, רחימאי, שבו אוכל אולי להביע משהו דמשהו מרחשי לבי היוקד באהבה רבה אל אישיותך האצילה, ביחוד בשעה גדולה זו, לעת שבה כרת ברית נצח עב"ג שגדול ממצוינת שמה תחי'.

מאז זכיתי לבוא אל הקודש, ללמוד תורה ודעת ד' בהיכל ישיבתנו הקדושה, אמנו הרוחנית הגדולה, היית אתה מן הדמויות היחידות שהערצתי אותן עם הכרה ראשונה ובהמשך הזמן כשההכרה ההדדית גדלה ועמקה, התחלתי לחזות בך דמות-מופת, דוגמא, סמל. ותאמין לי, יקירי, שלא בתקופה אחת היו מיטב חלומותי-שאיפותי להשתדל וללכת בדרך היחיד שאתה הולך בה, בצעדים כה גדולים ובטוחים ולא יכולתי. משמע, שלא חנני הש"ת במתנות נפש יקרות כשלך וגם לא הספקתי לחנך בקרבי, ולטפח את התכונות האלה, או אפילו מעין אלה. אולם, דוקא מתוך כשלונותי, למדתי יותר ויותר להוקירך, ומזמן לזמן גדלת בעיני כאשר אמנם הלכת בקו העליה, וגדלת בלי הפסק, עד כי הגעת עד הלום וגדלת בכל השטחים - בידיעות התורה ובעומק ההבנה בסוגיותיה, ביראת שמים טהורה הבאה כתוצאה מתפיסה עמוקה ועשירה בדעת הש"ת ודרכיו עפ"י דרך הקודש של תורת המוסר אשר השקעת את כל עצמך בה, במידות נפש טהורות אשר קנית לך בחנוך עצמי נפלא, במעשים גדולים ונפלאים שבצעת תמיד ותדיר במרצך הכביר שנבע מפנים פנימיותך הטהורה, ובכלל: בשמחת החיים הנאצלה שלך, ובהצלחתך לעשות את עצמך לאוהב ואהוב, לאוהב באמת ולאהוב באמת, וכדומה וכדומה.

אשריך, יקירי, ברכושך הגדול שכבר הספקת לרכוש לך עד עתה, ואשרי זו אשר בחר ד' בה להיות לך לעזר, לרעית-חיים. וזאת הברכה אשר יברכוך כל ידידיך, אוהביך - ואהוביך גם יחד, ביום כלולותיך: יה"ר שתזכו לגדול ולעלות מעלה מעלה בלי הפסק כלשהו, וביתכם יהיה רם ונשא ונשגב בתורה ובתעודתה, וגדול ומאושר בכל מיני אושר וגדולה, כבוד ותפארת כמיטב שאיפותיכם הנעלות, וכמיטב אחולינו לכם מעומק לב ונפש - אחולי כל ידידיך הרבים, ובתוכם מוקירך בכל יקוד הלב, ומצפה לראותך בקרוב כיחיד ומיוחד בין היחידים המיוחדים.

אלימלך שאולזון

כזו אכן היתה דמותו המופלאה של רבינו, איש האשכולות - "איש שהכל בו", איש שגדל ונתגדל למעלה למעלה בכל חלקי עבודת ד' - בתורה, ביראה, במוסר, במידות, בחסד, כשהכל נעשה מתוך אהבת ד' ואהבת האדם, שמחת המקום ושמחת הבריות.

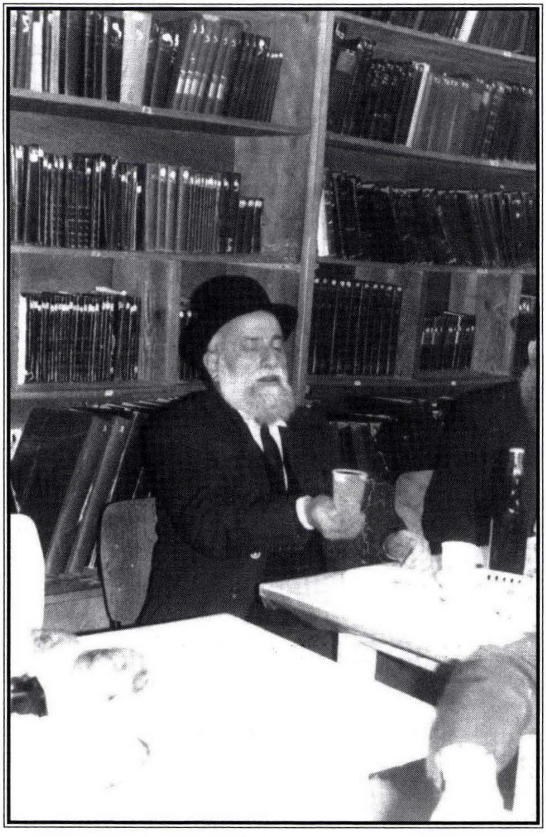

רבינו מברך על הכוס

HEBRON YESHIVA
KNESSET ISRAEL
RABBINICAL COLLEGE
JERUSALEM P.O.B. 859
(PALESTINE)

ישיבת חברון
כנסת־ישראל
בעיה"ק ירושלם תובב"א
ת. ד. 859
ארץ־ישראל

JERUSALEM, יום ט. עיוהכ"פ תרנ"ן
ב"ה. ירושלם
מס'

לנוכח השבר הגדול והנורא שבא כתוף על עם ד" בטדינת פולין וחורבנן של טרכזי־ התורה הגדולים שהיו מאוח בשנים עורכי החיים של עסנו ויסודות קיומו טרגישים אנחנו את האחריות הגדולה והנוראה הרובצת עלינו אלה שזכו להסתופף בחצרות ד" באה"ק להתחזק בכל טיני וחזוק בשקידת התורה ועבודת היראה בכל כוחותינו לחזק את טבצרנו הרוחני הגדול ישיבתנו הק" אשר באורה לנו אור. ולשם כך אנו כורתים אטנה וחותמים לקבלה החלטה הרצופה זה.

חנן החתומים מטה קבלנו עלינו בלבד ללמד תורה בישיבה
בכל הענפים, 3 שעות ביום משעה 3½ עד 6½ בכל יום,
חוץ מיום שבת קודש, ויום ראשון לראשו. אומ זה יהי לנו הפרנס
עד התחלת הזמן הנ"ל

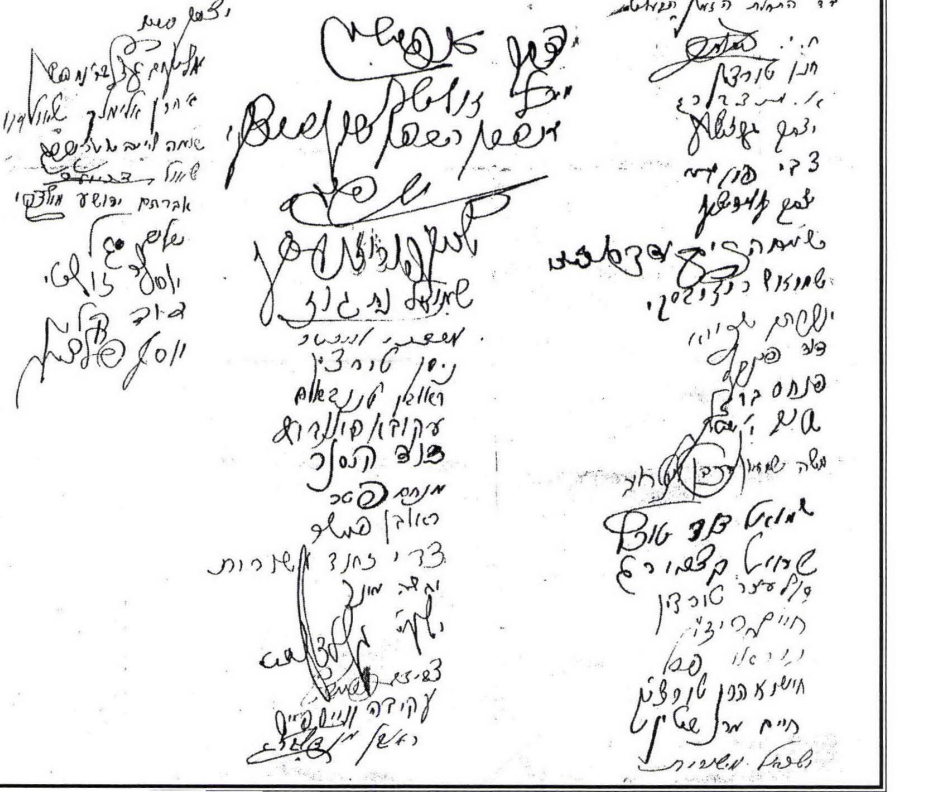

פרק ד׳

אם בישראל

כהן שדעתו יפה

על גדות נהר הנרווה, בגבול ליטא פולין, שכנה לה העיר טיקטין. טיקטין שבפלך לומז׳א, היתה עיר עתיקת יומין, עיר גדולה לאלוקים, אשר הוציאה מקרבה מאורות גדולים לעם היהודי.

נהר הנרווה, היווה עורק תחבורה ראשי באותם ימים, וטיקטין ששכנה לחוף הנהר, היתה עיר גדולה ומיוחסת. ״א טיקטינער יחסן״ - יחסן טיקטינאי, היה אות כבוד שהוצמד ליוצאי טיקטין המעטירה. עוד בימי ״ועד ארבע ארצות״, היתה טיקטין ״עיר ראשית״, עד אשר החלה הרכבת לתפוס את מקום שייט הנהרות, והעיירות ששכנו על תוואי מסילת הרכבת, החלו לשגשג ולפרוח. כך תפסה ביאליסטוק שכנתה, ששכנה על מסילת הברזל, את הבכורה.

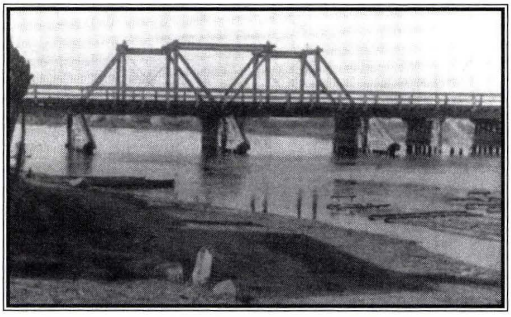

הראשון מתוך תשעה גשרים שעל הנרווה בטיקטין

מני קדם, עוד מימי מהר״ם מטיקטין תלמיד הרמ״א, המהרש״א, ה״מגיני שלמה״, ה״אליהו רבא״, רבי יהודה אשכנזי בעל ה״באר היטב״, רבי אייזיק חבר, רבי אייזל חריף, ה״ברכת ראש״ ועוד גאוני עולם שהצמיחה טיקטין, היתה הקהילה היהודית בעלת רוב מכריע בין תושבי העיר.

מתוך שורשים עתיקי יומין אלו, מבעד לחיי הרוח היהודיים ששקקו בטיקטין, קמה וגם ניצבה דמותו של רבי שמואל לייב שפירא זצ״ל, ממשפחת הכהנים המיוחסת בקראקא.

רבי שמואל לייב, היה גאון בתורה, חריף מח ובקי מופלג. בצעירותו, זכה להמנות על חברי ״כולל קדשים״ שיסד מרן החפץ חיים זצ״ל, בראדין. ידיעותיו בסדר קדשים, היו לאות ולמופת. למדני טיקטין, נוהגים היו להסתייע בו, כשהוא משמש להם כמראה מקום חי בכל מקום בש״ס. אף הם הרבו לפקוד את ביתו, ברצותם להנות מהיקף ידיעותיו בש״ס ובפוסקים. גם בערוב ימיו, כשעיניו כהו מראות, לא חדל רבי שמואל לייב מלשקוד על תלמודו, כשהוא משנן את מסכתות הש״ס על-פה!

שכלו הישר ופיקחותו של רבי שמואל לייב, עשו להם כנפיים ורבים היו באים להיוועץ בו, ליהנות ממנו עצה ותושיה. רבי שמואל, אף גייס את פיקחותו לטובת אחיו, כשהיה לשתדלנם וסניגורם של יהודי טיקטין, מול פריצי הסביבה ואנשי השלטון. משאו ומתנו המפוקח של רבי שמואל לייב, עם הנכרים, ראשי המוסדות בטיקטין, שלא תמיד נטו חסד ליהודי המקום, פתחו בפני יהודיה של טיקטין דלתיים סגורות.

רבי שמואל לייב, שעשה תורתו קבע ומלאכתו ארעי, זכה שזה וזה נתקיימו בידו. חפץ ד׳ בידו הצליח והברכה היתה שרויה בעסקי התבואה והעצים, בהם שלח את ידו לפרנסתו. לשולחנו, הובאו אף סכסוכי סוחרים והוא בפיקחותו המופלגת, השכיל למצוא מסילות ללב הניצים ולפשר ביניהם.

מרכז טיקטין

גדול היה האיש מאד בתורתו ובהליכותיו, ודמותו, סימלה לרבים מבני העיר, את אשר שמעו מאבותיהם על ימי תפארתה של טיקטין.

רבי שמואל לייב, התברך באשה משכלת, מרת פייגא, שעמדה לימינו והיתה מנווטת את הבית בעוז, בפיקחות ובתבונה. וד' חנן את רבי שמואל לייב ומרת פייגא בבת משכלת ביראת ד', שמחה הינדא. כשהגיעה בתם לפרקה, מצא לו רבי שמואל לייב מחותן כלבבו, רבי מרדכי פינס, מנקיי הדעת שבטיקטין.

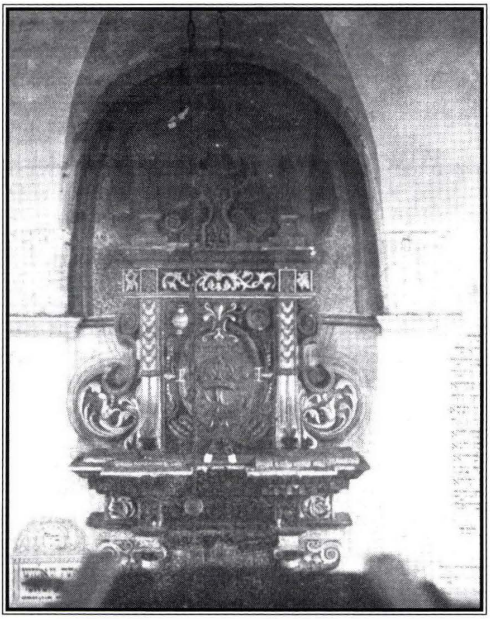

ארון הקודש בבית הכנסת הגדול, ה"ישול"

תורה וגדולה במקום אחד

רבי מרדכי פינס, מסלתה ומשמנה של הקהילה היה. שמו הלך לפניו כתלמיד חכם ובן תורה מובהק, הלן בעומקה של הלכה בבית המדרש. אף הוא היה מגיד שעור ב"משנה ברורה" מדי יום בין תפילת מנחה לערבית, בבית המדרש של טיקטין.

אירע ויום אחד הגיע פריץ מפריצי הסביבה ובקש לערוך עם רבי מרדכי עיסקה גדולה בעיסקי עצים. שלחו בני הבית שליח לבית המדרש, לקרא לרבי מרדכי. רבי מרדכי שהיה שקוע באותה עת בתורת ד', לא אבה להפסיק מתלמודו. הפריץ, קצף ולא רצה להמתין. בני הבית שחרדו על העיסקה, עשו ככל שביכולתם להרגיע את רוחו, עד אשר שב רבי מרדכי מבית המדרש והביא את העיסקה עם הפריץ לידי גמר. כשיצא הפריץ מן הבית, תמהה רעיתו של רבי מרדכי, מה ראה לדחות עסק זה? ענה לה רבי מרדכי:

"בעסק עם הפריץ ספק ארויח ספק לא, אבל בעסק התורה, הרווח לעד ולנצח, וכי ספק מוציא מידי ודאי?!"

אך עברו ימים מספר ובאורח בלתי צפוי נשתנו מחירי העצים. מהעיסקה הזו עם הפריץ, רווח לא צמח!

רכ חסד

ביתו של רבי מרדכי, היה "בית ועד לחכמים" וכשהיה מרן החפץ חיים מגיע לטיקטין, היה מתאכסן בביתו של רבי מרדכי. אבל הוא טרח, לא רק ב"הכנסת אורחים" של גדולי ישראל, דאגתו היתה נתונה גם על "הכנסת אורחים" של פשוטי העם.

בשוקדו על תקנתם של העניים, בנה מכספו את בית "הכנסת אורחים" שבטיקטין, כשהוא משכיל לעשות זאת בצנעה. וכך היה מעשה:

בית "הכנסת אורחים" הישן בעיר, עלה באש. או-אז קם רבי ירוחם, אחד מיהודיה של טיקטין, רכש בית נאה ליד בית הכנסת והקדיש את חדריו להכנסת אורחים. והיה הדבר לתמיהה ולחידה בקרב בני העיר: רבי ירוחם, שבעצמו חי בצמצום, מנין בידו ממון לרכישת בית זה? עד שנודע לימים, שרבי מרדכי הוא אשר נתן בידי רבי ירוחם את הכסף עבור קנין הבית.

ר' מרדכי גם היה מראשי חברת "סומך נופלים", אגודה שפעלה להושיט יד לנצרכים, בהלוואות ועזרה, לבל יפלו בעניים. וכך בכל עניני החסד של טיקטין, היה רבי מרדכי ראש וראשון.

אף הוא היה אב נאמן לשמונת ילדיו אשר בירכו ד' - הבכור שלמה זלמן ואחיו מיכאל, יוסף, חיים שאול, נחום, אליעזר, ירחמיאל ויעקב. הבנים יוסף וחיים שאול עלו ברבות הימים לארץ ישראל, הבנים נחום אליעזר וירחמיאל נהרגו על קידוש ד' בחרבן אירופא, והבן יעקב נסתלק לבית עולמו בצעירותו.

עמוד של תורה וחסד

בבית גדול זה של תורה וחסד, גדל ונתעלה החתן המצוין רבי שלמה זלמן, תלמיד חכם בעל שיעור קומה, אשר קנה תורה בישיבות הגדולות דליטא - לומז'א טלז וסלבודקא, ובהגיעו לפירקו נלקח אחר כבוד כחתן לשמחה הינדא, בתו של רבי שמואל לייב שפירא.

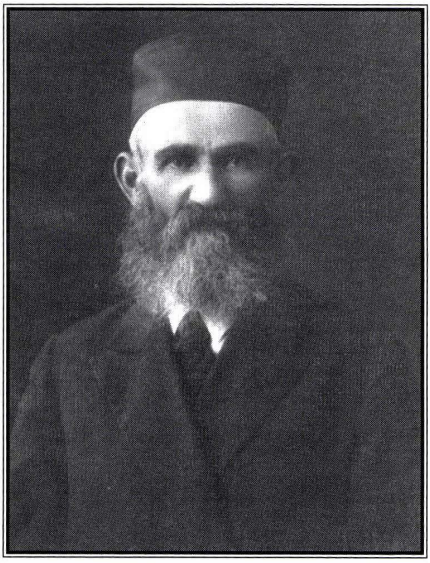

רבי שלמה זלמן פינס

רבי שלמה זלמן, היה עושה את ימיו ולילותיו קודש ללימוד התורה, בעמל, ביגיעה ובשקידה עצומה, בהיותו מן הממהרים לבא והמאחרים לצאת מבית המדרש. אף הוא היה חבר קבוע ב"חברה ש"ס". מדי שבוע, בליל ששי, נהג רבי שלמה זלמן לערוך "משמר" לשקוד על תלמודו עד נץ החמה.

תלמודו של רבי שלמה, כרוך היה במידות נעלות, באהבת הבריות ועשית חסד, אשר הידרו את אישיותו, עד שנקרא לשמש כראש הקהל בטיקטין. בתוקף תפקידו זה, היה רבי שלמה זלמן אחראי על כספי הציבור של יהודי העיר, שהיו בטוחים בו וסומכים עליו שהוא מחלק את ה"חלוקות" בתום וביושר. רבי שלמה שעסק לפרנסתו כאביו רבי מרדכי, בסחר עצים, ידוע היה ביושרו, ומשאו ומתנו היו מפורסמים כי באמונה הם נעשים.

רבי שלמה, היה גם חבר בהנהלת הבנק המקומי. יהודיה של טיקטין, ניאותו להשתמש בשרותי הבנק ולהפקיד בו את פיקדונותיהם, על סמך הגינותו ויושרו של רבי שלמה זלמן. בלחץ הקהל, מינתה אותו הנהלת הבנק המרכזי בוורשא להיות "קופאי" - מופקד על קופת הבנק, ועד שנרכשה כספת הגונה למרתף הבנק, היו כל כספי הלקוחות שמורים אצל רבי שלמה זלמן, בהיותם בטוחים בהגינותו וביושרו, שתסוכך כראוי על כספם.

לימים, כשרצה רבי שלמה לעזוב את תפקידו בבנק, מפאת בריאותו הרופפת, ביקש הימנו רבה של טיקטין הגאון רבי אברהם צבי פנחס, שלא לעזוב את משרתו. המרא דאתרא אף נימק את בקשתו, כי בהיות ופרנסת מאות מבני העיר תלויים היו בבנק זה, אם ימשוך הוא את ידיו מהנהלת הבנק, ימשכו עשרות בעלי בתים את רכושם מן הבנק, שעלול לרדת מנכסיו ולהתמוטט.

מהדר במצוות צדקה וחסד היה רבי שלמה. הוא היה מוזיל מכספו לכל נצרך, תוך שהוא מקפיד על "מתן בסתר". פעמים, היה ר' שלמה "מתחכם" ושולח המחאה ליהודי תושב טיקטין דרך ביאליסטוק עיר המחוז, כדי שלא יוודע מקור התרומה. ליבו הרחום של רבי שלמה, היה אף חרד על נפש אחיו אשר התגוררו מחוץ לטיקטין. כששמע פעם על בעל בית נכבד בביאליסטוק שירד מנכסיו, תיכף העמידו על רגליו, בנדיבותו הרבה. אף את בנותיו היה מחנך רבי שלמה, לעסוק בתורת חסד, ומידי ליל ששי, היו בנותיו מחלקות בחשאי, צרכי שבת לנצרכי העיר.

רבי שלמה, אף היה נודע בהכנסת אורחים שלו. רעבים ונזקקים, נמצאו תדיר מאוכלי שולחנו. בשבתות, נוהג היה רבי שלמה להשאר בבית הכנסת, עד אשר אחרון המתפללים עזב, כשהוא מוודא שאין מי שנשאר ללא סעודת שבת.

גם את שמחות הנישואין, היו יהודי העיר עורכים בביתו של רבי שלמה, שהקדיש לשם כך את הקומה העליונה שבביתו. החתונות באותה עת, היו נערכות ברובן בימי ששי אחר חצות, אבל בבית גדול זה, לא היתה טרדת השבת סיבה להשבית את השמחה מתוכה.

עדש ילדות

בית גדול זה, שתורה וחסד היו יסודותיו וסובבו את כתליו, נתברך ביום שלישי ד' ניסן תרע"ד, בלידתה של התינוקת מנוחה תחי' לאוי"ט, בתם הצעירה של רבי שלמה זלמן ומרת שמחה הינדא, אשר זכו כבר להפקד בחמשה ילדים - הבכירה רייצא הי"ד ואחריה פנינה, אליהו, באשא ושרה גיטה.

ימי אושרה של מנוחה תחי', לא ארכו. טרם מלאו לה שלש שנים, התיתמה מנוחה מאמה הצדקנית. מרת שמחה הינדא ע"ה, כרעה ללדת ותקש בלידתה ובתוך זמן קצר השיבה את נשמתה ליוצרה. פטירתה בדמי ימיה, הותירה את בעלה רבי שלמה זלמן שבור ודווי, כשהוא מטופל בילדיו הרכים, יתומים קטנים שנותרו ללא משענה.

מרת מנוחה תחי', זוכרת במעומם את ההלוויה של אמה. פעמים, כשהיא מתרפקת על עברה, עוצמת היא את עיניה ומספרת, איך לקח אותה הדוד קלמן על הידים, היא ראתה סביבה אנשים בוכים ופתאום מישהו צועק מים, מים... היה זה כאשר אחותה באשא התעלפה בעת ההלוויה...

לאחר פטירת האם, נטלה האחות פנינה על שכמה את עול ניהול הבית ואת הטיפול בבת הזקונים מנוחה בת השלש. כל ימיה של מרת פנינה, זכרה לה מרת מנוחה תבדלחט"א את חסדה הגדול אשר עשתה עמה והכירה לה טובה וברכה כיאות למידותיה המופלאות.

מאז שהתיתמה מנוחה, ניסו הסבא והסבתא רבי שמואל לייב ומרת פייגא - בְּאָבֵּא פייגא - להשלים למנוחה את אהבת-אם, שחסרה לה. גם אהבת תורה ודרך חיים, ינקה מנוחה אצל הסבא והסבתא שלה, כהשלמה ל"תורת חיים ואהבת חסד" שספגה אל קירבה בבית אביה הדגול.

ברבות הימים, היתה מספרת תדיר על החום של אהבת החסד שאפף את בית אביה, כשהיא מציינת כדוגמא את שמחות הנישואין של בני העיר שהיו נערכים בביתו.

"את החופה ערכו בבית הכנסת ולאחר מכן היו עולים למעלה לביתנו ששימש כאולם, שם רקדו ושרו. תוך כדי השמחה, היו עוברות נשות העיר, עם מגשי לייקעך ומחלקות לכל אחד נתח מסעודת המצוה - משחזרת היא את אותם הימים, תוך כדי שהיא מחייכת וממשיכה - **חצקל ברל, היה רוקד לפני החתן והכלה והילדים הקטנים היו רצים אחריו בצהלה".**

כך עברו על מנוחה שנות ילדותה באוירה טיקטינאית יהודית, שנמזגה עם אהבת תורה וחסד, ששפעו בבית אביה ונמשכו לה אף מבית זקנה וזקנתה. מצויידת בכל אוצרות רוח אלו, בנתה מנוחה את אישיותה, כשהיא מפליאה את כל סביבתה במידותיה הנאצלות.

בילדותה, למדה - בגזירת החוק - בבית ספר ממלכתי פולני.

"בכל בקר, קודם תחילת הלימודים - סיפרה לימים - **אמרנו בפולנית את הפסוק 'שמע ישראל', אז לא הבנתי מה אני אומרת רק מאוחר יותר הבנתי שקראנו כל בקר קריאת שמע עם המורה הפולני".**

זו בלבד, היתה ה"תפילה" בבית הספר. בזה, התחיל והסתיים החלק היהודי, של הלימוד בבית הספר הממלכתי פולני. את לימודי היהדות, רכשו ילדי היהודים - הבנים והבנות - בימי ראשון ב"חיידר", שם למדו את לשון הקודש ואת עיקרי הדת והיהדות, כשאת עיקר ה"חינוך" היהודי השרשי, ספגו הילדים בבית הוריהם.

כה תאמר לבית יעקב

היה זה בתקופת ראשיתה של תנועת "בית יעקב", מיסודה של אותה אשה גדולה, מרת שרה שנירר ע"ה. ימים קשים עברו על היהדות הנאמנה, אשר ביקשה בכל עוז להתבצר בין חומותיה מפני חיצי ה"השכלה", שאיימו לקעקע את יסודותיו של כרם בית ישראל. החינוך היהודי הטהור, שספג לו כל ילד יהודי בבית הוריו, נתון היה בסכנה נוראה. עד שקמה אותה אשה מופלאה, עד שקמה אם בישראל, מרת שרה שנירר ע"ה, וברוח גבורה אשר לבשה אותה, הניחה את יסודותיה של תנועת "בית יעקב".

את השתלשלות יסודה והתפתחותה של תנועה קדושה זו ואת גילגוליה של מרת מנוחה תחי', עד שזכתה להכנס בשערי "בית יעקב", גוללה היא בעצמה, בראיון שהעניקה ברבות הימים לתלמידות סמינר "בית יעקב", שבאו לשמוע על תקופת "בראשית" של תנועת "בית יעקב" וללמוד פרק גדול בתולדות העם היהודי, מפיה של אשה גדולה, של רבנית חשובה, של מחנכת דגולה, שחונכה בעצמה על ברכיה של מרת שרה שנירר:

"בכדי להבין את המפעל הגדול שהקימה שרה שנירר - פתחה הרבנית מנוחה תחי' - צריכים להכיר את התקופה ואת הרקע. היה זה בערך לפני שבעים שנה, בגולת אירופה. החינוך היהודי של הבת נתון היה בידי האם. כאשר ההשכלה החלה להתפשט, התחילו בנות רבות לפרוץ את מסגרת הבית ולחפש דרכים להתרחק מן הסביבה היהודית. הסכנה גדלה, כאשר המדינות השונות חקקו חוק חינוך חובה והיהודים נאלצו לשלוח את בניהם ובנותיהם לבתי-ספר ממשלתיים או לבתי-הספר של ה"משכילים". בשנת תרי"ג, הקים הרב הירש זצ"ל בפרנקפורט, בית-ספר לבנים ואחר-כך גם לבנות. כך עשו בעוד קהילות חרדיות במערב-אירופה. אבל כל אלו, היו רק פעולות מקומיות. הבעיה העיקרית, היתה במזרח-אירופה. בארצות אלו, חי רוב רובו של עם-ישראל. הבנות, שנאלצו לבקר בבתי-הספר הממשלתיים, קלטו את השפה והתרבות של סביבתן ונוצר פער עמוק בינן ובין אמותיהן. הבנות, דיברו ביניהן פולנית או גרמנית, ביקרו בתיאטרונים והגיעו לידי זלזול בקיום מצוות. הציונות, החלה לפרוח וצצו ארגונים ציוניים לנוער. בתקופה זו נולדה שרה שנירר, בשנת תרמ"ג בקראקוב אשר בגליציה".

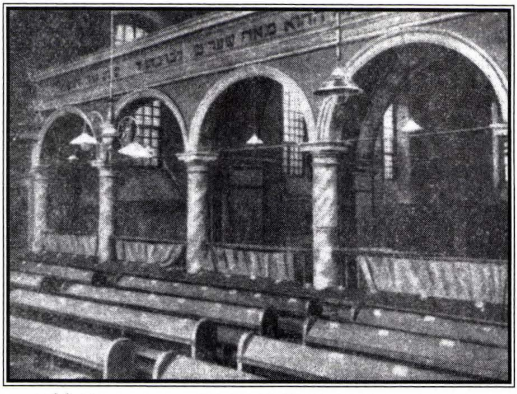

עזרת הנשים בבית הכנסת בקראקוב בו התפללה מרת שרה שנירר ע"ה

כאן הוסיפה הרבנית מנוחה תחי', לשרטט קוים קצרים לאישיותה של שרה שנירר ע"ה:

"כבר מילדותה, היתה לשרה שנירר נשמה טהורה. מקטנותה, הקפידה על שמירת המצוות בדייקנות והתעניינה מאד ביהדות. כאשר בגרה יותר, החלה לקרוא וללמוד פרשת-השבוע בספר 'צאינה וראינה' והתעמקה בספרי-קודש אחרים, שנכתבו בשפת היידיש. בזמן שחברותיה בילו את השבת בשירה ובמחולות וביקרו באירגוני הנוער הציוניים, ישבה שרה והרחיבה את אופקיה ביהדות. בבית-הספר כינו אותה חברותיה 'די-חוסידקה' - החסידה. פעם אחת, לאחר שהחברות שיכנעו אותה לבוא יחד עמן לאחד האירגונים הציוניים, נכנעה והלכה איתן. היה זה בליל שבת. היא נדהמה לפגוש חברה מעורבת, המחללת שבת בפרהסיה. היא ברחה משם מזועזעת עד עומק נשמתה".

"בשנת תרע"ד פרצה מלחמת העולם הראשונה - המשיכה הרבנית תחי' את סיפור יסודה של "בית יעקב" - עקב פלישת הרוסים לגאליציה, ברחו יהודים רבים לוינה, ביניהם גם משפחתה של שרה שנירר, אשר בקושי מצאה דירה קטנה בשכונה מרוחקת. כששמעה שרה, שבסביבה נמצא בית-כנסת קטן, החליטה לבקר בו. היתה זו שבת-חנוכה והרב ד"ר פלש שירטט לפני הקהל את דמותה של יהודית בת-כהן-גדול וסיפר את סיפורה של חנה ושבעת בניה. נאומו, השאיר רושם עז על שרה הצעירה ומשבת זו ואילך המשיכה לשמוע את דרשותיו של הרב, שהלך בדרכו של הרב שמשון רפאל הירש והלביש את אמת התורה בלבוש מודרני. 'אם הבנות שלנו בקראקוב היו שומעות דרשות אלו' - אמרה - 'לו היו מזדהות עם הגבורה היהודית, הרי לא היו מתביישות ביהדותן'. אז עלה בדעתה הרעיון, להשפיע בדרך זו על בנות קראקוב ולהקים אירגון שיעניק לבנות את הידע שחסר להן בהיסטוריה של עם-ישראל, ילמד אותן את משמעות המצוות ואת עמקות התפילה. כך תהיינה גאות ביהדותן".

בית יעקב לכו ונלכה באור ד'

בהתרגשות, המשיכה הרבנית תחי' לגולל את תולדותיה של תנועת "בית יעקב":

"בשנת תרע"ה, חזרה שרה שנירר לקראקוב. מיד התחילה לפעול במרץ בהגשמת תוכניתה. היא אספה אליה נשים וחברות וסיפרה להן על חוויותיה בוינה. היא ניסתה לסחוף אותן בהתלהבותה, אבל התגובה שקיבלה היתה צוננת למדי. אז הבינה, שקשה מאד להתחיל לבנות תדמית יהודית גאה לבנות בוגרות וכי עליה להתחיל מן הקטנות ביותר. 'רק שתילים רכים, שישקו אותם במים חיים ויטפלו בהם במסירות, רק הם יכולים לצמוח לתפארת!' - כך כתבה ביומנה - 'עצים רקובים קשה מאד להציל'. המצב הכלכלי בבית הוריה היה קשה, ושרה שנאלצה לעזור בכלכלת-הבית, החלה לעבוד כתופרת. גם בעת התפירה, המשיכה לטוות את חוט מחשבותיה. היא שמה ליבה לכך שהאמהות דורשות ממנה להקפיד על כל קפל ועל צורת הצווארון, בשמלות שהיא תופרת לבנותיהן. 'האם אתן גם מקפידות כל-כך על הלבוש הפנימי של הבנות?!' - היתה שואלת אותן. ואז הסבירה ללקוחותיה את החשיבות של חינוך יהודי שורשי. 'תנו לי לטפח גם את נשמות ילדותיכן' - היתה מתחננת - 'תנו לי ללמד אותן דינים, הסטוריה יהודית ופרשת-השבוע'. לשמחתה הרבה, הן נעתרו להפצרותיה. כך התחילה ללמד את הקטנות, בביתה ברחוב קטזינה 1. היא התחילה איתן ממצות נטילת-ידים בבוקר ועד לקריאת-שמע לפני השינה".

כשעיניה בורקות משמחה, כאילו עתה היא ניצבת על יד עריסתה של תנועת "בית יעקב", הוסיפה הרבנית מנוחה תחי' לציין את פרטי ההתפתחות של בתי הספר "בית יעקב":

"הילדות, הגיעו אליה אחר-הצהרים, לאחר הלימודים. היא החלה את עבודתה עם עשרים וחמש תלמידות וכבר בשנה הראשונה גדל המספר לארבעים ובשנה השניה לשמונים. בשנת תרע"ט, איכלס בית-ספר 'בית יעקב' שהקימה, מאתים ועשרים תלמידות. שרה שנירר עברה ממקום למקום, כינסה אסיפות נשים ובהתלהבותה הגדולה הציתה את אש הקודש בכל הלבבות. ארבעים וחמשה בתי-ספר 'בית-יעקב' ובהם אלפי תלמידות, הוקמו ברחבי פולין, עד שהתחילה בעיה קשה של מחסור בכוחות הוראה. שרה, חילקה את הבנות הבוגרות לקבוצות, מינתה אותן למורות והדריכה אותן איך ללמד את הקטנות. היא חיברה בעצמה ספרי-לימוד, כתבה שירים ומחזות ורכשה לעצמה ספריה גדולה. המהפיכה שהיא חוללה בחינוך היהודי של

הבנות, נודעה לסנטור היהודי שפירא והוא החליט לדאוג לכך שיוקם סמינר למורות "בית-יעקב". הוא הושיט לשרה שנירר מטבע והכריז שזו המטבע הראשונה ליסוד הסמינר. גם הועידה הארצית של 'אגודת-ישראל', החליטה לבוא לעזרתה ובשנת תרפ"א נוסד בקראקוב סמינר למורות 'בית-יעקב".

את המשפט האחרון הזה, אמרה הרבנית מנוחה תחי' בחגיגיות, כאילו המאורע מתרחש כאן ועכשיו.

בנין הסמינר בקראקוב

הרבנית תחי', המשיכה לספר על המורות הנפלאות של הסמינר בקראקא שנשלחו מגרמניה ע"י ד"ר שמואל דויטשלנדר זצ"ל, מקברניטי תנועת "בית יעקב", ביניהן הגברת יהודית (גרינבאום) גרינפלד ע"ה, הגב' חוה לנדסברג ע"ה - ששימשה בעתיד כמורה בסמינר "בית יעקב" בירושלים - הגב' כהן ע"ה והגב' במברגר ע"ה. "כולן היו משכילות, מתורבתות ובעלות יראת שמים ודביקות בד"" - ציינה הרבנית תחי' את כח השפעתן של מורות הסמינר בקראקא.

ד"ר שמואל דויטשלנדר

תלמידה מן המנין בסמינר בקראקא

כאן, עברה הרבנית תחי' לגולל את פרשת הצטרפותה לסמינר בקראקא, כתלמידה מן המנין, כשהשתלשלות המאורעות הבאים, משמשת כרקע להצטרפותה:

רבי ירוחם פישל דן, חתנו של הסבא רבי שמואל לייב שפירא, היה פעיל נמרץ בתנועת "בית יעקב". הוא היה האיש שהביא את בשורת "בית יעקב" טיקטינה, ביוסדו בה את בית הספר "בית יעקב", כשהוא רותם לפעילותו את השו"ב הצדיק רבי שמואל חליוטא. בשנת תרפ"ט, הגיע לטיקטין המורה גרוניה קיבילביץ. המורה קיבילביץ, לימדה את בנות טיקטין בשעות אחר הצהרים, לאחר שהן סיימו את חוק שעות לימודיהן בבית ספר הממשלתי. בשעות אלו, היתה המורה גרוניה "מלעיטה" את הבנות - כפי אשר קיבלה משרה שנירר - בתנ"ך, ביהדות, בדינים, שנלמדו מתוך אוירה יהודית חמה. רבי ירוחם פישל דן, אף דאג לשלוח את גיסתו, חנה שפירא לקראקא, לסמינר למורות של שרה שנירר. היתה זו הבת הנחשונית שבבנות ליטא, שבאה לחסות בצל הסמינר הגדול. "די ליטווישע" - כונתה חנה שפירא בקראקא הפולנית-חסידית.

רבי שלמה זלמן פינס, אשר בשאר רוחו חש את משב רוחה של תנועת "בית יעקב", כשהיא מרפא בכנפיה את ה"בית היהודי" השורשי, חשק ליבו להעניק גם למנוחה שלו, חינוך שורשי ב"בית יעקב", כפי שזכתה גיסתו חנה שפירא, דודתה של מנוחה. אלא, שלמרת מנוחה מלאו אך ארבע עשרה שנה, ובסמינר בקראקא לא נתקבלו אלא בנות שש עשרה שנה ומעלה.

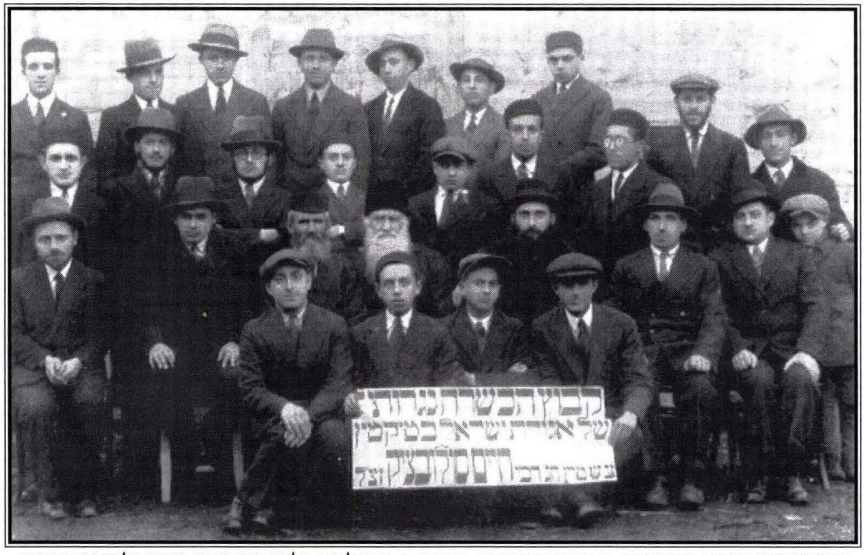

הסתדרות אגו"י בטקטין, במרכז התמונה יושבים ר׳ שלמה זלמן פינס ור׳ שמואל דער שוחט.

כיון שבאותו פרק היתה הנערה מנוחה תחי' כבר בוגרת ברוחה ואף נראית היתה מבוגרת ובעלת גובה יותר מכפי גילה, החליט הסבא רבי שמואל לייב, לשלוח אותה מצויידת בתעודת הזהות של אחותה. כך יצאה הנערה בת הארבע עשרה, למסע אל תוככי פולין, כדי לזכות ולהמנות כתלמידה של מרת שרה שנירר ולעצב את קומתה הרוחנית בין כתלי הסמינר למורות "בית יעקב".

על בריחה של מרת שרה שנירר ע"ה

לא קלה היתה הדרך. הנערה מנוחה תחי', היתה צריכה ראשית לצאת את טיקטין להגיע לביאליסטוק ומשם לוורשא והלאה עד קראקא, כדי להנות באור "בית יעקב", כפי שסיפרה לימים:

"המרחק היה גדול מאד. לא היתה רכבת ונאלצתי לנסוע מטיקטין לביאליסטוק ומשם לוורשה עד שהגעתי לקראקוב. לשמחתי, פגשתי שם עוד בנות שהגיעו מליטא. לא היתה עדיין פנימיה ונאלצנו להתגורר בדירות שכורות. חדר-האוכל, שכן בדירתה של שרה שנירר שברחוב אוקוסטינסק 30. אחר-כך נבנה בנין הסמינר החדש ברחוב סניסלבה 10 והייתי בין הראשונות שזכו ללמוד בו. היה זה בנין גבוה בן חמש קומות. היינו מיועדות ללמוד בסמינר שנתיים, אבל היה צורך דחוף במורות ולכן לא סיימנו את למודינו".

"לפני שחזרנו הביתה לתקופת החגים, נאמר לנו לא לשוב לסמינר, אלא להתחיל לעבוד כמורות בבתי הספר השונים של "בית-יעקב" ברחבי המדינה. כדי להשלים את למודינו, היינו משתלמות בחופשת הקיץ. בחופש, נדד הסמינר מקראקוב להרים, שם שכרנו וילות והשיעורים היו מתקיימים בחוץ, בחיק הטבע, לשם היו מגיעים רבנים, שמסרו לנו מגוון של שיעורים. בין אלו שהגיעו, היה הרב יהודה לייב אורליאן, הרב אלכסנדר זושא פרידמן, הרב פרידנזון מלודז' ובנו של ד"ר נתן בירנבוים, שלמה. מגרמניה, הגיעו הרב דר' שמואל דויטשלנדר שמסר שיעורים בתהילים, והדר' פנחס כהן שמסר שיעורים בפרשת-השבוע. אבל, הרוח החיה היתה, כמובן, שרה שנירר. בכל דרך אפשרית, ניסתה להקנות לנו גאוה יהודית. לנושא של חג השבועות, היא המחישה לנו את ההכנה לפני מתן-תורה. 'כה תאמר לבית-יעקב' - אמרה לנו בהתרגשות - 'זה נאמר לנו, לנשים. ד' פנה קודם אלינו, הנשים, ורק אחר-כך אל הגברים. כמה עלינו להתגאות על-כך!'"

וכך, כשהרבנית מנוחה תחי' מבקשת להביא אל דורנו את ניחוחה וטעמה של התחנכותה על ברכיה של מרת שרה שנירר ע"ה, היא מוסיפה משהו אישי מזכרונותיה:

"אני עדיין זוכרת את המחזה שהיא חיברה על מפגש בין מרים הנביאה וצפורה אשת משה, לפני מתן-תורה. אני הצגתי את דמות אחת הנשים ושרה שנירר נתנה לי לחבוש את הפאה שלה. הצגנו את המחזה בלילה, על הדשא, מסביב למדורה".

כאן הוסיפה הרבנית תחי' לעמוד לרגע על ה"מחזות" של שרה שנירר ע"ה, בהן שזרה רעיונות ומסרים שביקשה להחדיר לליבותיהן הטהורות של חניכותיה ולחזק על ידן את גאותן היהודית:

"היא היתה אוטודידקט. היא היתה מאד כשרונית ולמדה הכל בעצמה. היא אהבה מאד לחבר מחזות בנושאים של היסטוריה יהודית. אני זוכרת את המחזה שחיברה על חנה ושבעת בניה. היא חיברה הרבה מאד דיאלוגים של שיחה בין בת יהודיה דתית לבין בת חילונית. המסר שלה היה תמיד, להראות את התוכן הפנימי, העמוק והשורשי שיש לבת דתית, לעומת התוכן הריק והלא יהודי שיש לבת חילונית. בדרך זו, רצתה להחדיר את היהדות האמיתית לליבותיהן של תלמידותיה. בוורשא, בביאלסטוק ובלודז', נוסדו בתי-ספר של 'בית-יעקב', ששילבו גם לימודי חול. כך לא נאלצו הבנות ללמוד בבתי-הספר הממשלתיים".

גלי ה"זכרונות" מן העבר, מוסיפים לצוף בחדרה של הרבנית מנוחה תחי', כשהיא ממשיכה לגולל את התפתחותה של תנועת "בית יעקב" ומפרטת את התייסדות האירגון לילדות קטנות בשם "קינדער-גארטען" והארגון לילדות מבוגרות יותר שנקרא "בנות אגודת ישראל". אף היא הוסיפה לספר על ירחון "בית יעקב", שהחל אז לצאת לאור ועל המאמרים הרעיוניים בפרשת השבוע ובעניני המועדים שהודפסו שם, מפרי רוחה של שרה שנירר.

מורה ב"בית יעקב"

מסלול הלימודים בסמינר בקראקא - כפי שציינה הרבנית תחי' - מתוכנן היה לשנתיים ימים, כדי להכשיר את הנערות להוראה. אלא, שבינתיים התפתחה התנועה ובתי ספר "בית יעקב" שהוקמו בזה אחר זה ברחבי גולת אירופה, שיוועו למורות

מוכשרות שתטולנה על כתפיהן את חינוך הבנות. משום כך, לא היה סיפק ביד התלמידה מנוחה תחי' לסיים את תכנית הלימודים היעודה, והנהלת הסמינר הטילה עליה לצאת אל ערי פולין, להשתלב בהוראה בבתי הספר של "בית יעקב".

אותו פרק מלאו לה שש עשרה שנה וכבר היא נשלחה אל השדה. מנוחה נשלחה אל העיירה הקטנה פרמפול, השכנה ללובלין. בפרמפול, שימשה כמנהלת, מזכירה, מורה ומדריכה גם יחד.

בנות העיירה, למדו עד אחת בצהרים בבית הספר ממשלתי. לאחר מכן הן הגיעו ללמוד ב"בית יעקב", מפי המורה מנוחה פינס.

הבנות, חולקו לשלוש קבוצות גיל. הקטנות, למדו עד שתיים וחצי. אחר כך קבוצה נוספת שלמדה מפי המורה מנוחה עד השעה ארבע. ולאחריהן, הבוגרות, מארבע ועד חמש וחצי, כשהן שותות בצמא את דבריה של המורה, שהעשירה אותם בכל המקצועות גם יחד.

בליל שבת, שימשה המורה כמדריכה ולמדה עם הבנות פרשת השבוע. בשבת בבקר, התפללה עם הקטנות ובצהרי יום השבת, הגיעו הבוגרות בקבוצות אל המדריכה מנוחה, בכדי לשמוע סיפור, לשיר ולרקוד. גם בראש חודש היתה פעילות מיוחדת, כשהיא מארגנת מסיבה לילדות והאמהות גם יחד.

כך ניהלה המורה מנוחה תחי' במשך שלוש שנים, מאז היותה בת שש עשרה, את סניף בית יעקב אשר בפרמפול, בהשראתה ועידודה של האם הגדולה שרה שנירר.

"עבדתי מאד קשה - הוסיפה עוד לספר - היום היחידי שהיה לי בו קצת חופש היה יום חמישי בערב, כי ביום ששי לא התקיימו לימודים ולא הייתי צריכה להתכונן לקראתם. היה עלי לדעת הכל, להרצות, לשיר, לרקוד ולהמחיז. זה היה התפקיד של כל מורה ומורה".

מפרמפול נשלחה מנוחה לחלם. זו המוכרת לנו מן הסיפורים על "חכמי חלם". בחלם, היה כבר קיים סניף מבוסס ומסודר של בית ספר "בית יעקב", היו שם כוחות הוראה נוספים. המורה מנוחה, חינכה את הבנות המבוגרות, אשר הן עצמן שימשו כמדריכות.

גם בחלם, שהתה כשלוש שנים. בהיותה שם, הגיעה הידיעה המרה על הסתלקותה של שרה שנירר, ביום ששי כ"ו באדר ראשון תרצ"ו. אבל גדול, ירד על תנועת בית

קראקא

תודה

התלמידה [illegible]

מעיר [illegible] גליל [illegible]

למדה בסימנריון שלנו על הקורס הא' והב' בייר [illegible] ר' טבת תש"ז

והמקצועות שלמדה אצלנו הנן:

תורה: נביאים בתורפ: [illegible] ישראל, פרק אבות ועוד.

בלימוד הכללים:

פרנוני' ופסיכולוגי', שפה הפולנית וגרם', היסתורי' פולנית וכללית, נאונרפי' ועוד.

בעת ובעונה אחת, שמשה בתור מורה בבית ספר "בית יעקב" הקראקית לשם שמוש מעשי.

על סמך ההתקדמות הכללית בהלימודים שעשתה כל זמן שלמדה בהסימנריון שלנו, ונם בהתאם להנסיון שבכתב ושבעל-פה שהי' מיום [illegible] עד יום [illegible] הבירה הועידה הנדנונית את העלמה הנ"ל מובשרה ניש בתור מורה ומנהלת בבית ספר "בית-יעקב".

קראקא, יום [illegible] תש"ז

חתימת הדירקטוריון

חוג המורים

וקוד מקצועית

W KRAKOWIE.

L. kat. gł.

ŚWIADECTWO

Mencha Pines

urodzona dnia 19[illegible] w Tyrocinie

uczęszczała na kurs I. i II. w Seminarjum i brała udział w następ. przedmiotach:

biblji, gramatyce hebr., histor[illegible]ji Żydów, sentencjach praojców,

pedagogji, psychologji, języ[illegible] polskim wraz z literaturą,

historji Polski, powszechnej geografji i języku niemieckim.

Równocześnie praktykowała w naszej szkole ćwiczeń przy Seminarjum.

Na mocy konferencji Rady Pedagogicznej po odbytym ustnym i piśmiennym egzaminie uznaje się Mencha Pines

za nauczycielkę religji i kierowniczkę w szkołach »Bajs Jakow«.

UWAGA: Wszelkie świadectwa wydaje się na mocy rozporządzenia Rady Pedagogicznej z d. 20/7. 1925

W Krakowie, dnia 8 grudnia 1931

SEMINARJUM NAUCZYCIELSKIE BAJS JAKÓW KRAKÓW Augustjańska 80.

Sara Schenirer
Dyrektorka

Dr. Isak Rosenbaum
Grono nauczycielskie

Asher Spira
Rada Pedagogiczna

יעקב, מורות התנועה וחניכותיה, חשו עצמן כיתומות, אשר אבדה להן אמן הורתן, באשר גם ממיטת חוליה היו עיניה של האם הגדולה פקוחות ומתעניינות בנעשה בכל שלוחות התנועה.

לאחר הסתלקותה של אם התנועה, קיבלו על עצמן מורות בית יעקב ובתוכן המורה מנוחה, להמשיך ביתר שאת את עבודת הקודש שלהן ולהגביר חילים למורשתה הרוחנית של שרה שנירר, מחוללת בית יעקב.

המקום האחרון בגולה, בו שימשה הרבנית מנוחה תחי' כמורה, היה העיר סוקולוב. בזמן שהותה שם, פרצה מלחמת העולם השניה.

ימי עברה וזעם

שמיה של אירופה, שעדיין מנומרות היו מפגעי מלחמת העולם הראשונה, התקשרו שוב בעבי דם ואש. פחד ואימה, אחזו ביושבי אירופה, מלומדי מלחמה. הכל החלו לנוע כבכברה, אנה ואנה, מפה לשם ומשם לפה. בורחים מן הפח אל הפחת. יש שנסו מגייסות הגרמנים, כשהם נמלטים הישר לזרועות התמנון של חיילות הרוסים ויש אשר חששו מן הרוסים ונפלו כטרף למלתעות הגרמנים העריצים, צמאי הדם.

הגרמנים נכנסו לסוקולוב ושהו בה בערך שבועיים. באותה עת, חלקו רוסיה וגרמניה ביניהן את פולניה והערים סוקולוב וטיקטין עברו לצד הרוסי.

הרבנית מנוחה תחי', נמצאה אותה עת עומדת על משמרתה כמורה ב"בית יעקב" בסוקולוב. סוקולוב מצאה עצמה עתה, בשליטתם של הרוסים ולכן הזדרזה המורה מנוחה לשוב טיקטינה, לבית אביה.

רבי שלמה זלמן פינס, החליט למלט את בתו מנוחה, מיבשת דמים זו. הוא איווה לה למפלט את ארץ האבות. בארץ ישראל, כבר השתקעו אחיה ואחיותיה של מנוחה - פנינה, אליהו, באשא ושרה גיטה. [1] אף ר' יוסף פינס, אחיו של רבי שלמה זלמן

[1] בשנת תרפ"ד, כבר עלו האחות פנינה והאח אליהו לארץ ישראל, להשתקע שם. פנינה נישאה לר' מרדכי פנחסי כשהם מתיישבים בכפר סבא ונהנים מיגיע כפיהם, בעבודת הפרדס שנטעו במקום ובגידול הפרות ברפת שהקימו להם. ר' מרדכי ופנינה נפקדו בשני ילדים, הבן שמחה והבת אילה. לימים, שיכלו ההורים את בנם שמחה הי"ד, אשר נהרג על קידוש ד' במלחמת תש"ח, ונותרה אך אילה, אשר התגוררה בסמיכות להוריה בכפר סבא.

התיישב בתל אביב. כמוהו גם עשה האח ר' חיים שאול פינס. המצאותם של בני המשפחה בארץ ישראל, זירזו את החלטתו של רבי שלמה זלמן לשלוח את בתו לארץ הקודש, שם תמצא לה את מקומה בחצרות ד'.

האבא, רבי שלמה זלמן ומשפחתה של רייצא, בתו הבכירה, בעלה רבי אליהו גוטמן מבחירי תלמידיה של ישיבת קאמניץ ובנותיהם אסתר ופייגא, נשארו בטיקטין, בעוד אשר את בתו הצעירה מנוחה, הועיד לעלות לארץ ישראל.

לשם כך, נזקקה ראשית לצאת את רוסיה ולהגיע לוילנא, שעמדה אז תחת שלטונה של ליטא. אותה עת, קיוו הכל למצוא בה בוילנא מקלט ומחסה ביום זעם. גבולותיה של רוסיה היו סגורים ומסוגרים, במיוחד עתה בעת מלחמה, אין יוצא ואין בא. עשן המלחמה, סימא את עיניהם של כל הנמלטים. אש ואימה, רדפו בשולי גלימות

האח, אליהו, גלה למקום תורה, לישיבת "כנסת ישראל" בעיר חברון, ובהמשך השנים יצא להתעסק לפרנסתו בעסקי בנין. נשא לאשה את מרת חוה לבית ויטרוב ושני בניו ר' אריה ור' עוזי היו נכנסים ויוצאים הרבה בבית רבינו.

לאחר עלייתם של פנינה ואליהו לארץ ישראל, נשאה האחות באשא על כתפיה את עול בית אביה. בהגיעה לפירקה נישאה באשא לר' לייב כץ ובשנת תרפ"ז עלו גם הם לארץ הקודש עם בתם רבקה, אשר למגינת לב נסתלקה בדמי ימיה. אף הם התיישבו בכפר סבא ולצורך פרנסתם פתחו חנות מכלת במקום. לימים, נתנחמו מן השמים בלידת בתם שרה.

בשנת תרצ"ה, חזר אליהו אל עיר מולדתו טיקטין, כשהוא מבקש להשפיע על אביו רבי שלמה ועל שאר בני המשפחה לעלות לארץ הקודש. אולם, רבי שלמה, ששימש כראש הקהל דקהילת קודש טיקטין, סירב להפרד מאנשי קהילתו המפוארת. אך עם זאת, לא אבה לפטור את בנו אליהו בלא כלום, והוא ביקש למסור בידו את הכרך העתיק של ספר "ועד ארבע ארצות" שהיה שמור עמו, למען יהיה בידו למשמרת על אדמת הקודש. ברם, הבן אליהו מיאן ליטול את הספר עמו, כשהוא טוען כנגד אביו:

"אם אתה נשאר בטיקטין, גם הספר ישאר!"

כל ימיו הצטער אליהו על שבשעתו סירב לקחת עמו בעת שובו ארצה, את הספר הנדיר הזה, אשר בצוק העתים אבד מן העולם ואיננו.

כאמור, סירב רבי שלמה פינס לעזוב את טיקטין ולעלות ארצה, אבל בתו גיטה נענתה לבקשתו של אחיה אליהו, והיא אכן עלתה לארץ ישראל, בשנת תרצ"ה. שם שידכה דודה ר' יוסף פינס עם הרב הגאון רבי אריה לייב שיקוביצקי זצ"ל - בנו של המגיד ממינסק - אשר שימש לימים כר"מ בישיבת "היכל התלמוד" בתל אביו. בנם יחידם הרה"ג ר' בנימין שליט"א קנה תורה בישיבת חברון, כשהוא נעשה "בן בית" בבית רבינו רבי הירש זצ"ל.

הנודדים, ובתוכם אלפי בני הישיבות על רבניהם ומשפחותיהם, שנמלטו מרחבי ליטא לוילנא. הכל נזקקו לניסים ונפלאות, בכדי לזכות להגיע ליעדם, בריאים ושלמים.

בהמלטה מניא צלמות

את קורות אותם ימי עברה וזעם בהמוטט מוסדי ארץ, שחה לימים הרבנית מנוחה תחי':

"יצאנו לדרך בסוף דצמבר, בזמן ימי החגא של הנוצרים. הוחלט שזה התאריך הנוח ביותר, כי אז הפטרולים הרוסיים שיכורים וקל יהיה לעבור את הגבול. אסור היה לנו לקחת איתנו מזוודות ולכן תפרנו לנו תיקים מיוחדים. לקחנו קצת כסף ובגדים והתחלנו ללכת לכיוון הגבול. בשבת, שהינו בקוסובה, ובת-דודתי ואני התארחנו בבית רב העיר. במוצאי שבת התחלנו לצעוד לעבר תחנת הרכבת. לא הלכנו בקבוצה, אלא בנפרד, כדי לא לעורר תשומת-לב. הזהירו אותנו לא לשאת תיקים ולכן פירקנו את תכולתם ולבשנו את הבגדים אחד על השני. מזג האויר החרפי, איפשר לנו להתעטף גם במעילים וגם לנעול מגפיים, ובצורה המסורבלת הזו יצאנו לדרך".

הרבנית תחי' הוסיפה לציין כי כל פריט אחר, לא נטלה עימה באמתחתה. פריטים אחרים, מעבר ללבוש ההכרחי, עלולים היו להשמיע רשרוש מיותר, כשכל רשרוש קל, כל איוושה מיותרת, עלולים היו למעט את הסיכוי לעבור את המסע של הברחת הגבול בשלום.

המסע לכשעצמו, רצוף היה אימה ופחד, כשאליהם מצטרפת הליאות הגופנית מעמל הדרך, שסופה לא נראה באופק. שעות על גבי שעות התארכה הדרך, כשרובה נעשית בלילה, בחסות החשיכה, במעבה היערות. המעות שהטמינו בכיסיהם טרם יצאו לדרך, עמדו להם בעת צרה, כאשר בעד חופן זוזים, ניאות אחד הערלים מאיכרי אזור הגבול, להדריכם בדרך-לא-דרך, בנתיב אשר לא ידעו איש.

תלאות הדרך וממהמרותיו, נתנו בה במרת מנוחה תחי' את אותותיהן. העייפות שלטה בה ולפיכך ביקשה להטיל רווח בין הליכה להליכה. אבל ההכרעה היתה קשה. משקל של דיני נפשות היה כאן. לאחר דין ודברים הוחלט על מקום מפגש והקבוצה התפלגה. מנוחה תחי' נשארה עם מספר בנות לפוש באחד מאסמי התבואה, בעוד שקבוצה אחרת התקדמה הלאה במסעם.

לאחר שנחו מעמל הדרך, יצאה מנוחה ובת דודתה יהודית כגן עם קבוצת הבנות להמשך המסע המייגע, כשהן מבקשות "לקצר" את הדרך ברכבת מזדמנת.

כי מלאכיו יצוה לך

אך גם ברכבת, ארבה הסכנה למרת מנוחה ולבת דודתה. באחת התחנות עלה שוטר רוסי, מנסה להתחקות אחרי מסתננים, חסרי ניירות. ליבותיהן של הנערות נפלו והן פרכו ידיהן בתנועת יאוש, באין באמתחתן את התעודות המתאימות.

עודן מוכנות לגרוע מכל, התרומם לפתע רב נשוא פנים, ניגש אל הנערות הנבוכות, הביט בהן בכעס והחל לגעור בקול גדול:

"**מה זה? שוב אתן?**" - איים הרב נשוא הפנים באצבעו, על הנערות הנפחדות.

"**זו לא פעם ראשונה שהן בורחות מהבית**" - הביט הרב בשוטר בהשתתפות.

"**מה אתן חושבות?! הפקרות!!! במלחמה לברוח?! ועוד בלי מסמכים?**" - לא פסק הרב מלהוכיח את הנערות הרועדות.

תוך כדי דברים פנה הרב לשוטר בנחישות:

"**אל דאגה, אני אשיב אותן לביתן ואדאג שהוריהן ישגיחו עליהן כמו שצריך**".

השוטר שהתרשם מדברי הרב, נפנה והלך והנערות המשיכו לנסוע.

לאחר כמה תחנות, כשהן ירדו מן הרכבת, ניגש אליהן אותו רב ו"התנצל" בפניהן על כך שנזקק לגעור בהן...

כי אתה עמדי

הרבנית מנוחה תחי', הביטה בנקודה עלומה, משל היא מלווה את הרכבת המתרחקת במבטה והמשיכה בתיאור המסע:

"לאחר שירדנו מהרכבת, התחלנו בצעידה קשה בתוך השלג, אל עבר היער. צעדנו בפחד נוראי, שמא יגלו אותנו, ומכיון שהקבוצה האחרת צעדה יותר מהר מאתנו, גדל

הפער בינינו. הם מיהרו קדימה ואנחנו נותרנו מאחור. הרגשנו כבדות בגלל הבגדים הרבים שהעמסנו על עצמנו וקשה היה לנו להמשיך לצעוד בתוך השלג. אך, מהשמים עזרו לנו. לפתע, ראינו מרחוק אורות מנצנצים וכשהתקרבנו ראינו שאנחנו ניצבים בפני הבית, אליו היינו אמורים להגיע. גויה כפריה נמרצת, יצאה לקראתנו והתחילה לעודד אותנו לצעוד מהר הלאה, לעבר הגבול, יחד עם בני הקבוצה האחרת שחיכו לנו, אבל לא היינו מסוגלות לכך. הבטחנו לה סכום גדול של כסף, אם תאפשר לנו להשאר בביתה למשך הלילה, עד שנחליף כח. הקב"ה סייע בידינו והיא הסכימה".

את קורותיה בבית הכפריה, המשיכה הרבנית תחי' לספר, תוך שהיא מביטה בשומעות במבט נוקב, מנסה לשתף אותן באימי הימים הללו:

"הסתתרנו מאחורי התנור הגדול שבבית הכפריה, כשזו מפקידה את בנה הצעיר, ווצ'ק, לשמור עלינו. היא עצמה יצאה עם הקבוצה המתקדמת, להדריכם עד מעבר הגבול. כל הלילה והיום שלמחרת, התחבאנו מאחורי התנור. רק לעת ערב, חזרה הגויה הביתה ויחד איתה נכנסו שכנים שפגשה בדרך. מכיון שלא רצתה שיגלו אותנו, היא הטילה פרווה גדולה על המיטה בה שכבנו. אלה היו רגעים מאד לא נעימים, פחדנו לזוז או להשמיע אפילו שיעול קטן, וחיכינו לצאתם של השכנים. סוף-סוף הם עזבו את הבית ואז ניגשה אלינו הכפריה וזרזה אותנו לצאת לדרך".

בדרך אל וילנא

הרבנית מנוחה תחי', נזדקפה, כמו מוכנה להמשך המסע:

"הכפריה, פנתה אל ווצ'ק בנה וצוותה עליו ללוות אותנו. נבהלנו מאד, כי ציפינו שהיא תדריך אותנו, כמו שהדריכה את הקבוצה הראשונה. מהר מאד התברר לנו שהעובדה שווצ'ק הלך איתנו, היתה לטובתנו. היתה לו סבלנות רבה וכשבקשנו שימתין קצת, כדי לאפשר לנו לנוח מן הצעידה הקשה, הוא אמנם חיכה. כך הלכנו זמן רב עד שווצ'ק נעצר והכריז: 'מכאן אתן צועדות לבד!' היה עלינו להגיע לכתובת מסויימת הנמצאת בישוב קטן, שם אמורה היתה הקבוצה הראשונה להמתין לנו, כדי לנסוע יחד לוילנא. לא ידענו בדיוק לאיזה כיוון לצעוד, על אף הסבריו של ווצ'ק. אבל שוב הדריכו אותנו מן השמים ובחרנו בדרך הנכונה, שהובילה אותנו אל אורותיו המנצנצים של הישוב הקטן. שמענו כלב נובח ומיד הצטרפו אליו כלבים נוספים ובליווי המקהלה הזו, נפתחה דלת הבית הראשון שברחוב ובעליו הזמין אותנו להכנס,

כדי לאפשר לנו להתחמם קצת. השאלה הראשונה שלנו היתה, האם אנחנו נמצאים כבר בצד הליטאי. הוא השיב בחיוב ואנחנו נשמנו לרווחה".

כאן נשמה הרבנית מנוחה תחי' עמוקות, משל הגיעה עתה אל הבקתה המיוחלת, מעבר לגבול ומיד המשיכה לספר בנפלאות ד', אשר ניגלו על כל צעד, גם בימי עברה וזעם:

"הבטחנו לבעל הבית סכום כסף, באם יאפשר לנו לשהות בביתו למשך הלילה ואם ידריך אותנו למחוז חפצנו, אל העיר קניה. הוא הסכים. למחרת בבוקר, הוציא מזחלה ובה הוביל אותנו עד לקניה, שם אמורות היינו לפגוש את בני-דודינו. כשהגענו לקניה נודע לנו, לצערנו, שהקבוצה הראשונה נתפסה במעבר הגבול ונשלחה חזרה לרוסיה. בקענא עלינו על הרכבת שהביאה אותנו לוילנא ומיד עשינו דרכנו לעבר הכתובת שהיתה ברשותנו. בוילנא, פגשנו כבר בהרבה מורות ותלמידות "בית-יעקב" שהתאספו ממקומות שונים, כשאנשי 'ועד הישיבות של אגודת-ישראל' מארגנים להן פנימיה. אני, לא התגוררתי בפנימיה, אלא בביתה של קרובת-משפחה שאספה אותי אליה".

פתח לנו שער

הרבנית מנוחה תחי' הגיעה לוילנא. באותה עת קלטה וילנא לתוכה אלפי בני ישיבות ומשפחות יהודיות, שמצאו בה מפלט. וילנא שימשה באותה עת כתחנת מעבר, או כמקום מסתור, לרבים מיהודיה של רוסיה, ליטא ופולין. המורה מנוחה תחי', כמו רבים מהפליטים, נשאה ליבה לעלות לארץ ישראל. בינתיים, התארחה בבית קרובי משפחה, משם היא שלחה אות חיים לדודה ר' יוסף פינס שהתיישב בתל אביב ולאחותה פנינה שבכפר סבא, אשר עשו כל מה שביכולתם בכדי להמציא עבורה סרטיפיקאט - רשיון כניסה לארץ ישראל.

הבריטים, ששלטו אז בארץ, הגבילו את מספר היהודים הנכנסים בשעריה, בהצטדקות של שיוויון ובאמתלא של החובה לשמר את האיזון בין יושבי הארץ לבין - להבדיל - שכיניהם הישמעאלים, צמאי הדם. דומה היה, שהבריטים בעקשנותם, מתאמצים בכל מאודם לחבל בקרש ההצלה הכמעט בודד שנותר ליהודי גולת אירופה המדממת - אפשרות מפלט ומחסה בארץ ישראל. השגת סרטיפיקאט באותם ימים, היתה איפוא משימה כמעט בלתי אפשרית. לכל רישיון שהונפק, כלו עיניהם של מאות ואולי אלפי יהודים.

לאחר שנוכחו ר' יוסף פינס והאחות פנינה, שרישיון העליה לא ניתן בדרכים מקובלות, הם מיהרו לעלות ירושלימה להיפגש עם מר משה שפירא, שהיה ראש מחלקת העליה בסוכנות היהודית. ידידות נושנה, ששררה בין הדוד ר' יוסף לבין משה שפירא, נסכה בליבם תקוה, שאולי דרכו יוכלו להשיג את רשיון העליה הנכסף. אך תחנוניהם והפצרותיהם, לא הועילו במאומה. קומץ הסרטיפיקאטים שהונפקו, לא היה בו בכדי להשביע ולחץ כבד הופעל על כל רישיון ורישיון. פנינה, אף ניסתה לפנות לעסקן האגודאי רבי משה פרוש זצ"ל, אולם לא היה בידו להושיע. הוא רק יעץ לה, להשיג סכום עתק, אולי באמצעותו יוכלו להזיז משהו אצל הבריטים.

הישועה שצמחה ממקור הישועות, הגיעה ממקום אחר. שמועה שגונבה לאוזנם, גילתה שסמינר "תלפיות" בתל אביב, זכאי היה להעניק חמישה סרטיפיקאטים בעבור תלמידות. מיהרו בני משפחת פינס לעדכן את הנהלת הסמינר על אחותם מנוחה, תלמידת בית יעקב בקראקא, המייחלת לרישיון הנכסף, ואכן בשעה טובה נשלח לוילנא האישור הנכסף.

ארץ ישראל נקנית ביסורים

בידי הרבנית מנוחה תחי' היה כעת סרטיפיקאט. בכדי להשתמש ברשיון יקר ערך זה, נזקקה להחתים את התעודה בידי הקונסול הבריטי שישב בקובנא, כשבמקביל היה עליה לקבל גם היתר יציאה מרוסיה.

תורים ארוכים, השתרכו להם סביב בניני הממשל ומשכנו של הקונסול. המורה מנוחה, עמדה מצפה בתורי ענק אלו כאובדת עצות. משך כמה חדשים של המתנה, חלפו להם ועדיין לא הגיעה עת גאולתה. באותו פרק, דאגה מנוחה למזונותיה בכוחות עצמה, כשהיא משכירה עצמה לעבודה בקטיף עגבניות.

לאחר תקופה, עבדה במטבחי הצבא הרוסי, עבודת פרך, בהכנת אוכל לחיילים רוסיים, שבתמורתה השתכרה בפרוטות זעומות, שהספיקו לה בצמצום רב.

ידיעה מרעישה, פשטה יום אחד בין תורי הממתינים על יד בנין הקונסול ובניני הממשל - ניתן לעזוב את רוסיה דרך נמל אודסה, בלא צורך באשרת מעבר!

הידיעה, הגיעה לאוזני מרת מנוחה בצהרי יום ששי. מתחילה, סברה להמתין עד צאת השבת, אך קיבלה הוראה מרבני המקום, כי שעת סכנה היא ועליה לצאת לדרך,

על אף שהשבת ממשמשת ובאה.

מנמל אודסה, הפליגה באניה האחרונה שיצאה מרוסיה לכיוון ארץ ישראל, כשעל סיפונה של האניה מצטופפים גדולי תורה מובהקים, שעלו מן הגולה עם בני ביתם - מרן הגאון רבי אלעזר מנחם מן שך זצ"ל ובני משפחתו - כשאליהם נלווה שאר בשרם רבי שניאור קוטלר, בנו של רבי אהרן - והגאון רבי שבתי יגל זצ"ל, ראש ישיבת סלונים ומשפחתו. מאודסה, הפליגה האניה לטורקיה, אף שם נערמו קשיים בדרכה לארץ ישראל כפי שסיפרה לימים:

"לא הורשיתי לרדת מן האניה, כי הסרטיפיקט שלי לא היה חתום. נשארתי בטורקיה בערך שבועיים ורק אחרי תחנונים והשתדלויות, התירו לי סוף-סוף להכנס לארץ. בחסדי ד' הגעתי לארץ ישראל, בעיצומה של מלחמת העולם השניה..."

במעלות קדושים וטהורים

לימים, הגיעו "שמועות רחוקות" ממות הקדושים של בני משפחתה שנותרו בטיקטין, אשר קידשו את ד' ברבים, יחד עם בני קהילת קדש טיקטין, ביום חרון אף ד'.

במעבה יערות לופוחובו, על פני בורות מות אימתניים, הקיזו בני עולה מגזע עמלק את דמם של בני טיקטין כעולה וכקרבן, בסיוע נמרץ של חית האדם הפולני. אותם ואת בניהם שחטו ידי החיה הנאצית ביום אחד.

קבר אחים של קדושי טקטין

מסך דומע ירד על טיקטין של מטה, מלפנים עיר גדולה לאלוקים, אשר נותרה עתה שממה כסוכה במלונה, ששועלים הילכו בה.

בין קדושי טיקטין, אשר נתעלו ליאור באור החיים במחיצתם של "קדושי לוד", נמנה אביה של מרת מנוחה, רבי שלמה זלמן פינס, בתו רייצא, בעלה רבי אליהו גוטמן ובנותיהם אסתר ופייגא, ד' יקום דמם.

בשדה החינוך על אדמת הקדש

טבת תש"א.

מותשת מטלטולי הדרך ושבורה מאימות המלחמה, הגיעה מרת מנוחה תחי' לכפר סבא, לביתה של אחותה המסורה פנינה, אשר הרעיפה על אחותה הצעירה טל תחיה, בגשם וברוח.

מרת מנוחה תחי', ששבעה בשנותיה הקצרות תלאות רבות, מאז התייתמה והיא כבת שלש, דרך כל ימי גילגוליה מעת היותה בת ארבע עשרה, כאשר עזבה את ביתה לקראקא שבפולניה, ועד פרק ה"בריחה" שלה עם פרוץ מלחמת העולם, כאשר נתגלגלה בדרך לא דרך מעיר לעיר וממדינה לרעותה עד אשר מצאה מנוח לכף רגלה - נזקקה עתה לרגיעת מה. היא ביקשה לישב בשלוה באוירה הרגועה והשלֵוה של פרדסי כפר סבא שבשרון, להשיב את נפשה העייפה. אך ידיעה שהתפרסמה באותם ימים בעיתונות החרדית, כי מנוחה פינס, מתלמידותיה של שרה שנירר ע"ה, הגיעה ארצה, הפרה את השלוה שביקשה לעצמה.

תנועת "בית יעקב" בארץ ישראל, היתה אז בראשית דרכה, וכל כח הוראה - ומה גם כדוגמת המורה מנוחה פינס - היה איפוא מזון לנפש למוסדות "בית יעקב" שזה עתה היכו שורשים בארץ.

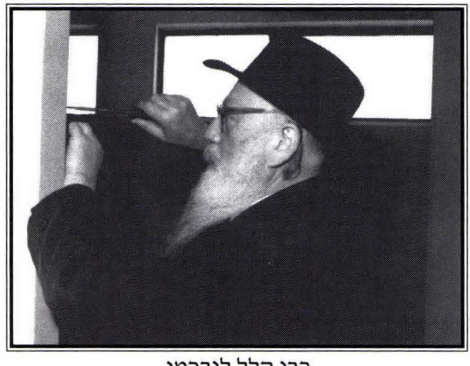
רבי הלל ליברמן

ימים ספורים לאחר בואה ארצה, כבר קיבלה מרת מנוחה תחי' מכתב ממרכז "בית יעקב" בארץ ישראל, חתום בידי הרב הלל ליברמן זצ"ל, ממייסדי התנועה בארץ, בו היא נקראת להמשיך את פעילותה החינוכית במסגרת תנועת בית יעקב בארץ הקודש:

המכתב ששוגר בט"ז טבת תש"א אל משפחת פינס בכפר סבא, פותח במילות ברכה קצרות:

"מהעתונות נודע לנו כי בתם הגב' מנוחה פינס הצליחה בעז"ה להגיע לארץ ישראל בימים האחרונים. אנו משתתפים בשמחתכם ומביעים את ברכתנו להעולה, שתצליח להמשיך פעולותיה בארץ הקודש מתוך הרחבה".

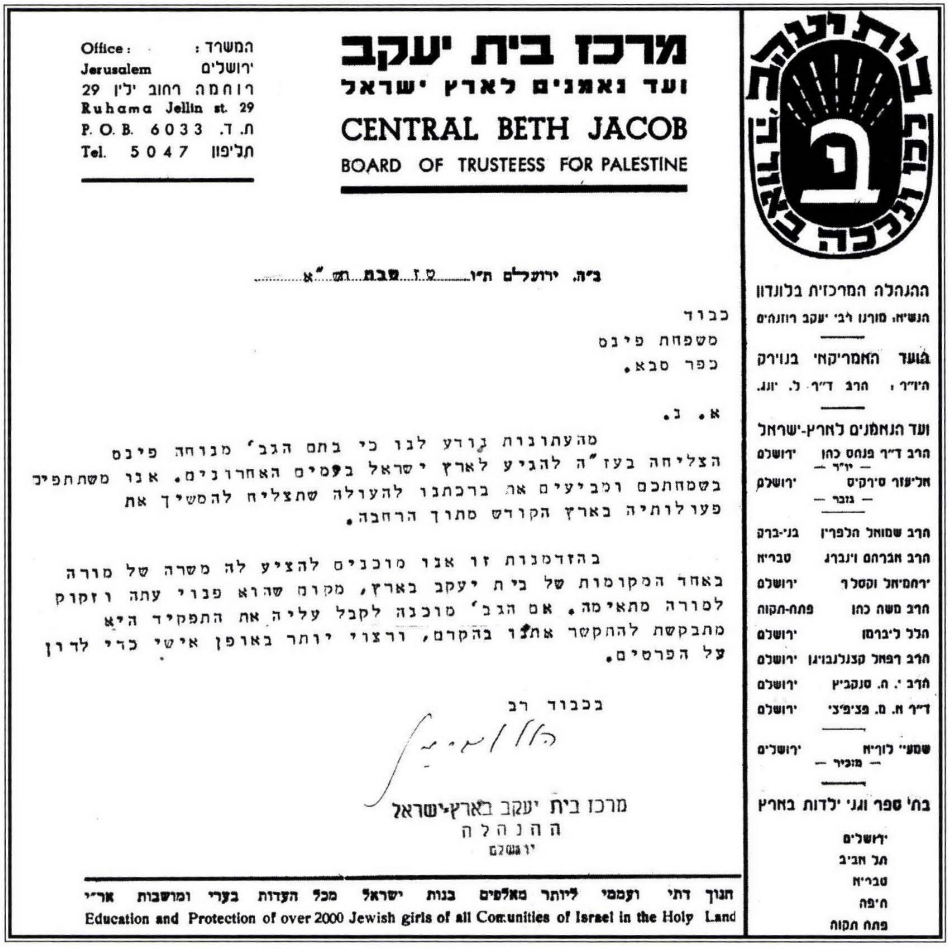

מרכז בית יעקב
ועד נאמנים לארץ ישראל
CENTRAL BETH JACOB
BOARD OF TRUSTEESS FOR PALESTINE

המשרד: ירושלים
רוחמה יחזקאל 29
Office: Jerusalem
Ruhama Jellin st. 29
ת.ד. 6033 P. O. B.
תליפון 5047 Tel.

ב"ה, ירושלים תי"ו ט"ז שבת תש"א

כבוד
משפחת פינס
כפר סבא.

א. נ.

מהעתונות נודע לנו כי בתם הגב' מנוחה פינס הצליחה בעז"ה להגיע לארץ ישראל בימים האחרונים. אנו משתתפים בשמחתכם ומביעים את ברכתנו להעולה שתצליח להמשיך את פעולותיה בארץ הקודש מתוך הרחבה.

בהזדמנות זו אנו מוכנים להציע לה משרה של מורה באחד המקומות של בית יעקב בארץ, מקום שהוא פנוי עתה וזקוק לסורה מתאימה. אם הגב' מוכנה לקבל עליה את התפקיד היא מתבקשת להתקשר אתנו בהקדם, ורצוי יותר באופן אישי כדי לדון על הפרטים.

בכבוד רב

מרכז בית יעקב בארץ-ישראל
ההנהלה
ירושלים

חנוך דתי ועממי ליותר מאלפים בנות ישראל מכל העדות בערי ומושבות ארץ הקודש
Education and Protection of over 2000 Jewish girls of all Communities of Israel in the Holy Land

ההנהלה המרכזית בלונדון
הנשיא: מורנו ר' יעקב רוזנהיים
יועד האמריקאי בניו-יורק
יו"ר: הרב ד"ר ל. יונג
ועד הנאמנים לארץ-ישראל
הרב ד"ר פנחס כהן — יו"ר — ירושלים
אל"מ זאב סירקיס — גזבר — ירושלים
הרב שמואל הלפרין בני-ברק
הרב אברהם ויינברג טבריה
ירחמיאל וקסלר ירושלים
הרב משה כהן פתח-תקוה
הלל ליברמן ירושלים
הרב רפאל קצנלנבוגן ירושלים
הרב י. ח. שנקביץ ירושלים
ד"ר ח. מ. פציפיצי ירושלים
שמעי לוריא — מזכיר — ירושלים
בתי ספר וגני ילדות בארץ
ירושלים
תל אביב
טבריה
חיפה
פתח תקוה

מכתב ששיגר הרב הלל ליברמן בו מזמין את המורה מנוחה לשמש בבית יעקב

בהמשך, מבקש הרב ליברמן זצ"ל לצרפה אל מלאכת הקודש של חינוך בנות ישראל:

"בהזדמנות זו, אנו מוכנים להציע לה משרה של מורה באחד המקומות של בית יעקב בארץ, מקום שהוא פנוי עתה וזקוק למורה מתאימה..."

במקביל שיגרה גם מנהלת בית ספר "בית יעקב" בתל-אביב הגב' גור אריה, בקשה, הקוראת למרת מנוחה להצטרף לסגל מורות "בית יעקב". לאחר שיקול דעת, נענתה המורה מנוחה תחי' לקריאתה של גב' גור אריה, כשהיא בוחרת לחנך בכיתה א' בבית הספר בתל אביב, בהסבירה שהעברית עדיין לא שגורה בבהירות בפיה.

המורה מנוחה, ראתה בתפקידה הנעלה כמורה ב"בית יעקב", שליחות נשגבה של בנית הדור הבא. מסירותה לתלמידותיה והשקעתה העצומה היו לשם דבר, כשדמותה הנאצלת של מורתה הדגולה מרת שרה שנירר ע"ה, משמשת נר לרגליה ואור לנתיבותיה.

דגש אחריותה וישמש מופת לכל המחנה

עם היותה נושאת ברמה את תפקידה כמחנכת בנות ישראל בבית הספר "בית יעקב", החלה גם בפעילות ענפה במסגרת הכללית של מרכז "בית יעקב" בארץ, כשהיא אינה חוסכת מעצמה כל טירחה ויגיעה, כדי להעצים ולפתח את ארגון בית יעקב.

כך, נטלה המורה מנוחה פינס תחי' חלק נכבד באירגונו ובקיומו של סימנריון הקיץ הראשון למורות בית יעקב ולמדריכות בנות אגודת ישראל, שהתקיים בפתח תקוה בקיץ תש"א.

במכתב תודה, שנשלח אליה ממרכז בית יעקב, חתום בידי הרב הלל ליברמן זצ"ל, מובעת הערכת המרכז לפעילותה המופלאה באירגון הסימנריון ובהצלחתו:

"אנו מוצאים לנו - לחובה נעימה, להביע לה תודה מרובה על מסירותה הגדולה לענין סימנריון הקיץ... ואשר הגב' לא חשכה עמל ויגיעה להביא עזרה רבה להצלחת הפעולה הראשונה ממין זה במחננו".

כאן מוסיף הכותב להעלות על נס את מידת האחריות שגילתה המורה מנוחה תחי':

"אנו מקוים, כי רגש האחריות הגדולה של הגב', ישמש סמל ומופת בכל המחנה כולו והשפעתו תהיה נכרת בעתיד".

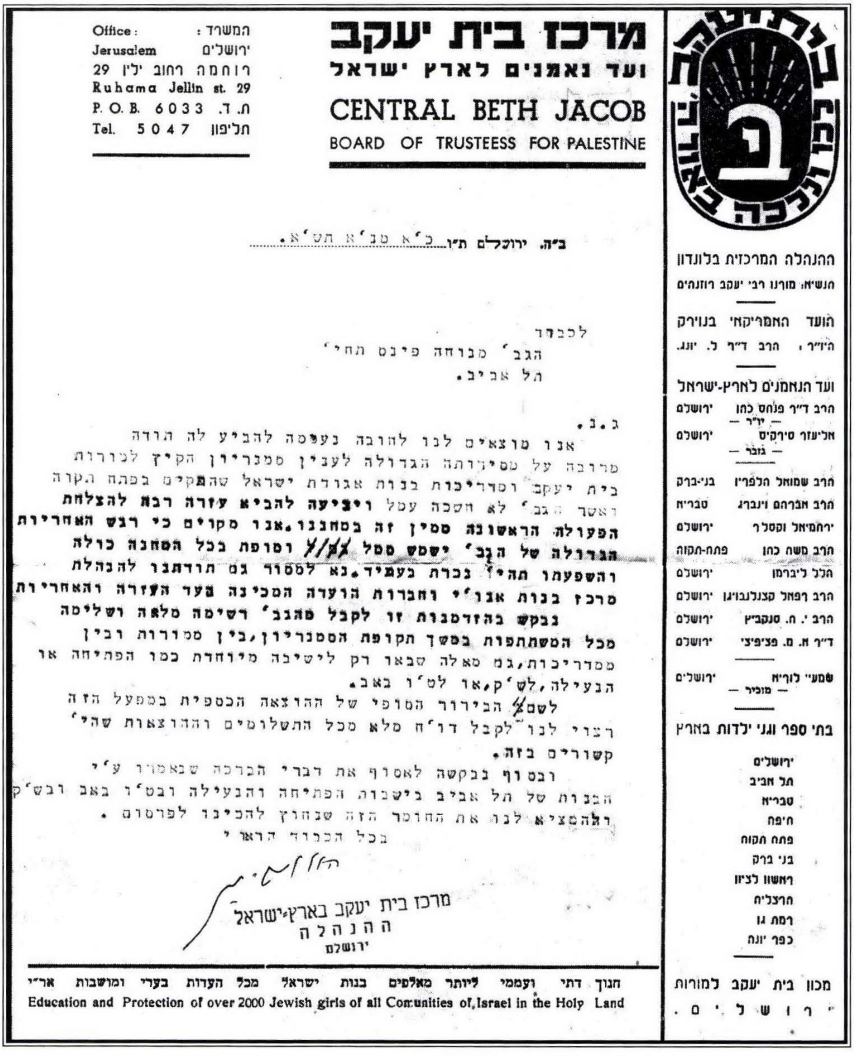

מרכז בית יעקב
ועד נאמנים לארץ ישראל
CENTRAL BETH JACOB
BOARD OF TRUSTEESS FOR PALESTINE

Office: ירושלים
Jerusalem
רוחמה ריחוב ילין 29
Ruhama Jellin st. 29
P. O. B. 6033 ת. ד.
Tel. 5047 טליפון

ההנהלה המרכזית בלונדון
הנשיא: מורנו רבי יעקב רוזנהיים
הועד האמריקאי בניורק
יו"ר: הרב ד"ר ל. יונג.
ועד הנאמנים לארץ-ישראל
הרב ד"ר פנחס כהן — ירושלים — יו"ר —
אליעזר סירקיס — ירושלים — גזבר —
הרב שמואל הלפרין — בני-ברק
הרב אברהם ויינברג — טבריה
יהודה לאון וסטלר — ירושלים
הרב משה כהן — פתח-תקוה
הלל ליברמן — ירושלים
הרב רפאל קצנלנבוגן — ירושלים
הרב י. ח. סנקביץ — ירושלים
ד"ר א. ס. פצ'פצי — ירושלים
שמעי לוריא — מוביר — ירושלים

בתי ספר וגני ילדות בארץ
ירושלים
תל אביב
טבריה
חיפה
פתח תקוה
בני ברק
ראשון לציון
הרצליה
רמת גן
כפר יונה

מכון בית יעקב למורות
י ר ו ש ל י ם .

ב"ה, ירושלים תיו כ"א טבת תש"א.

לכבוד
הגב' מנוחה פינט תחי'
תל אביב.

ג.נ.

אנו מוצאים לנו לחובה נעימה להביע לה הודה מרובה על מסירותה הגדולה לעניין סמנריון הקיץ לכורות בית יעקב ומדריכות בנות אגודת ישראל שהתקיים בפתח הקוה ואשר הגב' לא חשכה עמל ויציעה להביא עזרה רבה להצלחת הפעולה הראשונה מסיון זה בסחננו.אנו מקוים כי רגש האחריות הגדולה של הגב' ישמש סמל לא"א ומופת בכל המחנה כולה והשפעתו תהיה נכרת בעמידנא לטוב גם תורתנו להנהלת מרכז בנות אנו"י וחברות הועדה המכינה צעד העזרה והאחריות נבקש בהזדמנות זו לקבל פהגב' רשימה מלאה ושלימה מכל המשתתפות בשתי הקופה הסמנריון,בין מכורות ובין מדריכות,גם מאלה שבאו רק לישיבה מיוחדת כמו הפתיחה או הנעילה,לש"ק,או לט"ו באב.

לשם הבירור הסופי של ההוצאה הכספית בטעל הזה רצוי לנו לקבל דו"ח מלא מכל התשלומים וההוצאות שהי' קשורים בזה.

ובטוח נבקשה לאסוף את דברי הברכה שנאמרו ע"י הבנות של תל אביב בישיבת הפתיחה והנעילה ובט"ו באב וב"ש והמציא לנו את החומר הזה שנחוץ להכינו לפרסום.

בכל הכבוד הראוי

מרכז בית יעקב בארץ-ישראל
ה ה נ ה ל ה
ירושלם

חנוך דתי ועממי ליותר מאלפים בנות ישראל מכל העדות בערי ומושבות ארץ
Education and Protection of over 2000 Jewish girls of all Communities of Israel in the Holy Land

מכתב ששיגר הרב הלל ליברמן בו מודה על מסירות בענין הסמנריון בפ"ת

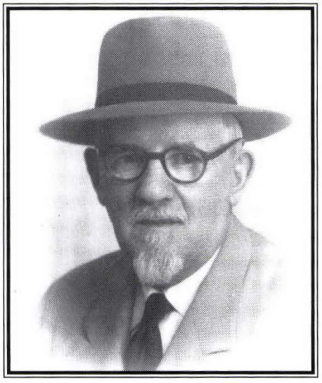

רבי יוסף פינס

בקשר של קיימא

בהיותה נושאת בנאמנות את תפקידה כמורה בתל אביב, היתה מרת מנוחה תחי' שוהה בימות השבוע אצל אחי אביה, ר' יוסף פינס, שהתגורר בתל אביב, ואך לשבתות היתה נוסעת לשבות בבית אחותה פנינה שבכפר סבא.

ר' יוסף, שעלה בשעתו לארץ ישראל, התיישב - כאמור - בתל אביב ופתח בה בית מסחר לעצים, לצד עיסוקו במסחר, כשברכת ד' שורה במעשי ידיו, השקיע את חילו וליבו ביסודו ובביסוסו של הכולל המפואר "היכל התלמוד" - הבית הגדול לתורה ומוסר, אשר נוסד בשנת תרצ"א על ידי תלמידי הסבא מסלבודקא.

בהכירו מקרוב את מעלותיה וסגולותיה היחודיות של מרת מנוחה, בת אחיו, תר אחרי בן ישיבה שיהלום את ערכה וגודל שאיפותיה.

עשור קודם לכן, קבע את משכנו בתל אביב, הגאון הצדיק רבי אברהם נח פאלי זצ"ל, כאשר לצורך בריאותו נזקק להתיישב בסמיכות אל הים, כמסופר לעיל בפרק שני. רבי אברהם נח, איוה אז את "היכל התלמוד" למקום לימודו ור' יוסף פינס, שהיה - כאמור - מגדולי המעשים למען "היכל התלמוד", הכיר מקרוב את שגב מעלותיו של רבי אברהם נח זצ"ל והוא גם ידע כי אותו צדיק - שכבר נסתלק לבית עולמו - השאיר אחריו בן מופלג בחכמה ובכל מידה נכונה, כמר צבי זאב, המכונה בפי כל בשם הירש, אשר מילא כרסו בתורה וליטש נפשו בשבט מוסר ושמו נישא לפניו בשלל מעלותיו כיהלום בכתרה של ישיבת חברון.

- - - ענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל.

יום ב' ט"ז מרחשוון, תש"ג. 26.10.42

מנוחה פינס — צבי פאלי

מ א ו ר ש י ם

ת"א, י"ג מרחשון תש"ג

לבת אחי
מנוחה פינס והרב צבי פאלי
יזל טוב ישפע ברכית — לאירושיהם
יוסף פינס ומשפ.

מודעת אירוסין
שפורסמה

כך זכה הדוד ר' יוסף פינס, להיות השדכן.

בחודש חשון תש"ג, כאשר סרדיוטיו של היטלר חוללו חורבן בכרם בית ישראל, באו רבי הירש ומרת מנוחה בקשרי שידוכין, מוכנים ומזומנים לבנות בית נאמן בישראל. והיו תואמים מלמעלה בקומתם הרוחנית הנעלית, בצביון נפשם האצילית ובשאיפותיהם הנשגבות להקים בית גדול לד' ולתורתו.

הנחת אבן יסוד לבית גדול זה, היתה מעין קריאה של עם ישראל חי, גם בתוך הכליה הנאצית, שאיימה לאבד את הכל.

ההסתדרות העולמית
„אגודת ישראל"
הועד הפועל
תבת דאר 326 טלפון 5393

מכתב ברכה שנשלח לאירוסין מהסתדרות אגו"י, חתום רבי יצחק מאיר לוין

בתקופה שבין שמחת האירוסין ועד שמחת הנישואין, שנערכה באותה שנה בחודש אדר, שמרו רבי צבי ששהה בישיבה בירושלים ומרת מנוחה שהתגוררה בתל אביב, על קשר מכתבים, באין אמצעי תקשורת אחרים. מצויים בידינו פירורים, ניחוחות, מאותה תקופה, אותם שאבנו משרידי הכתבים שנשארו שמורים באמתחתו של רבינו.

באחד המכתבים, מבשר החתן למשודכתו, על כך שבהכנסת ספר התורה שנכתב לעילוי נשמתו הטהורה של ראש הישיבה מרן הגאון רבי משה מרדכי אפשטיין זצ"ל, בחר לכתוב שתי אותיות, מ' וצ', ראשי התיבות של שמותיהם.

ביום רביעי ערב ראש חודש שבט תש"ג, כותב החתן על תענית של חצי יום ואמירת סליחות, שקיבלו על עצמם בני הישיבה. את מכתבו הוא מסיים, שהוא חשב לנפשו איזו קבלה יקבל על עצמו ביום זה והחליט על חיזוק ב"ואהבת לרעך כמוך"...

ואמנם, את ה"ואהבת לרעך כמוך" שלו, ניתן היה לחוש מתוך אגרותיו, כאשר פה ושם מוצאים אותו מתנצל על העיכוב בכתיבת המכתב, או על עיכוב בבואו לתל אביב.

כך מספר הוא במכתב מיום ד' ג' באדר, שבדעתו היה לרדת לתל אביב, אלא שהרבנית שׂר, בתו של מרן הסבא מסלבודקא זצ"ל ואשת חבר להגאון רבי יצחק אייזיק שר, נפלה למשכב ולפיכך שם פניו עם עוד תשעה בחורים אל הכותל המערבי, להעתיר ולשפוך תחינה לפני בורא עולם לרפואתה השלימה.

במקביל, שיגרה גם מרת מנוחה מכתבים לחתנה, אשר אף הם מהוים אבני יסוד לצאצאיה, בהיותם מלמדים על מעלותיה, כמו על מסירותה הנאמנה לתלמידותיה ב"בית יעקב" בתל אביב.

קול חתן וקול כלה

בחודש אדר שני תש"ג נערכה שמחת הנישואין. החתונה התקיימה בביתה של האחות פנינה בכפר סבא. החוה הקטנה והחמה של פנינה ובעלה מרדכי פנחסי,

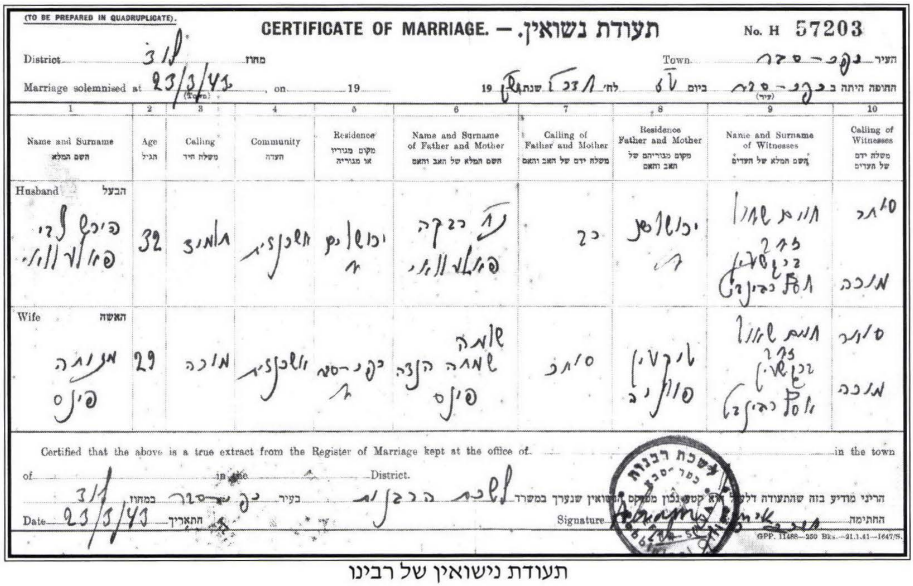

(TO BE PREPARED IN QUADRUPLICATE).

CERTIFICATE OF MARRIAGE. — תעודת נשואין. No. H 57203

District מחוז 31 Town העיר נקודה סרה

Marriage solemnised at (Name) on 19 ביום לחדש שנת 19 התחתה היתה ב (עיר)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Name and Surname שם המלא	Age גיל	Calling משלח יד	Community חברה	Residence מקום מגוריו או מגוריה	Name and Surname of Father and Mother שם המלא של האב והאם	Calling of Father and Mother משלח יד של האב והאם	Residence Father and Mother מקום מגוריהם של האב והאם	Name and Surname of Witnesses שם המלא של העדים	Calling of Witnesses משלח יד של העדים
Husband החתן	32	מהנדס	תושב"ע	יכושלים	יצחק הרצל פרופ'	כך	יכושלים	חיים שמואל בן יצחק הרצל	סוחר
								אסתר בן יצחק הרצל	מורה
Wife האשה	29	מורה	תושב"ע	כפר סבא	שמחה הענה שמחה פנחס	סוחר	טולדו	חנה שמואל בן יצחק הרצל	סוחר
								אסתר בן יצחק הרצל	מורה

Certified that the above is a true extract from the Register of Marriage kept at the office of in the town of in the District.

הריני מודיע בזה שהתעודה דלעיל היא קטע נאמן מספר הנשואין שנערך במשרד בעיר נקודה סרה במחוז

Date 23/3/43 תאריך Signature חתימה

תעודת נישואין של רבינו

קלטה לתוכה את גדולי התורה וראשי הישיבות, מקימי עולה של תורה - רבי יוסף שלמה כהנמן הרב מפוניבז', רבי אליעזר יהודה פינקל ראש ישיבת מיר, רבי יחזקאל סרנא ראש הישיבה דחברון ועמו קבוצה נכבדת מתלמידי ישיבת חברון, שבאו לשוש ולשמוח על תקומתו של בית גדול זה, שיסודתו בקודש וכולו רצוף אהבת תורה וחסד.

אל החופה הובלו החתן והכלה, כשהוריהם עליהם השלום שושבינים מלמעלה, מלווים את הזוג בתפילות ממרום. בסידור חופה וקידושין, התכבד רבי אליעזר יוד'ל ראש ישיבת מיר. לאחר החופה, התקיימה סעודת המצוה, כשהשמחה רבתה שם עד מאד. בעיצומה של השמחה נעמד רבי ביינוש פינקל - בנו של ראש ישיבת מיר - על גבי הארון כשבידו מברקי הברכה ששוגרו אל השמחה, והחל קורא אחד לאחד בהטעמה, בטוב טעם ובחן אופייני.

אחד ממכתבי הברכה, נשלח על ידי הסתדרות העולמית של "אגודת ישראל", אשר ביקשה בהזדמנות זו להביע הערכה עמוקה לעבודתה המסורה של הכלה מרת מנוחה תחי', בחינוך בנות ישראל.

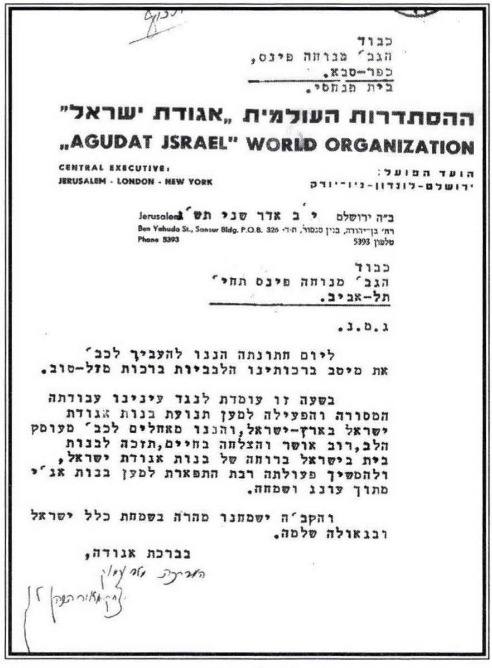

כבוד
הגב' מנוחה פינס,
כפר-סבא.
בית מנחמי.

ההסתדרות העולמית „אגודת ישראל"
„AGUDAT JSRAEL" WORLD ORGANIZATION

CENTRAL EXECUTIVE:
JERUSALEM - LONDON - NEW YORK

הועד המושלי:
ירושלם-לונדון-ניו-יורק

בית ירושלם י' ב אדר שני תש'
רחי בן-יהודה, בנין מנסור, ת.ד. 325
Ben Yehuda St., Sonsor Bldg. P.O.B. 325
טלפון 5393
Phone 5393

כבוד
הגב' מנוחה פינס תחי'
תל-אביב.

ג.ם.נ.

ליום התרנתה הננו להעביך לכב'
את מיטב ברכותינו הלבביות ברכות מזל-טוב.

בשעה זו עומדת לנגד עינינו עבודתה
המסורה והפעילה למען תנועת בנות אגודת
ישראל בארץ-ישראל, והננו מאחלים לכב' מעומק
הלב, רוב אושר והצלחה בחיים, תזכה לבנות
בית בישראל ברוחה של בנות אגודת ישראל,
ולהמשיך פעולתה רבת התפארת למען בנות אג'י
מתוך עוזב ושמחה.

והקב"ה ישמחנו מהרה בשמחת כלל ישראל
ובגאולה שלמה.

בברכת אגודה,

מכתב ברכה שנשלח לרגל הנישואין מהסתדרות אגו"י

המכתב, החתום בידי הרב יצחק מאיר הכהן לוין זצ"ל, מן העומדים בראשות תנועת "אגודת ישראל", מובעים רגשות הכרת טובה עמוקים, כשהם משולבים בברכות מאליפות:

"בשעה זו עומדת לנגד עינינו עבודתה המסורה והפעילה למען תנועת בנות אגודת ישראל בארץ ישראל. והננו מאחלים לכב' מעומק הלב, רוב אושר והצלחה בחיים. תזכה לבנות בית

בישראל ברוחה של בנות אגודת ישראל ולהמשיך פעולתה רבת התפארת למען בנות אגו״י, מתוך עונג ושמחה״

משסיים רבי ביינוש את קריאת ה״ברכות״ שנתקבלו מגופים שונים ומאישים רבים, החל חורז חרוזים משלו, תוך כדי שהוא מקפץ ומשמח בכל עוז, לכבוד החתן והכלה.

פנימי לחברי ותומכי
ישיבת בית מדרש לתורה.

תבונה

עניני תורה ומוסר

יוצא לאור ע״י
ישראל זיסל פלטין-דבורץ
לפנים אב״ד קומיי ויזנה (ליטא).

התכן:

מאגרותיו של . . . . . .
. . . מרן ר׳ נפתלי אמסטרדם ז״ל
תקלה וקלון. . . . . .
. . . . הרב אברהם יעקב ניימרק
דיין מומחה ודיין רגיל. . . . . .
. . . . . אליעזר זאב דבורץ

ב״ה, עה״ק ירושלם ת״ו, אדר השני תש״ג. ז׳ — (כ״ט).

מזל טוב

לאהובי הרה״ג עדיו לגאון ולתפארת היקר והמצוין במעלות ובמדות תרומיות כש״ת מר **זאב צבי פאלי״** נ״י, בן כבוד ידידי המנוח הגה״צ המפורסם מוהר״ר **אברהם נח** זצ״ל, לכלולותיו עב״ג תחי׳.

יתן ד׳ ויזכה לעלות במעלות עליונות בתורה ומוסר לגאון ולתפארת בישראל כחפצו הטוב וחפץ ידידו אוהבו

י. ז. פלטין

ללב־בני־הישיבה
למהולל בתורתו ויראתו
לאחינו ר׳ **צבי פאלי״** יצ״ו —
שלחבת־ברכה לכלולותיו
עב״ג **המהוללה מנוחה** תחי׳.
אלימלך יעל ומלכיאל
שאולזון

ברכת מזל טוב לבבית
לידידי הנעלה
מר **אברהם הלוי שר** נ״י,
לארוסיו עב״ג תחי׳.
תהי דרכו בחיים צלחה.
שמעון ראובן דבורץ

מכתבי ברכה לרגל הנשואין שפורסם ב״התבונה״ חודש אדר תש״ג

אף רבי לייזר יוד'ל בעצמו, ראש הישיבה דמיר, יצא מגדרו ופתח בריקוד של מצוה, מתוך שמחה מיוחדת, כשאליו נלווה רבי זבולון גרז, מגדולי גידוליה של "כנסת ישראל" דחברון, אשר במאור פניו המיוחד לו, הגדיל לעשות בשמחת החתן והכלה.

בתום שמחת החתונה, נסעו בני הזוג מלווים בקהל המשתתפים, באוטובוס מיוחד, שהביאם לתל אביב, שם קבעו את ביתם בתחילה, בסמיכות לישיבת "היכל התלמוד". משך כל הנסיעה מכפר סבא לתל אביב, המשיכו כל הנוסעים לשורר ולזמר, לכבוד החתן והכלה, אשר מתוך שמחה של מצוה יצאו להקים את משכנם, משכן לד' ולתורתו.

שבת ה"שבע ברכות", נערכה אף היא בכפר סבא, שם היתה שמחה גדולה, כשרבי משה פלצ'ינסקי נכדו של הסבא מסלבודקא, שנכח במקום, הגדיל את השמחה עד מאד.

ללמוד וללמד

לאחר השבת המרוממת שבו בני הזוג אל מעונם שברחוב צ'לנוב בתל אביב. אמות מידותיו החומריים לא היו גדולים, בלשון המעטה. היתה זו דירת חדר שכורה בעלת מטבחון משותף לדירת השכנים ושירותים מחוץ לדירה. אבל ממדיו הרוחניים - גדולים היו, רחבים היו. היה זה בית גדול - "בית שמגדלים בו תורה".

עם תום שבעת ימי המשתה, קבע רבינו רבי הירש את מקום תלמודו בכולל "היכל התלמוד", בו ישבו על התורה ועל העבודה רבים וטובים מסלתה ומשמנה של בחירי ישיבת חברון, אשר התיישבו בתל אביב, כמו ידידיו הנאמנים רבי דוד קורלנסקי ורבי שמחה פינס.

הרבנית הצעירה, מרת מנוחה תחי', המשיכה לעמוד על משמרתה בחינוך בנות ישראל בבית הספר "בית יעקב" המקומי, כשבד בבד המשיכה בפעילותה בקרב ארגון בנות אגודת ישראל.

כעבור שנה, נתמלא ביתם אורה בלידת בנם בכורם שליט"א. בזמן שהותה בבית החולים, לא הורשה איש להכנס למחלקה, מפאת זיהום שהשתולל במקום. אבל, לא איש כרבינו, יניח ליולדת הטריה להשאר בודדה ובאמצעות חליפת מכתבים, הוסיף רבינו להשתדל בטובתה של רעיתו, האשה היולדת.

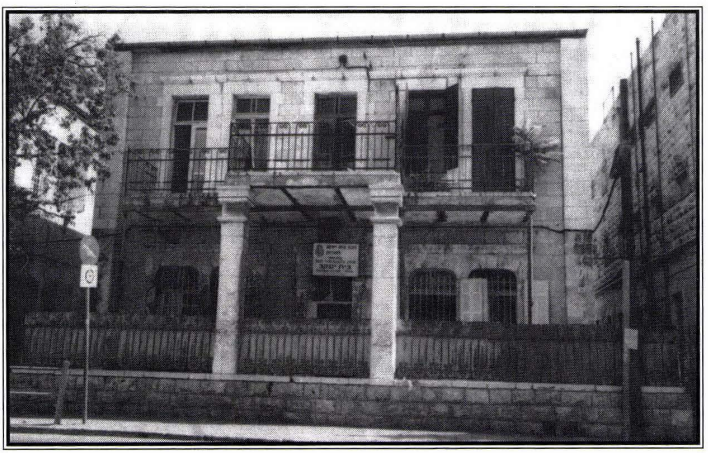

בית ספר
בית יעקב
בירושלים

מששבה לעבודתה בבית הספר בית יעקב, הגדילה גם מרת מנוחה תחי' את פעילותיה למען חינוכן של בנות ישראל, במסגרתן הכללית של תנועת בית יעקב ותנועת בנות אגודת ישראל, כשהיא תורמת רבות למען התפתחותן של תנועות קודש אלו ברחבי הארץ, הן באותן שנים שישבה המשפחה בתל אביב והן בשנים שלאחר מכן כאשר עלתה המשפחה להתיישב בירושלים, כשהרבנית מנוחה תחי' משמשת כמורה בבית הספר היסודי "בית יעקב" - מרכז.

את כל חכמתה וטוב לבה, השקיע המורה מנוחה תחי' בטיפוחן המתמיד של תלמידותיה וחניכותיה. אישיותה הדגולה, היתה להם לעינים בכל הליכותיהן, עד שגם כיום, כחלוף עשרות עשרות שנים, מזכירות הן בערגה וברוממות את שמה של המורה מנוחה תחי', כשדמותה מלווה אותן במצעדי החיים.

למען הצלת שארית פליטת ישראל

במרוצת השנים, אף הרחיבה את מעגל העשיה שלה במסגרת ארגון נשים למען הצלתם הרוחנית של ילדי המחנות שעלו מן הגולה. הארגון, שעמד תחת פיקוחם של ועד ראשי הישיבות בירושלים, נתן את עיניו לקליטתם של הילדים הפליטים, אשר סכנה רוחנית איימה עליהם, בהיותם נתונים תחת חסותם של הרשויות השונות, שפנו עורף לתורה ולמצוות.

לימים, כאשר עלה הצורך להקים למען מטרה קדושה זו "בית פליטה", נזקקו נשות הארגון לערוך מגביות בעלות היקף רחב, כשהרבנית מנוחה תחי' נוטלת גם בזה את חלקה, מתוך דאגתה הכנה למען חינוכם של ילדי ישראל על טהרת הקודש.

באותם ימים, ערך הארגון כינוס גדול לטובת קיומו ביסוסו והתפתחותו, כשגדולי הדור זצ"ל ניצבים במלוא עוזם לימין פעולות הארגון הנעלה הזה.

במכתב ששיגר מרן הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל, בעל "אבן האזל", לכבוד הכינוס, מפליג הוא ביקרת מפעל קודש זה, הפועל גדולות -

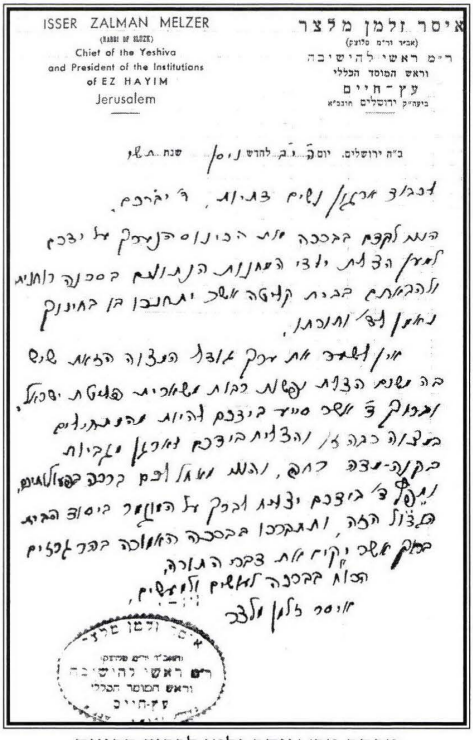
ISSER ZALMAN MELZER
(RABBI OF ELIZE)
Chief of the Yeshiva
and President of the Institutions
of EZ HAYIM
Jerusalem

איסר זלמן מלצר
(אבי הרים סלונים)
ר"מ ראשי לה"ישיבה
וראש המוסד הכללי
עץ-חיים
בירושלים תובב"א

מכתב מר' איסר זלמן לכבוד הכינוס

"למען הצלת ילדי המחנות הנתונים בסכנה רוחנית ולהבאתם בבית קליטה אשר יתחנכו בו בחינוך נאמן לד' ולתורתו".

לאחר מילות הפתיחה, כותב מרן הגרא"ז זצ"ל, בכתב ובחתם יד קדשו:

"אין לשער את ערך גודל המצוה הזאת שיש בה משום הצלת נפשות רבות משארית פליטת ישראל. וברוך ד' אשר סייע בידכם להיות מהמתחילים במצוה רבה זו והצליח בידכם לארגן מגביות בקנה מידה רחב. והנני מאחל לכם ברכה בפעולותיכם וחפץ ד' בידכם יצליח לברך על המוגמר ביסוד הבית הגדול הזה ותתברכו בברכה האמורה בהר גריזים ברוך אשר יקים את דברי התורה.

הכו"ח בברכה לעושים ולמְעַשים
איסר זלמן מלצר"

רבי איסר זלמן עם הגאב"ד דטשעבין

הני נשיין כמאי זכיין?

גם מרן הגאון רבי דב בעריש ווידנפעלד זצ"ל, גאב"ד טשעבין, שיגר את מכתבו לכבוד הכינוס הגדול, כשהוא מביע בכתיבת ובחתימת יד קדשו, את רגשות לבבו לנוכח פעולותיהן הגדולות של נשות הארגון:

"לשמחת לבב, הקשבתי מהמשא ועבודת הקודש אשר לקחתם עליכם, להכניס ילדים פליטים להצילם משטף הזמן ולהביאם לבתי קליטה ולחנכם על טהרת הקודש בדרך התורה והיראה ברוח ישראל סבא, בלי תערובות חילוני, אשר על זה יאתה לכבודכם תהילה".

כאן עובר גאב"ד טשעבין, להאציל מברכותיו על הארגון, לרגל הכינוס הגדול:

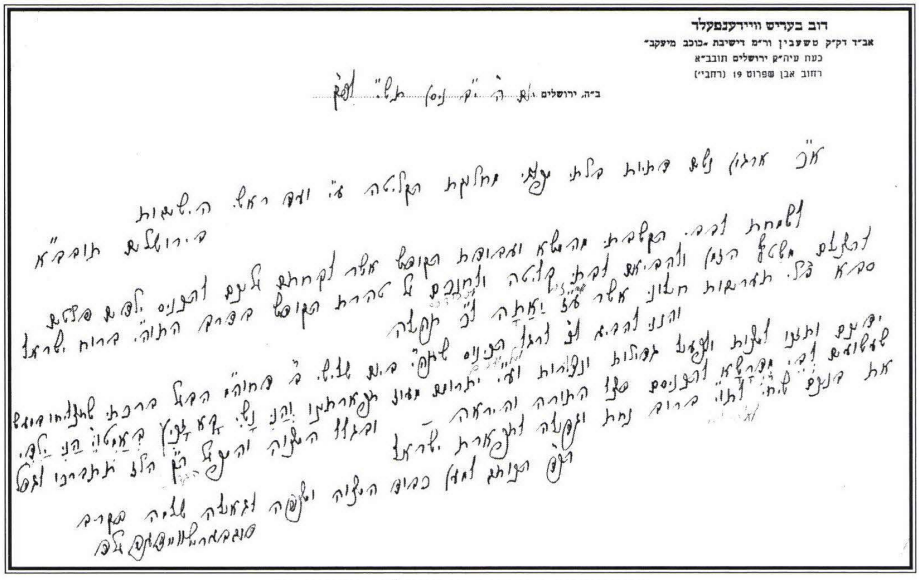

מכתב מהגאב"ד דטשעבין לכבוד הכינוס

"והנני להביע... ברכתי שתצליחו במעשי ידיכם ותזכו למצות ולפעול גדולות ונצורות ועל ידכם יתרומם מעוז תפארתנו והני נשי קא זכיין באמטויי הני ילדי שעשועים לבי מדרשא, להכניסם בצל התורה והיראה. ובגלל המצוה והמפעל הק' הלז, תתברכו לגדל את בניכם שיחי' לתורה ויראה ברוב נחת וגדולה לתפארת ישראל'.

זכתה הרבנית מנוחה תחי', לצעוד בדרכה של האם הגדולה מרת שרה שנירר ע"ה, לעשות ולפעול ללא ליאות למען הצלתם הרוחנית של ילדי שארית הפליטה מרדת שחת, בהיותה שוקדת על טיפוחם חינוכם וגידולם בדרכי התורה והיראה, במסילה העולה בית א-ל, כאשר עבודת קודש זו שזורה היתה בפעילותה הענפה למען קיומה והתפתחותה של תנועת "בית יעקב" בארץ הקודש.

רבי לייב שיקוביצקי חתנו של רבי ש.ז. פינס הי״ד בבחרותו עם חבריו בישיבת סלבודקא

רבי לייב שיקוביצקי ליד הרב שך

פרק ה'

מה אהבתי תורתך

להאיר מתוך חשיכה

תל אביב של הימים ההם.

קול המונה של תורה, הבוקע מהיכלה של "היכל התלמוד" מאיר את חיי החולין של "העיר העברית" הראשונה. כאן, בין כתלי בית המדרש - ה"כולל" הראשון בישוב החדש שבארץ הקודש, יושבים ספונים תלמידי חכמים מובהקים, השוקדים בכל הוויתם על מבועי התורה, מתוך יראתם הקודמת לחכמתם.

כבר בחדשי החורף דשנת תרפ"ז, החדשים האחרונים לחיי הסבא מסלבודקא זצ"ל, כאשר עקב מצב בריאותו נזקק להתגורר בתל אביב, קרא הסבא את תלמידו הנאמן רבי ישראל זיסל דבורץ זצ"ל והמריצו להקים "כולל אברכים" בתל אביב. שאיפתו היתה להקים דור של תלמידי חכמים בישוב החדש ההולך ונבנה בארץ. אולם, הרעיון קרם עור וגידים ולבש צורה רק לאחר הסתלקות הסבא. בז' לחדש מרחשון תרצ"א, הוקם "היכל התלמוד" בראשות תלמידי הסבא זצ"ל, הגאון רבי יוסף פרבר זצ"ל - חתן נכדתו של הסבא והגאון רבי טוביה ליסצין זצ"ל. לימים, אף

רבינו בלחיצת יד עם רבי טוביה ליסצין.
לידו רבי יחיאל וילנסקי

שימש שם הגאון רבי חיים זאב פינקל זצ"ל, נכדו של הסבא מסלבודקא.

כאן, ביני עמודי ד"היכל התלמוד" - אשר שימש כעין המשך ל"כולל קובנא" הנודע אשר בסלבודקא דליטא - בצילם של האריות הגדולים שקבעו שם תלמודם, שיקע רבי הירש פאלי את כל מעייניו בעומקה של הלכה, כשתורתו משתמרת בקרבו באוצר של יראת שמים.

בחתונת רבי יצחק אזרחי: רבי חיים זאב פינקל יושב בסוף השורה משמאל, רבינו יושב מימין

שנים אוחזין בראבי הירש

שלהי קייטא תש"ו.

רבי הירש עלה ונתגדל מיום ליום, ושמעו הטוב יצא בקרב עולם התורה המתחדש בארץ הקודש, אחר חרבן מרכזי התורה וקהילות הקודש בגולת אירופה. גדלותו בתורה וביראה, מתוך מוסריות צרופה ועבודת ד' נאמנה, ענדו לראשו "כתר שם טוב", ואך חלפו שלש שנים ומחצה מאז נשואיו, כבר צדה אותו עינו של מרן הרב מפוניבז' רבי יוסף שלמה כהנמן, כמי שראוי לשמש מנהל רוחני בישיבתו החדשה, אשר יסדה והקימה בראשית חדש כסלו תש"ד, בגבעת "זכרון מאיר" שבבני ברק.

היה זה לאחר הסתלקותו של המשגיח הראשון דישיבת פוניבז', הגה"צ רבי אבא גרוסברד זצ"ל, במיטב ימיו. ישיבת פוניבז' נתייתמה ממנהלה הרוחני, והרב מפוניבז' ביקש תיכף למלא את החסר ולהושיב על כסאו של רבי אבא זצ"ל, גברא רבה בעל שיעור קומה מוסרית, שידיו רב לו גם בעומק עיונה של תורה. הוא תר אחר מועמד מתאים לישיבתו ההולכת ומתפתחת, עד אשר הועיד את רבי הירש, כמי שראוי למלא בנאמנות את התפקיד הנעלה הזה.

המשא ומתן בין שני הצדדים שהתקדם באופן חיובי, הביא את הרב מפוניבז' להוועד עם רבי הירש בתל אביב, לשיחת היכרות אישית ולקביעת פרטי הענין. השיחה הידידותית שהתנהלה ביניהם, כמעט הובילה את רבי הירש לקבל על עצמו את התפקיד הגדול הזה. אולם, טרם שסוכם סופית, הגיעה פניה מקבילה מאת מרן ראש הישיבה דחברון רבי יחזקאל סרנא, אשר הציע לרבי הירש לשמש כמשגיח בישיבתו הקדושה.

רבי יחזקאל, שהכיר את סגולות נפשו של רבי הירש מימי בחרותו בישיבה הקדושה, ומשכבר הימים - מימי שבתם בעיר חברון כשהם מתגוררים בשכנות בבית אחד - ידע מקרוב כי גדול האיש מאד בתורה וביראה ובכל מידה נכונה, ראה אותו עתה כמי שראוי לישא על שכמו את התפקיד הגדול הזה.

בחתונת רבי בנימין קורלנסקי. הרב כהנמן משמאל ליד החתן. יושבים מימין רבי מאיר חדש, רבי דוד פוברסקי, רבי יחזקאל לוינשטיין

על פרשת דרכים

רבי הירש, עמד איפוא בפרשת דרכים, כשההכרעה בשאלה קשה זו הוכבדה עליו. עד שעלתה מחשבה לפניו להמלך בעצתו של המשגיח דישיבת לומז׳א בפתח תקוה, רבי דב זוכובסקי זצ״ל, אשר שימש מלפנים כמשגיח בישיבת סלובודקא דליטא.

המשגיח רבי דב, אשר נודע בכינויו ר׳ בערל יאנובער, על שם עירו, היה מקובל בקרב הקהילה הסלבודקאית כמין ממשיך דרכו של הסבא מסלבודקא, בגודל פיקחותו ובעוצם כוחו לירד לנבכי הנפש של האדם.

מעבר לקשר הסלבודקאי, היה לו לרבינו גם קשר אישי עם המשגיח רבי בערל, בהיות רבי בערל חתנו של הגאון רבי פסח פרוסקין זצ״ל מקוברין, ששימש יחד עם רבי אברהם נח פאלי זצ״ל, אביו של רבינו, בראשות הישיבה הקדושה בשקלאב.

על רקע זה, קם רבי הירש ונסע לפתח תקוה, למעונו של רבי בערל יאנובער, אשר התגורר ב״בית החפץ חיים״ [1], שבחצר הישיבה הקדושה דלומז׳א.

משמע רבי בערל את צדדי הספק, נענה ואמר:

רבי דב זוכובסקי בארוסין של רבי איזיק זלוטס

[1] הבית אשר נבנה בשעתו עבור מרן החפץ חיים זצ״ל, כאשר עמד לעלות לא״י ולהשתקע בפתח תקוה.

"מיגייט ניט א וועק פון שטוב, אין שטוב פילטמען בעסער" (-לא עוזבים את הבית, בבית מרגישים יותר טוב).

עד שהכארתיו אל חדר הורתי

רבי הירש שמע לעצתו של רבי בערל יאנובר ומתוך שיקול דעת קיבל על עצמו את הצעתו של מרן ראש הישיבה רבי יחזקאל סרנא לשמש משגיח בישיבת "כנסת ישראל" דחברון, שם היה ביתו מראשיתו, כששרשיו נטועים עמוק עמוק באדמת הקודש של אסכולת סלבודקא, ממנה נתגדל אביו הגדול רבי אברהם נח, וממנה צמחה גדלותו הוא, על מכלול ענפיה הפוריים.

מן השמים הפילו חבלו של רבינו רבי הירש והוליכו אותו אל הבית הגדול והקדוש, ממנו ינק הוא משחר נעוריו, כאשר כמו מאליה בקעה אליו קריאת הנביא ישעיה (נא, א):

"שמעו אלי רודפי צדק מבקשי ד', הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם".

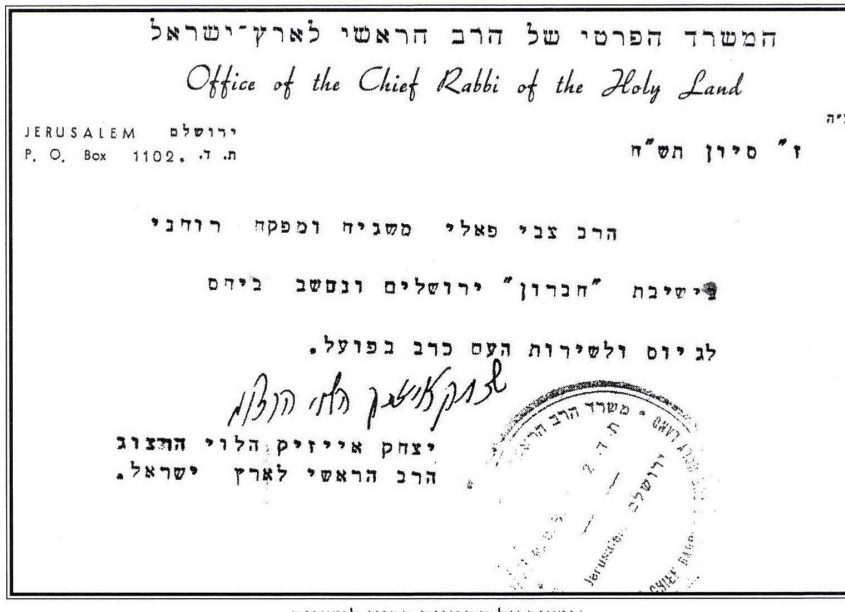

המשרד הפרטי של הרב הראשי לארץ־ישראל
Office of the Chief Rabbi of the Holy Land

ב"ה
ז" סיון תש"ח

JERUSALEM ירושלם
P. O. Box 1102 ת. ד.

הרב צבי פאלי משגיח ומפקח רוחני

בישיבת "חברון" ירושלים ונמשב ביהם

לגיוס ולשירות העם כרב בפועל.

יצחק אייזיק הלוי הרצוג
הרב הראשי לארץ ישראל.

אישור על התמנות רבינו למשגיח

מזוית ראיה זו, הביט גם רבי יחזקאל סרנא בעצמו, על הקשר הפנימי העמוק שבין רבי הירש לישיבת חברון.

היה זה לימים, כאשר ראש הישיבה דמיר הגאון רבי אליעזר יהודה פינקל זצ״ל, ביקש לרתום את רבי הירש לתכנית מסויימת, אשר לפיה יאלץ לעזוב את משמרתו בישיבה הקדושה דחברון.

רבי יחזקאל, שראה את הענין במבט שלילי, קרא לעומתו:

״הרי נולדת כאן!״

ואמנם כן. רבינו, שהורתו לידתו וגידולו בלב ליבו של בית המדרש דסלבודקא-חברון, רבינו, שאישיותו חוצבה בצור הרריה של ״כנסת ישראל״ דחברון, נעשה כמו באופן טבעי לאבר שנשמת ישיבת חברון תלויה בו.

פרק חדש בחייו של רבינו, נפתח ביראה, עם הכנסו לשמש בקודש ב״כנסת ישראל״ דחברון - לימינו של מרן המשגיח הגה״צ רבי מאיר חדש - כשהוא מתעלה לזכות את הרבים ממה שזכה הוא לרכוש לעצמו, בעמל נפשו.

פרק חדש בתולדותיה של ישיבת חברון, נפתח באהבה, עם עלייתו של המשגיח רבי הירש לעמוד על גב תלמידיה-בניה:

- להיות להם כ״מלאך״ המכה על קדקדם במקל נועם ואומר להם ״גדל!״
- לשמש להם כ״אב רחמן״, רב חסד, השוקד על תקנתו הרוחנית והגשמית של כל תלמיד.
- להיות להם דוגמא חיה של ״עובד ד׳ בסילודין, בטוהר לב ובהשתפכות הנפש.
- לשמש להם כ״ספר מוסר חי״, מסולא במידותיו, בקישוט המחשבות וטכסיס המידות.
- להיות להם לאות ולדמות של ״חרד לדבר ד״, זהיר וזריז במצוותיו של מקום ומתנאה לפני קונו.
- לשמש להם כמופת של ״בן עליה״, המשמש לפני ד׳ מתוך שמחה שלימה ואמיתית.

- ועל כולנה, להיות להם ל"עמוד אש", בוער בשלהבת התורה, מתוך גבורה במלחמתה של תורה.

קול ד' בכח קול ד' בהדר

מיום שעלה רבינו לשמש בקודש בישיבה הקדושה דחברון, דומה היה כמי שחזר אל ימי בחרותו כתלמיד נלהב. הוא שב וחידש כנשר נעוריו לשקוד על מבועי התורה בין כתלי בית המדרש, בעוז ובחדוה, בעמל וביגיעה, בריתחא דאורייתא, כאשר באמנה אתו מימים ימימה, בימי בחרותו.

היכל התורה דחברון, שכבר ידע את צלילי שירת התורה של רבינו, מימי בחרותו, כמו שש לשוב ולהתענג על הצלילים הערבים, ששבו להדהד בחללו של בית המדרש. בהרמוניה נפלאה נמזגו יחדיו הצלילים העדינים שבקעו מכינור תורתו של רבינו, עם קול הכאת התוף שנשמע ברמה מסערת לימודו, בהיותו שוקד על תלמודו וגורס משנתו עם החברותא שלו, כשאורייתא קא רתחא ביה.

קול ד' בכח. קול ד' בהדר. כזו היתה צורת תלמודו. ה"ברען" בלימוד שאחז בו משחר נעוריו, הוסיף לבעור בו בכל עוז, כשזכה לעמוד על משמרתו בישיבה הקדושה בתוככי ירושלים.

כלכת אש התורה

אמת מה נהדר היה המחזה, לראות את רבינו קבוע על מקומו בישיבה לצד החברותא שלו, כשהוא לומד ב"ברען" המיוחד לו, כמו בחור צעיר שזה עתה נכנס להסתופף בצל הישיבה. כל אימת שהיה מתפתח משא ומתן בינו לבין החברותא שלו - מחזה ששב על עצמו כמה וכמה פעמים בכל "סדר" - היתה הריתחא דאורייתא שבוקעת ממקום שבתו, נשמעת הרחק מחוץ לתחום מושבו, כשהיא סוחפת אחריה את בני היכלא, עולי ימים, להתעצם בעסק התורה.

אבל לא זו בלבד. רבינו לא נשאר לעמוד על מקומו. ההתנצחות במלחמתה של תורה בינו לבין החברותא שלו, פרצה גבולות, כשתיכף היה ניגש אל הסובבים אותו ומעלה בפניהם את הקושיא שעלתה על הפרק, תוך שהוא מלבה את כל הסביבה באש התורה שיקדה בו בתעצומות.

רבי אברהם גרבוז בשיחה עם
רבי אפרים בורדינסקי

אחיינו, הגאון רבי אברהם גרבוז שליט"א, מספר, שכאשר נכנס ללמוד בישיבה, בשנת תש"ז, היה זה בראשית כהונתו של רבינו בישיבה. באותו "זמן", למדו מסכתא כתובות ורבינו היה מסובב בין ספסלי בית המדרש ומתערב בין חבורות הלומדים, מקשה ומפרק בעומק סוגיות הגמרא, מתוך ריתחא דאורייתא מיוחדת, שליבתה את כל קהל הלומדים בלבת אש התורה.

במלחמתה של תורה

אף כשהיה לומד בחברותא בביתו, היה לימודו מתוך ריתחא דאורייתא מופלאה. כך בשנות השחרות וכך בערוב ימיו. אחת מנכדותיו מספרת, שלעת זקנתו כאשר שהתה פעם אחת בביתו, נחרדה לפתע לשמע צעקות רמות שבקעו מחדרו. בבהלה, פנתה תיכף אל החדר, ולעיניה התגלה מחזה מרהיב, כיצד רבינו עומד ומתנצח במלחמתה של תורה עם החברותא שלו.

במחיצתו באו לידי ביטוי מוחשי דברי הגמרא בקידושין (ל, ב):

"**אפילו האב ובנו, הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד, נעשים אויבים זה את זה**" - "מתוך שמקשים זה לזה ואין זה מקבל דברי זה" (רש"י שם) - "**ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה לזה, שנאמר 'את והב בסופה'**".

בתקופה מסוימת, השמיע רבינו שעור בעיון בספר "חפץ חיים" לחבורת תלמידים מעולים, כשהוא מותיב ומפרק, מעורר ומקשה ומעלה את הציבור לתוך אטמוספירה רוחנית, עד שכל חלל החדר נעשה כמרקחה.

לאחר שנים רבות, עת נזכרו ושחו בני החבורה אודות השיעור, הדגישו כי עדיין מורגשת בפיהם טעמה הלוהט של הריתחא דאורייתא שהיתה שמה בעת השיעור.

רבי אהרן כהן

מתאבק עם החכמים

גם בשעורי מרנן ורבנן ראשי הישיבה זצ"ל, היה רבינו משתתף באופן פעיל, כשהוא מתערב במשא ובמתן כאחד הבחורים.

על מאורע חריג שהתרחש פעם באחד משיעוריו של ראש הישיבה הגאון רבי אהרן כהן זצ"ל, סיפר לימים תלמיד הישיבה, הגאון רבי ברוך שמעון סלומון שליט"א, מרא דאתרא פתח תקוה וראש ישיבת "נחלת דוד":

במהלך שעורו של רבי אהרן, הקשה רבינו על דבריו. רבי אהרן, שהיה אחוז כולו ריתחא דאורייתא, קרא לעומתו:

"**איהר פארשטייט ניט!**" (אתם לא מבינים!)

לאחר תום השעור, קיבץ רבי אהרן שנית את הבחורים והתנצל בפניהם על צורת התייחסותו לרבינו, עם שהוא מבקש ממנו מחילה, כשתוך כדי כך החל לדבר במאד בשבח מעלתו של רבינו.

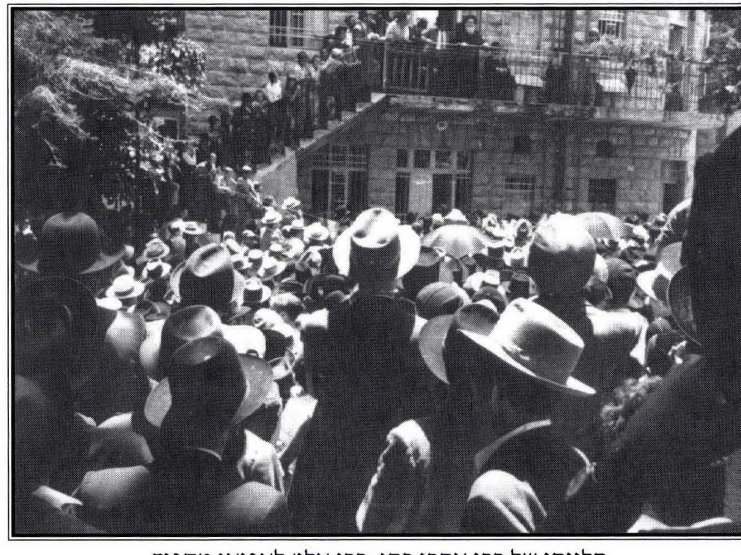
הלויתו של רבי אהרן כהן. רבי אלי' לאפיאן מספיד

אבל רבינו לא ראה בכך שום ריעותא, אדרבה, כך דרכה של תורה - "נעשים אויבים זה לזה, מתוך שמקשים זה לזה". זוהי צורת מלחמתה של תורה, כך נראים פני הדברים, כאשר כל צד מגלה את האיכפתיות שלו בהעמדת דברי התורה על אמיתתם.

כך באו בהנהגתו לידי ביטוי מוחשי, הדברים אשר היה מזכיר בשם אדוננו הגר"ח מוולאז'ין זי"ע, בפירוש "רוח חיים" על אבות, בבארו את דברי התנא "והוי מתאבק בעפר רגליהם" (פ"א מ"ד):

"והוי מתאבק - מלשון ויאבק איש עמו, שהוא ענין התאבקות מלחמה, כי מלחמת מצוה היא וכו' וניתן לנו רשות להתאבק וללחום בדברים ולתרץ קושייתם ולא לישא פני איש, רק לאהוב האמת, אבל עם כל זה יזהר בנפשו מלדבר בגאוה וגודל לבב באשר מצא מקום לחלוק וידמה כי גדול הוא כרבו וכו' ולכן יהיה אך בענוה יתירה, באמרו אם איני כדאי, אך תורה היא וכו'. וזהו שאמר 'הוי מתאבק', אך בתנאי - 'בעפר רגליהם', רצונו לומר בענוה והכנעה ולדון לפניהם בקרקע".

מלחמה בתוך המלחמה

ה"ריתחא" היוקדת הזו, אחזה בו ברבינו בכל עת ובכל מצב, גם כאשר בחוץ רעשה ארץ מפני פרעות אויב.

היה זה בשלהי חודש אייר תשכ"ז. בבוקרו של יום שני כ"ו בחדש, פרצה מלחמה בין ישראל לבין צבאות מדינות ערב, השוכנות לה סביב סביב. החרדה, המתיחות והכוננות, שאחזו ביושבי הארץ זה כמה שבועות, חדרו להן אל כל פינות שבלב. טלטלה עזה תקפה את הארץ ואת הדרים עליה, ומה גם את יושבי ירושלים - בכלל ואת יושבי שכונות "גאולה" ו"בית ישראל" בפרט, אשר הגבול בין ישראל לירדן לא רחק מהם.

לא ארכו השעות וקול מלחמה נשמע במחנה בכל עוזו. קול מטחי הירי החל להדהד באויר, פגזים מעופפים החלו להתנפץ לכל עבר והכל נסו בפחד פתאום אל המקלטים, אל הקיטונות המבוצרים, כשספרי ה"תהילים" פתוחים בידיהם ופיהם לא פוסק מלשפוך תחינה לבורא עולם, לשלום אחינו כל בית ישראל הנתונים בצרה.

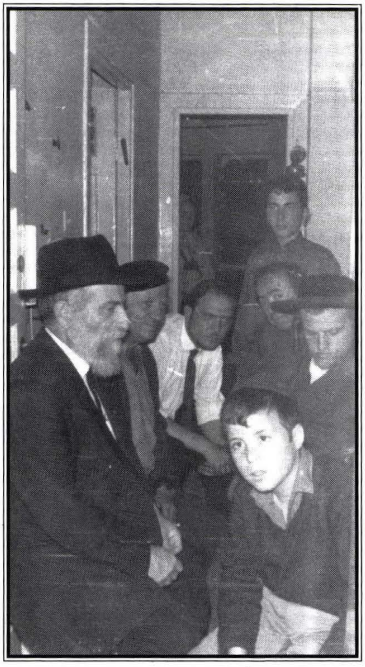

רבינו במקלט, רבי ברוך מרדכי אזרחי יושב שני לשמאלו של רבינו

כמקיים את צו ההשתדלות, ירד גם רבינו עם בני ביתו אל הפרוזדור "המבוצר", שאולתר מראש בדירתו של ה"שכן טוב" שלו, הגאון רבי ברוך מרדכי אזרחי שליט"א, אשר בקומה התחתונה שבבנין מגוריהם, ברחוב הושע.

אמונים עלי הוראת חז"ל (מכות י, א): **"מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה? - שערי ירושלים שהיו עוסקים בתורה"**, שיקעו עצמם תיכף רבינו ויבדלחט"א רבי ברוך מרדכי שליט"א בלימוד ב"חברותא" בעומק עיונה של מסכתא מנחות. מחוץ - רעמו קולות המלחמה, רעשו תותחי האיוב, ומבית - רעמו קולות מלחמתה של תורה, רעשו **"הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד", כשהם "אינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה לזה".**

והיתה הריתחא דאורייתא אשר ליהטה סביבם, לאות ולפלא לכל היושבים שמה, כשיקידתה של אש התורה מחממת את ליבותיהם ומפיגה את הפחד ואת הרעדה אשר אחזתם.

לאמיתה של תורה

ההתאבקות של רבינו במלחמתה של תורה, ביטאה פן אחד באיכפתיות שלו בתורה, אשר התגלתה עוד בכמה וכמה אנפין, אם בריתחא דאורייתא שלו בעמדו על סברתו, ואם בהיותו מהפך בכל סברא וחידוש דין שבא לפניו, בין אם נאמרה משמו של אחד מגדולי הפוסקים, בין אם נאמרה משמו של צורב צעיר.

וכך מעיד בו הרב דוד זריצקי שליט"א, אשר זכה ללמוד עמו בחברותא הלכות שבת בעיון, בימי ששי, משך ארבע שנים:

פעמים רבות היה המשא ומתן בינינו חורג מן הגבול, ומכיון שהיו הנידונים בשאלות הנוגעות הלכה למעשה, הייתי שם פעמי אל מעונו של עמוד ההוראה מרן הגרי״ש אלישיב שליט״א, לשאול את ספיקותי. ארע כמה פעמים שמרן שליט״א הסכים עם סברתי ואז שבתי אל רבינו להעביר לידיעתו את פסק ההלכה. אולם, הוא הגיב בעוז:

״לא יתכן שכך אמר. אני הולך לדבר איתו!״

והוא קם ועשה מעשה.

וכך ארע כמה פעמים, שבעקבות המשא ומתן בינינו, עלה בעצמו לישא וליתן עם מרן הגרי״ש אלישיב שליט״א בנידונים שהעלנו בעת לימודנו יחדיו, כדי להעמיד דברים על אמיתתם.

בבר מצוה של בנו של רבינו ר׳ שמואל. מימין רבי הלל זקס, רבי אלכסנדר ברלין, רבי יוסף שלום אלישיב, רבי יחזקאל סרנא, חתן בר המצוה, רבי שלום אייזן , עומד רבי בנימין שקוביצקי

הלימוד - כציפור נפשו

כזו היתה דרכו בקודש. לימוד התורה נגע בציפור נפשו, ומשום כך לא קיבל את הדברים שלמד או ששמע בעינים עצומות, אלא ביקש תמיד לתהות על קנקנם, להפך בהם מכל צד, עד שנתחוורו הדברים ונתיישבו היטב על לבו.

וכך היה תדיר תובע משומעי לקחו, להיות איכפתי בלימוד, כשהוא מדגיש שלא משנה מיהו בעל השמועה ומה היא השמועה, תמיד צריך לשקול את הנאמר במאזני אמת וצדק.

אף הוא היה מדגיש את מורת רוחו וסלידתו מן הגישה השלילית, המבעת אות הסכמה לכל דבר שמועה או חידוש, בנוסח "טוב, שיהיה כך או כך".

"**אין זו דרכה של תורה**" - היה חוזר ומדגיש תמיד.

משום כך, כשהיתה מתעוררת אצלו או גם בפניו שאלה, והיו השומעים מגיבים "כן, כבר מדברים על זה בספר פלוני ופלוני", היה משיב בתקיפות:

"**ומה בכך שמדברים מזה, אני שואל מה אתם יודעים לומר בזה. אם רצונכם, הביאו הנה את הספר, ראו מהו אומר ותגידו, אבל להפטר בתגובת 'כבר מדברים מזה', אין זו הדרך!**"

האיכפתיות שלו מכל דבר תורה, לא הניחה לתגובות שליליות שכאלו, למצוא את מקומן בבית מדרשו. כי הוא, שהרגיש במוחש שהתורה היא חיותו ממש, לא יכל היה לשאת תגובות סתמיות, קריריות, במה שנוגע לעצם החיות של האדם, עד שהביע רתיעה ממש מכל הבעה של חוסר איכפתיות בלימוד התורה.

הגיעו הדברים לידי כך - מספר החברותא שלו הרב שמואל שפירא שליט"א - שבימי זקנותו, כאשר היינו יושבים ולומדים בימי ששי בהיכל הישיבה ואירע פעמים שרבינו נמנם, הייתי מבקש להעיר את רוחו, במשפט קצר שהייתי משמיע באזנו בבת שחוק: "**כבר מדברים על זה**". או-אז היה תיכף ניעור מתנומתו, ואחר שהיה מוחה בתוקף על מה ששמעו אזניו, היה נכנס אל תוך עובי הקורה של הענין המדובר.

ברגשי האיכפתיות שלו לתורה, היה ניעור ממקומו כל אימת שהלימוד דרש להוציא ספר מן הארון ולעיין בו. "**אותיות מחכימות**" - היה רגיל לומר תמיד, כשהוא נאה

דורש ונאה מקיים. גם לעת זקנותו לא חס על כוחו הגופני, אלא זירז את עצמו לקום כארי להביא את הספר הנדרש, אף כאשר היה הדבר כרוך במאמץ פיזי.

במתיקות ובעמקות

כזו היתה צורת תלמודו של רבינו, עם כל חיות הגוף והנפש, מתוך מתיקות מופלאה ועריבות מיוחדת. כל דבר חידוש, כל ידיעה נוספת, כל הבנה עמוקה יותר, נשנתה על ידו ב"גישמאק" מיוחד, שנתן טעם לשבח ליושבי בית המדרש סביב סביב. הכל התרפקו על העריבות שלו בלימוד התורה ועל השמחה וההארה המיוחדות לו, בכל דבר שמועה מחודש, כאשר ניכר בעליל שהתורה היא מקור החיים שלו, עצם מעצמיו ובשר מבשרו.

בהיותו חש כי התורה היא היא חייו, סלדה נפשו מן הלימוד השיטחי, ותדיר היה מחפש את הבנת הענין לעומקו. משום כך, כאשר היה מעורר את שומעיו על ענין "עמלה של תורה", הוה מרגלא בפומיה:

"אם מבקשים ללמוד בשטחיות, אפשר לקחת את הגמרא להניחה בחוץ והרוח מאליה תדפדף את הדפים!"

צמאון לידיעת התורה

מתוך אהבת התורה שהיתה זועקת מתהומות נפשו, היו כל מאוויו נתונים להשיג עוד תורה ועוד תורה, בחינת מה שדרשו חכמים במסכת מכות (י, א) את המקרא "אוהב כסף לא ישבע כסף", על האוהבים את התורה שאין נפשם שבעה בתורה, אלא תמיד משתוקקים לעוד ועוד.

אף הוא היה רגיל להזכיר את דברי המדרש בפרשת ויחי (ב"ר צז, ג), עה"פ "וידגו לרוב בקרב הארץ":

"מה דגים הללו גדלין במים, כיון שיורדת טיפה אחת מלמעלה, מקבלין אותה בצמאון, כמי שלא טעמו טעם מים מימיהן, כך הן ישראל גדלין במים - בתורה, כיון שהם שומעים דבר חדש מן התורה, הן מקבלין אותו בצמאון, כמי שלא שמעו דבר תורה מימיהן".

בצמאון עז לתורה, קבע לו חברותות רבות ללימוד מסכתות נוספות, מלבד המסכת הנלמדת בישיבה, כשהוא אינו זונח גם את לימוד תלמוד ירושלמי. וכך שנה סידרו - עם זה מסכתא פלונית ועם אחר מסכתא פלונית, כמו החברותא מהתקופה הראשונה - הגאון רבי יצחק קוליץ זצ"ל, מי שכיהן לימים כרבה של ירושלים, או כמו קביעותו בתקופה מאוחרת יותר עם הגאון רבי ברוך שמעון סלומון שליט"א, לימים רבה של פתח תקוה.

מימין: רבי יצחק קוליץ, רבי יחזקאל סרנא, חתן בר המצוה בנו של רבינו ר' שמואל, רבי מרדכי רבינוביץ תאומים, רבי מיכל שלפוברסקי, רבי יצחק ויסקי, רבי אריה לוין, רבי דוד דברקין

רבי ברוך שמעון סלמון בביקור אצל רבינו

באופן מיוחד היו חביבים עליו מסכתא זבחים - בפרטות וסדר קדשים - בכללות, כשכבר בבחרותו הדפיס מחידושי תורתו על עניני קדשים בקובץ התורני "כנסת ישראל", כשעל גביו עומד ראש הישיבה ד"מיר" הגאון רבי אליעזר יהודה פינקל זצ"ל, אשר כידוע היה משדל וממריץ את בני הישיבות לחדש מערכות בדברי תורה ולהוציאם לאור עולם.

אף הוא יזם ויסד שיעור מיוחד בסדר קדשים לבני ה"קיבוץ" בישיבה, שנאמר בקביעות במעונו על ידי אחיינו הגאון רבי אברהם גרבוז שליט"א ושנמשך עד יומו האחרון של רבינו. בשנים הראשונות ליסוד השיעור, היה רבינו בעצמו משתתף בו, כאחד מבני החבורה, כשהוא נוסך חיות וחדוותא דאורייתא בנוכחותו הפעילה כל מהלך השיעור. גם לימים, כאשר תש כוחו ולא עלתה בידו להשתתף בשיעור, היתה דעתו נתונה על הנעשה שם, כשהוא מתעניין מאד על מידת השתתפותם של הבחורים בשיעור. קיומו הקבוע של השיעור הסבו לו סיפוק ועונג, בידעו כמה מעלה הדבר את דרגתם של השומעים.

גם בשנותיו האחרונות, כאשר הגיעו שנות "יצא לשוח", היתה התורה שיחתו כל היום, כשהוא מוסיף לקבוע לעצמו לימוד בחברותא, לשוב ולחזור ולשנן. אחרון החברותות שלו, הרב אליעזר מנדלזון שליט"א, מספר, שכאשר החלו מסכתא ברכות, הביט בו רבינו בפנים רציניות וקרא לעומתו:

"נו, מתחילים ש"ס ובעזרת ד' יתברך רוצים לגמור".

מכריכה לכריכה שוב ושוב

השאיפות להשלים את נפשו בעוד תורה ועוד תורה, לא כלו גם בשנות התשעים שלו. גם אז דבק במסכתא שלמד בחברותא - מראשיתה ועד סופה, בלא קפיצות, בלי דילוגים, כי אם "מכריכה לכריכה", כאשר באמנה איתו מימים ימימה.

ומה מאד דאבה נפשו לנוכח ההספק המועט שנעשה לנחלת רבים בהיכלי התורה, בעת האחרונה. היטב חרה לו על אודות הדבר, ופעמים רבות היה מביע את צערו ברבים:

"קוראים לזה סדר עיון המחשבה. אין זה אלא עצלות המחשבה!"

אחד מן התלמידים סיפר, שכאשר ישב לפני רבינו ב"מבחן הכניסה" לישיבה, שאל אותו רבינו על דבר לימודו, והשיב שלמד בישיבתו מסכת קידושין ובמשך זמן קיץ הספיקו עשרה דפים. התשובה הממה את רבינו והוא הגיב ואמר:

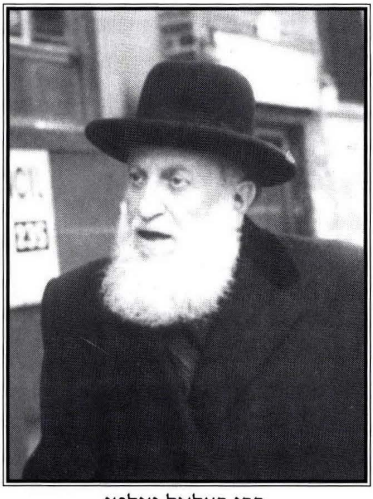
רבי בצלאל ז'ולטי

"אני למדתי בקיץ תשע עשרה פעמים כל מסכתא קדושין. ולא קראתי את זה כאמירת תהלים, שהרי למדתי בחברותא עם רבי בצלאל ז'ולטי, שהיה למדן מפורסם".

בהזדמנות אחרת, כאשר ביקש לזרז את ענין ההספק, סיפר, שכאשר למד בישיבה מסכתא יבמות, למד שתים עשרה פעמים את המסכתא במשך זמן חורף!

מאז לידת בנו בכורו שליט"א, נהג לסיים מסכתא מדי שנה בשנה בכל ערב פסח, חלף תענית בכורות. במנהג קודש זה החזיק רבינו גם כאשר נעשה בנו "בר מצוה", על אף שכבר לא נתחייב בדבר ונימוקו עמו:

"זהו דבר טוב, חבל להפסיקו!"

חרדה מפני ביטול תורה

בדביקותו העצומה לתורה, חשש מאד מפני ביטולה של תורה, כשהוא מקפיד שלא לשוח שיחת חולין באמצע לימודו. אף גם כאשר נצרך להשיב בענין דחוף, היה משמיע רק קול **"נו, נו"** מבלי לענות דבר.

בחרדתו מפני ביטול תורה, הביע כמה פעמים את צערו בפני החברותא שלו לסדר שני, הגאון רבי ברוך שמעון סלומון שליט"א, על שהוא נאלץ להכות על הבימה בשעה שבע, לאות סיום הסדר ותחילת סדר מוסר -

"הדבר גורם לי עגמת נפש. הלא ישנם כאלו שאינם נכנסים לסדר מוסר, נמצא אם כן שגרמתי להם ביטול תורה!"

פעם אחת הראו תלמידים בפני רבנו את דברי מרן בעל "אבן האזל" זצ"ל בהלכות מלכים (פ"ג הלכה ה-ו), אשר מהם משתמע לכאורה קולא גדולה בענין ביטול תורה. רבינו, לא נתן מרגוע לנפשו ועמל קשות לישב את הדברים, אך עדיין לא היתה דעתו נוחה עד שהזדמן אל מעונו של ראש ישיבת פוניבז' מרן הגרא"מ שך, אשר בגבעת הישיבה בבני ברק, והציע בפניו את הסברו בדברים. מרן זצ"ל הסכים עמו ורק אז נחה דעתו כשהוא שב אל הישיבה ברוגע נפשי, מצוייד בהסכמתו של מרן הגרא"מ שך זצ"ל.

רבינו עם מחותנו רבי יחיאל וילנסקי אצל הרב שך. מימין בנו של רבינו ר׳ שמואל עם בנו דב בקבלת ברכה לפני בר המצוה. מאחור עומד ר׳ מנחם כרמל.

שמירת הקביעות בכל תוקף

מכח דביקותו בתורה, ביקש ליצור לעצמו הנהגה של קביעות בלימוד, בגדר "חוק ולא יעבור". מדי לילה, היה לומד בביתו בכמה מקצועות התורה, שבהן היתה לו קביעות יומית, ממנה לא זז. בכלל אותה קביעות, היו לימוד דף היומי, לימוד הלכה ולימוד מוסר, מלבד קביעותו ללימוד המוסר בשעת סדר מוסר בהיכל הישיבה, אותו שמר מכל משמר.

בין דפי ה"קבלות" שנמצאו באמתחתו אחר הסתלקותו, נמצא דף "**קבלות שקבלתי בלי נדר ביו"כ תשי"ח**", כשבכללם -

"ללמוד כל יום דף גמרא, ללמוד כל יום עשרים רגע בספר מוסר, ללמוד כל יום לפני השינה עשרים רגע הלכות במשנה ברורה".

רבינו חותם "קבלות" אלו בקבלה נוספת:

"כל מוצש"ק לחשוב עצות ותקנות לכל השבוע".

קביעויות אלו, נשמרו על ידו בכל תוקף, ומה מדהים היה לראות שגם בלילות בהם שב אל ביתו בשעת לילה מאוחרת מאד, כשכולו עייף ויגע, כדוגמת ליל הכנת המאפיה לאפיית מצות [2], אף על פי כן לא הסכים לבטל את הקביעות, עם שהיה מתנמנם על מקומו, עד שלסובבים היתה הרגשה, שאמנם אין לו תועלת מעצם הלימוד תוך כדי נמנום, נים ולא נים, תיר ולא תיר, אבל יש לו תועלת נשגבה מעצם ענין הקביעות, בהכירו את תכונות נפש האדם, שאם תפסק הקביעות פעם אחת, עלולה היא להפסק פעמים רבות.

אינו יכול לישון בלא הקביעות

גם כאשר הזדמן לו ללון מחוץ לביתו, שמר על הקביעויות שלו כבבת עין.

אחד מנכדיו של גיסו ר' מרדכי פנחסי, סיפר, שפעם אחת בשעת לילה מאוחרת, צילצל הטלפון בביתו. על הקו היתה בקשה מבית הסבא ר' מרדכי, להמציא תיכף ספר מוסר לבית הסבא:

"רבי הירש פאלי - נשמע הקול מעבר לקו - **הגיע הלילה ללון בביתנו והוא אומר שבלא ספר מוסר הוא לא יכול לישון. כאן בבית לא נמצא ספר תואם למבוקשו, אולי אצלכם יש".**

"הרגשתי מאד נבוך" - מספר הנכד - "וכי יכול אני להתאים ספר מוסר לאדם גדול זה, אך בלית ברירה, החילותי לחזר בארון עד שנפלו עיני על ספר שמירת הלשון של החפץ חיים".

---

[2] ראה להלן פרק "במצוותיו חפץ מאד".

"הבנתי - המשיך הנכד לספר בבושה - "ששמירת הלשון, זהו לא מן הדברים שרבי הירש צריך ללמוד עליהם מוסר, אבל זה הספר שמצאתי אותה שעה".

כשהספר בידו, זירז הנכד צעדיו אל בית ר׳ מרדכי פנחסי ומסרו בידי רבינו, אשר שמח מאד לקראתו תוך שהוא מביע את תודתו לנכד.

משך שעה ארוכה ישב רבינו והגה ב"שמירת הלשון". רק לאחר מכן עלה על יצועו.

בשנותיו האחרונות, כאשר לקה בליבו ואושפז בבית החולים, עברו עליו ימים קשים בהם לא יכול היה להתרכז בתלמודו ולא עלתה בידו לקיים את הקביעויות שלו. בצר לו פנה אל בנו שליט"א שישב על יד מיטתו ותינה בפניו את צערו:

"אילו חיים הם, בלי ללמוד את הקביעות?"

שבעא ימי שבתא בעמלה של תורה

גם מן הקבעויות שלו עם החברותות בהיכל הישיבה הקדושה, לא מש רבינו. כך, בכל ימות השבוע וכך גם בימי ששי ושבת קודש, אשר היוו חלק בלתי נפרד מימי ה"עבודה" שלו ב"תלמוד תורה כנגד כולם", כשהוא מקפיד לקבוע גם בהם תלמודו ב"חברותא" בהיכלה של תורה.

אלא, שמבחינת סדרי ה"עבודה" של רבינו, לא היה זה דבר של מה בכך. שכן, סדר היום שלו, היה אפוף מעשי חסד מופלאים עם חולי ישראל, במידה גדושה, שכמעט לא היה לה אח ורע, כפי שיסופר בהרחבה להלן בפרק "למען חולי ישראל", עד שמדי יום ביומו היה עושה דרכו אל בית החולים "הדסה" שבפאתי ירושלים, כדי לגמול חסד בגופו ובנפשו עם המאושפזים שמה. משום כך, היה עליו לכוון את עיתותיו ולקבוע עתים מזומנים למפעל החסד הנשגב שלו, באופן שלא יופרעו סדרי תלמודו.

כך קבע לעצמו גבולות בין קודש לקודש, כאשר בכל יום ויום היה נוסע לבית החולים בשעות הצהרים וביום ששי היה מקדים נסיעתו בבוקרו של יום, כדי לשוב בעוד מועד אל תלמודו בהיכל הישיבה, כשהוא אינו שוכח "להזהיר" את החברותא שלו:

"גם אם אאחר, אל תלך, תמתין עלי כי לבסוף אבוא".

הרה"ג ר' אברהם בינדר שליט"א, שזכה לקבוע עימו חברותא בימי ששי, מעיד כי במשך כחמש עשרה שנות לימודו עם רבינו, עלתה בידם ללמוד פעמיים את כל הלכות שבת - טור ושלחן ערוך, על הסדר, כשרבינו יורד לעומקן של שיתין ומלבן כל הלכה והלכה מכל צדדיה.

החברותא, ממשיך לציין בערגה:

כאשר עסקנו בהלכות בורר, עמלנו עד מאד בבירורה של שמעתתא דתורמוסים (שבת עד, א) ועד היום עדיין חקוק על לוח לבי, כיצד לא ויתר רבינו על כל פרט ופרט מענפיה המסועפים של סוגיא זו, למרות ריבוי שיטות הראשונים שבה. והיה לימודו נעשה בכל רמח ושסה שלו, כשהויכוחים אשר נתגלעו בינינו, הרעישו את אמות הסיפים של היכל הישיבה.

הרב בינדר, מוסיף עוד להדגיש פרט יסודי בעיקר גישתו של רבינו לצורתה האמיתית של עמלה של תורה:

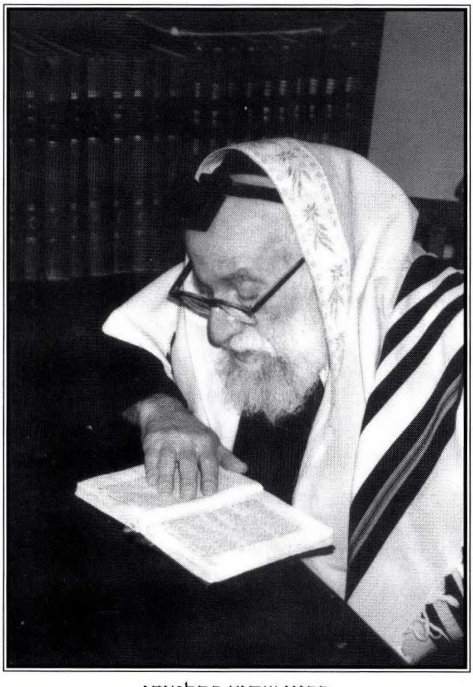

רבינו שקוע בתלמודו

הרבה פעמים, ביקשתי בדרך לימודנו לשוחח עמו על פרשת השבוע, או בעניני מוסר, אך רבינו לא הסכים עמדי אף פעם, כשהוא דוחה את בקשתי, בטענת:

"כעת אנחנו לומדים!"

אף ב"סדר" שהיה מתקיים - ביוזמתו הברוכה - בימי שבת קדש, היה שונה רבינו משנתו בהיכל הישיבה, כשהוא קובע לו חברותא ללימוד עיוני בספר "מנחת חינוך".

אהבת התורה שפיעמה בלבו בכל עוז, לא חדלה מלפעום גם באותן שעות ובאותם ימים שאחרים התייחסו אליהם כיומי

דפגרא. אבל במושכליו של רבינו לא בא הדבר בחשבון. כי על כן התורה, היתה מקור חיותו במידה שלא איפשרה כלל התנתקות ממנה -

"לפרוש ממנה איני יכול!"

באהבתה ישנה תמיד

אהבתו המופלגת לתורה, באה גם לידי ביטוי בשעה שהיה מספר אודות שקידתם ועמלותם בתורה של גדולי ישראל. בשעת סיפור הדברים, היה מתמוגג מהנאה וכולו אומר שקיקה עזה לאחוז בדרכיהם.

רבים מתלמידיו זוכרים, כיצד היה מתרפק באהבת תורה, שעה שהיה מספר על הרידב"ז מסלוצק זצ"ל, שבאחת מפגישותיו עם רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל, הביע הגרא"ז חלישות דעת מחיבורו הגדול של הרידב"ז על הירושלמי, כשהוא מתבטא בפני הרידב"ז: **"אני זכיתי לעשות חיבור רק על בבלי"**. השיב לו הרידב"ז: **"איתי אתה מנסה להתחרות. תראה מה לי יש לתת עבור החיבור הזה ומה אתה יכול לתת"**, ותוך כדי דיבור הראה הרידב"ז לרבי איסר זלמן את הצוואר שלו, כמה עבה הוא. שכן, הרידב"ז היה בעל גוף ואילו הגרא"ז היה אדם כחוש בגופו.

וכשהיה רבינו מספר סיפור זה, היה מוסיף ואומר:

"תראו כמה חשוב לשמור על הבריאות ולאכול כראוי כדי להיות בעל גוף חזק, שעל ידי כן ישנה אפשרות להשקיע יותר כח בלימוד התורה!"

אף הוא היה אוהב לחזור תמיד מה ששמע ממרן הגרא"מ שך זצ"ל, בעל "אבי עזרי", בשבח מעלת עסק התורה וסגולתה:

"העולם מקפיד לאכול מסעודת פדיון הבן, באמתלא שענינה שווה לפ"ד תעניות, ואני אומר שדף גמרא, עולה גם כן פ"ד".

בהזדמנויות שונות, הזכיר את מה שהשיב מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בעל "אגרות משה", לרעיתו הרבנית ע"ה, כאשר ביקשה ממנו לקום מעט יותר מאוחר בבין הזמנים של חדש אב:

"האם את רוצה שאגדל עם הארץ?!"

והיה רבינו מעורר את שומעי לקחו -

"אם גדול הדור הרגיש בימי זקנותו שעליו לנצל כל רגע, מה נאמר אנו אזובי הקיר, כמה עלינו לייקר ולנצל את הזמן".

רגיל היה להזכיר את דברי הגמרא בבבא בתרא (קכא, ב), שאחד מן הטעמים שקבעו את יום טו באב ליום טוב, משום שאותו יום פסקו מלכרות עצים למערכה ופירש שם רבינו גרשום:

"ולפי שעה שהיו עסוקים לכרות עצי המערכה, היו מתבטלין בתלמוד תורה, אבל אותו יום פסקו ועשאוהו יום טוב, שמכאן ואילך היו עוסקין בתורה".

והיה רבינו מוסיף ואומר:

"הלא עסקו שם בקרבנות, בעצי המערכה שעל גב המזבח, ואף על פי כן, כיון שהעיסוק הזה גרם להם ביטול תורה, עשו יום טוב כשפסקו".

וכשהיה שח בזה, היתה ניכרת עליו השמחה באהבת התורה, כמו גם שמחתו שעה שהיה מתעניין בלימוד התורה של צאצאיו וביותר - כשהיה שומע מפי נכדיו שהם עסוקים ב"קדשים" או ב"טהרות", או-אז כולו היה זורח וקורן מאושר, כשעיניו נוצצות באש אהבת התורה אשר יקדה בקרבו.

בצילו של מרן הגר"י סרנא זצ"ל

באהבתו העזה לתורה, שם רבינו עצמו כתלמיד בפני כל מי שיכול היה לקבל ממנו, אם בתורה אם בעבודת ד', ומה גם בפני חכמי ישראל, תוך שהוא מתבטל בפניהם התבטלות גמורה.

באופן מופלא דבק רבינו במרן ראש הישיבה הגר"י סרנא זצ"ל, כבימי בחרותו, כך בימי שימושו בישיבה הקדושה, היה קשור בכל לב ונפש לרבו ולתורתו, כשהוא שואב ממנו מלא חפניים תורה ומוסר.

קביעות מיוחדת היתה להם ללימוד שלחן ערוך אבן העזר, מלבד ה"ועדים" הקבועים ששמע רבינו מפיו בהרבה מקצועות בתורה.

בהזדמנות נדירה, שח רבינו באזני בנו רבי שלמה שליט"א, על ה"ועדים" שזכה

לשמוע מפי מרן ראש הישיבה זצ״ל, מדי שנה בליל יום הכיפורים - ״ועדים אשר נאמרו ברמה גבוהה״ - כלשון רבינו.

באותה הזדמנות, ציין גם רבינו, כי זכה להאזין בקביעות לשיחות העמוקות של מרן ראש הישיבה זצ״ל בעניני שבת. שיחות, אשר נסכו אור יקרות על קדושת השבת ועל חובת הנברא בה.

בתקופה בחייו של מרן הגר״י סרנא זצ״ל, כאשר העמיד את עצמו בהסתגרות פנימית לחוץ בינו לבין הבריות, ואיש לא זכה לשוחח עמו מאומה, היה רבינו היחיד אשר ניתנה לו הרשות לבוא בסודו, כשהוא מטייל עמו ארוכות ומשוחח עמו רבות.

כעפר רגלי גדול ישראל

כאמור, העמיד רבינו עצמו כ״תלמיד״ לא רק בפני ראשי הישיבה זצ״ל, כי אם גם בפני שאר גדולי גאוני וצדיקי הדור זצ״ל.

עוד בימי בחרותו, כאשר הסתופף בחצרות קדש דהישיבה הקדושה דחברון, הרי לבד היותו מתאבק בעפר רגליהם של מרנן ורבנן ראשי הישיבה הקדושה, מוריה ומאוריה, היה נכנס אל הקודש פנימה במעונו של גאב״ד ירושלים ומרא דארעא ישראל, מרן הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ״ל, איש השלימות, שבו התמזגו כל המעלות, ממנו דלה רבינו הרבה תורה וחכמה.

עם עלותו של מרן הגאון רבי זעליג ראובן בענגיס זצ״ל מן הגולה לכהן פאר בעיה״ק ירושלים, היה רבינו נכנס ובא אצלו, כשהוא מלא תשוקה לשאוב מי תורה מבארו של אותו גאון מופלא, שעוד זכה ליצוק מים על ידיהם של רבותינו מצוקי ארץ, הנצי״ב מוואלאז׳ין, רבי יצחק אלחנן ספקטור מקובנא ורבי דוד פרידמן מקארלין, זכרון צדיקים לברכה.

כזו היתה דרכו בקדש של רבינו, אשר קישר את עצמו בעבותות אהבת תורה אל מזבח תורתם של ארזי הלבנון אדירי התורה, אשר מפיהם אנו חיים, כשהוא מתבטל בפניהם ויושב למרגלותיהם לקנות תורה מפיהם.

כך היה גם מבאי ביתו של מרן רבי יצחק זאב הלוי סולובייצ׳יק זצ״ל, גאב״ד בריסק, כשהוא משקה את צמאונו במימי הדעת שהושפעו ממעינו של מרן הגרי״ז זצ״ל. בד

בבד, חַבַר רבינו לבניו של מרן זצ"ל, הגאונים הגדולים לבית הלוי, עמם קשר קשרי ידידות אמיתיים, מתוך שאיפה אמיתית להדבק בתלמידי חכמים.

רבי דוד סולובייצ'יק בבקור אצל רבינו

רבי יוסף דב סולובייצ'יק עם רבי יחיאל וילנסקי

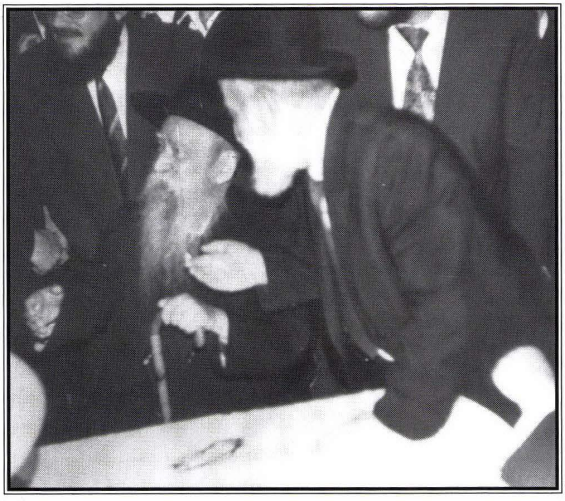

רבינו עם הרב אברמסקי

בשאיפתו להשלים את נפשו ולשאוב ככל האפשר מבארם של גדולי ישראל, התקשר רבינו גם בקשר של קיימא, עם מרן הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ״ל בעל ״חזון יחזקאל״ ועם ראשי הישיבה הקדושה דמיר מרן רבי אליעזר יהודה פינקל זצ״ל, מרן הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ״ל ושאר מאורי ישיבת מיר, כשהוא משביע את נפשו בצחצחות תורתם ונושא ונותן עמהם במלחמתה של תורה, כיד ד׳ הטובה עליו.

הרב אברמסקי בחתונת רבי אליעזר ספראי חתנו של רבינו

יחסי קירבתו אל הגר"ח שמואלביץ זצ"ל, באו לידי ביטוי מופלא ביום הכנסו של בן רבינו, רבי שמואל שליט"א, לעול תורה ומצוות. הגר"ח זצ"ל, נקרא לסדר קידושין באותו ערב בתל אביב, ומחמת כן נבצר ממנו להשתתף אישית בשמחת הבר מצוה. אבל, הוא מצא כיצד להשלים את החסר. עוד בצהרי היום, בטרם ירד לתל אביב, הגיע אל בית רבינו, כדי לאחל אישית את ברכותיו ליום הגדול, כשהוא צועד רגלי מישיבת מיר בשכונת "בית ישראל" עד בית רבינו שבשכונת "גאולה", חרף הגשם הכבד שניתך ארצה.

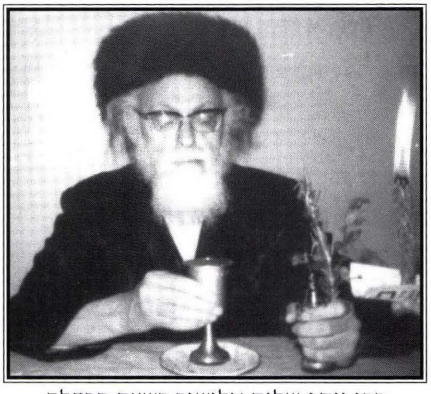

רבי יוסף שלום אלישיב בשעת הבדלה

כך גם דבק רבינו בפוסק הדור מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א, כשהוא מרבה לפקוד את מעונו, לדון עמו בשאלות הלכתיות שעלו וצצו תוך כדי לימודו. אף הוא הטריח עצמו, גם בימי זקנותו, לבוא ביום הושענא רבה אל בית מדרשו של מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א, להתפלל עמו תפילת יום חיתום הדין בצוותא חדא.

באירוסין של רבי רפאל שמואלביץ: רבי יחזקאל סרנא, החתן, רבי אליעזר יהודה פינקל, רבי אהרן קוטלר, רבי יעקב פרבשטיין. עומדים: רבי אברהם פרבשטיין, רבי חיים שמואלביץ. יושב רבינו ולידו רבי אליעזר פלצ'ינסקי

מתחבר אל החכמים בכל מיני חיבור

כך היה דבק בחכמי התורה, וכך היה גם דבק ברבי המוסר, כמו התקרבותו המיוחדת לרבו הגדול מרן המשגיח רבי לייב חסמן זצ"ל בעל "אור יהל", כמו התקשרותו האיתנה למרן ראש הישיבה דסלובדקא רבי יצחק אייזיק שר זצ"ל כמו התקרבותו המופלאה למרן ראש הישיבה רבי יחזקאל סרנא זצ"ל בעל "דליות יחזקאל" והסתופפותו התמידית במחיצתו של מרן המשגיח רבי אליהו לאפיאן זצ"ל בעל "לב אליהו" [3], כיוצא בהם התבטלותו המופלגת כלפי מרן המשגיח רבי מאיר הלוי חדש זצ"ל, כאשר בכל הנהגתו זו, באו לידי מעשה דברי הרמב"ם בפרק ששי מהלכות דעות אשר היה רגיל להשמיע באזני תלמידיו:

"דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו אחר רעיו וחבריו ונוהג במנהג אנשי מדינתו. ל פ י כ ך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמד מעשיהם".

ולהלן שם מוסיף הרמב"ם ומבאר:

"מצות עשה להדבק בחכמים, כדי ללמוד ממעשיהם, שנאמר 'ובו תדבק' - וכי אפשר לאדם להדבק בשכינה, אלא כך אמרו חכמים בפירוש מצוה זו הדבק בחכמים ותלמידיהם. ל פ י כ ך, צריך אדם להשתדל שישא בת תלמיד חכמים וישיא בתו לתלמיד חכם ולאכול ולשתות עם תלמידי חכמים ולעשות פרקמטיא לתלמיד חכמים ו ל ה ת ח ב ר א ל י ה ם ב כ ל מ י נ י ח ב ו ר וכו' וכן צוו חכמים ואמרו והוי מתאבק בעפר רגליהם ושותה בצמא את דבריהם".

וכאן היה רבינו מוסיף בדברים נוקבים:

"כאשר לומדים בישיבות ריש מסכתא בבא בתרא ושונים את דברי התנא 'לפיכך אם נפל הכותל, המקום והאבנים של שניהם', מתעסקים חדש ימים בלימוד דברי תוספות ד"ה לפיכך, ואילו כאשר הרמב"ם אומר ל פ י כ ך, אין זמן להתבונן בדבריו אפילו רגע אחד".

---

[3] ראה להלן בפרק "במחיצתו של הלב אליהו".

והיה רבינו בעצמו "נאה דורש ונאה מקיים", כשהוא משתדל בכל כוחו להתחבר אל החכמים בכל מיני חיבור, כשדביקותו הנוראה בהם, מגלמת את דביקותו העזה בתורה, מתוך תחושה אמיתית, מתוך הרגשה שלימה שהתורה היא היא מקור חיותו.

עומק יגונו בסילוק חכמי התורה

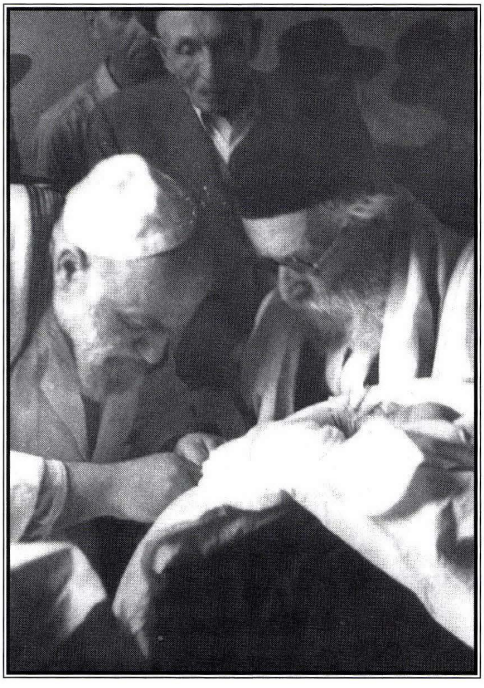

החזון איש סנדק

הדברים באו לידי ביטוי גם בצערו הגדול והנורא של רבינו, שעה שנודע לו על הסתלקותם של גדולי וצדיקי הדור לעולם האמת, כשהוא מביע את כאבו וצערו באופן בלתי רגיל.

מספר בנו רבי נח שליט"א:

במוצאי שבת קדש פרשת וירא תשי"ד, כאשר הגיעה מבני ברק השמועה כי נח נפשיה של מרן החזון איש זצ"ל, הלכתי מיד אל הישיבה, כדי להביא את השמועה הנוראה לידיעתו של אבא.

תיכף כאשר הודעתי לו יצא בבהילות מאולם הישיבה, פניו החוירו כסיד והוא הלך הצידה אל הפינה והחל להקיא, תוך שהוא פורץ בבכיות נוראות.

כיוצא בדבר אירע, כאשר נתוודע לסילוקו של ראש ישיבת מיר מרן הגאון רבי אליעזר יהודה פינקל זצ"ל. כך גם ארעהו, כשמעו את דבר הסתלקותו של רבו הגדול מרן המשגיח רבי אליהו לאפיאן זצ"ל וכזו גם היתה תגובתו בשמועות אחרות של פטירת גדולי הדור וחכמיו, כאשר פרץ סכר דמעותיו ומעיו נשתפכו חוצה.

התחושה העמוקה שההתחברות אל חכמי ישראל, מהווה מעשה דביקות בד' ובתורתו, הביאה אותו לידי הרגשים עמוקים באבידתם של החכמים. הוא חש ממש כמי שניתקוהו ממקור חיותו, עד שכאבו צרב בגופו.

כי נער ישראל ואוהבהו

ברם, לא רק אל חכמי התורה, דיבק רבינו את עצמו. בשקיקתו העצומה להעשיר את נפשו בעוד ועוד קנינים של תורה, קישר את עצמו לכל מי שאפשר היה לו לקבל ממנו ולהתעלות על ידו, נער כזקן, עד שהכל ראו בו התגלמות חיה של משנת בן זומא בריש פ"ד דאבות:

"איזהו חכם? - הלומד מכל אדם".

בהנהגה מופלאה זו, בה אחז כל ימיו, ביטא את מה שהיה בעצמו דורש תמיד מן התלמידים:

"הנביא הושע (יא, א) **קורא על עם ישראל 'כי נער ישראל ואוהבהו' - ופירש רבי ישראל סלנטר זצ"ל שהפסוק מציין שאהבת הקב"ה לישראל נובעת מחמת היותם בבחינת נער - במצב של חינוך והתלמדות, כנער הזה שכל עצמו עומד תמיד תחת חינוך והשפעה. זו הבחינה, בה נשתבח יהושע בן נון, התלמיד הגדול של משה רבנו ע"ה, כנאמר 'ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל'** (שמות לג, יא)**, ופירש האבן עזרא שעל אף שהיה יהושע בעת ההיא בן חמישים ושש שנה, קורא אותו נער, כי שירת את משה שירות נער'.**

תואר נכבד זה של "נער", הולם את אישיותו של רבינו, שכל ימיו מימי נערותו עד ימי זקנותו, נשבה בקרבו תמיד רוח רעננה כשל נער. כל ישותו אמרה **ה ת ל מ ד ו ת**, מתוך כמיהה והשתוקקות, כבחור צעיר, עול ימים.

עם הרעננות הזו, עם ה"נערות" הזו, היה משתתף בשעורי ראשי הישיבה זצ"ל ובשיחות המוסר, כתלמיד מן השורה, מלא חיות ותסיסה, בצמאון אמיתי להוסיף עוד לקח וסברא, עוד תורה ועוד תורה. גם בימי זקנותו, כשהוא משמש כמשגיח בא בימים, חיפש ללמוד מאחרים, מתוך שקיקת התורה.

וכשנסתלק רבינו לבית עולמו, והגאון רבי דוד כהן שליט"א מראשי הישיבה קם לספר בשבח מעלתו, ציין את מעלת ה"נער" בה נשתבח רבינו, כאשר כל ימיו בלי הפסק היה בבחינת נער המחפש להתלמד.

הגר"ד שליט"א המשיך לציין, כי רבינו היה רגיל לצטט מדברי הסבא מקעלם זצ"ל, שבכל מקום בדברי חז"ל נקרא החכם בשם **ת ל מ י ד ח כ ם**, כי על כן זהו תורף ענינו, להיות תמיד בבחינת **מ ת ל מ ד**. וכזאת פירש אדוננו הגר"א בביאורו לשיר השירים, כי התואר **ת ל מ י ד** מורה שהוא נעדר וחסר ותמיד הוא בגדר **ת ל מ י ד**. וכאן הוסיף ראש הישיבה הגר"ד שליט"א ואמר, כי בחינת "**נ ע ר**", טומנת בחובה נקודה נוספת ועמוקה יותר - **התבטלות מוחלטת!** גם המשמעות המופלאה הזו, נכללה בשבח מעלתו של רבינו, באופן מיוחד מאד, כאשר על אף היותו משמש משגיח בישיבה, ובעצם תפקידו כיהן כ"רב" לתלמידים, עם כל זאת נשאר תמיד בבחינת "תלמיד" שביטל עצמו ודעתו מפני "רבותיו". הוא היה תלמיד לרבני הישיבה, גם לראשי הישיבה בני גילו והוא גם היה תלמיד לתלמידי הישיבה, חרף היותם צעירים לימים.

ומכאן, הכבוד הגדול והמופלא שרחש רבינו לכל צורבא מרבנן, אף לצעירי תלמידי חכמים. היה זה בחינת כבוד של תלמיד לרבו, כבוד שרחש "הלומד מכל אדם" למי שאפשר לו ללמוד ממנו. כענין מה שדרשו בכתובות (קג, ב): "**ואת יראי ד' יכבד - זה יהושפט מלך יהודה, כשהיה רואה תלמיד חכם, היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו רבי רבי, מרי מרי**".

ברגשי כבוד לספרי הקדש

מתוך שהיה רבינו דבוק בתורה ובחכמיה, עד שהביע תמיד כבוד ללומדיה, גילה גם רגשי כבוד לספרי הקדש, ספרי תורה שבעל פה, עד שהכל ראו בו בחוש, קיומם הפשוט של דברי המסילת ישרים (פי"ט), אשר בבארו מעלת החסידות, האריך לפרט הנהגת כבוד הספרים, כשהוא מסיים ואומר:

"הן אלה דברים שאסרו חכמינו ז"ל לכל עדת ישראל, והחסיד יש לו ללמוד מאלה ולהוסיף עליהם כהנה וכהנה לכבוד ד' אלקיו".

משום כך הקפיד תמיד לסדר את הספרים שבהיכל הישיבה, שיהיו מונחים בכבוד. בשנותיו האחרונות, כאשר כבר קשתה עליו ההליכה, בלטה הנהגתו זו בפני יושבי

בית המדרש, אשר ראוהו פעמים רבות נשרך לאורך בית המדרש ומשעקבו אחר היעד שלו, גילו שהוא משרך רגליו כדי לסדר ספר שעומד על גב ספר אחר, באופן שיש חשש שמא יפול.

הנהגתו זו של רבינו, בלטה עד מאד, עד שראש הישיבה הגאון רבי שמחה זיסל ברוידא זצ״ל, ראה לנכון להעיר את תשומת לבם של בני הישיבה, תוך כדי ״שיחת מוסר״ שהשמיע:

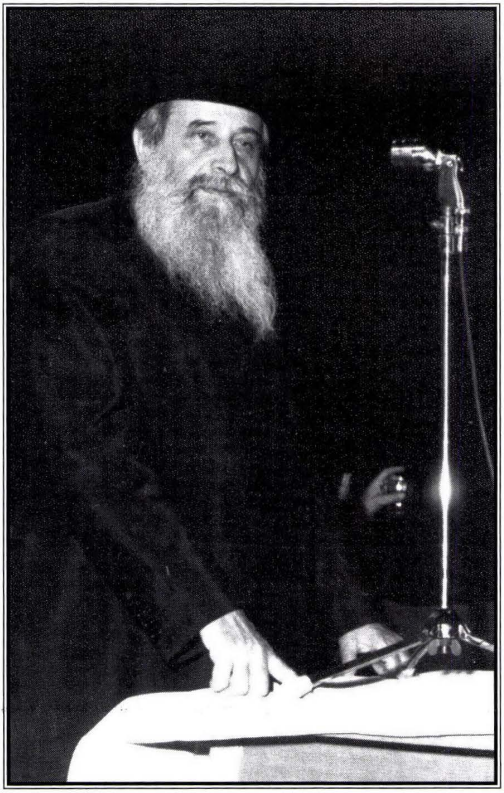

רבי יחזקאל סרנא

״איך זאת לא נזהרים בכבוד הספרים, והלא בכך גורמים גם טירחא למשגיח, אשר הינו אדם לא צעיר׳...

כאשר נשאל רבינו, מה ראה על ככה לדאוג כל כך שמא יפלו הספרים המונחים זה על זה בערימה, הלא מן הסתם לא יפלו הספרים, השיב בדברים ששמע ממרן ראש הישיבה הגאון רבי יחזקאל סרנא זצ״ל, שאף הוא נשאל בזה ונענה ואמר:

״אם היה לך כלי קריסטל והיו הכלים מונחים בערימה זה על גב זה, וכי היית מסוגל להניחם כך?! ודאי שלא! אלא מה, בספרים אתה עושה חשבון, שלכל היותר אם יפול ספר, ננשק אותו, וכי הספר צריך את הנשיקה שלך?!׳...

ואף זו מכבוד הספרים:

יצאתי פעם - מספר תלמידו הרב עמירם ולדנברג שליט"א - מ"אוצר הספרים" לכיוון בית המדרש ובידי ספר. ברגע בו עמדתי ליכנס לבית המדרש דרך הפתח האחורי, הגיע רבינו אל פתח הבית וכמובן כיבדתי את רבינו שיכנס ראשון. אך בראותו את הספר בידי, כבדני ליכנס ראשון אל בית המדרש. סרבתי ליכנס, בנימוק שאין זה מן הכבוד שאכנס תחילה, תוך העלאת אפשרות שאני אסובב את בית המדרש ואכנס דרך הפתח הראשי. אולם, רבינו דחה את הרעיון על הסף, בדרשו ממני שבדוקא אכנס ראשון מן הפתח בו עמדנו.

"זהו כבודו של הספר!" - טען רבינו בתוקף.

אף הוא הקפיד על שמירת ספרי הקדש בהם למד והגה, לבל יפגעו בשימוש בלתי הגון, כפי שמצוי אצל צעירי התלמידים. ארע פעם, כאשר החל ללמוד מסכת חדשה שהחברותא שלו הרב אליעזר מנדלזון שליט"א, טרם רכש לעצמו את כרך המסכת הנלמדת. הלה ביקש ליטול גמרא מן הש"ס העתיק שהיה בבית רבינו, אך רבינו מנע זאת ממנו ונימוקו עמו:

"אני אלמד בש"ס הישן ואשמור עליו!"

ברם, תוך כדי דיבור חזר בו ואמר:

"וכי מה אני צריך ש"ס בארון?!"

על משמר כבוד היכל התורה

גם על כבוד בית המדרש הקפיד רבינו עד מאד, שלא לעשות בו כל תשמיש של חול, גם אם באופן עקיפין יש לו שייכות עם תורה.

אחד הכוללים בירושלים עיה"ק, עמד תחת הנהגתו הרוחנית של רבינו, כשבידו הופקדה גם סמכות החתימה על טופס הדיחוי משרות צבאי של בני הכולל, בהצהרת "תורתו אומנותו". מפעם לפעם - כל אחד בעתו ובזמנו - היו בני הכולל מגיעים אל רבינו אשר ישב ספון בהיכל הישיבה, ומחתימים אותו על הטופס הנדרש. אבל רבינו, לא היה חותם בין כתלי בית המדרש, אלא נכנס לחדר צדדי, כמו החדר שהוקצה לשתית המים ושם היה חותם.

כזו היתה הנהגתו, אשר נבעה מתוך התקשרותו אל התורה בעצמותה, ונטעה בו נטעים נאמנים של אהבת תורה, שמצאה את ביטויה אף גם בכבוד הגדול שרחש אל חכמי התורה, אל כלל לומדי התורה, אל ספרי הקדש ואל היכלה של תורה.

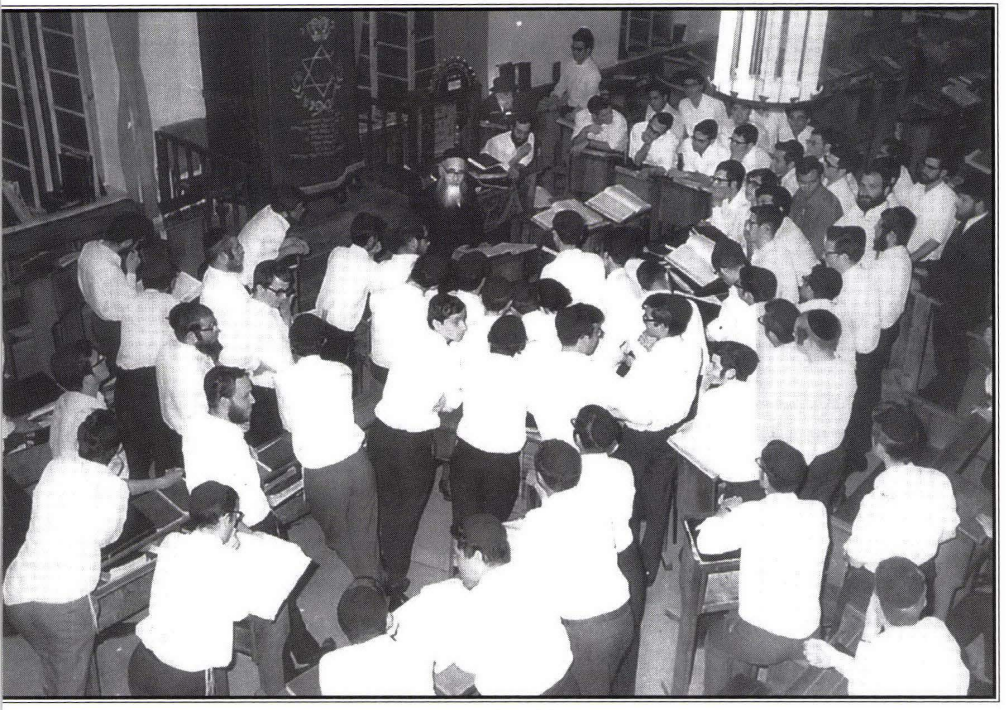

רבינו משתתף בשיעור כללי של רבי משה חברוני בהיכל הישיבה

פרק ו׳

כמלאך האומר גדל

עמוד התווך של בית המדרש

משזכה רבינו למלא את כליו בתורה, אותה רכש לעצמו בכח מידה מופלגת של אהבת תורה יוקדת, אפופה בשמחתה של תורה אשר מילאה את כל ישותו, זכה גם ללהט את כל סביבותיו באש התורה שיקדה בו ולזכות את הרבים במיגו דזכי לנפשיה.

מעת הכנסו לשמש בקודש בישיבה הקדושה, רתם עצמו בכל לב ונפש, גוף ונשמה, להשפיע מרוחו הנאמנה על בני הישיבה. מעייניו היו נתונים תדיר בשאיפה לגדל בני עליה, תלמידי חכמים, דרופתקי דאורייתא, השתולים על מבועי התורה, כשהוא עצמו משמש בדבר אות ומופת לכל תלמידי הישיבה לדורותיה. יגיעתו בתורה בדיבוק חברים, מתוך ריתחא דאורייתא מופלאה, נסכה עוז וחיל בכל בני הישיבה להגביר חילם לאורייתא.

רבינו לא נדרש, איפוא, לדבר הרבה על ליבות התלמידים, להשקיע את מעיינם בתורה, באשר מעשיו דיברו בעד עצמם. הוא היה ה״רוח חיים״ של היכל הישיבה והוא אשר נתן את ה״טון״ לקול התורה שהשתפך בהדר, בחלל הבית.

תודה אני לא רואה!

אלא, שעם כל זאת, פעמים גם ראה חובה לנפשו להיות תובע בפה, כאשר השעה היתה צריכה לחזק את הכלל או את הפרט, להתעצם בעמל התורה ובשקידתה. בכגון דא, היה רבינו עומד כמלאך המכה על קדקדם של הברואים ואומר להם ״גדל!״

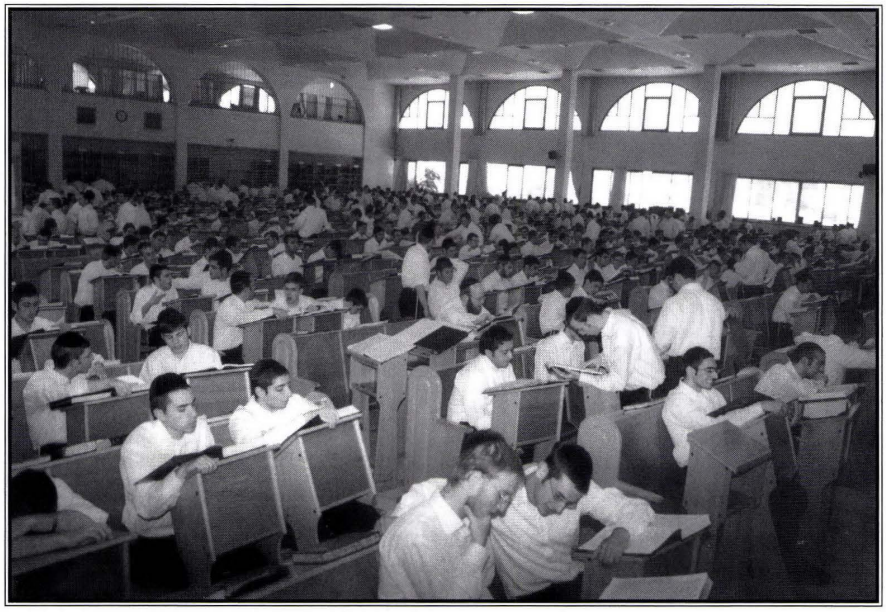

בני הישיבה בשעת הלימוד

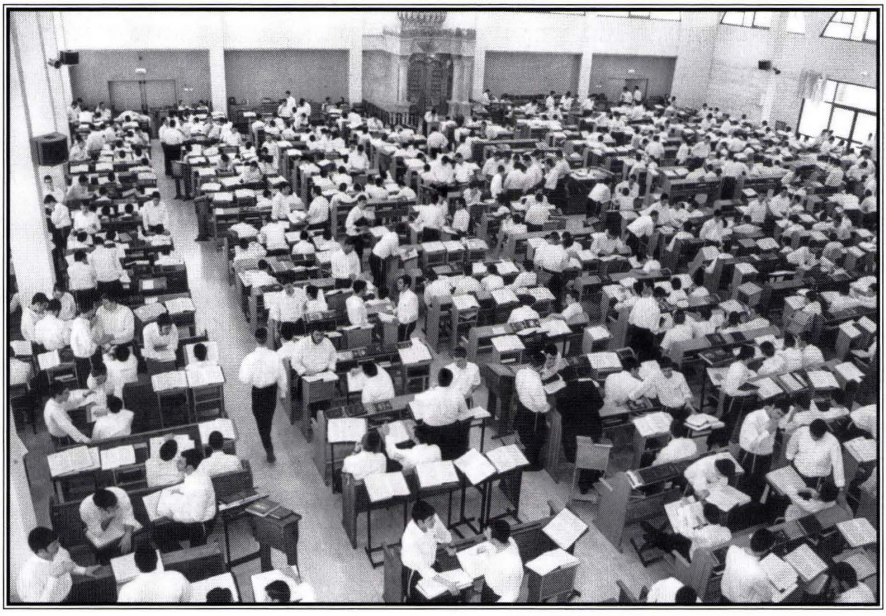

ארע, שנכח פעם לראות כי האוירה הכללית של הישיבה אינה סוערת דיה בסער מלחמתה של תורה. הדברים נגעו אל לבו והוא קם וסיפר ברבים מעשה שהיה בתלמידיו של רבי ישראל סאלנט'ר אשר קיבלו על עצמם ללמוד תורה לשמה. פעם אחת, נכנס רבי ישראל אל הקודש ומצא אותם שהם עוסקים בתורה בקול נמוך. עמד רבי ישראל ואמר:

"לשמה אני רואה כאן, אבל תורה אני לא רואה!"

זוהי מהותה של הישיבה

אף הוא הדגיש באזני התלמידים, כי עיקר תפקידם לגדול כתלמידי חכמים שכל הוויתם בעומקה של תורה, וכי עיקר תפקיד הישיבה - להצמיח מקרבה תלמידי חכמים שכאלה.

ארע פעם אחת - מספר הרב הגאון רבי בנימין כהן שליט"א - שהגאון רבי הלל זאקס שליט"א, מראשי הישיבה, סיים את ה"שיעור כללי" באיחור. משנסתיים השיעור, התפתח ויכוח תורני סוער בין בני הישיבה, אשר נשאו ונתנו בעומקו של ה"שיעור", עד שלהט בית המדרש כולו בריתחא דאורייתא.

מחוגי השעון התולה על כותל בית המדרש, המשיכו לנוע בקצב. הזמן הקבוע לתפילת מנחה, חלף זה מכבר ועדיין לא נעמדו הקהל להתפלל. עד שאחדים מבני הישיבה ניגשו אל רבינו ותמהו בפניו על שיבוש סדרי הישיבה.

תגובתו של רבינו, ביטאה את המבט האמיתי על צורתה של הישיבה. הוא החוה באצבעו כלפי הבחורים שהתלהטו בויכוח ואמר:

"דאָס איז די ישיבה!"

דוקא התמונה הסוערת הזו, כשהיכל הישיבה הומה כמרקחה בפלפולא דאורייתא, היא היא מהותה של הישיבה. זהו עצם ה"חפצא" של הישיבה.

יודעים את התורה

בעוז חפצו להעמיד דורות של גדולי תורה, היה תובע מבני הישיבה להתעצם גם בידיעת התורה, כשהוא מעורר אותם תמיד על הצורך לרכוש עוד ועוד דפי מסכתא בהיקף רב ולחזור ולשנן תדיר, עד שיהיו כמונחים בקופסא.

אף הוא יזם את המבחנים שנערכו בישיבה כל חודש ובפרט המבחן בסוף ה"זמן" על הלימוד בבקיאות המסכתא. רבות השקיע בהצלחת הענין, עד שכל החודש האחרון של ה"זמן" היה עסוק בענין, כשהוא מתעניין כמה בחורים עומדים להבחן ומשתדל לזרז את בני הישיבה, להרבות את ציבור הנבחנים. גם בשעת המבחן, עמד ופיקח בעצמו על כל המלאכה, כדי לעודד את הבחורים להספק ולשינון הגמרא. וכבר העיד בו ראש הישיבה הגר"ד כהן שליט"א, שמסר נפש ממש על ענין ה"הספק" בסדר הבקיאות, בעוז חפצו לגדל תלמידי חכמים היודעים את התורה.

בהיותו מבקש לזרז את בני הישיבה לידיעת התורה, לא נמנע רבינו גם מלספר על עצמו כיצד למד בבחרותו שתים עשרה פעם יבמות בזמן חורף אחד, או תשע עשרה פעם קידושין בזמן קיץ אחד!

פעם אחת - מעיד בו תלמיד חכם מופלג - ביקש רבינו להמחיש את הצורך לדעת את המסכתא הנלמדת. הוא עמד ותיאר בגיחוך, כיצד ישבו שני למדנים ולמדו בחברותא את המשנה הראשונה בפרק הפרה, כשהם מתעכבים שעה ארוכה מדוע שנה התנא "שור שנגח את הפרה" ולא שנה "פרה שנגחה את השור", עד שלאחר משא ומתן

בכנס של קרן פרסים לנבחנים ע"י קרן "אטינגר". מימין: רבי שמחה זיסל ברוידא, רבינו, רבי משה חדש, רבי ברוך דב פוברסקי, נושא דברים הגאב"ד דערלוי

ארוך בפלפולא דאורייתא, החליטו להמשיך ללמוד את המשנה. והנה, להפתעתם גילו, שהתנא בעצמו ממשיך ואומר: "וכן פרה שנגחה את השור"...

משך עשרות שנים - סיים אותו ת"ח - נותר אצלי רושם עמוק מאותו תיאור, אשר קרא תגר על צורת הלימוד האיטית, שנעשתה למחלת רבים וטובים.

שמירה קפדנית על סדרי הישיבה

בהיותו משרת את פני ד' בהיכל הישיבה ומשמש כעמוד התווך של בית המדרש, ראה חובת קודש לנפשו להקפיד ביותר שלא להחסיר מסדרי הישיבה, כשהוא קובע את תלמודו עם החברותות שלו, בהיכל הישיבה. אמנם, בחלקו השני של סדר ראשון, נהג בדרך כלל לנסוע לבית החולים "הדסה", להיות לעזר בגופו ובנפשו לחולי ישראל המאושפזים, כפי שיסופר עוד בס"ד בהרחבה להלן [1], אולם בסדר שני, הקפיד הקפדה יתירה על עצמו שלא לחסר כלל. מה גם, שבתוקף תפקידו, הוטלה עליו - מצד הנהלת הישיבה - הנוכחות בהיכל הישיבה בסדר זה, ומי כמוהו הקפיד למלא את תפקידיו בנאמנות שלימה.

הרה"ג ר' דוד רימר שליט"א, אשר זכה ללמוד איתו בחברותא בסדר שני משך ארבע שנים, סיפר, שרבינו סח באזניו:

"לי אסור לאחר לסדר. אני משגיח והנהגתי מהווה דוגמא לציבור!"

לפיכך, פעמים רבות, כאשר נדרש להתעכב בבית החולים לסייע לחולים, ונוכח לראות ששעת תחילת ה"סדר" קרבה והולכת, היה משנה ממנהגו, ותחת נסיעה מתמשכת בתחבורה ציבורית, נסע על חשבונו נסיעה פרטית במונית, כדי להגיע בזמן לתחילת ה"סדר".

פעמים רבות, נאלץ אף לוותר על ארוחת צהרים ועל מנוחה קלה והיה מגיע הישר מבית החולים אל היכל הישיבה, ובלבד שלא לאחר את בואו ל"סדר".

כך נהג גם בשנות השבעים שלו, כאשר הוויתור על מנת האוכל ועל רגעי המנוחה, נתן בו את אותותיו.

---

[1] ראה פרק "למען חולי ישראל".

ומכיון שהכיר בעצמו שמטבע הדברים, עלול הוא - במקרים שכאלה - להירדם על תלמודו, היה מאמץ את כוחותיו ללימוד בעמידה על ידי הסטענדער, כשהוא מבקש מהחברותא שלו:

"אם בכל זאת ארדם, תעיר אותי!"

כך נמשכה הקפדה יתירה זו "סדר" אחר "סדר", יום אחר יום, "זמן" אחר "זמן" - משך שנים, כשרבינו שומר בכל תוקף על סדרי הישיבה ומשמש בהנהגתו דוגמא לבני הישיבה.

הקפדה יתירה בזמני רפיון

באופן מיוחד, הקפיד רבינו על שמירת סדרי הישיבה בזמני רפיון, כמו ימי החנוכה, כאשר מחמת מצות הדלקת הנר, כשהללו מדליקים בשקיעת החמה והללו מאחרים להדליק בצאת הכוכבים, משתבש כמו מאליו לימוד התורה בסדר שני. רבינו השתדל בכל עוז להיות ממעמידי בית המדרש באותן שעות, ולעמול בתורה עד סוף ה"סדר" כבכל יום ויום, כשנוכחותו האישית משפיעה על תלמידי הישיבה.

כך גם עמל בעמל נפשו לחזק את לימוד התורה בימים של "סוף הזמן", כשהוא עומד על המשמר לבל יתרופפו עמודי בית המדרש גם ב"זמן" אשר כזה, כאשר בני הישיבה, יגיעי כח נתונים היו להשפעת ה"תורה מתשת"...

משום כך, לא היתה דעתו נוחה מיציאתם של בני הישיבה "לחזק" את אוירת "סוף הזמן" בישיבות אחרות. הוא גרס, שנוכחותם של אותם תלמידים אשר יש בחילם "לחזק" את ה"רפו ידיהם" במקומות תורה אחרים, נדרשת באותה מידה בהיכלה של חברון, בחינת "ענייי ביתך קודמין".

וכך מעיד בו הרב יצחק קמינר שליט"א:

"ב'סוף זמן' אחד, ביקשה הנהלת אחת הישיבות בצפון הארץ לחזק את תלמידיה, כשהיא פונה אל קבוצות מתלמידי הישיבות הגדולות, המונות תלמידים למאות, להסתופף בצילה בימי סוף הזמן, כדי לחזק את שורותיה. כך הוצע לחברי ולי להצפין, על מנת לחזק ולהתחזק בלימוד בסוף הזמן.

שמתי פעמי אל רבינו, כדי להתייעץ עמו בדבר. תשובתו שהיתה נחרצת ומפתיעה, קיפלה בתוכה גם את מידת ענוותנותו:

"אם היית רוצה לנסוע, כדי לשמוע שיחות מפי המשגיח דשם, הבקי מאד בספרי המהר"ל, דבר שאינו בנמצא אצל המשגיח כאן, הייתי אף ממליץ לך לנסוע, אולם אם מטרתך רק כדי לחזק, דע לך כי כאן בישיבה, נוכחותך נחוצה לא פחות לחיזוק הלימוד".

על אתר - מסיים התלמיד - נגנזה התכנית.

שמירת ערב שבת ושבת קדש

אחד מן הדברים שרבינו לחם למענם בעוז, בכל נפשו ובכל מאודו, היה חיזוק הלימוד בימי ששי ובימי שבת קדש. אף ב"ועדים" אשר מסר לבני הישיבה, היה מדבר תדיר על חומרת הדבר, באשר יומיים בשבוע נעשו כמין "בין הזמנים". מתוך כאב לבו, היה פונה אל התלמידים, בטענת "בואו חשבון" פשוטה:

"אם נצרף את ימי ששי שבת וימי בין הזמנים הקבועים, הרי ששליש מן החיים נעשו ימי חופש".

והוא לכשעצמו, היוה דוגמא חיה כיצד ימי ששי וימי שבת קדש, נעשים ימים של תלמוד תורה, כמסופר בפרק הקודם.

בתקופת הנהגת שעון קיץ, היה רבינו מדבר על לב בני הישיבה, על הריוח הגדול שיש בכך, כאשר למרות כל ההכנות הנדרשות לשבת, ובנוסף לזמן מנוחה די הצורך, נותר עוד זמן רב לעסוק בתורה. אף הוא היה מציג בפני התלמידים כיצד צריך להראות סדר היום של תלמיד ישיבה בימי ששי של זמן קיץ, כאשר אחר כל הכנותיו לקראת שבת, ישנה אפשרות ללמוד וללמוד והיום לא נגמר...

במקביל, המריץ את בני הישיבה לנצל את לילות השבת של זמן חורף לשקידת התורה. בדאגתו העמוקה לגדלותם בתורה של תלמידיו ובשאיפתו הטהורה לגדל דורות של גדולי ישראל, היה בא בטענה של ממש כנגדם:

"הזמן היקר של לילי שבתות, ארוך הוא מן הזמן של סדר ראשון"...

לאחר שאירע אסון בישיבה ואחד מן התלמידים נסתלק בחטף בטביעה, חולל רבינו מהפכה בישיבה לחיזוק הלימוד בשבתות.

ראשית דבר, ביטל את ה"מנין" הנוסף לתפלת שחרית, שהיה נהוג עד אז בישיבה, אשר התאים את עצמו לסוף זמן קריאת שמע כדעת הגר"א. רבינו תיקן, שהכל יתפללו במנין אחד בהיכל הישיבה, בזמן תפילה הנהוג בכל הישיבות, כשהוא מוסיף לתקן שמיד אחר תפילת מוסף יערך "קידושא רבא" ולאחריו יתקיים "סדר" לימוד, עד השעה שתים עשרה ומחצה, ורק אחר ה"סדר" תערך סעודת השבת.

ומשייסד את "סדר" הלימוד בשבת קדש, שינה רבינו בעצמו את כל סדר יום השבת שלו, כאשר בשאיפתו לחזק את הלומדים, היה יושב ועוסק בתורה בזה ה"סדר" כאחד מן התלמידים, כשרק בשעת הצהרים היה פונה לביתו לסעודת השבת.

כך היווה רבינו מופת לבני הישיבה, כיצד נעשה יום השבת יום של תלמוד תורה, הדבר הפך לקבע בסדרי הישיבה עד היום הזה, כשכל אותן שעות לימוד בעבר בהווה ובעתיד, נזקפות לזכותו.

"כולל" לימי ששי וש"ק

אך נפשו לא שבעה בכך. שאיפתו הגדולה לחזק את שקידת התורה בימי ששי ושבת קדש, לא הצטמצמה רק בין כתלי הישיבה, הוא היה נושא דברים במעלת הדבר, במקומות תורה רבים.

כך נתייסד בקהילת קודש "רמת אלחנן" בבני ברק, "כולל ששי שבת", כאשר הדברים החוצבים אשר נשא ברבים בשבח מעלת הלימוד בימי ששי ושבת קדש, עוררו את ליבו של אחד מתלמידי החכמים דשם, הרב הגאון רבי מרדכי אברהם הרבסט שליט"א, אשר צירף מחשבה למעשה ויסד במקום "כולל" לימי ששי ושבת.

רבינו, ששש על התיסדות הכולל, תמך בו מאד, הן בממונו - כשמשך למעלה מעשרים שנה היה שולח בקביעות את תרומתו להחזקת הכולל והן ברוחו - כשמפרק לפרק היה משמיע מדברותיו במוסר בפני בני הכולל.

מה נהדר היה המחזה, כיצד כל פעם שהיה רבינו נכנס אל בית המדרש דרמת אלחנן, מקום שבתם של בני כולל ששי שבת, היה מתמלא שמחה במידה שאינה ניתנת לתיאור, לנוכח הציבור הגדול שיושב ועוסק בתורה בשבת קדש.

מוסר שיחה בכולל שישי שבת בבית הכנסת המרכזי ברמת אלחנן

מלווה בנכדיו בשכונת רמת אלחנן

משאת נפשו של רבינו לחזק את הלימוד בימי ששי ושבת קדש, ניכרת אף משיטי צוואתו, כאשר אחד מן הדברים הבודדים שביקש שם, הוא:

"לבקש מכל בני הישיבה שיעשו איתי חסד להוציא אותי מכף הקלע, להתחזק במשך השנה ללמוד סדר חזק ביום ששי וגם לחזק את הלימוד ביום שבת קודש..."

ולא בכדי נחקקו המילים בצוואתו. כי על כן, הוא ראה בכך משאלה עיקרית, שראוי לצוות עליה לדורות.

ואמנם, זכה רבינו שנתמלאה צוואתו, כאשר אחד מצאצאיו יסד כוללים ללימוד בימי ששי ושבת קדש - נחת רוח אמיתית למי שמסר נפשו על הדבר בחיים חיותו.

רגשות נואים לנוכח הלימוד בזמני דפיון

כתלי בית הכנסת המרכזי של ק"ק "רמת אלחנן", שהכירו את השמחה שהיתה נסוכה על פני רבינו כל אימת שהיה בא בשערי הבית בימי ששי ושבת וצופה בחזיון המופלא של לומדי כולל ששי-שבת, היו עדים גם לעונג הגדול שנדשן בו רבינו בימי "בין הזמנים", שעה שנכנס אל בית המדרש ומצא בו ציבור גדול ההוגה בתורה בדיבוק חברים.

אהבתו המופלגת לתורה, לא יכלה להסתיר את רגשותיו שגאו לנוכח הקהל הקדוש שישב ועסק בתורה, חרף יומי דפגרא שפשו בקירות היכלי התורה.

הרגשות העמוקים שלו למראה ציבור הלומדים, פרצו גם - לפי עדותו של תלמידו הגאון רבי שמואל יעקב בורנשטיין שליט"א, ראש ישיבת "קרית מלך" - כאשר נכנס פעם אל היכל הישיבה דחברון ב"סדר" דליל ששי, ומצא ציבור גדול לומד בחזקה. רבינו לא היה רגיל להמצא בבית המדרש באותה שעה הסמוכה לחצות הלילה, ובראותו את בני הישיבה לומדים בעוז חיל, התרגש למאד, עד שבהתרגשותו פרץ בבכי, תוך הבעת הודאה לד':

"ברוך ד' לומדים כל כך חזק!"

עומק הכאב לנוכח ביטולה של תורה

וזה לעומת זה. כאשר הגיעו לאזניו שמועות על רפיון בתורה, גם אם הגיעה השמועה מבין כתלי ישיבה אחרת, היו הדברים נוגעים אל לבו והיה מיצר צער גדול.

וכאשר ביומי דקייטא, נכנס אל היכל הישיבה הממוזג בשעת תחילת הסדר וספסלי בי מדרשא עדיין לא נתיישבו, קרא מנהמת לבו:

"בפנים גן עדן ובחוץ גיהנם, והבחורים בחוץ?!"

ומה עמוק היה כאבו לנוכח ההוא יומא דשוקא - "שוק החברותות", שהיה מתבצע בסופי ה"זמן", בתוך היכל הישיבה.

אותו "שוק" היה נגרם - בדרך כלל - כאשר אי-אילו מבני הישיבה היו מתחילים לדון איש עם רעהו בדבר קביעת "חברותא", עד מהרה היה מתפתח "שוק" מקומי, שסחף אחריו את כל יושבי בית המדרש, כאש המתפשטת בשדה קוצים. הלחץ שאחז בבני הישיבה להיות "מסודרים" בחברותא הולמת למבוקשם, העמיד את הכל על רגליהם, עד שנעשה ההיכל כמרקחה.

רבינו, שנכח פעם בהתפתחותו של "יום שוק" זה, לא יכל שאת את התופעה החמורה הזו של ביטול תורה דרבים. בכאב נוראי ניתר ממקומו, ניגש אל הבימה והיכה עליה בחזקה, וכשעיניו זולגות דמעות דרש להפסיק על אתר את ה"שוק", כשהוא זועק מקירות ליבו:

"איך אפשר ביטול תורה דרבים שכזה? וכי אתם רוצים שאלקה בהתקף לב?!

בהזדמנות אחרת זעק מתוך כאב:

"מי שמסוגל לגרום ביטול תורה כזה, איני יכול להצהיר עליו שתורתו אומנותו".

וכך, כשכולו אחוז כאב אמיתי על עלבונה של תורה, עבר רבינו מספסל לספסל ותבע להפסיק את המשא ומתן, עד שכאשר נכחו לראות בעליל את כאבו האמיתי, הופסק ה"שוק" באחת, באופן בלתי צפוי. רישומם של הדברים, נחרט עמוק בלב התלמידים וקבע את השפעתו עליהם לאורך ימים ושנים.

בחדש אלול תשנ"ג, נכח שוב רבינו ב"יום השוק" של החברותות. בדם ליבו מנע את קיומו, כשהדבר נוגע בציפור נפשו, עד שחש ממש ברע והוכרח לצאת לביתו. בדרך הילוכו מן הישיבה, תינה בפני נכדו שיחי' את עומק צערו, על כך שמלבד ה"ביטול תורה" הנוראי הכרוך ב"שוק" כזה, עוד יש בו משום ליקוי חמור ב"בין אדם לחבירו", שהרי ישנם תלמידים הנותרים ללא סידור חברותא - היתכן?!

זמנו של בן ישיבה יקר מכל

אך לא רק על זמנו היקר של הציבור, נתן רבינו את לבו, לבל יאבד בביטולה של תורה. גם את חשיבות זמנו של היחיד, העלה על ליבו.

אחד התלמידים סיפר, שבבחרותו הוזקק לטיפול רפואי, וכמובן, האיש שעמד על הטיפול, היה רבינו, איש החסד, אשר כמה פעמים אף טרח בגופו לילך איתו אל הרופא.

פעם, כאשר המתינו בתור בחדר ההמתנה של הרופא, נכנס עסקן ציבורי מפורסם והצטרף אל הממתינים. הרגשתי - מספר התלמיד - שראוי לוותר על התור לאדם זה, העוסק בצרכי ציבור. אך רבינו, לא הניח לי לוותר ונימוקו עמו:

"אתה בחור שלומד ואדם זה עוסק בצרכי ציבור אבל אינו לומד, אם כן הזמן שלך חשוב יותר ואסור לך לוותר!"

היה זה - מסיים התלמיד - לימוד עצום עבורי, מהי יקרות הזמן בכלל ומהי יקרותו של לימוד התורה.

כך עמד רבינו על משמר תלמודו של כל יחיד מבני הישיבה, כאשר בהיותו שוקד תדיר על תקנתם, היה מדבר על ליבם מה גדולה היא חובתו היחודית של בן ישיבה, שיהא חלקו תמיד מיושבי בית המדרש.

אין כבוד כתורה

ומעשה שהיה בשנות זקנותו של רבינו. תלמיד חכם חשוב מבוגרי הישיבה ששימש ברבנות באחת מערי ישראל, נשלח בהוראת רבותיו לשתדלנות ציבורית קבועה. בהגיעו פעם אחת להתארח בשבת קדש בין כתלי הישיבה בגבעת מרדכי, זכה הלה

להתייחסות חשובה מצד בני הישיבה, אשר התגודדו סביבו משך כל השבת. אף כאשר הגיע הלה להתפלל תפילת ערבית דמוצאי שבת במעונו של רבינו, התרגשו בני הבית לנוכח הופעתו.

כל אותה שבת, התהלך רבינו באי-נוחות, כשהוא נותן אל ליבו לחזור ולשנן באזני בני הישיבה ובאזני בני ביתו, כי החשיבות האמיתית של אותו תלמיד חכם, נובעת אך ורק מן התורה הספוגה בתוכו ולא מן המעמד החיצוני שלו.

"**כל מעמדו הציבורי** - הפטיר רבינו - **אינו אלא ירידה למען הציבור, אבל אין בו עליה**"...

חזור כך מן המשודדים

גם במקרים שבהם התבקשו בני הישיבה לעסוק בעניני ציבור, היה רבינו עומד על המשמר וקורא לעומתם "אין זה תפקידכם", תוך שהוא מצטט פסקם של חז"ל (ערכין יא, ב): "**משורר ששיער חייב מיתה**".

לרבים מן התלמידים חרות על לב, אותו מעשה המובא בירושלמי (חגיגה פ"ו, ה"ז), שהיה רגיל על לשונו של רבינו, שעה שביקש להעמיד בפני בני הישיבה, מה חובתם בעולמם:

"**ר' אבהו הוה בקיסרין, שלח לר' חנינה בריה מזכי בטבריה** (- שלח את ר' חנינה בנו שילמד בטבריה). **שלחון ואמרון ליה גמל הוא חסד** (- שלחו והודיעוהו שבנו עוסק בגמילות חסדים בטבריה). **שלח כתב ליה, המבלי אין קברים בקיסרין שלחתיך לטבריה?!** (- הלא כדי לעסוק בגמילות חסדים, לא נזקקת לצאת מקיסרין, למה שלחתיך לטבריה אם לא לעסוק בתורה)".

וכשהיה רבינו מכה במקל נועם על קדקדם של בני הישיבה ואומר להם גדל, היה מסתייע בדברי הירושלמי, תוך שהוא מפטיר ואומר:

"**גם את הגמילות חסד הגדולה ביותר, אפשר לעשות בתוך תחומי הישיבה - לסייע ולעודד בחור וכדומה!**"

חיי בעלי חכמה ומבקשיה

כך, במחיצתו של רבינו, חשו התלמידים, שחיי התורה הם עצם החיים וכי כל חובתם בעולמם, אינה אלא להיות שקודים תמיד על מבועי התורה, בתוך אהלה של תורה.

וכבר הוה מרגלא בפומיה דברי הרמב"ם (פ"ז מהלכות רוצח ה"א):

"תלמיד שגלה מגלין רבו עמו, שנאמר וחי, עשה לו כדי שיחיה וחיי בעלי חכמה ומבקשיה בלא תלמוד כמיתה חשובין".

והיה רבינו עומד ומקשה:

"והרי אפשר להביא לעיר מקלט אוצר ספרים שלם, כדי שהתלמיד ילמד בעיון כל צרכו ומה צורך איפוא להגלות עמו את רבו?

רבינו כותב אות בספר תורה

הוא מותיב לה והוא מפרק לה:

"על כרחך, מבואר שכיון שקיימת אפשרות להתעלות יותר בלימוד מפי הרב, הרי אם חסר בשטייגען הזה, נידון הדבר כ'בלא תלמוד' ו'בלא תלמוד - כמיתה חשובין".

וכשהיה רבינו חוזר על היסוד הנורא הזה, היה מפטיר ואומר:

"אין זה דבר מוסר, אלא הלכה פסוקה!"

הן לא בכדי שח אחד מן התלמידים, שבשנות נעוריו, היתה לו הקירבה אל רבינו למשיב נפש, להסיר כל התחבטות מצויה באלו השנים.

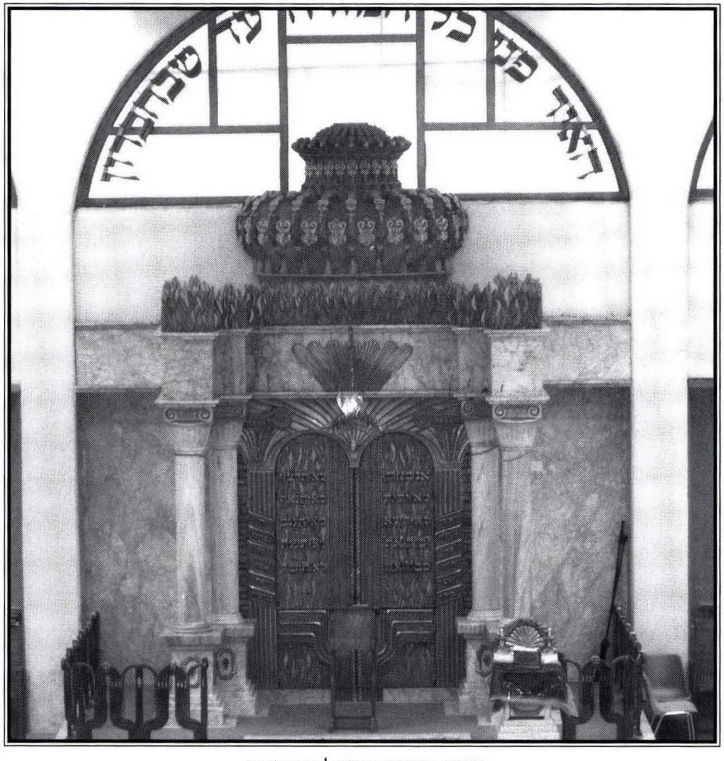

ארון קודש בהיכל הישיבה

אי אפשר - מציין התלמיד - לזכות בתפיסה שחיי התורה הם עצם חיינו, ללא קירבה פשוטה לאדם שאילו הם חייו.

והתלמיד מוסיף ומספר בגעגוע: הדברים הגיעו עד כדי כך, שבמכתב אל חבר שהתרחק מחיי תורה ומצוות, תארתי לו את דמותו של רבינו, מתוך הרגשה בטוחה שתיאור כזה, ודאי יחיה את רגשי האמונה שבליבו.

כזו היתה צורת חייו של רבינו, חיים של "בעלי חכמה ומבקשיה" - "חיים שיש בהם אהבת תורה ויראת שמים", אשר נסכו עוז ותעצומות על כל סביבותיו והציתו את אש התורה בלב בני הישיבה.

פרק ז׳

המשגיח

אוצר ויוצר

ממלכת חברון המעטירה, אשר כל אחד מחניכיה - מלך בכח, זכתה לענוד את רבינו עטרה לראשה, כמסתת וכמשרטט אצילות דמויות חניכיה.

היו בו ברבינו שני אוצרות רוח נדירים, אשר הכשירו את נפשו להחזיק ברומו של התפקיד - **ה מ ש ג י ח** . היו בו את סגולות **התלמיד והרב** כאחת, או כפי שהיטיב להגדיר זאת מרן ראש הישיבה הגאון רבי יחזקאל סרנא זצ״ל, בלשון הזהב שלו - אוצר ויוצר, כמו שהתבטא לאחר הסתלקותו של הסבא מסלבודקא, כי בהקמתו של בנין רוחני לדורות, ישנם שני סוגי בנאים, יש **אוצרים** ויש **יוצרים** [1].

אם כנים אנחנו, הרי שבדמותו של רבנו המשגיח רבי הירש, התאחדו שני הסוגים לחטיבה אחת מושלמת. כי הוא, שגדל בבית אביו רבי אברהם נח זצ״ל, אשר כתלמיד מובהק לשיטת החינוך הסלבודקאית, שילב במידה מופלגת את עמלו בתורה ואהבתו לתורה עם אהבת הבריות ושלמות יחסיו לזולת, כי הוא שזכה עוד להסתופף בצילו הגדול של ה״אלטער״ - הסבא מסלבודקא, כי הוא, שהיה תלמיד מובהק לגדולי בעלי המוסר - רבי לייב חסמן, רבי אייזיק שר ורבי אליהו לאפיאן, היתה בו מידה גדושה של ״**תלמיד**״, של ״**אוצר**״.

כי על כן, זכה רבינו לקנות לנפשו קניני נצח מאורחות חייהם ומהליכותיהם - הליכות עולם, כאשר שימש אותם בחייהם בשימושא רבה, הגדול מלימודה של תורה, וגם לאחר פטירתם לא זז מחבבם ומלראותם כמורי דרכו.

---

[1] ראה בשמו, במכתבו של הגר״י הוטנר זצ״ל המודפס בפתח ספר הזכרון למרן הגר״י סרנא זצ״ל - ״אחר האסף״.

וכך, עד זקנותו עמד בבחינת "**תלמיד**", המבקש בצמאון להתלמד, עד שקיים בנפשו מאמר התנא (אבות פ"ד מ"א): "**איזהו חכם ? - הלומד מכל אדם**", כשהוא יונק חכמה ודעת מן הכל ועושה עצמו ל"אוצר בלום".

ומלבד שעשה עצמו כתלמיד - **אוצר**, היתה בו גם בחינת רב - **יוצר**. הוא השכיל להנחיל לתלמידיו מצוף רבותיו, ענקי הרוח, ולהיות חוליה מקשרת בין נפילי הדור הקודם לבין דורנו, כשהוא מקרב דעתם של תלמידיו אל דורות ראשונים. מכח תורתם של יוצרי ממלכת סלובודקא ובתוקף מעלתו הוא, צלחה דרכו של רבינו, להיות **היוצר** של דורות רבים בממלכת ישיבת חברון, על פי הדרך המיוחדת שהתוו רבותינו, הוגי ויוצרי האסכולה הסלבודקאית.

רבינו היה איפוא, **אוצר ויוצר**, הוא אחז באמת הבנין הסלבודקאי, שתבניתו היתה **אצורה** בקרבו וספוגה בכל נימי נפשו, והיה **יוצר** ו"בונה" חניכים ללגיונה, בהיכלה של "כנסת ישראל" דחברון.

הבריח התיכון

כקרשי המשכן, אשר עמדו על תילם בכח "הבריח התיכון", שסבב והקיף את המשכן בתוככי הקרשים מן הקצה אל הקצה, כך עמדו על תילם כתלי בית המדרש דישיבת "כנסת ישראל" - חברון, בכחו של רבינו, שסבב והקיף את כל עניני הישיבה מן הקצה אל הקצה והחזיק ברוחו הגדולה את עמודיה, כאשר תיכף לכניסתו לשמש בקודש בתפקידו, רתם את עצמו בכל רמ"ח ושס"ה שלו, מתוך מסירות נפלאה ונאמנות מדהימה למען הישיבה ובניה.

מראשית שימושו בישיבה, היה רבינו מעורה בכל פרט ופרט מהליכותיה ומהליכות בניה. כל ענין, שדרש יד מסייעת, או אף רגלים ממהרות, כמו גם כל נושא שתבע מח חושב או לב מבין, מצא את רבינו כשותף אמיתי, אשר ברוח נדיבה הגה, יזם, פעל ועשה, כדי להעמיד על מכונו כל פרט מן המתבקש בעניני הישיבה, כפי מתכונתו הרצויה.

בני הישיבה לדורותיה, כמו גם כל ראשיה, מרנן ורבנן זכר צדיקים לברכה, הכירו בכחו וידעו את התמסרותו, כשבכל ענין, היו פונים אליו לדרוש בעצתו ולבקש את עזרתו וסיועו, עד שהיה מעורה תדיר בכל עניני הישיבה, בכל לבו ונפשו, כשהכל מסובב ומוחזק על ידו, כ"**בריח התיכון**" - כהגדרת תלמידו הגאון רבי נתן זוכובסקי שליט"א.

אף הוא היה המוליך והמביא בקרב הנהלת הישיבה, אשר מצאו, בו איש נאמן ובר סמכא, המוסר את כל עצמו לטובת הענין שנתבקש לפעול בו, מבלי כל שיקול עצמי.

ב"ה: ירושלם פורים דפרזות.

לכבוד ידידי אהוב נפשי הרה"ג הרצ"ז שליט"א, רב ברכה ושלום!

נמצאים אנו במצב של מצור ומצוק ומשוללים גם אפשרות של פעולה ותנועה, והיה"ק והחזקתה מה תהא עלי'.

בימים האלה נעזרנו בגמ"ח מצומצמים ואיזה סכום של מפרעה ע"ח העתיד, אבל אין הקומץ משביע, וכל יום מאיים, אמנם צרת רבים היא גם בירוש' ת"ו לעשרות אלפים, אבל הרי אינו דומה דאגת יחיד לעצמו להמשא הכבד של החזקת היה"ק שהיא כעיר בפ"ע, ואף כי כמובן גם העצב של ירושלם ת"ו הוא קשה מאד מפני האנדרלמוסיא השוררת אך בכ"ז אחשוב כי עוד יש מקום למפעל עזרה תכופה חד פעמים בעד היה"ק, אם ימצאו המעשים.

ולכן אני פונה בזה לידידי שידי' לא אסורות שביחד עם ידידנו הרה"ג הרב זולטי שליט"א לטכס עצה איך לארגן את הפעולה מיד, אולי לעשות איזו אספה מצומצמת אצל הרב הראשי שליט"א או לפעול על יחידים בהשפעתו.

קחו נא את הענין בידכם בזריזות ובהתלהבות ויתגלגל הזכות ע"י זכאים שכמותכם. והמקום יהי' בעזרכם.

ידידו הדו"ש רב מכבדו ומברכו

יחזקאל סרנא

מכתב ששלח רבי יחזקאל סרנא לרבינו בו הוא מבקש את עזרתו בעניני הישיבה

RABBI
YECHESKIEL SARNE
CHIEF OF THE
HEBRON YESHIVA
KNESSET ISRAEL
JERUSALEM P. O. B. 859
(Palestina)

הרב
יחזקאל סרנא
ראש הישיבה
דישיבת חברון כנסת ישראל
בעה"ק ירושלם תובב"א
ת. ד. 859

כ"ה. ירושלם ... JERUSALEM ...

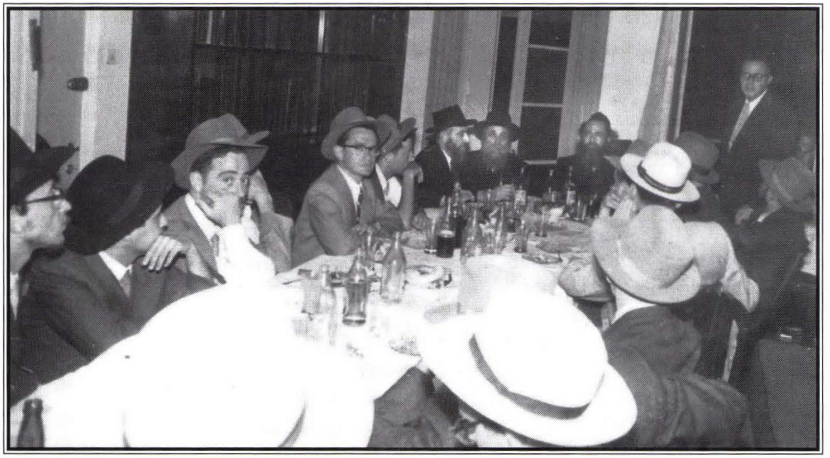

חודש אב תשט"ז מסיבה לאחד הנדיבים בביתו של רבי משה חברוני בהשתתפות רבי מאיר חדש ורבינו. משמאל לימין: רבי יוסף חיים קופשיץ, רבי אהרן פלימר, ?, רבי אליהו סופר, רבי יוסף שינין.

בכל נפשך - כדור תהפוכות

נאמנותו לתפקידו בעבודת הקודש, העפילה לשיאים של "בכל נפשך" - "אפילו נוטל את נפשך", כפשוטו.

היה זה בשנים הראשונות לשימושו בישיבה. באותה תקופה, של טרם הכרזת המדינה, כאשר השלטון הבריטי שלט בארץ הקודש, פעלו בארץ אירגוני מחתרת שונים, עליהם נמנו צעירים יהודים רבים. מחד, פעל הארגון המחתרתי "הגנה", אשר היה כפוף לסמכותה של "הסוכנות היהודית". חברי הארגון עסקו באימונים צבאיים חשאיים, לצד פעילות לעליה בלתי חוקית של יהודי התפוצות לארץ ישראל.

מאידך, פעלו אירגוני האצ"ל והלח"י, שהתנהלו על ידי אנשי תנועת "חרות" לעתיד. הללו היו עורכים מתקפות על חיילי המנדט הבריטי, כדי לאלצם לשחרר את הארץ משלטונם ולהעביר את השלטון לידים יהודיות.

הפעולות המחתרתיות של אותם ארגונים, שיצרו סביבם הילת גבורה אפופה אידיאל לאומי, משכו בלהטיהם בחורי ישיבה לא מעטים, כמו גם נוער ממשפחות חרדיות שראה חובה אידאולוגית להצטרף לארגוני המחתרת השונים, חרף

התנגדותם הנמרצת של גדולי ישראל, אשר מלבד לשלילת הרעיון הלאומי והפעולות ה"מלחמתיות" של אותם ארגונים, שהדיפו ריח חריף של כפירה, ומעבר לשיקולים של ביטול תורה, עוד גבר חששם על בני ציון היקרים, לבל יסחפו בדעותיהם ובמעשיהם אחרי חברי הארגונים הללו וימשכו אחריהם לתרבות רעה. לדאבון לב, הוכחו חששות אלו כצודקות, כאשר רבים וטובים, בנים למשפחות החרדים לדבר ד', פרקו מעליהם עול תורה ומצוות, במהלך פעילותם בארגוני המחתרת.

הנסיון היה קשה ולא הכל עמדו בו בגבורה. גם משורות בני הישיבה דחברון, נמצאו אי-אלו תלמידים שלא עמדו כנגד הפיתויים הרבים ונסחפו בלהט נעוריהם אחר ארגונים אלו, למורת רוחם של ראשי הישיבה ומאוריה.

מלבד רוח הגבורה שלבשה את רבינו באופן אישי, לעמוד בעוז כנגד הסחף הנוראי הזה, עוד ראה בכך חובה מתוקף תפקידו הרוחני בישיבה, למנוע מבני הישיבה להשתייך אל אותם ארגוני מחתרת, כשהוא מדבר על לב הבחורים ומשדלם בכל מידת האפשר, עד כמה שהיתה ידו משגת.

פעילותו של רבינו בענין, היתה לצנינים בעיניהם של אותם אירגונים והיטב חרה להם על "העזתו" לדבר בהם סרה. יום אחד נכנס אל היכל הישיבה נציג אחד הארגונים וביקש מרבינו שיואיל לצאת חוצה, בחפצו לשוחח עמו על דבר מה. רבינו, שחשד בו ובכוונותיו, השיב בתקיפות:

"אני לא יוצא מן הישיבה, אם אתה רוצה, תדבר איתי כאן!"

בלית ברירה, נשאר האיש בבית המדרש כשהוא מתריס בשאלה:

"מדוע אתה מפריע לנו ומונע מהבחורים להצטרף לשורותינו?"

-"אני לא יכול למעול בתפקידי", השיב רבינו נחרצות.

ואז פתח הלה את מעילו וכשהוא מחוה על אקדחו המונח בחיקו, קרא לעומת רבינו:

"אנחנו נשמור על האנשים שלנו ואתה תזהר לנפשך!"

רבינו שהכיר את מעלליהם של אנשי המחתרות, ידע שיש גיבוי לאיומים שלהם, אבל, אף על פי כן, לא זע ולא נע, ובעמדו על דעתו הפטיר בעוז רוחו ואמר:

"אני אמשיך לעשות את תפקידי בנאמנות מלאה!"

בהתבטלות מוחלטת להנהלת הישיבה

אותה הגדרה נפלאה - "**בריח התיכון**", שהוענקה לראש רבינו, ממצת את אישיותו מנקודת מבט נוספת. לא זו בלבד שהוא היה הציר הנאמן שעליו סובבו עניני הישיבה, אלא עוד השכיל להטמין את עצמו ולהחבא תמיד, כמי שאינו קיים, כ"בריח התיכון" שבמשכן ד', אשר היה מוסתר בתוך הקרשים ולא בלט כלל חוצה. ואף על פי שנשא את עמודי הישיבה על שכמו בכל עניני הבית הגדול והקדוש, עם כל זאת הכל נעשה בהתבטלות מוחלטת, כשהוא מסתתר בסתר המדרגה, "**מבריח בתוך הקרשים**".

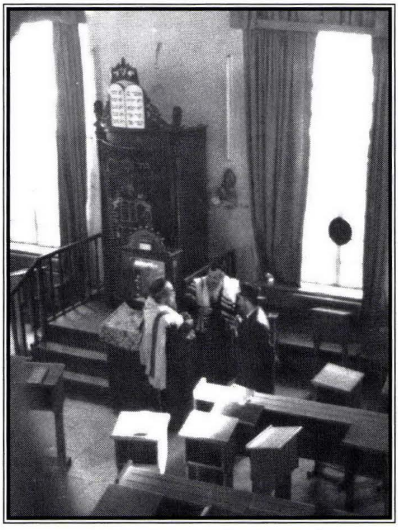

לאחר תפילת שחרית בישיבה

חרדת קודש היתה אופפת את רבינו, שעה שהיה מזכיר את דעת ההנהלה. בהתבטלותו המחולטת לדעת מרנן ורבנן ראשי הישיבה זצ"ל ולדעת מרן המשגיח רבי מאיר חדש זצ"ל, עשה עצמו כשיריים וכאשר היה יוצא דבר ההנהלה מפיהם, ראה בכך פסק שאין להרהר אחריו.

גם בפני ראשי הישיבה בני גילו, ביטל רבינו את דעתו, כשהוא מטמין את אשר עמו. כך אירע פעם, כאשר עמדה על הפרק שאלת המבחנים על הנלמד בסדרי הבקיאות, אותם יזם רבינו על מנת להמריץ את בני הישיבה להספק ולשינון.

רבינו בשיחה עם רבי יחזקאל סרנא ורבי מאיר חדש

מחמת אי-הבנה, פנו מספר בחורים אל אחד מראשי הישיבה והעלו בפניו את הנושא. תשובתו השלילית העמידה במבוכה את בני הישיבה והביאה את אחד התלמידים לשאול מפי רבינו, כיצד לנהוג למעשה.

"**אני מנוע מלדבר**" - השיב רבינו בטון של התבטלות.

פקיד של ראשי הישיבה

אף בשנים האחרונות, כאשר הופקדו על הישיבה ותלמידיה רמי"ם חדשים, אשר היו צעירים ממנו בשנים רבות, מלבד היותם בעצמם תלמידים שלו בשנות לימודיהם בישיבה, עם כל זאת, היה תמיד מכבדם כראוי ומדבר בשבחם ב"ועדים", כשהוא מתבטא ואומר:

"זכינו שיש לנו רבנים כאלה!"

ולא זו בלבד שהיה מייקרם ומשבחם, אלא עוד היה מבטל דעתו מפי דעתם. ומעשה שהיה כך היה:

פעם אחת, בשעת עריכת המבחן על הנלמד בבקיאות, אותו יסד רבינו, כמסופר בפרק הקודם, ניגש אליו אחד הרמי"ם והתאונן בפניו כי הבחורים יושבים במבחן כשגמרות פתוחות בפניהם ואף משוחחים בלימוד זה עם זה. שמע רבינו את דבריו והרגיע את רוחו, באומרו:

"זה לא נורא. העיקר, שעכשיו הבחור יודע וחוזר, ואין נפקא מינה מתי הוא חוזר. העיקר, שהענין בכללו משמר את ההספק בלימוד. המבחן עצמו יכול לשמש חזרה".

למרות זאת, הורה אותו ר"מ לתלמידים, שהמבחן נערך בלא גמרות פתוחות!

משנתקבלה הוראה זו, פנה אחד התלמידים אל רבינו בטענה: הלא המשגיח חולק על דעה זו וסבור שאין חסרון בכך שהגמרות פתוחות?

נענה רבינו ואמר:

"אני פקיד של ראשי הישיבה ודעתם שהמבחן צריך להערך כשהגמרות סגורות. אני אומר את דעתם!"

אני רק ה"שמש" של הישיבה

אבל לא כ"פקיד" של ראשי הישיבה חש רבינו את עצמו, אלא אף כ"שמש" של כל הישיבה, על ראשיה ותלמידיה, כפי שהיה מתבטא בעצמו פעמים רבות:

"אני כלום, אני רק השמש של בית המדרש!"

הרב אברהם צימרונג שליט"א, עמו קבע רבינו חברותא, מספר, שכאשר למד עמו מסכת אבות, ופתח ב"משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע", דיבר במעלת יהושע בן נון בה נשתבח על ידי הקב"ה, שעה שציוה את משה לפקוד את יהושע איש על העדה, כמפורש בילקוט פרשת פנחס:

"הרבה שירתך יהושע והרבה חילק לך כבוד והוא היה משכים ומעריב בבית הועד שלך לסדר הספסלים ופורס את המחצלאות, הוא יטל שררות".

וכשנאמרו הדברים - מציין החברותא - מפי רבינו, חשתי שהדברים תואמים למעלתו הוא, כאשר כל כולו עמד לשמש את הישיבה ותלמידיה, עם היותו מכהן בה כמשגיח.

יד ימינו של המשגיח רבי מאיר

קשר מיוחד ואמיץ היה לו לרבינו עם מנהלה הרוחני של הישיבה מרן הגה"צ רבי מאיר חדש זצ"ל, כאשר באמונה נשאו יחדיו על שכמם את משא הקודש של הנהלתה הרוחנית של הישיבה, תוך כדי שרבינו מתבטל כלפיו במידה מיוחדת, ומתייעץ עמו בכל ענין וענין, כשהוא מזרז עמו גם את בני הישיבה להתקרב אל המשגיח רבי מאיר ולמצות את מידותיו.

כבר בשנים הראשונות לשימושו של רבינו כמשגיח, היה רבי מאיר, מנהלה הרוחני, משוחח איתו רבות על הליכותיהם ובעיותיהם של בני הישיבה ועל אופני החינוך הנדרשים להם.

"הוא הרבה לשאול לדעתי - סיפר רבינו לימים - **ואני הייתי בטוח שהוא מתייעץ אתי. רק לאחר שנים ספורות הבנתי, כי היתה זו דרכו להדריך אותי בתפקידי החדש, כשעם זאת, מעולם לא פנה אלי כמי שבא להדריך מישהו בלתי מנוסה, אלא כאדם המבקש להתייעץ עם שותף לעבודה".**

וכך משך שנים רבות, לא זזה ידו של רבינו מתוך ידו של רבי מאיר, כשבכל יום ויום היו מתוועדים יחדיו ודנים ביניהם על עניני הישיבה ודרכי חינוך בניה. שעות ארוכות היו משוחחים בנאמנות הדדית, כשרבינו מסור ונאמן לכל דבר שיצא מפיו של רבי מאיר.

פרט לאחת.

היה זה, כאשר קרן מסויימת ביקשה להעניק מילגות לתלמידים מצוינים מבני הישיבה. ההחלטה מי ומי זכאים, מסורה היתה - כמובן - בידי ההנהלה הרוחנית של הישיבה.

יום אחד - מספר הרה"ג ר' הלל ראם שליט"א - ישבתי בעזרת הנשים של היכל הישיבה והנה, קולטות אזני דו-שיח המתנהל למטה בחלקו האחורי של בית המדרש. רבי מאיר אומר לרבי הירש, שבנו רבי נח ראוי לקבל את המילגה ואילו רבי הירש נקב בשמי, כמי שלדעתו צריך להעניק את המילגה. התפתח ויכוח ביניהם, ורבי הירש התעקש יותר, בעמדו על דעתו שבנו לא יקבל.

רבינו בשיחה עם רבי מאיר חדש

רבינו בשיחה עם רבי משה מרדכי חדש

חששותיו של רבינו מפני נגיעה אישית, הכריעו את כפיפותו התמידית לדעתו של רבי מאיר...

עבודת הקודש המשותפת שלהם, תוך התבטלותו התמידית של רבינו כלפי רבי מאיר והיותו מקבל מרבי מאיר דרכי חינוך ו"השגחה", יצרה ביניהם קשר נפשי עמוק, עד שנתקבלה תחושה של קירבת משפחה. כך לדוגמא, כאשר נשתדך בנו של רבינו, רבי נח שליט"א, והכלה הגיעה לירושלים לשבות בבית הורי החתן, הופיעו רבי מאיר וזוגתו הרבנית צביה לביקור בבית רבינו, לכבוד המאורע המשפחתי.

בסוף ימיו של רבינו, כאשר נתבשר שאחת מנכדותיו השתדכה עם נכדו של רבי מאיר, (בנו של הגאון רבי משה מרדכי שליט"א), שמח שמחה גדולה, כשהוא מתבטא ואומר:

"זכיתי זכות גדולה שכזאת, להיות מחותן עם רבי מאיר".

כעבדא קמיה מריה

אף בערוב ימיו של רבי מאיר, כשרבינו עצמו כבר עבר את גיל הזיקנה, ומטבע הדברים התבטלותו כלפי רבי מאיר אמורה היתה לפחות, הרי שאצלו התגלו מחזות הפוכים, כעדותם של בני הישיבה מאותה תקופה. דוקא באותן שנים, בלטה באופן מיוחד התבטלותו אל רבי מאיר, כשהוא עומד בפניו כעבדא קמיה מריה.

אותן שנים, עשה רבי מאיר את עיקר ישיבתו בין כתלי ישיבת "עטרת ישראל", שנוסדה בראשית זמן קיץ תשל"ו, על ידי חתנו הגאון רבי ברוך מרדכי אזרחי שליט"א,

שם השפיע פי שנים מרוחו על תלמידי "עטרת ישראל". בו-זמנית, שימש רבי מאיר גם כמשגיח בישיבת "אור אלחנן", שנוסדה בשנת תשל"ז על ידי בנו הגאון רבי משה מרדכי חדש שליט"א, כשגם שם היה שוהה ימים אחדים בכל שבוע, כשהוא משפיע על התלמידים שפע חכמה ומוסר.

רק אחת לשבוע, ביום רביעי בשבת, היה רבי מאיר מופיע בשערי "כנסת ישראל" דחברון, להשמיע בהיכלה את שיחתו המוסרית, כאשר באמנה איתו, מימים ימימה.

אבל, גם שיחת מוסר זו, לא היתה נאמרת, אלא אחר ה"בקשה" של רבינו. בקשת החכמה, שמילאה את חלל ליבו, אשר נכרכה בהתבטלותו כלפי המשגיח רבי מאיר, הובילה אותו בכל יום רביעי, אל ישיבת "עטרת ישראל" שבפאתי שכונת "בית וגן" הירושלמית, כדי לבקש את רבי מאיר לבוא אל גבעת הישיבה דחברון, להשמיע את ה"שמוע'ס" השבועי.

גם בשלב מאוחר יותר, כאשר נאלץ רבינו לפסוק ממנהגו זה, היה יוצא בכל יום רביעי, לקבל את פניו של רבי מאיר בשעה היעודה לבואו אל "גבעת מרדכי", כשכבר מתחילת סדר שני היתה ניכרת על פניו התרגשות לרגל בואו של רבי מאיר.

כאשר קרבה השעה שש, בה אמור היה רבי מאיר להופיע, היה רבינו ממתין בפתח בניני הישיבה, ועם בואו של הרכב היה רבינו פותח בעצמו את הדלת ומלווה את רבי מאיר כתלמיד לרבו, כשהמחזה המרהיב הזה מעורר רגשות כבודה של תורה בלבות מאות התלמידים. ואם כי היו בני הישיבה עדים למראה המופלא הזה מדי שבוע, אף על פי כן התחדשו בליבותיהם רגשות קודש אלו, בכל שבוע ושבוע.

טרם אמירת השיחה בהיכל הישיבה, היה נוהג רבי מאיר למסור תחילה "ועד" לבחורים המבוגרים. ברם, גם אחר שנסתיים ה"ועד", לא היה רבי מאיר ממהר לומר את שיחתו המוסרית, עד שהיתה הבקשה באה מאת רבינו:

"המשגיח יאמר שמוע'ס?"

כזו היתה דרכה החינוכית של סלובודקא, אשר דרשה מן התלמידים להכשיר את עצמם בבחינת "מבקשים", כדי לזכות לשמוע את שיחת המשגיח.

אבל מעלת ה"מבקש" של רבינו לא תמה בזה. אף בשעת השיחה עצמה, לא נהג כרב בישיבתו ולא ישב במקומו, אלא עמד בפני המשגיח רבי מאיר, כעבדא קמיה

עם רבי מאיר חדש

מריה, כשהוא מטה אוזן קשבת לכל מילה שיצאה מפיו, כתלמיד צעיר שמימיו לא שמע שיחה מוסרית.

עם תום השיחה, היה רבינו חוזר בפני בני הישיבה על דברי מוסרו של רבי מאיר בהרחבה ובבהירות, כתלמיד נאמן המשנן את דברי רבו בפני חברים מקשיבים.

וכשהיה רבי מאיר יוצא מהיכל הישיבה, היה שב רבינו ללוותו עד הרכב, מתוך התבטלות עצומה וענוה יתירה, ששבו ונתגלו מדי שבוע בשבוע, בהנהגתו הפלאית של רבינו כלפי המשגיח רבי מאיר.

האיר פני המזרח עד שכחכרון

בני הישיבה מן התקופה ההיא, מתארים בגעגועים את אותה שבת שרבי מאיר הגיע לשבות בגבעת מרדכי, כשרבינו לא זזה ידו מתוך ידו של רבי מאיר ובכל ישותו ביקש לחלוק לו כבוד, כתלמיד לרבו.

כל אותה שבת - מתאר הרה"ג ר' אחיקם שבח שליט"א - סבב רבינו סביב רבי מאיר, כשהוא מלווה אותו מהכא להתם ומהתם להכא, בנאמנות אין קץ. מחששו, שמא יזדקק רבי מאיר לפוש באמצע הילוכו במיתחם הישיבה, פסע רבינו מאחוריו כשבידו כסא לעת הצורך, כשהוא אינו מניח לשום תלמיד ליטול ממנו את ה"שימוש" הזה.

כל אותן י"ג שנים, מאז יסודה של ישיבת "עטרת ישראל" ועד הסתלקותו של רבי מאיר ביום כ"ט בטבת תשמ"ט, לא פגה התבטלותו של רבינו כלפי רבי מאיר, על אף הריחוק הגיאוגרפי שנוצר ביניהם, ולמרות גילו המתקדם של רבינו. כי על כן, ראה

רבינו את אור מוסרו של המשגיח רבי מאיר, מוסיף להאיר את פני המזרח דישיבת חברון - בכלל ואת חדרי לבו - בפרט, כבשנים קדמוניות, כאשר שכנה הישיבה בשכונת גאולה הירושלמית.

וכשנסתלק רבי מאיר לבית עולמו ומספדים רבתיים נערכו בהיכלי הישיבות הגדולות בהם השפיע חכמה ומוסר, נודע לרבינו ששמו מופיע בין רשימת המספידים באחד מאותם מקומות התורה. רבינו, אשר - כאמור - הוסיף לראות את השפעתו של רבי מאיר בהיכלה של חברון ואף התעצם בהתבטלותו האישית כלפיו, סירב לספוד שם ונימוקו עמו:

"מן הראוי שאת ההספד הראשון, אומר דוקא בישיבה ולא בישיבה אחרת".

להחיות רוח שפלים

כמי שזכה לשמש "שימושה של תורה" את מרן המשגיח רבי מאיר חדש, וכמי שזכה ליצוק מים על ידיהם של רבותיו המובהקים, רבי המוסר, מרנן ורבנן המשגיח רבי לייב חסמן, רבי אייזיק שר ורבי אליהו לאפיאן, עמד רבינו להשפיע מרוחו הגדולה על בני הישיבה הקדושה חברון, כשאת דרך תפקידו הציב על היסוד המופלא שהניח מחולל תנועת המוסר רבי ישראל סאלנט'ר, שעה שפנה אליו הסבא מסלבודקא, ערב פתיחת ישיבת "כנסת ישראל" בסלבודקא דקובנא, ושאל מפיו אלו יסודות עליו להניח בתשתית הישיבה ומה תהא מטרתה?

רבי ישראל זצ"ל, השיב לו בפסוק מנבואת ישעיה (נז, טו):

"להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים".

הוראה בהירה זו, שיצאה לפני למעלה ממאה ועשרים שנה מפיו של רבי ישראל, ושיצרה חריש עמוק בליבו של הסבא זצ"ל, כשהוא מנהיג את ישיבת סלבודקא על פי קו-מנחה זה, כמו נשתלשלה ובאה אל ליבו של רבינו, אשר אף הוא, כיוצר האסכולה הסלבודקאית, יסד את דרכי תפקידו בישיבה על אדני אותה הוראת זקן, כשהוא דואג תדיר לרומם את רוחם של בני הישיבה ולנטוע בהם חשקת התורה ודרכי הנהגה ב"אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה".

בהזדמנות מסויימת, הגיב רבינו בחומרה כנגד התופעה הרווחת בהיכלי התורה, כאשר הכל מבקשים להרחיב את גבולם בתלמידים מוכשרים ומצוינים, תוך שהם ממאנים להתמודד עם בחורים שאינם עונים על דרישות אלו:

"פעם היו לוקחים בחורים צעירים שעדיין לא למדו ולא הכירו את חשיבות וחביבות התורה והיו מלמדים אותם תורה ומשפיעים עליהם אהבת תורה, עד שנעשו לגדולים בתורה, והיום? - - - הלא התפקיד של הישיבה הוא להחיות רוח שפלים. אדרבה, יש לסייע ביד אלו שרוחם שפלה ולרומם אותם להיות גדולי ישראל".

והיה רבינו נאה דורש ונאה מקיים, כשהוא נותן את מעייניו לרומם את קרנם של "הנחשלים" שבקצה המחנה ולנטוע בלבם אהבה וחשק ללמוד תורה, כפי כוחם.

מוציא יקר מזולל

בנאמנותו לתפקידו, השכיל רבינו גם **להחיות** את **הרוח** של אי-אלו תלמידים שנמצאו **שפלים** במעשיהם, כאשר יד יצרם גברה עליהם. הוא ידע להלך כנגד **רוחם** ולהעלותם על דרך המלך.

וכה מעיד בו תלמיד הישיבה, הרב אליהו רוטנברג שליט"א:

פעם אחת נתפס אחד התלמידים בקלקלתו. משלחת מבני הישיבה שסברו לקנאות לכבוד שמים ושחששו מפני השפעתו הקלוקלת, פנתה אל רבינו בתביעה לשולחו חוצה ממסגרת הישיבה. אולם, פנייתם נתקלה בגערתו של רבינו, אשר זעק לעומתם:

"מי שמכם להיות שופטים?"

ותוך כדי דיבור, אף הוסיף לבשרם:

"ממחר אני לומד איתו חברותא".

וכך הוה. למחרת החל רבינו ללמוד בחברותא עם אותו תלמיד, כאשר לימודם יחדיו חרש חריש עמוק בנפשו...

לאחר זמן, גילה רבינו את אזנם של בני המשלחת אודות פשר הנהגתו עם תלמיד זה:

"אם היו משלחים אותו תיכף מן הישיבה, לא היתה לו תקומה, אבל כאשר יוודע שהוא לומד בחברותא עם המשגיח, אז תהיה קיימת אפשרות לסדר אותו במקום תורה אחר".

רבי הירש צודק כמאת האחוזים

שוב מעשה - מספר הרב יאיר שיינין שליט"א - בבחור שנתפס בקריאת עתונים חילוניים. הדבר הובא לידיעת הנהלתה הרוחנית של הישיבה, על ידי אחדים מן התלמידים, והבחור זומן על ידי אחד מראשי הישיבה, אשר אחז כאן במידה של "שמאל דוחה", כשהוא גוער בתלמיד בצעקות רמות. הצעקות גרמו למירמור עמוק בליבו של התלמיד, אשר יצא מאת פני רבו כשהוא מגדף ומקלל...

כעבור זמן, קרא רבינו את הבחור ובאומנות ה"חינוך" שהשכיל לאחוז בה, השמיע באזניו דברים נוראיים בגנות קריאת עתונים. הדברים נקלטו יפה בליבו של התלמיד, אשר התבטא ואמר:

"רבי הירש צודק מאה אחוז. צריך אני לשנות דרכי".

כי על כן, הוא ידע את סוד החייאת רוחם של השפלים במעשיהם...

גדלותו של המלמד...

לאחר הסתלקות רבינו, פגש אחד מבוגרי הישיבה בבנו של רבינו והתודה בפניו:

"יש לי הכרת טובה גדולה לאביך!"

וכאן פתח אותו תלמיד והחל גולל את סיפורו האישי:

הייתי בחור חלש והיה קשה לי מאוד בלימוד. פעם ניגשתי למשגיח והתאוננתי בפניו שאיני מבין את הגמרא ומה עלי לעשות. מיד נענה לי רבינו בחמימות יתירה:

"בוא ונלמד יחד בחברותא".

ומדיבור למעשה. המשגיח אכן קבע עמי לימוד בחברותא, פעמים בין כתלי הישיבה ופעמים בביתו כשהוא לומד איתי ומסביר לי את דברי הגמרא בסבלנות ובטוב טעם. כך, משך שנים אחדות, זכיתי לקבל תורה מפיו, כפשוטו.

פעם אחת, עסקנו בסוגיא קשה ולא עלתה בידי לעמוד על הבנתה, אולם הוא לא אמר נואש, ובסבלנות אין קץ חזר כמה וכמה פעמים על הסוגיא לפרטיה, תוך שהוא נותן את ליבו לבל אפול ברוחי, בצטטו בפני את דברי הגמרא בעירובין (נד, ב), המפליגה בגדלותו של רבי פרידא שלמד עם תלמידו ארבע מאות פעם את אותה סוגיא, עד שנקלטה בלב התלמיד.

אחר, הוסיף רבינו דברים על לבי:

"כלום מה סבור אתה, שיש כאן רק גדלות של ר' פרידא, של המלמד, הלא זוהי הגדלות של התלמיד שהיה מוכן לחזור ולשמוע כל כך הרבה פעמים את אותה סוגיא".

"כשאני חוזר כמה פעמים על הסוגיא - הטעים רבינו וביאר - **אין זו גדלות, שהרי יודע אני את הגמרא ונהנה אני לחזור עליה, אבל אתה, שמתקשה אתה בהבנת הסוגיא ואף על פי כן מוכן אתה לשוב ולחזור כמה וכמה פעמים, זו הגדלות!**

על אף שאני - מסיים אותו תלמיד - לא נמנה היום על יושבי בית המדרש כל שעות היום, אבל השייכות שיש לי אל הגמרא, עד כמה שיש לי, שלו היא, בזכותו היא!

כך קיים רבינו באופן מעשי את ה"להחיות רוח שפלים", כשהוא נוטל מזמנו היקר ומקדישו ללימוד בחברותא, משך שנים, עם תלמיד שלא נתברך בכשרון רב. ולא זו בלבד, אלא שמצא רבינו מקום להעלות על נס בהדגשה את גדלותו של התלמיד...

ולזקף נפשות - חכם

ברם, לאו דוקא בחורים חלשים בכשרונותיהם, מצאו פורקן לנפשם אצל רבינו, אשר קם תמיד לעודדם. את חובת תפקידו "להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים", קיים רבינו במלוא עוזו, גם עם אותם בעלי כשרון, אשר דוקא לפתחם ארב היצר, להעמיד בפניהם נסיונות שונים ומשונים, כדי להניאם מלגדול בתורה.

כדרכו של הסבא מסלבודקא, אשר בעינו הבוחנת ומכח הוראתו של רבי ישראל, ריבה וטיפח את בעלי הכשרונות והכשירם להיות גדולים בישראל, כשהוא שוקד בכל המאמצים לקרבן לתורה, כן עמד רבינו על משמרתו, והכה במקל נועם על קדקדם

של אותם הבחורים שניחונו משמים במתנת הכשרונות, תוך שהוא מסקל בפניהם את הנסיונות שנערמו לפתחיהם.

אף הוא בעצמו היה דואג לסידור חברותות לתלמידים צעירים שדרכו זה עתה על מפתן הישיבה, כשהוא משלבם בלימוד עם בחורים מבוגרים. הרבה דעת והרבה עמל, השקיע רבנו בזה, בהתאימו לכל צעיר - לפי דרגתו ומעלתו - את החברותא הראויה לו, אשר על ידה יוכל התלמיד הצעיר להבנות בדרכי הלימוד.

בימי אבלו של רבינו, כאשר סופר ב"בית האבל" על דרכו של רבינו בעבודת הקדש שלו, להחיות רוח שפלים ולקרב נפשות התלמידים לתורה, שח אחד המנחמים מענין לענין באותו ענין, את הוראתו של מרן החזון איש זצ"ל להגה"צ רבי זאב אידלמן זצ"ל, כשהדברים תואמים את מידתו של רבינו בעבודת הקודש שלו.

וכה היה מעשה:

בתקופה מסויימת, הועלתה בפני רבי זאב הצעה לשמש כמשגיח בישיבת "כנסת חזקיהו" בכפר חסידים. רבי זאב פנה איפוא אל מרן החזון איש ושטח בפניו את היסוסיו מלקבל על עצמו את התפקיד הזה, הכרוך באחריות גדולה למצבם הרוחני של התלמידים.

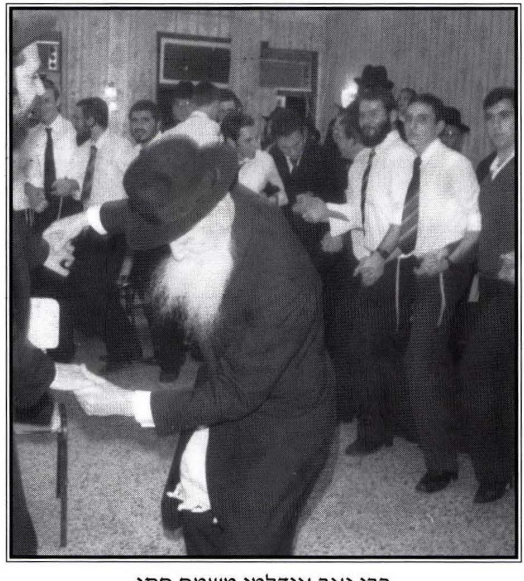

רבי זאב אידלמן משמח חתן

נענה החזון איש ואמר:

"אני אומר לך, מהו תפקידו של משגיח. הנה בטבע הדברים, יש לבחורים יראת כבוד מראשי הישיבה, עד שאינם מוכנים לספר כל דבר לראש הישיבה ולהתייעץ עמו. תפקידו של המשגיח, הוא, שיהיה לבחור עם מי לדבר. אם כן, אין לך לחשוש - סיים החזון איש ואמר - **הלא אתה ראוי לכך!"**

אכן, כזו היתה עבודת הקודש של רבינו בשמשו כמשגיח בישיבה הקדושה. אזנו וליבו, כרויים היו תמיד לשמוע את אשר בליבו של כל תלמיד, באשר הוא. ברוחו הכבירה, הרעיף על כל תלמיד טל תחיה, תוך שהוא מכוון את התלמים ומהלך לפי רוחו של כל אחד ואחד, להטותו בדרך הראויה לו.

פיקוח נפש רוחני

בהיות רבינו שקוד על תקנתם הרוחנית של כל יחיד מבני הישיבה, נתן עיניו ולבו לעמוד על המשמר וכאשר מצא לנכון לפעול, לא נח ולא שקט עד אשר העמיד הדבר על מכונו, כשהוא משמש ביטוי חי למאמר הכתוב במגילת רות "כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום" (ג, יח).

כדי להוציא מחשבתו לפועל, היה רבינו פועל ומפעיל את מהלך הענין הנדרש בזריזות מופלאה - מידתם של הצדיקים אשר "כל מעשיהם במהירות" (במ"ר י, ה) - בה אחז רבינו בכל דרכיו ומעשיו. אמרו עליו, שכשם שהיה זריז בעסק התורה ובקיום המצוות, כשהוא מקיים בנפשו מאמרם ז"ל "מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה" (מכילתא שמות יב, ז), כך היה זריז למאד בעניני הישיבה, אותן נשא על כתיפו בנאמנות שלימה.

במידה נכונה זו, אשר היא "ההקדמה למצוות ולהשלמת ענינם" - כלשון ה"מסילת ישרים" (ריש פרק ו), נתעטף רבינו באופן מיוחד, כאשר נגעו הדברים לפיקוח נפשם הרוחנית של בני הישיבה, כמו שמעיד בו הגאון רבי דוד כהן שליט"א, מראשי הישיבה:

רבני הישיבה במסיבת חנוכה. משמאל לימין: רבי דוד כהן, רבי אברהם פרבשטיין בשיחה עם רבי שלמה כץ, רבי שמחה זיסל ברוידא, רבי הלל זקס, רבינו, רבי שלמה פאלי

כאשר נכנסתי ללמוד בישיבה, דאג רבינו להצלחתי וסידר לי לימוד בחברותא עם תלמיד הישיבה הגאון רבי שמואל יעקב בורנשטיין שליט"א - כיום ראש ישיבת "קרית מלך" - כשמטרת הקביעות הזו להעלותני במעלות התורה.

לימים, כאשר בגרתי, ביקש ממני רבינו שאקבע חברותא עם בן חוץ לארץ שהגיע מדרום אמריקה ללמוד בישיבה, ואעזור לו להצליח בתלמודו. לא יכולתי לסרב לבקשתו, אחר שבשעתו השתדל מאד בהצלחתי, וקבעתי לימוד עם אותו תלמיד חדש.

חלפה תקופה, והנה בשבת שובה דשנת תשל"ג לאחר התפילה בישיבה, פונה אלי רבינו ומבקש ממני בקשה חריגה:

"היות והבחור... מקורב לאדמו"ר מבעלזא ויש לו השפעה עליו, תהיה שלוחי לילך עכשיו אל בית מדרשו של האדמו"ר ולבקש ממנו בענין הנוגע לפיקוח נפש".

תמהתי כנגד רבינו:

"הלא איני מכיר שם איש. ביישן אני בטבעי ואיך אעשה את השליחות הזו?"

אולם רבינו אחז בעמדתו ואמר נחרצות:

"אם אתה אינך הולך, אצטרך בעצמי לילך!"

מחוסר ברירה, נעניתי להיות השליח בענין, ואז פתח רבינו ופירש לי את דבר השליחות:

"שמעתי היום מן הבחור שלומד איתך, כי אביו אמר לו שאחרי החגים עליו לעזוב את הישיבה ולחזור לחוץ לארץ. כיון שלאדמו"ר מבעלזא יש השפעה עליו ועל אביו, אבקשך שתלך לאדמו"ר ותאמר לו כי אני מבקש שימצא עצה איך לבטל, ולכל הפחות לדחות את בקשת אביו".

יצאתי לדרכי כשאני נבוך כל הדרך, כיצד אבצע את השליחות. הגעתי לבית המדרש דבעלזא לפני תפילת מוסף ופגשתי באחד משכני אשר התפלל שם. הלה שהתפלא לראות אותי שמה, שמע ממני שהמשגיח שלח אותי לאדמו"ר שליט"א בענין של

פיקוח נפש. נענתי מפיו, שאין כל סיכוי שאוכל לדבר עם האדמו"ר, אבל בכל זאת הוא ינסה לסדר את הענין.

מיד פנה השכן אל הגבאי וסיפר לו על דבר השליחות של המשגיח דחברון אל האדמו"ר שליט"א. הגבאי ניגש אל האדמו"ר, שח באזניו את הבקשה והאדמו"ר נענה שהשליח יכנס לחדרו לאחר סיום התפילה.

עם תום התפילה, נכנס האדמו"ר שליט"א לחדרו ואני צועד בעקבותיו, כשמבטי כל קהל החסידים נעוצות בי בתמהון - כיצד זה זוכה בחור ליטאי צעיר, להכנס אל הקודש פנימה?

בקשב רב, שמע האדמו"ר מפי את דבר השליחות, ואמר לי שהוא יפעל בענין.

חלפו ימים אחדים, והנה ב"שמחת בית השואבה" שנערכה בישיבה, ניגש אלי הבחור ואומר לי:

"עכשיו אני בטוח שלאדמו"ר מבעלזא יש רוח הקודש!"

האדמור מבעלזא

וכאן פתח הבחור וסיפר לי שביום הכיפורים התפלל בבית מדרשו של האדמו"ר שליט"א ובין תפילת מנחה לנעילה קרא לו האדמו"ר לחדרו ודיבר איתו על חשיבות הלימוד שלו בישיבה.

אני - מסיים הגר"ד כהן שליט"א את המעשה - שמעתי ושתקתי, כאשר בתוכי ידעתי כי המקור של רוח הקודש שהופיעה בהיכלו של האדמו"ר מבעלזא, היא רוח קדשו של רבינו המשגיח זצ"ל...

אכן, היתה זו רוחו האיתנה של רבינו, אשר פעל והפעיל בזריזות מופלאה, למען הצלתו הרוחנית של אותו תלמיד והמשך עלייתו במעלות התורה בבית ד'.

באהבה רבה לכני הישיבה

עוד זאת מיסודי עבודת הקודש של רבינו - אהבתו הרבה לתלמידים, כפי שראה וכפי שקיבל מאת רבו הגדול המשגיח רבי לייב חסמן זצ"ל, כמו שהעיד בו רבינו בעצמו:

"הוא אהב אותנו אהבת נפש ואנחנו אהבנו אותו אהבת נפש!"

כזה גם היה רבינו, אשר הרעיף אהבה גלויה לכל תלמיד, והקרין על כל אחד מבני הישיבה חום אשר נבע מפנימיות ליבו - לב שופע על כל אחד ואחד, לב דואג לכל יחיד ויחיד.

מה תאמה, איפוא, הנהגתו לדברי הרמב"ם (פ"ה מהלכות תלמוד תורה הי"ב), אשר היו שגורים על לשונו:

"הרב צריך לכבד את תלמידיו ולקרבן. כך אמרו חכמים יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשל חברך. וצריך אדם להזהר בתלמידיו ו ל א ו ה ב ן, שהם הבנים המהנים בעולם הזה ולעולם הבא".

את האהבה הזו, את החיבה המיוחדת שלו, חשו בני הישיבה בעליל, כשהיא נחקקת עמוק בלבות התלמידים לאורך ימים ושנים.

הגאון רבי דב לנדו שליט"א, ראש ישיבת סלבודקא בבני ברק, מציין שעד היום חקוקה על ליבו, התעניינותו של רבינו למצבו, כאשר ביום הראשון להכנסו לישיבה,

משמאל רבי אליעזר ספראי, רבי דב לנדאו

תיכף עם בואו, שאל רבינו מפיו האם סודר עבורו מקום אכילה ומקום שינה. כיון שנודע לרבינו שאין לו מקום לישון, צעד עמו יחדיו אל עבר מחסן הישיבה, כדי לשאת עמו בעול, לשאת עמו מיטה...

כך דאג רבינו לצרכיו של כל יחיד מבני הישיבה, כשהוא מתעניין במצבו של כל תלמיד ושוקד על תקנתו כאב הדואג את דאגת בנו.

קשר של קיימא כעבותות אהבה

עשרות רבות של עובדות מופלאות, נרקמו סביב דאגתו הכנה למען כל יחיד מן התלמידים כשהוא שוקד על טובתם באהבה, בנאמנות ובמסירות. באופן מיוחד, בלטה מסירותו המופלאה לטפל בעניני בריאותם של תלמידי הישיבה, כאשר מתוך שימת לב נתן דעתו ויגע בגופו למען רפואתם והחלמתם, כפי שיסופר בארוכה להלן בפרק "למען חולי עמו ישראל".

אף את ביתו פתח רבינו בפני בני הישיבה, מתוך אהבה נאמנה של אב לבנים. בהידור רב היה מקיים בהם מצות הכנסת אורחים, עד שאותו פתח אשר פתח בפניהם, פתח את ליבם לשאוף להיות "שתולים בבית ד", כפי שעוד יתואר בפרק "גדולה הכנסת אורחים".

אחד מן התלמידים שגדלו ונתעלו בישיבה הקדושה, הרב נסים אלחדד שליט"א, העלה את רחשי לבו, על היחס המופלא אשר זכה לו מאת פני רבינו, מרגע אשר דרכו רגליו על מפתן הישיבה:

הגעתי לישיבה בגיל צעיר כבחור יתום, לא יציב בהשקפתי. כל משפחתי היתה שבורה. עצתו של מרן הגרא"מ שך זצ"ל היתה שאכנס ללמוד בישיבת חברון. "**זהו מקום טוב בשבילי**" - קבע ואמר. נכנסתי - כאמור - לישיבה, בלתי יציב, לאן פני מועדות, אבל היחס החם והלבבי שהעניק לי רבינו, אשר קיבלני ממש כבן, כשהוא מלוה אותי לקופת חולים לעת הצורך ונותן בידי "דמי כיס" בקביעות, הוא שעמד לי.

בהמשך דרכי - מסיים אותו תלמיד את תיאור מעלתו של רבינו - כאשר היו לי התלבטויות, תמיד חיזק ועודד אותי, וכך הגעתי למה שהגעתי. אם זכיתי היום להקים משפחה של תורה, הכל נזקף לזכותו של רבינו!

כה יצר רבינו קשר איתן עם התלמידים, קשר של חיבה, שקבע רישומים עמוקים בלבבות, כשפעמים אותו "קשר של קיימא" נסך בהם עוז ותעצומות, לקשור עצמם בעבותות לקרנות מזבחה של תורה ולקיים בנפשם "שבתי בבית ד' כל ימי חיי".

כל תלמיד - כבן יחיד

רבינו, היה מקושר לבני הישיבה בכל ליבו ונפשו. הוא גייס את רב חילו ועומק דעתו בכדי לישר את אורחותיהם והליכותיהם של תלמידיו כבניו, עד שחשו בני הישיבה ברב אהבתו אליהם ובעוצם דאגתו להם, והיה נדמה אצלם - כל אחד באשר הוא - שהוא כבן מיוחס, כ"מקורב" ממש אל רבינו, כמו שהתבטאו תלמידים רבים בזמנים שונים:

"לי היה יחס מיוחד אצלו".

כך, במשך השנים, נפגשו תדיר בני משפחתו של רבינו, בתלמידים שחשו עצמם "מקורבים". זה חש בקירבה מחמת שהוזמן לסעודת יום טוב דשמחת תורה. אחר חש "מקורב", בהיותו מוזמן ל"מסיבת ההודאה" שערך רבינו מדי שנה בנר חמישי דחנוכה[2]. תלמיד נוסף חש בקירבה, בהיותו נמנה על שומעי לקחו ב"שיחה" של מוצאי שבת שהשמיע בביתו. רעהו, הרגיש סתם כך ידידות עמוקה ואחר חש קירבה ואהבה מיוחדת, כאשר תמיד הראה לו רבינו סבר פנים יפות. כיוצא באלו רבים וטובים, אשר חוו כמו במוחש את היחס המיוחד אליהם, מלבד הבחורים שחשו כבני בית ממש, אלו שהיו סועדים בקביעות בבית רבינו בסעודות שבת.

כה השכיל רבינו ליצור מערכת יחסים קרובה עם בני הישיבה, כשהוא פותח את ליבו להרגיש את כל אחד ואחד מתלמידי הישיבה בתוכו הוא ולספק לכל אחד מענה ראוי לצרכיו. וכך חש כל תלמיד כבן יחיד ממש, ולא כחלק מציבור גדול, אשר מנה מאות נפשות.

ובאו הדברים לידי ביטוי מופלא ביום "אשכבתיה דרבי", כפי שמספר אחד מנכדיו של רבינו:

---

[2] ראה לעיל פרק שני.

כאשר פשטה השמועה על הסתלקותו, שהיתי באחד מבתי המדרשות שבבני ברק. הידיעה המרה שעברה מפה לאוזן, חוללה סערה בהיכל בית המדרש, ותיכף נשמע קול אנחה, מפי אחד מבוגרי הישיבה:

"אני חייב לנסוע להלוויה, קשה לי היום, אך אעשה כל מאמץ, היתה לי קירבה מיוחדת אליו".

כמוהו, התקבצו רבים ובאו ללוות את רבינו לבית עולמו. תלמידי הישיבה לדורותיה מכל קצוות הארץ, אשר חרף הקושי הגדול, טרחו ועלו ירושלימה ללוות למנוחות את מי שחשו כלפיו לא רק כ"תלמידים" בעלמא, אלא כ"מקורבים" ממש.

כך הם חשו בחייו וכך גם לאחר מותו, כמעשה שהיה:

כשנה לאחר הסתלקות רבינו, התקשר אחד התלמידים לבני המשפחה ובישר על הולדת בנו למזל טוב. הלה הוסיף לציין שכבר קרא לבניו הקודמים בשמות אבות המשפחה וזקניה ועתה יש בדעתו לקרוא בשם אחד מגדולי ישראל זצ"ל.

ה"גדול" הקרוב ביותר אל לבי - הביע התלמיד את התרגשותו - זהו רבי הירש, ולכן מבקש אני לברר את שמו המדויק...

רחבת הישיבה לפני הלוויה

לב מוכיח

מתוקף תפקידו כמשגיח, ומעצם חובת עבודתו כשומר משמרת הקודש בישיבה, נזקק רבינו להיות מן המוכיחים, אבל גם כאן היתה לו את "שיטת החינוך" שלו.

לא היתה לו תקיפות מקובלת, אבל היתה לו שמירה קפדנית על סדרי ונוהלי הישיבה, תוך שהוא שוקד על גדלותו של כל תלמיד ועל מיקומו במסגרת הישיבה.

"דברים היוצאים מן הלב, נכנסים אל הלב" - זו השפה אותה ידע ובה הירבה להשתמש כשנאלץ להוכיח את תלמידיו. הוא הכיר את שפת הלב, הוא ידע שאמיתית היא, נעימה לשומע אבל גם עוצמתית.

אמרו עליו על רבינו, שהוא מעיר בשתיקה. פעמים כשהיה מוצא לנכון להעיר לאי-מי, היה ניגש אליו, מביט בו בעיניו שמשתקפת היתה בהם כל אהבתו - מחד, וגודל חרדתו ודאגתו הכנה למצבו הרוחני - מאידך, והיה לוחש לעומתו "נו..." ויש שהיה משיח באי-אלו תנועות ידים, וכבר היה השומע מבין על מה ועל למה ומכיר לדעת מה לא רצוי במעשיו. בכך היה די.

וכבר סיפר אחד מתלמידי הישיבה, ש"זכה" והעיר לו רבינו על ענין קימת שחרית לתפילה בזמנה. לאחר זמן, פנה אליו שוב:

"אני מעיר לך שוב. אבל יותר לא אעיר לך".

והערה-הארה זו, עשתה רושם עמוק!

אחד מבוגרי הישיבה, שבא לנחם את בניו של רבינו לאחר הסתלקותו, מצא שעה להתרפק בערגה על ימים מקדם, תוך שהוא מתוודה ואומר:

"כשנכנסתי לישיבה, אמר לי המשגיח 'מעשיך יקרבוך מעשיך ירחקוך'. ציון דרך זה, מלווה אותי כל השנים!"

תלמיד אחר, מתענג עדיין על אותה שיחה שהיתה לו עם רבינו, בה עמד וציטט בפניו את הפסוק במשלי (יז, יב) "פגוש דב שכול באיש ואַל כסיל באולתו", כשהוא ממחיש בעזרת פירושו של רבינו יונה, כמה יש להתרחק מן האיוולת:

"טוב לפגוש דוב המשכל לבני אדם, מלפגוש הכסיל בעת אולתו וכעסו. כי יתכן להמלט מן הדוב ולא יתכן להמלט מנזק הכסיל ומכעסו".

"**אם כך** - היה מפטיר רבינו ואומר - **כמה יש לו לאדם להתרחק מן האיוולת שלו עצמו!**"

לימים, כאשר נזדמן בנו של רבינו, רבי שלמה שליט"א, לישב עם הגאון רבי מיכל זילבר שליט"א, סיפר הלה בהתרגשות, שעדיין חקוק בלבו רושם עז ממה ששמע מרבינו שיחת מוסר,שיחת מוסר בה תיאר איך נראה הדב השכול וכיצד הכסיל גרוע ממנו...

כך הורה לרבים וכך גם ליחיד, לתלמידיו האהובים לו.

כזו היתה דרך חינוכו של רבינו. הוא לא עמד כמוכיח בשער, כמעיר בעל תוקף סמכותי, אלא מוסר היה את הפנימיות שבו ללב השומע, עד אשר היה התלמיד חש בעצמו, כמה מעשהו אינו נאות ופסק מלשנות באיולתו.

ואף גם כאשר היה נראה - לכאורה - שנפלו דבריו על אזנים אטומות, אבל במבט רחוק טווח, ניכר כי החינוך השיטתי שלו, פעל את שלו.

כך, לדוגמא, מעיד בו אחד התלמידים, שאם כי בתקופת לימודו בישיבה לא היה מן המשכימים לתפילה, אבל מעת נשואיו הוא משכים קום להתפלל כותיקין, כשמשך שנים ארוכות הוא אוחז במנהג זה - "**בגלל המשגיח**"...

נערת חכם

עם שידע רבינו לאחוז במקל נועם בעת שנדרשה תוכחה או הערה, אבל גם השכיל להביע את אשר בלבו בשפת הזעקה, כאשר לא קוים "די לחכימא ברמיזא" והשעה היתה צריכה לזעקתו.

הוה עובדא שבתקופה מסוימת, העלה מנהל המטבח בישיבה, צנון, על שולחנם של בני הישיבה, מדי יום ביומו בארוחת הערב. כשהביעו בני הישיבה את מורת רוחם מן הצנון שלא פסק מעל שולחנם, התגונן מנהל המטבח בנימוק שהדבר גם טוב לבריאות.

בחור מתלמידי הישיבה, שהחליט לדאוג לרווחתם של אחיו, אסף ערב אחד עם תום תפילת ערבית, את קערות הצנון מעל השולחנות בחדר האוכל, ערם אותם על גבי עגלה וגילגל את העגלה עד לפתח בית המדרש, תוך שהוא מסביר לכל מי שעמד בדרכו:

"כשהמשגיח יצא, הוא יראה בחוש מה הבחורים סובלים כאן".

ואכן, כשיצא רבינו מבית המדרש, מיד ניגש אליו אותו בחור והורה באצבעו על העגלה שהובאה מחדר האוכל, תוך שהוא מוסיף:

"את זה אנחנו מקבלים יום יום בארוחת ערב!"

רבינו שתק במשך שתי דקות. לאחר מכן, הביט רבינו בבחור ובעגלה לחילופין, פעם ועוד פעם. או אז הרים את קולו וזעק מנהמת ליבו בקול בוכים:

"אתה לא מתבייש? על זה באים להתלונן?! אם אתה רעב תקנה אוכל בגאולה!"

רבינו השתתק, הביט שוב מתוך זעזוע ושאט נפש מעצם הרעיון של צורת ה"מחאה" והוסיף:

"מסוגלים לבוא עם עגלה טעונה אוכל לבית המדרש, נורא! - - -"

אכן, גם גערת חכם זו נבעה מטוהר לב אוהב, השוקד על חינוכם של תלמידיו-בניו. איש מבין התלמידים לא גרס אחרת. הכל חשו, הכל ידעו, שדרך חינוכו של רבינו מבוססת על שליטה פנימית ועל מושכלות פנימיות, שלפיהן ידע היטב מתי לשתוק ומתי עת לזעוק. ואם כי לא תמיד ירדו התלמידים לסוף עומק דעתו ועוצמת חכמתו, לדעת על מה ולמה, אבל מפרק לפרק, כאשר שמעו אמרותיו, השכילו לראות עד כמה מיוסדת ומחושבת שיטת חינוכו.

תלמידיו של רבינו מוסיפים גם לציין, כי כשנזקק להעיר ליחיד או לרבים, היה משרה תחילה אוירה נינוחה ונעימה, כדי שדברי תוכחתו יתקבלו בנועם על לב השומעים...

שומר משמרת הקדש

זעקת ליבו של רבינו, היתה גם נשמעת בחלל, כאשר התגלו אילו שהן סטיות מצורת הנהגת הישיבה וצביונה, כפי המסורה מדור דור.

כמי שהצטיין בתפקידו כשומר משמרת הקדש של המעוז הגדול לתורה - ישיבת חברון, התגבר רבינו כארי וזעק מנהמת ליבו, על כל חשש של שינוי בהנהגת הכלל או הפרט, כשהוא עומד תמיד על המשמר לבל יפרצו בהם פרץ.

לפיכך, כאשר בערוב ימיו העמידו לרשות בני הישיבה "מכונת משקאות", המספקת לכל דורש פחית שתיה תמורת תשלום, ראה בכך משום החדרת חומריות שוק החיים אל תחומי הרוח של העולם הישיבתי. בטוהר ליבו, עמד בהתנגדות נמרצת, תוך שהוא מביע שאט נפש ממעשה שלילי זה -

"הישיבה איננה תחנה מרכזית!"

גם אחר שניסו התלמידים לטעון כנגדו, שיש בכך תועלת לישיבה, שעל ידי כן ימעטו לצאת לחנויות ברחובה של עיר, לא הסכים על ידם, ובצר לו הפטיר ואמר:

"כבר אין לי היום כח להלחם על כך!"

כך עמד על המשמר, בכל פרט ופרט, כשאינו חס מלגעור בכל מי ששינה אפילו במעט מצורת הישיבה, או גם מצורת הלימוד בישיבה, מצורת התפילה או מצורת סדר מוסר.

משום כך, גם עמד וביטל את הנוהג שבחורים ערכו מנינים לקריאת התורה בראש השנה וביום הכיפורים, כשהם נאחזים בפסקו של ה"מטה אפרים" (תקפד סי' ז), כי "ראוי לכל גבר ירא ד' להשתדל שיהיה לו עליה בימים נוראים". רבינו לא הניח למנהג זה, בטענתו, כי הדבר עומד בניגוד לצורת סדרי התפילה המקובלות בישיבות.

הרי זה פוגע בכל סדרי הישיבה!

על עמדתו הנחרצת לבל יפגעו סדרי הישיבה, ולו לאחד התלמידים ולו באופן חד פעמי, מספר הרה"ג ר' אהרן חיים נשרי שליט"א:

לקראת ליל הגיעי לגיל עשרים שנה, חפצתי גם אני לאחוז במנהג הרווח בין בני הישיבות להשאר ער בלילה זה ל"משמר", כדי לכפר בכך על ההקפדה המובאת במסכת קידושין (כט, ב), על מי שהגיע לגיל זה ועוד לא נישא. בטרם הוצאתי את רעיוני לפועל החלטתי להוועץ ברבינו, אשר ודאי בשפע נסיונו העשיר סדורה לו משנתו בדבר זה, כמו בכל שאר פרטי הנהגת הישיבה לפרטיה ודקדוקיה.

ואכן, היתה בידו תשובה מן המוכן, אך לא בכיוון אותה ציפיתי. תחת הכנסו לעצם הענין - האם יש צורך ב"משמר", או האם הוא מועיל משהו לנושא המוזכר בגמרא - נענע רבינו בראשו ב"לאו" רבתי, תוך שהוא מוסיף ואומר:

"אהה, אתה רוצה לעשות 'משמר', אהה! נו, ומה יהיה אחרי ה'משמר' הזה? איפה תתפלל? לא בישיבה, אהה? ולסדר א' כבר לא תגיע, כי הרי תהיה עייף מה'משמר'! איך אפשר לעשות זאת, הרי זה פוגע בכל סדרי הישיבה! לא, אל תעשה כדבר הזה..."

אחר שהאריך ב"סור מרע", הוסיף רבינו לפרש לי כיצד לקיים את ה"עשה טוב":

"אם ברצונך, תלמד יותר מהרגלך ותאחר את שינתך, אבל תקום לתפילה בישיבה ותגיע לסדרי הישיבה"

"זו הדרך הכי טובה!" - סיים רבינו ופטר אותי לשלום.

עד היום הזה - מספר אותו תלמיד - למרות שחלפו שנים רבות מאותו מעמד, עדיין חרות בזכרוני וחקוק בעצמותי הפחד והרתת - כפשוטם וכמשמעם - שליוו את רבינו כאשר דיבר על "סדרי הישיבה" ועל "תפילה בישיבה". דומה היה לאותו שהופקד על אוצר יקר ערך לשומרו כעל בבת עינו, שאינו גורע את מבטו לרגע מהאוצר השמור תחת ידיו. כך ראה וכך "חי" רבינו את תפקידו לשמור על האוצר היקר ביותר בנשמת החיים של כלל ישראל - הישיבה הקדושה וסדריה, בלי לאפשר לחריגה כל שהיא ולו לאחד מבני הישיבה באופן חד פעמי!

על "קדושת" שעון הישיבה

גם השעון שתלה על כתלי בית המדרש, היוה לגבי רבינו מעין תמרור "קדוש", על פי ישקו סדרי הישיבה.

ומעשה שהיה באחד התלמידים שניגש יום אחד לפני התיבה לתפילת מנחה, שתי דקות לפני השעה אחת - השעה הקבועה לתחילת התפילה. רבינו, הורה לו תיכף כי עדיין לא הגיע זמן התפילה, אך בו ברגע קרב אחד התלמידים אל רבינו וביקש ללמד סנגוריא על הש"ץ, בטענה כי השעון בישיבה מפגר בהילוכו והרי השעה הנכונה - אחת!

תגובת רבינו לא איחרה:

"קודם תסדרו את שעון הישיבה ואחר כך תוכלו להתחיל את התפילה!"

מנהגי הישיבה - קודש

אף כל מנהגי הישיבה היו קודש בעיניו, ובנאמנות איתנה שמר עליהם כבבת עין משך כל השנים, כשבכללם - גם אותם שנראו לכאורה כשוליים ובלתי חשובים.

כך זכור היטב לתלמידי הישיבה, עד כמה הקפיד על מנהג הישיבה, ללמוד עשרים דקות משניות בלילי היאהרצייט של ראשי הישיבה, לדורותיה. מיד לאחר סיום תפילת ערבית בהיכל הישיבה, היה ממהר להכריז לעומדים לפניו - "**נו, משניות!**" כשבחיוכו הרציני התיישב תיכף על מקומו ושיקע עצמו במשניות שלפניו משך כל הזמן שנקבע. במקביל, ניתנה גם הוראה, שלא לפתוח את חדר האוכל, עד אשר יסתיים "סדר" לימוד המשניות, אשר נקבע בישיבה.

גם ביחס למנהגי התפילות שנתקבלו בישיבה, היתה לרבינו עמדה נחרצת.

כך לדוגמא, אף שיש מקומות שנהגו האבלים לירד לפני התיבה בליל ראש חדש, אבל כיון שמרן ראש הישיבה הגר"י סרנא זצ"ל, הקפיד שאבל לא יגש לפני העמוד בליל ראש חדש, עמד רבינו בתוקף על שמירת מנהג זה, כשהוא מטעים את עמדתו:

"**מהנהוג בישיבה לא משנים**".

כך ראה רבינו את מנהגי הישיבה - בפרט, ואת נוהגי עולם הישיבות - בכלל, כמנהגי קודש, שאין לזוז מהם, כמלוא נימה.

לפיכך, כאשר עלתה פעם על הפרק הצעה לבטל - או על כל פנים לקצר - את תקופת "בין הזמנים" הנהוגה בעולם הישיבות, פסק רבינו נחרצות:

"**לא אנחנו הנהגנו וקבענו את בין הזמנים ולא לנו הכח לבטלו ולשנותו!**"

ובעמידתו על המשמר, קיים רבינו בנפשו את הצו העליון של "לא תגורו מפני איש", בעמדו נחרצות על דעתו, בכל דבר שראה בו משום טובה, תועלת או תיקון למען בני הישיבה.

אדם - שמירת נופו עליו

על אף שרבינו לא ערך מעולם "מצע" להציג את עמדותיו החינוכיות בעבודת הקודש שלו, מכל מקום זכו התלמידים להציץ אל יסודות שיטתו מבעד לאמרות טהורות,

אותן הביע ברבים בהזדמנויות שונות. דבריו היו מבוססים על אדני האסכולה הסלבודקאית, העונדת "כתר מלכות" לראש כל אדם - נזר הבריאה, והדורשת מכל אדם, באשר הוא, להכיר את גדלות ה"אדם" שבו, עד שבשבילו נברא העולם, כאשר מכח הכרת רוממות זו והכרת סגולות נפשו הוא, יציב לעצמו את בנין חייו, כשבידו כלי דעת לבנות את עולמו הוא.

משום כך, שקד רבינו תמיד להעמיד את חניכיו על הכרת ה"אדם" שבהם ולעשותם "בני אדם" - ראשית חובת הנברא, כשמכאן ואילך כבר מסורה העבודה ביד התלמיד, כפי שהיה מתבטא ואומר:

"אני מנסה ומשתדל לעשות את התלמידים לבני אדם. לאחר שייעשו בני אדם, הרי קיימא לן דאדם - שמירת גופו עליו!"

ויש שהיה פונה אל התלמידים ואומר:

"רק בהמה צריכה שימור, ובישיבה הלא מתייחסים אליכם כבני אדם!"

רבינו בדרכו לישיבה- לגן השושנים

"גן השושנים" דחברון

אף הוא ראה בכלי הדעת המסורים ביד תלמיד הישיבה, מעין תמרור אזהרה פנימי לעקוב אחר כל פעולה, מעשה או מחשבה, עד ששוב אין צורך להציב בפניו גדרות חיצוניות, התוחמים את הליכותיו.

"משל לגן שושנים - היה עומד רבינו וממשיל - **בו גדלים פרחים מהודרים לרוב. הכל מבינים שפרחי נוי שכאלה טעונים שמירה,**

לבל יכנסו זרים ויקלקלו אותם במדרך כף רגלם. אך, כיצד ניתן לשומרם, ישנן שתי דרכים, האחת - להציב סביב סביב גדרים וסייגים לבל יוכל זר להתקרב אל הפרחים, והשנית - להציב שלט בכניסה המכריז שאין רשות ליכנס אל הגן אלא לברי-דעת היודעים לשמור עצמם".

"מעין שלט שכזה - היה מסיים ואומר - **מתנוסס בשערי ישיבת חברון, וכמו מכריז ואומר: כאן מותרת הכניסה רק לבעלי דעת!"**

כי על כן, ידוע ידע רבינו שמי שצועד לאור שכלו, מי שהדעת משמשת נר לרגליו, לא יכשל חלילה ברמיסת שושנת חייו ועלהו לא יבול.

"ואם כי - היה מוסיף רבינו ואומר - **ישיבת חברון הינה מקום אשר חניכיה רשאים להלך בה כפי דעתם, תוך מבחן עצמי שאכן ה'דעת' וה'שכל' משמשים להם כבסיס להליכותיהם, אבל עליהם לדעת כי גם במקום הזה, יש מי שמכיר אותם"...**

זו היתה השיטה. ההליכות האישיות של כל תלמיד, מסורות היו בידי התלמיד עצמו, מנותבות על פי כלי שכלו, אבל עינא פקיחא של רבינו התבוננה בכל ועמדה על המשמר.

עם זאת, ידע רבינו שדרך החינוך הזו, אינה תואמת לכלל בני הישיבות. ישנם תלמידים הזקוקים לגדרים ולסיגים, אחרים זקוקים ליד מנתבת, אבל לבני היכלא דחברון, זו היא הדרך.

וכך הגיד פעם בפיקחותו באזני נכדו, ששח איתו על צורת ומעלת החינוך בישיבות אחרות:

"אכן, הם ישיבות מעולות ומצוינות, אבל תאמר לי אתה, היכן ילמד בחור הלומד בישיבת חברון, אם לא בישיבת חברון"...

כך ראה רבינו את צורת החינוך דישיבת חברון, המעמידה את החניך על חובתו הוא לשמור את עצמו, על ידי שימוש תמידי בכלי הדעת שהוענקו לו מן השמים.

כיון שכך, היה משנן תמיד באזני תלמידיו, על חובתם להתרחק מאד מן הסכלות ולאחוז תמיד בחכמה.

בשנינות לשונו אף היה מוסיף ואומר:

"שלמה המלך אמר בחכמתו 'אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר'. לעומת זאת, כשהוא מדבר בגנות הסכל, הוא אומר 'ואל תהי סכל'. כאן לא אמר 'הרבה' או 'יותר'. ללמדך, ש'צדיק הרבה' אל תהי אבל מעט כן, 'תתחכם יותר' אל תהי, אבל במידה כן, לא כן בסכלות 'אל תהי סכל' - אפילו מעט לא".

"הוא" היה אומר

אם כי רבינו נשא רשמית את התואר **משגיח**, אבל יותר מאשר היה משגיח, הוא היה **משפיע**. התנהגותו בחיי היומיום וצורת עבודתו, השפיעו בצורה מפליגה על כל תלמידי הישיבה, לדורותיהם, בכל חלקי עבודת ד' לפרטיהם - אם בתורה, אם בעבודה, או בגמילות חסדים. דמותו הקרינה אור על כל סביבתו, כשהכל ראו בו דוגמא אישית לעבודת ד' זכה, עד שבאופן הכרחי העניק מרוחו על כל הבאים במחיצתו. דרכי עבודתו נעשו לתלמידיו קנין עמוק בנפש, לדורות, כפי שהעידו בעצמם תלמידים רבים שזכו לצעוד לאורו.

עיקר השפעתו, היתה איפוא, בבחינת **"הוא היה אומר"**. כי "הוא", בעצם הוויתו ובהליכות חייו, אמר את הכל, אף דברים שאין הפה יכול לומר, עד שבני הישיבה אשר ראו את צורת חייו, היה הדבר אצלם בגדר "גדולה שימושה יותר מלימודה".

יפה המליצו אודותיו, שנתקיימה בו בחינה מחודשת של **"מעשים** היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב". אבל לא רק **נכנסים**, אלא **חודרים** עמוק אל שיתי ליבם של התלמידים, כשרישומי מעשיו המופלאים וצורת הליכות חייו, ניכרים בהם לאורך ימים ושנים.

"בית ועד לחכמים"

מעבר להשפעתו הכבירה בעצם הוויתו הוא, השפיע רבינו רבות על ליבות תלמידיו ב"ועדים" קבועים שהשמיע בפניהם.

"ועדים" מסויימים, אף נאמרו בקביעות בביתו, גם בשנים הראשונות לישיבתו

בירושלים, כאשר כל עצמו של הבית לא הכיל אלא חדר לפנים מחדר, נוסף על מטבחון צר.

היתה זו - כאמור - דירת מגוריו הראשונה בירושלים, עם עלייתו לשמש כמשגיח בישיבה, קודם שהעתיק מגוריו לדירתו שברחוב הושע, היותר מוכרת לרבים מתלמידיו. דירה זו, של חדר לפנים מחדר, אשר שכנה בבית "עזר ליולדות" ברחוב מלכי ישראל, אמנם לא נתייחדה בשטח ריבועי רב ממדים, אבל כתליה היו עדים למושגים רחבי ממדים של תורה, של מוסר, של עבודת ד', של אהבת הבריות.

שם, בחדר החיצוני, היו מתקבצים בני הישיבה לשמוע את ה"ועדים", כשגם אזני בני המשפחה, האֵם על הבנים, קולטים משם בהכרח מחוייבויות מוסריות, בהיותם כמו "מסוגרים" בחדר הפנימי, אין יוצא ואין בא כל שעת אמירת ה"ועד", מבלי הרהור קל של "העזה" לחלוף דרך "בית הועד" שבחדר החיצוני.

כך זכו גם ילדיו של רבינו, משחר ילדותם, לשאוף אל קרבם - גם באופן עקיף - את אוירת המוסר ששרתה באהלו, מעבר לחינוך הישיר שהופנה מלב האב אל ילדיו.

"ועדי מוסר" - כלב וכדמעות

אף באמירת ה"ועדים" במוסר, נקט רבינו בשפת הלב, כשעיקר השפעתו בהן היתה בכח רגשת הלב שבמסירת דברי המוסר, בחינת "דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב", כפשוטו.

משום כך אחז רבינו בקו מיוחד, אשר יסודו היה -

"אני לא אומר דברים מענינים, אלא דברים מעשיים"

בהזדמנות אחרת שמעוהו מתבטא:

"המודד לשיחות מוסר - כיצד נראית תפילת מעריב שלאחריה".

כך גרס רבינו, כי השפעתם המעשית של דברי המוסר על השומעים, מהוה מדד אמין לבחינתם, וכאלה היו אכן דברי מוסרו.

הוא לא נזקק לשכנע את השומעים באמיתת הדברים ובצדקתם, על ידי העלאת רעיונות מוסריים המתיישבים על השכל, בתקוה שמשם ימשכו הדברים וירדו אל

חדרי הלב, בחינת "וידעת היום והשבות אל לבבך". הוא דיבר ישירות אל הלב, כי על כן דבריו נבעו מתוכו, מפנימיותו, כאשר לא תבע מתלמידיו אלא רק מה שכבר כבש הוא, ביגיעת נפשו.

דברי מוסרו לא הוזקקו, איפוא, לתוספת ביאור, לנופך ציורי או לתיבול רעיוני. הוא לא גילה רזים במקראות, אף לא חידש מערכות במדרשים, אבל הוא היה נוטל את מדרשי חז"ל, חוזר על דבריהם, תוך שהוא מדגיש ומבטא את פשוטם של דברים ומאיר את עיני השומעים על הנאמר ב מ פ ו ר ש בדבריהם ז"ל. לא היתה לו כל מגמה **להכניס** משמעויות כאלה או אחרות בדברי חז"ל, אלא רק **להוציא** מלשונות קודשם ואש גחלתם מה שניתן להוציא, ללמוד לקח לעבודת ד'.

כך היתה דרכו בהעמידו את דברי חז"ל וכך גם בהביאו את דברי הראשונים, כמו את צחות לשונו של רבינו יונה ב"שערי תשובה". הדברים קיבלו משמעות חדשה, שעה שיצאו מפי רבינו, עם כל ההדגשים המיוחדים שהיה מדגיש בהרעמת קול, באותן מקומות ולשונות שראה בהן את עיקר המסר והמוסר **היוצא** מהם.

לא הפה דיבר שם, ב"ועדים" של רבינו, אלא הלב, הדמעות. הוא היה יכול לקרוא את דברי רבינו יונה בפני התלמידים, מבלי להוסיף רעיון כלשהו, אבל הקריאה לכשעצמה, אשר היתה נובעת מקירות לבו, כשפעמים היתה מלווה בדמעות של אמת, הם שהעמידו את הדברים באורם הנכון והחדירום אל לב השומעים. הדמעות החמות, אשר ניגרו מעיניו הטהורות, כמו המיסו את הלבבות. וביותר - ב"ועדים" של זמן אלול, כאשר בכל "ועד" היה רבינו מתייפח בבכי תמרורים, אשר חקק את רישומם של הדברים עמוק עמוק בליבות התלמידים.

אצלנו - זה הלחם

ה"ועדים" שלו - מדגיש תלמידו הרב מנחם לוי שליט"א - שללו איפוא את ההרגשה המוטעית שרווחה לה בין יושבי בית המדרש, הגורסת, כי בדורנו לא שייך להתעורר ממאמר חז"ל כפשוטו. מי ששמע וראה את רבינו ב"בית הועד" שלו, מי שהביט בו כיצד הוא אומר את ה"ועד" בכל אבריו ובכל גידיו, מי שנכח לראות כיצד כל דברי חז"ל נעשים במחיצתו כ"גחלי אש", הוא אשר זכה גם להתעורר מן הדברים, כשהשפעתם הנפלאה חופשת כל חדרי בטן ומעוררת כל חדרי לב. יראתו הטהורה,

שהוכיחה בעליל כיצד הוא חי בפועל את כל שתבע משומעי ה"ועדים", היא אשר החדירה את הדברים עמוק עמוק בלב השומעים.

וכבר העיד רבינו בעצמו, בשנים מאוחרות יותר:

"על השיחות שלי אומרים, שזה לא הולך היום. וכי מה אני אומר? - שערי תשובה וכיוצא בו, היום צריך רעיונות, מחשבה, אבל אצלנו זה הלחם! - ביי אונז דאָס אִיז דער ברויט!"

ב"לחם" הזה, אשר ממנו ניזון ואשר על יסודו התקיים, ביקש רבינו גם להזין את תלמידיו ולהחיות בו נפש כל חי. הוא נקט שרק מכח ה"מזון" הזה, תתאפשר צמיחתם של בני הישיבה.

"אני לא אומר דברים שלי - היה חוזר ואומר - **אני אומר דברים של גדולי עולם, תשמעו כיצד הם הבינו, איך הם ראו את הדברים, רק כך תצמחו".**

פעמים, שהיה מוסיף בציטוט מדברי מרן החפץ חיים בסוף הקדמתו לספרו על הלכות שמירת הלשון, העומד על סגולת לימוד דברי הקדמונים, לפעול על נפש הלומד בהם:

"ידוע הוא מה שהובא במדרש רבה פרשת נשא (יד, ד), וזה לשונם, אם יגעת הרבה בדבריהם, הקב"ה מסיר יצר הרע ממך. על כן אמרתי אל לבי, אפשר שעל ידי שיעיינו בספר הזה, שהוא מלוקט מכל דברי הראשונים בענין זה ויתבוננו בו, לא ישלוט כל כך היצר הרע בעון זה".

מסילות אל הלב

והיה בחזרת הדברים הפשוטים והיסודיים, טעם נוסף.

רבינו גרס, כי שינון היסודות והחזרה עליהם שוב ושוב, תחדיר אותן אל הלב, ביודעים ובלא יודעים. צא ולמד - היה מנמק ואומר - מאופני הפירסום של כל מיני מוצרים וכיוצא בהם, שאין בעליהם יגעים מלחזור על דבר עשרות פעמים, אף שהוא פשוט וידוע לכל, שכן ברור להם שבכך יחדרו הדברים אל תודעת הבריות.

בשיטה זו, השתמש באופן מיוחד מדי דברו על הדברים שנתן נפשו עליהם כל ימיו - חיזוק הלימוד בימי ששי ושבת קודש והזהירות בעניני שמירת הלשון.

"אף שנראה - היה טוען רבינו - **שכמה שמדברים בענין, הדברים לא מועילים, אבל הלא רואים שהבריות משקיעים הון רב על ריבוי הפרסומת, משמע שזה חודר ומשפיע".**

ואמנם, דבריו מצאו מסילות אל לב השומעים, ולא רק מחמת ששב תדיר לשנן אותם באזני התלמידים, אלא - בעיקר - מחמת היותם נאמרים בשפת הלב. הוא - כאמור - לא נזקק להסברים, כי הוא עצמו הכין את לבבו לעמוד בדברים שדרש מזולתו. כל כולו היה שם, טמון בחובם של מאמרי חז"ל, של דברי ה"שערי תשובה", לפיכך פילסו להם דבריו דרך אל עמקי לב התלמידים.

מה נהדר היה המחזה המרהיב, של אצבעותיו התרות אחר אותה פיסקא מבוקשת ב"שערי תשובה" או בספר מוסר אחר שביקש להקריא מתוכו, ומה נשגבה היתה השמחה העצומה שהאירה את כל פניו הטהורות בשלל אור יקרות, כאשר מצא את המאמר שחיפש, כאומר - הנה, הנה, מצאתי את עצמי כאן... וכעת אשתף גם אתכם בשמחתי...

מראות אלו ששבו ונשנו כל פעם מחדש, העמיקו את החדרת והטמעת הדברים שהוקראו והוטעמו על ידו, ביתר שאת וביתר עוז. הכל ראו בעליל, שהנה כאן לפנינו מי שמתחנן משומעיו שיהיו "נאה מקיים" במה שהוא כה "נאה דורש" בראש ובראשונה **מעצמו.** נראה היה בחוש, מתוך מראה ותנועות פניו וידיו, כיצד הדברים "לוקחים" את ליבו שלו ומשם גולשים אל ליבות שומעיו, כשידיעה ברורה זו לכשעצמה, מעניקה לדברים השפעה אדירה שלא ניתן לבארה כלל במילים. התחושה המופלאה של "נאים הדברים כשהם יוצאים מפי עושיהם" ששבה וחזרה על עצמה מדי כל "ועד" או 'שמועס', כבשה מקום בליבות השומעים והותירה בהם את חותמה הבל-ימחה לדורות.

כך נמצאו תלמידים, אשר סיפרו שלאחר עשרות שנים שחלפו להן מאז שמיעת ה"ועדים" עדיין חקוק בלבם היחס שקיבלו מרבינו לענין "הכרת הטוב", המלוה אותם בדרך החיים שלהם. אחרים סיפרו על ה"ועדים" בענין "עריבות התורה", המשמשים נר לרגליהם עד היום הזה. ויש שהעידו על יקרותם של אותם "ועדים", בהם התייחס אל מאורעות השעה ולימד להפיק מהם את הלקחים הראויים. כי אכן, רבינו לכשעצמו, לא נתן לשום מאורע שיחלוף, בלא שתצמח ממנו תועלת רוחנית, או שתופק ממנו איזו שהיא תועלת בעבודת ד'. את המסרים הללו, העביר לתלמידיו, כשהוא מאיר את עיניהם להביט על כל מאורעות הזמן ותהפוכות הימים, באור של אמת.

גדלות האדם - מהי?

דוגמא מובהקת ל"ועד" אחד שנשאר חקוק בלב השומעים, נמצאת בסיפורו המרתק של תלמיד הישיבה הרה"ג ר' אהרן חיים נשרי שליט"א אשר חי את התרחשות הענין כמי שארע זה עתה וכאילו שלא חלפו כעשרים שנה מאותו יום. וכה מספר התלמיד:

זמן קצר לאחר הכנסי לישיבה כתלמיד מן המנין, עלה בדעתי לברר אחת ולתמיד את הנושא של "גדלות האדם", שהוא כידוע אבן היסוד עליה הושתתה משנתה של סלובודקא.

משום מה, על פי דברים שונים שקראתי ושמעתי בעבר, התקבל אצלי הרושם, ש"גדלות האדם" פירושו, לשמור על הופעה מכובדת ומהודרת של בן הישיבה ועוד כהנה ענינים הנוגעים ל"מאני מכבדותא" וכיוצא בהם. עימדי גם היתה קבועה גירסת נעורים בדבר הנהגתם של תלמידי סלובודקא, שבהוראת הסבא היו צועדים כשבידיהם מטות של כסף והקפידו על לבושם והופעתם הנאה.

עם "מידע" זה, ניגשתי לרבינו באחד מן הימים והצבתי בפניו את תהייתי, מהי הגדרתה הנכונה ומהו מובנה האמיתי של "גדלות האדם" שפירשה והורתה סלובודקא.

המשגיח, שמע את השאלה וביקש תחילה לידע מה דעתי בענין. משאך הרציתי באזניו את ה"ידוע" לי בנושא, אירתע כוליה גופיה מהפרשנות הזאת ואמר לי בכמין סערה על עצם הרעיון, תוך שהוא מניע ראשו בתמהון איך עלה בדעתי כדבר הזה:

"אהה! זו גדלות האדם?! לזאת יקרא גדלות האדם?!"

כשהמשכתי לטעון שהרי כך הלכו בסלובודקא, הגיב רבינו ואמר:

"זה בגלל סיבה אחרת, כדי שלא יראו מוזנחים ומושפלים בעיני הרחוב שבאותה תקופה, אבל זוהי גדלות האדם לדעתך?"

נתתי אל לבי את דברי המשגיח, כי אכן כל אותה הופעה חיצונית לא היתה אלא כדי להעלות את קרנם של בני התורה בעיני עצמם וסביבתם, באותו דור של ההשכלה הארורה שבזו ולעגו למושגי "בן תורה" ו"ישיבה"...

לאחר שהות מה של שתיקה, שבתי ושאלתי: ומהי אם כן בכל זאת גדלות האדם?

"זה נושא שצריך לבאר אותו באריכות ולא על רגל אחת - השיב לי רבינו, ואחר אמר - **השבוע, בועד לשיעור א', אדבר על הנושא הזה. תכנס לועד ואז תשמע תשובה לשאלתך**". כמובן שעשיתי כדבריו, ואכן במשך יותר מחצי שעה פרש המשגיח בפני הבחורים את תורת גדלות האדם האמיתית, כשהוא פותח את המשנה במסכת סנהדרין (לז, א) המלמדת אותנו גדולתו של הקב"ה שטבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואף על פי כן אין אחד מהם דומה לחבירו, ו"**לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם**", ופירש רש"י שם: "**כלומר, חשוב אני כעולם מלא לא אטרד את עצמי מן העולם בעבירה אחת וימשוך ממנה**".

לאחר שהקריא כדרכו בקודש כל מילה בהטעמה ובהדגשה, קרא רבינו וזעק בקול, כשהוא מפנה את מבטו אלי:

"ו-ז-ו ג-ד-ל-ו-ת ה-א-ד-ם!!!"

רבי זבולון גרז (מתלמידי הסבא שהיוה דמות לגדלות האדם) נושא דברים בבר מצוה לנכדו של רבינו. נראים בתמונה מימין לשמאל: רבי שלמה קרליץ, רבי חיים שאול קרליץ, רבי יחיאל וילנסקי, עומד רבינו.

לאחר אתנחתא קלה הוסיף רבינו ופירש מאמרם ז"ל:

"כל אדם נברא בחותמו של אדם הראשון ולא דומה אחד לחבירו. כל אחד ותפקידו המיוחד לו בעבודת ד' וכל אחד חייב לומר שבשבילו נברא העולם. כל כך גדול הוא האדם הנברא בצלם אלוקים, שבעבורו בלבד נברא העולם וכלשון רש"י 'חשוב אני כעולם מלא'. זה כוחו העצום

של האדם. כמו שאדם הראשון נברא יחידי, כך כל נברא מאתנו הוא כחותם יחידי עם חשיבות כזו של עולם מלא! ומה הנפקא מינה בדבר? - להזהר אפילו מעבירה אחת!"

אחר, המשיך רבינו להביא את דברי הגמרא בקידושין (מ, ב), המורה לנו את חובת האדם לראות את עצמו ואת העולם כולו מחצה זכאי ומחצה חייב, עשה עבירה אחת - הכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה, עשה מצוה אחת - הכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות.

"**זה כוחו וזו מעלתו וגודל אחריותו העצומה של האדם** - קרא רבינו והדגיש שוב ושוב - **וזו גדלות האדם!!!**"

עד עצם היום הזה - מסיים הרב נשרי שליט"א - לא מש מזכרוני המעמד של אותו "ועד" כשהוא מלווני בכל אשר אפנה. וכזו היתה השפעת דבריו של רבינו על כל שומעיו, לשעה ולדורות.

מניח עצמו כקרן זוית

בשנת תשמ"ט, לאחר הסתלקותו של מרן המשגיח רבי מאיר חדש זצ"ל, החליטה הנהלת הישיבה לפנות אל רבינו, לבקש הימנו שיחל באמירת שיחות מוסר בהיכל הישיבה.

רבינו, כבר קרב אז ל"גבורות" וכבר שימש למעלה מארבעים שנה בתפקידו כמשגיח רוחני, ולכאורה לא היה שום צד ולא נמצאה שום עילה שיניאו אותו מלקבל על עצמו את התפקיד אשר הנהלת הישיבה מבקשת למסור בידו. מה עוד, שכל מהותו של תפקיד זה הוא הרמת קרן המוסר והחדרת יראת שמים בקרב מאות בני הישיבה - משאת נפשו של רבנו מאז ומעולם.

אבל, להפתעת הכל, סירב רבינו בכל תוקף, כשהוא מסתיר את סיבת סירובו, אשר לא נודעה עד עצם היום הזה.

ואולם, מכיון שהחלטות שנתקבלו בהנהלת הישיבה היו יקרים בעיניו, ומאחר וידע עד כמה הדבר חשוב כל כך לצורת הישיבה ומי כמוהו ידע זאת, חש צורך לדאוג להעמיד גברא רבה הראוי למלא את מקומו של רבי מאיר, וכיון שראה את עצמו כמי

ש"לא ראוי לזה" - כלשונו - לפיכך החל לפעול בכל כוחו להעמיד את מי שראוי לכך, מי שלשיחותיו תהיינה תועלת אמיתית בהשפעתן המוסרית.

מה מופלאה היתה הנהגה זו, המעידה כמאה עדים על רום דרגתו, כאשר לאחר עשרות שנים בהן שימש כמשגיח ומשפיע רוחני, הוא מניח את עצמו בקרן זוית ותר אחר מועמד "אחר", אשר יביא בכנפיו תועלת מוסרית לבני הישיבה - דבר שלא נמצא לו אח ורע בתולדות עולם הישיבות.

אמנם, גם הנהגה זו, תאמה למאד למי שזכה להתחמם לאורו של הסבא מסלובודקא ולהיות שתול בבית היוצר שלו, אשר כידוע לא הניח הסבא שום איזכור אחריו שהוא שימש בתפקיד כלשהו בישיבה, עד שהמעיין במסמכי הישיבה מאז ייסודה, לא ימצא שום זכר לכך שהסבא בכלל היה בישיבה...

רבי שלום שבדרון

מכבשנו של ר' שלום

מתחילה, עלה במחשבה לפני רבינו, כי רעהו תלמיד הישיבה וידיד נפשו, איש המוסר, הגה"צ רבי שלום שבדרון, הוא אשר ראוי ליטול על עצמו עבודת קדש זו. ביקש רבינו לשוב ולהזין את נפשו ונפש תלמידיו, במוסרו הנוקב של רבו הגדול רבי לייב חסמן זצ"ל, הנשמעים מבין שיטי ה"מגידות" של ר' שלום. אבל, לא אסתייעא מילתא. הרעיון נגנז, אם כי לא לגמרי.

אדהכי והכי, מישמשו ימי ה"אלול" לבוא ורבינו חש שוב חובה לנפשו לפעול בענין. אי אפשר להתחיל את ה"אלול" בלא שיחת מוסר - גרס רבינו, "לוותר

על השיחה, אי אפשר" - הוסיף וטען, והוא יצא אל ביתו של רבי שלום, להפציר בו שיאות לכל הפחות לומר "שיחת פתיחה" לחדש אלול.

ר' שלום ניאות לבקשה, ובראשית חודש אלול הגיע אל גבעת הישיבה, להשמיע מעומק דברותיו בהיכל כולל האברכים שעל יד הישיבה, כשרבינו יושב ומקשיב, כתלמיד צעיר, גומע אל קרבו את ה"מוסר שמוע'ס" מכבשונו של ר' שלום. ריחף שם בחלל משהו מעולם אחר, מעולמות טמירים, כשר' שלום בונה מעליותיו על יסודותיהם בקודש של רבותינו הגדולים רבי המוסר, בעל ה"אור יהל" ובעל ה"לב אליהו".

לשנה אחרת, שוב חזר המעמד על עצמו. וכך, אחת בשנה, היה ר' שלום מגיע ל"כנסת ישראל" דחברון, לפתוח את זמן אלול, בדברי מוסר הכובשים את הלב, כשקולו נוהם כשופר, מעורר את הלבבות מתרדמת ההבל.

רבי שלום נושא דברים בקולו החוצב

חדש ימינו כקדם

גם בשנתו האחרונה, כאשר כבר תש כוחו עד למאד, עלה ר' שלום בשארית כוחותיו אל גבעת הישיבה דחברון, לפתוח את ה"אלול".

היכל הכולל התמלא מפה לפה. בני הישיבה ישבו צפופים, כשהם כורים את אזניהם לקלוט את ה"קול חוצב" של ר' שלום, אשר "הדר זקנים" היה שופע ממנו תמיד.

ביראת כבוד, עולה הוא על הבימה ובקול רועד, בוקע לבבות, פותח הוא בפסוק הכל-כך שגור על לשונו:

"ח-ד-ש י-מ-י-נ-ו כ-ק-ד-ם".

רגע של אתנחתא, ושוב נשמע קולו המרטיט -

"ח-ד-ש י-מ-י-נ-ו כ-ק-ד-ם".

הציבור מטה אזנו כאפרכסת, מתכנס בתוך עצמו בדחילו, לשמוע כיצד יצטט ר' שלום בהטעמה את דברי המדרש, או כיצד יעלה בסילודין את שמו של הרעֶבּע הגדול בעל ה"אור יהל" ויעניק בשם אומרו פשט, א-ב-ל פ-ש-ט ב"כ-ק-ד-ם", אך ר' שלום בשלו, חוזר שוב על הפסוק, תוך מתן פֶּסֶק בין תיבה לתיבה -

"ח-ד-ש - - - י-מ-י-נ-ו - - - כ-ק-ד-ם".

וכך, שוב ושוב ושוב, חוזר המגיד הירושלמי על ה"חדש" ועל ה"ימינו" ועל ה"כקדם", מבלי להוסיף ולו מילה אחת של פשט, של דרש, של עומק, של "דערהער", אפילו לא איזה משל, או "מעשה שהיה"...

והקול, קול ד' בכח, נשמע בית ד' - **"חדש ימינו כקדם"**. קול גדול ולא יסף.

- - - השמוע'ס תם. ר' שלום ירד מעל הבימה, נרעש ונרעד, מתאנח ומתנשף. עוד "אלול" עומד בפתח. עוד "עת רצון" בשער, מתוך יחול, מתוך שאיפה ל"חדש ימינו כקדם"...

אבל הצעירים, בני הישיבה, עולי ימים, לא קלטו את המסר, הם לא שמעו את הקול שמאחורי הפרגוד. ליותה אותם הרגשה ש"כאילו" לא נאמרה שיחה.

ואילו רבינו, פוסע לו חוצה מהיכל הכולל, אפוף מחשבות כמו אחרי שמוע'ס, ובריגשת ליבו לוחש באזני הבחור שפסע לידו:

"שמעת? זה היה שמוע'ס עמוק מאד!"

ובאחת, החל רבינו לפתוח בדברים סביב ה"חדש ימינו כקדם" כשצלילי ה"ח-ד-ש" של ר' שלום, כמו מתנגנים ועולים בין שיטי דבריו.

"בשעתו - מתוודה הבחור ואומר - **היה בעיני כמצחק, אבל היום לאחר שנים, מתבונן אני כמה היה רבינו בבחינת מקבל, עד כדי שעלתה בידו לשאוב התעוררות עצומה ממשפט אחד, ששב על עצמו. כמה אמת היה בדבריו, כשלחש באזני 'איזה שמוע'ס עמוק זה היה!'..."**

בשמועס'ן של רבי דן

אבל בכך עדיין לא נחה דעתו של רבינו. השמוע'ס של פתיחת אלול, אמנם יפה הוא לשעתו, אבל הציבור זקוק לשמוע'ס שבועי, ומיהו אשר ישא על שכמו את ה"עבודה" הזאת?

ראשו ורובו של רבינו טרודים היו בהרהורי דברים בענין, עד אשר נתן את עיניו במשגיח הגה"צ רבי דן סגל שליט"א. אלא, שלא בנקל עלה הדבר בידו. רבי דן סירב הרבה בדבר, אבל רבינו עמד איתן על דעתו ופעל ועשה בכל כוחו, כדי להוציא מחשבתו לפועל, כפי שהעיד רבי דן עצמו, בדברים שנשא לזכרו של רבינו:

"אינכם יודעים כמה עשה בשביל דבר זה!"

גם כאשר ניאות רבי דן לבקשת רבינו, עמד על שלו שלא להשמיע את השיחות בהיכל הישיבה, כפי שביקש רבינו, אלא בבית הכנסת "חניכי הישיבות" הסמוך לישיבה.

כך - בהשתדלותו המרובה של רבינו - זכו בני ישיבת חברון, להתקבץ יחדיו מדי שבוע להאזין קשב ל"שמוע'ס" של רבי דן שליט"א, לשם נהרו התלמידים בהמוניהם,

רבי דן סגל בביקור אצל רבינו

בידעם להעריך נכונה את מאמציו של רבם אוהבם עבור התעלותם הרוחנית באורח חיים למעלה למשכיל.

אולם, בבואם להיכל בית הכנסת לשמיעת השיחה, נכונה לכולם הפתעה גדולה בראותם את... רבינו, שהקדים להופיע במקום לפניהם והוא יושב מוכן ומזומן בכובד ראש לשמוע ולקבל מוסר ממי שצעיר ממנו בעשרות שנים... ואם סברו בתחילה, שהדבר נעשה לכבוד הפעם הראשונה, כמחווה של הכרת הטוב לרבי דן וכדי להחשיב בעיני בני הישיבה את ענינם של ה"שיחות" הללו, הרי שהפעם הבאה וזו שלאחריה וכל הבאות אחריהן, לימדו אותם עד כמה טועים הם ועד כמה לא למדו להכיר מיהו רבינו ועד היכן מגיע גודל הביקוש העצום שלו לשמוע את דבר ד'.

כך, באורח קבע, היה רבינו מגיע לשיחותיו של רבי דן שליט"א ויושב בראשונה אל מול פניו, תוך הקפדה עצמית להופיע מוקדם במקום, לבל ימתינו עליו ולבל יפסע על ראשי עם קדש, אשר יטרחו לקום עם בואו.

כל אותה שעה ארוכה של ה"שמועס", היה רבינו יושב ביראת כבוד ומטה אוזן קשבת לשמוע כל מילה, כתלמיד היושב בפני רבו. ולא זו בלבד, אלא לאחר כל שיחה, היה ניגש אל רבי דן ומעלה בפניו דברי שבח וקילוסין על ה"שמועס" אשר היה "נפלא מאד" - כלשונו, תוך שהוא מביע את תודתו על אשר טרח להגיע ולהשמיע מדברותיו. ומשיצא רבינו מן ה"שמועס", היתה נהרה נשפכת על פניו על שזכה שוב להזין את נפשו ואת נפשות התלמידים בדברים חוצבים "הנאמרים באמת".

ובאמת אמרו, שנוכחותו של רבינו בשיחות אלו, היתה בעצם שיחת מוסר נוספת, שלא נאמרה אמנם בפה, אבל זעקה בעצם מציאותה והיכתה על ראשו של כל בחור שהשתתף שם, כאומרת לו - גדל!

השמועס שפרץ את סכר הדמעות

פעם אחת, בימי אלול, מצאוהו לרבינו בשעת לילה, פוסע ברחובה של קריה, הלוך ושוב כשהוא פורץ בבכי. מאן דהוא, מן העוברים ושבים שהבחין באותו מראה מרגש, התקשר אל בני משפחתו מחששו שמא ארעה ח"ו איזו צרה.

אולם עד מהרה התברר, שרבינו שב אותה עת משיחת המוסר של רבי דן, כדרכו מדי שבוע, וכיון שנגעו הדברים הפעם ביותר אל לבו ועוררו אותו כל כך, נפרץ סכר דמעותיו, עד שנמצא מהלך הלוך ובכה, כשהוא מתבודד בנפשו.

עד כדי מידה זו, הפליג רבינו לשים עצמו כתלמיד הנתון להשפעה מוסרית מאחרים, חרף היותו אז זקן ושבע ימים, כאשר הנהגתו זו לכשעצמה ביטאה את אישיותו המוסרית והנאצלת, עד להפליא. מי יוכל לתנות ולהקיף את גודל ההשפעה של הנהגה זו על כל רואיה, מדי שבוע בשבוע, הלא ממש אין לתאר ואין ולשער.

ומעשה היה, באנשי קהילה מסויימת, שביקשו מרבי דן שליט"א, להשמיע שיחת מוסר בבית המדרש של קהילתם. המבקשים, שנתקלו בסירובו, הקשו לפניו, מאי שנא ישיבת חברון שנתרצה לומר בפניהם ואילו בקהילתם אינו מתרצה לומר. נענה רבי דן על אתר ואמר:

"בחברון, אני בא ל ש מ ו ע, לא להגיד!"

לתמיהתם של השומעים, הוסיף רבי דן ופירש:

"כשר' הירש יושב ושומע את השיחה כמו בחור צעיר, הרי זה בשבילי שיחת מוסר מאין כמוה!"

מילי דמוסר באיצטלא דשבת

על אף שמנע רבינו את עצמו מלהשמיע שיחות מוסר בהיכל הישיבה, ולמרות שהעמיד במקומו את מי שמצא ראוי והגון למלא תפקיד זה, מכל מקום לא נמנע מלהשמיע בביתו דברי מוסר בפני תלמידים מקשיבים מבני היכלא.

מדי שבת בשבתו, היו נקבצים בביתו הסמוך לישיבה, בני עליה מבקשי ד' מבני הישיבה, ששאפו להתעלות במעלות השלימות ורבינו היה פותח בפניהם את אוצרות ליבו ומזין את נפשותיהם ממה שהוא היה בעצמותו, ממה שעמל ויגע בתיקון נפשו הוא, ממה שטרח בערב שבת...

משך שנים ארוכות היה ביתו של רבינו "בית ועד" לאותם מבקשי ד', אשר עלו לביתו מדי שבת בשבתו לאחר סעודה שלישית, כשלאחר השיחה, עם צאת השבת לשיטת רבינו תם, היו נעמדים להתפלל ערבית דמוצאי שבת, שם, ב"בית הועד".

בשנים מאוחרות יותר, התקין רבינו שבכל שבת, יסעד אחד מרבני הישיבה ב"סעודה שלישית" בצוותא חדא עם בני הישיבה וישמיע בפניהם שיחת מוסר, כשהוא מבקש ב"תקנה" זו להעצים את יסודי המוסר בקרב בני הישיבה, להשקות את צמאי הדעת, תוך הידוק הקשר הרוחני שבין ראשי הישיבה לתלמידיה.

לך לשמוע את השיחה בישיבה

אחד מנכדיו של רבינו, למד תקופה מסויימת בחדש אלול בשכונת "בית וגן" הסמוכה ל"גבעת מרדכי", ומדי שבת בשבתו לעת סעודה שלישית, היה עולה אל בית רבינו שבגבעת הישיבה, כדי להאזין לשיחתו המוסרית.

אולם, תיכף עם היכנסו של הנכד למעונו, פנה אליו רבינו וזירז אותו לשמוע את שיחת המוסר הנאמרת בחדר האוכל של הישיבה -

"לך קודם לשמוע את השיחה בישיבה!"

הדאגה האמיתית והכנה של רבינו ליתן משנה תוקף לשיחה הנאמרת בישיבה, העמידה אותו לייקרה בעיני יוצא יריכו ולזרזו להיות מן השומעים לקול דברה.

מערכת השמועה

רבינו, שהיה **אוצר** בקרבו את תורתה של סלבודקא, ובד בבד קיים בנפשו את מאמר הכתוב "מכל מלמדי השכלתי", כשהוא משכיל לקלוט גם משיטות נוספות בדרכי עבודת ד', רבינו שזכה והעפיל במעלות גבהות האדם ונדמתה עבודתו כעבודת רבותיו, עד אשר השיג כרבו ה"סבא" לסלק מעליו כל מניעים חיצוניים ולכוון רק להאדיר שם שמים, זכה והיה **ליוצר** של אלפי בני תורה, שנשמתם השתכללה ביסודי המלכות שתבעה סלובודקא.

כמידתו של רבו, הסבא מסלבודקא - שכל עולם התורה חב לו את קיומו - אשר פעל ועשה כל ימיו אך כדי להגדיל שמו יתברך ותורתו, מבלי לתת לעצמו על כך שום שם ושארית, מכל מקום שהוא, כך בלטה מידה זו אצל רבינו, בהיותו "הבריח התיכון" של הישיבה, המחזיק - מחד והנסתר - מאידך, כששתי הבחינות עולות בקנה אחד.

דאגתו הכנה והעצומה של רבינו לתלמידי הישיבה להעמיד כל אחד במקומו הוא, היותו "דורש" מתלמידיו מעצם היותו "מקיים", התבטלותו המוחלטת לעומדים בראשות הישיבה גם לבני גילו ואף לצעירים ממנו, הכבוד והמורא שחש כלפי המשגיח רבי מאיר, מסירותו הנאמנה לעלייתם הרוחנית של תלמידי הישיבה, כשאף בזקנותו טרח בכל נפשו להשקותם מים חיים - כל אלו ועוד, הם ביטוי חיצוני להיותו **אוצר** בקרבו את סגולותיה ומעלותיה הפנימיות והאמיתיות של תורת סלבודקא,

מלבד אשר הגדיל לרומם את עצמו בצחצחות נפשו, עד שנבט בו הכוח להיות **יוצר** לגיונות - לגיונות של מלך.

ניתן לומר על רבינו, כי הוויתו, שימשה המשך לאותו דור דעה, קברניטי הישיבה, מעצבי דרכה - **היוצרים והאוצרים:** הסבא מסלבודקא, רבי לייב חסמן, רבי יחזקאל סרנא ורבי מאיר חדש, זכרון צדיקים לברכה.

זכה רבינו לשמש חוליה בשרשרת מעתיקי השמועה של שיטת החינוך הסלבודקאי בנוסח החברונאי, לדורות הבאים.

מקריא דברי חיזוק לתלמידים בביתו

פרק ח'

באוירא דישיבת חברון

הסנה הנצחי שאיננו אוכל

"אי אפשר לדבר על אודות הישיבה הקדושה דחברון, כמו שמדברים על פרט. כאן אנו רואים לעינינו את כלל ישראל בכל היקפו. במעמד זה, מתאימים כל כך דברי הקב"ה אל משה רבינו ע"ה בחורב, כשביקש להתקרב אל הסנה הבוער 'של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא'. אש אוכלת בעולמנו מסביב - 'הסנה בוער באש', אבל באותו זמן רואים אנו ש'הסנה איננו אוכל' - רואים בעליל את כריתת הברית והבטחת 'לא ימושו', כיצד הם מתקיימים. את כל זה רואים פה. כאן בישיבה לוחש הסנה הנצחי שאיננו אוכל. כאן הוא המקום שיש בו השראת השכינה..."

יוצאים מן הישיבה בגאולה

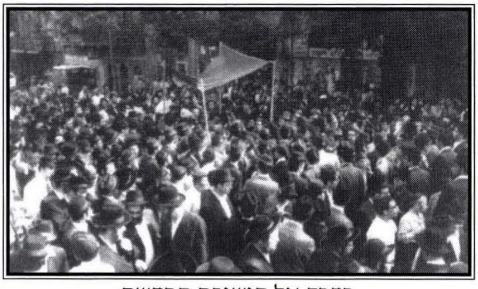

בדרך אל הישיבה החדשה

בדברים נרגשים אלו, המלמדים על שבח יחודה של ישיבת חברון, פתח מרן הגרא"מ שך זצ"ל, את משאו במעמד ראשי אלפי ישראל בחגיגת חנוכת הבית לבניני הישיבה בגבעת מרדכי.

כשריד לגדולי תלמידי סלובודקא דליטא, ראה מרן זצ״ל בקיומה והתפתחותה של ישיבת חברון - ממשיכת מורשתה של סלובודקא - ביטוי לקיומו הנצחי של עם ישראל ולמימושו של חזון הנבואה ״לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך״, חרף נסיונותיה הקשים והמרים של הגלות האחרונה.

ומי שאך דרכו רגליו על מפתנה של ישיבת חברון, שושלתא דדהבא של ״כנסת ישראל״ דסלובודקא, והביט פנימה אל המראה הגדול של מאות מאות עמלי תורה מיגעים את מוחם בהוויות דאביי ורבא, תוך התנצחות במלחמתה של תורה בריתחא דאורייתא תוססת, מלובת אש קודש, הבין אל נכון במה דברים אמורים, וראה במוחש כי הסנה איננו אוכל...

ומי שזכה להכנס פנימה, ולו במעט, והיטה את אזני לבו לנימה הסוערת של המשא ומתן בעומקה של הסוגיא, או שפתח את חדרי ליבו לקלוט משהו מן התפילה הרוגשת, מן השיעורים הסוערים ולעומתם משיחות המוסר שנשמעו בדממה עמוקה, ועל כרחו נאפף בגל סוחף של התרוממות הרוח, השכיל להבין את משמעות הדברים ולראות בעליל כי הסנה איננו אוכל...

ואין צריך לומר, שמי שזכה להמנות על ליגיונו של מלך, וכתלמיד מן המנין זכה להסתופף בחצרות בית ד׳, כשהוא נושם אל קרבו בכל נשימה ונשימה את רוח אפה

תפילה בישיבה בשנת תש״ז

של הישיבה, את חיי הרוח שנשבו בה בכל פינה ומכל עבר - ביום ובלילה, ב"סדרים" ו"בין הסדרים", ליד הסטענדר וליד השלחן בחדר האוכל, בחדרי השיעורים ובחדרי המגורים, ב"אוצר הספרים" ובחצר הישיבה, על אחת כמה וכמה שירד לעומקם של דברים, וראה במו עיניו כי הסנה איננו אוכל...

חדר האוכל של הישיבה

אוירא דישיבה מחכים

ובאמת אמרו, כי הווית חיי הישיבה התוססים ומשב רוחה המרענן נפש כל חי, חדרו עמוק עמוק גם אל קרבם של בני הישיבה אשר מחמת אילו סיבות שהן לא זכו להדבק באופן ישיר באחד מראשי הישיבה ומאוריה. גם להם היתה אוירת הישיבה למשיב נפש, כשהם מזינים את נשמתם מניחוחה המשכר של ישיבת חברון, על כל מה ש"שם קודש" זה טומן בחובו.

ואם אמנם נכון הדבר שכל תלמיד ישיבה, באשר הוא, מתחנך בהכרח מאוירתה של אותה ישיבה, מלבד היותו "מקבל" ישירות מרבותיו ראשי הישיבה בהם דבֵקה נפשו, הרי ביתר שאת הדברים אמורים ביחס לתלמידיה של ישיבת חברון, כאשר כל בני הישיבה לדורותיה ספגו אל תוכם את האוירה היחודית של ישיבת חברון, אשר מילאה את ליבם בחמימות רוחנית נעימה וכובשת, בחינת "אוירא דישיבה - מחכים".

כתלי בית המדרש דחברון לכשעצמם, על כל אגפיהם, כמו גם חצרות בית הישיבה, היוו מעין חממה שופעת חמימות רוחנית, מקרינה חדוות חיי רוח ויצירה, על כל המסתופפים בתוכה. אפף אותם, את בניה של ישיבת חברון, מין "ענן כבוד", אשר בצילו נתרוממה יחודיותם ברוממות נפשית עמוקה, שטבעה את חותמה על כל הליכותיהם עם אלקים ואדם, עד שעצם המצאותם בין כתלי הישיבה, כבר היה בה כדי להספיג בדם התמצית שלהם עוצמה רוחנית, כרבי יהושע בן לוי בינקותו, אשר אוירת בית המדרש נבלעה באבריו, כשאמו-יולדתו הציבה את עריסתו בין כתלי הבית.

דמות מרכזית ביצירת האוירה

האוירה המרוממת ששרתה ב"כנסת ישראל" דחברון, נזקפת רבות לזכותו של רבינו, אשר מלבד היותו משפיע על בני הישיבה בהנהגת חייו ובדברי מוסרו, היה גם דמות מרכזית ביצירת האוירה היחודית בה נודעה ישיבת חברון, אוירה של "אורח חיים למעלה למשכיל", אבן היסוד של שיטת המוסר הסלובודקאית אשר צירה נע סביב "גדלות האדם", כשהכרת גבהות נשמתו מתבטאת בכל חלקי עבודת ד' - בחובות שבין אדם למקום, בין אדם לחבירו ובין אדם לעצמו, הנשלבות יחדיו בהרמוניה נפלאה מתוך רוממות הנפש, בשמחת לב ובהארת פנים, מתובלים ביראת ד' ובאהבת שמו.

מסיבה בחדר אוכל בישיבה

בכל להט ליבו, תרם רבינו את חלקו, ביצירת המציאות המרוממת הזו, שמילאה את חלל הישיבה תמיד, ובפרט - ביצירת אוירת הפסגות ששרתה שם בימי שבת ומועד, וביותר - ביצירת אותה אטמוספרה רוחנית עילאית, שפשטה על בית הישיבה בימי הרצון דחודש אלול ובתקופת עבודת חודש תשרי, בימי השמחה שבו כבימי הדין שבראשיתו.

גם בזאת, כמו בעצם תפקידו כמשגיח רוחני, היה רבינו בבחינת "**אוצר**" ו"**יוצר**" [1], כשחלקו רב ביצירת האוירה, מכח מה שהיה אצור בקרבו.

דור לדור יביע אומר

למען נדע במה דברים אמורים ולמען ידעו דור אחרון אשר לא זכה לראות בעיניו את אותה חברון בתפארתה, כשהוד קדומים נסוך עליה, עלינו איפוא לספר מקצת אופיה של הישיבה, או-אז נשכיל לראות מה רב חלקו של רבינו ביצירת אוירא דישיבת חברון.

כידוע, מתחילת הוסדה של "כנסת ישראל" דסלובודקא, היתה לבחורי הישיבה ובפרט ל"עלטערע בחורים" שפיארו את היכלה, השפעה רבת משקל על אוירת הישיבה בכללותה ועל דרגתם הרוחנית של בני הישיבה, בפרטות. גבהות השאיפות של העלטערע, שימשו תמריץ לצמיחתם הרוחנית של צעירי הלומדים, לא פחות מהיותם דרגשי עליה לשלימות העצמית של בעלי השאיפות בעצמם.

ההשפעה ההדדית, שנוצרה הודות ליחסי חברות תקינים שהתנהלו בחצרות הקודש ד"כנסת ישראל", הובילה את בני הישיבה לקיים בנפשם "קנה לך חבר", ברובדים העמוקים ביותר של מחוייבות יסודית זו בעבודת ד', כפי שפירשה רבינו יונה (אבות פ"א מ"ו):

"לשלושה דברים צריך האדם אל החבר הטוב, האחד - לדברי תורה כמו שאמר הרבה למדתי מרבותי ומחברי יותר מרבותי, והשני - למצוות וכו', והשלישי - לענין העצה שיקחנו לו מעיר לעזור בכל ענינו ולקחת ממנו עצה טובה ולהיות בן סודו וכו'. ומה שאמר וקנה לך חבר - שיקנהו בפיוס דברים ובלשון רכה וכו'".

---

[1] ראה לעיל בפרק "המשגיח".

"קנין החבר", תפס מקום נכבד במשנתה של סלובודקא. הרבה למדו תלמידיה של כנסת ישראל דסלובודקא זה מזה, הן בעומק עיונה של תורה, הן בהליכות עולם של מוסר והן ביחסי אדם עם זולתו, עד שגם מידת הקנאה הכבושה בלב כל אדם, הופנתה אל האפיק החיובי של "קנאת סופרים תרבה חכמה". [2]

ומסלובודקא דקובנא, דרך עיר הקודש חברון, נשתלשלה הנהגה יחודית זו של השפעה הדדית בקרב בני הישיבה, אל בין כתלי ישיבת חברון שבתוככי ירושלים, כאשר איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק לנצל את ימי הבחרות, על תוקף רעננותם, לגדול ולהתגדל, לעלות ולהתעלות, מתוך שאיפה מתמדת להשגות רוחניות, כרוכה בהנהגות אצילות בין אדם לקונו ובין אדם לזולתו.

זכה רבינו לספוג אל קרבו מן "הדורות הראשונים" של הישיבה, בראשית שנותיה בארץ הקודש, כאשר נוסף לקנינים הרוחניים שקנה לנפשו מרבותיו הגדולים מאורי הישיבה, עוד זכה להתבשם הרבה מניחוחם של ה"עלטערע בחורים", מקימי הישיבה בארץ, אשר האצילו מרוחם על אחיהם בני הישיבה, כדוגמת רבי בערל יאנובער (-רבי דב זוכובסקי), רבי יצחק ווארשוויער (-הוטנר), רבי אהרן בריסקער (-ביאליסטוצקי), רבי אהרן קובנער (-כהן) רבי אפרים זאב גרבוז, רבי זבולון גרז ושאר גדולי החבורה, שישבו ראשונה בממלכת התורה בעיר האבות.

רבי זבולון גרז

אי אפשר להמנע מלהעלות עלי גויל, אילו יסודות איתנים של אהבת רעים, יצק רבי זבולון גרז זצ"ל - לימים אב"ד רחובות - בקרב תלמידי הישיבה, בשעה שסיפר לרבים את ההוראה הגדולה שקיבל מפי הסבא מסלובודקא:

"נכנסתי אל מעונו של הסבא לשוחח עמו על דבר מה. והנה הסבא פונה אלי בתמיהה

[2] ב"ועד" שהשמיע לבני הישיבה, עמד רבינו לבאר מהו סימן ההיכר להבחין בין הקנאה החיובית - "קנאת סופרים תרבה חכמה" לבין זו השלילית - "רקב עצמות קנאה", המוציאה את האדם מן העולם. ופירש בשמו של רעהו רבי שלום שבדרון זצ"ל, כי הרואה את חבירו לומד ומקנא בו ורוצה להיות גם כמוהו, ומחמת כן הוא אכן לומד כדי להיות כמוהו, זוהי קנאת סופרים וקנאתו תרבה חכמה. אבל אם קנאתו אינה גורמת לו להתעלות כחבירו, אלא אדרבה רוצה הוא שחבירו יהיה בטלן כמותו, כדי שלא יהיה יותר ממנו, עליו נאמר "ורקב עצמות קנאה".

גדולה - 'למה אתה נראה כמו רשע?!' עמדתי נבוך עד מאד, כי לא ידעתי במה דברים אמורים. הרהורים נוגים עלו ברעיוני, מה מצא בי הסבא עול,

תלמידי הישיבה בחברון

תלמידי הישיבה כשעברו לירושלים

שאילתה1		
משפחה	שם	שנת_התחלה
קפלן	הרצל	תרפד
היימן	דב צבי	תרפד
ביליצקי	פנחס	תרפד
כץ	בר	תרפד
כהן	יוסף	תרפד
ברנשטיין	שמואל איזיק	תרפד
ברוק	העשיל	תרפד
רוזנשיין	לייב	תרפה
לעוו	ישראל	תרפה
לפין	יהושע	תרפה
ווייציק	ראובן	תרפה
קוסנטינר	חיים דוד	תרפה
רוך	אלחנן זליג	תרפה
רוכלין	יצחק לייב	תרפה
קוינט	אליהו	תרפה
קבלקין	חיים	תרפה
סורוביץ	מאיר	תרפה
ברוידא	אורי'	תרפה
הרמן	נחום דוד	תרפה
ברוידא	יעקב	תרפה
ליפין	גץ	תרפה
מילצקי	שמעון אליע	תרפה
בורובסקי	פנחס	תרפה
זימני	יהושע	תרפה
בורובסקי	יוסף	תרפה
זימני	שלמה	תרפה
לוצקי	אליהו שלמה	תרפה
לונדון	צבי יצחק	תרפה
רביץ	לייב	תרפה
קושלבסקי	יקותיאל	תרפה
בגן	לייב	תרפה
בבין	מאיר מיכאל	תרפה
עזוז	ראובן	תרפה
גלבורד	יעקב	תרפה
צימבליסט	שלמה	תרפה
גרבוז	אפרים זאב	תרפה
גולדשמידט	פנחס	תרפה
גרז	זבולון	תרפה
מלצר	זלמן	תרפה
שולמן	שמואל ברוך	תרפה
שולמן	מרדכי	תרפה
שיינין	מנדל	תרפה
מישקובסקי	חיים לייב	תרפה
גוטנר	יצחק	תרפה
שיינקר	מנדל	תרפה

שאילתה1		
משפחה	שם	שנת_התחלה
ברקמן (ברקאי)	בנימין	תרפה
ברקין	קלמן	תרפה
מורדוכוביץ	חיים יוסף	תרפה
דרבקין	דוד	תרפה
הירשוביץ	יהודה ליבר	תרפה
סובול	אליהו	תרפה
בריט	יצחק	תרפה
הוטנר	חיים צבי	תרפה
מילבסקי	אהרן	תרפה
שיקוביצקי	בצלאל	תרפה
צפח	שמואל	תרפה
רלב"ג	ירמי'	תרפה
ריפס	שלום	תרפה
ברויער	משה	תרפה
ריניק	אברהם	תרפה
ליסיצין	טוביה	תרפה
סוקולובר	אפרים	תרפה
פלצינסקי	מאיר	תרפה
פרסקי	הירש לייב	תרפה
קרלינסקי	אשר	תרפה
קרלינסקי	חיים	תרפה
כץ	אהרן	תרפה
פוזין	אהרן	תרפה
קרופבניצקי	אברהם	תרפה
פוסטרוביץ	ישראל	תרפה
כץ	מיכאל	תרפה
חייכל	אליהו דב	תרפה
טרכטמן	בנימין	תרפה
קריקסטנסקי	בר	תרפה
אפשטיין	צבי חיים	תרפה
שר	יוסף	תרפה
שר	אלתר	תרפה
טבנקין	ברל	תרפה
טוקר	אליעזר	תרפה
טוקר	יצחק יעקב	תרפה
שקלדרוביץ	יצחק	תרפה
פוחוביץ	הירש	תרפה
פרוסטקוב	צבי מאיר	תרפה
פוליאק	אלי' נתן	תרפה
חדש	מאיר	תרפה
זרוביץ אליעזרי	חיים	תרפה
פלצינסקי	משה	תרפה
אברמוביץ	שמואל	תרפה
כהן	בנימין	תרפה
כהן	אהרן	תרפה

רשימה חלקית של תלמידי הישיבה בחברון

עד שראה בי דמות של רשע. אך תיכף קטע הסבא את מחשבותי ופירש את דבריו, בשאלה נוספת - 'איפה המאור פנים שלך?'"

"**הבנתי** - סיים רבי זבולון - **מאי משמע רשע במשנתו של הסבא, וקבלתי על עצמי מכאן ואילך להיות תמיד מאיר פנים לכל'...**

ורבינו, שזכה לקלוט אל תוכו את אותו אויר פסגות של "הדורות הראשונים" ולהיות **אוצר** בקרבו את סגולות הנטיעות הנאמנות שנטעו ראשונים באדמת יסודותיה של הישיבה, זכה גם להיות **יוצר**, כשהוא נמנה על גדולי מנחילי מורשתה של ישיבת חברון לדורות הבאים ויוצר בין כתלי הישיבה את אותו אויר פסגות של רוח חכמה ובינה, רוח דעת ויראת ד', אשר ניכרים היו בדרכי החינוך שלה ובהליכות בניה-בוניה.

מעתיק השמועה מדור לדור

היתה לו איפוא לרבינו הזכות הכבירה הזו, ליטול חלק ארי באצירת וביצירת האוירה היחודית של ישיבת חברון. מן השמים הפילו חבלו "לחיות" את הישיבה ולחסות בצילה מיום עלותו לארץ הקודש - בראשית ימיה של הישיבה בעיר חברון - ועד יומו האחרון. במהלך שנות חייו עברה הישיבה תקופות שונות, כשרבינו עובר יחד איתה את כל התקופות הללו, ומתאים עצמו לכל תקופה, לפי ענינה ומצבה, מתוך שמירה מעולה על יחודיותה של הישיבה.

רבינו היה עֵד נאמן לתקופת הבניה - תקופת המייסדים - האריות הגדולים אשר עלו מסלובודקא דליטא. באותה תקופה שמתרפ"ד ועד תרפ"ט, היה אמנם רבינו צעיר לימים, אבל רוחו האיתנה כבר היתה עימו, כשהוא נאחז בשולי אדרתו של אביו רבי אברהם נח זצ"ל, מאישי המוסר של הישיבה, עד שזכה בעצמו ליטול את חלקו בבנינה הרוחני של הישיבה.

לאחר מאורעות הדמים בשלהי תרפ"ט [3], כאשר עלתה הישיבה לשכון בירושלים, וחרבות הישיבה החלו מוקמים, נטל רבינו את כל רמח ושסה שלו, כשהוא מחדיר רוח חיה בבני הישיבה, אשר היו שבורים ורצוצים מן החורבן הגדול אשר פקד

[3] ראה לעיל פרק "באוירא דארץ ישראל" ופרק "בהיכלה של ישיבת חברון".

תלמידי הישיבה
מתקופות שונות

תש"י

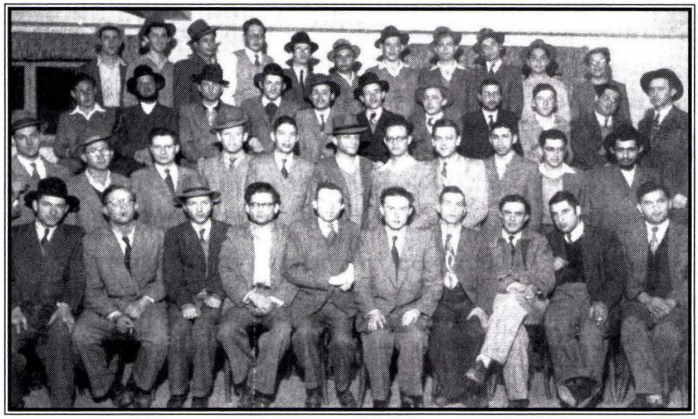

תשט"ו

תש"כ

תשכ״ב

תשכ״ז

תשל״ג

אותם. באותו פרק, היה רבינו רק כבן שמונה עשרה שנה ואף על פי כן היתה ידו מן המְעשים הגדולים באותה תקופה של התחדשות - תקופת המקיימים. משם ואילך ועד יום נישואיו, היה רבינו תמיד "הרוח הפעילה" בישיבה בכל התחומים הרוחניים והחברתיים, כפי שמשתקף יפה במכתבו של הרב אלימלך בר שאול זצ"ל, הרואה אור בסוף פרק "בהיכלה של ישיבת חברון".

ומיום עלייתו לכהן פאר בהנהלתה הרוחנית של הישיבה, בשלהי שנת תש"ו, הוסיף רבינו "עבודה" על עבודתו בימי בחרותו, והיטה את שכמו לשאת את חלקו - ואף יתר על חלקו - במשאה הרוחני של הישיבה, כשהוא משקיע עבודה שיטתית ומאומצת, רצופת מעש, בהשראת וביסוס האוירה היחודית של ישיבת חברון.

בנאמנות אין קץ לתפקידו, היה רבינו "חוט השדרה" ביצירת אוירת הישיבה, כל אותה "תקופת הוד", בה שכנה הישיבה בשכונת "גאולה" - תקופה שנמשכה למעלה מארבעים ושש שנה.

גם לאחר העתקת משכן הישיבה לשכונת "גבעת מרדכי" בראשית שנת תשל"ו - תקופת ה"מוסיף והולך" של הישיבה - ועד אחרית שנותיו היה רבינו "הרוח החיה באופנים" בהשראת אותה אוירה מרוממת שאפפה את ישיבת חברון והצעידה את חניכיה בנתיבות החינוך המיוחדים לה.

אף בתקופת חייו האחרונה, כאשר נחלה והיה רתוק למיטתו, המשיך להיות דרוך לנעשה בישיבה, כשהוא מלווה את שיגשוגה בעצה ובחכמה.

מנחיל דפוסי חיי הישיבה

יסוד החינוך של "כנסת ישראל" דחברון, שנקבע בדפוס חייה, מושתת היה מראשיתו על ההכרה הבסיסית כי "רחמנא - ליבא בעי". בניה של ישיבת חברון, השקיעו תדיר עמל ויגיעה בעבודה רוחנית פנימית, כשה"לב" משמש לה כשותף פעיל, הנוטל חלק בראש. העבודה הזו, שנעשתה תדיר מתוך מחשבה עמוקה, בנויה היתה לתלפיות על גבי העמלות התמידית בתורה בעריבות ובמתיקות, אשר זיככה את ליבם והאירה את פניהם של בני הישיבה.

ורבינו, שביקש תדיר להנחיל לדורות שלאחריו את היסוד הגדול הזה של "רחמנא ליבא בעי", היה מעלה בהתרגשות, מפעם לפעם, רשמים מארחות חייהם של דור מייסדי הישיבה בחברון, אשר העפילו למדרגות גבוהות של עבודת ד' בכל לבב.

לדוגמא, שמעו התלמידים מפי רבינו כיצד הוא מספר ברגש, שכאשר עלו מייסדי הישיבה לארץ הקודש ועשו דרכם לעיר הקודש חברון, התעכבו בדרך אצל ציונה של רחל אמנו ע"ה אשר בבית לחם, להעתיר שם להצלחת הישיבה, כשביותר בלטה תפילתו של ר' בערל יאנובר אשר שפך שיחו בתחינה ממעמקי הלב. את הצורה האמיתית הזו של "ליבא בעי", ביקש רבינו להנחיל לתלמידיו אחריו, כשהוא עצמו משמש לה כאות.

יצויין, כי מרא דארעא ישראל, מרן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל, שנזדמן אותה עת לקבר רחל, התרגש למאד מתפילתם הנלבבת של "הבחורים הסלובודקאים" מייסדי הישיבה, והיא אשר שימשה לו כעדות נאמנה שאין תוכם של אותם בחורים כחזותם ה"אירופאית", חזות שעוררה חששות בלב בני הישוב הישן בארץ.

את ה"עיקר" הגדול הזה של "רחמנא - ליבא בעי", אשר יצוק היה ביסודותיה של ישיבת חברון וצפון היה בתוך ליבו של כל אחד ואחד מבניה, השכילו תמיד בני הישיבה להעביר מדור לדור - "ותיקים" ל"חדשים", "זקנים" ל"נערים" "עלטערע" ל"יונגערע", כאשר רבינו עומד תמיד במרכזה של "מסירת התורה" הזו, אם כי מחמת צניעותו היתירה לא הכל הבחינו תמיד בחלקו הגדול בדבר.

האיר פני המזרח עד שבחברון

אף "כותל המזרח" של הישיבה לכשעצמו, השפיע רבות על כל יושבי הבית, בהיותו עשיר בדמויות פאר של גדולי תורה ואישי מוסר, זקני חכמה ונבוני דעת, אשר הקרינו משגב רוחם על כל רואיהם.

המחזה של "כותל המזרח" מדי יום ביומו בעת עבודת התפילה, היוה לכשעצמו כלי השפעה בל יתואר, כאשר סמוך לארון הקודש מימין ומשמאל ישבו מרנן ורבנן ראשי הישיבה רבי יחזקאל סרנא, רבי משה חברוני ורבי אהרן כהן, והמשגיח רבי מאיר חדש, כשבמשך שנים אחדות חבר להם רבי אייזיק שר - חתנו של הסבא מסלובודקא - אשר מיום עלותו לארץ הקודש ועד יוסדו את ישיבת סלובודקא בבני ברק, קבע את מקום תפילתו בהיכל הישיבה.

וזה לעומת זה - ראש הישיבה רבי יחזקאל סרנא והמשגיח רבי מאיר חדש, ניצבו שם בהוד אצילותם, כשעבודתם נעשתה בפנימיות האופיינית לתלמידי סלובודקא.

מימין לשמאל: רבי אהרן כהן, רבי משה חברוני, רבי יחזקאל סרנא, רבי מאיר חדש

כל תנועה חיצונית מעוררת, לא נראתה עליהם. גופם לא התנועע, גיווּם לא התנודד, עד שהטלית אשר עטפה אותם נותרה על עמדה כבשעת לבישתה, מסודרת לפי כפלי הגיהוץ שלה. ולעומתם, ניצב על עבודתו רבי משה חברוני, שהיה מזכיר את ד' בסילודין, עד שכל הזכרת שם שמים שלו, היתה מורגשת ממש כלפי חוץ, כשכל כולו אחוז יראה. וביותר - תפילתו של רבי אהרן כהן, אשר נעשתה מתוך התלהבות סוחפת, כשכל רמח אברי גופו הצנום מתנועעים אנה ואנה בכל עוז, בדביקות נוראה, עד שפעמים הוזקק לאחוז באיזה שהוא דומם יצוק, מחששו שמא יפול. ניכרה עליו, על רבי אהרן, קירבתו אל האדמו"ר רבי אהרן ראטה זצ"ל בעל "שומר אמונים", אשר ידוע היה בעוצם עבודתו לפני ד'.

מראה אותם ראשי צבאות בראש העם - רבי אהרן הכהן ב"עבודתו", רבי מאיר הלוי ב"דוכנו" ושאר ראשי הישיבה וחברי ההנהלה, איש איש ב"מעמדו" כפי נוסח וצורת עבודת התפילה שלו - השפיע רבות על בני הישיבה והשרו בהיכלה אוירה של יראת הרוממות.

ביתר שאת וביתר עוז, השפיעו פני המזרח על יושבי היכל ד', בשבתות ובימים טובים, כאשר נצטרפו אל "כותל המזרח" שרי התורה וגדולי היראה, גאונים וצדיקים, איש איש במעלתו, אשר יחדיו נסכו שפע של תורה ויראה על בני הישיבה.

בין אותם דמויות הוד, נראו הגה"צ רבי צמח שלומוביץ זצ"ל, שעוד זכה לראות את פני רבי ישראל סאלנט'ר והעמיד תלמידים בגרובין ובקעלם. אף הוא היה חבירו של המשגיח רבי לייב חסמן מתקופת לימודם בתלמוד תורה דקעלם, ובקרב בני הישיבה נודע בגודל צידקותו, כמו שהעיד עליו רבי שלום שבדרון בהקדמתו ל"אור יהל", כי "צדיק וחסיד זה היה מדקדק מאד בדיבורו".

לאחר הסתלקותו, קשר עליו דברי מספד הגה"צ רבי אליהו לאפיאן - אף הוא תלמיד קעלם - אשר הפליא את השומעים בשבח מעלתו של ר' צמח זצ"ל. משמעו בני הישיבה את דברי ההספד, הלכו אצל הר"ר משה מֶש, דער שמש פון ישיבה, אשר ביתו שימש אכסניה לגלמודים ובה התאכסן ר' צמח, וביקשו הימנו שיספר עליו דבר מה. כששמעה אשתו של ר' משה מש את בקשת התלמידים, נענתה ואמרה:

"אני אספר לכם. ר' צמח אכל אצלי שנים רבות, ואף על פי ששילם עבור הארוחות, תמיד היה משבח את האוכל בצורה נפלאה. לא היה יום אחד שלא הודה לי".

רבות השפיעה דמותו של ר' צמח על בני הישיבה, ואף רבינו שאב ממנו מלוא חפניו דעת ויראת ד'.

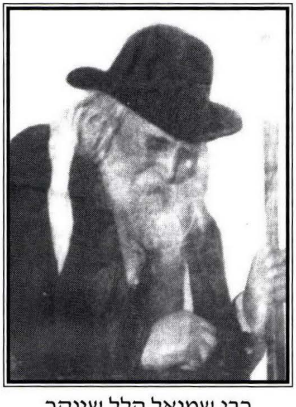

רבי שמואל הלל שינקר

עוד נתברך "כותל המזרח" של הישיבה בדמותו של הגה"צ רבי שמואל הלל שיינקר זצ"ל - חתנו של מרא דארעא ישראל מרן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל - אשר אף הוא השפיע מרוחו הגדולה על התלמידים.

תלמידים ותיקים מספרים, שבראשית חדש אייר תש"ח עם כינון המדינה, עלתה איזשהי מחשבה לומר "הלל" בהיכל הישיבה. ברם, תיכף עלה רבי שמואל, פתח את ארון הקודש והחל לומר "אבינו מלכנו"...

רבי הירש קופשיץ בחתונת נכדו, מימין רבי מאיר חדש

גם חתנו של רבי שמואל זצ"ל, הצדיק רבי צבי הירש הכהן קופשיץ - אבי משפחת קופשיץ המעטירה - פיאר את היכל הישיבה בתפילתו. ר' הירש, שנמנה על ראשוני תלמידי הישיבה שעלו מסלובודקא לחברון, היה עובד ד' בתמימות ובהצנע, מלבד גדלותו בתורה, ולימים, בעלות הישיבה לירושלים, שימש בה כשליח ציבור בעבודת התפילה של הימים הנוראים.

"כותל המזרח" של הישיבה, נתפאר עוד בגאון רבי אהרן ביאליסטוצקי זצ"ל, המכונה ר' אהרן בריסקער, אשר עוד בתקופת חברון, נודע בישיבה כתלמיד חכם ועילוי מופלג, כשהוא עושה חיל בתורתו, בלימודו בחברותא עם רבי ראובן טרופ זצ"ל - בנו של הגאון רבי נפתלי זצ"ל מראדין - שהיה "מחדש" גדול בתורה.

עם גדלותו בתורה, היה הגאון רבי אהרן זצ"ל, גם עובד ד' באמת ובתמים, כשדמותו הנשגבה טבעה יראת ד' בקרב בני הישיבה, בראותם כיצד היה מאריך הרבה בתפילת ליל ראש השנה, כשהוא שקוע בעולם התפילה שלו, שעה ארוכה לאחר שכל הקהל כבר סיים לברך איש את רעהו ב"ברכת השנים".

עוד נראתה שם ב"כותל המזרח", דמותם האצילה של הגאון רבי יהושע צימבליסט זצ"ל - מרבני מינסק - ששימש כ"בעל מקריא" בתקיעות דראש השנה, ושל הגאון רבי חזקיהו אברהם ברוידא זצ"ל, חניך ה"תלמוד תורה" דקעלם ונכדו של רבי לייב'ציק ברוידא, אחיו של הסבא מקעלם. כשנסתלק רבי אברהם לבית עולמו, הורה מרן ראש הישיבה הגר"י סרנא זצ"ל להכניס את מיטתו אל היכל הישיבה למספד ולבכי, בנימוק "כי הוא היה רבם של בני הישיבה".

גם בנו של הסבא מסלובודקא, הגה"צ רבי שמואל פינקל זצ"ל, אשר עלה מארצות הברית, פיאר את "כותל המזרח", כשהמשגיח רבי מאיר חדש מפנה לו את מקומו ויושב לצידו.

אף הגאון רבי אליהו מרדכי וילקובסקי זצ"ל, שנודע בכינויו ה"מוסקובער רב", היה מן הדמויות שפיארו את פני הישיבה, בעמדו בתפילה בפינת ה"מזרח" של היכל הישיבה ליד הסטענדער הגבוה, כש"סידור תפילה" מיוחד פתוח לפניו.

פני המזרח של הישיבה, נתכבדו גם בגאון רבי חיים קארפ זצ"ל, ת"ח מופלג מגאוני הדור הקודם- תלמידו של רבי אליעזר גורדון זצ"ל מטעלז- אשר זכה עוד להשתעשע בדברי תורה עם גדולי הדור שלפנינו, רבי מאיר שמחה הכהן זצ"ל מדווינסק, ורבי איצל רבינוביץ זצ"ל מפונוביז'.

ועוד נמנו על יושבי "כותל המזרח", הגאון רבי ראובן עיזוז זצ"ל, מפארי בית המדרש "אהל תורה" - בו ישבו על התורה ועל העבודה חשובי תלמידי החכמים של ירושלים שנודעו לימים כגדולי הדור - והגאון רבי זלמן סורוצקין זצ"ל, נשיא "ועד הישיבות" בארץ הקודש ומלפנים גאב"ד לוצק, אשר נמנה על גדולי תלמידי וואלוז'ין, סלובודקא וטעלז.

החזיון המופלא הזה של מראה פני הישיבה, עליה נמנו ראשי הישיבה ואלופיה, כשלצידם זקני גאוני וצדיקי הדור, הקרין אור גדול על תלמידי הישיבה, אשר הפנימו את מעלתם של אותם גדולי תורה ויראה, בחינת "כזה ראה וקדש".

דמויות הוד

והיו שם עוד "דמויות הוד" שפיארו את פני הישיבה והאצילו מהוד רוחם על ה"רוח" המיוחדת של הישיבה. על אישים אלו, נמנו אנשי המוסר והדעת, כדוגמת רבי שמחה זיסל שפירא זצ"ל, מתלמידי ישיבת טעלז דליטא, אשר עלה ארצה סמוך

חלק משורת ה"מזרח" של אז, יושבים משמאל: רבי יחזקאל סרנא, רבי מאיר חדש, רבי זאב גרבוז'. עומדים: רבי שלמה צימבליסט, רבי ישראל זיסל דבורץ, רבי בנימין וולמן, רבי שבתי יגל

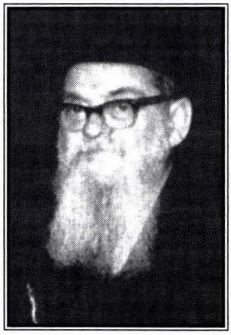
רבי דב כץ

ליסודה של הישיבה בחברון ונמנה על ראשוני תלמידיה, ולימים אף שימש כמשגיח רוחני בישיבה.

גם איש המוסר רבי דב כץ זצ״ל - מתלמידי הישיבה בחברון, מחבר ספרי ״תנועת המוסר״ ומעורכי הספר ״אור הצפון״ משיחותיו של הסבא מסלובודקא - נמנה על אותם דמויות הוד. ועמו גם יחד תלמידה הנאמן של ממלכת סלובודקא רבי ישראל זיסל דבורץ זצ״ל, עורך הקובץ התורני ״התבונה״, אשר ישיבתם הקבועה בהיכל הישיבה הוסיפה נופך על אופיה המוסרי.

אף חתנו של רבי ישראל זיסל, רבי אהרן יונה פיונטק זצ״ל, מתלמידי ישיבת לומז׳ה בפתח תקוה, השפיע מרוחו על בני הישיבה, כשהוא מסמל דמות מופת של ״מבקש תורה״, כאשר אף על היותו כבד שמיעה, תמיד היה בבחינת ״אוזן שומעת״ לכל שיעור ולכל שיחה שנאמרו בי מדרשא.

ביותר נתייחד ר׳ אהרן יונה בצמאונו הרב לשמוע ״אַ גוטע קשיא אודער אַ גוטע תרץ״ מכל תלמיד קטן כגדול, כשהוא מתייחס אל הדברים בכובד ראש ומגיב עליהם בריתחא דאורייתא ובהשתוקקות נפלאה, עד שהיה מגביה את קולו בלהט ההתנצחות עם בני הישיבה במלחמתה של תורה.

הרב הגאון ר׳ הלל ראם שליט״א, מעלה בזכרונותיו, שפעם ניגש אל ר׳ אהרן יונה אחד מתלמידי הישיבה כשבפיו איזו שהיא ידיעת ״חדשות״ על מעשה קנאות מסויים. תיכף הגיב ר׳ אהרן יונה לעומתו בתמיהה:

״**אַ גוטע קשיא האט איהר נישט גיהאט לעצטענס?!**״ (= וכי קושיא טובה לא היתה בידך לאחרונה?!).

העומדים בבית ד׳

והיו שם בישיבה עוד מיגוון של דמויות, שקבעו בה את מקום תורתם ותפילתם ותרמו את חלקם באוירתה של הישיבה, בהיותם חלק בלתי נפרד מן הנוף המיוחד של הישיבה, כמו רבני תלמוד תורה ״יבנה״ וראשי ישיבת ״תפארת צבי״ לצעירים, שם קנו תורה בשחר ימיהם ילדיהם של רוב בני הישיבות בירושלים יוצאי גולת ליטא.

רבי אברהם יונה פיונטק, לידו רבי יחיאל וילנסקי

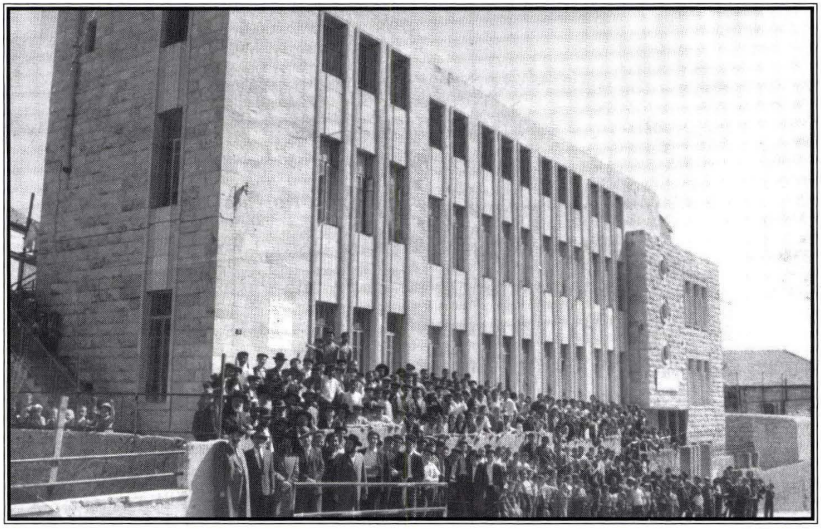

ת״ת יבנה וישיבת תפארת צבי עם רבניה ותלמידיה

הראשון בתמונה רבי זיסל חינסקי

ועוד תזכר דמותו של תלמיד הישיבה משכבר הימים, רבי זיסל חינסקי זצ"ל מאיישישוק, ה"בעל קורא" הנודע של חברון, שהיה גם ממונה על חלוקת ה"עליות", בהנחייתו של גיסו מרן המשגיח רבי מאיר חדש זצ"ל.

גם דמותו של ה"שמש", הר"ר משה מֶש זכרונו לברכה, מצאה את מקומה הראוי לה בין הדמויות שתרמו את חלקם באוירת הישיבה. ר' משה, שמילא בנאמנות את תפקידו כ"שמש הישיבה" עוד בימי שבתה בעיר הקודש חברון, היה אוד מוצל מגיא ההריגה במאורעות הדמים דשלהי תרפ"ט. נס גדול היה לו לר' משה. באותן רגעים שהתנפלו הפורעים על ביתו, נשמעו יריות השוטרים בפקודת הקצין קפראטה ושקט הושלך על העיר... [4]

עם עליית הישיבה מחברון לירושלים, המשיך ר' משה לישא את תפקידו באמונה, כשהוא דואג לכל צרכי בית המדרש, כמו הכנת ספרי התורה, פריסת הפרוכות, סידור שעון השבת, נקיון ההיכל ושאר כל עניני היכל הישיבה.

בפרוס הימים הנוראים, היה ר' משה מכניס עצמו גם בעבודת הקודש של "סידור הספסלים", כשהוא נושא בנאמנות את עול הציבור אשר הוטל על שכמו להיות ה"אחראי" על ה"מקומות הקדושים". על ידו היה מסייע סיוע שיש בו ממש, ר' שמעון דעֶר תימנ'ר, האחראי על "בדק הבית" של חצרות בית ד', כשהם מייגעים את עצמם בחריצות מעש להכשיר את היכל ד', לקליטת המוני ישראל אשר ביקשו לבוא בשעריו ביום הדין, לשפוך שיח ולבקש עתירה בין כתלי כבשן האש אשר יקד בימים הנוראים בהיכלה של "כנסת ישראל" דחברון. [5]

---

[4] ראה לעיל פרק "באוירא דארץ ישראל".

[5] ראה להלן בפרק זה.

ור' משה, לא היה רק עוסק בצרכי בית המדרש באמונה, אלא היה גם נמנה על אותם הבאים בתוכו להתפלל כשרוממות א-ל בגרונו, כאשר מדי יום ביומו, קודם תפילת שחרית היה רץ מבחור למשנהו לשמוע מפיהם "ברכות השחר", כדי לענות "אמן" אחר ברכותיהם.

אף הוא עם זוגתו, יחדו את חדרי ביתם לאכסניה, בהם התגוררו אנשים גלמודים, כשהם מטפלים בהם במסירות ודואגים לספק מזונותיהם ושאר צרכיהם.

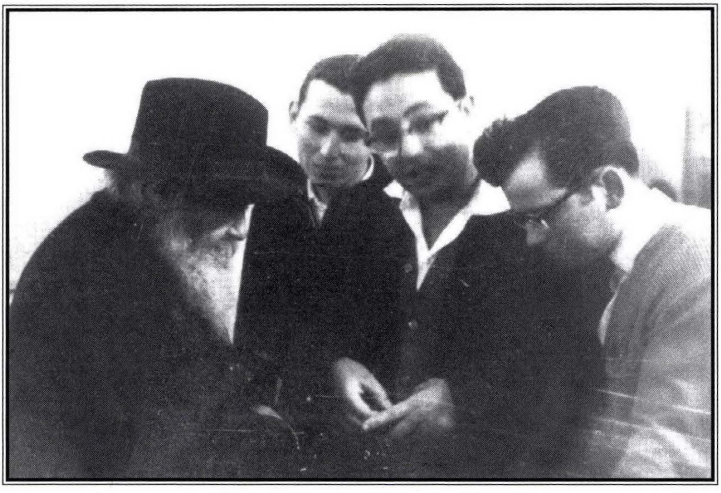

רבי יעקב רדישקובר עם בחורים מהישיבה

יזכר לטובה גם אותו גאון גלמוד, מפליטי שרידי חרב, רבי יעקב רבינזון הנודע בכנויו ר' יעקב רדישקובר, אשר שנינותו היתירה וחריפותו הרבה, בקעו מכל אימרה אשר יצאה מפיו ועד היום חקוקים בלב בוגרי הישיבה הרבה מאימרותיו, אשר בשעתם הוסיפו נופך לאוירה המיוחדת ששרתה בחצרות הישיבה.

בני הישיבה מאותה תקופה, זוכרים כיצד היה ר' יעקב "מבקר" את רבינו על היותו "משחיר פניהם" של התלמידים - כלשונו - בלימוד המוסר בשפתיים דולקות, כשעם הביקורת החריפה שלו, נהג כבוד גדול ברבינו...

עוד יצאו ובאו בין כתלי בית הישיבה דמויות רבות של תלמידי חכמים, שנמשכו אל הישיבה בעבותות של אהבת תורה, כשנוכחותם בהיכל בית ד' מותירה רושם עז על תלמידי הישיבה.

והיתה שם בישיבה עוד "פינת יקרת", שמשכה אליה הרבה תלמידי חכמים וצורבים צעירים מסביבות הישיבה. היה זה "אוצר הספרים" של הישיבה, אשר כל תלמיד חכם ובן ישיבה שביקש למצוא דבר חפץ בספרות התורנית העניפה, מצא שם את מבוקשו.

כך נוצר קשר של תורה בין בני הישיבה לבין תלמידי חכמים רבים שמחוץ לכתלי הישיבה, אשר ישבו שמה כשהם משקיעים עיונם בספרי הקודש, כשמתוך כך היו נושאים ונותנים עם בני הישיבה בעומקן של סוגיות ומאירים את עיניהם באורה של תורה.

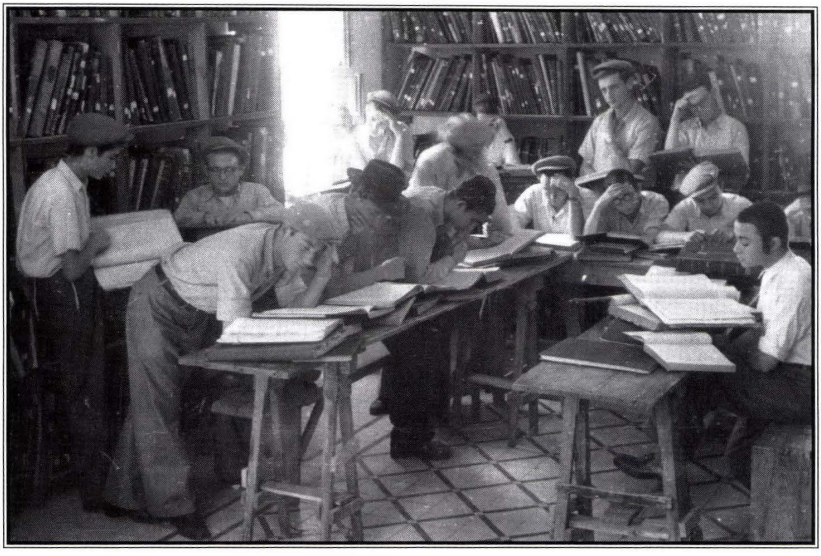

באוצר הספרים

שבת אחים גם יחד

ועוד יסופר לדור אחרון, על אוירת ה"אחדות" שנתייחדה בה ישיבת חברון, כשגם בזה תרם רבינו - מתוך עצמו - למען הגיבוש המופלא של בני הישיבה.

העתקת הישיבה לירושלים לאחר מאורעות תרפ"ט, העמיד אותה במתכונת של "מחנה ישראל", המאחד שבטים שונים באופיים, בתכונתם, באורח חייהם, כאשר כולם כאחד חונים יחדיו סביב למשכן ד'.

הישיבה, מיזגה בקרבה שילוב מרהיב עין, רב גווני, של תלמידים יוצאי אירופה מגלילות ליטא לצד בחורים ירושלמיים, בני הישוב הישן, על "קנאותם" ועל סגנון לבושם "היהודי". בעצתו הנאמנה של מרא דארעא דישראל מרן הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל, קבעו בחורים ירושלמיים מובהקים את ישיבתם ב"כנסת ישראל" דחברון, כשעליהם נמנו גם נכדיו של רבי יוסף חיים עצמו. אף הוא תמך באופן נגלה - וגם נסתר - בתלמידיה "האירופאיים" של חברון וקירב אותם למאד, חרף חזותם החיצונית והלבוש האירופאי שאפיינו אותם. כך זכה גם רבינו, להמנות על באי ביתו של רבי יוסף חיים ולהנות באופן אישי מזיו תורתו ויראתו.

רבי יוסף חיים זוננפלד

בני הישיבה חשו כל כך קירבה במחיצתו של רבי יוסף חיים זצ"ל, עד שמדי שנה, במועד חג הסוכות, עת נתכנסו אלפי בני ירושלים אל מעונו לשמחת הרגל ב"אושפיזין דיוסף", היו תלמידי חברון מתכנסים עמהם לשוש ולשמוח בריקודים ובמחולות שנמשכו שעות ארוכות, כעדותו של תלמיד הישיבה מאותה תקופה, רבי מנדל שיינין זצ"ל, ידיד נעוריו של רבינו עוד מתקופת שקלוב.

יחסו החיובי של רבי יוסף חיים זצ"ל לתלמידיה של חברון, בא לידי ביטוי מיוחד בתגובתו השנונה במעשה שהיה. באותה תקופה נערך בירושלים כינוס רבתי של חברת "מזהירי שבת", בהשתתפותו של רבי יוסף חיים זצ"ל, ותלמיד הישיבה רבי מנדל שיינין - במראה פניו "המגולחות" ובלבושו "האירופאי" - עמד ופתח את האסיפה.

תיכף ניגשו שנים מאנשי הישוב הישן אל רבי יוסף חיים ושאלוהו: וכי רואה הרב איך שהוא נראה? מיד נענה רבי יוסף חיים ואמר, תוך שהוא מצביע על אוזנו הוא:

"אינני רואה איך הוא נראה. אני שומע איך הוא מדבר!"

כשוך מלחמת העולם השניה, נקלטו בישיבה גם בחורים מופלגים מגלילות פולין והונגריה, מבין פליטי חורבן יהדות אירופה, אשר עד מהרה נקלטו באוירתה היחודית של הישיבה ונעשו חלק בלתי נפרד מן הנוף המובחר של "חברון".

עם עליית עדות המזרח לארץ הקודש, קלטה הישיבה גם תלמידים מובחרים מאותן קהילות ישראל, כשהם מוצאים את מקומם בעולמה המיוחד של ישיבת חברון.

ככה נעשתה "חברון" למין אכסניה מפוארת של תורה, שהצטיינה במיזוג גוונים רבים של בחורים בעלי השקפות עולם שונות ואורח חיים שונה, אשר לא היוו סתירה להתלמדות ההדדית שקיבלו אלו מאלו ולכבוד ההדדי שרחשו אלו לאלו, עד שנתקיים בהם במוחש "הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד", כשכולם יחד נמשכים אחר דרכי החינוך היחודיות של הישיבה, שצעדה בנתיבות החינוך הסלובודקאי שהטביע הסבא מסלובודקא בחותמה של הישיבה.

יפה נשמעה אימרתו של תלמיד הישיבה הגאון רבי ישעיה גולדשמידט זצ"ל - לימים אב"ד תל אביב - אשר התבטא באזני רבי יהודה שינקר שליט"א בשעת הלוויתו של רבי משה שמעון וינטרויב זצ"ל, מגדולי ה"קנאים" שבין תלמידי הישיבה:

לאיפה שהוא הלך אני לא הלכתי, ולאיפה שאני הלכתי הוא לא הלך, אבל היינו ונשארנו חברים טובים" ובלשונו: אָבער מיר זיינען געוויזען און מיר זיינען געבליבען די בעסטע חברים!"

כאיש אחד בלב אחד

עיון בדברי ימיה של הישיבה, יגלה לנו כי גם בשטח זה השכיל רבינו - עם שאר אחיו, דמויות ההוד שהצמיחה חברון בתקופותיה הראשונות - להעביר מדור לדור את צורתם האמיתית של היחסים שבין אדם לחבירו, כשהם מושתתים על אדני ההכרה הכללית בעצם מעלת האדם שנברא בצלם אלקים וההכרה הפרטית במעלותיו של הזולת.

כך זכה רבינו ליטול חלק נכבד בחינוך המוסרי הסלובודקאי, המעמיד את חניכיו על החובה הכרוכה בזכות, לקבל את כל האדם - באשר הוא - בסבר פנים יפות במידה נכונה של "מלבין שינים לחבירו", עד שההנהגות המופלאות הללו שנעשו לנכסי צאן ברזל בארחות בני הישיבה, יצרו מערכת חברתית מתוקנת, שהעמידה את קומתה וצביונה של הישיבה.

חלק נכבד מבין התלמידים - ובפרט עולי הגולה ופליטי חרבן אירופה - מצאו בישיבה את ה"קן" המשפחתי שלהם, כשהישיבה משמשת להם ממש כ"בית", בו זכו לקבל את הרגשות החיוביות שכל בית נאמן מקנה לילדיו, כשבכלל זאת גם ההתעניינות שגילו ראשי הישיבה ויושבי ה"מזרח" שלה בפרטים שוליים - לכאורה - שנגעו לבני הישיבה. כמו שהעיד בעצמו רבי יצחק גרודז'ינסקי שליט"א - בנו של המשגיח דסלובודקא רבי אברהם הי"ד וראש כולל "תורת אברהם" בב"ב - כיצד הביע רבי אייזיק שר זצ"ל התייחסות לגוון החליפה החדשה שלו...

ומעשה אבות הישיבה, סימן לבניה. שרתה בין כתלי הישיבה אוירה משפחתית, כאשר כל תלמיד נתן את ליבו למלא את מחסורו של זולתו, כל תלמיד הרגיש את זולתו, איכפת היה לו מזולתו, הצטער בצערו ושמח בשמחתו.

וכך, מתוך יחסים פנימיים של אחוה ורעות בין איש ובין רעהו, ללא כל הבדלי רקע ומוצא, סיגנון לבוש ונוסחי ארחות חיים, נתעלו בני הישיבה להיות ממש "כאיש אחד בלב אחד", כאשר רבינו מקרין מאורו הוא - ביודעין ובלא יודעין - על האוירה המרוממת הזו, אשר נעשתה לנחלתה של ישיבת חברון, לדורותיה.

כי על כן, רבינו, אשר היה כולו "לב", וכל הוויתו הביעה את האש הגדולה שיקדה בליבו, אשר באה לידי ביטוי בכל חלקי ה"עבודה" בינו לבין קונו בינו לבין עצמו ובינו לבין זולתו, הוא גם היה בכוחו להצית וללבות את האש הגדולה הזו בליבות תלמידיו, ולאחד את ליבם כאיש אחד בלב אחד, אשר מטרתם אחת - "ויטו שכם אחד לעָבדך".

ששון ושמחה... ושלום ורעות

"האוירה המשפחתית" ששרתה בין כתלי הישיבה, באה לידי ביטוי מיוחד בשמחות נישואין של בני הישיבה.

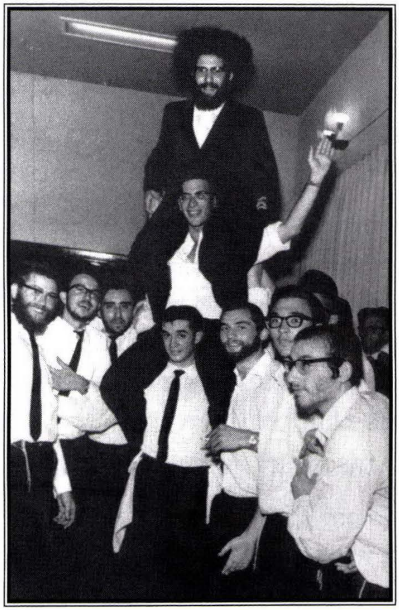

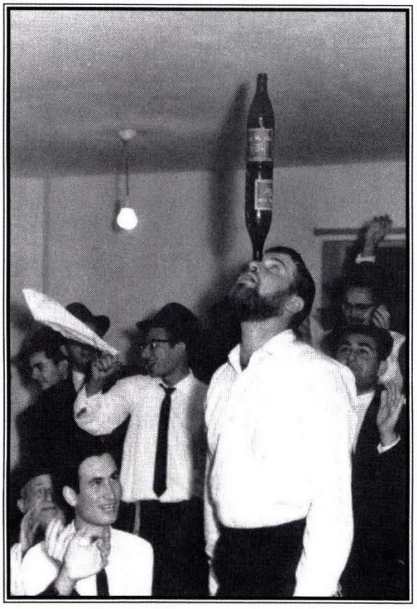

בני הישיבה בשמחת חתן וכלה

השירה האדירה אשר פרצה ממעיינות הלב אותה שעה של עת שמחה, של "עת רקוד", לא הותירה פינה שלא נסחפה בלהט הזה. בדיבוק חברים, כאיש אחד בלב אחד, פיצחו וריננו בני הישיבה לכבוד החתן והכלה, לשמחם כדת, כשאת כולם מלווה הרגשה עמוקה, אמיתית כאילו היתה זו השמחה האישית שלהם, עד שכל קהל המוזמנים יצא בהתפעלות לנוכח המחזות הנפלאים של אהבת רעים, שנתייחדו בהם שמחותיהם של בני ישיבת חברון.

כך ממש, מתוך תחושה נאמנה שכזו, היו בני הישיבה מרקדים לפני החתן "פרלייכע ניגונים" המשמחים מנפש ועד גוף, כאשר רבינו נוטל חלק בראש לשמח את החתן והכלה בכל רמח ושסה שלו, בריקוד ה"קאדאצ'קע" המפורסם, כשהוא סוחף אחריו בלהט של מצוה את כל בני המחול [6].

להבת השמחה שאחזה ברבינו אותה שעה, של "קול מצהלות חתנים" והציתה את כל הלבבות לשמחה יתירה, היתה מותירה תדיר רושם עז על נפשות בני הישיבה, אשר הוסיף להעמיק בקרבם את התחושות הנפלאות של "אהבה ואחוה שלום ורעות", שבאו לידי ביטוי בחיי היומיום שלהם ביחסי איש עם רעהו.

בריקוד הקאדאצ'קע

[6] ראה עוד בארוכה להלן בפרק "נושא בעול עם חבירו".

השמחות היחודיות של תלמידי חברון, נודעו גם ב"בדחנות" המיוחדת בטוב טעם ודעת שהיו משמיעים הנהו תרי ברי רגש - איש איש בתקופתו, איש איש בסגנונו - רבי מנחם פרצוביץ זצ"ל ויבדלחט"א רבי יענקל צוקר שליט"א, שבדחנותם תיבלה את השמחה והישרתה תמיד רושם בל ישכח בליבות התלמידים.

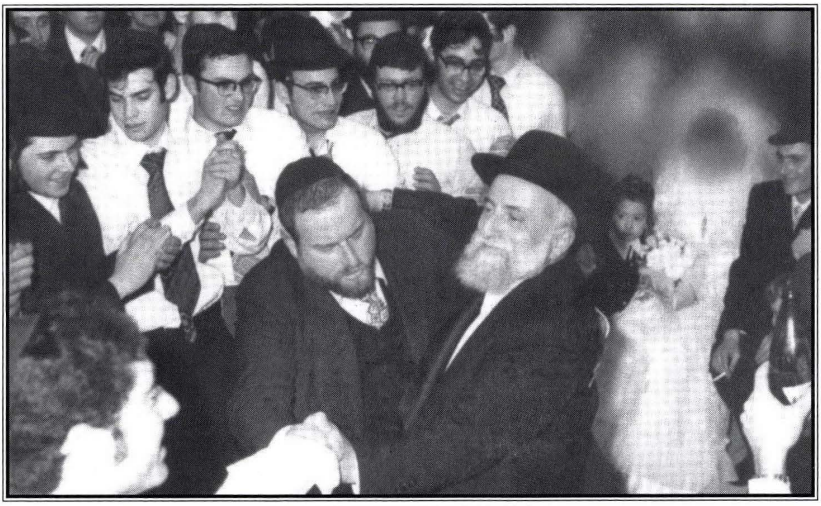

רבי יעקב צוקר בריקוד עם רבינו

רבי יעקב צוקר משמח בחתונת נכדתו של רבינו

ומה עמוקים היו תחושות האחוה והרעות, אשר שכנו בחדרי ליבות בני הישיבה שעה שהסבו בצוותא חדא בסעודת "שבע ברכות", בשבעת ימי המשתה של אחד מאחיהם. היתה זו שעה של התעלות רוחנית בל תתואר, כאשר רגשות ה"חברים" נסקו לגבהים בשירת מארשים ארוכים מלאי כיסופין ובשירי רגש הומים בניגונים עתיקי יומין, אשר לַחַנָם הועלה עוד מן הגולה, מישיבותיה של ליטא.

וביותר - רגשו הרוחות, כאשר היה רבינו משתתף בסעודה, ובליבו השופע אהבה לזולתו היה דבק במידתו של הקב"ה להיות "משמח חתן וכלה" בכל עוז, מבלי לחוס על כבודו ומעמדו...

באוירה מרוממת

האוירה המרוממת שאפפה אותה עת את בני הישיבה, הוסיפה שמן במדורת בית המוקד של אהבת רעים שיקדה בין כתלי הישיבה, עד שגם מים רבים לא יכלו לכבות את אותה אהבה.

בית פתוח בלב פתוח

אם ביקשנו להעלות רישומים על האוירה המשפחתית ששררה בין כתלי הישיבה, ועל יחסי האהבה והאחוה שהתנהלו בין התלמידים, על שלל גווניהם, אי אפשר להתעלם מן "הבית הפתוח" של המשגיח רבי מאיר זצ"ל, אשר בקומת הקרקע של בנין הישיבה בשכונת "גאולה", כשבני הישיבה חשים שם כמו בביתם הפרטי.

האוירה הביתית, שהוענקה שם ברוחב לב לכל תלמיד ותלמיד, נטעה בלב כולם הרגשה עמוקה כי אכן הישיבה היא ביתם. בעלת הבית, הרבנית צביה ע"ה, אשת חבר למרן המשגיח, דאגה ברוח נדיבה ובנפש חפצה שכל יחיד מבני הישיבה יחוש שעמלו בתורה אינו חוסך מאיתו את רגעי ההרפיה במטבחה של אמא...

והמטבח שם אכן היה כזה. בלילות שבת קודש, היה המטבח עומד תחת רשותם של הבחורים. הם היו נכנסים פנימה מבלי להקיש תחילה בדלת, מבלי לבקש רשות כניסה, ממש כבתוך שלהם. היתה זו שעה ארוכה של עונג שבת, כאשר לאחר "סדר" מייגע בהיכל הישיבה, היו התלמידים נכנסים אל המטבח ו"כל דכפין ייתי ויכול" מן הטשאלנט שהוכן עבורם בסיר הגדול, כשתוך כדי אכילת חמין של שבת היו לוגמים תה מהביל שנשפת מן המיחם הגדול שבסמוך - "לגימה שמקרבת את הלבבות".

הבית של רבי מאיר בבנין הישיבה

אך לא רק בלילות שבת. גם בשאר לילות השבוע, בשעות המאוחרות של הלילה, מצאו המתמידים, העומדים בבית ד' בלילות, את המטבח של רבי מאיר פתוח לרווחה, כשמאחורי קופסת הפח של הביסקויטים והקומקום שעל הכיריים שכמו המתינו

לבואם, עמד הלב הפתוח של רבי מאיר והרבנית צביה, אשר בפשטות ובטבעיות איחד את לבבות בני הישיבה, שחשו ממש כמו "בנים" לישיבה, כמו "אחים" זה לזה...

קניידלעך "שמורות" למוצאי פסח

"הלב הפתוח" של הרבנית צביה ע"ה, היה כל כך ער לצרכי בני הישיבה, עד שבערב שביעי של פסח היתה מכינה כמות כפולה של כופתאות - קניידלעך בלע"ז וטומנת אותם בטשולנט, כדי להגישם במוצאי החג לתלמידים שנהגו שלא לאכול "שרויה" בפסח.

עדות אישית נשמעה מפי הגאון רבי יצחק לנדא שליט"א, ר"מ בישיבה:

בערוב יום שביעי של פסח, נכנסנו - הירושלמיים - למעונו של המשגיח רבי מאיר ל"סיום החג", בשמיעת "שמועס" מפיו, בשירה ובריקודים.

אחד תפילת ערבית, ניגש אלי אחד התלמידים והודיעני כי הרבנית קוראת לי. פסעתי תיכף אל המטבח והנה הרבנית פונה אלי:

"אתה, הלא אינך אוכל שרויה ולא יכולת לאכול מן הטשולנט שלנו בגלל הקניידלעך שהוטמנו בתוכו. עתה, עם צאת החג, הרי מותר לך".

ותוך כדי דיבור הושיטה לי הרבנית צלחת חמין מלאה, כשבתוכה מבצבצים כופתאות "שמורות" למוצאי פסח...

עד כדי כך, היתה הדעת והלב נתונים שם לצרכי היחיד.

מפתחות החיצונות...

ולא זו בלבד.

ה"פרטיות" של רבי מאיר והרבנית צביה, כל כך הופקרה לטובת בני הישיבה, עד שהיו תלמידים שבעלי הבית ראו לנכון למסור בידם את מפתח הבית, למען יהיה סיפק בידם להכנס שמה בכל עת אשר נצרך להם.

עד היום - מספר הרב מנחם כרמל שליט"א - שמור עמדי בכספת, המפתח של בית המשגיח, שנמסר לידי בשעתו...

אך לא רק הבית היה פתוח שם, ולא רק הלב היה פתוח שם לצרכיהם של בני הישיבה. גם האוזן היתה כרויה שם ללבטים, לספיקות, למשאלות. היתה זו כתובת נאמנה לדרוש בחכמה ולבקש עצה, כשה"לב חכם" של המשגיח רבי מאיר פותר את התהיות, פושט את הספיקות ומיישר את המסילות.

והיה זה גם "אוצר בלום" לקנות ממנו יראת שמים טהורה, כשה"גזבר" הנאמן שנמסרו בידו "מפתחות החיצונות", משפיע שפע של יראה מרוחו הגדולה...

יאמרו נא בית אהרן

והיה שם בבנין הישיבה עוד בית פתוח לרווחתם של בני הישיבה. היה זה ביתו של הגאון רבי אהרן כהן זצ"ל והרבנית צילה ע"ה, אשר התגוררו בקומה השלישית של פנימית הישיבה.

רבי אהרן, עם היותו דמות מופלאה של עובד ד' בסילודין, מסולא בתורה ומסוגף ביסורין, הרי שליבו היה פתוח כאולם לכל משאלותיהם של בני הישיבה, כאשר באופן מיוחד היה ל"אבא" לקבוצת פליטי חרבן אירופה, עליה נמנו תלמידים מובחרים שנודעו לימים כגדולים בתורה, כדוגמת רבי שאול ברזם - שנעשה לימים לחתנו של מרן הגרי"י קניבסקי זצ"ל בעל "קהלות יעקב" - רבי מרדכי רימר, רבי צבי אוברלנדר, רבי שמואל דביר ויבדלחט"א רבי מנחם הלוי פישל שליט"א.

אותם שרידי חרב, שנתעלו למעלה למעלה בין כתלי הישיבה, זכו אף לקיתונות של אהבה מאת פני רבינו, אשר תרם את ליבו להעניק להם בית חם, כשהוא נעשה שותף לרבי אהרן כהן גדול, שטיפחם וריבם ברוח ובגשם.

"ושם אשה גדולה" - הרבנית צילה כהן, נוות ביתו של רבי אהרן, שהיתה בעצמה אשה גדולה, משכלת בחכמה וביראה, והיא אשר שימשה בנאמנות כ"אם הישיבה", בדאגה מסורה של "אמא" לכל צרכי התלמידים ולכל עניני מעונתם בפנימיית הישיבה.

בנים רצויים לראשי הישיבה

אף בתיהם של שאר ראשי הישיבה ורבניה, פתוחים היו תמיד למענם של בני הישיבה, אשר חשו בכל מקום כ"בנים" רצויים.

כך חשו התלמידים בבתיהם של ראשי הישיבה והרמ"ם שהתגוררו בבנין הצמוד לבית הישיבה - בית הגאון רבי יחזקאל סרנא זצ"ל ובית בנו הגאון רבי חיים שליט"א שדרו בקומה הראשונה, ביתו של הגאון רבי שמחה זיסל ברוידא זצ"ל וביתו של הגאון רבי אברהם פרבשטיין זצ"ל שדרו בקומה השניה וביתו של הגאון רבי משה חברוני זצ"ל אשר התגורר בקומה השלישית.

וכזאת גם היתה תחושת הקירבה במעונו של הגאון רבי הלל זאקס שליט"א אשר ברחוב צפניה, במעונו של הגאון רבי ברוך מרדכי אזרחי שליט"א שברחוב הושע ובמעונו של שכנו ממעל - רבינו רבי הירש, אשר העניק תדיר לכל בני הישיבה הרבים שבאו במחיצתו, תחושת "בני משפחה", כפי שעוד יסופר בפרקים הבאים.

טבילת ערב שבת כמי דעת

ביתו של מרן ראש הישיבה רבי יחזקאל סרנא זצ"ל, שימש גם "בית ועד" לתלמידי הישיבה מבקשי ד', אשר נשא ליבם אותם בחכמה להעמיק דעת בחובות האדם בעולמו.

בכלל אותן שעות מרוממות בהן ישבו התלמידים ושתו בצמאון את דברי מוסרו של ראש הישיבה, נתייחדה לה שעת כניסת השבת לשעה גדולה של קורת רוח בעולם הזה, של התענגות על השבת מעין עולם הבא. מדי שבת בשבתו, בהתקדש היום, היו בני הישיבה צמאי הדעת, יושבים סביב לשולחנו של ראש הישיבה ורוכשים לנפשם קנינים משלחן גבוה, במילי דשבתא.

אף רבינו, נמנה על אותם מבקשי ד', בני אותו "ועד" של שבת, ולימים, כשהיה מעלה רישומים מאותן שיחות מוסריות, היה מזכיר את הדברים בהתפעלות נפשית גדולה.

כך נכנסו בני היכלא דחברון להיכלה של שבת קודש, כשהם טובלים עצמם במי דעת במעיינותיו הזכים של ראש הישיבה, כשטבילת טהרה זו מזככת את נפשם ומרוממת את רוחם, עד שהיתה אותה רוממות משפיעה על האוירה הכללית שנשבה ביני עמודי דהישיבה הקדושה.

חדדת א-ל-ו-ל בין כתלי הישיבה

מידה מיוחדת של יראת שמים, של יראת חטא, נסוכה היתה על בני הישיבה, כשהיא שואבת את כוחה מאוירת ימי ה"אלול" והימים הנוראים, כפי שכבר מטו בי מדרשא משמיה דמרן בעל "קהלות יעקב" זצ"ל, שבדורותינו, עיקרה של יראת שמים של כל השנה, נשאבת מכוח הימים הנוראים. אף בזאת, נטל רבינו חלק ארי ביצירת האוירה המיוחדת לאותם ימים נעלים.

כל אותו חודש ימים, לא היו נערכים חתונות בקרב בני הישיבה ואוירת ה"א-ל-ו-ל" אפפה את כלל התלמידים, כאשר מיום ליום גבה ליבם בדרכי ד' בבחינת "מוסיף והולך" לקראת ההוא יומא דריש שתא.

פעמיים בכל יום מימי ה"אלול" רגשה כל העזרה ב"סדר מוסר", כאשר מלבד אותה חצי שעה של "סדר מוסר" הקבוע לפני תפילת ערבית - מאבני יסודותיה של הישיבה, נוסף עוד בימי אלול רבע שעה של "סדר מוסר" לפני תפילת מנחה גדולה, כמסורת קודש של ישיבות ליטא. אותה עת של לימוד מוסר בהתפעלות הנפש, רעשו כל הלבבות. היכל הישיבה היה מלא וגדוש והניגון המקובל של לימוד המוסר בקע מכל עבר, בצליליו הנוגים, הנוקבים ויורדים אל מעמקי חדרי לב, עד שהיה הקול מתגלגל חוצה אל רחובה של עיר ומעורר לב שומע. ורבינו, בראש כל צבאות בני הישיבה, יושב רכון על ה"שערי תשובה" ונפשו משתפכת בערגה בלימוד המוסרי מתוך התרגשות גדולה, שפשתה לפרקים להתייפחות בבכיה.

רבי בן ציון ברוק

מדי שבת בשבתו ד"ימי הרצון" של אלול, בערוב היום, היו תלמידים מבני הישיבה פוסעים אל עבר ישיבת נובהרדוק, להאזין לדברי התעוררות בנוסח נובהרדוק, שנשמעו שמה באפלולית בית המדרש מפי ראש הישיבה הגאון הצדיק רבי בן ציון ברוק זצ"ל, כשתוך דברי מוסרו היה

זועק פסוקי תשובה וטהרת הלב וכל הקהל הקדוש היה עונה אחריו פסוק בפסוק בהתעוררות נוראה.

גם רבינו היה משמיע "ועדים" מיוחדים בימי אלול בפני צעירי התלמידים, מתוך התרגשות גדולה שאחזה בו מיראת הדין. פעמים רבות היו הדברים מלווים בבכיה של ממש שפרצה ממעמקי הלב וחנקה את גרונו מרוב פחד ואימה מפני יום הדין, עד שרישומה של אותה אימה חרוטה עד היום על לוח ליבם של התלמידים.

כך הוצתו הלבבות לעבודת ימי ה"אלול", באוירה מרוממת ורצינית שזעקה מכל פינות בית הישיבה, והחזירה הדים עמוקים אל כל פינות שבלב.

זוהלים ורועדים מיום כואב

רגשת הלב, גברה והלכה עם הכנסם של ימי הסליחות, כאשר כל בני הישיבה היו מצפים בדריכות לשעה שש של יום ראשון דסליחות, כאשר ה"בעל תפילה" רבי שלום שבדרון זצ"ל, היה יורד בסילודין לפני התיבה, וקולו המסתלסל ברטט משרה אוירה עמוקה של יראת הדין.

מרגע לרגע, הלכו וגברו רגשות המוני בני הישיבה שגדשו את ההיכל מפה לפה. תחושת פחד הדין שאחזה בכל לב, הלכה ונתעצמה עד שהגיעו הרגעים המחרידים, שזעזעו את כל הלבבות, כאשר נשמעה זעקתו של ר׳ שלום:

"ז-ו-ח-ל-י-ם ו-ר-ו-ע-ד-י-ם מ-י-ו-ם ב-ו-א-ך ח-ל-י-ם כ-מ-ב-כ-י-ר-ה מ-ע-ב-ר-ת מ-ש-א-י-ך..."

בני הישיבה בהמוניהם, המשיכו בבקשת הסליחות, בקול מתחנן ממעמקי לב סוער, עד שנעשה ההיכל כולו כמרקחה, עת שבה ונשמעה בחלל הבית הזעקה הגדולה מפיו של ר׳ שלום -

"ש-מ-ע ק-ו-ל-נ-ו - - - ח-ו-ס ו-ר-ח-ם ע-ל-י-נ-ו - - - "

והיה קולו החוצב להבות הולך וחזק מאד, בוקע חדרי לב, מרעיד נימי נפש מאימת יום הדין הממשמש ובא, כאשר מתוך תחושת האימה שאחזה בכל, נעמדו הקהל לאמירת ה"וידוי" בקול ענות חלושה, עד אשר פרצה מפי רבינו איוושת **אַי אַי אַי,** והיללה שנשמעה מפיו סחפה אחריה את כל סביבותיו למרר על חטא...

"אם אין בנו מעשים זכרה ישני חברון"

אתא ערב ראש השנה. בהיכל הישיבה, כבר נשלמו ההכנות הטכניות לקליטת המוני המתפללים, מבקשי פני ד', חניכי הישיבה לדורותיה, אשר נפשם כמהה להיות נמנים על "לגיונו של מלך" ביום חידוש המלוכה ולהסתופף בבית ד' ביני עמודי היכא דהוי גרסי, אל מול פניהם של רבותינו ראשי הישיבה וזקני צדיקי ירושלים של מעלה.

- - - שלש לפנות בוקר.

רוחות "אלוליות" קרירות שנשבו חוץ לכתלי הישיבה, כמו הביאו בכנפיהן עוד רוח טהרה על יושבי הבית, אשר הקיצו מתרדמתם לקול קריאתו של איש החסד רבי מנחם פרצוביץ זצ"ל, שהתהלך לו הלוך ושוב בין חדרי הפנימיה להעיר את בני הישיבה משינתם לאמירת סליחות, כשקולו מהדהד בין כתלי הבית בניגון עתיק יומין:

"ישראל עם קדושים, שטייט אוף צום סליחות".

עד מהרה נקבצו ובאו התלמידים אל היכל הישיבה, לאמירת סליחות באשמורת הבוקר, כשקול זעקת ה"פזמון" בוקע רקיעים -

"אם אין בנו מעשים זכרה ישני חברון, והם יעלו לזכרון לפני ד' תמיד..."

ויאמרו הנה יום הדין...

כך מתוך התעוררות עמוקה של ימי הסליחות, מהולה ברגש הומה לקראת יום חידוש המלוכה - המלכת קודשא בריך הוא על כל הארץ, ומתוך עמלה של תורה ב"סדר" לימוד בפניא דמעלי שתא, התקדשו בני הישיבה נסיכי מלכות התורה דחברון, בקדושת יום טוב דראש השנה, כשהם מקבלים עליהם שנה חדשה תחת עול מלכותו יתברך.

ואז, עם דמדומי חמה, כאשר כל הקהל הקדוש כבר התכנס בהיכל הישיבה באוירת פחד הדין, הגיעו הרגעים הגדולים של ה"שמועס", אשר פתח את קדושת היום. מרן ראש הישיבה רבי יחזקאל סרנא זצ"ל - ואחר הסתלקותו מילא אחריו מרן ראש הישיבה רבי משה חברוני זצ"ל - היה מטפס ועולה אל הדוכן אשר לפני ארון הקודש

ומגביה את הנפשות להבנת מהותו של יום, תוך תביעה להתרוממות, כשהוא שב מדי שנה בשנה להתמקד בדברי הטור בהלכות ראש השנה (סוף סימן תרפא):

"אמר רבי סימון כתיב כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים כד' אלקינו וגו', ר' חנינא ור' יהושע אמרין איזו אומה כאומה זו שיודעת אופיה של אלקיה - פירוש, מנהגיו ודיניו - שמנהגו של עולם אדם שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואין חותך צפרניו לפי שאינו יודע איך יצא דינו. אבל ישראל אינם כן. לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחים צפרניהם ואוכלים ושותין ושמחים בראש השנה, לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס".

וכל בני היכלא מטים אזניהם לקול הקורא, מצמידים את הדברים אל קירות ליבם ועיניהם מייחלות לגזר דין של רחמים, לנס המובטח...

וככה מתוך הכנה נפשית חופשת כל חדרי בטן, נעמדו כל הקהל בדחילו וברחימו לברך במקהלות את ד' ב"ברכו" של ריש שתא, שהסתלסל בנעימה בחללו של היכל הישיבה, כאשר לפני התיבה ירדו - לחילופין - הצדיק רבי הירש קופשיץ, רבינו, רבי שלום אפשטיין, וברבות השנים היה רבי שלום שבדרון משמש גם כבעל תפילה דערבית.

כמדורת בית המוקד

אך החלה תפילת הימים הנוראים, ואש קודש אחזה בקירות הבית, כשהיא ממיסה כל לב בסערתה, כאשר לשונותיה כמו נתפסים בספסלי בית המדרש ומבעירים את לבבות יושביהם, עד שנעשה כל ההיכל כמדורת בית המוקד. כך נמשכה התפילה בהתרוממות נפש, כשהאוירה כולה מחושמלת, מלובה, סוערת, רוגשת.

ומשנעמדו כל הקהל לתפילת לחש, היו גחלי הלב הלוחשות, אוחזות בגופם של בני היכלא, עד שנתלהטה גם התנועה החיצונית, אם בנענועי רמח ושסה שלהם, אם במחיאות כף אל כף ואם בקול בכי תמרורים, טבול בדמע. כשעל מלאכת קודש זו כמו עמדו מנצחים, מרנן ורבנן ראשי הישיבה עם שאר אלופי התורה וגדולי בעלי המוסר, יושבי כותל ה"מזרח" שבהיכל ד', אשר באור תורתם ויראתם שימשו אות ומופת לכל בר לבב, בעבודת התפילה שלהם.

בקרן מזרחית צפונית של היכל ד', להט בתפילתו הצדיק הישיש רבי שמואל הלל שיינקר זצ"ל, חתנו של מרן הגרי"ח זוננפלד זצ"ל, ומאחוריו שפך שיחו בנו רבי ישראל שיינקר זצ"ל. סמוך לו עמדו רבי חיים אהרן טורצ'ין זצ"ל, רבי משה שמעון ויינטרויב זצ"ל ורבי עזרא ברזל זצ"ל, אשר תפילתם בקעה רקיעים, ולא הרחק מהם השתפך בבכי ובתחנונים הצדיק רבי שלמה בלוך זצ"ל - תלמידו של מרן החפץ חיים זצ"ל - כשבקירבת מקום ניצב על "עבודתו" רבי שמחה זיסל שפירא זצ"ל, אשר שימש מלפנים כמשגיח בישיבה.

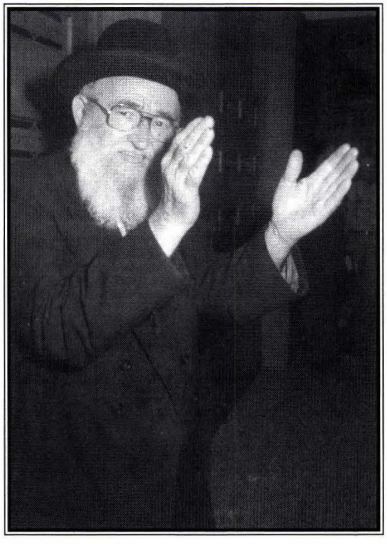

רבי עזרא ברזל

גם אחר שנסתיימה עבודת הקודש של ערבית דראש השנה, ומאות המתפללים עברו בסך משך שעה ארוכה לפני מרנן ורבנן זצ"ל, להתברך ולברך ב"ברכת השנים", עדיין לא שקעה האש הגדולה אשר בערה שמה בעת התפילה, מה גם כשלעיני כל הקהל עוד ניצבו דמויותיהם של האריות הגדולים שב"כנסת ישראל", כמו ראש הישיבה רבי אהרן כהן וכמו רבי אהרן ביאליסטוצקי (בריסק'ר) ועוד מפאריה של "כנסת ישראל", אשר האריכו הרבה בתפילת לחש שלהם, שעה ארוכה אחר שנסתיימה אמירת "אַ גוט יאָהר", כשהתייצבותם בהכנעה לפני ד', העמיקה את תחושת אימת הדין בלב כל רואה.

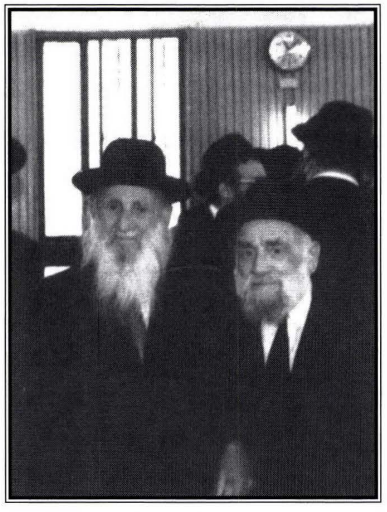

האחים רבי מאיר (מימין), ורבי שמחה זיסל שפירא, מוותיקי וחשובי תלמידי הישיבה הק'.

כזו היתה התחושה של באי הבית הגדול והקדוש הזה באלו הימים הקדושים. נשבה

שם אוירה מרוממת של יראת ד', שסחפה אחריה גם את בני ירושלים אשר סביבות הישיבה, כאשר ליבם הוצת באש הגדולה שיקדה בחצרות בית ד'.

וכך העיד בעצמו הגאון הצדיק רבי דן הלוי סגל שליט"א, בשיחת מוסר שנשא בפני תלמידי הישיבה בהיכל בית הכנסת אשר ב"גבעת מרדכי", בערב ימי הסליחות דשלהי תשס"ז:

בבחרותי, התגוררו הורי בשכונת "שערי חסד" ונשלחתי ללמוד תורה באחת הישיבות בעיר. אבל, משקרבו הימים הנוראים, בחרתי להתפלל את תפילות הימים הקדושים דוקא בהיכלה של ישיבת חברון. הבכיות של הבחורים, מחיאות כפיהם וחמימות תפילתם, ריגשו את לבבי עד למאד -

"ס'איז גיוויעזן ממש אַ וואַרמע דאַוונען"...

שלוחי עמך בית ישראל

ביצירת האוירה המרוממת הזו ששרתה שמה, תרם רבינו תרומה גדולה, כאשר במשך עשרות שנים שימש שליח ציבור נאמן לשולחיו, כשהוא מצית שלהבת אש קודש בלבותיהם של באי היכל ד'.

מלפנים, היו משמשים בקודש כבעלי תפילה דשחרית ומוסף, רבי שלמה צימבליסט זצ"ל, רבי הירש קופשיץ זצ"ל, רבי יעקב קורלנסקי - אשר שימש גם כ"בעל תוקע" - ורבי שלום אפשטיין זצ"ל. מילאו אחריהם - למעלה מיובל שנים - רבינו וידיד נפשו רבי שלום שבדרון, רבינו - כ"בעל שחרית" ורבי שלום - כ"בעל מוסף".

יחסי הידידות הנפלאים שרקומים היו בין רבינו לר' שלום, הוסיפו נופך נכבד לאוירה המרוממת שאפפה את הישיבה בימים הנוראים. הכל ידעו, כי השלוחים הנאמנים העומדים להם, צמודים המה. ואם כי לא היו שוים בתואר ובקומה, אבל ליבם ודעתם שוים היו. יחדיו היו מתוועדים להשתלם בעבודת המוסר, יחדיו היו חניכיו של מרן המשגיח רבי לייב חסמן זצ"ל, מיישבים על ליבם את תוכחת מוסרו. יחדיו היו יושבים ומתאבקים בעפר רגליו של הארי החי המשגיח רבי אליהו לאפיאן זצ"ל במעון קדשו כשהם מבקשים דבר ד' מפיו, יחדיו היו עולזים בחדוותא עילאה ששים ושמחים בשמחת התורה בהיכל הישיבה, ויחדיו גם היו ממתינים במוצאי יום הכפורים ל"מנין" המיוחד שלהם בזמן צאת היום לשיטת רבינו תם...

ה"יחדיו" המופלא הזה, על כל גווניו, ההרמוניה של תרי רעי דלא מתפרשי, החברות המופלאה הזו עם "כל הלב", ההתרגשות הנפלאה אשר לבשה אותם בהפגשם איש עם רעהו, כל אלו עמדו להם בעת אשר ירדו לפני התיבה לבקש רחמים עליהם ועל שולחיהם. כל אלו סייעו בידם לסחוף אחריהם בלהט קודש את כל הקהל הקדוש העומדים בעזרה.

רבינו עם ר' שלום

יום יבוא

ועם זאת, עם המזיגה הנפלאה הזו של ה"בעל שחרית" עם ה"בעל מוסף", אשר היו שליחי ציבור נאמנים ששפכו ליבם כמים נוכח פני ד', כבן המתחטא לפני אביו, כעבד המתרצה לפני רבו, בלב עורג וברגש סוער, הרי שכל אחד מילא את שליחותו במתכונתו הוא, בנוסחתו הוא.

ר' שלום, במיוחדות שלו, בקולו החוצב להבות אש, בניגוניו המסתלסלים, עם הגישמאק שלו, עם השטיקלאך שלו...

ולעומתו, רבינו, העורך שועתו ביבבות הטבולים בנהרות של דמע שנשפכו ממעיינות לבו הטהור - הלב אשר הוכשר בהכנה על גב הכנה לקראת עבודת היום, עבודתו הפרטית ועבודתו כשליח ציבור.

אמת, רבינו לא היה "חזן" במובן המקובל, הוא לא ידע את תורת ה"חזנות", הוא גם לא ביקש לשורר נעימות, אבל הוא כרעהו רבי שלום היה **בעל** תפילה, כמשמעו. הם שימשו בבחינת "בעלים" בעולם התפילה.

ובהיותם שופכים את ליבם נוכח פני ד', אם ב"גנוחי גנח" ואם ב"ילולי יליל", זכו ר' שלום ורבינו לסחוף אחריהם את כל בני הישיבה והבאים להסתופף בצילה אל תוך נהרות של דמע, ולרומם אותם לבחינה מרוממת של **יום יבבא...**

ה-מ-ל-ך

- - - שעת בקר מוקדמת בירושלים של מעלה.

השחר הראשון של השנה הפציע. קרני אור ראשונות מזוככות, טבולות באגלי טל סככו על היכלה של ישיבת חברון.

בפנים, כבר הקדימו בני היכלו של מלך, להכין עצמם לקול תרועת ההמלכה, תוך נתינת שבח ושירה למלך, ב"פסוקי דזימרה", כשהם נאמרים במתון ובהתרגשות הלב, בנעימת הימים הקדושים.

- - - הצפיה והדריכות, מילאו את חלל ההיכל. נסיכיה של חברון, אשר גידלו עצמם טפח מעל עצמם, נדמו לפתע. הס הושלך בבית.

ואז -

נשמע הקול מקצה האולם ועד קצהו. קול נרעש - מחד וחזק - מאידך. קול, אשר יראה ממלאת את כולו ותקיפות נשזרת בקרבו. קולו של רבינו, אשר היה עולה ומתנשא, הולך וחזק מאד, קורא, שואג, זועק, חודר -

"ה-מ-ל-ך"

דממה השתלטה על בית המדרש העמוס. צעקת "המלך" שהבקיעה את חלל הבית, לא נותרה מרחפת באויר. הקול הנוקב, יורד ללב כל אחד ואחד, מחדיר פנימה תחושה

עילאית של חידוש המלוכה. עוד רגע קט, זעקה הדממה במאות הלבבות ותיכף ומיד ליוו הכל את רבינו בהמית נפשם, בדרכו אל התיבה, להתייצב לפני מלך -

"י-ו-ש-ב - - -

"ע-ל כ-ס-א ר-ם ו-נ-י-ש-א"

- - - הרגשות הולכות וגואות מרגע לרגע, מברכה לחברתה, עד שמגיע הרגע הנורא של תחינת "צור ישראל", שוב נדמו הקולות ואז בקעה בחלל הבית המשאלה הגדולה, כשרבינו עומד לפני ד' וזועק ביללה סוערת:

"צור ישראל קומה בעזרת ישראל ופדה כנאמך יהודה וישראל - - - "

ההתרגשות שעד הנה אחזה בכל, פורצת עד כדי בכיה. הכל מצטרפים אל התחינה העמוקה הזו, כשמתוך כך ניגשים אל עבודת התפילה בהתלהבות עצומה, בכיסופין לקרבת אלוקים...

מקודי עפעפי אזיל כמזהיל

- - - תמה לה תפילת הלחש, כאשר למעשה חרגה לה מלהאמר בלחש. כאן, בהיכלה של חברון אימצו בנאמנות את פסקו של השלחן ערוך, שנהגו להתפלל בראש השנה בקול רם - "מפני שעל ידי זה יוכלו להתפלל יותר בכוונה" (תקפב ס"ט ובמ"ב סקכ"ד).

ואמנם כן. קולה של תפילת היחיד, חדר פנימה אל מעמקי הלב ועורר כוונת לבו של כל יחיד, באשר הוא, כשכל הלבבות - על כוונותיהן - מתאחדים יחדיו לתפילת הציבור בחינת "ויעשו כולם אגודה אחת", כאשר רבינו משמש לה כשליח נאמן, העושה שליחותו באמונה לבקש רחמים עליו ועל שולחיו.

וכך היה רבינו יורד לפני התיבה לעשות שליחותו, כשדמעותיו מכסות את פניו וקולו נשמע בחיל וברעדה -

"יראתי בפצותי שיח להשחיל, קומי לחנות פני נורא ודחיל..."

הדמעות החמות מוסיפות לזרום מעיניו ללא הפוגות, נסיונותיו לקנח את פניו בממחטות רבות, לא עלו יפה. הוא לא יכל לעצור בפני פרץ הדמעות. הן היו מוכתבות

מן הלב. והלב אכן פרץ חוצה, השתפך בחללו של אולם -

"אם כגמול הלב יחיל, מקורי עפעפי אזיל כמזחיל... חם לבי בהגיגי יגחיל יסתער בקרבי בעת אתחיל".

לב שופכים נכחך כמים

כך, בכל תפילות חזרת הש"ץ של הימים הנוראים, היה רבינו מתרפק בתפילתו לפני קונו, כשהוא סוחף את כל בני הישיבה, לטבול עמו בנהר דינור של דמעות ופחד.

ומה נוראים היו הרגעים הארוכים, כאשר הגיעה שעה של השתפכות הלב בפיוט "לא-ל עורך דין". מקורי עפעפיו של רבינו הגירו דמעות ללא הפוגות וקולו השתפך בחללו של היכל -

"ל-ב-ו-ח-ן ל-ב-ב-ו-ת ב-י-ו-ם ד-י-ן - - - "

והיו התיבות הבודדות הללו, בעומק משמעותם, משמשות ממש כ"מוסר שמועס", כשהן מטילות בליבות המתפללים, תחושות ממשיות של משפט, של יום דין, של גזר דין...

וכך כל פיסקא ופיסקא מלשונות הפייט, מצאה אצל תפילתו של רבינו ביטוי מוחשי, מורגש, ניתן למישוש, עד שכאשר הגיע רבינו לפיסקא -

"ל-ח-ו-מ-ל מ-ע-ש-י-ו ב-י-ו-ם ד-י-ן"

חשו הכל כיצד הוא עומד ומתחנן לפני "חומל מעשיו" בדמעות שליש, כי יחוס ויחמול על עם עני ואביון...

והיה קול זעקותיו-בקשותיו של רבינו, נבלל ביפחותיו של רבי שלום שבדרון - ה"בעל תפילה" של מוספין - שעמד בעת חזרת התפילה מאחורי רבינו, כשהוא נושא בקרבו את געש רגשותיו מאימת הדין, מהדר מלכותו יתברך.

והיו קולות יבבותיהם - תרי קלי דמשתמעי כיון דחביבי - שוברים ארזים, מטלטלים בסערה את ליבות ארזיה של חברון...

כי מחכים אנחנו לך

ככה, בלב קרוע ומורתח, המשיך רבינו את סדר חזרת הש"ץ. וכאשר הגיעו הרגעים הגדולים של אמירת ה"קדושה", הגיעו מי דמעותיו עד נפש וקול יללותיו נשמע ברמה -

"מ-מ-ק-ו-מ-ך מ-ל-כ-נ-ו ת-ו-פ-י-ע ו-ת-מ-ל-ו-ך ע-ל-י-נ-ו כ-י מ-ח-כ-י-ם א-נ-ח-נ-ו ל-ך - - - "

והיה קול תחנוניו ושפך דמעותיו החותרות מתחת כסא הכבוד, ממיס כל לב ומדמיע כל עין, כשהעינים הדומעות של כל הקהל הקדוש מצטרפות אליו בערגה ובכיסופין של ממש, מתחברות אל הבקשה הכל-כך עמוקה, הכל-כך עתיקה, הכל-כך ממתינה להתמלאות -

"ו-ע-י-נ-י-נ-ו ת-ר-א-י-נ-ה מ-ל-כ-ו-ת-ך - - - ע-ל י-ד-י ד-ו-ד מ-ש-י-ח צ-ד-ק-ך-".

יעלה זכרוננו

ומה מרגשת היתה שעת בקשת "יעלה ויבוא", כשרבינו היה מטפס ועולה לעילא לעילא, בשמונת המעלות - זו למעלה מזו - שמ"יעלה" ועד "ויזכר", והולך ומונה לפני הדר מלכותו יתברך את סדר בקשת ה"זכרון", תיבה אחר תיבה, "זכרון" אחר "זכרון", כשדמעותיו זולגות על לחיו.

כמה תחנונים, כמה רחמים, מסך רבינו בכל אותן תיבות, כשבכל ישותו היה מתנפל בדמעות שליש לפני אב הרחמן, מלך טוב ומטיב, מלך רחום וחנון.

כך נעשתה תפילת הש"ץ של רבינו, באימה, ביראה, ברתת, בזיע ובים של דמע. וכשכולו ספוג זיעה רותחת ומטפחותיו ספוגות דמעות חמות, סיים רבינו את חזרת תפילת שחרית באמירת "אבינו מלכנו" בציבור, בקולות שבר נוראיות, שנשמעו מכל פה והרעידו את כל כתלי הבית.

אמרו לפני מלכויות

- - - הפוגה קלה של "קידושא רבה" ושוב נעשה היכל הישיבה כמרקחה. ה"סדר מוסר" שלפני התקיעות כבר בעיצומו. השפתיים דולקות והלבבות רוגשות, מתייסרות ביסור פנימי של שבט המוסר, וקולו של רבינו יונה נשמע בהיכל בית ד' -

"- - - הירא את דבר ד', ליבו יחיל בקרבו, בדעתו כי כל מעשיו בספר נכתבין ובעת ההיא האלקים יביא במשפט את כל מעשה על כל נעלם אם טוב ואם רע, כי האדם נידון בראש השנה..."

ואז, לאחר רגעים ארוכים של לימוד המוסר, הושלך הס באולם. האזנים נעשו כאפרכסת לקלוט את שיחת המוסר שנשמעה ברטט.

ראש הישיבה רבי יחזקאל סרנא, עלה על מדרגות הדוכן שלפני ארון הקודש והחל באמירת ה"שמועס" שלפני התקיעות, כשהמיית ליבו נשפכת אל חללו של היכל:

"'אמר הקב"ה, אמרו לפני בראש השנה מלכויות - כדי שתמליכוני עליכם'. מה מבקש מאתנו הקב"ה? - שנעמיד את עצמינו לפניו, אמרו ל-פ-נ-י!!"

אמת, יותר ממה ששמעו שם מילים, שמעו שם קול בכיה. אבל המילים האחדות שנשמעו שם כבר היה בהן די כדי לעורר את הלבבות. התביעה שהופנתה אל נסיכיה של מלכות סלובודקא, נסיכיו של מלך מלכי המלכים, מצאה לה מסילות אל הלבבות הנסערים. הרגשת כיסופין להתעלות למצב המרומם של "**ל פ נ י**", הוצתה בלבבות, כשאל מול פני כל הקהל הומחשה התחושה הנעלה הזו בדמות דיוקנו של ראש הישיבה ובדמותם של שאר כל שרי התורה שניצבו בכותל המזרח "כשרי צבא-ות בראש עם קודש" והמחישו קבל-עם בעצם הוויתם כיצד מעשה ה"תמליכוני עליכם".

ויתנו לך כתר מלוכה

- - - נסתיימה לה עבודת "תקיעות דמיושב" מתוך שמחה של מצוה מהולה בחרדת הדין. ושוב דממה דקה. רבי שלום "בעל מוספין", החל ב"עבודת" המוסף, כשקולו החוצב, בוקע חלוני רקיע, בהשתפכו לפני קונו בנעימתו המיוחדת -

"לכן אבקש ממך אלקי ישראל - - - היה נא מצליח דרכי..."

ושוב דממה דקה, עד שהיכתה הכף על גב ה"עמוד" וכרגע - כמימריה - נזקפו הכל לשתף עצמם עם הציבור בכיסופי התגלות כבוד שמים, כשהם מתאחדים באגודה אחת, בלב אחד, עם לבבו הפועם בעוז של ר' שלום, המתחנן על נפשו ונפש עמו -

"י-ת-ג-ד-ל ו-י-ת-ק-ד-ש ש-מ-י-ה ר-ב-ה..."

וכל העם העומדים בעזרה עונים אחריו בכל ליבם ובכל נפשם, בזעקה גדולה, קורעת רקיעים -

"א--מ--ן"

והיו רעמי הקול האדיר של עניית ה"אמן", פורצים חוצה בסערה, עד שנתגלגלו והדהדו למרחק רב.

- - - אֵי. מי יתאר או מי יתנה, את תוקף תפילת המוספין של ר' שלום, אשר כל תיבה מתפילתו עשויה היתה בגוון המיוחד לה, בנעימה השמורה לה, עם כל ה"אמת'קייט" של ר' שלום, עם כל ה"זיס'קייט" שלו, כשהוא מעלה את כל הקהל הקדוש לפסגות עליונות ב"**ובשופר גדול יתקע...**" ב"**אין קצבה לשנותיך...**" וב"**שמע ישראל...**" של קדושה, שנשמע בכל חוצות שכונת גאולה.

ועל כולנה, ה"פרק" הנשגב של "**ויאתיו כל לעבדך...**" כאשר כל הלבבות גאו ברגש, וכקול המיית גלי ים רועשים רעשו געשו המוני המתפללים, עד שכמו ניתנה שם המחשה ליעוד הגדול שבדברי הפייט -

"ויפצחו הרים רינה ויצהלו איים במלכך..."

ואז, לפתע, הונפו ידיו של ר' שלום למרום, וכמו מאליהם, באחת, היו כל העם מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדים את ליבם לאביהם שבשמים, כשקולותיהם הולכים ומתגברים -

"ויקבלו עול מלכותך עליהם וירוממך בקהל עם - - - "

עוד רגע קט והסערה הפנימית האוחזת בכל, מגיעה אל שיאה, כשקולו המשבר ארזים של ר' שלום, עולה על כל קולות פיפיות עמך בית ישראל בשאגה אדירה -

"ויתנו לך כ-ת-ר מ-ל-ו-כ-ה!"

אנו כניך... אנו עבדיך...

עמידתו של רבינו לפני התיבה בסילודי סילודין, כבן המתחטא לפני אביו, תרמה תרומה עשירה ברוממותו של כל הקהל הקדוש להתקרב יותר ויותר אל "אבינו", אל "מלכנו", והשגיבה את השאיפות להיות באמת בנים נאמנים לאבינו, עבדים נאמנים למלכנו.

ומתוך שאיפות טהורות אלו שנקבעו בלבבות בתפילות ראש השנה, הועמדה דרגתם הרוחנית של בני הישיבה בעשרת ימי תשובה, כשאוירה של כובד ראש, של יראת חטא, שורה בהיכלם, וככל שהתקרב היום הקדוש, יום הכיפורים, נזדככו הלבבות יותר ויותר בשאיפה אמיתית להטהר לפני ד'.

כך הגיעו בניה של ישיבת חברון לרגעים הנעלים של "תפילה זכה", שזיככה את הלבבות בזיכוך אחר זיכוך, וזיככה את האוירה כולה של היכל בית ד', כאשר ים של דמעות שנשפכו מעיני הקהל, כמו הציף את הבית והרגשה מרוממת של קירבת אלקים אפפה את הכל.

לפני ד' תטהרו

- - - השמים ממעל הכסיפו. עוד רגעים אחדים כבר תשקע לה חמה. לילה יתפרס על ירושלים של מעלה.

אבל כאן, בין כתלי בית המדרש, לילה כיום יאיר. עיצומו של יום מאיר בזוך, על באי הבית. הילת טוהר נפרסת על יושבי בית המדרש. וכשהזוך הזה מאיר על פני כל קהלא קדישא, נעמדו הכל בחרדת קודש, עת נפתחו דלתות ארון הקודש לפתיחת תפילת היום "על דעת המקום ועל דעת הקהל..."

- - - רגעים נשגבים של "כל נדרי" ביראה עמוקה, ברכת "שהחיינו" בהתרגשות נוראה, בקשת סליחה ומחילה איש מאת רעהו, ולאחריהם שוב ישבו כל הקהל וריתקו את ליבותיהם ל"שמועס" של ראש הישיבה רבי יחזקאל סרנא, אשר בשגב רוחו נסך עוז ותעצומות של טוהר על הבית ועל יושביו.

באוירה מרוממת זו שנשפעה על פני כולם, נמשכה עבודת היום הקדוש, כאשר שוב נתרגשו ונתגעשו כל הלבבות עת ירד רבינו לפני התיבה בשחרית דיום הכפורים,

ורומם את כל הציבור ברוח טהרה, כשליבו נשפך כמים בהתחננו על נפשו ועל נפש שולחיו.

וכשהגיעה שעת ה"וידוי", שעת קיום מצות היום, שוב לא עמדו שום מעצורים בפני ים הדמעות שכיסה את פניו של רבינו.

יללותיו העמוקות שליוו את הזכרת ה"חטא", גררו אחריהן נהימות ארוכות של בכי ויליל מכל עבר, וקול תחנוניו בבקשת "**ועל כולם אלוק סליחות סלח לנו...**" הותיר אחריו שובל ארוך של כמיהה לסליחה, למחילה, לכפרה.

- - - יכלה הנייר אם נאריך עוד בתיאור תפילתו של רבינו, בסיפור תפילותיה של "כנסת ישראל" דחברון. ימס הדיו אם נטיב להרגיש זאת...

אבל אי אפשר לדלג על סדר עבודת יום הכיפורים, עבודת כהן גדול, אשר נסדרה באימה ובויראה על ידי רבי שלום כהן גדול, כשאוירה עילאית מרחפת בחלל הבית, כובשת כל פינה חבויה שבלב.

אמת מה נהדר היה כהן גדול בעבודתו, בכריעתו, בהשתחוויתו, וכל העם העומדים בעזרה מתנשאים עמו לעולמות של התדבקות בד', של התטהרות לפני ד', כשעם תום ה"עבודה" חודרת לה כמו מאליה אל תוככי הלב הרגשת הרווחה, הרגשה של -

"מצואתם רוחצו, מטנף צחנתם זכו - - - להגיד כי מטהרם מקור מים חיים..."

וכך, מתוך תחושת טוהר זו, נעמדו הקהל לתפילת המנחה, כשלפני התיבה יורד הגאון רבי אברהם פרבשטיין זצ"ל, חתנא דבי נשיאה דמרן הגר"י סרנא זצ"ל.

בכיות שכר בעת נעילת שער

- - - החמה בראש האילנות. שעת "נעילת שער" קרובה לבוא. ושוב הישירו הציבור מבטם אל ראש הישיבה רבי יחזקאל זצ"ל, אשר עלה במעלות ארון הקודש להשמיע דברי כיבושין, שהלהיבו את הלבבות לתשובה גמורה לעת חיתום הדין.

ומתוך ריגשת ה"שמועס" ירד ראש הישיבה בעצמו לפני התיבה בהדר שיבתו, כאשר בנעימת ה"קדיש" המיוחדת לתפילת נעילה, הטיל בכל לב השתוקקות עזה לרצות פני ד' ברגעים של נעילת שערי היכל העליון.

- - - תפילת לחש רוגשת, סוערת, סוחפת, כשברקע נשמעות מחיאות כף, איוושות ילל, אנחות שברון, המעמידות את בעליהן ביראה ופחד לפני ד', ברגעים של גמר דין.

- - - משנשלמה חזרת התפילה על ידי ראש הישיבה - ואחר ימיו על ידי בנו הגאון רבי חיים סרנא שליט"א - שב רבינו לירד לפני התיבה לאמירת "אבינו מלכנו" בקול זעקה, כשכל הקהל עונה אחריו פסוק בפסוק, בכל עוצם כוחו, עד שהיו הזעקות הרמות, שנשמעו אותה שעה בהיכל בית המדרש, מרעידות כל כתלי לב, אף גם לבבות רחוקים מדת.

ומעשה שהיה בשעת "נעילה", ביום הכיפורים שלאחר מלחמת תשכ"ז, כשרוח התעוררות לתשובה פיעמה בליבות המוני העם:

אל עזרת הנשים של הישיבה - אשר המתה מאות נשים ובנות ישראל - נכנסו בבושת-מה שתי חיילות שהגיעו מ"מתחם שנלר". הוראתה של אימן ליטול חלק באיזו שהיא תפילה מתפילות יום הכיפורים, הביאה אותן אל היכלה של חברון בעיצומה של תפילת נעילה. והנה, אך פתח רבינו בתפילת "אבינו מלכנו" בבכי ובזעקה, נפתחו ליבותיהן של אותן בנות והן החלו פורצות בבכיה, עד שגעו עימן כל הנשים העומדות בעזרה...

בין "קודש הקדשים" ל"קודש"

כזו היתה עבודת הימים הנוראים, הימים הקדושים, בחצרות בית הישיבה. היו אלו ימים שנוראותם אפפה את כל ההוויה של בני הישיבה, ימים שקדושתם רוממה את כל חיי הישיבה, מהחל שמיעת קול שופרו של אלול ועד השמע קול השופר בנעילת שערים, כשמתוך נוראות הימים הללו וקדושתם, יצאו בניה ישיבה טעונים באוצר של יראת שמים, אשר השפעתו ניכרה עליהם כל ימות השנה.

ובמשוך היובל, בהשמע קול התרועה המבדלת בין עבודת הימים הנוראים לעבודת ימי השנה, בין עבודת קודש הקדשים לעבודת הקודש, כמו נהרה נשפכה על פני כל באי היכל ד' כשהם ששים בעבודתם, ובמרכזם רבינו אשר כמו קרנו אור פניו ויום טוב היה עושה כשיצא מבית קדשי הקדשים בלבב שלם וכבר רצה האלקים את מעשיו.

אבל גם אז, לא נתן רבינו מנוחה לנפשו. "צדיקים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא", ותיכף במוצאי יום הכיפורים החל לעסוק בתיקון הסוכה כמשפט "**המדקדקים**", אשר "מתחילים מיד במוצאי יום הכיפורים בעשיית הסוכה כדי לצאת ממצוה אל מצוה" (כלשון הרמ"א סוף סימן תרכד).

סוכה מגינה ומצלה

קול הלומת הפטשים נשמע גם בחצרות הישיבה, כאשר בחצר אחת נבנתה סוכה גדולה ששימשה חדר אוכל לבני הישיבה ובחצר השניה - סוכה נוספת, שיעודה לשינת התלמידים. על מלאכת קודש זו ניצח ר' מוטל דער סטולער (-ר' מוטל הנגר), אשר עבודתו השתלבה יפה באוירה המיוחדת של הימים הנוראים ששררה בישיבה, כשעוד קודם ראש השנה כבר החל להתעסק באמונה בבנית הסוכות בחצר הישיבה ובחצרות בתי ראשי הישיבה.

מליבות תלמידי הישיבה לא ישכח אותו מחזה, כאשר שנה אחת, בעיצומן של בנית הסוכות, נפל ר' מוטל מן הקומה השלישית אל חצר הישיבה. כל הרואים נתקפו בחרדה לשלומו. והנה זה פלא. בניסים גלויים מן השמים, לא ארע לו דבר. גופו נפל על גב דופן סוכה, ומלבד קרע במכנסיים לא נפגע במאומה. והיה הדבר לנס ופלא כיצד "שלוחי מצוה אינן ניזוקין"...

שמשם היו שואבין שמחה

בה במידה שהיו בני הישיבה יונקים את עיקר יראתם מנוראות הימים הנוראים, כך היו שואבים שפע של רוממות ושמחה מתוך אוירת הרוממות והשמחה, שאפפה את חצרות הישיבה בימי חג הסוכות, זמן שמחתנו.

עם התקדש ליל החג, נתקדשו רבנן ותלמידהון בקדושת הרגל, בתפילת ערבית מרוממת, כשפעמים רבות היה רבינו יורד לפני התיבה בנעימה המיוחדת ליום טוב, כשהוא סוחף אחריו את בני היכלא לרוממות מיוחדת.

וכשנסתיימה תפילת ערבית וכל הקהל פצחו בשירת הפיוט הנשגב "אדון עולם", כשהם חשים בעליל את ה"רוממתנו מכל הלשונות", פנו הכל לברך איש את רעהו

בברכת "אַ גוט יום טוב" בניגון מיוחד, שהוסיף נופך על אוירת השמחה שהושרתה בהיכל בית ד'.

ובהאיר הבוקר, נתכנסו בני היכלא אל היכל הישיבה להתפלל תפילת יום טוב ברוב עם הדרת מלך, כאשר רבים מתושבי שכונת גאולה, מצטרפים ללגיונו של מלך כשלולביהם בידיהם, לרומם שמו יחדיו בהיכלה של תורה, למרגלותיהם של מרנן ורבנן אלופי התורה ורבי המוסר.

מחזה מרומם נגלה שם, כאשר בין תפילת שחרית לקריאת ההלל, התעסקו כל קהלא קדישא משך שעה ארוכה ב"סדר נטילת לולב". אותה שעה היו בני הישיבה נוטלים את לולבו של מרן ראש הישיבה רבי יחזקאל סרנא זצ"ל, בעוד אשר יתר ראשי הישיבה וגדולי התורה שהתפללו שמה, עם שאר כל המתפללים, רבנים ואברכים, מקנים זה לזה את לולביהם וכל אחד ואחד מברך על לולבו ולולב חבירו, כאשר הרוממות של הידור מצוה וחביבותה, מתמזגת יפה עם הרוממות של **"עד שיהיו כולן באגודה אחת"...**

מתוך הרוממות הזו שאחזה בכל, בקיום מצות היום בשמחה ובטוב לבב, נעמדו כל הקהל לקריאת ההלל בנעימת קודש ובשמחה גדולה, כשכל העזרה רוגשת מקול הקורא.

בליבות תלמידי הישיבה מאותה תקופת זוהר, עוד פועמים רישומים מרגשות הרוממות שאחזו בהם בשעה שכל באי היכל ד' ניגנו את המארש קודם "הודו", כפי שהנהיג מרן הגר"י סרנא זצ"ל בשנותיו האחרונות. המיית הלב של אותה שעת רוממות של שירת ההלל כשהלולבים אחוזים בידים, נתנה ביטוי מוחשי רב משמעות למאמרם ז"ל בפרק ערבי פסחים:

"אפשר ישראל נוטלין את לולביהן ואינם אומרים שירה?!"

משנסתיימה תפילת מוספין, נתכנסו המתפללים ל"קידושא רבה" בסוכת הישיבה, כשבראש המסיבים נראתה דמותו האצילה של מרן ראש הישיבה רבי יחזקאל זצ"ל, אשר היה דורש שם מענינא דיומא, ומרומם את קהל השומעים - ובמרכזם רבינו ב"לב שומע" שלו - לדרגות גבוהות של שמחה אמיתית בעבודת ד', מתוך אהבת שמו הגדול.

אוירה מרוממת זו שאפפה את הכל ביום טוב ראשון של חג, ליוותה את בני הישיבה כל ימי החג, כשבכל לילה מלילות הרגל היו התלמידים מתקבצים בסוכתו של מרן המשגיח רבי מאיר זצ"ל ומזמרים לפני ד' שירי רגש מתוך התרוממות.

מה גדולה היתה אותה שעה, כשהלב רינן ברגש את הפיוט "אום אני חומה". היתה זו שעה של התעלות רוחנית, של התרוממות נפשית, של דביקות עילאית, כשהיו בני הישיבה, פוצחים ברגש הומה ומונים שבחה של כנסת ישראל אשר חרף כל סבלות הגלות, על אף בהיותה זרויה בין מכעיסיה, הרי היא חבוקה ודבוקה בקודשא בריך הוא.

עבדו את ד' בשמחה

הרוממות הנשגבה הזו שאפפה את בני הישיבה בשעת "עבודת" השירה, אף היא היתה טבועה ביסודותיה של "כנסת ישראל" דסלובודקא-חברון. עוד בסלובודקא דליטא, היה הסבא רבי נתן צבי זי"ע, משתדל תדיר להשרות בישיבה אוירה של שמחה, של חדוה, אשר באה לידי ביטוי מיוחד בקולות ה"זמירות" שבקעו בשבתות מאכסניות התלמידים וממעונו של הסבא בעצמו.

אוירת השמחה בכללותה, ששרתה שם, עם היותה תופעה טבעית בסלובודקא, כתוצאה ישירה של הריתחא דאורייתא והיגיעה בחכמת התורה, המשיבת נפש והמשמחת לב, עוד היה הסבא מסלובודקא רואה בה גם את דרך התורה המקורית, בהתאם לשיטתו, עד שמחמת כן העריך את מעלת השמחה מבחינה חינוכית, כשהוא רואה בעליזות הנפש תנאי להתעוררות הכשרונות ולהרחבת הדעת, וכלי עזר לבהירות השכלית בהבנת עומקה של תורה ובחדירה אל מעמקי מחשבת המוסר.

מתוך השקפה זו, היה הסבא מעורר תמיד להשראת מצב רוח מרומם בישיבה, וביותר - בעתות שמחה, בזמני חג ומועד שאז היתה אוירת השמחה שורה בכל הדרה בהיכלה של סלובודקא. תלמידים ותיקים ידעו לספר, כי בכל תקופותיה של סלובודקא, נמצאו תלמידים מחוננים בקולות ערבים אשר ידעו להנעים בקול שירה, וכאשר הגיעו ימי החג, לא פסקו מבין כתלי הישיבה ואכסניות הבחורים ניגוני חג נלהבים שליוו את הריקודים, עד שבכל סביבתה יצאה לה שם בניגוניה ובריקודיה והמוני העם היו באים לראות בשמחתה וליטול חבל בששונה.

אז ישיר ישראל

הסבא מסלובודקא, היה - כאמור - מעודד את השמחה הגדולה הזו שהתבטאה חוצה בשירה ובזמרה, כשהוא מחשיב ביותר את הניגונים בימי החג. עד כדי כך הגיעו הדברים, שפעמים, כשלא נמצא "חיוב" לאמירת ה"קדיש" לאחר התפילה, הורה להשמיע תחתיו ניגון...

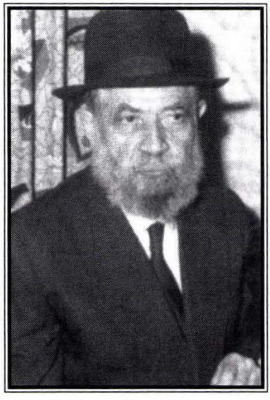
רבי דוד חדש

ומסלובודקא דקובנא, נשתלשלה עבודת השירה והשמחה אל בין כתלי הישיבה בעיר הקודש חברון, ובפרט במועדי ד', עת נתעלו בני הישיבה לגבהים של התעלות פנימית, וסערת הנפש היתה נחשפת חוצה לזמר לא-ל עליון.

בעליית זכרונותיו של הגאון רבי דוד חדש זצ"ל - אחיו של המשגיח רבי מאיר זצ"ל ומתלמידי הישיבה בעיה"ק חברון - נשתמר, שהגאון המופלא רבי אהרן כהן בבחרותו, "קנה" אמירת פסוקי "אתה הראת" בכמה מאות מארשים שקיבל על עצמו לשורר לכבוד התורה...

רבי דב מעייני

וכמו בסלובודקא ובחברון, במחיצתו של הסבא, כך בירושלים, נתייחדו "בעלי המנגנים" מקרב התלמידים ב"עבודת" השירה לד'. כך ידעו "הדורות הראשונים" של הישיבה את שירתו המיוחדת של רבי דב מעייני זצ"ל - הידוע בכינויו הישיבתי רבי בערל גרודנער - אשר שימש לימים כרבה של מגדיאל. אמרו עליו על רבי בערל, שמי שלא ראהו בשירתו, לא ראה השתפכות הנפש מהי. כל-כולו היה אחוז אש קודש וכל תיבה משירתו קיבלה את המשמעות המיוחדת לה. וכך היה סוחף בשירתו את כל בני החבורה, עד שהיו הלבבות נפערים מלוא רוחבם ועומקם לשורר לד' מתוך דביקות.

ותיקי הישיבה מן הדורות שאחריהם, נזכרים כיצד באשמורת הבוקר של יום טוב דשבועות, פצחו תלמידי

הישיבה רבי אביעזר פילץ שליט"א ורבי חיים זליג קנטור שליט"א בשירת "והביאותים אל הר קדשי", שסחפה אחריה את כל בני הישיבה בלהט של כיסופי גאולה.

וכך מדור לדור, הועתקה גם עבודת קודש זו בהיכלה של "חברון", כשבכל דור ודור נמצאו בני עליה ספוגים בתורה ועמוסים ביראה, שחוננו מן השמים ב"כלי שיר" ומילאו בשמחה את הצו הנבואי לכבד את ד' מגרונם, והיתה השירה שלהם נעשית בעבודה שלימה, אשר השפעתה הורגשה בחללה של הישיבה, ומה גם בעתות שמחה ובימי חג ומועד.

מי שלא ראה שמחת בית השואבה...

שיאה של הרוממות שאפפה את הישיבה בימי החג, הגיעה בעת "שמחת בית השואבה" בהיכל הישיבה, כשהמוני בני היכלא היו מפזזים ומכרכרים בכל עוז לפני ד', בשמחה של מצוה, זכר לאותה שמחה גדולה שהיתה במקדש.

המעמד הגדול של "שמחת בית השואבה", היה מתחיל מבערב, בסוכתו של מרן ראש הישיבה הגר"י סרנא זצ"ל, אשר היתה סמוכה לסוכת הישיבה. הדלתות, אשר חצצו בין שתי הסוכות, היו נפתחות ותלמידי הישיבה היו מסיבים סביב לשולחנו של ראש הישיבה, אשר דמותו התמירה נזדקפה בראש, כשחדות ד' נסוכה על פניו המאירות.

אותה שעה, היו הכל פוצחים פיהם לזמר בשבחין לכבוד הרגל, כשמרגע לרגע היתה השמחה הולכת וגוברת, הולכת ומתעצמת במאד מאד.

וכך, כשהם יושבים בצילא דמהימנותא, מוקפים בעצי סוכה ששם שמים חל עליהם, היו בני הישיבה מתעלים לפסגות עילאיות של שמחה, בשירה ובזמרה, עד שכמעט היה אפשר למשש בחושי המישוש, את השמחה הגדולה ששרתה שם.

לרגע שקטו הקולות. נדמו הצלילים. הכל הפנו מבטם אל ראש הישיבה רבי יחזקאל זצ"ל, אשר פתח את מעיינות חכמתו ב"שמועס" מענינא דיומא. האזנים, כרויות, עשויות כאפרכסת, לשמוע את ה"רוח ממללא" במערכותיה המוסריות, והלב פתוח, עשוי כקדירה, להכיל עומקה ורומה של מחשבת המוסר.

- - - משסיים ראש הישיבה את שיחתו, שוב פצחו בני הישיבה ברננה, כשהם יוצאים במחול, חגים נעים כמצות היום, מצות ה"חג". וכך כשהכל "רוקדים צפופים",

היו יוצאים מסוכתו של ראש הישיבה ועולים אל בית המדרש, כשבראש פוסעים ראשי הישיבה ומאוריה ואחריהם כל בני היכלא.

אשרי עין ראתה כל אלה. אשרי עין ראתה כבודה של תורה, כבוד הדר חכמיה. אשרי עין ראתה שמחת בית השואבה, "כנסת ישראל" שואבת רוח נדיבה. אשרי עין ראתה המשוררים, בני ציון היקרים ששים ושמחים לכבוד המקום, לכבוד הרגל. אשרי עין ראתה עמליה של תורה מתרוממים בזמרתם, מתעלים מעל לזמן, מפזזים ומרקדים, מספקים ומטפחים לפני ד', שעות ארוכות אחר חצות הלילה, כשסביב להם המוני בני ירושלים, אשר באו מקרוב ומרחוק כדי להזין עיניהם וליבם בשמחה הגדולה, כשבני הישיבה מקיימים בנפשם "ושמחתם לפני ד' אלוקיכם"...

הם לא נזקקו לכלי זמר, כדי לעורר את האהבה, את השמחה. הלבבות התרוננו שמה, נסקו לגבהים, מבלי צלצלי נבל, מבלי הכאת התוף. רק כעבור שנים, החלו בחורים מנגינתם להרבות את השמחה במיני זמר, בקול צלילי אקורדיון, וברבות השנים הוזמנו מבעוד יום בעלי-מנגנים בכלי זמר, אבל גם אז היתה "עיקר שירה בפה", כשהפה חובר אל הלב לרנן לד', בחינת "לבי ובשרי ירננו לא-ל חי".

ובהגיע יום החיתום, יום "הושענא רבה" שוב לבשה הישיבה ארשת מורא של הימים הנוראים. כל הקהל השכים לתפילת שחרית כותיקין ברוב עם בהיכל הישיבה, כשלפני התיבה ירד הגאון רבי חיים סרנא שליט"א, לבוש קיטל, ובקול רוגש היה שופך לב כמים בתפילת היום.

כמה מרגשת היתה אותה שעה של הקפת הבימה שבע פעמים בפיוטי "הושענות", כשבראש פוסע לו הש"ץ עוטה בגדי לבן ואחריו צועדים בסך ראש הישיבה רבי יחזקאל זצ"ל וכל ראשי הישיבה, כשלולביהם בידיהם ודמעותיהם על לחייהם, בתחינת "הושע נא".

עיצומו של יום משמח

עם דמדומי חמה של יום הושענא רבה, התכנסו בני הישיבה בביתו של ראש הישיבה רבי יחזקאל זצ"ל להאזין ל"שמועס" אשר הכשיר את הלבבות לשמחתה של תורה, כשעם תום השיחה, ליוו התלמידים את ראש הישיבה בשירת "אור זרוע לצדיק". וכך היו עולים ובאים אל היכל הישיבה, כאשר תיכף היו מתלכדים במעגל גדול, לשירת "ושמחת בחגך" אשר פרצה בחדוה עילאה מליבות כולם.

בערוב ימיו של ראש הישיבה, היו מכניסים אותו אל הקודש פנימה כשהוא נישא ביראת כבוד על גבי כסא, ובני הישיבה מקיפים אותו ומרקדים סביבו, סביב הדר תורתו, סביב הדר זיקנתו, סביב זקן שקנה חכמה, זקן ויושב בישיבה...

ומתוך קבלת פני רבם וקבלת פני ה"רגל בפני עצמו", ירד רבינו לפני התיבה לתפילת ערבית של יום טוב, כשקולו הרוטט מסעיר את הלבבות, מנשא את הרגשות להתקדש בקדושת היום, יום שמחתה של תורה.

- - - אך נסתיימה סעודת ליל החג, וכבר התייצב גבאי "קופת הת"ת" על הדוכן שלפני ארון הקודש והחל "למכור" את פסוקי "אתה הראת" באלפי גילדונין - כפי שהנהיג רבינו בשמשו כגבאי הת"ת בימי שבת הישיבה בעיר חברון - כשתוך כדי כך היו טובי ה"מנגנים" מבני הישיבה, מתקבצים סביב השלחן שהועמד במרכז היכל בית המדרש, על מקום הבימה, וב"ניצוחו" של רבינו היו משוררים מארשים מתוך שמחה עצומה, שמחה של מצוה, שהציתה את כל הלבבות בלהב יוקד של שמחת היום, עד שחשו הכל מעין בחינת "עיצומו של יום משמח".

והיה קול השמחה, אשר בקע חוצה אל חללה של עיר הקודש, כמו קורא מאליו את אנשי ירושלים ועולי הרגל באלפיהם לחבור אל השמחה ולחגוג עם עמלי התורה ביום חגה של תורה, עד שנתמלא ההיכל על כל מבואותיו ברוב עם ובהמון חוגג, מהם שבאו ליטול חבל של ממש בשמחתה של תורה, מהם שבאו להתבשם מכבודה של תורה ומהם שבאו לחזות עין בעין ביקרותה של תורה, כשעליהם נלווים - להבדיל - גם מגויי הארצות שעיניהם כלתה לראות את המחזה הגדול הזה.

וכבן צדיקים ידאו וישמחו

אמת מה נהדר היה המחזה הזה, כשהיכלה של "כנסת ישראל" דחברון היה גועש רועש בסער הריקודים לשמחת גמרה של תורה, עד שהיתה רצפת העזרה כמו מתקפצת כאילים, משל נסחפה אף היא באוירה המרוממת שאפפה את חלל בית המדרש בחדוותא עילאה, לכבוד היום ולכבוד התורה.

ולא רק בני הישיבה, עולי ימים, בני תשחורת, רקדו שמה. ב"חברון", גם זקני העם היו מרקדים כבני צאן לכבודה של תורה, כשאף ה"עבודה" הזאת נמסרת מדור לדור.

עוד בתקופותיה הראשונות של הישיבה בעיר הקודש ירושלים, היתה השמחה מתחלת בגדולי הקהל, בזקני העדה, והם אשר הגביהו בשמחתם את בני הישיבה.

וכך היה מעשה השמחה בהיכלה של חברון:

בראשית ה"הקפות", היו הבחורים מקיפים סביב סביב במעגלי צדק, כאשר בתוך רקדו ראשי הישיבה ומאוריה כשספרי תורה חבוקים בזרועותיהם. איש מבין בני הישיבה לא העז להכנס לפני ולפנים. היתה שם איזו שהיא תחושה של יראת הרוממות, של "הגבל את העם סביב".

עד אשר לפתע, כמו נפרצה החומה. רגשות הקודש של הצדיק הישיש רבי שמואל הלל שיינקר זצ"ל, פרצו את המחיצה. אש התורה אשר יקד בו כל ימות השנה, הבעיר בנפשו את השמחה והוא חדר הישר אל מרכז המעגל, כשספר תורה קטן בחיקו ומקל ההליכה מתנופף בידו. וכך, כשהוא חבוש שטריימל רחב ועטוף חלאט ירושלמי, החל רבי שמואל לרקד בכל כוחו, כאשר אחריו נכנס פנימה הצדיק הנודע רבי שלמה בלוך זצ"ל - מתלמידי החפץ חיים - אשר החל להכות כף אל כף לעומתו וכל כולו נאחז בלהבת הריקוד.

דמותם של אותם ישישים, נבוני דעת, מרקדים לפני ד', הסעירה את כל הלבבות. הרגשות גאו כגלי ים סוערים והגופים כמו הוצתו באש יוקדת, נובעת ממעמקי הנפש, עד שהיתה השמחה גוברת מרגע לרגע ומתעצמת בכל עוז מ"הקפה" ל"הקפה".

רבי שלמה בלוך עם החברותא

רבי שלמה בלוך

כיצד מרקדין לפני ד'

צורתה של ה"שמועה" הזאת, "הועתקה" אף היא במתכונתה על ידי רבינו לדורו הוא ולדורותיו אחריו.

כמעשה זקני הישיבה בימיהם, כך שימש רבינו בימיו הרוח החיה באופני ה"הקפות", בהיותו מרקד ומטפח בתווך, כשהוא מסעיר את כל בני הישיבה להתעצם בשמחתה של תורה.

פעמים אף היה שולב את ידו ביד רעהו הגאון הצדיק רבי שלום שבדרון זצ"ל והיו שניהם יחדיו מפזזים ומכרכרים בכל עוז לפני ד', עד שברוממות הדביקות שאחזה בהם, היו סוחפים אחריהם את כל בני היכלא בשמחה אמיתית לכבוד המקום ברוך הוא שבראנו לכבודו. כך היו מורים בהנהגתם, דוגמא חיה כיצד מרקדין לפני ד', בכל לב ונפש, בכל רמח ושסה, ריקוד של מצוה שהנשמה תלויה בו.

ומי רואה אותם יוצאים במחול ואינו יוצא אחריהם לפזז ולכרכר לפני ד', כשלבבות בני הישיבה כמו מתנגנות ומשתפכות בנעימה וכל עצמותיהם אומרות שירה לפניו -

"ו-ת-מ-י-ד נ-ס-פ-ר ת-ה-ל-ת-ך ו-נ-ה-ל-ל ל-ש-ם ת-פ-א-ר-ת-ך, ו-א-נ-י ב-ע-ו-ד-י א-ה-ל-ל-ה ב-ו-ר-א-י"

וכך משך שעה ארוכה, היו דברי השירה הזאת חוזרים על עצמם שוב ושוב, עד אשר ניתן היה למשש באצבעות הידים את רגשת הנפש אשר עלתה על גדותיה בשוררה את השירה הזאת לד' -

"ו-א-נ-י ב-ע-ו-ד-י א-ה-ל-ל-ה ב-ו-ר-א-י"

וכמשפט השיר הזה, כך היה כל סדר עבודת השירה. כל שיר ושבח, היה נשמע בהיכל בית ד' שוב ושוב ושוב משך שעה ארוכה, עד שהיתה הנפש חוברת אל המילים, נכספת אל א-ל חי...

הגאון רבי קלמן לנדא שליט"א ראש ישיבת טשעבין, מ"בעלי המנגנים" שנשתבחה בהם הישיבה, זוכר בערגה את אותה שנה בה הובא אל הקודש פנימה אותו שיר של כיסופין

"עוה"ב אייז אגוטע זאך".

והיו התיבות הללו - הכל כך קבועות בנפש פנימה - נשמעים בעוז בהיכל בית ד' משך כל ההקפות, מתוך צפיה אמיתית לגאולה השלימה...

זקנים עם נערים יהללו את שם ד'

למחרת היום, המשיכה השמחה לשרות בבית ד', בכל עוזה, כשרבינו מוסיף ליטול חלק ארי ביצירת אוירת השמחה. שוב היה זה הוא שניצב על המלאכה, שניצח על ה"מרשות" לחתן תורה, עד שהיה קולו מהדהד בחללו של בית המדרש בהכריזו -

"עמוד עמוד עמוד מורנו הרב רבי יחזקאל בן רבי יעקב חיים, חתן תורה..."

וכמעשהו בסיומה של תורה, כן מעשהו בראשיתה של תורה, כשקולו של רבינו קורא בקול גדול באמירת ה"מרשות" לחתן בראשית -

"עמוד עמוד עמוד מורנו הרב רבי מאיר בן רבי בן ציון הלוי, חתן בראשית ברא..."

כמה זהרו פני רבינו אותה שעה, כאשר זכה לעשות עצמו כטפל לזקני הישיבה, מרן ראש הישיבה ומרן המשגיח, ולשמש בעצמו כ"מכבד" להם.

וכמה נהרו פניו, כאשר העמיד עצמו עם כל הנהו טפלי, עוללים ויונקים, ועלה לברך עמהם על התורה, בעליית "כל הנערים", עד שאמרו, כמה תאמה "עליה" זו לרבינו, אשר כל ימיו העמיד עצמו על חינוכם וטיפוחם של נערי ישראל...

שמחת אהובים

אבל בזאת לא תמה עבודתו של רבינו בההוא יומא רבה. עם תום תפילת גשם ותפילת מוספין, שנעשו מתוך התרוממות הנפש, פשטה שמחת היום אל מעונו של רבינו, שם נערכו השולחנות כדת וכדין ל"קידושא רבה", כשבני הישיבה מתקבצים שמה בהמוניהם באהבה ואחוה, אליהם מתלווים תלמידי הישיבה לדורותיה, וכולם עומדים צפופים בשלום וברעות, איש על רעהו ממש, זה על גב זה עד תקרת הבית, ועיני הכל נעוצות ברבינו היושב בראש השלחן, שרוי בשמחה עילאית, כשלידו מיסב ידיד נפשו רבי שלום שבדרון זצ"ל, ושניהם יחדיו מקרינים מעוצם שמחתם על כל הנוכחים, אשר נפתחו ליבותיהם כאולם, וביותר - בקול שירת הפיוט -

"אדיר כבודו - - - ש-מ-ח-ת א-ה-ו-ב-י-ם..."

רבינו, שהגיע אותה שעה לפסגות עילאיות של שמחה אמיתית, היה משורר בדביקות, וכל הבחורים עונים אחריו בשמחה רבה.

בין הפרקים, היה מוריק משקה - שנמזג מכל מיני משקים - לכל אחד ואחד מן המתכנסים, כשהוא עצמו שותה עמהם, ובתוך כך היה חוזר על מאמרי חז"ל קצרים, בשבחה של תורה ובמעלת אהבת רעים, כשהוא אינו פוסח מלהזכיר את דברי התנא דבי אליהו (רבא פרק כח):

"אמר להם הקב"ה לישראל, בני אהובי, כלום חסרתי דבר שאבקש מכם, ומה אני מבקש מכם, אלא שתהיו אוהבין זה את זה ותהיו מכבדין זה את זה".

והיה כל הציבור חוזר אחריו בנעימה **"ומה אני מבקש מכם אלא שתהיו אוהבין זה את זה"...**

כך גאתה שם השמחה, מתוך התרוממות הרוח ודיבוק חברים, למעלה למעלה מכל תיאור, עד שמתוך השמחה הניח רבינו לבני הישיבה לנשק את ידיו, כשהוא עצמו ניתר ממקומו להשיב באהבה לתלמידים, לחזור ולישק אותם.

שמחת התורה - מכירת ומחוץ

אף את ה"חציו לכם" קיימו בני הישיבה על שולחנו של רבינו, כאשר באותו מעמד מרומם של ה"קידושא רבה", הוגש לפניהם ה"קישקע" המיוחד של "שמחת תורה" - "קישקע" באורך של כמה מטרים, אשר הרבנית תחי' עסקה כל ליל הושענא רבא בהכנתו ובמילויו, כשהיא מתבלת אותו בתבלין של אהבת תורה.

כזו היתה שם השמחה במעונו של רבינו, שמחה אמיתית, שמחה שנבעה ממעיינות אהבת התורה שליבתה את נפשו ונפש תלמידיו, שמחה שהותירה רושם עמוק בליבות כל חד וחד מבני היכלא למשך כל ימות השנה, עד שהיו התלמידים אומרים:

"מי שלא ראה שמחת תורה אצל ר' הירש, לא ראה שמחה מימיו!"

משנתפזרו הקהל, יצא רבינו עם רעהו רבי שלום אל מעון קדשו של הרעבֶּ"ע המשותף שלהם - המשגיח רבי אליהו לאפיאן, [7] להקביל את פניו ב"רגל" דשמיני עצרת.

---

[7] ראה להלן פרק "במחיצתו של הלב אליהו".

בעמדם אל מול פניו, פצחו רבינו ורבי שלום בניגון נלהב לכבוד התורה ולכבוד מי שנעשתה התורה לעצם מעצמיו. והיה ר' אלי' משיב לעומתם ב"כיבוד" לכבוד היום ומעתיר על ראשם ברכה נאמנה.

- - - השמש נטתה מערבה ושוב נתקבצו בני היכלא בהמוניהם אל בית המדרש ל"הקפות" של יום, שנמשכו בשיא תוקפם אל תוך הליל. עם הכנסת ספרי התורה לארון הקודש בשירה אדירה של "שאו שערים", פרצו הריקודים חוצה אל רחובה של עיר, כששורות שורות של בחורים, רוקדים בכל עוז ופושטים את השמחה לרחובותיה של שכונת "גאולה" עד הגיעם אל "ככר השבת", שם התלכד מעגל גדול של רוקדים לכבודה של תורה. משם, המשיכה תהלוכת השמחה עד סוף שכונת "מאה שערים", כאשר אלפים מבני ירושלים מתלוים אל הרוקדים לשוש ולשמוח בשמחת היום, עד שהיו חוצות ירושלים שטופים בגלים אדירים של שמחת התורה.

והשאינו את כרכת מועדיך

ברם, יותר משפרצה השמחה חוצה אל שוקי ירושלים וחוצותיה, הופנמה השמחה אל מעמקי לבבות בני הישיבה, כשהשמחה הגדולה הזאת - שמחתה של תורה, נוסכת בהם כוחות דשנים ורעננים ל"עבודת" היומיום של כל ימות השנה - לעסוק בדברי תורה ביתר שאת וביתר עוז, מתוך שמחה של מצוה.

גם שמחת התורה ששרתה בהיכל הישיבה ביום טוב של חג השבועות, הותירה אחריה רושם של ממש על בני הישיבה. ה"משמר" של ליל שבועות, כשכתלי בית המדרש עדים למחזה הנורא של "ריתחא דאורייתא", הניגונים המיוחדים ששוררו הכל בצוותא ברגש נכסף בעיצומו של לילה, התפילה כמנהג ותיקין ברוממות הנפש, ה"קידושא רבה" במעמד כל ראשי הישיבה ו"מסיבת סיום החג" ברגעים של פרידה מקדושת יום טוב, כל אלה העניקו לבני הישיבה כוחות נפש ורוח ל"עבודת" ימי המעשה - לעמול בעיונה של תורה, לעומקה ולרוחבה, מתוך שמחה של מצוה.

אף הארת ימי החנוכה, על סגולתם המיוחדת בהשפעת חכמת תורה שבעל פה, הורגשה מתוך שמחה ורוממות בין כתלי הישיבה, כאשר שיאה של השמחה הגיעה בעת אשר הסבו בני הישיבה ל"מסיבת חנוכה" שנערכה בנכבדות, בשירה ובהלל לד' בצוותא חדא, כשבראש המסובים ישבו רבותינו ראשי הישיבה, אשר פתחו מעיינות

חכמתם בענינא דיומא, והותירו רושם בל ימחה על בני הישיבה, להתעצם בעמלה של תורה שבעל פה, מתוך שמחה של מצוה.

רבינו בריקוד במסיבת חנוכה תשנ"ו

אורה ושמחה

באופן מיוחד עד להפליא, שרתה השמחה במעונה של הישיבה, בימי הפורים, ימי קבלת התורה באהבה וברצון, כאשר גם כאן נטל רבינו חלק של ממש בשמחת היום, על כל רגשות האהבה והאחוה שהורגשו בין בני הישיבה בשמחה הגדולה ששרתה שם, כשרבינו משפיע עליהם מרוחו הנאמנה ומאציל מן השמחה העמוקה ששרתה תדיר בהיכלו.

כי רבינו, עם היותו כאדם שראשו הגיע השמימה בעבודתו לפני ד', והכל היו עדים ליראת שמים שלו, עד שגם אנשי אמת ראו בו דמות של "דחיל חטאין", הרי יחד עם זאת היה "מוצב ארצה". רגליו היו קבועות בארץ. תמיד היה שמח, תמיד היה נעים להיות במחיצתו, ותמיד היה משדר לכל סביבותיו נעימות ושמחה, כשהוא גם משכיל לומר את המילה "המשמחת" במקומה.

הוא אף פעם לא היה טיפוס אכול, פארביסענער בלע"ז, רק תמיד בשמחה, כשעצם הוויתו מוכיחה בעליל ש"מוסר" ו"שמחה" אינם תרתי דסתרי. מחד גיסא - היה משתפך בבכי בעת לומדו מוסר "בשפתיים דולקות", כפי דרישתו של רבי ישראל סאלנט'ר, ומאידך - לא ראו תלמידיו אדם שמח יותר ממנו.

וכל כך כיצד? - כי הוא התנהג בישרות ובטבעיות, כמו שעשאו האלקים. הוא לא ביקש "חשבונות רבים" - ואף לא "שטיקלאך" מעטים - במילוי חובתו בעולמו, אלא נשאר ישר ושמח מטבע ברייתו, ממש כמו שילד קטן שעדיין לא עיקם מידותיו הינו שמח בתכלית. משום כך היה בו הכח לשלב בהרמוניה נפלאה את ה"עת לרקוד" עם ה"עת לבכות". כל עת וה"עבודה" שלה, כל זמן והגוון שלו, כשחלק אחד משלים את רעהו ב"אורח חיים למעלה למשכיל".

טוב לב משתה תמיד

את השמחה הפנימית הזו, ביקש רבינו תמיד להנחיל לתלמידיו, וביותר - ביום הפורים, כאשר נתעטף רבינו באיצטלא של שמחת היום והורה בעצם הנהגתו כיצד יהודי מקיים הלכה למעשה את מצות השמחה.

אבא זצ"ל - מספר בנו רבי נח שליט"א - היה מקיים את מצות "לבסומי בפוריא", פשוטה כמשמעה. זכורני, כיצד באחד מימי הפורים צעד אבא בעודו שרוי בגילופין לכיוון בתי נייטין, שם התגוררה אמו ע"ה, כשמשך כל הדרך הביע דברי חיבה משמחי לב ליהודים שפגש בהם בדרך. עד אשר הגיע רגע שקיעת החמה של צאת היום, באותו רגע פסק באחת את עבודת יום הפורים. כי על כן, גם בעת היותו שרוי בגילופין, ב"עד דלא ידע", היו כל מעשיו נתונים תחת שליטת הדעת.

תלמידי הישיבה בשמחת פורים, רבינו בראש השורה השניה

ושוב מעשה, כפי שמעיד תלמידו רבי יהודה שיינקר שליט"א:

היה זה בשנת תשט"ז. בעת סעודת פורים שרוי היה רבינו בגילופין, כדת היום. בין הקהל נכח גם יהודי תלמיד חכם שבור ורצוץ מפליטי חרבן יהדות אירופה, וכשאך צדה עינו של רבינו את אותו יהודי, תיכף החל לקרוא בקול גדול עשרות פעמים, נוכח כל מי שעמד כנגדו בעת הסעודה ולאחריה:

"היהודי הזה הוא רשכבה"ג, הוא גדול הדור!"

ואותו יהודי, הפנים את דבריו של רבינו, במלוא הרצינות. הוא התייחס אל דבריו בכובד ראש, ומתוך הרגשת "עליונות" נתרוממה רוחו הנדכאה לגבהים...

באמת אמרו, כי נכון הדבר שהיה לו לרבינו את ה"חוש" לשמח יהודים, אבל מעל הכל, היה הטוב הפנימי שלו פשוט שופע חוצה. הוא רכש לעצמו את מידת ה"טוב לב", עד שהיה בו הכוח לחיות תמיד בתחושת שמחה.

הן כך פירש רבינו בעצמו - ב"ועד" שמסר לתלמידי הישיבה - את מאמר הכתוב "וטוב לב משתה תמיד", בו חתם הרמ"א את הלכות פורים.

"משנכנס אדר מרבים בשמחה - פתח רבינו ושאל - **אך כיצד מרבים בשמחה? יש שסבורים שאם הם ילגמו משקה המשמח, הם יגיעו לשמחה. נו, הן אמת שזה משמח, אבל הרי מדובר בשמחה לשעתה, שהרי מיד כאשר תפוג השפעת המשקה, תיעלם יחד איתה השמחה. אם כן כיצד מרבים בשמחה בת קיימא?"**

הוא מותיב לה והוא מפרק לה:

"החכם מכל אדם אומר במשלי (טו, טו) **'כל ימי עני רעים וטוב לה משתה תמיד'. אין הכתוב מדבר בעני בממון, שאם כן היה הכתוב צריך לסיים וימי עשיר משתה תמיד, על כרחך מדובר כאן באדם שאינו מסתפק במה שיש לו. כזה היה המן הרשע, אשר למרות היותו משנה למלך, ולא עוד אלא למלך ששלט בכיפה על כל העולם, למרות היותו עשיר מופלג, למרות שהועלק לו כבוד גדול מאת כל עבדי המלך שכרעו והשתחוו לפניו ולמרות שהמלכה בעצמה זימנה אותו למשתה עם המלך, למרות הכל - 'וכל זה איננו שווה לי**

וגו'. יהודי אחד איננו משתחוה לו. וכבר הכל כאין וכאפס. כלום יש לך עני גדול ממנו?! עני שכזה, כל ימיו רעים. הוא אינו שמח במה שיש לו".

"לעומתו - המשיך רבינו וביאור - **ישנו אדם שהוא בבחינת 'טוב לב'. זהו אדם שתמיד הוא מאושר במה שיש לו. תמיד טוב לו. עליו נאמר 'טוב לב משתה תמיד'. מי שרוכש לעצמו את מידת טוב הלב, הוא שרוי תמיד במצב של שמחה, כאותו אדם שנתון אך לרגע בשמחה, בהיותו שרוי תחת השפעת משתה היין שלו.**

את ה"מתכון" הזה של שמחה אמיתית, אותו ביקש רבינו ללמד לתלמידיו, ביטא רבינו בעצם הוויתו כל ימי חייו. הוא היה "טוב לב" בכל ישותו ולפיכך שרתה תמיד השמחה בהיכלו.

משלוח מנות איש לרעהו

ורבינו אכן זכה לראות ברכה בחינוך התלמידים לשמחה אמיתית, עד שגם בהיותם במצב של "עד דלא ידע", כשהם מבושמים ביין, פרצו מליבם רגשות אהבה איש לרעהו, אשר עלו בקנה אחד עם אימרות חריפות ששפעו מתוכם.

וזה לא התחיל ב"חברון" דירושלים. עוד בימי הפורים בעיר הקודש חברון, גילו בני הישיבה ביומא דפוריא את פנימיותם הנלבבת ואת דעתם השנונה, כפי שסיפר רבינו בהעלותו זכרונות מאותם ימי זוהר, כיצד היו בני הישיבה - ובראשם אחד מן החבורה שהתחזה כ"רב" של שושן - נכנסים בשמחה למעונו של ראש הישיבה הגרמ"מ אפשטיין זצ"ל כשהם מחופשים ומבושמים ביין ודעתם מבעת חריפות שנתנה טעם לשבח, בשמחת היום.

פורים בישיבה

וכבימי חברון, כך כל ימי שבת הישיבה בתוככי ירושלים, רגשה השמחה

בחצרות הישיבה "עד דלא ידע", כשבמרכזה מעמד דרשתו השנונה של ה"פורים רב", אם בשנים קדומות, בהן היה נושא מדברותיו בחדר האוכל ואם בשנים יותר מאוחרות, כמשאו נשמע בהיכל בית המדרש.

אבל - כאמור - גם כאן, לא שימשה מצות "לבסומי בפוריא" ככלי זיין לחיסול חשבונות, רחמנא ליצלן, אלא כמטרה להרבות אחווה, כפי שהעיד בנו של רבינו, רבי שלמה שליט"א, על בחורים מסויימים, שגם כחלוף שלושים שנה, זוכרים הם לטובה את ה"מנות" החיוביות שנשלחו להם מפי חברים שיכורים...

אותם "משלוחי מנות" איש לרעהו שנשפכו מפיהם בשעת "עד דלא ידע", הביעו נכונה את אשר עם לבבם, כמו שהיה רבינו רגיל לחזור על הפיתגם האידישאי:

"וואָס עס איז בייַ דעם ניכטער אויפן לונג, איז בייַ דעם שיכור אויפן צונג" (= השיכור אומר את שהפיקח חושב).

ותלמידי הישיבה שראו את רבינו ושמעו את "לשונו" בשעה שהיה שתוי, למדו לדעת את אשר עם לבבו, כאשר גם בזאת שימש להם רבינו לאות ולמופת.

ה"פורים רב" בישיבה

הלב ששמח בשמחת אחיו

כי אמנם, כל עצמותו של רבינו היתה "אך טוב" לבריות. הוא השפיע תדיר על הכל מה"לב טוב" שלו והוא גם ראה את הכל ב"עין טובה", עד שהזהות האמיתית שלו נתגלתה בכל עמקותה ברגעים של "עד דלא ידע".

ומי שראה את רבינו בחיי היומיום שלו, הבין במה דברים אמורים. הוא תמיד דיבר בשבח על רעהו, הוא תמיד חיזק ועודד את רעהו, והוא תמיד שמח בטובתו של רעהו. כך נהג בעצמו וכך ביקש לחנך את תלמידיו.

בתוך שאר אלפי העדים הנאמנים על צורת החיים הנפלאה הזו, מזדקרת במלוא יפעתה, עדותו של איש המוסר הגה"צ רבי אברהם סלומון שליט"א, המכהן מזה עשרות שנים בהנהלתה הרוחנית של הישיבה:

"בזמנו, כאשר הוצעה לי המשרה, פגש בי ר' הירש ואמר לי דע לך, שאני מאד שמח על רעיון זה, תוך שהוא מוסיף לעודד אותי על הענין. באותה הזדמנות לימד אותי ר' הירש גם פרק בדרכי החינוך, כשהוא נוקט באזני יסוד גדול בהנהגת ההנהלה הרוחנית עם התלמידים, כלשונו: בישיבה יש כלל, שכל האומר דבר שלא בשם אומרו, מביא גאולה לעולם"...

רבינו בחתונת נכדתו ומאחוריו רבי אברהם סלומון

כזו היתה דרכו בקודש של רבינו. כשם ששמח תמיד בטובתו של חבירו וראה בעין יפה את הצלחתו, כך נשמר מכל משמר מלפגוע חלילה בזולתו, גם לא בתלמיד מן השורה...

רבי אברהם סלומון עם רבי ש.ז. ברודא

ציר מרכזי בחיי הישיבה

אף הממונים על "משרד הישיבה" יעידון נאמנה על ה"טוב" אשר שפע תמיד מרבינו ועל האוירה הנעימה ששידר כל אימת שנכנס במשרדי הישיבה. כך היה מלפנים, כאשר התנהל המשרד באמת וביושר על ידי הר"ר אליעזר טוקר זצ"ל, כשעל ידו ניצב הר"ר אלתר, שעסק באמונה בכל צרכי המשרד, וכך גם ברבות השנים, כאשר ניהול הישיבה נמסר לידיו הנאמנות של הר"ר יצחק חברוני שליט"א - בנו של מרן ראש

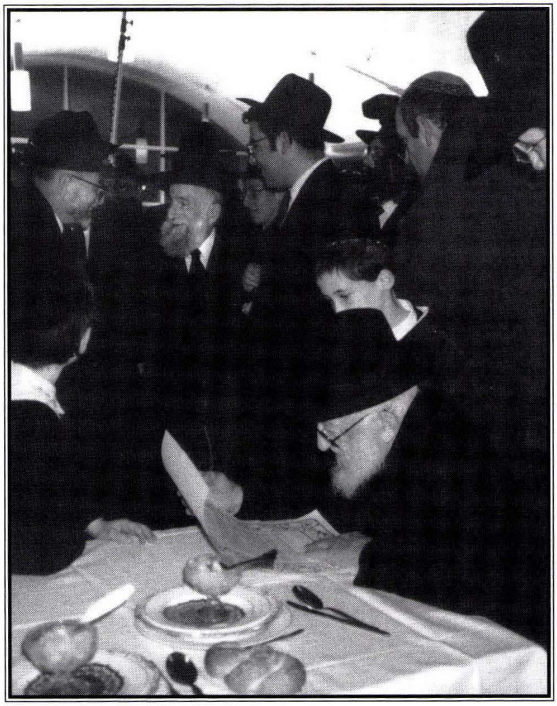

רבי יצחק חברוני עם רבינו בחתונת נכדתו

הישיבה הגאון רבי משה זצ"ל - כשהר"ר אהרן פילמר שליט"א מסייע על ידו באמונה בניהול המשרד ובנשיאה בעול קיום הישיבה.

גם האחראים על מטבח הישיבה, שפעלו במסירות לטובת בחורי הישיבה ובראשם הרב אברהם זלושינסקי שליט"א, מעידים על רגשות הנעימות שהיו נחלתם בהיותם במחיצת רבינו.

גם המה, אנשי הנהלת משרד הישיבה ואשר על מטבח הישיבה, כמו חברי הנהלתה הרוחנית של הישיבה, ואין צריך לומר תלמידי הישיבה לדורותיה, ראו בו ברבינו כעין ציר מרכזי בחיי הישיבה אשר כל ימיו תרם גדולות ביצירת האוירה היחודית ששרתה בין כתלי הישיבה - אוירה של "אורח חיים למעלה למשכיל", אוירה של רוממות הנפש ושל גבהות הנשמה, אוירה של עבודת לב בין אדם למקום ושל אהבה ואחוה בין אדם לחבירו, אוירה של יראה בימי הדין ושל שמחה בימי המועד - שהשפעתם ניכרה כל ימות השנה - כשמאחורי הכל פועם בחזקה ה"טוב לב משתה תמיד" של רבינו.

אוירא דתלמוד תורה כנגד כולם

בדם ליבם של בני הישיבה, לאורך כל תקופותיה, טבועים רישומים עמוקים - כל תלמיד וזכרונותיו - מן הכוח הרוחני הכביר של רבינו, אשר אויר הפסגות של הישיבה, כמו הרבה מישורים אחרים בתחומיה הרוחניים, תלויים היו בצווארו.

ומעל כולנה - אוירת ה"ריתחא דאורייתא" שנשבה תמיד בהיכל הישיבה, אשר רבינו היה לה עמוד תווך נאמן, כשהוא עצמו משמש דמות מרכזית לאות ולמופת לבני הישיבה, בעמלו בתורה בריתחא דאורייתא, תוך התעלמות מכל עניני עולם [8].

תלמידי הישיבה בשמיעת חבורה

להלן קטעי דברים מרשימת זכרונותיו של אחד מצעירי התלמידים הרב ריינר שליט"א, המפליא לציין את הרושם הרוחני האדיר שהשרה רבינו תדיר בקרב בני הישיבה:

כצעיר תלמידיו של המשגיח זצוק"ל וכאחד שזכה לקירבה יתירה וכאחד מאוכלי שולחנו הטהור בשבת קודש, זכה כותב השורות לשמוע הבזקי רעיונות, לראות הנהגות יקרות ולהתחמם מאישו הגדולה...

אחד הדברים המפעימים ביותר, שדומה שאפסו מן הארץ, היא שקיעותו המוחלטת בלימודו בעומק העיון עד שלא היה חש בסובב אותו ממש... בישיבה הק' היה מנהג של לימוד עשרים דקות לאחר מעריב ולאחר שחרית ביום היאהרצייט של ראשי

[8] ראה לעיל פרק "מה אהבתי תורתך" ופרק "כמלאך האומר גדל".

הישיבה לדורותיה ושל רבי ישראל סאלנט׳ר. לאחר שנסתיים הלימוד, היה רבינו אומר קדיש לעילוי נשמתם. אך דא עקא, שרבינו היה שוקע בלימוד ושכח שכבר חלפו מכבר עשרים דקות, וכשראה שכך, ביקשני להסב את תשומת ליבו בתום הזמן שנקצב. אך ליבי לא מלאני לעשות כן וכשאזרתי אומץ ונעמדתי לידו, הוא לא שם לב, עד שנאלצתי לגעת בידו הקדושה על מנת לעורר. והיה זה מחזה מרנין, לראות שקיעות אמיתית בתורה, מהי.

ועוד עובדא אחת על עמל התורה של רבינו, כפי שמספר אותו תלמיד יקר:

כשטענו לפני רבינו, שביום צום קשה ללמוד אפילו כשהמזגנים פועלים, סיפר, שבשנת תרפ״ט בצום י״ז בתמוז, הלך יחד עם מורנו ראש הישיבה הגרש״ז ברוידא זצ״ל לבית הכנסת ׳אברהם אבינו׳ (בעיה״ק חברון), וישבו ולמדו שם מאחרי תפילת שחרית ועד מנחה בערב - בלא מזגן!

רבינו לא ביקש בזאת ״לספר על עצמו״. הוא רק שאף לתת את חלקו ביצירת אוירה של עמל התורה בין כתלי בית המדרש, כשהוא מנחיל לתלמידיו ממה שאצר באמתחתו הוא.

וכעדויותיו של אותו תלמיד, כך צפים ועולים זכרונות מפיהם של תלמידים אחרים. כל תלמיד וסיגנונו, כל תלמיד וסיפורו, כשזכרם של אותם רישומים חבויים עמוק בנפשם בערגה ובגעגועים...

פרק ט'

ועל העבודה

"והערב נא" - כדמעות שליש

ירושלים של מעלה.

השחר הפציע על קרתא דשופריא. הבריאה כולה בישרה התחדשות, כשמבעד למעטה החומר נשתקף דבר אלקינו "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית". היקום כולו שב לזמר את שירת החיים שלו. יום חדש של עבודת ד' עמד בשער.

גם במעונו של רבינו שברחוב הושע, החלה עבודת ד' היומית. בגבורת ארי, התנשא רבינו מעל יצועו תיכף עם הקיצו משינתו, כשהוא מזרז עצמו להמנות על ראשוני באי בית המדרש.

בזריזות האופיינית לו, התעטף חיש בבגדיו וכשהוא עוטה את מעילו העליון נעמד רבינו בזוית הבית לברך ברכת התורה בדביקות עילאית ומתוך שמחה גדולה.

ואז, באחת, החלו הדמעות ניגרות מזויות עיניו, כשלבו נמס בקרבו בתחנוני -

"ו-ה-ע-ר-ב נ-א ד' א-ל-ק-י-נ-ו א-ת ד-ב-ר-י ת-ו-ר-ת-ך ב-פ-י-נ-ו - - -".

רבינו עצר רגע ושוב זלגו הדמעות על לחיו, כשהוא נושא עיניו לשמים בבקשת רחמים -

"ו-נ-ה-י-ה א-נ-ח-נ-ו ו-צ-א-צ-א-י-נ-ו - - - כ-ו-ל-נ-ו י-ו-ד-ע-י ש-מ-ך ו-ל-ו-מ-ד-י ת-ו-ר-ת-ך ל-ש-מ-ה".

ושם, מאחורי הפרגוד, מבעד לחרך שבין דלת למזוזה, עמד אחד מן הצאצאים

- שרבינו כל כך התחנן למענם - והציץ בחזיון הנשגב הזה, חזיון, שכבש את ליבו בשקיקה עזה להיות באמת מכלל "יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה"...

- - - המחזה הנהדר הזה של ברכת התורה בדמעות שליש, לא היה מאורע חד פעמי. הוא שב על עצמו מפעם לפעם, כשהצאצאים האהובים לו, אשר זכו לפרקים ללון בביתו, מתרפקים עד היום בערגה על אותם בקרים, בהם נפלה בחלקם הזכיה הנפלאה להיות עדים נאמנים למראה הגדול הזה.

והם גם היו עדים, כיצד משסיים לברך ברכת התורה, כשנפשו מתרוננת לפני בוראו ב"**הודאה על שבחר בנו ונתן לנו כלי חמדתו**" [1], התיישב תיכף לעסוק בדברי תורה. אותה עת היה לומד - דבר יום ביומו - משניות לעילוי נשמת נדיבי עם קודש, מחזיקי הישיבה הקדושה, כשבכך ביקש לאחוז גם בבחינה מסויימת של "**ואני בצדק אחזה פניך**", בהיותו גומל חסד בגופו וברוחו עם אותם נשמות שבעולם האמת.

וכך, מתוך משנה סדורה, מתוך תלמוד תורה, יצא את הבית לערוך תפילתו, מעומקא דליבא, בין כתלי הישיבה.

ולעבדו בכל לבבכם

ודאי, כי אותו בכי שנשמע שם בין כתלי הבית, ביטא נאמנה את היותו "חי" את מה שהורה לו זקן, המגיד הירושלמי רבי בן ציון ידלר זצ"ל, שעה שביקש הימנו שיברכנו בצאצאים טובים -

"בשביל לזכות בילדים טובים, צריך לשפוך דמעות ולהשקיע בהם. מברכות בלבד לא יוצאים ילדים טובים".

אמנם כן, הוא מילא אחר הוראה זו. הוא השקיע בצאצאיו והוא שפך דמעות של אמת למענם.

אבל דומה, כי אותה השתפכות בכל לב ונפש ב"ברכת התורה", לא נעשתה רק משום קיום הוראתו של אותו צדיק, אלא היתה זו הצורה השלימה של "עבודת הלב" שלו, שהחלה מדי בקר בברכו על התורה. ברכת התורה שלו, על מתכונתה ואופן

---

[1] לשון החיי אדם בהלכות ברכת התורה.

קיומה, היתה איפוא ה"סעיף" הראשון שפתח את ה"סימן" הגדול של עבודת התפילה - "עבודת הלב" של רבינו, שהיתה אפופה תמיד צמאון נפש וכמיהת בשר לקירבת אלוקים והיתה נעשית מתוך ריכוז כל הכוחות למען העבודה הזאת, כשפעמים לרוב נסללה לה גם נתיבה אל שערי דמעות שלא ננעלו.

"עבודת הלב" העקבית שלו, בה השקיע כוחות נפש וגוף, שימשה לו גם כעמוד תווך שעליו נשען בנינו הרוחני, כפי שניכר היה בו בעליל וכמו דהוה מרגלא בפומיה לפרש דברי התנא בריש מסכת אבות:

"'על שלשה דברים העולם עומד על התורה על העבודה ועל גמילות חסדים' - לא דיבר התנא רק ביחס לעולם בכללותו, אלא אף ביחס לעולמו של כל יחיד. כל אדם צריך לבנות את העולם הפרטי שלו, את בנינו הרוחני, על שלשה עמודים אלו".

הדרישה הזו, שהופנתה תדיר אל בני הישיבה, נבעה מתוך ה"נאה מקיים" שלו, מתוך ה"עבודה" שלו בכל תחומי עבודת ד', כשבאופן מיוחד גבהה מידתו בהיכלו הפנימי, ב"עבודה שבלב" - "זו תפילה". כל ימיו השקיע "עבודה" של ממש בעמל ויגיעה, לחזק, לאמץ, לשכלל, לפאר, את היכל ה"עבודה שבלב" שלו, עד שזכה למידה מרובה של "רוממות", מכח עבודת התפילה, שנבעה מתהומות לבו הטהור. בתעצומות הרוממות שלו, זכה אף לרומם עמו את תלמידיו למעלות התפילה ולרומם קרנה של תפילה, העומדת ברומו של עולם.

כוונות ב"עבודת הלב"

"עבודת הלב" שלו, דרשה ממנו גם להשתלם בלב ליבה של התפילה - בכוונות התפילה והשמות, בהן התעצם למאד. משום כך הקפיד להתפלל מתוך סידור שבו נדפסו ה"שמות" באופן מלא ולא בסימן מקוצר.

ברם, יותר ממה שזכו סובביו לראות כלפי חוץ את עוז תעצמותיו בעבודת ה"לב" שבתפילה, נתגלו אי אלו דברים אחר הסתלקותו, בפתקי ה"קבלות" שקיבל על עצמו בתקופות שונות, בהם נכללו קבלות בעניני תפילות וברכות, הכוללות גם את ברכות הנהנין:

"להשתדל לכוין בברכת אבות", או במקביל: **"לכוין כל תיבה בברכה ראשונה".**

"להרגיש כל שם של כל ברכות הנהנין, ברכת המזון, ותפילות שמונה עשרה".

"לכוין בקריאת שמע, כל תיבה, עד על לבבך".

"לכוין שמות בברכת התורה".

לצד אותן "קבלות", המתייחסות אל עצם כוונת הברכות וה"שמות" הקדושים, מופיעים גם "קבלות" ביחס ל"תנועה החיצונית" שבשעת אמירת הברכות, כמו:

"לכל ברכת הנהנין וברכת המזון, להלביש את המגבעת או הטלית לשים על הראש".

בשולי אותן קבלות, נרשמה אזהרת ה"קנס", בו מקבל רבינו לקנוס את עצמו קנס כספי, באם לא יקיים קבלותיו.

וברשימה אחרת של "קבלות", אנו קוראים עוד על היראה הגדולה שהניעה את גלגלי ה"קבלות":

"ברכה ראשונה מהתפילה, כל מילה - מחשבה עמה. קנס בעד כל מלה - פיאסטר.

בכל השמות מהתפילה, לכוון כל השמות, ועל כל שם שלא בכוונה - פיאסטר.

כל הברכות לשמוע כשמזכיר השם, שהוא מזכיר שמו יתברך. קנס - פיאסטר.

קר' שמע, כל תיבה עד עד לבבך לכוון. קנס - פיאסטר."

ככה היתה משפט עבודת הלב שלו, כשהוא משקיע "עבודה" של ממש בכוונת התפילה והברכות, וכך קיים בנפשו את עומק המשמעות של מימרת חכמים (בבא קמא ל, א):

"מאן דבעי למיהוי חסידא - לקיים מילי דברכות".

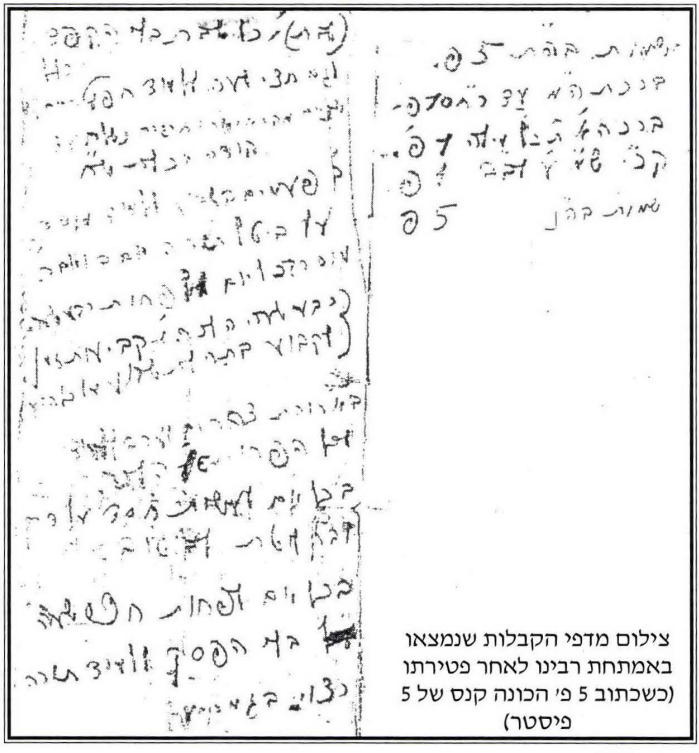

צילום מדפי הקבלות שנמצאו באמתחת רבינו לאחר פטירתו (כשכתוב 5 פ' הכונה קנס של 5 פיסטר)

כמקום רינה של תורה שם תהא תפילה

בעוז חפצו לרומם את קרנה של עבודת התפילה שלו, הקפיד כל ימיו על עצמו בהקפדה יתירה, להתפלל בישיבה הקדושה ועשה כל טצדקי לעמוד בדבר, עד שזכה שאכן רובא דרובא מתפלותיו - אף בימי "בין הזמנים" - נסדרו בהיכל הישיבה.

גם את בני הישיבה, היה מזרז ומעורר להתאמץ להתפלל בין כתלי היכל הישיבה, ובהרבה משיחותיו תבע את מעלת התפילה בישיבה, כשהוא תומך יתדותיו בדברי הגמרא בברכות (ח, א) - אשר הירבה להזכיר תדיר בשיחותיו - שם הפליגו חז"ל בשבח מעלת התפילה בין עמודי בית המדרש, מקום הקבוע לו לאדם לגירסתו:

"רבי אמי ורבי אסי, אף על גב דהוו להו תליסר בי כנישתא בטבריה, לא מצלו אלא ביני עמודי היכא דהוו גרסי".

"**ואם כך בבתי מדרשות** - היה רבינו מוסיף ואומר - **על אחת כמה וכמה קביעות מקום לתפילה בישיבה, כמו שדרשו שם את המקרא בתהלים 'אוהב ד' שערי ציון מכל משכנות יעקב' - 'אוהב ד' שערים המצוינים בהלכה, יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות', ומפני מה? - מפרש רבינו יונה 'ששם קביעות התורה יומם ולילה'**".

במבט מרומם זה, ראה רבינו את המעלה הגדולה של תפילה בישיבה, במקום קביעת התורה יומם ולילה, מה עוד ששם נקנית התורה בעמל וביגיעה, לעומקה ולרוחבה, הרי זה מקום המסוגל לעמוד בו לפני המלך בתפילה ובתחנונים.

מתוך היבט נעלה זה על כחה של תפילה בישיבה, יצא רבינו לפרש את דרשת חז"ל בברכות (י, א) על הפסוק בתפלת שלמה המלך "לשמוע אל הרינה ואל התפילה" - "במקום רינה שם תהא תפילה", ד"רינה", היינו **ר י נ ה של תורה** (דלא כפירוש רש"י), והוא על דרך מאמרם ז"ל בתמיד (לב, ב) "כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו שנאמר 'קומי רוני בלילה לראש אשמורות וגו'".

תפילה בישיבה בשנת תש"ז

"זהו שדרשו חכמים - היה אומר רבינו - **במקום רינה של תורה, שם תהא תפילה".**

תפילה בלשכת הגזית

פעמים, שהיה רבינו מוסיף דברים בענין, כשהוא מצטט מדברי התנא בסוף פרק ד' ממסכת תמיד, אחר שפירט כל סדר הקרבת התמיד על גב המזבח:

"וירדו ובאו להן ללשכת הגזית לקרות את שמע".

וכאן היה רבינו, מעלה את קושית ה"תפארת ישראל" בשם ה"באר שבע":

"למה לא קראו קריאת שמע בעזרה אלא הוצרכו לירד ללשכת הגזית?"

ואז, היתה נשמעת באזני בני הישיבה תשובתו של ה"תפארת ישראל", כשרבינו חוזר עליה מתוך הרגשי נפשו:

"מכיון שאחר קריאת שמע היו מתפללים מיד כמפורש בריש פרק ה', ובלשכת הגזית ששם עסקו תדיר בתורה, ודאי תקובל תפילתם יותר, שהרי במקום רינה שם תהא תפילה ואוהב ד' שערי ציון מכל משכנות יעקב, על כן הקדימו לקרוא שם גם קריאת שמע ותיכף היו מתפללים שם קודם הקרבת קרבנות היום". [2]

משום כך, היטב חרה לו לרבינו, כאשר השתכנה הישיבה ב"גבעת מרדכי" ובימי "בין הזמנים" לא התקיימו תפילות בהיכל הישיבה. רבות השתדל בענין, לקיים מנין לתפילה במקום רינה של תורה.

אף הוא הקפיד שלא יערכו בישיבה מנינים נוספים לתפילה, מלבד התפילה בהיכל הישיבה. וכאשר נמצא בחור שבשנת אבלותו קיים מנין בחדרו, קרא לו רבינו ואמר לו בתוקף:

"זה לא עילוי נשמה! צריך להתפלל בישיבה!"

---

[2] ראה בפי' הרא"ש פרק ה' שם.

רבינו באמירת תהילים בהנחת אבן פינה לישיבה בגבעת מרדכי לידו רבי יחזקאל סרנא

בנין הישיבה בגבעת מרדכי

עשרה דכריא כמעלת התפילה בישיבה

בשנת תשמ"ח יצא רבינו בקריאה גלויה לבני הישיבה לחזק את ענין התפילה מעלת התפילה בציבור בהיכל הישיבה. בקריאתו, פירט רבינו עשר הערות עיקריות, אשר בכוחן לעורר את הלבבות להתאמץ בדבר הגדול הזה. והרי הדברים ככתבם וכלשונם:

המעורר

עשר הערות במעלת תפילה בציבור

א. השכמת בית המדרש שחרית וערבית הוא מן הדברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב.

ב. גורם לאדם אריכות ימים, כמבואר בברכות דף ח.

ג. בזמן שהציבור מתפללין הוי זמן רצון שתהא תפילתו מתקבלת, וכ"ש במקום קביעות תורה, וכדכתיב "אוהב ה' שערי ציון וגו'".

ד. עיין בספר ח"ח שמנה כמה וכמה מצוות זוכה אדם מתפילה בציבור ביום אחד וכ"ש מי שרגיל בזה יום יום (ל"ח אמנים מתפילת שחרית ומנחה, ושמונה פעמים אמן יהא שמיה, ט"ז אמנים מקדישים ושתי קדושות וברכו).

ה. זוכה להתברך מהכהנים, ואיתא בסיפרי שהקב"ה מסכים עם הכהנים לברך את ישראל ואת הכהנים.

ו. איתא בשו"ע או"ח סימן כ' ס"ק י"א מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס בו להתפלל נקרא שכן רע וגורם לו ולבניו גלות.

ז. כתב בספר ח"ח בזמן שאדם מרגיל עצמו לילך לביהכנ"ס להתפלל בציבור בכל יום, חבריו לומדים ממנו ויקבל שכר עבורם והוי בכלל מזכי הרבים.

ח. בספר משנת ר' אהרן סוף ח"א כתב כי המתעצל ומתרפה בשמירת סדרי הישיבה חשיב כמבטל ומחטיא את הרבים, והמתחזק נחשב למזכה הרבים.

ט. ברוח חיים עמ"ס אבות פ"ב כתב הוי זהיר בק"ש ותפילה להתפלל עם הציבור ולא תהיה רשע בפני עצמך לפרוש מן הציבור.

י. כתב ברבינו יונה על המשנה באל תפרוש מן הציבור כי מצוה הנעשית בציבור הוא

כתר כל עולמים וכבוד למלכותו והדרת מלך הוא. וכן כתב בספר ח"ח כי ידוע שאין דומה מצוה הנעשית ברבים למצוה הנעשית ביחיד. וא"כ כשמתפלל בביהמ"ד בציבור נתעלה מצוות תפילין, ק"ש, וזכירת יציאת מצרים בקדושה יתירה מאד.

מעוות לא יוכל לתקון

מלבד אשר זירז תדיר את תלמידיו על מעלת התפילה בישיבה, עוד היה דואג וחרד על הדבר, שמא בהעדרות מן התפילה בהיכל הישיבה, יתגלגל איחור בקיום מצות קריאת שמע בעונתה.

משום כך, כאשר היה קרב סוף זמן קריאת שמע, והיה פוגש באותה עונה בבחורים שטרם קראו קריאת שמע, היו פניו נכמרים וכולו היה מתמלא יראה, שמא יאחרו זמן קריאת שמע ויכללו ח"ו בקטגוריא של "מעוות לא יוכל לתקון". הדבר הכאיב את לבו באופן נורא, עד שהיה זועק לעומתם מנהמת לבו -

"היתכן?! קריאת שמע דאורייתא והולכים להפסיד את המצוה?!"

כך היה תמיד חרד מאד אולי יאחרו הציבור את סוף זמן קריאת שמע לשיטת ה"מגן אברהם", ותדיר עמד וזירז על הדבר. בתקופה מאוחרת, גם עמד וביטל את ה"מנין" הנוסף לתפילת שחרית בשבת קדש - שהיה נהוג בישיבה שנים רבות - אשר התאים עצמו לסוף זמן קריאת שמע לשיטת הגר"א.

באופן מיוחד, היה חרד ומוטרד מאד בימי חג, מחששו שמא מחמת שהש"ץ מאריך בניגון התפילה, יתאחרו מלקרוא קריאת שמע בעונתה, כשיטת ה"מגן אברהם". מאידך, בתקופת הנהגת "שעון קיץ", היה מדגיש תמיד את המעלה הגדולה שבדבר, שבסיבתו לא מאחרים זמן קריאת שמע.

ומעשה שהיה בחג הסוכות, אחד הנכדים לן בסוכתו שהיתה בנויה בראש הגג, בבוקרו של יום, נכח רבינו לפתע שסוף זמן קריאת שמע קרב לבוא והנכד עדיין שוכב ישן על מיטתו. תיכף עלה רבינו הגגה וכשחוורון נסוך על פניו קרא לעומת נכדו בחרדה:

"מה יהיה עם זמן קריאת שמע?"

שנים רבות חלפו מאז, אבל בלב הנכד חרוטה עדיין רישומה של אותה חרדה שתקפה את הסבא בשעה שהעירו משינתו.

תיקון גדול

בשנים מאוחרות, כאשר לקה בליבו ובחסדי ד' נתרפא והבריא מחליו, חש חובה בנפשו לפעול לזיכוי הרבים בקרב בני הישיבה, כשהוא מטכס עצות כיצד לחזק את ענין קריאת שמע בזמנה - בפרט ואת ענין התפילה בישיבה - בכלל, עד שבתקופה מסוימת התקין שהתאורה בבנין הפנימיה תופסק בכל לילה בשעה קבועה מראש, כדי לאלץ את בני הישיבה לעלות על יצועם למען יוכלו לקום לתפלת שחרית דשנים ורעננים, ויתקבצו יחדיו להתפלל בהיכל הישיבה, ברוב עם הדרת מלך.

תקנה זו, אשר בעצם יסודה היתה בבחינת "חָדָש", עמדה - לכאורה - אף בסימן שאלה גדול, ביחס לביצועה המעשי, כשרבים מבני היכלא ראו בה משום תיקון בלתי הגיוני כלל. אבל, הדבר היה בנפשו של רבינו והוא עמד בכל עוז ותוקף לעשות ככל יכולתו למען העמדת התקנה.

ב"קריאת-קדש" חריגה, שנתלתה ב"לוח המודעות" שבכניסה להיכל הישיבה, פנה רבינו בחתימת שמו ל"אחינו בני הישיבה היקרים", כשהוא קורא אליהם לחוס על נפשם ועל הישיבה הקדושה ולשמור על התקנה שנתקנה על ידי הנהלת הישיבה, אשר כל קיום הישיבה תלויה בה:

י"א מרחשון תש"ן

לאחינו בני הישיבה היקרים.

ביום השנה של אדמו"ר הגרי"ל חסמן זצוק"ל, אני יודע שכל החיים עמל במסירות נפש על חיזוק התפילה בישיבה ובאחת משיחותיו הביא את דברי התנא דבי אליהו וז"ל: מצינו שהרשעים נידונים בגיהינום י"ב חודש. לאחר עונשם, הצדיקים מלמדים עליהם זכות והקב"ה מעמידם מאפרם אשר נצברו תחת רגלי הצדיקים ומהו הזכות שמלמדים עליהם, שהיו משכימים לבתי כנסיות ובתי מדרשות וקוראים ק"ש ומתפללים עכ"ל. וראה, שבתפילתו בישיבה, יכול אדם לינצל שיקימוהו מאפרו לאחר י"ב חודש. לכן אני בא אליכם בבקשה שטוחה ונמרצת שתחוסו על נפשכם ועל הישיבה הק' לא לפרוץ גדר ולשמור על התקנה שכל הנהלת הישיבה תיקנה, בכדי לחזק את התפילה וכל קיום הישיבה תלוי בזה.

אז חוסו ורחמו ואל חס ושלום לפרוץ גדר ולקיים את התקנה הזאת במלואה.

ובזכות זה אדמו"ר זצ"ל בודאי יבקש רחמים ויהיה מליץ יושר על כל או"א מבני הישיבה שיצליח עם הרבה סייעתא דשמיא והצלחה בכל העניינים.

אחיכם אוהבכם,
צבי פאלי

כה עמד רבינו על המשמר בעוז ובגאון, כדי להעמיד על תיקונה ומתכונתה את התפילה "ביני עמודי היכא דהוו גרסי", בין כתלי "שערים המצוינים בהלכה".

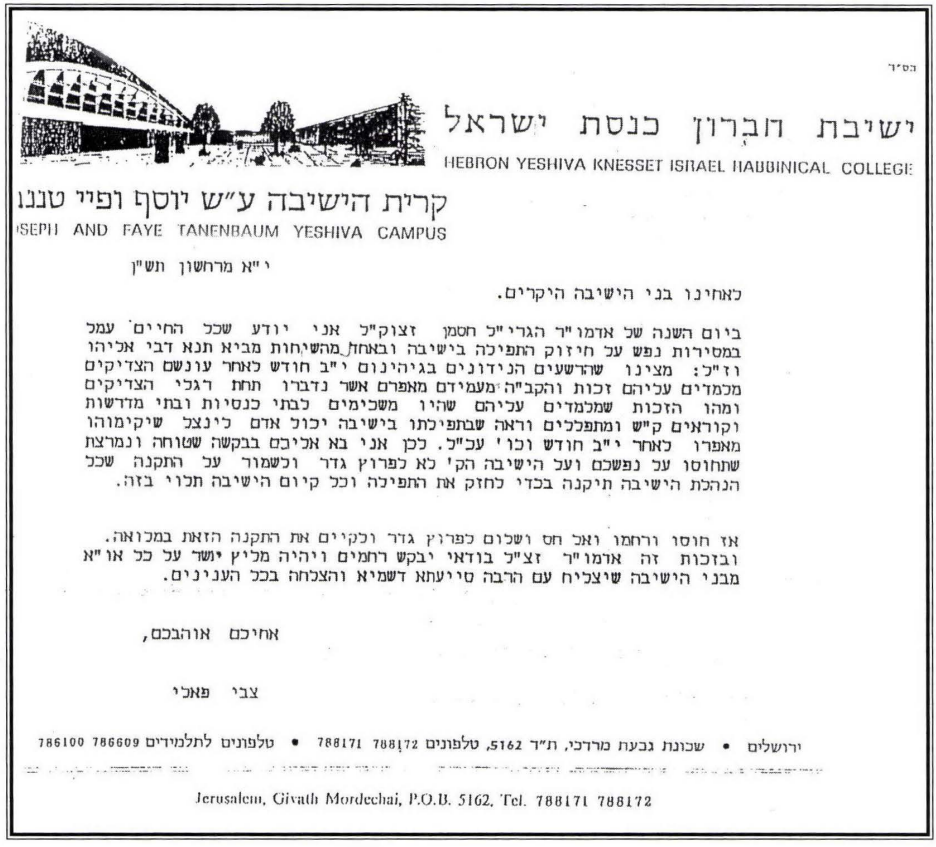

הס"ד

ישיבת חברון כנסת ישראל
HEBRON YESHIVA KNESSET ISRAEL RABBINICAL COLLEGE

קרית הישיבה ע"ש יוסף ופיי טננו
JOSEPH AND FAYE TANENBAUM YESHIVA CAMPUS

י"א מרחשון תש"ן

לאחינו בני הישיבה היקרים.

ביום השנה של אדמו"ר הגרי"ל חסמן זצוק"ל אני יודע שכל החיים עמל במסירות נפש על חיזוק התפילה בישיבה ובאחת מהשיחות מביא תנא דבי אליהו וז"ל: מצינו שהרשעים הניזונים בגיהינום י"ב חודש לאחר עונשם הצדיקים מכמדים עליהם זכות והקב"ה מעמידם מאפרם אשר נדברו תחת רגלי הצדיקים ומהו הזכות שמלמדים עליהם שהיו משכימים לבתי כנסיות ובתי מדרשות וקוראים ק"ש ומתפללים וראה שבתפילתו בישיבה יכול אדם לינצל שיקימוהו מאפרו לאחר י"ב חודש וכו' עכ"ל. לכן אני בא אליכם בבקשה שטוחה ונמרצת שתחוסו על נפשכם ועל הישיבה הק' לא לפרוץ גדר ולשמור על התקנה שכל הנהלת הישיבה תיקנה בכדי לחזק את התפילה וכל קיום הישיבה תלוי בזה.

אז חוסו ורחמו ואל חס ושלום לפרוץ גדר ולקיים את התקנה הזאת במכואה. ובזכות זה אדמו"ר זצ"ל בודאי יבקש רחמים ויהיה מליץ יושר על כל או"א מבני הישיבה שיצליח עם הרבה סייעתא דשמיא והצלחה בכל העניינים.

אחיכם אוהבכם,

צבי פאלי

ירושלים • שכונת גבעת מרדכי, ת"ד 5162, טלפונים 788171 788172 • טלפונים לתלמידים 786609 786100

Jerusalem, Givath Mordechai, P.O.B. 5162, Tel. 788171 788172

קריאת קודש לבני הישיבה שנתלתה ע"י רבינו

בשפה ברורה ובנעימה

ברם, הוא לא הסתפק בכך שהתפילה נעשית בין עמודי בית המדרש. בכל ליבו ונפשו, עמד על המשמר שהתפילה לכשעצמה תיעשה על מתכונתה, במתון ובכוונה, בנחת ובנעימה, בצורת תפילה "ישיבתית" טהורה.

כשנכנסתי לישיבה - מספר הרב אפרים גרבר שליט"א - היה כבר רבינו בשנת השבעים לחייו, אבל כבחור צעיר היה משכים להגיע מדי יום ביומו בזריזות אל היכל הישיבה ופעמים רבות אף יורד בעצמו לפני התיבה, כדי להעמיד את התפילה על צורתה, כתפילה ישיבתית מובהקת.

רבינו נכנס לתפילת שחרית בישיבה

ומה מופלא הדבר, שעל אף הזהירות היתירה שלו בהנהגות שבין אדם לחבירו, מכל מקום כאשר השליח ציבור מיהר בתפילתו, לא נמנע מלגעור בו גערה חריפה, כשהוא קורא כנגדו:

"לא זו הצורה של תפילה בישיבה!"

ומי שזכה לעמוד במחיצתו בעת עמדו בתפילה, ראה צורתה של תפילה, כיצד היא נעשית בכובד ראש, בדרך התעוררות ובבקשת תחנונים.

וביותר, כאשר זכו הקהל שרבינו ירד להתפלל לפני התיבה, או-אז חשו הכל בעת חזרת הש"ץ, כיצד נראית עבודה שבלב, בבקשת רחמים ותחנונים לפני המקום.

ולפני ד' ישפוך שיחו

רגשת ליבו בעבודת התפילה, באה לידי ביטוי מופלג, שעה שהיה יורד לפני התיבה לשפוך שיחו לפני ד' באמירת פרקי תהלים אחר התפילה, על הכלל ועל הפרט, כפי הנהוג בהיכלי הישיבות, כשכל ישותו מבעת בחינה מופלאה של "תפילה לעני כי יעטוף".

משנשמע קולו משתפך בחלל בית המדרש בזעקת "**אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד**", היו בני היכלא דחברון מתעוררים לרגעים של התעלות נפשית, נסחפים בלהט-קדש אחר קול בכיו של רבינו, השופך שיחו לפני ד' מקירות לבו, כשהוא שטוף בכי של ממש, והקול הנשמע בית ד' "**זעקתי אליך ד' אמרתי אתה מחסי**", ממיס את הלבבות, נוסך בהן תחושה רוחנית עמוקה שאכן אין מחסה ביום צרה אלא בסתר עליון.

ביותר, היה מעמד התהלים, מעורר ומרגש את כל העזרה, כשהיה רבינו ניגש לפני העמוד להתפלל על תלמיד חכם שחלה, או-אז חלו גם נעו הלבבות מקול הקורא, כשהכל כמו חשים במורגש שרבינו מקיים בנפשו את מאמר חכמים (ברכות יב, ב):

"אם תלמיד חכם הוא וצריך לרחמים, צריך שיחלה עצמו עליו".

בני הישיבה משכבר הימים, אינם יכולים לשכוח את אותם רגעים נוראים כאשר ירד רבינו בחיל וברעדה לפני התיבה, להתפלל לרפואתו של מרן הגרי"ז מבריסק זצ"ל, שעה שהיה מוטל על ערש דווי, והיה קול בכיו של רבינו גובר והולך, עד שלפתע נמס ליבו בקרבו מרוב בכי וקולו השתתק.

הדיבור, כמו ניטל ממנו. רוחו נשברה בקרבו. בחינת "שיחלה עצמו עליו"...

- - - היו אלו פירות של "עבודת לב" פנימית, שהעלתה את רבינו לשיאים של הרגשת צער הזולת, ומכוחה - לרגשות עמוקים של נשיאה בעול עם חבירו, עד שנפרצה חוצה שאיפת עשית חסד אמיתי והטבה עם בריותיו של מקום, בהשתפכות הלב בתפילה, למען רפואתם השלימה.

אבינו מלכנו שלח רפואה שלימה...

תלמידים מתקופה מאוחרת יותר, נזכרים באותו מאורע נרגש שהתרחש ביום ראשון של ראש השנה תשל"ב.

היכל הקודש של "כנסת ישראל" דחברון, שגדוש היה המוני קבוצי מטה, רעש געש. זה עתה נסתיימה חזרת הש"ץ של תפילת שחרית, כשלבבות כל קהל ד' היו כבושים ברגשות התעוררות עזים שחילחלו בהכרח אל קרבם מקול תעצומה של חזרת התפילה, שנערכה בסילודין על ידי רבינו, ברגש הומה, בזעקת תחינה, בשפיכת שיח...

אך נסתיימה חזרת הש"ץ, רעשה כל העזרה כולה בתחנוני "אבינו מלכנו", אשר נאמרה ברבים בצוותא חדא, כמנהג הישיבה הקדושה. כקול רעמים אדירים מיישרי עקמימיות שבלב, נשמעו הקולות בכל עוזם, עד אשר כמו חלו גם נעו אמות הסיפים מקול הקורא, כשהכל מתחננים על נפשם לזכות לשנה חדשה, מבורכת, מעוטרת בברכת ד', מזוככת מכל גזירות קשות.

ואז, לפתע, שלא כמנהג המקום, קרע קולו המתגבר של הש"ץ את ההמולה. באחת, נשתתקו כל הקולות סביב סביב, וקול בכיו של רבינו, הדהד בכל עוז בחללו של היכל ד', בילללה משוועת אשר פילחה את הלבבות -

"א-ב-י-נ-ו מ-ל-כ-נ-ו ש-ל-ח ר-פ-ו-א-ה ש-ל-י-מ-ה ל-ח-ו-ל-י ע-מ-ך ו-ב-פ-ר-ט ל-נ-ח-ו-ם ב-ן ק-י-ש-א".

היה זה לאחר שבערב ראש השנה הגיעה אל היכל הישיבה הידיעה המרעישה, כי אותו ספר תורה חי, דרופתקי דאורייתא, הגאון המובהק רבי נחום פרצוביץ, ריש מתיבתא דישיבת מיר, הובהל לבית החולים. משנקלטה הידיעה באזני לבו של רבינו, נטל את כל רמח ושסה שלו לבקוע רקיעים בתפילה ובתחנונים לרפואתו השלימה בתוך שאר חולי ישראל.

כהתפללו כעד רעהו

אותן זעקות קורעות לב, שניסרו בחלל בית המדרש, לא מאליהן פרצו חוצה. היתה זו התגלמות מוחשית של "עבודה" עקבית בהיכלו הפנימי של רבינו. ההשתתפות

הנאמנה הזו בצערו של ספר תורה השרוי בצער, בכח השתפכות לב ונפש למענו, נבעו מתהומות ליבו הטהור של רבינו, אשר ידע סודה של תפילה, של "עבודה", וביותר - כאשר עמוד העבודה כרוך היה בעמוד של גמילות חסדים, של הטבה עם רעהו, עם תלמיד חכם שחלה.

ומה מאד גאו רגשותיו - מספר הרב אליהו סופר שליט"א, שזכה ללמוד עמו בחברותא - כאשר למדנו בספר "בית אלקים" למבי"ט והגענו לפרק שנים עשר, המדבר במעלת המתפלל על זולתו. רבינו שהתרגש עד מאד, הפליג אז במעלת החסד וההטבה, בעצם המחשבה על הזולת, עד כדי תפילה למענו, כשהוא מייסד את דבריו על מאמרם ז"ל במסכתא בבא קמא (צב, א), שהעלו על נס את מעלתו של איוב אשר התפלל על כל אחד ואחד מרעיו, עד שבעבור זאת זכה ששב ד׳ את שבותו כבתחילה, כאמרם שם:

"כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר, הוא נענה תחילה, דכתיב 'וד' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו".

מימין לשמאל: רבי שמחה שלמה לוין, רבי אליי סופר, רבי אורי סופר, רבי יוסף קרוק, רבינו נושא דברים, רבי יוסף חיים קופשיץ.

עוד סיפרו התלמידים, שבעת אשר היה עסוק בטיפול בחולים בבית החולים, היה ממהר להגיע לישיבה, כדי שיהיה סיפק בידו גם לומר עליהם פרקי תהלים בציבור, בהטעימו כי גם התפילה עבורם, הינה חלק מהטיפול הרפואי, כמאמרם ז"ל בנדרים (מ, א):

"כל המבקר את החולה, מבקש עליו רחמים שיחיה".

לישועתן של ישראל

כך נהג רבינו ביחס לצרת הפרט, כשליבו נתון לשאת בעול עם חבירו הנתון בצרה וכך נהג בעת צרת הכלל, כשליבו רועש רוגש למען "אחינו כל בית ישראל הנתונים בצרה", וכל כולו מביע נשיאה בעול הציבור.

על אחד מאותן מאורעות, סיפר תלמידו הרב מרדכי נויגרשל שליט"א:

היה זה בראשית חדש תמוז תשל"ו. מחבלים מבני ישמעאל, חמושים כלי זיין, חטפו מטוס נוסעים שהמריא מהארץ, והטיסוהו אל אנטבה שבאוגנדה, כשכל נוסעי המטוס, נתונים היו בפחד מות ביד שוביהם, מאויימים בחייהם.

משנודע הדבר לרבינו, נכנס אל היכל הישיבה, ירד לפני התיבה והחל לומר פרקי תהלים בבכיות נוראות, כשבני הישיבה חוזרים אחריו פסוק פסוק.

בכיו גבר עליו, עד שלפתע השתתק קולו. דומיה השתררה בחלל בית המדרש למשך דקות מספר. והיו אלו דקות, שהיוו לכלל התלמידים פרק לימוד בכוחה של מידת "נושא בעול" עם הציבור...

למחרת, כאשר נודע שבחסדי ד' השתחררו החטופים, ניכרה על פניו שמחה כאילו אחד מבני משפחתו היה שם.

כהיותו כמעדה תפילה

רבינו הכיר את כוחה של תפילה, את כוחן של פרקי תהלים הנאמרים מקירות לב, הוא ידע כי הנשק האמיתי אשר בכוחו להושיע ביום צרה, הוא רק **"בצלותי ובבעותי"**, והוא גם ידע כי המחסה האמיתי מפני אויב, הוא רק בין כתלי בית המדרש, במקום רינה של תורה, במקום דמעה של תפילה.

וכבר היה מעשה בחורף תשנ"א, בעת מלחמת המפרץ. בעיצומו של "ועד" שהשמיע רבינו בפני תלמידיו, נשמעה אזעקה. הבחורים, אשר רעדה אחזתם מאימת "חץ יעוף", נסו על נפשם אל מתחמי החדרים האטומים, כשהם מבקשים את רבינו להצטרף אליהם, מפחד חציו המורעלים שאיים הרודן העיראקי לשלוח על יושבי ארץ הקודש. אבל רבינו, עלה בגרם המדרגות אל היכל הישיבה, אל "מערת צורים", המבוצרת בכחה של תורה, בכחה של תפילה, כשהוא מצטרף אל התלמידים שנותרו שמה וקולו נשפך כמים באמירת תהלים לישועתם של ישראל מיד צר.

רבינו בקריאת התורה בישיבה בימי בין הזמנים בחודש אב

לאחר מכן, כאשר נשאלה הרבנית תחי', אם לא חששה לנפשו בהמצאו בישיבה, באופן בלתי מוגן, השיבה בפשטות:

"מה זה משנה אם נמצאים בבית או בישיבה!"

כי על כן, ידוע ידעה הרבנית תחי', כי לא "החדר האטום" הוא ה"מגן", לא אמצעי מיגון אחר הוא ה"מושיע", ו"אין לנו להשען אלא על אבינו שבשמים", אשר הוא "מגן ומושיע לכל החוסים בו".

הנשמה לך והגוף שלך

אם זכינו ליגוע בשולי גלימת עבודת התפילה של רבינו בימים כתיקונן, ואם נתעלינו לקלוט מעבודת הלב שלו בעת צרה, הרי עדיין עוד לא קרבנו אל קצות ה"עבודה" שלו בימי הרחמים והסליחות ובימים הנוראים.

אך נתקדשו ובאו ימי הרצון ואורו של "אלול" הפציע ועלה, כמו גבהה שעור קומתו הרוחנית של רבינו לעילא ולעילא, עד שגם מי שהכיר את עולם התפילה המיוחד שלו בשאר ימות השנה, גילה לפניו עולם אחר, גבוה מעל גבוה.

ומשנתרגשו ובאו ימי הסליחות, הוסיף רבינו עבודה על עבודתו, ביתר שאת וביתר עוז, כשכל ישותו אחוזה פחד מאימת יום הדין הממשמש ובא.

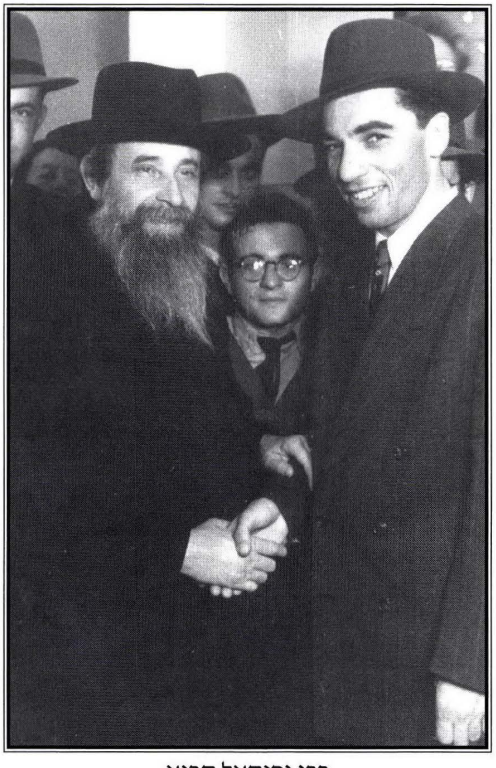

רבי יחזקאל סרנא

חיל ורעדה אפפו את כל עצמותו, שעה שנעמד לפני המלך ל-ב-ק-ש "סליחות". הוא לא אמר סליחות. הוא **ביקש** סליחות. הוא אימץ אל נפשו מה דהוה מרגלא בפומיה דמרן ראש הישיבה הגאון רבי יחזקאל סרנא משמו של בעל "יסוד ושורש העבודה" (שער המים פ"ה):

"הנה בני אדם זה לזה שואלים אם אמרת הסליחות ואומר הן, כבר אמרתי הסליחות, ואינו שם על לב מה בצע אמרתו הסליחות, הלואי שיאמר הבורא יתברך שמו הסליחות".

אבל רבינו ידע את חובתו. הוא התנפל לפני ד' בתפילה

ובתחנונים, שיסלח לו, שימחל לו, שיחוס עליו - על ה"נשמה לך" ועל ה"גוף שלך". את א מ י ר ת הסליחה הוא הניח לקב"ה שיענה לעומתו: "ויאמר ד' סלחתי כדבריך"...

וכך, כשעיניו החלו זולגות דמעות, בהתחננו על נפשו "תעבור על פשע ותמחה אשם כיום ויתיצב עמו שם", נתגלה לעין סובביו, מעט מן המעט מן הסערה שהתחוללה שם, בעמקי נפשו, אשר פרצה גבולות ופשתה חוצה אל רשות הרבים, אל חללו של בית המדרש...

פני צור התודה

כיס הדמעות שלו שנפער, כמו הוזיל כנחל דמעה, שעה שכופף רבינו את גוו והחל בסדר הוידוי בבכי ובתחנונים, כאשר מתוך אימה ויראה ניגש היה לזבוח לאלקים את רוחו הנשברה.

וכך, בכפיפת קומה, בשבירת לב, בנמיכות רוח, החל רבינו להתוודות לפני ד', לא וידוי דברים בעלמא, כי אם וידוי ממעמקים, מִעֲמקי חדרי לב, על זוהמת החטא שדבקה בו...

כל בני היכלא, סיימו זה מכבר את סדר הוידוי שלהם, הש"ץ כבר עומד ב"יתגדל ויתקדש שמיה רבא", ורבינו עדיין שחוח, ראשו כפוף כאגמון, טליתו משתפלת על פניו והוא מכונס בתוך עצמו, ממשיך להכות באגרופו על לבו, ל-ה-ת-ו-ד-ו-ת, להתרצות פני אדוניו.

כך, כל ימי הסליחות, יום אחר יום, היה רבינו מתעטף בסערת נפש, עומד לפני ד' ככלי מלא בושה, ומאריך בוידויו כעבד המתטהר לפני אדונו, כאשר עם הפחד והמורא שאפפוהו אותה עת, ניכרת היתה עליו "קירבת אלקים" עצומה, קירבת בן המייחל בערגה לסליחת אביו...

על חטא שחטאנו לפניך בוידוי פה

אף בלב שומעי לקחו, הירבה רבינו להחדיר מהותו האמיתית של "וידוי", כאשר ב"ועדים" שהגיד בישיבה לקראת ימי הסליחות, היה תובע מתלמידיו להכין את לבם בהכנה מוקדמת טרם עומדם להתודות לפני המלך.

"האומר וידוי ללא הכנה כדבעי - היה ממשיל רבינו - **דומה לאדם שפגש בחבירו ברחובה של עיר ואמר לו: אני מבקש את סליחתך. אותו חבר, שלא הבין במה דברים אמורים, הביט בו בתמהון ושאל: על מה ולמה? השיבו הלה ואמר: סתם, אומרים שצריך לבקש סליחה".**

וכאן נשמע ב"בית הועד", קול האמת של רבינו, ששב אל הנמשל:

"כך אותו אדם שמגיע לסליחות ולוידוי ללא הכנה מוקדמת, ללא מחשבה תחילה, ואומר אל ד': אני מבקש סליחה, כי כך כתוב במחזור. הרי זו חוצפה מאין כמוה, לומר בפני הקב"ה 'וידוי פה' - מן השפה ולחוץ".

וכמו שאר תביעותיו מבני הישיבה, אף בזאת קיים רבינו בנפשו "קשוט עצמך תחילה", כשהוא משמש למופת כיצד מתקיימת הכנה לוידוי ואיך נעשה הוידוי לאחר ההכנה הנדרשת. בטרם הפציעו ימי הסליחות, היה מכשיר עצמו בעיון בספר "שערי תשובה" לרבינו יונה ובפרט בשער השלישי - בו נתבארו המצוות והאזהרות וחילוקי עונשיהם ובשער הרביעי - בו נתפרשו חילוקי הכפרה. אף הוא היה נותן עיונו מבעוד מועד, בדרכי התשובה ובפירוש ופירוט הוידוי, המבוארים בארוכה בהלכות יום הכפורים לבעל ה"חיי אדם". רק אז, מתוך הכשרת הלב, העמיד עצמו בהכנעה להתודות לפני ד', כשכל גופו רותת ונפשו מתייפחת בהכאתו על חטא...

מ"וידוי" אל ה"קבלה" להבא

סדר ה"סליחות", מדי יום עם שחר, בו השקיע רבינו את כל חלבו ודמו, כשליבו סוער בקרבו והוא מתחנן על נפשו כעני בפתח, "כדלים וכרשים", שימש כפתיחה לעבודתו המיוחדת בימי הסליחות, שהעלתה אותו לפסגות גבוהות במעלה הר בית ד'.

ידע רבינו כי ה"וידוי" הינו רק חלק אחד מחלקי התשובה, וכי אין לך תשובה ללא "קבלה" להבא.

מה היו "קבלותיו", אין אנו יודעים, אבל רשימה אחת של "קבלות" משכבר הימים שנותרה באמתחתו, בה צוינו ה"קבלות" של ימי הסליחות, דבר יום ביומו, קורעת בפנינו אשנב אל עולמו הפנימי של רבינו, שנתעצם מיום ליום הן בחובות שבין אדם למקום והן בחובות שבין אדם לחבירו, על דרך "מעלין בקדש".

ה"קבלות" הראשונות של יום א' דסליחות כ"ב באלול, כוללות:

"ללמוד ספר חפץ חיים עד פרק ששי (במסגרת של שלשה דפים לשבוע) עד ער"ח טבת.

להשתדל להתאים המחשבה עם הדיבור.

להזהר מדיבור לשה"ר בסעודות שבת.

להזהר משיחה בטלה בתפלות שבת בביהמ"ד.

להזהר שלא לנהוג קלות ראש בביהמ"ד".

מכאן ואילך, מצוינת "קבלה" אחת לכל יום מימי הסליחות:

"יום ב' ב' סליחות כ"ג אלול - לשקול בדעתו לפני כל דבור.

יום ג' ג' סליחות כ"ד אלול - להזהר משחוק וקלות ראש.

יום ד' ד' סליחות כ"ה אלול - להשתדל לכוון בברכת אבות.

יום ה' ה' סליחות כ"ו אלול - להשתדל להטיב עם הזולת.

יום ו' עש"ק ו' סליחות כ"ז אלול - להתחזק בלימוד התורה.

יום ש"ק כ"ח אלול - להזהר מכעס והקפדה".

כך, עלה ונתעלה ממדרגה למדרגה, עד העלותו אל ערב ראש השנה, אל אותו יום גדול אשר בו - כדברי הטור (או"ח תקפא) בשם התנחומא - יוצאים ה"גדולים" לקראת המלך, ולמענם מוותר הקב"ה שליש עוונותיהם של ישראל.

אף רבינו, בעוצם גדלותו, יצא לקראת מלכו של עולם ב"קבלות" מופלאות, אשר אחת לאחת עומדים ברום החובות שבין אדם לחבירו, "קבלות" ששרשן נעוץ בבית המדרש הסלבודקאי, מעצה עמוקה של הסבא מסלובודקא זצ"ל:

"יום א' ערה"ש

להזהר בכבוד חבירו ולהסביר פנים.

להעביר על המידות.

להעריך הערכה חיובית מעלות חבירו ולמעט בהערכת עצמו".

כאן הוסיף רבינו תיבות אחדות, מועט המחזיק את המרובה:

"וכן בכל עשרת ימי תשובה".

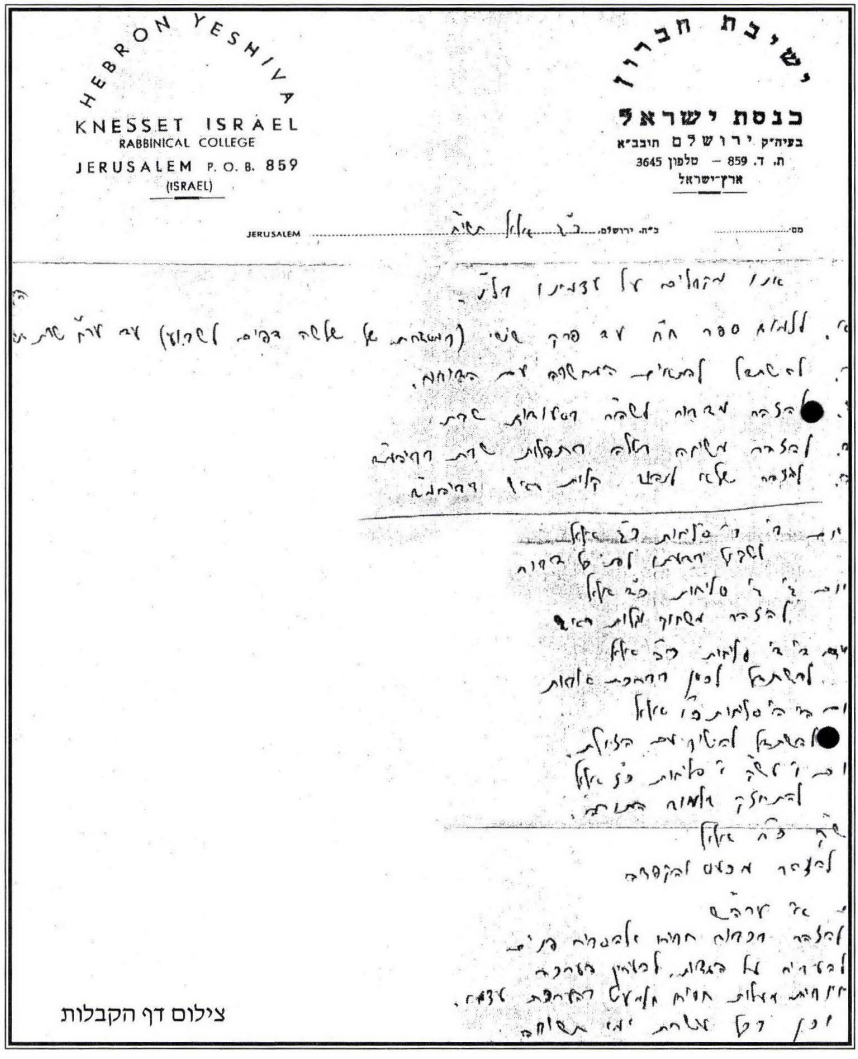

צילום דף הקבלות

הצצנו הצצה חטופה אל תוך עולמו הפנימי של רבינו, בעבודת הקדש שלו בימי הסליחות, בה נתעלה שלב אחר שלב בהכנת נפשו לקראת חידוש מלכותו יתברך בעולמו, כשהוא אינו פוסח מלהכשיר גם את גופו לקראת יום הדין בכל פרטי הנהגות בני האומה הישראלית, אשר - כדברי הטור (שם) בשם המדרש - יודעים אופיו של אלקיהם כיצד ינהג עמהם בדין, ולפיכך "**לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם ומחתכים צפרניהם וכו', לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס**".

לפני ד' כי בא לשפוט את הארץ

משהכשיר רבינו את נפשו בהכנה על גב הכנה לקראת קדושת הימים הנוראים, נתקדש הוא עצמו בקדושת הימים, כשבמרכזם - עבודת הלב שלו בתפילות ראש השנה ויום הכפורים, אשר היו טבולים בנהרות של דמע, שנשפכו ממעיינות לבו הטהור.

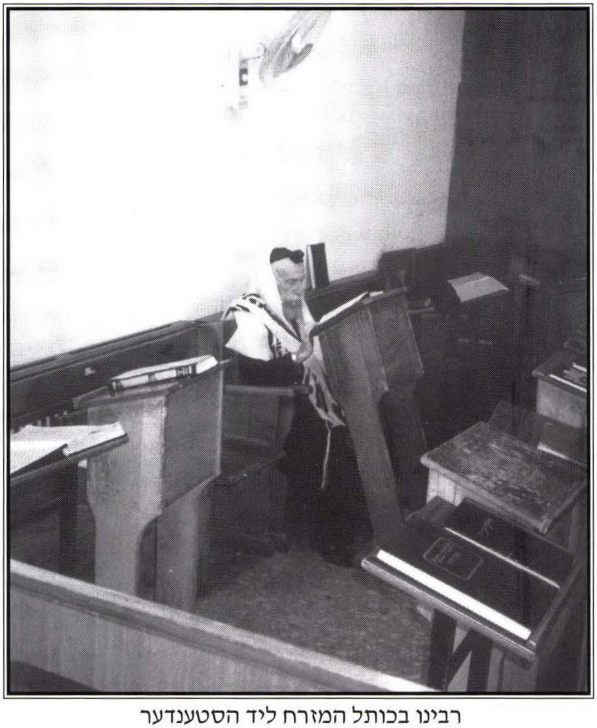

רבינו בכותל המזרח ליד הסטענדער

כך בתפילת היחיד שלו ליד הסטענדער שבכותל המזרח של היכל הישיבה, כשכולו אפוף חרדה נוראה וכל עצמותיו רועדות מפני אימת הדין, וכך בתפילת הציבור שלו, ברדתו לפני התיבה לתפילות שחרית של הימים הנוראים, אשר נסדרו על ידו בבכיות נוראיות שבקעו ממעמקי הלב. ומשזכה לעצמו, זיכה גם את כל הקהל

הקדוש, באי היכל ד', כאשר במשך עשרות שנות שימושו כשליח ציבור נאמן לשולחיו, הצית שלהבת אש קודש בליבות אלפי אלפי בני הישיבה ובוגריה, לדורותיהם, והחדיר בקרבם חרדת הדין מלפני ד' כי בא לשפוט את הארץ, כשהחרדה הזו נשאה פריה לנסוך בהם יראת שמים לכל ימות השנה.[3]

כזו היתה עבודת הלב שלו בימים הנוראים, כשהוא משקיע בה את חלבו ודמו, את לבו ונפשו, עד שכאשר היה שב לביתו אחר התפילה, היה כולו יגע ומותש ממאמץ עילאי של גוף ונפש, ובגדיו נעשו טופח על מנת להטפיח מזיעת אפו ומדמע עיניו.

חרדת הדין באהלו של רבינו

ברם, עבודת ד' שלו בימים הנוראים, לא הצטמצמה ביני עמודי דהיכל הישיבה. חרדת הדין אשר אחזה בו מעת השמע "קול הקורא קדוש אלול", כמו עטפה אותו מלבר ומילאה אותו מלגו, כשהיא מלווה אותו בכל תהלוכותיו, בצאתו ובבואו, בשבתו בין כתלי בית המדרש ובשבתו בין כתלי ביתו.

וככה, כשחרדת הדין עוטה את ראשו, ישב רבינו לערוך את שולחנו ביום טוב דראש השנה. ההמולה הגדולה אשר רחשה סביב סביב, כשהבית המה נכדים ונינים, לא גרעה מאומה מתחושת ה"כובד ראש" אשר נחה עליו מפני אימת הדין. כל כולו היה שקוע בהיכלו הפנימי, כאשר משך כל שעת הסעודה לא פנה כלל לשוח איזו שהיא שיחת חולין אלא עסוק היה בכל הוויתו בלימוד משניות מסכתא ראש השנה, ובדברי חיזוק מוסר והתעוררות בענינא דיומא.

הרצינות הזו שעטפה אותו, חילחלה לליבות צאצאיו שהסבו סביב לשולחנו, כשהיא מותירה במעמקי הלב רושם בל ימחה. ואם כי, אותה רצינות שאפיינה את מציאותו באותם ימים קדושים, לא האפילה על הארת פניו לזולתו ולא סכרה את טוב ליבו השופע, אבל עם זאת אי אפשר היה שלא להתרשם מעוצם הרצינות הפנימית ששרתה בהיכלו.

---

[3] ראה בארוכה לעיל פרק שמיני.

שמעתי משם קולות בכי נוראים

כזו היתה האוירה ששרתה באהלו של רבינו בראש השנה וכמוה היתה גם האוירה שריחפה שם בערב יום הכפורים, כאשר החרדה והפחד זעקו מכל פינה.

מחזה מרעיד כל נימי נפש ניגלה שם לבאי הבית. רבינו היה שקוע בלימוד המוסר בהשתפכות הנפש, כשהוא מייסר את עצמו ביללה סוערת, אשר נבללה בקול בכיה של הרבנית תבדלחט"א, ששפכה שיחה לפני ד' באמירת פרקי תהלים ברגש ובבכי. וכך היתה כל הוויתם שקועה בהכשרת נפשם ליום הקדוש והנורא, עד שאפשר היה להכנס אל הבית ולצאת הימנו מבלא שבעלי הבית יבחינו בכך, כלל וכלל.

אחד הנכדים מוסיף לתאר בערגה:

פעם אחת באתי ללוות את הסבא לתפילת מנחה של ערב יום הכפורים. והנה, בעלותי אל הבית פגשתי בחדר המדרגות באחד השכנים, אשר קרא לעומתי בבהלה:

"נראה לי שקרה משהו בבית סבך, כי שמעתי משם קולות בכי נוראים!"

אכן, קרה שם משהו. האימה והיראה מפני "ביום צום כיפור יחתמון", הניעו את אמות הסיפים של הבית וטילטלו בעוז את יושביו.

גם לאחר ששב רבינו מתפילת המנחה ומאמירת סדר ה"וידוי" הארוך והתיישב לסעוד את הסעודה המפסקת, לא נמחו דמעותיו מעל פניו. הוא הוסיף לבכות ולבכות, עד שנתגלגלו דמעותיו הישר אל תוך המרק שהוגש לפניו...

וכשסיים סעודתו, ובירך ברכת המזון בדחילו וברחימו, שוב נפרץ סכר הדמעות, עד שכאשר פתח בברכת "רחם נא" גבר בכיו ונתעצם, כשהוא גועה שעה ארוכה בבכיה, מבלי יכולת להמשיך בברכה...

כזו היתה עבודת הקודש שלו באלו הימים הקדושים, כאשר מכוחה של "העבודה הזאת" שעבד רבינו "בחודש הזה" דריש שתא, זכה ונתעלה לעילא ולעילא, והיא היתה לו לראש פינה לעבודת הלב שלו כל יומי שתא.

פרק י׳

החזק במוסר אל תרף

למד מוסר ותהא ירא שמים!

שעת דמדומי חמה.

גלגל החמה שעמד לו לשקוע בפאתי מערב, האדים את קצות הרקיע אשר מעל. רגעי פרידה מיום חולף. רגעים של חשבון הנפש. בשבילי שדותיה המוריקים של העיירה סאלנט, אשר בגלילות ז׳אמוט שבליטא, התהלך לו רבי זונדל סאלנט׳ר, תלמידו של רבי חיים וואלוז׳ינ׳ר, תלמיד אדוננו הגר״א מוילנא.

שם, בין שמים וארץ, במרחבי היקום, בין כפרים ויערות, הרחק הרחק משאון ישוב עירוני, היה החסיד רבי זונדל מתהלך לו על פני השדה, כשהוא חוזר ומשנן לעצמו דברי יראה, דברי מוסר, וקובעם במעמקי לבו הטהור.

מאחוריו, היה פוסע בלאט, בהחבא, אחד מיוחד מבני עליה המועטים, אברך כמדרשו, רבי ישראל ליפקין, אשר בתשוקת נפשו היה עוקב אחר הליכותיו בקודש של ר׳ זונדל, מתבונן בעין רוחו על קצות דרכיו וסופר בדחילו את מצעדי רגליו, כשהוא מבקש להזין את נשמתו במוסרו הטוב של אותו צדיק וחסיד, אליו נתודע בין כתלי בית המדרש דסאלנט.

ור׳ זונדל, אשר גילה את מעלת ה״מבקש״ של ר׳ ישראל, ואשר ראה בעיניו הצופיות כי יהיה האיש לאור עולם, אור לישראל, האיר לו פנים ופרש עליו מהוד צדקתו ומעבודתו בקודש, עד שעמד וציווהו:

״ישראל, למוד מוסר ותהא ירא שמים!״

והעד העיד ר' ישראל בעצמו - כפי שסיפר תלמידו רבי נפתלי אמסטרדם -

"כי כאשר שמע את הקול יוצא מרבו, ציווי לימוד המוסרי, הנה כאש בוער ירדה תוך חדרי לבו והחל לעסוק גם בלימוד הזה".

ותלמידו רבי איצל בלאזר, הוסיף לתאר בצחות לשונו, עד כמה נגעו דבריו של ר' זונדל, ללבו הרוגש של ר' ישראל:

"הדברים האלה ירדו לתוך חדרי לבבו כחץ מקשת והתחיל לתמוך אשוריו במעגלות רבו החסיד, ללמוד גם כן בכל יום ספרי יראה ומוסר, ונפשו התפעל מאד ביראת ד' יתברך שמו והתעורר בלבבו רוח טהרה ורגש קודש, להתרומם מעל חמודי הזמן ולבקש רצון ד' יתברך שמו".

כך החלה רוח המוסר לפעם בקרבו של ר' ישראל, כשהוא מגביר חייליו לתורה ולירא ת ד' ומשפיע מרוחו הכבירה על בני דורו. ביותר, האציל מרוחו על תלמידיו הרבים, כאשר בגאונותו המובהקת נתן נפשו עליהם להורות להם את דרך ד', לעצב ביד אומנת את דמותם הרוחנית כאישי מוסר ולנטוע בליבותם נטעי נאמנים של יראת ד' ומדות ישרות. כך זכה להאיר באורו הגדול את שמי כלל ישראל, לחולל את תנועת המוסר, ולהזרים דם חדש בעורקיה הרוחניים של כנסת ישראל, לדורותיה.

איש המוסר

אם נבואה למצות את מהותו של רבינו, נראה כי לכזה איש, לכזו דמות, התכוון רבי ישראל סאלנטר, בחוללו את תנועת המוסר.

רבינו היה "איש המוסר", במלוא מובן המילה. כתלמיד מובהק לרבי המוסר, תלמידי תלמידיו של רבי ישראל, עוצבה דמותו הרוחנית של רבינו, בידם האומנת של רבותיו הגדולים, אנשי השם, ענקי הרוח זצ"ל - הסבא מסלבודקא, רבי לייב חסמן, רבי יחזקאל סרנא, רבי אייזיק שר, רבי אליהו לאפיאן, ובידו האבהית של אביו הגדול רבי אברהם נח זצ"ל, כשרבינו מוסיף ליה מדיליה, לעבד את שדות נשמתו, לסקל את כרמי פנימיותו, להשביח את פירות נפשו, בישור אורחותיו, בתיקון מידותיו, על אדני תורת המוסר, עד שנעשה לחפצא של "איש המוסר".

ומשזכה לנפשו, עמד להנחיל את תורת המוסר לתלמידיו אחריו, כשהוא מהוה חולית זהב בשרשרת רבותינו בעלי המוסר, ומעתיק את דרך חינוכם המוסרי לתלמידי

"כנסת ישראל" דחברון, לדורותיהם. לבד, אשר בעצם הוויתו כאיש המוסר, כחניך תנועת המוסר, כתלמיד האסכולה המוסרית-סלבודקאית, האציל רוח מוסרית טהורה על בני הישיבה, אשר ראו בו התגלמות חיה של תורת המוסר, כשכל הליכותיו בקודש סלולים בשבילי דרכי המוסר.

להשכיל את המעשים ולהפעיל את המושכלות

רגיל היה רבינו, לצטט את דבריו של רבו הגדול מרן ראש הישיבה הגר"י סרנא זצ"ל, בעל "דליות יחזקאל", אשר בעומק דעתו, דעת-זקנים, תימצת את יסוד תורת המוסר -

"להשכיל את המעשים ולהפעיל את המושכלות".

והיה רבינו מוסיף ומפרט, לפרש דברי רבו הגדול:

"לימוד המוסר, הוא המביא לידי ניצול הזמן ללימוד התורה. לימוד המוסר, הוא המביא לידי תיקון המידות והפיכתם מתלמוד למעשה. לימוד המוסר, הוא המביא שח"ו לא יהיו היראת שמים, לימוד התורה וקיום המצוות, בבחינת 'מצות אנשים מלומדה', כדברי ר' ישראל (באגרת יא) שבלי לימוד המוסרי כראוי, הרי כל התורה והעבודה, הוא רק מצות אנשים מלומדה, אשר רוח קלה תהדפנו".

לפיכך, מדי דברו בגודל חובת הלימוד המוסרי, היה שב רבינו ומעורר את השומעים על נוראות חולי ה"מלומדה", כשהדי זעקתו את תביעת הנביא ישעיה בדבר ד', מהדהדים עדנה באזני תלמידיו:

"יען כי ניגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבם רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלֻמדה".

"הנביא - היה רבינו חוזר ואומר - **מעיד בהם בשם ד', שהם יראים את ד'. יש בהם יראת שמים, במידה מופלגת שכזו שהבורא יתברך חותם עליה - 'יראתם אותי', ואף על פי כן, מופנית כנגדם תביעה נוראה, שאין היראה הגדולה הזו, אלא 'מצות אנשים מלומדה', הרגל בעלמא, ללא פנימיות, ללא לב".**

"**וכל כך, כיצד?** - היה רבינו מוסיף ומבאר - **איך זאת לא קנתה היראה שביתה בלבם? - אך ורק משום 'שאינם עורכים מחשבות להתבונן תמיד ביראת השם', כמו שמבאר רבינו יונה** (שע"ת ש"ג טו)".

"**אם כן** - היה רבינו מסיים ומסיק - **לימוד המוסר הוא הכרחי!**"

רבינו בלחיצת יד עם רבי יעקב גלינסקי

רבי אברהם יפהן בלחיצת יד לחתנו של רבינו רבי אליעזר ספראי, מימין רבי מאיר חדש משמאל רבי משה חברוני

והוא אכן הראה בעצמו, עד כמה לימוד המוסר הכרחי לעיצוב דמותו של האדם, עד כמה הוא חיוני להעמדת שיעור קומתו הרוחנית של האדם, כשרק בכחו יש ביד הנברא "**להשכיל את המעשים ולהפעיל את המושכלות**".

קדושת סדר מוסר

מכיון שראה רבינו את לימוד המוסר כהכרחי לעיצוב דמותו של האדם, ומשום שבעומק פנימיותו כמו הדהדה הוראתו של ר' זונדל לר' ישראל "**לומד מוסר ותהא ירא שמים**", עד שהיה חש את המשפט הנוקב שהעלה ר' ישראל באגרתו לתלמידיו "**לומד המוסר - חי חי יקרא**", לפיכך שמר רבינו מכל משמר על קביעות לימוד המוסר, דבר יום ביומו, כשהוא תובע אף מתלמידיו, בני הישיבה, לשמור בקפידה על סדר המוסר, שנקבע על ידי רבותינו תופסי הישיבות בדור שלפנינו, כחוק ולא יעבור בהיכלי התורה.

קביעות מקודשת זו, נגעה אל לבו, ובחירוף נפש שמר שמירה יתירה על קיומו הקבוע של "סדר מוסר" בישיבה, כשהוא מוחה בכל החריפות במי שהחליש בהנהגתו את ה"סדר מוסר", גם אם נעשה הדבר לצורך לימוד התורה.

הנהגה קפדנית זו ביחס ל"סדר מוסר", קיבל מרבו המשגיח רבי לייב חסמן זצ"ל, היה זה בימי בחרותו, כאשר בדקות הראשונות של סדר מוסר, ישב רבינו בהיכל הישיבה ו"קירב" אורח שהגיע אל שערי הישיבה. רבי לייב ניגש אליו וגער בו בכל תוקף:

"**אזרוק אותך מכל המדרגות!**"

והיה הדבר בנפשו כל כך, עד שבזמן קיץ, כאשר בני הישיבה היו סועדים את ארוחת הערב קודם סדר מוסר, ופעמים ארע מצב של "מיגרר גריר" והחשש של "שמא ימשך בסעודתו" הוכח כצודק, היה רבינו יוצא אל חדר האוכל וזועק כנגד היושבים, על ביטול לימוד המוסר...

הוא לכשעצמו, שמר על קביעות סדר המוסר בישיבה, בהקפדה רבה, עשרות עשרות בשנים, עד זקנה ועד שיבה, גם כאשר אזלו כוחותיו וגופו הלך ונדלדל.

וכבר היה מעשה, בערוב ימיו, כאשר גופו סבל מאד מפני הצינה, ביקש להפסיק את פעולת המזגן בהיכל הישיבה בהתקרב מועד סדר מוסר, למען לא יאלץ למנוע עצמו

מבית המדרש. וכיון שנוכח לחוש שמאיזו סיבה לא נענתה בקשתו והמזגן המשיך לקרר את היכל הישיבה, התחנן על נפשו בקול תחנונים:

"זה לי ששים שנה, שלא הפסדתי כמעט סדר מוסר ותפילה בישיבה, ואתם מבקשים ליטלם ממני?!"

קביעות עצמית ל"מוסר"

אבל הוא לא הסתפק רק ב"סדר מוסר" הקבוע בישיבה. אלא הוסיף לקבוע לעצמו לימוד מוסר מדי לילה, קודם עלותו על יצועו, מלבד לימוד המוסר אשר התעסק בו בעיתים שונות.

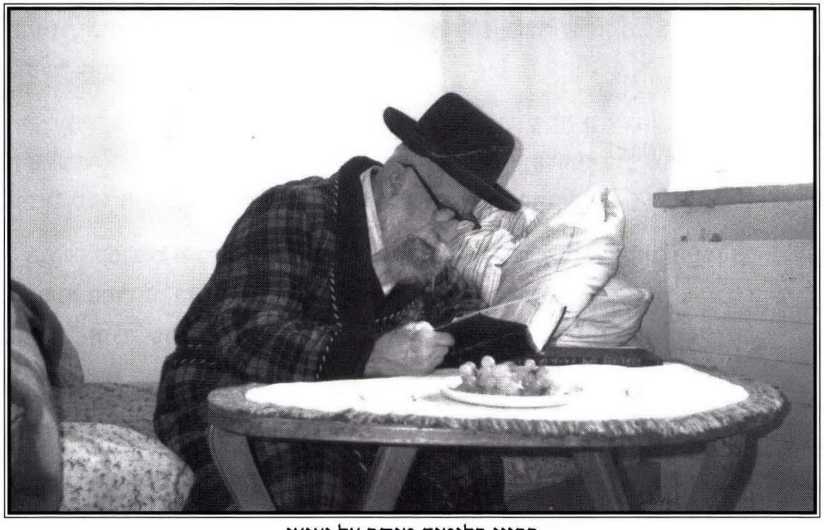

רבינו בלימוד מוסר על יצועו

ברשימת "קבלות", שקיבל על עצמו ביום הכפורים דשנת תשי"ח, מופיעה - בין שאר הקבלות - גם קבלה קדושה זו של לימוד מוסר, כשהיא מתייחסת גם לזמנים שלא ימצא ספר מוסר תחת ידו:

"ללמוד כל יום עשרים רגע, יותר טוב - בספר מוסר, בהכרח גדול - בלי ספר".

וכה היו הלימוד המוסרי קדוש בעיניו, עד שגם ביום הכיפורים, בהפסקה הקצרה שבין תפלת מוסף לתפלת המנחה, לא פנה רבינו ליתן מעט מנוחה לגופו המעונה, המותש מעבודת היום, אלא היה נשאר על מקומו בהיכל הישיבה ללמוד מוסר...

הוא לא ראה אפשרות ליתן לעצמו "פטור" ליום אחד בשנה, אלא אדרבה ראה חובה מיוחדת ביום הזה - "**זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים**" [1], לקיים בנפשו "לפני ד' תטהרו", כשהוא שופך דמעתו וזוחל ביראה ב"שערי התשובה"...

כך בעיצומו של היום הקדוש, כך באמצע ה"זמן" וכך גם ב"בין הזמנים", כשהוא משתדל גם באותם יומי דפגרא, לקבוע את זמן לימוד המוסר שלו בשעה שבע בערב, שעת לימוד המוסר הקבועה בישיבה.

- גם לשעת הקביעות היומית, היתה חשיבות במשנת המוסר של רבינו...

בקול תוגה ובשפתים דולקות

כך, כל ימיו אחז רבינו בלימוד המוסר, כשהלימוד הזה היה בעיניו כ"קדש קדשים", כחובת גברא, שאין הוא יכול לפטור עצמו ממנה, ולו יום אחד בשנה.

בהשראת רבותיו הגדולים, רבי המוסר, החזיק רבינו בכל עוז בשני חלקי לימוד המוסר, כפי שהורה זקן, רבינו "אור ישראל" מסאלנט, אשר קבע בה מסמרות והואיל להורות כי גם אחר העיסוק בחלק העיוני של תורת המוסר, הכולל את הידיעה וההשכלה בחכמת היראה, לידע דרך ד' ולהבין ולהשכיל בדרכי עבודתו, עדיין רחוקה ישועתו של האדם להביא יראת ד' אל קרבו ולעשות רושם בלבבו, כי בידיעות לבד לא יווסר האדם. ולפיכך, נדרשת לו לכל אדם, התעצמות בלימוד ספרי מוסר, בהתפעלות גוף ונפש ובקול מעורר עצב, המחממים את הלב ליראה את ד', כלשון הזהב של רבי איצל בלאזר ב"שערי אור" (מאמר ט), בה העמיד את שיטת רבו הגרי"ס זצ"ל:

"ולזאת, לתכלית קניית היראה, נחוץ שתהיה סגנון הלימוד בספרי מוסר, בהתפעלות הנפש, בלב נכון, בקול עצב, בשפתים דולקים, להרחיב את הרעיון בציור חושי, כי כח הציור מועיל מאד למוסר, לעורר הנפש ברגשת האברים, למשוך בקרבה דברים הנודעים מענשי הגויה והנפש וכו', אז יחם לבבו בקרבו

[1] כלשון הרמב"ם פ"ב מתשובה ה"ז.

ויסתער ויתרגש נפשו ויתפעלו כל חושיו, עד אשר הדברים יכו שורש במשכיות לבבו פנימה, להביא יראת ד' אל קרבו".

כזה היה לימוד המוסר של רבינו, כשהוא מאמץ בעבודתו המוסרית, לא רק את החלק העיוני של לימוד חכמת היראה, אלא - ובעיקר - את לימוד ספרי המוסר, בהתפעלות הנפש ובקול המעורר גוף ונפש.

כך, דבר יום ביומו, היה רבינו מתייצב על משמרתו במקומו הקבוע לו בהיכל הישיבה, ובקולו הגדול, קולה של ה"נפש חיה" שבקרבו, של ה"רוח ממללא" אשר באפו, היה לומד וחוזר ושונה פרקו בספרי המוסר היסודיים, כשהוא פורט על נימי כנור נפשו, וקולו הערב, המעורר, המרגש, ממיס את לבבות השומעים ומחדיר בקרבם יראת ד' טהורה.

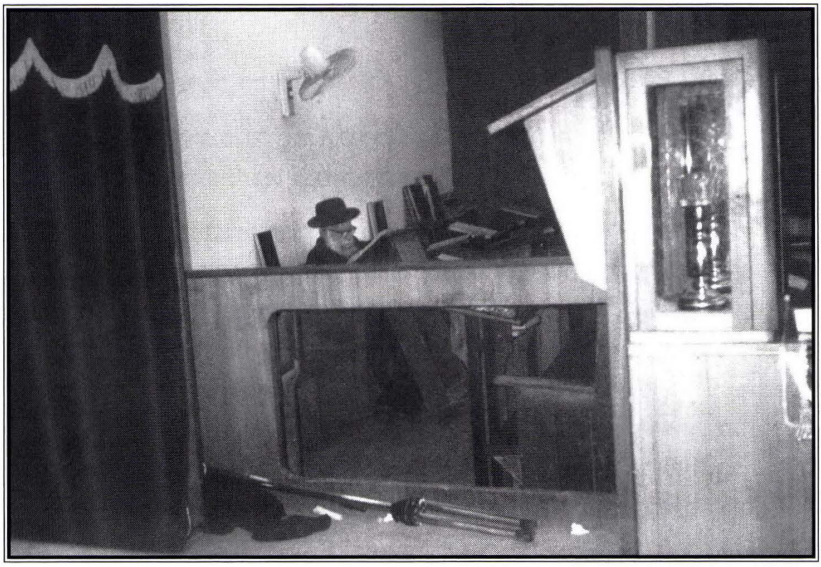

רבינו בלימוד מוסר במקומו בישיבה

נותן דמעיו כטל הרמון

מה נורא היה החזיון, כאשר לפרקים, בעיצומו של סדר מוסר, היה רבינו מתמלא כיסופין של דביקות בצור מחצבתו, וכל כולו היה נשטף בערגה אמיתית לזכות **"להתענג על ד' ולהנות מזיו שכינתו"**, או-אז היו רגשותיו גואים חוצה ובקול בכי עז

שהיה משתפך בחלל בית המדרש, היה חוזר שוב ושוב ברגשת לב על איזה מאמר מוסרי, עד שכל השומע קולו, נמס לבבו ויהי למים.

כך, ראו בניה של "כנסת ישראל" דחברון לנגד עיניהם, קיום חי ומוחשי של הקריאה הנרגשת שיצאה מפי כתבו של רבי איצל בלאזר ב"שערי אור", באופן וצורת לימוד המוסר, אשר הציב רבי ישראל סאלנט'ר:

"- - - ומה גם, אם לפעמים תביאהו לימוד המוסר בהתפעלות אל הבכי ועיניו ירדו פלגי מים, ויתן דמעיו כטל חרמון, אז רוח חדשה יותן בו ותבא יראת ד' כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו".

אשרי עין ראתה את רבינו בעבודתו! אשרי לב אשר נמס משמוע את קול מוסרו!

ומה יקרו דבריו של אחד התלמידים, הרב מנחם לוי שליט"א, שהיה רגיל לומר לחביריו, בני הישיבה הקדושה:

"גם מי שלא רוצה ללמוד מוסר, כדאי לו להכנס לסדר מוסר, כדי לראות את ר' הירש לומד מוסר. כי מי יודע היכן יראה אדם שבוכה בלימוד מסילת ישרים".

מצלצל כתוך אזניו כפעמון

והבכי, אכן פעל. לא רק על לב בעל השמועה, כי אם גם על לבות השומעים, כאשר דברי מוסרו שנאמרו בניגון המוסרי, נחקקו על לבם, לאורך ימים ושנים.

ואם יצאה מתחת קולמוסו של רבי איצל בלאזר, הקריאה הנוקבת לשנן את דברי המוסר כמה וכמה פעמים, **"עד אשר יהיה חרות על לוח לבבו ולטוטפות בין עיניו"**, באופן ש**"גם בלכתו בחוץ, ובשכבו על משכבו יצלצל המאמר הזה לתוך אזניו כפעמון"** - הרי שבכבשונו של רבינו, קיבלו הדברים מימד כפול ומכופל, כאשר המאמרים שנישנו על ידו, נחרתו גם על לוח לב תלמידיו, וכצלילי פעמון עדיין מצלצלים הדברים באזניהם, כביום שמעם.

"סימנים שלימים ב'שערי תשובה' - מעיד תלמידו הרה"ג ר' הלל ראם שליט"א - **זכורים עמדי עד היום הזה, מאותן שנים שזכיתי לישב במחיצתו**

בסדר מוסר. עשרות שנים חלפו מאז, אבל אותם קטעים שהיה רבינו משנן וחוזר ומשנן בקולו המיוחד, נקלטו עמוק בעצמותי".

כמותם, מתרפקים בערגה מאות מתלמידי הישיבה, על ה"סדר מוסר" של רבינו, אשר רישומו חקוק עד היום על לוח לבם -

"את הסדר מוסר של ר' הירש אי אפשר לשכוח!"

ואמנם, כבר בחיים חיותו של רבינו, היו בני היכלא דחברון מפטירים אחריו:

"אם מבקשים אתם לראות בדורנו, למה התכוון ר' ישראל בקבעו ללמוד מוסר בשפתים דולקות, צאו וראו כיצד ר' הירש לומד מוסר"...

שיעור המחשה לצורת לימוד המוסר

כזו היתה צורת לימוד המוסר של רבינו וכך עמד גם והנחיל לתלמידיו אהוביו, כשהוא מעורר אותם על הצורה הראויה של לימוד מוסר - **"בהתפעלות הנפש, בקול עצב, בשפתיים דולקים"**, כלשונו של רבי איצל בלאזר.

באחת משיחותיו, אף עמד והמחיש בקול ניגונו הערב, את הפיסקא הראשונה בפתיחת ה"מסילת ישרים" - "יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה, שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו" - כיצד היא נשמעת כשלומדים אותה בניגון של לימוד גמרא ואיך נשמעים הדברים כאשר הם נלמדים בניגון המוסרי, היוצא מן הלב.

כך נוכחו בני הישיבה לקלוט את חשיבות הניגון המוסרי, לעורר את הלב ליישר אורחותיו במסילה העולה בית א-ל, כשמעבר להמחשה הזו, הומחשו הדברים בצלילים הנוגים שבקעו ממקום שבתו של רבינו, כל שעת ה"סדר מוסר", דבר יום ביומו.

וסער מתחולל ברעיוניו

אם כך דברים אמורים בשאר ימות השנה, צא ולמד כיצד היה נראה ה"סדר מוסר" של רבינו בימי הרחמים והרצון, כאשר אש קודש ליהטה סביבו, וכולו אחוז התפעלות הנפש, עד שהיו רגשותיו משתפכים אל עבר פניו, ובקול בוכים כ"קול יבבא" דשופר,

שבקע מקרבו, היה מייסר עצמו במקל שבטו של רבינו יונה, כשכל תיבה ותיבה מורגשת שם, כמו במוחש:

"ישתונן כליותיו ויחשוב כמה רבה רעת מי שהמרה את יוצרו. ויגדיל יגון בלבבו וסער מתחולל ברעיוניו ויאנח במרירות לב - - - ומדרגות התשובה ומעלותיה, לפי גודל המרירות ועוצם היגון והיא התשובה אשר תבוא מדרך טוהר הנפש וזכות שכלה - - -"

כך היה נראה ה"סדר מוסר" של רבינו מעת התקדש חדש אלול, כאשר הפלצות שאחזה בו מקול הקורא קדוש אלול, נשאה פריה להתאמץ להתקרב אל ד', מתוך פחד ודאגה מאימת הדין.

קול מוסרו כקול השופר

ברם, לא רק את עצמו עורר רבינו בירחא דאלול, בהשתפכו כמים על דברי מוסרו של ה"שערי תשובה". הפלצות שאחזה בו בימי אלול, ליהטה את סביביו וכמו קראה לעומתם את הקריאה הנוקבת, הבוקעת ועולה מקול השופר:

"עורו עורו ישינים משינתכם והקיצו נרדמים מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם. הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם..."[2]

ויש גם תלמידים, אשר צלילי ה"מוסר" של רבינו בחדש אלול, חילחלו בקרבם עמוק עמוק, עד שלא רק בשעתו, ביום שמעם, נתעוררו מתרדמת הבלי הזמן, אלא בכל שנה ושנה, כד מטיא ההיא שעתא, צפות ועולות מאליהן אותן תחושות עמוקות של התעוררות לתשובה.

אם לא שמענו, לא האמנו, אבל כך נאמרו דברים מפי בעליהם.

היה זה בימי אבלו של רבינו. אל בית האבל, נכנס אדם לא מוכר, שהציג את עצמו בשמו, וסיפר את סיפורו:

---

[2] כלשון הרמב"ם פ"ג מתשובה ה"ד.

"למדתי לפני חמשים שנה בישיבת חברון, ומדי שנה - עד היום הזה - כאשר מגיע חדש אלול, נזכר אני בסדר מוסר של ר' הירש, והוא המעורר אותי לחזור בתשובה".

שקט השתרר לרגע בחדר, לנוכח שמיעת קול העדות המופלאה הזו. הכל השתוממו לשמוע, עד היכן הדברים שיצאו מלב אמת של רבינו, חדרו עמוק עמוק עד אין חקר...

ואז הוסיף אותו תלמיד, בוידויו האישי:

"אמנם, תפקידו של השופר של אלול לעורר את הלבבות. אבל אני, איני מתעורר כל כך מקול השופר, אבל הסדר מוסר של ר' הירש, מעורר אותי עד היום הזה!"

אותו תלמיד ותיק, אינו נמנה על אנשי המוסר, גם לא על אותם שתורתם אומנותם, אבל קול האמת, שחדר עמוק אל פנימיותו, כמו שב וזועק אליו ממעמקים, מדי שנה בשנה.

אוזן שומעת תוכחת חיים

מעבר ליסור העצמי בשבט המוסר, ממנו לא הרפה רבינו כל ימיו ולא פרק עולו מעליו אף ליום אחד, עוד הוסיף להטות אזניו באורח קבע לשמוע תוכחת חיים, מפי רבותיו הגדולים, חכמי המוסר המובהקים, מבלי לחסר ולו טיפה אחת של מוסר שאפשר היה לו לשאוב ממעיינם הטהור.

וכה, עשרות בשנים, מנערותו ועד זקנותו, היטה בקביעות את אזני לבו לשיחות המוסר של מרנן ורבנן גדולי המוסר - רבו המובהק רבי לייב חסמן זצ"ל, ראש הישיבה רבי יחזקאל סרנא זצ"ל, רבו ואלופו רבי אליהו לאפיאן זצ"ל, המשגיח רבי מאיר חדש זצ"ל והמגיד רבי שלום שבדרון זצ"ל.

בשנותיה האחרונות של תקופת בחרותו, אף זכה ליצוק מים על ידיו של אחד מענקי המוסר, הגאון רבי יצחק אייזיק שר זצ"ל, חתנו של הסבא מסלבודקא, אשר בראשית מלחמת העולם השניה עלה לארץ הקדש והתיישב בירושלים סמוך לישיבת חברון, שם השפיע מאור מוסרו המופלא על מבקשי הדעת מבני הישיבה דחברון ב"ועדים" שהשמיע במעונו, עד אשר יסד את ישיבת סלבודקה בגבעת רוקח שבבני

ברק, בשנת תש"ז.

אחד מתלמידי הישיבה מאותה תקופה, רבי שלמה הופמן שליט"א, מעיד כי לא הכל הורשו ליכנס אל אותם "ועדים". בעינו הבוחנת, בחר רבי אייזיק זצ"ל בקפידה, את הבחורים אשר מצא אותם ראויים לשמוע ולקבל מפיו את דברי מוסרו, כשבתוך אותה רשימה "מובחרת" הכליל גם את רבינו, באשר מצא את לבבו כ"כלי קיבול" נאמן לתורת המוסר.

כל אותן שנים דבק בו רבינו עד למאד, ורבי אייזיק - שהכיר במעלתו ועוד זכר לו חסדי אבות בלומדו בחברותא עם אביו רבי אברהם נח זצ"ל, בהלוסק - פתח בפניו את אוצרות רוחו והאציל עליו מהודו.

צמאונו הרב להיות שומע תוכחת חיים, הביא אותו לשים חלקו בין השומעים הקבועים לשיחות המוסר שנאמרו ב"בית המוסר" שבבית הכנסת "כלילת שאול" בשכונת "מאה שערים", כאשר ידידו הגה"צ רבי לייב פרידמן זצ"ל העמיד עצמו לדאוג להביא שמה את אישי המוסר שבדור, להשפיע מרוחם על קהל השומעים.

אף בערוב ימיו, לא מש רבינו מאהל מבקשי ד', כשהוא מטה אזנו בקביעות שבועית לשמוע תוכחת מוסר מפי איש המוסר הגה"צ רבי דן סגל שליט"א - תלמידו של המשגיח דפוניבז' רבי יחזקאל לעוונשטיין זצ"ל - כאשר חרף היות רבינו קשיש מיניה עשרות שנים, היה יושב בפניו כתלמיד בפני רבו, כמסופר לעיל בפרק "המשגיח".

וכך, היה רבינו, שותה בצמא את דברי מוסרם של ענקי הרוח, המה הגבורים אנשי השם, כשכל עצמותיו נעשים ל"חפצא" של שומע, והוא מקיים בנפשו את אותה עצה עמוקה אשר דלה מבארו של רבינו יונה (שע"ת ש"ב י):

"כאשר ישמע מוסר החכמים והמוכיחים, יקשיב וישמע ויכנע ויחזור בתשובה ויקבל בלבו כל דברי התוכחת ושלא יגרע דבר מדבריהם. והנה האיש הזה, ברגע קטן יצא מאפלה לאור גדול..."

חסר לי את התומר דבורה

עם היותו משתלם בעבודת המוסר, הוסיף רבינו גם להתעצם בחכמת המוסר כשהוא מתעלה למעלה למשכיל לידע דרך ד' ולהבין בעומק סוגיותיה של "יראת ד' היא חכמה".

משום כך, היו מצויים באוצרו עשרות עשרות של ספרי מוסר וספרי יראה, כאשר חלק נכבד מהם כלל אינם ידועים ומפורסמים, אבל הוא, שנתעלה למדרגות נישאות של "מבקש ד'", לא הניח צידה כל אפשרות של התלמדות, והירבה להעשיר את עצמו ולקלוט אל נפשו מכל חלקי תורת המוסר, עד שנעשה בעצמו ל"אוצר של יראת שמים".

בא וראה, עד היכן היו ספרי היראה חלק בלתי נפרד מעצם הווית חייו:

בשנותיו האחרונות, נכנס פעם רבינו להשמיע "ועד" מוסרי לבני הישיבה.

אך החל באמירת ה"ועד" וסכר דמעותיו נפרץ חוצה על דבר הספר הקדוש "תומר דבורה", שנעלם מביתו באותו פרק.

"**חסר לי את התומר דבורה**" - ביכה רבינו בסערת רוחו, כשכל הנוכחים קולטים את אשר עם לבבו. חשו שם בעליל שהרגשת האבידה, הינה למעלה מכל מושג. הכל הכירו, כי לא מדובר בהפסד דינר או איסר, אשר גם הוא לכשעצמו קשה בעיני האדם. הכל חשו, שגם אין הדברים אמורים במי שטבעה ספינתו בים, או אף במי שאבד כל עשרו ויצא נקי מנכסיו, אשר נפשו עליו תאבל ותכבד אנחתו. הצער, אשר אפף את רבינו על ה"תומר דבורה" שאבד הימנו, היה ממש כמי שמיצר על אבדן עצם מעצמיו. תחושת היגון, ניסרה שם בחלל החדר, עד שהיא נחרטה עמוק בלב השומעים וקבעה בתוכם רושם בל ימחה.

את עוצמת ההשפעה העמוקה של אותו "ועד", הטיב לבטא אביו של אחד התלמידים שנכח שם:

"קשה לומר שבני שיחי' שמע בישיבה הרבה שיחות מוסר. בתקופת לימודו, כבר היה המשגיח בא בימים, חלש בגופו. אבל אף על פי כן, יכול אני לומר שבזכות ר' הירש נעשה בני ירא שמים. אם מבקשים אתם לשמוע, כיצד? הנה דוגמא. כאשר בני שב הביתה ומספר בהתרגשות, אבא, ר' הירש בכה שחסר לו את התומר דבורה, הרי אין לך שיחת מוסר גדולה מזו, להשפיע על לב התלמידים".

אז נדברו ירא׳ ד׳

ולא את עצמו בלבד ביקש רבינו להשלים בתורת המוסר והיראה, אלא אף לתלמידיו, צמאי הדעת, ביקש להנחיל את התורה הזאת, כשהוא קובע עמהם לימוד בחברותא בספרי היסוד של חכמת היראה, כמו חברותא ללימוד ספר משלי עם פירוש רבינו יונה, חברותא ללימוד מסכת אבות בעיון, או ללימוד ספר ״חובות הלבבות״.

כך קבע תלמודו בתורת המוסר עם יחידים וכך גם לימד לרבים את תורת המוסר, ב״ועדים״ קבועים שמסר לחבורות מבני הישיבה, הן אותם שנקבעו על ידי הנהלתה הרוחנית של הישיבה, והן אותם שנתייסדו ביוזמת קבוצות תלמידים, שביקשו להתכנס אצלו כ״ועד״, להתחזק ביראת ד׳ ולעורר את עצמם ב״קבלות״ שונות, על פי הדרכתו של רבינו.

״ועד״ מיוחד קבע לו רבינו גם עם בוגרי הישיבה. ועד זה, שהתקיים במשך עשרות שנים, החל את התכנסותו בישיבה בשנת תש״ו. רובם של המשתתפים בו, נמנו על

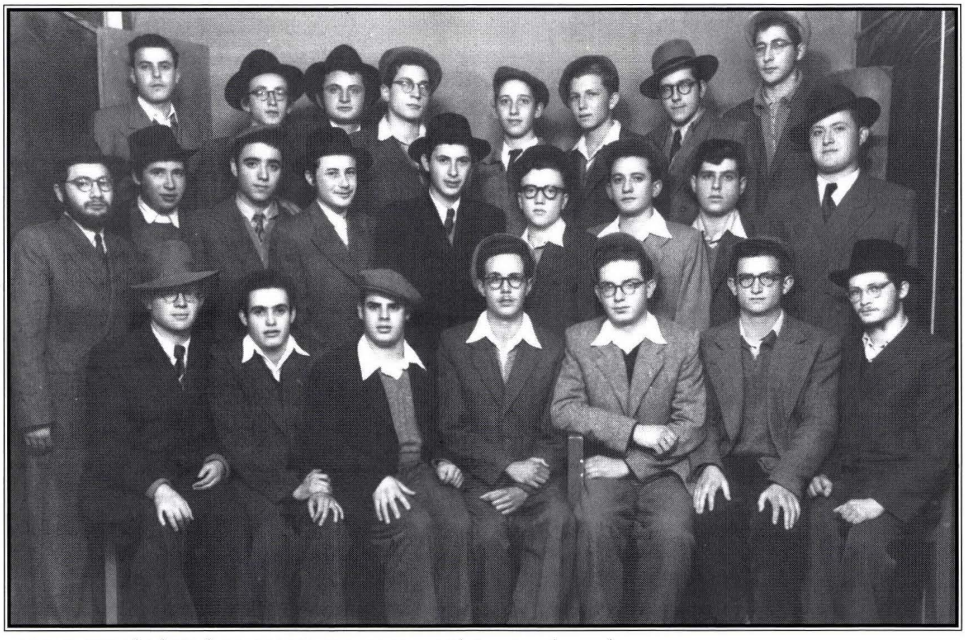

תמונת חברי הועד שנת תש״ו. מימין לשמאל: שורה עליונה- יוסף כהן, אפרים צמל, בצלאל רביץ, מרדכי קרשינסקי, משה מנדלוביץ, שמואל טרוביץ, יוסף חיים קופשיץ, יצחק אזרחי.
שורה אמצעית- אליהו גרינבלט, אברהם ברנשטיין, אליהו סופר, יהושע בקשט, אברהם כהן, פייבל וורהפטיג, שמואלי אברהם, משה קלינרמן, שמואל מירסקי. יושבים: בצלאל אוירבך, אברהם לוי, ירוחם אדלר, דוד בומגרטן, מאיר הוניגסברג, צבי שפירא, שמואל פוחביץ.

תלמידים שהתחנכו בצעירותם בישיבת "תפארת צבי", כשאליהם נלוים עוד בני עליה מקרב בני הישיבה. רוב מנין של בני ה"ועד" הזה, היו תלמידים שנתייחדו בהתמדתם בלימוד התורה ועלו ונתעלו, עד שהיו לבחירי הישיבה.

מפרק לפרק, היו בני ה"ועד" מתכנסים גם לשמוע "חבורה" מפי רבי דוד פינקל, בנו של רבי משה פינקל בן מרן הסבא מסלבודקא. וכשחלה רבי דוד במיטב שנותיו, החליטו בני ה"ועד" להרבות "חיזוק" לזכותו, כשהם מוסיפים קביעות לאמירת "ועדים" להתחזק במעלות היראה. "ועדים" אלו המשיכו

רבי משה פינקל

מימין (במזרח) רבי יחזקאל סרנא החתן רבי דוד פינקל רבי אליעזר גולדשמיד
בספסל יושב רבי שמחה זיסל ברוידא ממולו רבינו ולשמאלו רבי חיים סרנא

רבי דוד פינקל

להתקיים, גם כאשר נסתלק רבי דוד לבית עולמו, כשבני ה"ועד" מוסיפים תדיר להתעלות למעלה למשכיל ביראת ד' טהורה.

הרוח החיה באופנים

אף לאחר שזכו בני אותו "ועד" להקים בתים בישראל וכל אחד פנה לדרכו והתיישב במקומו, לא נתבטלה קביעותם. אחת לחדש או יותר, היו מתוועדים יחדיו ונדברים איש אל רעהו ב"חיזוק" עניני היראה, תוך קבלת "קבלות" בכוונת התפילות, בשמירת הלשון וכיוצא באלו, כשהרוח החיה באופני ה"ועד", היה רבינו, שאם כי ראה את עצמו אך רק כאחד מן המנין, אבל הוא אשר נסך את העוז והחיל לקיומו של ועד זה.

אחת לחצי שנה, היו בני ה"ועד" מתכנסים בביתו של מרן המשגיח רבי מאיר חדש זצ"ל, כשגם שם, ראה רבינו את עצמו רק כאחד מן המנין, עם שלאמיתו של דבר היה הוא - ברוחו המשכלת ביראת ד' - העושה והמעשה בהתנהלות ה"ועד".

אחד מן המיוחדים באותה חבורה קדושה, היה הגאון רבי שמואל טרוביץ זצ"ל, ראש ישיבת "כנסת מאיר" בראשון לציון, תלמיד חביב לרבותינו הגדולים ראשי הישיבה הקדושה דחברון, מוריה ומאוריה.

בעודו בשיא תוקפו, נפל רבי שמואל למשכב והוזקק לצאת אל הגולה לטיפולים רפואיים. אדהכי והכי, נקבע מועד כינוס ה"ועד" - בביתו של רבינו - ביום ח"י בניסן, ג' דחול המועד פסח תשנ"ו. משנודע, כי רבי שמואל עומד לשוב לארץ הקודש, קיוו כל בני ה"ועד" ורבינו בראשם, להשתתפותו האישית של אותו איש חמודות, אוצר המעלות. אך למגינת לב, בו ביום הגיעה השמועה המרה על הסתלקותו של רבי שמואל זצ"ל.

נסתם הגולל על אותו איש מופלא בתורה ובמוסר, ועמו גם יחד נסתם הגולל על אותו "ועד" מופלא לתורה ולמוסר, אשר משך יובל שנים שימש כציר בחיי התורה והמוסר של אותה חבורה קדושה, אשר בכחו של ה"אז נדברו יראי ד" נתעלו במעלות השלימות, כשרבינו, בעוז רוחו, תורם את החלק הארי במטרותיו הנשגבות של ה"ועד".

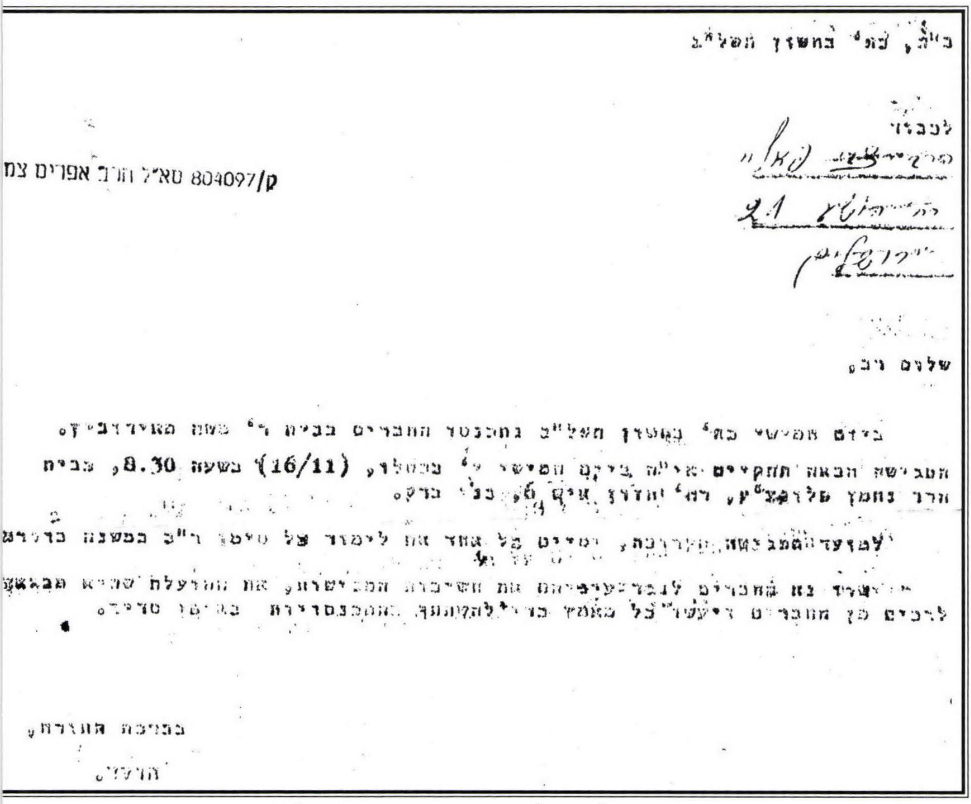

הזמנה לרבינו להתכנסות הועד בשנת תשל"ג

אוצר של ידאה

מתוך התכנסיות אלו של בני ה"ועד", יצר רבינו גם קביעות מיוחדת של "חברותא" עם אחד מבני החבורה, הרה"ג ר' אליהו סופר שליט"א, ללימוד ספרי מוסר וספרי מחשבה.

משך כשלשים ושתים שנה, ישב רבינו עם החברותא שלו ועסק בלימוד עיוני של חכמת המוסר. מתחילה קבעו לימודם פעמיים בשבוע ובתקופה יותר מאוחרת - אחת לשבוע, כשכך או כך, היה הלימוד בקביעות וברצף, כאשר בכל פעם שזכו לסיים אחד

מן הספרים, היה רבינו מתמלא אושר וכשכולו אחוז התלהבות היה מרבה לדבר אודות חשיבות ענין הקביעות, כשהוא מציין ברוב קורת רוח את מאמר שלמה בחכמתו:

"קובץ על יד ירבה".

כך זכה רבינו ללמוד וללמד בעיון, מריש ועד גמירא, את ספרי היסוד לחכמת היראה, כמו ספר משלי עם פירוש רבינו יונה, ספר "חובות הלבבות", הקדמת הרמב"ם למסכת אבות הנקראת "שמונה פרקים" לרמב"ם, "שערי תשובה" לרבינו יונה, "בית אלקים" למבי"ט, "יערות דבש" לרבי יונתן אייבשיץ, "שמירת הלשון" לבעל החפץ חיים, ועוד מספרי היסוד של "יראת ד' ראשית דעת". ברוב עמלו בהם, זכה לקנות את דבריהם ז"ל קנין לנפשו, עד שנמסרו בידו המפתחות החיצונות לפתוח בהם את השער לד' - שערי התורה והעבודה, ועלה ונתעלה להיות מושל ביראה, הנתונה תחת כנפי הבחירה.

ובמקום גדלותו שם אתה מוצא ענוותנותו, שאף על פי שהיה מלא וגדוש בתורת המוסר וזכה להבין יראת ד' ולהשכיל בדעת אלקים, מכל מקום מנע עצמו מליתן פומבי לחכמתו הגדולה והטמין עצמו מלדבר בחכמת היראה והמוסר בפני רבים.

על כן יאמרו המושלים

ואף על פי שראה רבינו עצמו כמי שאינו ראוי לדבר דברי חכמה בקהל עם, עם זאת היו גם מקרים אחדים, בהם ניאות להשמיע דברי חיזוק בפני בוגרי הישיבה, ליישר אורחותיהם בפלס היראה.

באופן מיוחד, ראה חובה לנפשו, לחזק את צבור חניכי הישיבה יושבי העיר בני ברק, אשר קבעו בית תפילתם ומקום תורתם בבית המדרש דיוצאי ישיבת חברון שבטיבורה של שכונת "זכרון מאיר". משום כך, מפקידה לפקידה, כאשר ירד לשבות בבני ברק אצל בניו שליט"א, היה מאריך פסיעותיו כברת דרך, כדי לערוך תפילותיו בין כתלי בית המדרש דיוצאי חברון, ולהשמיע שם ברמה את קול ד', קול המושלים ביצרם, הקוראים ואומרים "בואו חשבון!"

גם בטרם התקדש חדש אלול, היה רבינו משמיע שם שיחה מוסרית, כשהוא מעורר את לב השומעים על דבר התשובה, תוך שהיה מדגיש את החובה ללמוד בימי אלול שער שלישי מספר "שערי תשובה", בו הולך רבינו יונה ומפרט את איסורי התורה

ואיסורי דרבנן, לפי דרגת חומרתם, למען ידע בעל התשובה את חטאתו אשר חטא, כמה הגדיל לאשמה בה, כלשונו שם:

"כי ראה ראיתי, רוב העם(!) חושבים על כמה פשעים כבדים כי הם קלים, ועל חייבי מיתות וכריתות כי הזהירות בהם יתרון הכשר או מדת חסידות ונכשלים מבלי משים ואין תוכחת וכו', על כן הוצרכנו להזהירם ולגלות אזנם על חומר עבירות רבות וכי יש במצוות הקלות דרכים וצדדים רבים לכליון חרוץ ואבדן הנפש".

והיה רבינו עומד שם ומתריע באזני תלמידיו, יושבי בית המדרש, על הסכנה הנוראה, אשר בהעלם ידיעת איסורי התורה וחומר עונשם:

"הלא יש דברים שהנכשל בהם אין לו חלק לעולם הבא, וישנם אנשים שאינם יודעים כלל שאותם דברים הינם בכלל עבירה, ואיך יעשו תשובה? מי שאינו לומד את השער השלישי של שערי תשובה, כיצד ידע על מה להתודות ולעשות תשובה?"

רבינו אף הוסיף וקרא אל עבר חברי בית המדרש:

"שאלתי לתלמידי חכמים רבים, לָמַה התכוון רבינו יונה באומרו שיש חייבי מיתות וכריתות שרוב העם חושבים שהם יתרון הכשר ולא ידעו לענות. אם היו לומדים שער שלישי של שערי תשובה - היו יודעים!"

אף הוא התקין, שבכל שבתות חדש אלול, יעסקו יושבי בית המדרש דיוצאי חברון, בלימוד הלכות תשובה לרמב"ם, בחינת "שואלין ודורשין בענינו של יום, הלכות חג בחג". חובת התשובה, היא ענינו של יום דחדש אלול, אם כן - גרס רבינו - הרי השאילה והדרישה בעניני התשובה, הינם חובת היום.

כך, משך שנים ארוכות, שבתות הימים האלה - ימי "אלול" - נזכרים ונעשים ביני עמודי בית המדרש דיוצאי חברון, בלימוד משפט התשובה, בדיבוק חברים ובפלפול התלמידים, כדת של תורה, כשרוחו הגדולה של רבינו חופפת על יושבי בית המדרש, להעמידם בקרן אורה בדרישת "בואו חשבון", ולפלס מעגלותיהם ליכון לקראת אלקי ישראל, כי בא לשפוט את הארץ.

רבינו משתתף בסיום הש״ס שנערך בביהמ״ד דחניכי חברון בבני ברק. מימין לשמאל: רבי עקיבא ויספיש (מסיים הש״ס), רבינו, רבי מאיר חדש, רבי שמואל הלוי וואזנר נושא דברים, רבי נתן זוכובסקי

החי עם חשבון הנפש, ימצא חסרונות כעצמו

התביעה הנוקבת של "בואו חשבון", היתה מופנית בראש ובראשונה כלפי עצמו. כי הוא לא רק השתלם בחכמת המוסר בדעת משכלת, ולא רק התעסק בלימוד המוסרי בהתפעלות הנפש, אלא - ובעיקר - בנה את עצמו כאישיות מוסרית, שצעדיה מדודים ב"חשבון נפש" תמידי. הוא למד מוסר כדי להיות ירא שמים, כדי להיות איש מרומם, בן עליה, העולה ומתעלה תמיד בסולם העליה של רבי פנחס בן יאיר.

ומעשה שהיה בתלמיד חכם אחד, שהיה ידוע כמיוחד בחסידות ופרישות, אשר נסתלק לבית עולמו בדמי ימיו. והנה, עברה שמועה בקרב המחנה, כי קודם הסתלקותו, התבטא כי הוא תולה את נוראות מצבו, כעונש מן השמים על שהחל לעסוק בחכמת הנסתר קודם הגיעו לגיל הבינה. התפעלתי מאד - מספר הרב יצחק קמינר שליט"א - שלאחר פשפוש המעשים, לא מצא אותו צורבא מרבנן שום דופי, פרט לתליה זו ובאתי לספר את הדברים באזני המשגיח.

תגובתו של רבינו, העידה על עצמו הוא:

״שמע נא, אינני מדבר אודותיו. הוא ודאי היה צדיק גדול מאד. אולם דע לך, אדם שלומד מוסר וחי עם חשבון הנפש, ת מ י ד ימצא בעצמו חסרונות הפוגמים בשלימות נפשו! לא יתכן אחרת״...

כך, מבין שיטי דבריו של רבינו, אתה למד מה היה הוא, ועד כמה ביטא בדבריו את הנהגתו עם עצמו, כשהוא שם אורחותיו תמיד, עד שראו בו התגלמות חיה של דברי ה״מסילת ישרים״, בבארו את דרכי קנית מעלת ה״זהירות״:

״לשלמי הדעת, תהיה להם ההערה, במה שיתברר להם כי רק השלימות הוא הדבר הראוי שיחמד מהם ולא זולת זה ושאין רע גדול מחסרון השלימות וההרחקה ממנו וכו׳, מה שהוא להם צרה גדולה ורעה רבה. על כן לא יבחרו אלא להרבות בהם ולהחמיר בכל תנאיהם ולא ינוחו ולא ישקטו מדאגה מדבר פן יחסר מהם מה שיגיע אותם אל השלימות אשר הם חפצים״.

המוסר - יוצר כנפים

אף לתלמידיו, ביקש רבינו להנחיל את השאיפה הזו לשלימות, וכיון שידע שאין דרך אחת להשיג אותה לולא לימוד המוסר והתבוננות עצמית מתמדת ב״חשבון הנפש״, השתדל לדבר על לב התלמידים להתאמץ בלימוד המוסר.

כאשר ארע שאחד התלמידים התבטא פעם בפניו, כי הלימוד המוסרי קשה עליו וכי הוא מרגיש שהמוסר קוצץ לו את הכנפים, קרא רבינו לעומתו ואמר:

״המוסר - יוצר כנפים!״

האימרה הזו, היתה פרי של עבודת המוסר העצמית שלו, עד שחש בנפשו כי רק בכח הלימוד המוסרי, רק בכח עבודת המוסר, יש ביד האדם להגביה עוף, לנסוק למרומי השלימות. ובשוקדו על תקנת תלמידיו, שאף להנחילם את מה שזכה הוא בעמל נפשו.

לתלמידים אחרים, שנקראו על ידו להתחזק בלימוד המוסר, היה רבינו מדגיש את ה״לשמה״ שבלימוד המוסר, לעומת לימוד הגמרא:

"לימוד המוסר זהו לימוד לשמה. אין בו שום כבוד, ואדרבה פעמים לועגים לו".

"מבשרי אחזה" - מפתח ללימוד המוסר

שוב מעשה בתלמיד, שהתבטא בפני רבינו, שאין הוא מסוגל ללמוד מוסר. רבינו טיכס עצות בנפשו, כיצד להעמיד את התלמיד על מקומו הנכון.

אם התלמיד אינו לומד מוסר מתוך ספרי המוסר, יש ללמדו מוסר באופן מוחשי, בחינת "מבשרי אחזה" - גרס רבינו, והשתדל מאחורי הקלעים שאותו תלמיד יתוודע בעצמו לצורך הגדול שבלימוד המוסר.

לשם כך, פנה רבינו אל אחד העסקנים בשטח הרפואה וביקש הימנו לדבר על לב התלמיד שיבוא איתו באורח קבע לבקר את החולים המאושפזים בבית החולים "הדסה". מתחילה, ביקש הבחור להשתמט מקיום משאלת העסקן, אך לבסוף הואיל לצאת עם העסקן לביקור חולים. ידע רבינו, כי המפגש הקבוע עם החולים, על יסוריהם ומכאוביהם, ישמש בהכרח מעין פתיחה ללימוד המוסר.

וכך הוה. אט אט, עמד התלמיד על דעתו והשכיל להבין כי במסגרת התחנכותו בין כתלי הישיבה, עדיף לו ללמוד מוסר מפי כתבם של גדולי בעלי היראה, מאשר לחוות את ההתייסרות ולחזותה למול עיניו...

מוסר בלא מוסר

עם מאמציו הכבירים לכוון את תלמידיו בתלמי המוסר, ידע רבינו לאזן את הדברים במאזני צדק ולייחד את העבודה המוסרית במקומה הראוי לה בכלל עבודת ד', כ"קב חומטין" של ה"כור חיטין".

עד כמה נשקלו הדברים באבני צדק, מספר תלמידו הרב יצחק קמינר שליט"א:

היתה לנו קביעות שבועית לשמוע "ועד" מפי המשגיח, בו השתתפו חמשה תלמידים. מכיון ששעת ה"ועד", היתה קבועה למחצית השעה האחרונה של סדר ראשון, שעה בה נאמר פעמיים בשבוע שעור כללי מפי ראשי הישיבה, נקבע איפוא ה"ועד" ליום בו אין מתקיים שעור כללי.

השיעור הכללי הראשון של רבי אברהם פרבשטיין (י״ט חשון תשכ״א)

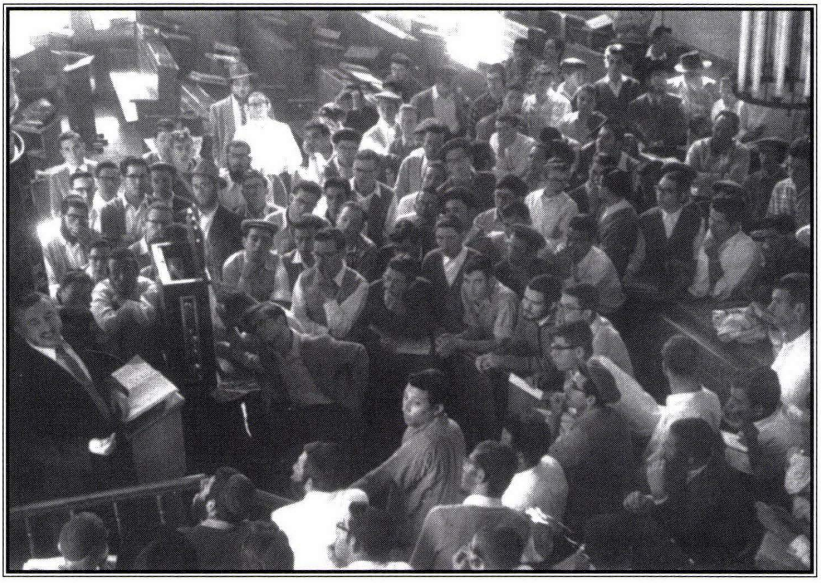

השיעור כללי הראשון של רבי שמחה זיסל ברוידא (יום א׳ ט״ז חשון תשכ״א)

באחד השבועות, לא התאפשר קיום ה"ועד" בימים בהם לא נאמר שעור, והברירה היחידה לקיום ה"ועד" היתה ביום בו התקיים שעור כללי בהיכל הישיבה. בירור מהיר בין חמשת המשתתפים העלה, כי אין בדעתו של אחד מהם להשתתף בשעור, אלא דעתם להמשיך את "סדר" לימודם, איש איש עם החברותא שלו.

מאחר ואיש מאתנו לא סבר להשתתף בשעור, העלנו בעדינות בפני המשגיח, את הרעיון לקיום ה"ועד" באותו יום, בשעת ה"שעור כללי", כדי שלא תתבטל קביעותו השבועית של ה"ועד".

כשחיוך אופייני נמחה משפתיו, הגיב רבינו מיידית במילים נוקבות:

"זהו מוסר בלא מוסר".

כי על כן, רבינו ידע את המידה של ה"קב חומטין", והוא גם הכיר את הגבולות שבין תורה למוסר ועמד על המשמר לבל יטושטשו התחומין.

משום כך - הדגישו רבים מתלמידיו - על אף היותו כל-כולו מוסר, "מוסר'ניק" בלשון ה"עמך", מכל מקום לא העיבה עובדה זו על שמחת החיים שלו, להיות שמח בעצמו ולהיות משמח את הבריות. שכן, הליכותיו מדודים היו בפלס, לפי דרישת התורה.

דמותו של רבינו - כהוכחה ניצחת לתועלת של תנועת המוסר

כך עמל רבינו כל ימיו לפסוע נכונה בשבילי המוסר, לאורם של רבותיו הגדולים, רבי המוסר, עד שהיו הכל רואים בו דמות מעוצבת בדפוסי המוסר, כפי אשר ביקש רבי ישראל סאלנט'ר להעמיד מקרבה של תנועת המוסר.

ואם יש את נפשך לידע עד היכן היו הדברים ניכרים בעליל, צא ולמד מעדותו של תלמידו הרב יוסף פוטרמן שליט"א:

בימי בחרותי, כתלמיד צעיר בישיבה, היה די נפוץ בין בני הישיבה, הויכוח על התועלת שבהקמת בתנועת המוסר - בכלל ועל אסכולת סלבודקא - בפרט. רבות היינו מתדיינים, מה חידשה בעולם תנועת המוסר, מה היה לולא היתה קמה התנועה, האם הועילה בהקמתה, או חלילה להיפך.

בין בני הישיבה שנשאו ונתנו בדבר, נמצאו כמה מתנגדים חריפים, שהיו מלאים טענות על תנועת המוסר, אשר לפי דעתם הביאה נזק בכנפיה. כדרכם של תלמידים,

זה סותר וזה בונה, זה מקשה וזה מפרק. פיותיהם של המתנגדים לא נסתמו, עד שנשמעה כנגדם טענת המיימינים:

"האם לולא תנועת המוסר, היה ר' הירש יכול להיות מה שהוא?!"

כאן נסתמו טענותיהם. דמותו המופתית של רבינו, הפריכה מכל וכל את טענת אותם מתנגדי המוסר, חרף היותם ביקורתיים בעצם טבעם - ומה עוד בתוקף ימי נעוריהם - כאשר הכל ראו בו ברבינו, אדם שלם, ואף עמדו להכיר מתוך מעשיו המזוככים, מבעד להנהגתו המופלאה, מהיכן יצא הדבר - - -

פרק י"א

במחיצתו של ה"לב אליהו"

על משמרתו בעוז - ביום קרב

קעלם דליטא.

מלחמת העולם הראשונה בעיצומה. העולם סוער ורועש. דם ואש ותמרות עשן, עוטים את כל חבל ליטא, הנכבשת מידי הרוסים, על ידי צבאות הגרמנים. המלחמה אינה פוסחת גם על העיירה קעלם, על יהודיה הנכבדים ועל תלמידי בתי מדרשותיה - ה"תלמוד תורה" הגדול מיסודו של הסבא מקעלם זצ"ל והישיבה לצעירים מיסודו של הגאון הצדיק רבי אליהו לאפיאן זצ"ל, תלמיד ישיבת לומז'א וחניך ה"תלמוד תורה" דקעלם, אשר עוד זכה לצקת מים על ידיו של הסבא רבי שמחה זיסל זצ"ל, כשהוא מתאבק בעפר רגלו ושותה בצמא ממעינות חכמתו ומוסרו.

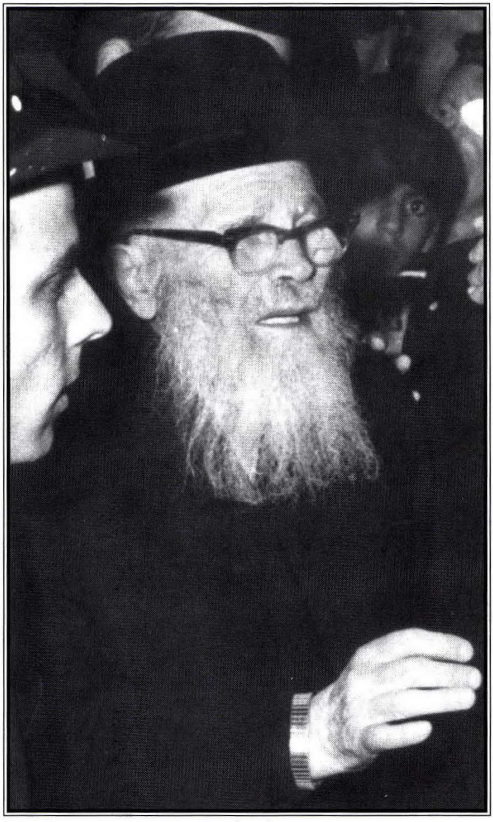

ר' אליי לאפיאן

- - - צבאות הגרמנים קרבו אל העיירה קעלם לכובשה מידי הרוסים.

הקרבות העזים שפרצו בתוך העיירה ופגזי התותחים שנפלו על בתיה ועל יושביה, הניסו את התושבים אל כפרי הסביבה, עד יעבור זעם, כשבתוך הגולים גם קהל עדת חברת "חיי אדם" דקעלם, אשר רבי אליהו כיהן כרבם והאציל עליהם מרוחו הטהורה.

אבל לא איש ענק רוח כרבי אליהו לאפיאן, יעזוב את משמרתו. נפשו כמהה להוסיף ולגדל עדרים לתורה וליראה ברוח האסכולה הקלמאית, ממנה ינק הוא את תורתו ויראתו. והוא אכן נשאר בקעלם. באותו יום בו פלשו צבאות גרמניה על העיירה, הגיע רבי אליהו כבכל יום למסור את שיעורו לתלמידי ישיבתו, כשהוא מחזק את רוחם בדברי ר' עקיבא לפפוס, שעה שהמשיך לעסוק בתורה, חרף גזירת מלכות הרשעה.

כך, בגבורת נפש עילאית, עודד ר' אליהו את תלמידיו, להתעצם בעסק התורה, חרף הסכנה האופפת אותם. אבל, לא ארכו הימים ותיכף אחר כיבוש קעלם, התפזרה הישיבה על כרחו, כשרוב תלמידיה נמלטו אל מחוץ לעיירה.

קול ד' יחיל מדבר

אולם, רוחו האיתנה של ר' אליהו לא שקטה. לבו הרוגש, לא נתן לו מנוח, כאשר נוכח לראות שמחמת המלחמה וזעזועיה, נתמעטו הלבבות וכמעט אין דורש חיזוק הדת ואין מבקש להקלט באהלה של תורה.

כיון שכך, יצא בעוז למסע התעוררות בערי ליטא, כשמטרתו כפולה - לקבץ שנית את התלמידים ולהשיב עטרת הישיבה ליושנה, ובד בבד - לעורר את הציבור לחיזוק הדת וללימוד התורה, שלהם ושל בניהם אחריהם.

במלוא עוזו, הסתער ר' אליהו על ערי הסביבה בדרשותיו החוצבות להבות אש והיוקדות חכמה ומוסר, כאשר תוכנם קורא להתעוררות לתשובה. דרכו בקודש היתה אז, להתעכב יומיים-שלשה בכל עיר ועיר, כשבכל יום היה מקהיל קהילות ברבים ודורש ברצף משך שעתיים-שלש, רעיונות מוסריים מלאים דברי התעוררות, הכובשים את הלבבות.

בחום ליבו ובגבורת קול הארי שלו, אשר היה מלווה בניגונו המעורר, היה חודר אל מעמקי הנפש ומשפיע על קהל שומעיו הרבים, להתעורר לשוב אל ד', אל תורתו

ואל יראתו, כאשר בתוך כך עלתה גם בידו לקבץ פזורי תלמידיו ולהשיב על תילה את הישיבה לצעירים בעיירה קעלם, כשהוא שב לנהלה ברוח המוסר, כפי שקיבל מרבו הגדול, הסבא מקעלם זצ"ל.

ר' אלי' בסוד שיח עם המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין

ארי עלה מכבל

ירושלים ת"ו, תש"י.

שלשים וחמש שנה אחרי.

היכל בית הכנסת הגדול בשכונת "זכרון משה", התמלא על כל מבואותיו. מבעוד יום, כבר עברה השמועה בקרב המחנה, כי בשבת קדש עומד לישא מדברותיו הארי החי אשר עלה מבבל, והמוני בני ירושלים נקבצו ובאו אל היכל בית הכנסת, כשהם יושבים צפופים ומאזינים רווחים לקול מוסרו של ר' אלי', אשר הפליא את כל שומעיו בדברים חוצבים להבות אש, שיצאו מליבו הטהור.

שוב רעם קולו - קול הארי. שוב ניתוזו מכבשונו ניצוצי אש, כאשר באמנה אתו מימים ימימה, במרחביה של ליטא התורתית. אור חדש האיר על ציון. דרך חדשה נסללה בתוככי ירושלים, אנשי ירושלים, לא ידעו עד כה צורה שכזו של דרשה מעוררת, בדרך המוסרי ובניגון דרשני נלהב.

הדבר היה לשיחה בעיר הקודש, כי התנוצץ כוכב חדש בשמיה הרוחניים של ירושלים, כאשר משיחה לשיחה, נתגלגלו ובאו שמועות על דרשותיו המאליפות בגולת ליטא, לשם היו נוהרים האלפים להטות אזניהם לשמוע אמרי מוסרו, כשהם יושבים רתוקים משך שעות לדבריו הנאמרים באמת ושותים בצמא כל טיפה וטיפה של חכמה ומוסר מן הים הגדול, שסער ברגש הומה והציף את כל סביבותיו בטוהר מימיו הנאמנים.

"עשירי יהיה קדש"

משאך זרח אורו של רבי אליהו לאפיאן על בני ירושלים, עלו ובאו אל אכסנייתו - אשר בבית גיסו הרב הצדיק רבי ישראל לוריא זצ"ל - משלחת מנכבדי בעלי המוסר, וביקשו הימנו כי ישמיע שיחה מוסרית ב"בית המוסר" שבבית הכנסת "כלילת שאול", אשר בבנין ישיבת "מאה שערים".

מתחילה, סירב ר' אלי' בהחלטיות, כשהוא מנמק את דעתו:

"באתי לארץ ישראל לשמוע ולא להשמיע!"

ואף על פי שניאות להשמיע מדיברותיו בפני עם ועדה בבית הכנסת "זכרון משה", לא עשה כן, אלא מפני שחש בנפשו רגשי הכרת הטוב לגיסו בעל אכסנייתו רבי ישראל לוריא, ה"מגיד שיעור" הקבוע בבית הכנסת "זכרון משה", אבל מעבר לזאת ביקש להיות "שומע" ולא "משמיע".

אולם, בעלי המוסר של ירושלים, לא נכנעו. נפשם כמהה להתעלות בקיום חובת האדם בעולמו, לאורו של איש המוסר, משרידיה של קעלם. הם ערכו עמו דין ודברים, שנמשך כשעתיים, עד שהוכרעה הכף ור' אלי' נענה להזמנתם.

למן אותו יום והלאה, נתרכזו סביבו חוג מצומצם של אנשי מעלה, בעלי קומה בדעת וביראת ד', כשהם עורכים ב"בית המוסר" סדר עבודת יום "עשירי יהיה קדש", בהנהגתו המוסרית של ר' אלי', כאשר מדי יום "עשירי", היה משמיע את שיחתו המוסרית, וקובע עת לקבלת "קבלות" ו"תקנות" לאנשי הועד.

משפיע מרוחו כישיבותיה של ירושלים

במקביל, הגיעה אל רבי אליהו משלחת תלמידי חכמים מאת הגאון רבי משה ברנשטיין זצ"ל, ראש ישיבת קאמניץ בירושלים, אשר הזמינה אותו להשמיע בקביעות שיחות מוסר לפני בני הישיבה.

מכיון שכבר קיבל עליו ר' אלי' לשוב ולהיות "משמיע" דברי מוסר באוירא דארץ ישראל, נטל על שכמו את התפקיד הזה, להשמיע שיחות מוסר בהיכלה של קאמניץ, כשהוא עובר להתגורר בבית חתנו הגאון רבי קלמן פינסקי זצ"ל, שדירתו שכנה בבנין ישיבת קאמניץ.

כך עשה ר' אלי' ארבע שנים בין כתלי הישיבה הגדולה דקאמניץ, כשהוא משפיע מרוחו הכבירה על בני הישיבה ומאציל מהודו על כל אנשי הסביבה, שהיו נאספים ובאים להאזין לקול דברי מוסרו, אשר כבשו את מבצרי הלב ופילסו נתיבות בדרכי היראה.

משיצא קוו של ר' אלי' כמשפיע מוסרי רב כח, נקרא על ידי הנהלת ישיבת "תפארת צבי" - ה"ישיבה קטנה" של קהל בני ליטא בירושלים - לבוא בשעריה ולהשפיע משגב רוחו על תלמידיה.

ר' אלי', העמיס על כתפיו גם את המשא הרוחני הזה, להשפיע מרוחו הכבירה על תלמידי ישיבת "תפארת צבי", שהתנהלה בראשותו של הגאון רבי יחזקאל פרצוביץ והגאון רבי מיכל שלפוברסקי זצ"ל, תלמידו של ר' אלי' משכבר הימים, מתקופת כהונתו בראשות הישיבה בקעלם.

משנכנס ר' אלי' בשערי היכל "תפארת צבי", וראה את התלמידים הצעירים הוגים בכל כחם בתורה, הגיב ואמר:

"לומדים מצוין, אבל צריך להתחנך גם לתפילה!"

ריקוד בישיבת תפארת צבי, מימין לשמאל: המזכיר רבי אליעזר רקובסקי, רבי יהודה קרביץ, רבי מיכל שלפוברסקי, רבי יחזקאל סרנא, רבי יצחק ויסקי, רבי יעקב קורלנסקי.

כיון שכך, קבע עצמו להתפלל בצוותא חדא מדי יום ביומו עם התלמידים הצעירים של "תפארת צבי", כשהם מושפעים עד מאד מצורת התפילה המיוחדת שלו, אשר בהיותה נעשית בלהט קודש ובניגון מרטיט, קבעה בלבבם מהי צורתה השלימה של תפילה.

בישיבת תפארת צבי

וקולו נוהם כארי "ולא תתודו"

בנהימת קולו הארי ובנעימת קולו הערב, החדיר רבי אלי' אל הלבבות הרכים של תלמידי "תפארת צבי", את יסודות האמונה הטמונים בחלקי התפילה, לפרטיה, ומה גם בשעה שהיה קורא את שמע, כשקולו המרתית מזעיק את השומעים לאהבה וליראה את ד' בכל לבם, בכל נפשם ובכל מאודם.

ביחוד, נדרכו הלבבות, כשהיה ר' אלי' פותח בפרשת ציצית. התלמידים, רובם ככולם כבר סיימו לקרוא את שמע, סביב שקטה נחה האוירה וכולם דרוכים באימה ומקשיבים בדממה לקול היוצא מפיו, וכמו פתאום קול רעם אדיר מתגלגל בצעקה:

"ו-ל-א ת-ת-ו-ר-ו א-ח-ר-י ל-ב-ב-כ-ם ו-א-ח-ר-י ע-י-נ-י-כ-ם..."

כך היה מקצע כל תיבה ומטעים כל מילה, עד שהיו כמו שומעים גם את פירוש המילות יוצאות מפיו והיתה הקריאה נוקבת כל חדרי לב תלמידיו ומעוררת אותם לקבוע לעצמם "חיזוק" בשמירת העינים...

השפעתו המוסרית בין כותלי ישיבת חברון

השפעתו הרוחנית של ר' אלי', בקרב עולם התורה אשר בעיר הקודש ירושלים, הלכה ונתעצמה מיום ליום, כשרוח המוסר אשר פיעמה בקרבו בכל עוז, סוחפת אחריה את כל הבא במחיצתו.

כך זכו גם אצילי הדעת, בני היכלא ד"כנסת ישראל" דחברון, להזין את רוחם המשכלת ביראת ד', מתעצומות רוח המוסר של רבי אלי', אשר קבע עצמו באותן שנים להתפלל תפילת ערבית בהיכל הישיבה, דבר יום ביומו, ולהכון לקראת אלקיו ב"סדר מוסר" שקדם לתפילת ערבית.

ואם כי, לא עמד רבי אלי' להשמיע מדברותיו המוסריים בפני בני הישיבה, אבל עצם נוכחותו בהיכל ד' בשעת לימוד המוסר, כשקולו רועם בחרדה, בהתפעלות הנפש ובשפתים דולקות, ועצם השתתפותו בתוך עם קודש בתפילת ערבית, כשכל תיבה ותיבה מפסוקי קריאת שמע וברכותיה יוצאת מפיו בהטעמה ובנעימה, בניגון מלהיב ומעורר - ריגשה בלבת קודש את כל באי בית ד' והשפיעה שפעת יראה על בני הישיבה, אשר ראו עין בעין את עבודת הקודש שלו, הנאדרת בגבורה.

ועוד יסופר, כי לימים, כאשר בתקופת שימושו של ר' אלי' כמנהלה הרוחני של ישיבת "כנסת חזקיהו" אשר בכפר חסידים, הגיע שמה בחור אשר לבו היה מלא ספיקות בעיקרי הדת. בני הישיבה, הושיבוהו בקרבת מקומו של ר' אלי', והיה קול לימוד המוסר של ר' אלי' חודר לעצמותיו של אותו תלמיד ומזעזע כל חדרי ליבו, עד שמאליו ביקש להשאר ללמוד בישיבה, תוך שהוא משליך מעליו את כל הספיקות שערערו את נפשו.

כזו, גם היתה השפעתו הכבירה של ר' אלי' בין כתלי בית מדרשה של חברון, כאשר כל עצמותיו היו נעים ממסילותם בשעת לימוד המוסר, וקולו החוצב היה נבלל בקול בכיו של רבינו, שהיה מייסר את עצמו בשבט מוסר בדברי ה"שערי תשובה", ולעומתם - קול נעימת המוסר של מרן ראש הישיבה רבי יחזקאל סרנא זצ"ל, אשר

היה נשפך בחללו של אולם ומתמזג בשלל ה"קולות" בהרמוניה נפלאה, שהאירה את פני ה"מזרח" שבחברון וכבשה את לבבות כל בני היכלא.

מבקש ד׳ בשנות ה"גבורות"

רבי אלי׳ לאפיאן עם רבי מאיר חדש

בשגב גדלותו של ר׳ אלי׳ זצ"ל, העמיד את עצמו כתלמיד צעיר בפני מרן ראש הישיבה רבי יחזקאל סרנא זצ"ל ובפני מרן המשגיח רבי מאיר חדש זצ"ל, כשהוא מתקרב אל הבימה ושם אזנו כאפרכסת לשמוע את ה"מוסר שמועסן" שלהם שנאמרו בהיכל הישיבה, כאשר אף עובדת היותו אמון עלי אסכולת קעלם, לא מנעה ממנו לישב למרגלותיהם של מעתיקי שמועת אסכולת סלובודקא ולהצמיד עצמו לאמרי מוסרם.

ר׳ אלי׳ היה אז זקן בא בימים, זה מכבר עבר את שנות ה"שיבה" שלו, מסכת חיים עתירת עמל ויגיעה בהשגת קנינים רוחניים גלולה מאחוריו, קופה גדולה של חיי מוסר תלויה בצוארו, ועם כל זאת, הוא מוסיף להיות "מבקש ד", לקלוט אל לבו הטהור - "לב אליהו", עוד ועוד השגות רוחניות מאוצרם של ממשיכי מורשת מנחילי תורה מוסר, ראשיה ומאוריה של "כנסת ישראל" דחברון, עם שהיה קשיש מראש הישיבה רבי יחזקאל בשלש עשרה שנה ומהמשגיח רבי מאיר בעשרים ואחת שנה...

פעמים, שההשתוקקות של ר׳ אלי׳ לשמוע את ה"שמועסן" של רבי יחזקאל, שינתה את סדר יומו ותכנית "עבודתו", כפי שהעיד בו רבינו:

פעם אחת, קרא לי ר׳ אלי׳ ואמר לי כי בדעתו לנסוע אותו יום לכפר חסידים - שם כיהן כמנהל רוחני בישיבת "כנסת חזקיהו" - אבל רוצה הוא לברר תחילה אם רבי יחזקאל עומד לומר היום את שיחתו המוסרית, באם כן, ידחה את נסיעתו למחר, כדי שיוכל לשמוע אותו...

בני הישיבה מאותה תקופה, זכו אף להציץ אל גדלותו בתורה של ר' אלי', כאשר משך שעות ארוכות, היו מוצאים אותו שקוע בתלמודו, כשעיניו נתונות בספר שלפניו וכל כולו מביע התרכזות בעומקם של דברים.

כך נזכרת דמותו בפי ותיקי הישיבה, המציינים בערגה, כיצד פעמים רבות היה עושה ב"אוצר הספרים" משך כמה שעות, כשכל הוויתו מרוכזת בספר הפתוח לפניו, תוך הבעת "ביקוש" להשגת עומקה של שמועה, מבלי משים לב כלל היכן הוא שרוי ומה מתרחש סביבו.

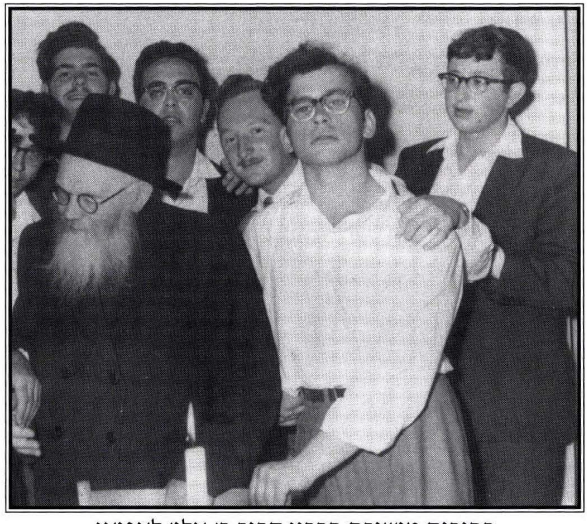

בחורים מישיבת חברון סביב ר' אלי' לאפיאן

הדמות המופלאה הזו של "מבקש ד'" בכל ישותו - מבקש תורה, מבקש מוסר, מבקש רוחניות - השרתה מהודה על תלמידי חברון של אותם הימים, עד שרישומיה העצומים של אותה דמות נוראת הוד, עדיין קבועים בלבם עד היום הזה, כחלוף למעלה מיובל שנים...

"אושפיזי עילאי" ששם עצמו כשיריים

והיה שם משהו נוסף בשיעור קומתו של הגאון הצדיק רבי אלי' זצ"ל, אשר היוה חלק בלתי נפרד מעצם אישיותו המוסרית, כשגם בפרט זה שימש ר' אלי' לאות ולמופת לבני הישיבה.

הוא ענד את מידת הענוה עטרה לראשו, כאשר למרות עוצם גדלותו בתורה בנגלה ובנסתר, ועל אף עומק צדקותו וחסידותו בעבודת ד', היה משים עצמו כשיריים בפני כל אדם, ומה גם בפני גדולי תורה אנשי שם, כאשר במחיצתם היה ר' אלי' דוחק עצמו לקרן זוית ומעמיד עצמו בבחינת "ונחנו מה".

הנהגתו המופלאה הזו, נתגלתה לעיני תלמידי הישיבה הקדושה דחברון, כשר' אלי' היה חולק כבוד גדול למרן ראש הישיבה הגאון רבי יחזקאל סרנא זצ"ל, תוך שהיה מדחיק עצמו מלפניו לצידי צדדים, על אף - שכאמור - היה ר' אלי' זקן בשנים מראש הישיבה.

וכך עולה מעדותו של הגאון רבי יהודה שינקר שליט"א, תלמיד הישיבה מאותה תקופה:

בחג הסוכות היתה שמחה יתירה בין כתלי הישיבה, כשאחד ממוקדי השמחה היה בהתכנסות בני הישיבה בסוכתו של מרן ראש הישיבה הגר"י סרנא זצ"ל, שם ישבו בדיבוק חברים ושוררו לכבוד התורה ולכבוד הרגל, כשמתוך שמחה של מצוה היטו הכל אזניהם ל"שמועס" של ראש הישיבה, שנשמע שם ברמה.

שנה אחת, זכו יושבי הסוכה, ל"אושפיזי עילאי", בצלמו ובדמותו של הגאון הצדיק רבי אלי' לאפיאן זצ"ל, אשר בא ליטול חבל בשמחת הרגל. ר' אלי' תפס את מקומו, כשהוא מביט ומקשיב לקול מוסרו של רבי יחזקאל, כתלמיד השותה בצמא את דברי רבו.

ר' אלי' עם רבי יחזקאל סרנא

משסיים רבי יחזקאל את ה"שמועס", פצחו שוב כל הקהל בשיר ורננים לכבוד היום, כשתוך כדי השירה עלו הכל במעלות האולם, לרקד ולפזז לפני ד' בהיכל הישיבה, כשבראש פוסעים יחדיו רבי יחזקאל ור' אלי', בהדר זקנותם.

תוך כדי עלייתם בגרם המדרגות, הוסיפו הבחורים לשורר ולזמר לא-ל עליון, כשהם חגים נעים סביב לראש הישיבה ולר' אלי', אשר צעדו בתווך.

והנה, אך פתחו הכל פיהם לשורר "אור זרוע לצדיק", נמלט תיכף ר' אלי' לאחוריו ונעמד אחורי ראש הישיבה, כשהוא מוחה כפיו בכל עוז ופיו מזמר בקולו הרועם:

"א-ו-ר ז-ר-ו-ע ל-צ-ד-י-ק ו-ל-י-ש-ר-י ל-ב ש-מ-ח-ה..."

ניכר היה בעליל, כי ר' אלי' הבין בסתר ליבו, שתוכן השירה הופנה כלפיו, ומשום כך נרתע תיכף לאחוריו והחל להכות כף בקול גדול, להראות לכל שתיבות הפסוק מכוונות כלפי ראש הישיבה...

- - - אשרי עין ראתה.

כך זכו בני הישיבה דחברון, להתחמם לאורו של הארי החי, משרידי בעלי המוסר אשר מדור העבר, כאשר סדר עבודתו בתפילה לפני קונו, צורת התעסקו בלימוד המוסרי, אופן היותו שקוע בעסק התורה ועוצם ענוותנותו שנמצאה במקום גדלותו, היו להם לעינים. תלמידי חברון, לא נזקקו לשמוע את דברותיו של ר' אלי', כדי לקלוט משהו משגב רוחו. כי על כן, גדולה היתה ה"ראיה" אשר ראו בעיניהם מן ה"שמיעה". הם ראו לפניהם דמות מוסרית בכל שלימותה והדרה, דמות של "תוכו כברו" מבלי שום סייג, בכל חלקי עבודת ד'.

עלינו לישב על הקרקע כאבלים

ואולם, היתה גם פעם, שזכו בני הישיבה לשמוע את קולו של ר' אלי' - קול הפטיש החזק המרעים ודופק על פתחי הלב.

היה זה, כאשר מרן החזון איש זצ"ל נסתלק לבית עולמו. הנהלת הישיבה קראה לעצרת מספד ורבי אלי' נקרא להשמיע קול נהי וקינה על סילוקו של צדיק.

ושוב מעדותו של תלמיד הישיבה, הגאון רבי יהודה שינקר שליט"א - שנכח באותו מעמד - המתאר את אותה שעה גדולה, כשר' אלי' נשא את הספדו:

היכל הישיבה, היה מלא מפה אל פה. הכל ישבו בדומיה והיטו אזניהם לדברי ההתעוררות הנרגשים שיצאו מליבו. לפתע, עצר ר' אלי' מהספדו וקרא אל הציבור להביע במעשה את הרגשי ההעדר:

"אם החזון איש היה בא לכאן, היינו צריכים לקום לכבודו, אבל עכשיו שרק הנשמה שלו נמצאת, עלינו לישב על הקרקע כאבלים".

תיכף התיישב ר' אלי' על גבי הקרקע כשהכל עושים כמותו, וגעו כל העם בבכיה על השריפה אשר שרף ד', בהסתלקותו של גדול הדור, כשתחושת האבידה הגדולה ממלאת כל פינה שבלב.

גדולה שימושה

ככה השכיל ר' אלי' לעורר את הלבבות, כאשר דמותו החצובה מצור אבות תנועת המוסר, משמשת כאבוקת אור לשוחרי המוסר, צמאי הדעת ומבקשי השלימות, להאיר להם נתיבות, בחשכת העולם הזה הדומה ללילה.

ורבינו, אשר מתחילת ענינו שאף תמיד לגדולות ונפשו דבקה בגדולי מאורי המוסר, כשהוא דולה ממעינם חכמה ודעת, נתקשרה נפשו בנפשו של ר' אלי' בקשר של קיימא, בהתבטלות מוחלטת בפניו, כשכל שאיפתו היתה נתונה להשתלם במעלות השלימות, להוסיף דעת ולהרבות חכמה, כ"תלמיד צעיר" בפני "רב גדול", על אף שהיה רבינו אותו פרק מעל לשנת הארבעים שלו.

ושמא, דוקא משום שהיה כבר בן ארבעים שנה, דוקא משום שהגיע ל"בינה" - לעמוד על דעת רבו (ראה רש"י אבות פ"ה מכ"א), דבק רבינו במשנתו של ר' אלי' והעמיד עצמו כ"תלמיד", המלקק כל טיפה מן הים הגדול של תורת רבו.

וכדרכו בקודש, מימים ימימה, להיות "כלי קיבול" נאמן, ירד רבינו להיות "מקבל" - למלאות את כליו בחכמתו ומוסרו של אותו זקן ויושב בישיבה, משרידי זקני בעלי המוסר דישיבותיה של ליטא. הוא לא הסתפק ב"לראות" את סדר עבודתו של ר' אלי', הוא גם לא אמר די ב"לשמוע" את שיחות המוסר שלו, אלא התקרב אל הקודש במאד מאד, בחינת "גדולה שימושה יותר מלימודה".

וכמים הפנים לפנים, זכה רבינו לקירבה מיוחדת מאת פני הארי החי. ר' אלי' פתח בפניו את אוצרות חכמתו ומוסרו וגילה לו מטמוניות של דעת אלקים ויראת ד', תוך שהוא, מתייחס אל רבינו בידידות נאמנה כאיש אל רעהו, עד שהיה מכנהו "ידיד נפשי", כפי העולה ממכתבי ברכה ששיגר ר' אלי' לרבינו, כשהשמחה שרתה במעונו.

ואת צנועים - חכמה

קירבה גדולה זו, לה זכה רבינו מאת ר' אלי' - הקובעת לעצמה פרק מיוחד בתוך מסכת עבודת ד' של רבינו - עיקרה היתה מוסתרת מעין כל. שעות על גבי שעות,

הסתודדו יחדיו בצנעה, כשר' אלי' מגלה לו את מסתורי צפונות חכמתו ומשכיות חמדת יראתו, אשר שימשו לו לרבינו כנר לרגליו, בדרכי עלייתו במעלות הקודש, מעלות נשגבות למאד.

אבל, רבינו, לא סיפר מאומה מכל אותן שיחות והתועדויות עם ר' אלי'. מעולם, לא הוציא הגה מפיו בדבר דרכי העבודה ואופני ה"קבלות", אשר קיבל מפיו. הכל נעשה בהצנעה גמורה. הכל היה חתום. מוקף צמיד פתיל של שתיקה.

אך כתביו הבודדים של רבינו, אשר נמצאו באמתחתו אחר הסתלקותו, שופכים מעט אור, המאפשר לנו להציץ הצצה קלה אל תוך חדרי ליבו ולקבל איזה שהוא מושג על עבודה נשגבה ועצומה, אשר נעשתה בחדרי חדרים.

מקבלים עליהם עול

בינות לכתבים שנתגלו באוצרו, נמצא דף "קבלות" עליו חתומים ר' אלי' ורבינו, כשלצד כל "קבלה" מצוין גובה ה"קנס" אשר קנסו את עצמם באם לא יקיימו את ה"קבלה".

"קבלות" אלו, עוסקים בחלקם בכוונת התפילה והברכות, וחלקם בשמירת הקביעות ללימודים שונים:

1. שמות מכל ברכת הנהנין	**5 פי'.**
2. ב' ה' שמות בתפלת י"ח כולם ב"מ ת' ש' מ' ע'	**5 פי'.**
3. שמות בברכת המזון - שתי ברכות	**5 פי'.**
4. בקריאת שמע - כל תיבה עד לבבך	**5 פי'.**
5. בשמ"ע ברכה ראשונה כל תיבה	**10 פי'.**
6. קביעת בחוק ולא יעבר בתורה רבע שעה	**10 פי'.**
7. קביעות מוסר לפחות רבע שעה בכל יום	**10 פי'.**

8. בשעת אכילה צריך ללמוד לפחות הלכה אחת.

9. בשבת קודש ללמוד חצי שעה בספר חפץ חיים.

כאן מופיעות עוד שתי "קבלות" במילי דשבת:

10. בשבת קודש לבלי להקפיד שום הקפדה בלב **10 פי'.**

11. קודם אכילת שחרית בשבת ק' לגמור שנים מקרא ואחד תרגום.

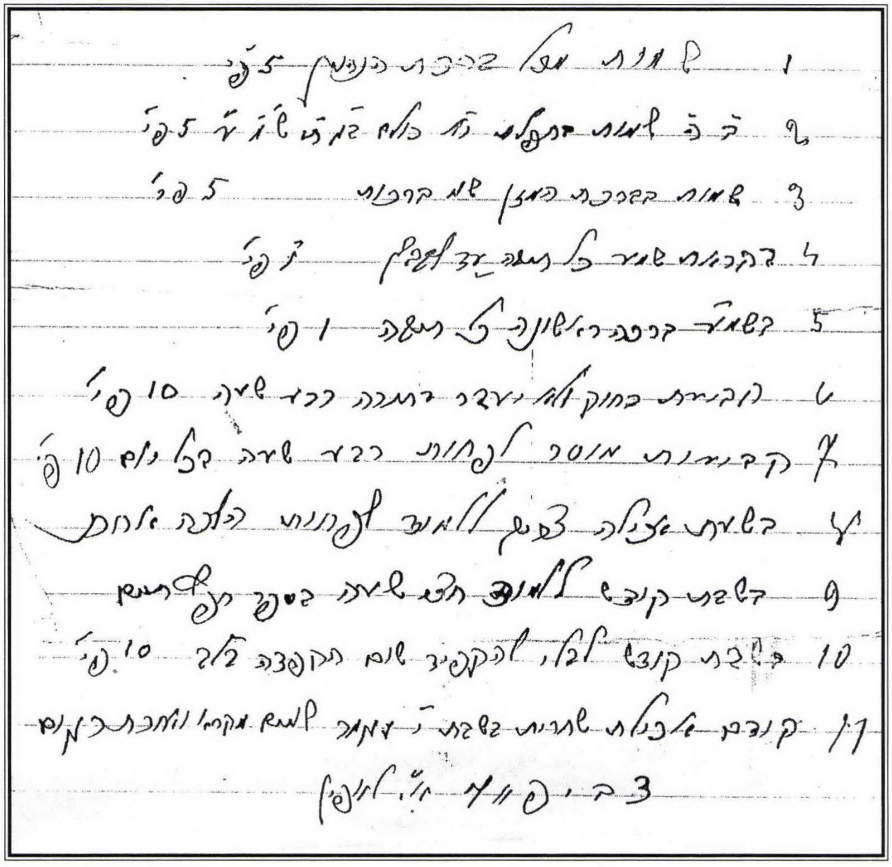

צילום הקבלות בחתימת רבינו עם ר' אליי

"קבלות" אלו, הכתובים והחתומים ע"י ר' אלי' ורבינו, מגובים היו - כמפורט - ב"קנסות" של אגורות, פייאסטער'ס בלע"ז. לפי עדותם של תלמידיו של ר' אלי' מתקופת כהונתו בישיבה הגדולה בכפר חסידים, היה ר' אלי' מדריכם, שלא ליתן את דמי ה"קנס" לצדקה, כי אז ירגיש הנקנס בנפשו שאין הקנס כל כך נורא, שהרי סוף סוף קיים מצות צדקה, אלא ישליך את המעות לאיבוד, שבכך יהיה הקנס מורגש בנפשו.

השליטה על הלב - בכלל ה"קבלות"

אותה "קבלה" של שבת - "לבלי להקפיד שום הקפדה בלב", אשר השתלשלה ובאה מעבודת בית ה"תלמוד תורה" דקעלם - צור מחצבתו של ר' אלי', גילתה טפח מן העבודה הנוראה שלהם בדבר השליטה על הלב.

"קבלה" זו של אי הקפדה בלב בשבת קדש, שבה וחזרה על עצמה בנוסחאות מקבילות בכמה וכמה מהדורות של פתקי "קבלות" שנמצאו בעזבונו של רבינו, מהן "קבלות" שקיבל רבינו בינו לבין עצמו ומהן - משותפות לר' אלי' ולרבינו. באחת מאלו המשותפות להם, אנו קוראים:

"להרגיל עצמו שלא יכעוס, והקפדה היא תולדות הכעס. על כן, קבלנו בלא נדר, לכל הפחות ביום שבת קדש, מהדלקת הנר של שבת עד אחר הבדלה, שלא ירגיש שום הקפדה בלב".

כאן מופיעה תוספת של "קבלה", לחיזוק ה"קבלה" המפורשת בדבר הקפדה בשבת:

"וביום ו', מקימת המיטה עד הדלקה, הקפדה בדיבור. זה יהי' התחלה וד' יעזרנו על כל השבוע".

ככה נתגלו סעיפים אחדים מתוך הכלל הגדול של שלטון השכל על הלב, אשר היוה יסוד איתן בעבודת הקדש של רבינו, כפי שקיבל מפי ר' אלי', אשר מסר לידו ממה שזכה הוא לרכוש לנפשו בעמלו, בין כתלי ה"תלמוד תורה" דקעלם.

כל הזוזת עין - תחת משטר עצמי

כך נמצאו בין "קבלותיו", קבלות מגודרות כ"עבודת קעלם" ממש (ראה צילום), כשחלקם מפורטות להלן:

"בעת הנסיעה, כשהוא יושב, לשמור שלא להביט אנה ואנה.

בבית שלו, לא להביט על ידי החלון, אם לא חשב קודם שהוא נחוץ.

ואם הוא בבית של אחר, שלא להביט מי נכנס ומי יוצא.

כשהולך בחוץ, לא לזרוק עיניו ימין ושמאל, רק לפניו.

הידים יהיו במנוחה לכל הפחות בשעת התפילה, הן בלחש והן בחזרת הש"ץ".

כאלו היו ה"קבלות", אשר קיבלו ר' אלי' ורבינו על עצמם, לשמור ולעשות ולקיים. הם ניהלו את אורח חייהם כאדם המנהל את עיסקו, אשר דעתו נתונה תמיד כיצד

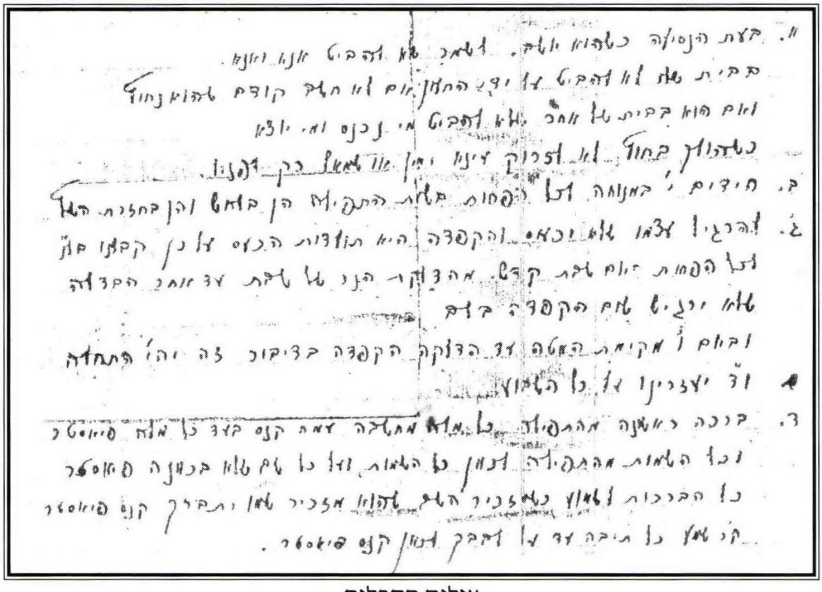

צילום הקבלות

לכלכל את העסק באופן היותר ניאות, להצלחתו ולשגשוגו, תוך נתינת דעת מתמדת לבל יארע איזשהו הפסד או קלקול בעסק.

כך ממש - כבעלי עסק - היו ר' אלי' ורבינו עורכים מחשבות להתבונן תדיר על דרכי הליכותיהם ולהציבם - ב"קבלות" - על מקומם היותר ראוי בעבודת ד', תוך שליטה מלאה של כח השכל על רגשת הלב, והעמדת כל תזוזת עין וכל פעולת יד תחת משטר עצמי של "מנוחת הנפש".

שעה של "עבדות"

מעבר ל"קבלות" שנתגלו מתוך כתבים אחדים שנמצאו באמתחתו של רבינו, עוד נודעה "קבלה" נוספת, מתוך מעשה שהיה, כעדותו של בעל המעשה, ממקורביו של רבינו:

בעת אישפוזו בבית החולים, נסעתי לבקרו, כשאני בוחר לעצמי את זמן הביקור בשעות הערב המאוחרות יותר, כאשר כבר כלתה רגל המבקרים, במסגרת שעות הביקור המקובלות. כיון שידעתי כיצד להכנס בתחומי הבנין, גם שלא דרך השער הקבוע לכניסה ויציאה, על כן העדפתי לבוא דוקא בשעה זו שאין המבקרים מצויים בה.

כך עליתי אל המחלקה בה אושפז רבינו והגעתי סמוך לחדרו, כשלנגד עיני מתגלה מחזה נפלא. רבינו יושב כשספר פתוח בפניו וכל כולו שקוע בעיונו, מבלי להתייחס כלל וכלל לכל המתרחש סביבו. גם כאשר ניסיתי להתקרב אליו, לא התייחס אלי כלל - הנהגה חריגה בצורת החיים של רבינו.

כשכולי אחוז תמהון, המשכתי להביט בו ממקום עומדי, עד שלאחר זמן הראה בידו איזשהו סימן קל, לאות שעלי להמתין.

השתוממתי עד מאד מ"קבלת פנים" שכזו, אשר אינה תואמת כלל להנהגתו של רבינו, אשר כידוע היה מקבל כל אדם בשמחת לב ובסבר פנים יפות. וכך, כשאני עומד מהורהר לנוכח המחזה, הוספתי להתבונן בו, כשמתחילה סברתי שאולי הוא עסוק בתפילה, אבל הספר שהיה פתוח בפניו גילה שאינו עומד עתה בתפילה.

רק כעבור עשר דקות, סגר רבינו את הספר וקיבלני כדרכו בקודש, בחביבות יתירה ובהארת פנים האופיינית לו.

הרהבתי עוז בנפשי ותמהתי בפניו, מה פשר התעלומה שנתגלתה בפני. רבינו יצא מגדרו וקרע בפני צוהר אל תוך עולמו הפנימי:

"יש לי קבלה מר' אלי', שאדם צריך להיות איזה זמן ביום בעבדות מוחלטת להקב"ה. ופירושה, שבשעה זו אין שום דבר בעולם, רק האדם מתבודד בעצמו עם הקב"ה. לכן, כל יום יש לי קביעות זמן ללימוד מוסר, ובאותה שעה הוא הזמן של עבדות, שאין בו הפסקה לשום דבר בעולם. משום כך - סיים רבינו את הסברו בהתנצלות - **לא הייתי יכול להתייחס אליך והיית מוכרח להמתין".**

כך נתגלתה באקראי, אחת מדרכי עבודת הקודש של רבינו לפני ד', כשהוא מאמץ את אותה הנהגה מופלאה של "שעת העבדות", או כמו שנקראה בפי הקלמאים "שעת הנאמנות", אשר תיקנה ויסדה מרן הסבא מקעלם זצ"ל ונמסרה ליחידי סגולה מבני דורנו כדוגמת רבינו, על ידי תלמידו חניך ביתו של הסבא, הגאון הצדיק ר' אליהו לאפיאן זצ"ל.[1]

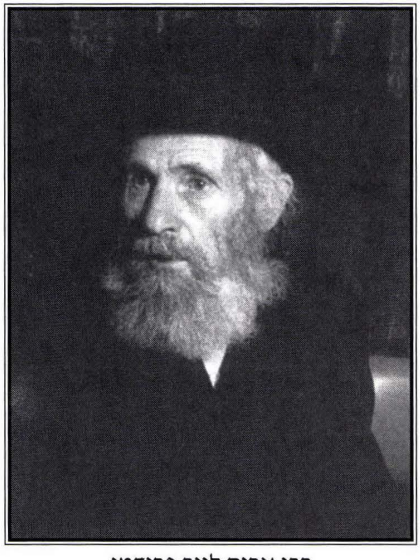

רבי אריה לייב פרידמן

החוט המשולש שחקוק את ר' אלי'

והיו לו לרבינו עוד שני שותפים נאמנים בעבודת הקודש המיוחדת שלו, אשר ישבו עמו יחדיו לקבל דעת ויראת ד' מפי קדשו של ר' אלי', הלא המה הגבורים - גבורי כח בתורה וביראה, הגאונים הצדיקים רבי שלום מרדכי הכהן שבדרון זצ"ל ורבי אריה לייב פרידמן זצ"ל - שהיה מכונה בקרב בני ירושלים של מעלה בשם ר' לייב צדיק - אשר ניהל את בית המוסר "כלילת שאול" ששכן כבוד בבנין ישיבת "מאה שערים".

[1] אודות "שעת העבדות" ראה בהקדמת "לב אליהו" - חכמה ומוסר ע' 26 ואילך.

שלושה צדיקי עולם אלו, מלבד שהיו קבועים אצל אכסנייתו של ר' אלי', לקנות מפיו חכמה ומוסר, עוד היו מתוועדים יחדיו בינם לבין עצמם להעמיק בהתבוננות בחובת האדם בעולמו ולערוך את חשבון נפשם, מתוך הערכה הדדית ואחוה אמיתית.

ה"שלישיה" הזו - מציין הגאון רבי ברוך מרדכי אזרחי שליט"א - היתה בעיני תמיד כדבר מסתורי. ראו אותם הולכים באופן קבוע לחדרו של ר' אלי' בישיבת קאמניץ, ראו אותם מתאספים יחד בביתו של ר' הירש, ראו אותם תמיד שהם מעלין בקדש, שקועים בעבודת ד' שלהם, אבל אין איש יודע מה. הכל נעשה בהצנע. הכל היה עלום.

זכיתי - ממשיך הגרב"מ אזרחי להעלות את זכרונותיו המופלאים מאותם ימים נעלמים - להיות שכנו של ר' הירש ברחוב הושע. פעם, באחת הלילות, הגיעו ר' שלום ור' לייב לביתו של ר' הירש, כאשר כפי הנראה קבעו ביניהם מראש להתאסף יחדיו.

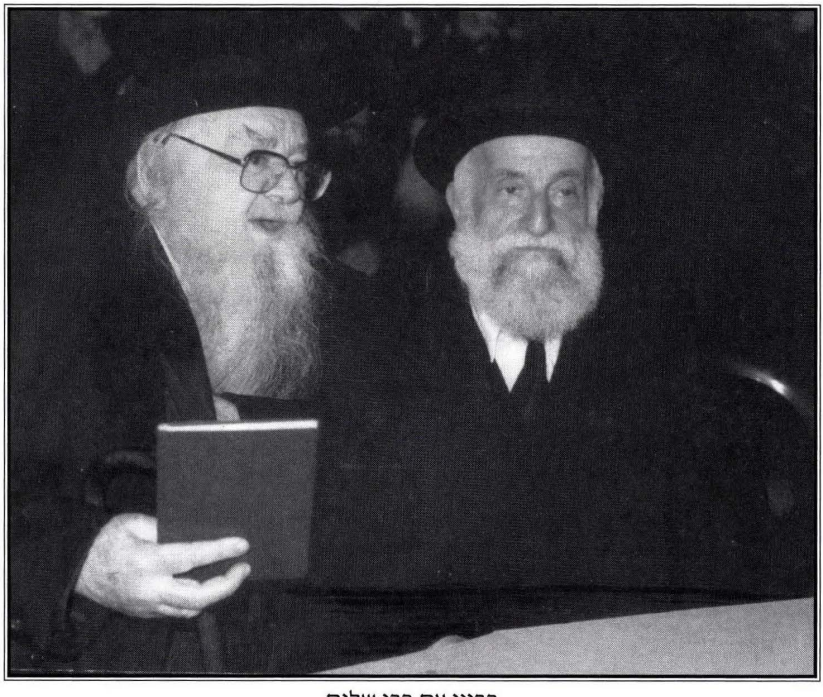

רבינו עם רבי שלום

ר' הירש התגורר בקומה מעלי, וכשחלפו השנים על פני דלת ביתי בקומה הראשונה, אמר ר' שלום בהלצה האופיינית שלו:

"נו, אין מעבירין על המצוות. נכנס קודם לכאן!"

כך עלתה בידי הזכיה, שנכנסו אותם צדיקים לביתי וישבו שם משך שעות ארוכות, כשממעינותם נשפכים חוצה אוצרות חכמה ויראה.

משנקפו השעות וקמו השניים לילך, קבעו את אסיפתם להזדמנות אחרת, שהרי האסיפה שלהם היתה "מסתורית" בין השלשה בלבד...

אף לימים, כאשר נקרא ר' אלי' לשמש כמנהלה הרוחני של ישיבת "כנסת חזקיהו" בכפר חסידים הצפונית, והוא העתיק את מגוריו לשם, המשיכו שלושת תלמידיו הנאמנים של ר' אלי' - רבינו, ר' שלום ור' לייב, לנסוע למעונו מפרק לפרק, להסתופף בצילו של רבם הגדול. בנוסף, היתה להם קביעות, להקביל פניו בביתו שבכפר חסידים בכל ערב ראש חדש - עת המיוחד לתשובה, כאשר בהכוונתו היו כמו מתחדשים בפנימיותם מדי חדש בחדשו, כהתחדשות פני לבנה...

תשמיש קדושה

הדביקות המופלאה זו של רבינו בר' אלי' זצ"ל, עם היותה ענף חי מאותו אילנא דחיי רב פארות - התדבקותו המוחלטת של רבינו בגדולי ישראל והתבטלותו לגבם בביטול גמור, עוד היה בה גם פן מיוחד של התאבקות בעפר רגלו של ר' אלי', כאשר רבינו היה רץ כצבי וגבור כארי ליצוק מים על ידו ולמצות את מידותיו, עד שהיה רבינו מחשיב את ר' אלי' לרבו ויועצו, כשכל דבר אישי שעלה על הפרק, היה רבינו מופיע בשערי ביתו של רבי אלי' כדי להמלך ב"דעת-תורה" העמוקה שלו.

בכך, זכה רבינו שנקשרה נפשו בנפשו של ר' אלי', עד שגם ר' אלי' סמך עליו בעניניו הפרטיים, כמו כאשר נזקק ר' אלי' לאיזה שהוא טיפול רפואי, היה רבינו מתלווה אליו אל הרופא.

מתוך כך, זכה רבינו לחזות בעיניו בתוקף קדושתו של ר' אלי', מחמת מעשה שהיה, כפי שסיפר בעצמו לימים:

פעם אחת, כאשר נדרש ר' אלי' לצורך בדיקת הרופא, לפשוט מעליו את כותנתו,

הבחנתי כי עור בשרו חלק ומבהיק כעור של תינוק. השתוממתי למאד אודות המראה הזה, עד שהשגיח בי ר' אלי' וכיון שחפץ לבטל מלבי את הענין מכל וכל, הגיב ואמר:

"אני פשוט, מימי לא עישנתי ולא כעסתי!"

כך פירש ר' אלי' בגודל ענוותנותו, בעוד שרבינו ראה בכך אות לתוקף קדושתו. מתוך מבט שכזה, שימש רבינו את ר' אלי', בבחינת "תשמיש קדושה"...

אל שריד בית מקדשנו

מכח היותו דבק בר' אלי' עד למאד, זכה רבינו להתלוות אל ר' אליהו בנסיעתו הראשונה להתפלל אצל הכותל המערבי, לאחר שיחרור המקום מידי הישמעאלים, בשלהי חדש אייר תשכ"ז.

רבינו עם ר' אלי' בכותל המערבי

בימים הראשונים לאחר שיחרורו של הכותל המערבי, עדיין לא הורשתה הכניסה אל המקום לכלל הציבור, עד חג השבועות. אולם, ליחידים הוענק רשיון מיוחד לגשת אל המקום, ובתוכם - ר' אלי', אשר באותו פרק כבר עבר את שנת התשעים לחייו. רבינו זכה להצטרף אליו לנסיעה היסטורית זו, לאחר שכעשרים שנה היה המקום כבוש ביד צר ואויב ולא ניתנה האפשרות להתפלל שמה.

רשמים מיוחדים, היו שמורים עם רבינו, מאותה נסיעה אל שריד בית קדשנו ותפארתנו, המקום אשר מעולם לא זזה ממנו שכינה. אך על פרט אחד, היה רבינו חוזר רבות כשהוא מספר בערגה, כיצד שמע את ר' אלי' ממלמל לעצמו ברגש הומה, כל אותה הדרך -

"אל הכותל, אל הכותל..."

עם ר' אלי' ותלמידים בכותל

שם שמים מתאהב על ידו

ככה זכה רבינו להתלוות אל ר' אלי' פעמים רבות, כאשר נדרש לצאת למקומות מסוימים, כשהוא משים עצמו לפניו כ"משמש בקודש", כאשר תוך כדי "שימוש חכמים", היה רבינו דולה ממעיני חכמתו ושותה מבאר מוסרו, מבלי שיעור.

כך, כאשר הוצרך ר' אלי' לעבור ניתוח בעין, היה - כמובן - רבינו, האיש אשר טיפל בכל עניני הניתוח, כשהוא עצמו גם מתלווה אליו לנסיעה לניתוח. בשעתו, לא סיפר רבינו מאומה, כדרכו לאחוז בפלך השתיקה ולהצניע הכל בחגוי לבבו, אבל משום מעשה שהיה, סיפר רבינו לימים - כפי שמעיד בנו רבי נח שליט"א - שני דברים מופלאים מאותה נסיעה לניתוח של ר' אלי' זצ"ל.

וכך היה המעשה אשר בעקבותיו, גילה רבינו טפח מאותה נסיעה.

בהיותי בן שמונה עשרה שנה - מספר רבי נח שליט"א - הוצרכתי להבדק אצל דר' א', אליו הלכתי עם אבי מורי זצ"ל. כשהחל הרופא לרשום את פרטי ושמע שהגעתי לגיל שמונה עשרה, מיד פתח בביקורת חריפה וצעקנית כנגד בחורי הישיבות המשתמטים משירות צבאי.

אבא זצ"ל, ניסה בנחת להרגיע את רוחו, תוך שהוא מפרש לו שאין זה ענין של השתמטות, אלא יש כאן ענין אידאולוגי של מילוי תפקידנו - כפי אשר חונכנו, אבל הוא סירב לשמוע ולקבל והמשיך בצעקותיו.

לפתע פסק מזילזולו החריף והוא פנה אל אבא בשאלה:

"הפנים שלך מוכרות לי, אמור לי מהיכן?"

ואז פתח אבא בכמה מילים, אשר נגעו אל לבו של הדוקטור:

"זוכר אתה, שהצדיק הרב לאפיאן עבר ניתוח, אז נתבקש דר' א' לשמש בתור רופא כללי לפקח על עניני הבריאות של הרב, ומשם אתה זוכר אותי".

והנה זה פלא. מיד כאשר שמע הדוקטור את השם לאפיאן, נשתנה קולו לבלי הכר. הוא פשט צורה ולבש צורה, כשבחרדת קודש והדרת כבוד, התבטא ואמר:

"הרב לאפיאן! איזה בן אדם שהוא היה..."

ואנו - ממשיך רבי נח לספר - שומעים את קולו של הרופא המדבר בנחת ובהערצה על דמותו של ר' אלי', כשליבנו ממאן לקלוט, שאותו פה אשר אך עתה דיבר סרה על עולם הישיבות, הרי ברגע ששמע את שמעו של ר' אלי', השתנה לגמרי מן הקצה אל הקצה, עד שהיה נדמה כאדם אחר, המדבר בהתפעלות עצומה ובכבוד גדול בשבחם של זקני תלמידי חכמים.

כך ראינו בחוש, כיצד נתקיים בו בר' אלי' מאמרם ז"ל בסוף יומא:

"ואהבת את ד' אלקיך - שיהא שם שמים מתאהב על ידך..."

בקעלם היו סוטרים לי על כך!

משיצאנו מאת הרופא - מוסיף רבי נח שליט"א לספר - אמר לי אבא: "עתה אספר לך שתי עובדות שארעו סביב אותו ניתוח".

וכאן פתח אבא וגולל בפני את המעשה המופלא שארע בדרך אל הניתוח:

זמן הניתוח נקבע לשעה שלש אחר הצהרים. בשעה שתים יצאנו מביתו של ר' אלי' אל תחנת האוטובוס, אבל האוטובוס בושש מלבוא. קהל גדול של אנשים המתין בתחנה, מחוגי השעון המשיכו להתקדם, שעת הניתוח קרבה לבוא והאוטובוס עדיין לא הופיע.

סבלנותם של כל הממתינים פקעה, כשכל רגע הפנו כולם את מבטם לכיוון אשר ממנו אמור האוטובוס להגיע. אולם ר' אלי' עמד כדרכו בלא לנוע כלל, נאמן להנהגת תלמידי קעלם.

לפתע - כפי הנראה, מתוך לחץ פנימי מחמת הזמן המתאחר - הפנה אף הוא את ראשו לראות אם נראה האוטובוס באופק, ומיד, תוך כדי דיבור, נזדעזע בעצמו ומיהר ליישר את ראשו, תוך שהוא פונה אלי במרירות נפשו:

"בקעלם הייתי מקבל סטירה על כך! וכי מה יש לסובב את הראש? האם מחמת כן יגיע האוטובוס יותר מהר? אין זה אלא חוסר שליטת השכל על הגוף ובקעלם היו סוטרים על דבר זה!"

שמא נפגעה עובדת הנקיון

עובדא נוספת, המלמדת על דרכי הנהגתו של ר' אלי' בין אדם לחבירו, ארעה לאחר הניתוח, כפי שהמשיך רבינו לספר באזני בנו רבי נח שליט"א.

לאחר הניתוח, היה ר' אלי' מאושפז בבית החולים. בוקר אחד, כאשר היה עסוק בהנחת תפילין, חלפה עובדת נקיון על פניו וברכה אותו בברכת "בקר טוב, רבי!" ר' אלי', שעמד אז בין הנחת תפילין של יד להנחת תפילין של ראש, לא יכול היה להשיב לה כברכתה, ולפיכך, משסיים את תפילתו, יצא לחפש אחריה ולהתנצל בפניה על שלא יכל לענות לה באותם רגעים של הנחת תפילין.

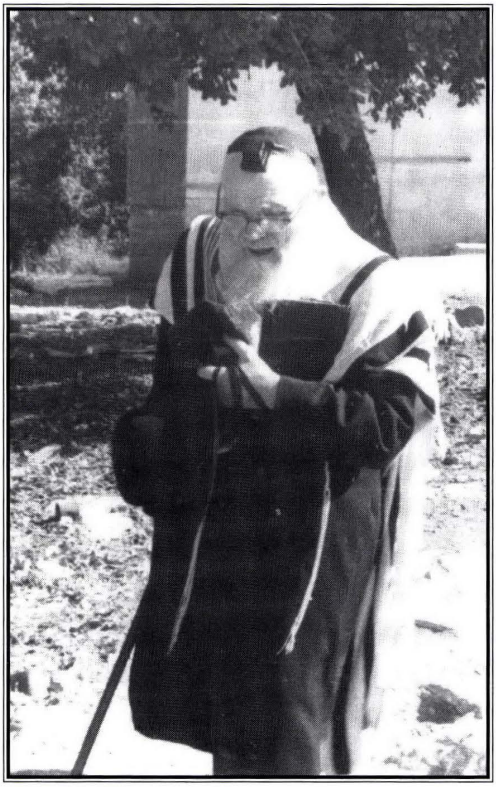

ר' אלי' מעוטר בטלית ותפילין

החיפוש אחר עובדת הנקיון, לא נעשה בנקל. מאמץ גדול השקיע בו ר' אלי', שכבר היה אז זקן בא בא בימים, ומצבו הגופני היה כלאחר ניתוח, ומה עוד - שהדבר היה כרוך בעליה ובירידה של מספר קומות. אבל, כל אלו לא מנעו בעדו מלחפש אחריה, מחששו שמא נפגעה כשלא השיב לה על אתר "בוקר טוב"... משסיים רבינו לספר גם עובדא מופלאה זו, הפטיר ואמר:

"נו אם כן, אין זה פלא שגם רופא המדבר בשמצה על עולם הישיבות, אבל כאשר הוא שומע את שמע 'הרב לאפיאן', הכל נראה אחרת!"

שמחה בלב - מחמת הטובה של הזולת

אם זכינו לקבל איזשהו מושג קל, ביחסיו המופלאים של ר' אלי' אל הבריות, כפי שהעיד בו רבינו, אי אפשר שלא להעלות עלי גויל את מה שהיה רבינו מוסיף להעיד בו, שכאשר היה ר' אלי' מדבר בדבר החובה הגדולה של "ואהבת לרעך כמוך", היה אומר:

"על ידי ואהבת לרעך כמוך, אפשר לזכות לעולם הבא. אבל יש הרבה תנאים כדי לזכות לעולם הבא. אבל עולם הזה, ודאי יש לו למי שאוהב את רעהו כמוהו, שכן

ר' אלי' מרחם על הבריות ומאכיל לחם עם גבינה לחתול

אומר דוד המלך ע"ה 'נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו' - העולם רגיל לחשוב ששמחה נקבעת באדם כאשר הוא שותה בעצמו מעט תירוש, אבל בפסוק מבואר שהשמחה ניתנת בלב האדם, כאשר הוא רואה שלזולתו יש תירוש".

הוראה זו שיצאה מפי קדשו של ר' אלי', אכן היתה טבועה בהנהגתו של רבינו, אשר השכיל לשמוח תדיר בשמחתו ובטובתו של זולתו, כמתואר להלן בפרק "נושא בעול עם חבירו".

ואמנם, ההנהגה המופלאה הזו, מידתו של משה רעיא מהימנא, היתה לו לרבינו גם מירושת אביו הגדול רבי אברהם נח זצ"ל, אשר בלטה בו מידה זו באופן מיוחד למאד, עד שפעם אחת כאשר לקה בהתקף של "קוצר נשימה" במהלך מסירת "ועד", הוטבה לו בריאותו כאשר יצא לרחוב העיר וראה ששכנו סיים את מלאכת יציקת הגג לבנינו, כמסופר לעיל בפרק "באוירא דארץ ישראל".

"**כל כך שמחתי** - התבטא אז רבי אברהם נח בפני שומעי לקחו - **עד שהוטב לבי ומרגיש אני בטוב!**"

תשוב ותשוב כעוד שעד התשובה פתוח!

מלבד שהיה רבינו עולה ובא אל מעונו של רבו הגדול ר' אלי' זכר צדיק לברכה, בצוותא חדא עם עמיתיו הגדולים, עמלי המוסר, רבי שלום שבדרון ורבי לייב פרידמן, כשהם מתקשרים אל רבם ואלופם בעבותות נצח של חכמה ומוסר, עוד היה רבינו פוקד רבות את בית ר' אלי' זצ"ל, בכל הזדמנות שהיא, להתחמם לאור אישו הגדולה של זקן בעלי המוסר.

מאליו פשוט, שהיה רבינו מקיים בנפשו מצות חכמים "חייב אדם להקביל פני רבו ברגל" (ר"ה טז, ב), כאשר בכל חג היה קובע ביקור במעונו של ר' אלי'. בהשראת קדושת היום, היו מעינותיו של ר' אלי' שופעות מי דעת על הבאים במחיצתו, ומה גם - על המקורבים אליו ביותר, כדוגמת רבינו.

כך גם בערוב ימיו של ר' אלי', כאשר עבר להתגורר בשכונת "בית וגן" בבית חתנו הגאון רבי קלמן פינסקי זצ"ל, היה רבינו נוסע לשם בימי חול המועד, להקביל פני רבו ברגל, לשאוב מימי דעת בששון ממעיני חכמתו.

בנו של רבינו, רבי שלמה שליט"א, מספר, שעדיין חקוק בזכרונו אותו פעם כאשר ליוה את אביו בליל הושענא רבה - יום החיתום, לביתו של ר' אלי' זצ"ל.

ר' אלי' ישב אותה שעה בסוכתו, ומשלא שם את ליבו אלינו נשארנו על עמדנו בפתח הסוכה ושמענו כיצד הוא לומד מוסר ומדבר אל ליבו בקול:

"תשוב ותשוב בעוד שער התשובה פתוח!"

וכך חזר כמה וכמה על הקריאה הזו שהופנתה כלפי ה"לפני ולפנים" שלו, כשלאחר מכן הוסיף לקרוא בקול אל תוככי ליבו, מתוך הדגשת התיבות:

"ה-ו-ש-ע-נ-א ר-ב-ה! ה-ו-ש-ע-נ-א ר-ב-ה!"

רגיל אני לברך בפסוק

עוד היה רבינו נכנס אל הקודש פנימה, בשעה שנדרש לו או לבני ביתו להתברך מפי הצדיק, אשר כידוע היו ברכותיו ותפילותיו על הכלל או על הפרט, פועלים ישועות בקרב הארץ, במידה מופלאה למאד.

לפני נישואי - מספר רבי נח שליט"א, בנו של רבינו, שלחני אבי לנסוע לכפר חסידים, כדי להתברך מפי ר' אלי' זצ"ל.

משבאתי אצלו, אמר לי:

"רגיל אני לברך חתנים בפסוק "גיבור בארץ יהיו זרעו, דור ישרים יבורך".

אף כאשר נעשה רבי נח שליט"א בר מצוה, ור' אלי' העניק לו ספר לכבוד המאורע,

פתח את ברכתו על מתכונת לשון הפסוקים:

מתנה נתון להיניק החכים
מר נח ב'הר' הג' ידיד נפשי צבי פאלי שליט"א
ליום היותך בן י"ג שנה שהוא נכנס לחיוב מצוות

ויהי' נועם ד' עליך ויכונן מעשה ידיך
שתלך הלוך וגדול בתורה ויראת שמים ומעשים טובים
ותהי' לשם ולתפארת לכל המשפחה וחזק ואמץ ותשכיל על דבר אמת.
ממני ידיד אביך אלי' ב"ר יעקב לאפין

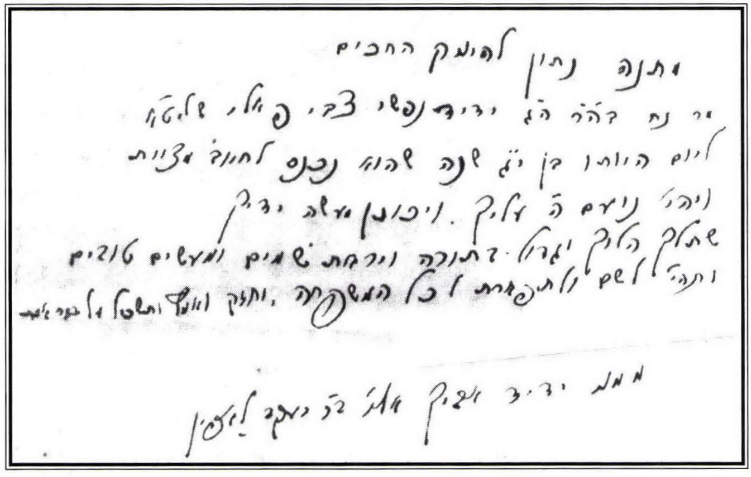

מילת ערלת הלב - רק בכח לימוד התורה ולימוד המוסר

כעבור שנים אחדות, כאשר בנו של רבינו, רבי שלמה שליט"א, נכנס לעול תורה ומצוות, העניק לו ר' אלי' כ"דורון דרשה", ספר "אבני מילואים" עתיק, שדפיו צהבו מיושן וכריכתו כבר ניטלה מעימו, אבל את מקומה של הכריכה, מילאה ה"ברכה" המופלאה, בה בירך ר' אלי' זצ"ל את חתן הבר מצוה:

מתנה נתונה לבר מצוה
שמו שלמה זלמן
בן הרב הג' צבי פאלי

על זה העת כתוב בתורה ומלתם את ערלת לבבכם
המילה בגוף זה מצוה על האב
אבל זה המצוה היא בידך
וזה לא היכולת רק בלימוד התורה בהתמדה
ובלימוד המוסר, אז תהיה לגדול ואחר כך לגאון.
מאת אלי' לאפין

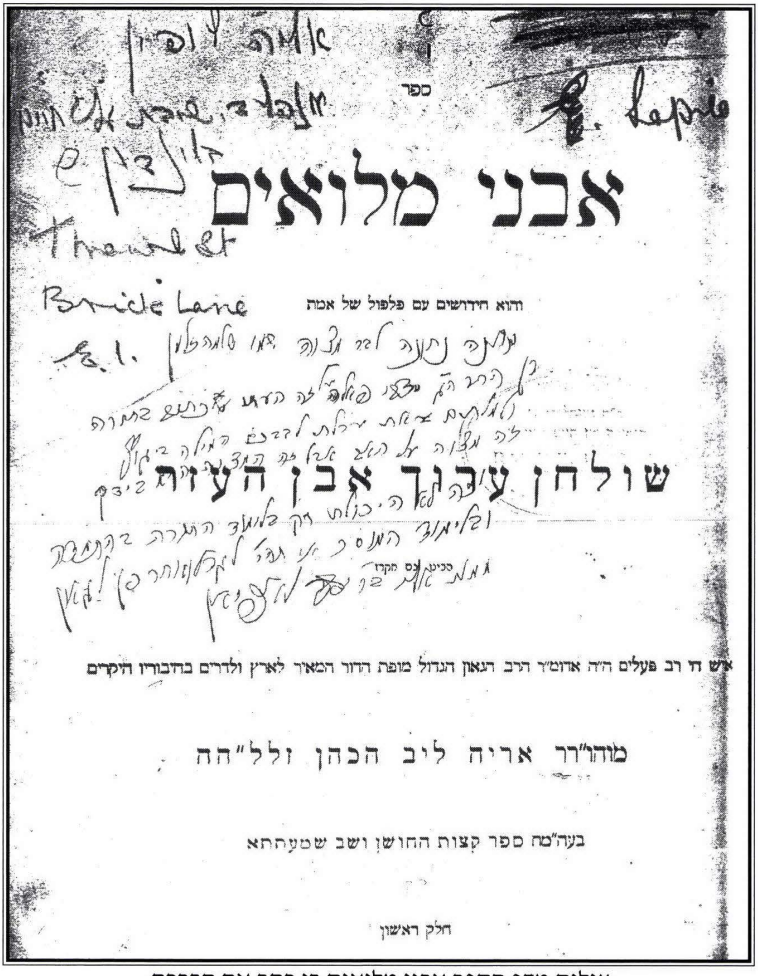

ספר

אבני מלואים

הוא חידושים עם פלפול של אמת

שולחן ערוך אבן העזר

איש חי רב פעלים הי"ה אדומ"ר הרב הגאון הגדול מופת הדור המאור לארץ ולדרים בחבורין היקרים

מוהר"ר אריה ליב הכהן זלל"הה

בעה"מ ספר קצות החושן ושב שמעתתא

חלק ראשון

צילום מדף הספר אבני מלואים בו כתב את הברכה

ברכה מאליפה זו, הסובבת ביסודה על מאמר הכתוב "ומלתם את ערלת לבבכם", טמנה בין שורותיה "שיחת מוסר" שלימה מעמיקה, ורבינו שעמד על מעלת הדברים, היה נוהג להקריא את ה"הקדשה" הזו בקהל עם, בדרשות שנשא עת נכנסו נכדיו שיחי' לעול מצוות.

רבינו מקריא מהלב אליהו בבר מצוה לנכדו ר' ישראל מאיר פאלי

להתברך מפיו של אותו זקן ויושב בישיבה

חלפו שנים אחדות. בנו של רבינו, רבי שמואל שליט"א עמד להכנס לעול מצוות, ורבינו קם ונסע איתו לכפר חסידים המרוחקת, להתברך מפיו קדשו של אותו "זקן ויושב בישיבה", כשבכך ביקש רבינו לקיים כפשוטו את המנהג המובא במסכת סופרים (פי"ח ה"ה):

"וכך היה מנהג טוב בירושלים וכו', בן י"ג מוליכו ומקרבו לפני כל זקן וזקן, לברכו לחזקו ולהתפלל עליו, שיזכה בתורה ובמעשים טובים".

הנסיעה באותם ימים מירושלים לכפר חסידים - מספר רבי שמואל שליט"א - לא היתה דבר של מה בכך. היא נפתחה בנסיעה ברכבת ונסתיימה כעבור שעות אחדות

בנסיעה באוטובוס. ואמנם, רק לאחר כמה שעות של טלטולי דרכים, הגענו בשערי הכפר, כשהשעה כבר היתה סמוכה לשעת צהרים.

כאן, הרחק משאון הכרך, הרחק כמטחוי קשת מחומריות העולם הזה, בינות לצריפי העץ הדלים, איוה ר' אלי' למושב לו, כשבהדר זקנותו שנתוספה בו ובדעת ישישים שנתיישבה עליו, היה שופע ומשפיע מרוחו הנאמנה על בני ישיבת "כנסת חזקיהו", נאמן להוראת מרן החזון איש זצ"ל אליו, אשר בירך אותו - בטרם קיבל עליו את עול הנהלתה הרוחנית של הישיבה - בלשון הפסוק:

"עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו - ל ה ג י ד כי ישר ד'".

כדי שהאורחים לא יתעכבו

הגענו אל הצריף בו התגורר ר' אלי', ותיכף משראה את אבא, פנה אל "אם הישיבה" הרבנית הדגולה מרת חנה שמעונוביץ ע"ה - אלמנת ראש הישיבה הגאון רבי נח זצ"ל, אשר דאגה במסירות ובנאמנות לכל מחסורו של ר' אלי' - ואמר לה:

"היום יש לנו אורחים לארוחת צהרים!"

ואף על פי שדרכו של ר' אלי' היתה ללמוד בכל יום מוסר כחצי שעה לאחר תפלת מנחה ורק לאחר מכן היה סועד את ארוחתו, מכל מקום ביקש הפעם לשנות ממנהגו, ונימוקו עמו:

"כדי שהאורחים לא יתעכבו, אשנה היום את הסדר. קודם אוכל עם האורחים ואחר כך יהיה לימוד המוסר".

במידה טובה זו של דאגה לאורחים, החזיק ר' אלי' תדיר, כאשר בלילות שבת קדש הקפיד שלא לזמר קודם הקידוש מאומה, ואף לא פסוקי "אשת חיל", מחששו שמא הסועדים איתו יצטרכו להמתין ברעבונם...

אבקש רשות ללמוד מוסר

משנסתיימה תפילת מנחה, פסענו לצידו של ר' אלי' בין שבילי הכפר, לסעוד עמו ארוחת צהרים. אך, משהגענו אל הצריף, התנצלה הרבנית שהאוכל עדיין אינו מוכן, כי רגילה היא להכינו לשעה יותר מאוחרת.

כיון ששמע ר' אלי' כן, פנה אל אבא בבקשת רשות לקיים את מנהגו כבכל יום:

"מכיון שבין כך האוכל אינו מוכן, על כן אבקש רשות ללמוד מוסר לפני האכילה!"

אבא, כמובן, הביע את הסכמתו בחפץ לב, וכשהוא מבקש לנצל שעת כושר זו להאזין ללימוד המוסר של רבו הגדול, פנה אל ר' אלי' בבקשה להשאר בחדר.

טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו

ר' אלי' השיב בחיוב לבקשתו של אבא ואנו נשארנו בחדרו כשעינינו רואות כיצד הוא פותח את "ספר היראה" לרבינו יונה ומתחיל ללמוד מתוכו בניגון המוסרי הידוע, אשר בקע מתהומות ליבו הטהור, כשהוא מטעים כל תיבה ותיבה ממילות קדשו של החסיד רבינו יונה:

"טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו. כי טוב לאדם, לשאת ולסבול עולו של הקב"ה ולתת מוסרות ומוטות על צוארו, להכנס לעבודת בורא העולם".

כאן עצר ר' אלי' ופירש בקולו את דבריו הקדושים של רבינו יונה:

רבי יחזקאל סרנא בבר מצוה של רבי שמואל בנו של רבינו מלמדו קטע מספר מסילת ישרים

"סבורים לחשוב, שנעוריו זה בחור בן שמונה עשרה. לא! נעוריו זה גם אדם בן שמונים. שנת השמונים, היא 'נעוריו' לגבי שנת השמונים ואחת שלו..."

היה נראה לפי דבריו - ממשיך רבי שמואל שליט"א לשחזר את תחושותיו באותה שעה - שהוא מדבר לעצמו, מכוון לעורר את נפשו הוא, אבל ברי היה לי שהסיבה אשר מחמתה בחר ללמוד דוקא מאמר זה של רבינו יונה, היתה כדי לעורר **אותי**, שאשמע כפשוטו את דברי הכתוב "טוב לגבר כי ישא עול **בנעוריו**", בעת בואי **"להכנס לעבודת בורא העולם"**.

ויחשוב הבורא תמיד לנגד עיניו

כך המשיך ר' אלי' בלימוד ראשיתו של "ספר היראה" לרבינו יונה, תוך שאנו עומדים ושומעים את קול מוסרו, הבוקע ועולה מפיו, בשפתים דולקות ובהשתפכות הנפש:

"ויזכור את בוראו בימי כוחו ובכל יום ויום יוסיף אומץ ויתחזק במצוות בורא עולם ויכניס אהבתו בלבו ויחשוב הבורא תמיד לנגד עיניו..."

ברגשות הומים, כשליבנו גואה על הזכות הנפלאה שנפלה בחלקנו, להאזין קשב לנהימת לימוד המוסר של הארי החי ולחזות עין בעין בקיומם המוחשי של דברי רבינו יונה, המשכנו לקלוט אל קרבנו את דברי "ספר היראה", כפי שיצאו זכים מפי קדשו של ר' אלי' זצ"ל, שהוסיף ללמוד בקול את "סדר הקימה" מן השינה, כפי שהיא מסודרת ב"ספר היראה":

"בכל בקר בהקיצו משינתו יזדעזע ויהיה נרתע ונחפר מאימת הבורא..."

עודנו ניצבים שמה, עוקבים בדריכות אחר כל הגה היוצא מפי קדשו של ר' אלי' ואנו מוסיפים לשמוע את "סדר הלבישה" שחרית, כמו שהעמידו רבינו יונה:

"- - - יקח חלוקו ויכניס בו ראשו וזרועותיו ואז בקומו יהיה מכוסה..."

וכאן אנו שומעים את רבי אלי' מדגיש ואומר, שכהיום אשר דרך בני אדם לישון כשהם לבושים בבגדי שינה, שוב אין צורך בהוראה זו.

כך, משך חצי שעה, הגה רבי אלי' בלימוד המוסר, כשדבריו חורשים תלמים בקרבנו. עד היום, כמו צצה ועולה למראה העין דמות דיוקנו של ר' אלי' בכל עיזוז גבורתה, כשמחשבת הבורא עומדת לנגד עיניו...

יוסיף אומץ ויתחזק במצוות בורא עולם

משסיים ר' אלי' את הקביעות שלו ללימוד המוסר, יצא עמנו לסעוד את ארוחת הצהרים. לאחר הסעודה, הוציא מעות מכיסו ומסרן ביד אבא כ"מתנה", לרגל שמחת הבר מצוה. כמדומה, שאותן מעות היו שוות לסכום הנסיעה לכפר חסידים ושמא זו היתה כוונתו של ר' אלי'...

משיצאנו מעם פניו, עמד ר' אלי' על דעתו ללוות את אבא בין שבילי העפר של כפר חסידים עד תחנת האוטובוס, אשר רחוקה היתה כברת ארץ. ניכר היה בעליל, כי הדרך היתה קשה על ר' אלי' ואבא אכן הפציר בו שלא יוסיף ללוותו. אך, הוא עמד על שלו, וטענתו עימו:

"הרי זו מצוה!"

וכיון שבאה מצוה לידו, קיים בנפשו את אשר היה נאה דורש - **"יוסיף אומץ ויתחזק במצוות בורא עולם"...**

אילולא זכינו לדעת מפי בנו של רבינו, רבי שמואל שליט"א, על דבר אותו ביקור במעונו של ר' אלי' בכפר חסידים, לא היינו יודעים אודותיו מאומה, שהרי רבינו לא גילה מצפוניו. אבל, משזכינו לקלוט איזה שהוא רושם מאותו ביקור ועלה בידינו להציץ במעט אל בין כתלי אהלו של ר' אלי' ולהביט אל היחס המופלא ששרר בינו לבין רבינו, הרי ודאי שאותו רושם לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא - על כלל ביקוריו של רבינו בביתו של ר' אלי' זצ"ל, אשר נעשו בגפו, ללא עדי ראיה, ללא שמאן דהוא קרב אליהם, אל עולמם הנסתר...

מכרכותיו של אדם ניכר אם תלמיד חכם הוא

פעמים גם ארע שר' אלי' הופיע לבקר בביתו של רבינו.

על אחד מאותם ביקורים, החרוט עדיין בלב בני המשפחה, מספרים בניו של רבינו, אשר זכו להיות נוכחים באותו מעמד וראו עין בעין את צורת הנהגתו של ר' אלי' בדקדוק ההלכה, שנבעה מתוך יראת שמים טהורה, אשר ניכרה בכל הליכותיו.

באותו אירוח, הוגשו על השלחן דגים ור' אלי' אכל אף הוא מן הדג וגם לגם כוס תה. לאחר שסיים אכילתו, החל לערוך מחשבות, האם עליו לברך ברכה אחרונה על

שתית התה, כיון ששתייתו נעשתה בהפסקות ורבותינו הפוסקים הלא נחלקו בזה (כמבואר במשנה ברורה סימן רי סק"א), עד שגמר בליבו ואמר כמו לעצמו:

"יש מביאים ראיה מהסוגיא של כותח הבבלי (פסחים מד, א) **ויש לדחות, אבל קבלה בידי לברך, וגם אכלתי דג, אם כן צריך לברך".**

וככה, מתוך מחשבה והכנה זו, קם ר' אלי', נטל את ידיו, חבש את המגבעת לראשו, כמנהגו לחבוש מגבעת לפני כל ברכה, ובירך ברכה אחרונה כשכל עצמותיו אומרות שירה לד'...

כך זכו בניו של רבינו לחזות בעיניהם, כיצד מתקיים במוחש מאמרם ז"ל (בבא קמא ל, א):

"האי מאן דבעי למיהוי חסידא - לקיים מילי דברכות".

ציוני לבקש שהילד יתחבר עם נכדי

בהזדמנות אחרת - מספר רבי נח שליט"א, בנו של רבינו - הגיע ר' אלי' לבית אבא, וחיפש את אחי רבי שלמה שליט"א, אשר היה אז ילד צעיר, בשנות לימודיו בתלמוד תורה. הדבר היה לפלא מה לו ולילד צעיר, אבל עד מהרה נודע הפתרון, מפיו של ר' אלי', אשר פתח והקשה:

"אנו מתפללים בברכת השכיבנו 'והסר שטן מלפנינו ומאחרינו'. ויש להבין מאי משמע שטן 'מאחרינו', דבשלמא 'מלפנינו', היינו שטן העומד לפנינו בדרך, ומבקש להטותנו צידה מעבודת ד', אבל מה המשמעות של שטן מאחור?"

הוא מותיב לה והוא מפרק לה:

"חז"ל (במס' חגיגה ד, ב) **אומרים, שבשעה ששאול המלך העלה את שמואל הנביא באוב, הלך שמואל והביא את משה רבינו עמו, מחששו שמא יתבעוהו חס ושלום לדין, ואז יעמוד משה וילמד עליו סניגוריא, והשאלה נשאלת, מאיזה חטא חשש שמואל, שנים לאחר פטירתו, שמא יתבע עליו לדין? אלא, הביאור הוא, שאם אחד מצאצאיו של אדם, אינו הולך בדרך הישר, אז ישנה עליו תביעה שלא השתדל לחנכו. על זה תובעים את האדם לדין גם**

כחלוף שנים הרבה מעת פטירתו מן העולם, ועל כך אנו מתפללים 'והסר שטן מאחרינו'.

וכאן הפליא ר' אלי', במסקנת דבריו:

"ילד מושפע מאד מחביריו, ופעמים אף יותר ממה שהוא מושפע מהוריו ומוריו. וכיון ששלמה לומד בכתה עם נכדי, רצוני לבקש שיתחבר נכדי איתו, כדי שיהיה מושפע מחברים טובים ואנצל גם אני בזה מהשטן שמאחרינו".

מתחבר לצדיק כדי ללמוד ממעשיו

- - - ר' אלי' ביקש שנכדו יתחבר עם בנו של רבינו, ולעומתו - רבינו, ביקש תדיר להתחבר ולהדבק ברבו הגדול, כדי ללמוד הרבה ממעשיו המופלאים ומהליכותיו בקודש. התקרבותו אל ר' אלי' בממדיה המופלגים, כמו המחישה את דברי הרמב"ם (ריש פ"ו מדעות):

"צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד, כדי שילמד ממעשיהם".

ואמנם, הרבה מן ההנהגות שראה רבינו אצל ר' אלי' זצ"ל, אימצם לנפשו והעמידם בארחות חייו, אלא - שכאמור לעיל - מעולם לא גילה רבינו מה למד מרבו הגדול. ואין איתנו יודע מאומה. אך עם כל זאת, ישנם כמה הנהגות, אשר לכאורה נטלם רבינו מאורחותיו של ר' אלי'. כמו מנהגו שלא להכנס ל"בית החיים", כדעת אדוננו הגר"א זי"ע (באגרתו הנודעת). ואף על פי שלא דיקדק בכל ענייניו לאחוז בשיטת הגר"א, מכל מקום בדבר זה נהג כהגר"א, מאחר וכך היה מנהגו של ר' אלי' זצ"ל.

ה"סולם" של מוצאי שבתות

גם הקפדתו של רבינו לסעוד סעודת "מלוה מלכה", תיכף אחר הבדלה, היתה בהתאם להנהגתו של ר' אלי', אשר הקפיד לקיימה כמה שיותר סמוך ליציאת השבת, כמו שהיה רבינו רגיל להזכיר מפעם לפעם:

"במוצאי שבת, מיד אחר הבדלה, היה ר' אלי' קורא ואומר מלוה מלכה, מלוה מלכה, תוך שהוא מפליג בגודל שבחה של סעודה זו, עד שהיה קורא אותה

'סֶלם מוצב ארצה' - סֶלם, ראשי תיבות סעודת לווי מלכה, מוצב ארצה - היא נעשית באופן גשמי ובני אדם מזלזלין בה, אבל ראשו מגיע השמימה - מעלתה הרוחנית גבוהה עד מאד".

משום כך, כאשר בשנות זקנותו, קבע רבינו חברותא ללימוד בכל מוצאי שבת עם שכנו היקר הרה"ג רבי יצחק בר חיים שליט"א ועם הרה"ג רבי אלימלך רטמן שליט"א, הרי חלק בלתי נפרד מאותה קביעות, היתה אכילת סעודת "מלוה מלכה" בצוותא, כאשר תיכף עם הכנסם למעונו, היה קורא לעומתם:

"בואו נאכל את הסֶלם!"

מחשש התדבקות במחלת התארים

אבל יותר ממה שאימץ רבינו לעצמו את הנהגותיו ודקדוקיו של רבו הגדול בענינים מעשיים שונים, סיגל רבינו לנפשו את מידותיו המתוקנות של ר' אלי', כמו מידת הענוה, תוך סלידה אמיתית מזוהמת ה"כבוד" המגונה. הסלידה הזו, מצאה גם את ביטויה בבריחתו על נפשו מחשש התדבקות במחלה הממארת של ה"תארים", למיניהם.

עוד יתואר להלן בס"ד בפרק "וענוה גדולה מכולם", כמה הקפיד רבינו עד מאד שלא יתארהו בתארים, כשהוא עומד ומזהיר לאחרים לבל "יבזוהו" בתארים שאינם הולמים למידתו, אף בתארים המקובלים בקרב הציבור התורני.

בין כתביו של רבינו, נמצאו דפי "קבלות" שתלמידי הישיבה קיבלו על עצמם בהשראתו ובהכוונתו, כשעל המצוין בראש הדף "נתאספנו פה וכו' עם מורנו הגאון הצדיק המשגיח שליט"א וקבלנו על עצמנו וכו'", העביר רבינו קולמוס עב מידות על התיבות "הגאון הצדיק".

אף כאשר הובאו לפניו העתקי תדפיס שיחות מוסר שהשמיע באיזהו מקומן, כמו בבית הכנסת המרכזי ברמת אלחנן, תיכף העביר את קולמוסו על גבי הכותרת בה הודפס שמו בליווי התארים המקובלים - "שיחת הגאון הצדיק וכו'". חלילה לו, מלהלכד בנגע ממאיר זה...

ואחרון הכביד - צואתו האחרונה, לבל יתארהו אחר הסתלקותו בתארים שונים ובפרט בתואר "צדיק", לא במודעות אבל ולא על גב מצבת קבורתו.

ענוותנותו המופלאה, בה אחז בכל עוז כל ימיו ועל יסודה צעדו עקביו, היא אשר הנחתה אותו גם בדרכו האחרונה...

ענוה - מפני פחד הדין

ואמנם, לא הכל ירדו לסוף עומק דעתו, להשכיל ולהבין עד כמה נגעו הדברים בציפור נפשו. ודאי שלא הכל ידעו מנין שאב רבינו את הנהגתו זו, בכל תוקפה ומעוזה. אבל, בימי אבלו של רבינו, נתגלה הסוד.

היה זה כאשר אחד המנחמים, הרב מאיר הנדלס שליט"א, הוריד מעליית זכרונותיו מעשה מופלא שהיה בר' אלי', כאשר ניתן להניח שמהנהגתו של ה"רעבֶּע" הגדול ינק רבינו את עוצם הנהגתו הוא, כשמעבר למידת הענוה, היה טמון שם עוד משהו.

וכך היה מעשה:

בבית המוסר "כלילת שאול" אשר בשכונת "מאה שערים" בירושלים, היו עמלי המוסר מתוועדים מפקידה לפקידה לשמוע שיחות מוסר, שנאמרו מפי גדולי המוסר, בהשתדלותו של הצדיק המפורסם רבי לייב פרידמן זצ"ל, אשר היה העושה והמעשה בדבר. מפרק לפרק, היה גם ר' אלי' משמיע שם שיחת מוסר, כשקהל שוחרי המוסר שותה בשקיקה את קול גבורת המוסר שלו.

רבי לייב בעצמו, היה גם הולך מבית כנסת למשנהו ומישיבה לחברתה, לתלות את המודעות, המבשרות לציבור יראי ד' על קיומה של השיחה, ביום פלוני ובשעה פלונית.

פעם אחת, רשם ר' לייב על המודעה, את שמו של ר' אלי', בתוספת התואר המקובל "הרב הגאון", וכאשר נודע הדבר לר' אלי', צעד בעצמו באישון לילה, לגרד מעל גב המודעות את התארים שהודבקו לשמו. כשהגיע אל שערי ישיבת "מיר", והחל לגרד את התארים, אשר כה סלד מהם, נמצאו אי-אלה תלמידים מבני הישיבה שלא הכירוהו, ובראותם יהודי זקן "מטפל" במודעה, פתחו כנגדו בגערה, מה ראה על ככה...

אבל לא זו בלבד. ר' אלי' ביקש לפרש את הנהגתו באזני שומעי לקחו, למען יחושו לה. לפיכך, כאשר הגיעה שעת אמירת השיחה, עמד ר' אלי' בפתח דבריו ואמר:

"מבקש אני מאד שלא יכתבו עלי תארים, כותבין עלי כאן בעולם הזה 'גאון', הרי כשאבוא לעולם האמת יפתחו בפני גמרא ויחלו לבחון אותי בטענה: 'הלא אתה גאון, בא ונווכח!' ואז יהיו הבזיונות נוראים ואיומים..."

ואחר הוסיף עוד ר' אלי' ואמר:

"כל זמן שכתבו 'הרה"ג' - בראשי תיבות, אפשר היה לומר שהכוונה בזה 'הרב הגאֶרנישט' (=הרב הכלום'ניק) ואם כן יש טענה להפטר מן הדין, אבל כשכותבים באופן מלא 'הרב הגאון' זה פחד!"

ורבינו, שכרוך היה אחר ר' אלי' והירבה להתחבר ולהתקרב אליו ולישב אצלו רבות, כדי ללמוד מפיו וממעשיו, כפי הנראה, אף הוא היה נתקף בפחד מאימת הדין, לבד ענוותנותו המופלגת, ולפיכך הרחיק מעליו כל תואר בחייו ובמותו...

מערכי לב אליהו

ככה דבק רבינו בכל לבו ונפשו בהאי סבא קדישא, אשר אורו זרח על עולם התורה כשבעים שנה רצופות, בהם הרביץ תורה ויראה בגולת אירופה ובארץ ישראל והעמיד דור שלם של תלמידים למאות, שחותם קדשו טבוע בהם, עד אשר גוע ויאסף אל עמיו בעשרים לחדש אלול תש"ל.

ומשחשך המאור הגדול לממשלת היראה, ונם קול הארי אשר החריד כל לב בשאגות מוסרו, ביקשו שלושת תלמידיו הגדולים - רבינו, רבי שלום שבדרון ורבי לייב פרידמן - אשר זכו ליצוק מים על ידו בחיים חיותו - להושיב ישיבה על קברו, למען ידובבו שפתי הארי במקום מנוחתו ולמען יוסיפו צמאי הדעת ומבקשי השלימות להזין את נפשם בדברי מוסרו הקדושים, מערכי לב בתורת היראה, אשר יצאו מכבשן ליבו הטהור - "לב אליהו".

כך נתייסד ה"ועד להוצאת כתבי מרן זצ"ל", כשעליו נמנים הנהו תלתא צדיקיא, וישב מצרף - רב ספרא רבה, הגאון רבי שלום מרדכי שבדרון להעתיק את אותם מאות מערכי לב שנאמרו מפי קדשו של בעל השמועה בשפת האידיש ולתרגמם ללשון הקודש, בשפה ברורה, למען יחושו ההוגים בו - במידת מה - כאילו בעל השמועה עומד לפניהם, ויאותו רבים לאור חכמתו ומוסרו של אותו צדיק וחסיד, להיות כל איש "שומע תוכחת קונה לב".

רבינו בביקור אצל רבי שלום שבדרון בשנותיו האחרונות

פרק י"ב

במצוותיו חפץ מאד

כהנה כיד המלח

כרב חובל נאמן, המכוון את ספינתו בשבילי מים אדירים להוליכה אל עיר נמל, כך ניתב רבינו ביד אומן את ספינת חייו, כשהוא מקיים בכל ליבו ובכל נפשו, ברמ"ח אבריו ובשס"ה גידיו את מאמרם ז"ל:

"**לעולם יעשה אדם עצמו קברניט היאך לעשות מצוה**" (ויק"ר כא, ה).

כמי ששאף כל ימיו לזכך את עצמו ולצרף את נפשו, התאמץ רבינו ברב עוז להשתלם תמיד בדקדוק המצוות, כשהוא משכיל להכיר את עומק יעודן - "**לצרף בהן את הבריות**" (ויק"ר יג, ג), ומשזכה להכיר את היעד ושם פניו אל התכלית, אל הצירוף, אל הזיכוך, אחז בכל כוחו בשמירת דקדוקן של מצוות, כהגה הנאחז ביד המלח, בזהירות יתירה ובזריזות רבה, כאשר בהנהגתו המופלאה בקיום המצוות, באים לידי ביטוי מוחשי דברי הגמרא בסוף פרק קמא דקידושין (מ, ב), שהיו שגורים על לשונו:

"**תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה**".

ירא מצוה הוא ישולם

לימוד המוסר שכה התעצם בו רבינו, ועבודת התפילה שכה השתלם בה, נתנו את אותותיהם ביראת שמים וביראת חטא שקדמו לחכמתו, עד ששימשה לו היראה לכלי שייט אשר היה בעזרו להוביל את אניתו אל חוף מבטחים, בחינת מה שנאמר ע"י דוד מלך ישראל (תהלים קיב, א):

"אשרי איש ירא את ד' במצוותיו חפץ מאד".

כתלמיד ותיק לתורת המוסר של רבינו הגרי"ס זצ"ל, העמיד רבינו את מעלת היראה שקנה לנפשו, באורה הנכון, לשמש לו נתיב בינה במים רבים, כשהוא נוטל לידו את אותה עצה עמוקה שדלה הגרי"ס זצ"ל - ב"אגרת המוסר" הנודעת שלו - מדברי הגמרא במסכת בבא בתרא (סז, ב):

"הורונו חז"ל, כי תבלין של תורה, היא היראה הנובעת ממנה וכו', אם בכלל - לידע ולהבין מהתורה כי לכל עבירה יש עונש עצום ונורא ולכל מצוה יש שכר נעלה מאד, אם בפרט - והוא העיקר, ללמוד תורת כל עבירה ועבירה לבדה".

רבינו אחז בעוז בהוראה זו, כשהוא שם על ליבו את גודל חובת הנברא להתעסק בלימוד עיוני עמוק של פרטי ההלכה בכל דין ודין, אם בתורתן של מצוות עשה ואם במשפטן של מצוות לא תעשה, מתוך הכרה נאמנה כי רק בכח העיון הדק היטב בדיני המצוות והעבירות, יעשה הלימוד קנין חזק בנפש האדם - כלשון הגרי"ס שם, עד שיהא יכולת בידו להוליך לבטח אל מחוז חפצו את אנית החיים שלו, ולשמרה מכל משמר לבל תשטף במהמורות היצר.

ומשזכה לנפשו, ביקש להנחיל גם לתלמידיו את הדרך הזו - דרך החיים, כשהוא חוזר ומשנן תדיר באזניהם:

"בכל לימוד, צריך להציב את המטרה, איך להביא את הלימוד לידי מעשה!"

והיה רבינו - כאמור - נאה דורש ונאה מקיים, עד אשר בכל הליכות חייו, נראה היה בעליל כמה מיצה את תלמודו לתרגמו לשפת המעשה, כשהוא זהיר עד מאד - באופן מופלג ביותר - במצוה קלה כבחמורה, ואף גם באיזו שהיא הנהגה טובה.

למהדרין מן המהדרין

אמרו עליו, על רבינו, שהיחס שלו לדברי ה"שלחן ערוך" היה "קדש קדשים" - לשמור ולעשות ולקיים כל פרט ופרט של הלכה או אפילו מנהג, בדקדוק ובהידור, כשהוא אינו חוסך מעצמו כל טירחא או גם הוצאת ממון, כדי למלא את רצון קונו.

משום כך, כאשר עמד לרכוש תפילין לו או לבניו ואף לבני בניו שיחי', טרח ויגע להזמין את הבתים המהודרים ביותר ואת הפרשיות המהודרות ביותר.

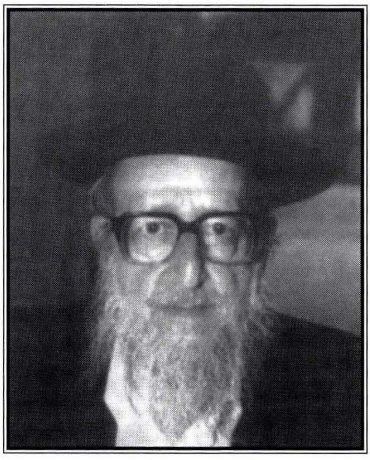

רבי שלמה יצחק זילברמן

וכך גם כשעמדה על הפרק רכישת מזוזות לו או לבניו שליט"א, ביקש רבינו לקיים המצוה בתכלית ההידור.

ומעשה שהיה, כאשר עמד להשיא את בנו רבי נח שליט"א. בעוד מועד, שלח רבינו את בנו לרכוש מזוזות מהודרות - חרף מחירם הגבוה - אצל הגה"צ רבי שלמה יצחק זילברמן זצ"ל, אשר היה מפורסם לסופר מומחה וירא שמים גדול.

כשבא רבי נח אצלו, ציין לו רבי שלמה יצחק, כי אחת המזוזות, מחירה נמוך בשליש מן המחיר המלא ולא משום שחסר משהו בכשרותה, חלילה, ואפילו בהידורה לא חסר כלל, אלא ששורה אחת לא נכתבה כל כך באופן סימטרי כשאר השורות, ומשום כך לא מוצדק ליטול עבורה מחיר מלא.

רבי נח סבר לעצמו, שכיון שבדירתו מצויה מרפסת אחת, שחיוב המזוזה בפתחה אינו כל כך ברור ואינו אלא לחומרא, אם כן באותו פתח די לו לקבוע את המזוזה הזו, ששיטה אחת בה אינה מדוייקת בשוויות גמורה לשאר שורותיה.

אבל הסברא הזו, לא החזיקה זמן רב.

משבש רבי נח הביתה וסיפר את הדברים לאביו, שלח אותו תיכף להשיב את המזוזה לסופר ולרכוש תחתיה מזוזה מהודרת בשלימות, כשבשום אופן לא ניאות לוותר על הידור כלשהו זה, אף גם במזוזה שכל חיובה אינו אלא בתורת ספק.

ועושה נחת רוח ליוצרו

כך, בהליכותיו בקודש בהידור המצוות, באו לידי ביטוי מוחשי דברי ה"מסילת ישרים" בבאור מדת החסידות (פרק יט):

"הנה שורש החסידות הוא מה שאמרו ז"ל (ברכות יז, א) אשרי אדם שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו. והענין הוא, כי הנה המצוות המוטלות על כל

ישראל, כבר ידועות הן וחובתן ידועה עד היכן היא מגעת. אמנם, מי שאוהב את הבורא יתברך שמו אהבה אמתית, לא ישתדל ויכון לפטור עצמו במה שכבר מפורסם מן החובה אשר על כל ישראל בכלל, אלא יקרה לו כמו שיקרה אל בן אוהב אביו, שאילו יגלה אביו את דעתו גילוי מעט שהוא חפץ בדבר מן הדברים, כבר ירבה הבן בדבר ההוא ובמעשה ההוא כל מה שיוכל וכו׳. והנה כמקרה הזה יקרה למי שאוהב את בוראו גם כן אהבה נאמנת וכו׳, לא יאמר די לי במה שאמור בפירוש, או אפטור עצמי במה שמוטל עלי על כל פנים, אלא אדרבה יאמר, כיון שכבר מצאתי ראיתי שחפצו יתברך שמו נוטה לזה, יהיה לי לעינים להרבות בזה הענין ולהרחיב אותו בכל הצדדין שאוכל לדון שרצונו יתברך חפץ בו, וזהו הנקרא עושה נחת רוח ליוצרו״.

משום כך, כל אימת שהגיעה לאזנו איזו שהיא שמועה על חידוש דין הלכה למעשה, היה חש תיכף לדון בדבר, בפני יודעי דת ודין, ואם אמת היה הדבר, היה מאמץ את ההלכה המחודשת ומסנפה ל״שלחן ערוך״ שלו.

כך, זכה לדברים הרבה, לשאת ולתת בהלכה עם עמוד ההוראה מרן הגרי״ש אלישיב שליט״א, כשכל מעייניו נתונים להשתית את הליכות עולמו על אדני ״הלכות עולם״ בדקדוק נורא ובהידור רב, לעשות נחת רוח ליוצרו.

משמאל לימין: רבי שכנא קולדצקי, רבי יוסף שלום אלישיב, רבי חיים שאול קרליץ, רבי יצחק הוטנר, החתן רבי בצלאל פרנס, רבי משה דויטש

ועד היכן הגיעו הדברים, מספר שכנו של רבנו, הרב יצחק בר חיים שליט"א:

יום אחד עמדתי עם אחד משכני ברחוב ושוחחנו על איזו הלכה מחודשת ששמעתי בשם מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א. אותה שעה, חלף שם רבינו בדרכו מהישיבה לביתו, וכיון שקלטו אזניו "הרב אלישיב פסק - - -", מיד נפנה אלינו ושאל:

"מה?! יש הלכה חדשה?! מה הוא אמר?"

ההתענינות בדבר הלכה מחודש, ניכרה עליו אותה עת בכזו רצינות תהומית, כשכל מאוויו נתונים היו למלאות את אמתחתו בעוד איזו שהיא הנהגה טובה, ועל אף היותו אז זקן ושבע ימים, ומטבע הדברים אין האדם עשוי לשנות הרגליו בשנות זקנותו, מכל מקום קילקלה אהבת ד' את השורה ונסכה בו עוז נעורים להעמיק ולהרחיב בקיום המצוות, לעשות נחת רוח ליוצרו.

רבינו בדרכו מהישיבה לביתו

שש אנכי על אמרתך

השאיפה הכבירה שלו לעשות נחת רוח ליוצרו בקיום המצוות, העמידה אותו על המשמר לקיים כל מצוה - קטנה כגדולה - או אפילו איזו הנהגה טובה, בשלימותה, בתיקונה ובהידורה, מתוך אמונה טהורה במי שציוה עליה, כשזמן רב קודם הגיע המצוה, היה כבר דואג וחרד על קיומה. וכאשר נתקיימה בידו המצוה כהלכתה, היתה השמחה ממלאת את כל הוויתו, על שזכה לעשות נחת ליוצרו.

תלמידיו המקורבים, נזכרים מה נשגבה היתה שמחתו בשנותיו האחרונות, לעת אשר זכה לקיים מצות שופר כהלכתה.

היה זה לאחר שלקה רבינו בליבו ונבצר ממנו להתפלל ביום טוב דראש השנה בהיכל הישיבה. מנין לתפילות היום כמנהג "ותיקין" היה מתקיים בביתו, ובחרדת קדש היה נאזר בגבורה לשמוע קול שופר, בדקדוק רב.

ואז, משנסתיימה תפלת מוספין ונשלם סדר התקיעות, קרנו פניו של רבינו מרב אושר וקריאת הודאה פרצה מלבו:

"אה! איזה תקיעות! געוואלדיג!"

כזו היתה גם עמידתו על המשמר לקיומו של מנהג ישראל להשכים קום לתפלת שחרית למחרת יום הכפורים - "כדי שלא יהיה נראה ח"ו שלא היינו נכנעים לפניו יתברך אלא בעת שנצרכנו לבקש על דיננו" (כמבואר במ"ב סימן תרכד סקי"ד).

רבינו היה חרד מבעוד יום, שאכן ישכימו מנין מתפללים להתפלל עמו כ"ותיקין", ובערוב ימיו, כאשר התקיים המנין בביתו, דאג ימים רבים קודם, לקיים מנהג קודש זה כתיקונו, כשהוא עושה עצמו "קברניט היאך לעשות מצוה".

רבינו בעליזות מפזז ומכרכר לכבודה של תורה מחזיק את הס"ת רבי שמעון ויזר

ומה רבתה שמחתו כאשר זכה ונתקיים הדבר בידו, כשלעיני מקורביו שבו והתגלמו דברי ה"מסילת ישרים" (בהמשך דבריו שם), בבארו חובת השמחה בעבודת ד' - תולדת אהבת ד':

"כי זאת היא השמחה האמיתית, שיהיה לבו של האדם עלז על שהוא זוכה לעבוד לפני אדון יתברך שאין כמוהו ולעסוק בתורתו ובמצוותיו, שהם השלימות האמיתי והיקר הנצחי".

מתנאה לפניו במצות ד' מינים

מידתו המופלאה של רבינו בדקדוק המצוות ובהידורן, מצאה לה ביטוי מיוחד בהנהגת "זה א-לי ואנוהו", שאפף אותו בקיום מצות ארבעה מינים, כשהוא אינו חוסך מעצמו כל השתדלות פיזית או ממונית, כדי לקיים את מצות החג בתכלית ההידור. ואף על פי שלא היה משופע בממון והיו תקופות שפרנסתו היתה בצמצום, מכל מקום לא חסך מאומה מלהתנאות לפניו יתברך במצות ארבע מינים, כמו גם בשאר הידורי מצוות.

אף באזני בני ביתו, היה משמיע את דעתו במעלת ההידור במצוות - קיומה המעשי של מידת ה"חסידות":

"צריך להוציא להידור מצוה, לא פחות ממה שמוציאים להידור הבית!"

כך נהג בהשתדלות ממונית, כשהוא משקיע את מיטב כספו כדי לזכות במינים מהודרים, וכך גם בהשתדלות פיזית, כאשר כבר בעיצומו של חודש אלול, חשו עליו את ה"שלשים יום קודם החג" בחיפוש מדוקדק אחר ארבעה מינים מהודרים, עד שכל מי שפגש בו, או מי שהזדמן אליו, היה נשאל על ידו אם יוכל להשיג עבורו אתרוג מהודר, מזן זה או מזן אחר, לצאת ידי חובת כל הדעות.

השתוקקות לאתרוג מרוקאי

היה זה רק גילוי טפח מדאגתו לקיום מצות אתרוג בהידור. אבל ארע גם פעם שנתגלו עוד טפחיים מאותה דאגה עמוקה, כשכבר בעיצומו של חודש אב גילה את אשר עם לבבו:

היה זה כאשר שנה אחת שהה אצל בנו רבי נח שליט"א, בימי "בין הזמנים" דחודש אב. באחד הימים, בעת ארוחת הצהרים, התגלגלה שיחה עם אחד השכנים, אשר סיפר על אורח שהגיע אליו מצרפת. אך שמע רבינו שהזדמן אורח מצרפת, מיד פנה אל בני הבית בשאלה:

"רגע, מצרפת? אם כן, אולי אפשר לבקש אתרוג ממרוקו?"

ותוך כדי דיבור, קם בעצמו וניגש אל בית השכן, כשהוא פונה אליו בבקשה ובתחינה:

"האם תוכלו לעשות לי טובה, להמציא לי אתרוג מרוקאי".

וכמי שיש לו כבר "מנה" בידו, הוסיף לרצות "מאתיים", בתשוקתו העזה לעשות נחת רוח ליוצרו:

"רוצה אני שני אתרוגים וכמובן אשלם כל מחיר שיעלה".

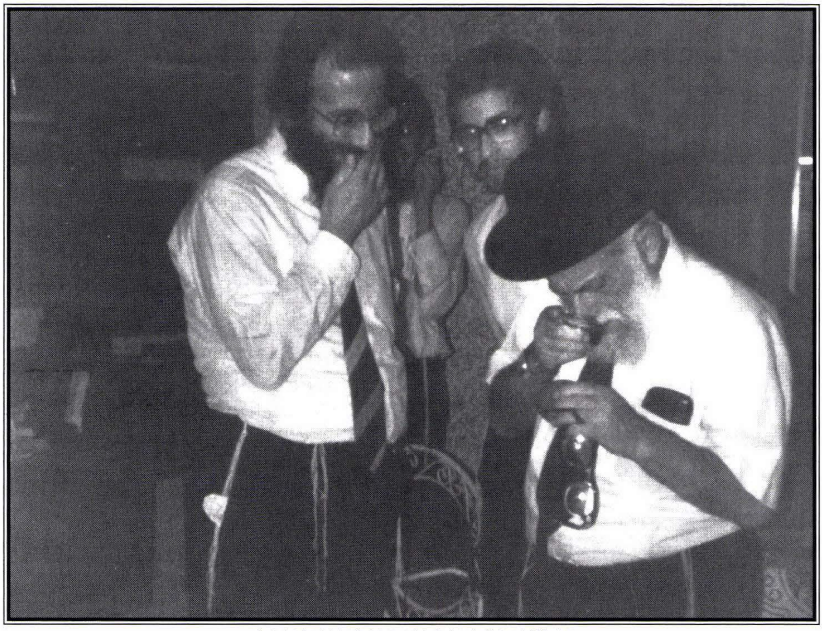

רבינו בודק אתרוג בבית בנו רבי נח

כזו היתה תשוקתו הנוראה לקיום מצות אתרוג בהידור, כשכבר בעיצומם של ימי קייטא, היו עיניו ולבו נתונים בדבר, במידה כה מרובה, עד שכששמע מדברים על צרפת, מיד עלו וצפו ברעיוניו אתרוגי מרוקו - אשר מכבר הימים נודעו במוחזקותם כבלתי מורכבים ובהידורם בכל מיני הידור - ולא נמנע מכל השתדלות כדי להשיג את מבוקשו.

ומה רבתה השמחה במעונו של רבינו, כאשר לאחר כחודשיים ימים, בערב חג הסוכות, הומצאו לידו שני אתרוגים מרוקאיים, כמשאלתו הטהורה וכדאגתו העמוקה, אשר שיקפה את דברי חז"ל במסכת שבת (פו, ב):

"ישראל דדאיגי במצוות חבילי גופייהו' - "ישראל דדאיגי לקיים מצוות וחרדים בדבר ומתוך דאגה מתחממין כדכתיב 'חם לבי בקרבי'" (רש"י).

כך, מדי שנה בשנה, היתה הדאגה הזו של ביקוש מינים מהודרים, ממלאת את ליבו של רבינו עוד מימי אלול, כשהיא הולכת וגוברת מיום ליום עם התקרב זמן הרגל ובכללם - עשרת ימי תשובה, כאשר יראת ד' שגברה עליו אותם הימים, היתה ניכרת אף בהתעסקות בביקוש ארבעה מינים מהודרים, כשהוא טורח ללא ליאות להשגת מבוקשו.

דאגתו הנוראה להידורן של ארבעת המינים, לא הניחה את דעתו, עד שגם כאשר כבר דומה היה כי יש בידו מינים מהודרים, גם אז ביקש להראות את ה"מציאות" שבידו לפני חכם ולקבל את הסכמתו.

ומה מדהים היה הדבר, שאף על פי שבמהלך השנים הרבות עברו תחת עיניו הבוחנות מאות רבות של לולבים, עד שהיה נחשב ל"מבין" גדול בטיבם ובהידורם, מכל מקום לא סמך על עצמו ולא מנע מגופו את הטירחה לעלות אל מעונו של הגאון רבי דוד סולובייצ'יק שליט"א ולהעביר את הלולב שבידו תחת שבט ביקורתו.

כמוצא שלל רב

לנוכח דאגה עמוקה שכזו להידורם של ארבעת המינים, אין פלא איפוא שכאשר זכה ברב עמלו, ועלתה בידו בסייעתא דשמיא למצוא לולב מהודר או אתרוג מהודר, היה מפליג בשמחתו כמוצא שלל רב.

ומה נהדר היה המחזה, כאשר היה רבינו מתבונן ושב ומתבונן בערגה, באתרוג המהודר שנפל בחלקו, עד שהיה דומה אותה שעה לכלה המתבוננת מתוך קורת רוח בתכשיט יקר, שהוענק לה.

וכך מעיד בו בנו רבי נח שליט"א:

זכור אזכור את השמחה שאפפה אותו בעשרת ימי תשובה, כאשר היה מוצא לולב מהודר ונכנס הביתה בגילה כשה"שלל" בידו. ולא זו בלבד, אלא שמפקידה לפקידה היה ניגש להוציא את הלולב, לשוב ולבודקו ולחזור להתפעל ממראהו, מתוך רוב שמחה.

כך ביטא רבינו את עוצמת חביבותו לדבר מצוה. מה דרכו של אדם לחבב את ממונו, עד שחכמים מעידים בו "אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה ושעה", אף רבינו שמחבב היה את המצוות, לא זז מלחבבם ובכל שעה ושעה חזר ומישמש בהם.

לפרוש הימנה איני יכול

ומעדותו של אחד מנכדיו שיחי':

שנה אחת, נסעתי להיות במחיצתו של הסבא ביום הכפורים ולהתפלל עמו בהיכל ישיבת חברון. בעלותי לירושלים, שלח איתי בנו רבי שמואל שליט"א עבור סבא, לולב מהודר שבמהודרים, בגוון ירוק עד ראשו ממש, עד שאפשר היה להמליץ עליו: **"אַ בריסק'ר לולב".**

משהבאתי את הלולב המהודר לידו, נתמלא שמחה והניח אותו בזהירות מאחורי המיטה. אך לא לזמן ממושך. מדי פעם בפעם נטל רבינו את הלולב, ושב לבודקו, לבוחנו ולהתבונן בהידורו. ולא זו בלבד, אלא כל מי שהתקשר לביתו באותו יום, דמעלי יומא דכיפורי - אֵם הבנים, אֵם הנכדים, או התלמידים - וביקש להתברך מפיו, שמע ממנו עד כמה חביבים המצוות בעיניו, כשהוא אינו מסתיר את התשוקה ל"עוד יותר" ל"טוב יותר" -

"ברוך ד' קבלתי לולב אחד. טוב מאד. אבל אם תוכל להשיג עוד לולב, יהיה טוב"...

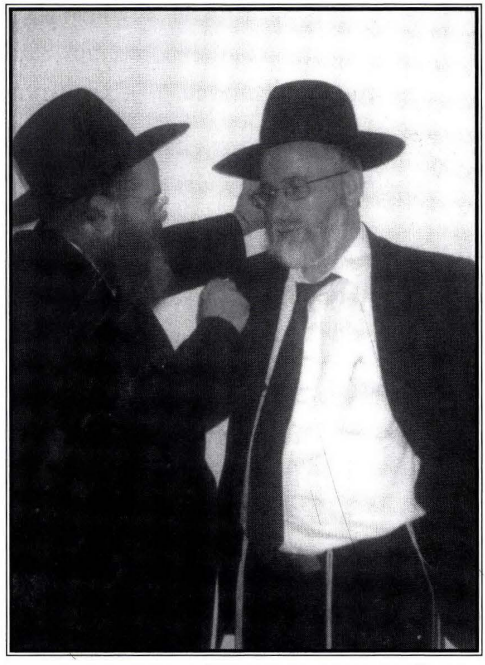

רבי אלימלך רוטמן עם רבי שלמה פלאי בנו של רבינו

בהידור מצוה - עד כמה?

דקדוקיו בהידור מצות ד' מינים, לא נחתמו בנטילת לולב דיום ראשון בלבד. הוא לא הידר רק בקיום דאורייתא דיום טוב ראשון, אלא אף בקיום דרבנן של כל שבעת ימי החג, עד שכאשר איקלע לידו בעיצומן של ימי החג הזדמנות לרכוש מינים יותר מהודרים מאלו שנמצאו בידו, נזדרז תיכף להשיג את מבוקשו, חרף הטירחה שהיתה קשורה בדבר.

וכך עולה מעדות תלמידו רבי אלימלך רטמן שליט"א:

היה זה כאשר כבר הגיע רבינו לגבורות. נכנסתי לבקרו ביום ד' דחול המועד סוכות, וכמובן - כדרכו מרוב חיבת הקודש - הראה לי את הלולב שלו. תוך כדי דברים, אמרתי לו שבביתי, בהר נוף, מצוי לולב יותר מהודר, שאוכל ליתן לו. מכיון שבו ביום אמורה היתה להתקיים "שמחת בית השואבה" בישיבה, הוספתי ואמרתי לו שודאי אמצא בשכונתי בחור הנוסע להשתתף בשמחה, אשר על ידו אוכל לשלוח את הלולב המהודר.

נפרדתי ממנו לשלום ופניתי לדרכי אל ביתי, כשמלוות אותי עיניו הבורקות של רבינו, אשר אורו מרוב שמחה אמיתית ומתוך השתוקקות פנימית לקיים את מצות היום ביתר הידור.

אבל התשוקה כה בערה בעצמותיו וליבו כה התחמם בקרבו, עד שלא יכול היה להמתין לעת ערב, והוא חבש את כובעו ויצא בעצמו לשכונת הר נוף להביא בידו את הלולב הנכסף.

לא חלפו להם שעתיים מאז נתבשר באפשרות להוסיף בהידורה של מצות נטילת לולב ועל דלת ביתי נשמעה נקישה. בפתח ניצב רבינו, אשר אופני ההשתוקקות להתנאות לפני ד' במצוות, גילגלו אותו אל ביתי, ליטול בעצמו את הלולב המהודר.

לפליאתי כי רבה, הרהבתי עוז לשאול את רבינו למה הטריח את עצמו, הלא הלולב היה אמור להגיע לידו על ידי שליח. תשובתו, גילתה את אשר עם לבבו:

"שווה לטרוח בהידור מצוה, גם אם זו מצוה דרבנן וגם ליום אחד!"

והוא אכן עמד וטרח ויגע בהידור מצוה. ולא רק בהידורם של האתרוג, של הלולב ושל ההדסים, אלא אף בהידורן של ה"ערבי נחל". הוא לא נטל מן הבא ליד, אלא מישמש אחר ערבות מהודרות, כפי שמעיד בו אחד משכניו:

מדי שנה, היתה הרבנית תחי' באה ליטול ערבות מן העץ שלנו, אבל בהגיע הרגל, היה המשגיח נוטל ערבות אחרות, כי מצא יותר מהודרים...

שמחה של מצוה

כך כל ימי החג, היתה דעתו של רבינו נתונה לקיומן של מצות ד' מינים בהידור, כאשר מתוך השתוקקותו לעשות נחת רוח ליוצרו בהידורן של מצוות ומתוך שאיפתו לצרף את נפשו בקדושתן של מצוות, היה מוציא מפעם לפעם את ה"פרי עץ הדר" מאמתחתו, מתבונן בו שוב ושוב, בוחנו לאור החמה ולאור המנורה, ואף מביט בו בעינא פקיחא בעזרת זכוכית מגדלת, כשכולו אפוף שמחה, אחוז התענגות על "חפצא" של מצוה, כדוגמת שר השמח והמתענג על אות כבוד שניתן לו מאת המלך.

משום כך, כשהיו נכנסים אצלו בני משפחתו בימי החג, תיכף היו נשאלים ונדרשים מפיו כיצד זכו לקיים את מצות לולב, את מצות אתרוג.

זה היה ה"שלום עליכם" שלו לצאצאיו שעלו להקביל פניו ברגל, זה היה ה"ענינא דיומא" שבו היה עסוק כל ימי החג, וזה גם היה סוד ההשכמה שלו ביום טוב ראשון של חג להתפלל כותיקין, כדי להקדים בקיום מצות ארבעת המינים, בחביבות יתירה.

ומתוך שמחתו בקיום מצות היום לפני קונו, היתה השמחה שורה בהיכלו כל ימי החג, בחינת "ושמחתם לפני ד' אלקיכם שבעת ימים", עד שהכל ראו בו מעין התגלמות חיה של דברי הרמב"ם בסוף הלכות לולב:

"אף על פי שכל המועדות מצוה לשמוח בהן, בחג הסוכות היתה במקדש יום שמחה יתירה שנאמר ושמחתם לפני ד' אלקיכם שבעת ימים".

בלעטלאך של "כבוד"

עם כל דקדוקיו והידוריו בקיום מצות ארבעת המינים, עמד על המשמר לבל תתערב חלילה מאליה איזו שהיא מחשבת פסול "שלא לשמו", או שאר מחשבות פסול, בקיום המצוה או בהכנתה, ביודעין ובלא יודעין.

וכבר היה מעשה, בפרוס ימי החג, שרבינו נכנס לחנות לממכר אתרוגים, כשהוא תר אחר אתרוג מהודר בתכלית ההידור. המוכר שהכירו וידע את חיבתו המיוחדת למצוות - בכלל ולמצות אתרוג - בפרט, קיבלו בכבוד גדול לעיני כל הנמצאים שם, והוציא עבורו אתרוג מהודר, במחיר מהודר.

משבחן רבינו את האתרוג בשבע בדיקות, נטלו בידו, שילשל ליד המוכר את כל הסכום שנדרש ויצא בשמחה רבה כשמקחו המהודר בידו.

לא הרחיק רבינו צעדיו וכבר אחזה בו תחושה בלתי נוחה מחמת ה"פרסום", ומפני ה"כבוד" שביקש המוכר להעניק לו ברבים. החשש שמא נדבק בו מאומה מן המידה המגונה הזאת, ממנה סלד בכל יכולתו, וממנה ברח כל ימיו, לא הניחו לנפשו והוא חזר על עקבותיו, להשיב את האתרוג המהודר לידי המוכר...

המהודר - כשבילך!

גם הקפדתו העמוקה להזהר ולהשמר בענינים שבין אדם לחבירו, היותה סעיף בהידוריו של רבינו, בקיום מצות ד' מינים, כמו גם בדקדוקיו בקיום שאר מצוות.

תלמידו רבי אלימלך רטמן שליט"א, רגיל היה להמציא לידיו לולבים מובחרים ומהודרים, מתוכם היה רבינו בוחר את המהודר ביותר.

במאמץ עילאי, תוך ריכוז מופלא, היה רבינו מתעסק משך שעה ארוכה במיון ובירור הלולב המהודר, עד אשר עלה בידו מבוקשו.

אך סיים רבינו את מלאכת הברירה, והנה הוא פונה אל תלמידו:

"נו, אז לולב זה בשבילך!"

ניסיתי - מספר התלמיד - לבאר לו, שכל עצמי לא באתי לכאן כשהלולבים בידי, אלא בשבילו ולא בשביל עצמי, אבל הוא לא הסכים בשום אופן ליטול את המהודר עבורו. כל כך היה פשוט בעיניו שאין ראוי לו ליטול לעצמו את המהודר, על חשבון זולתו, והוא הפטיר באחת:

"המהודר -בשבילך!"

כך היו מצוותיו של רבינו מהודרים בתכלית ההידור, מכל צד שהוא, בין מצד דקדוקי חומרות שבין אדם למקום, בין מצד דקדוקי המידות שבין אדם לעצמו ובין מצד דקדוקי ההנהגות שבין אדם לחבירו...

ושמרתם את המצות

כדקדוקיו וכהידוריו בקיום מצות ארבע מינים, כשהוא משקיע בהם את אונו ואת הונו, ואינו מוותר על קוצו של יוד בכל פרטיהן ודקדוקיהן, כך התעצם רבינו בזהירות מופלגת בדקדוקי אפיית המצות, כשהוא מאמץ לו כל חומרא אפשרית ומשתדל לקיימה בהידור רב, חרף ההוצאות המרובות שהיו כרוכים בהם. כך שימשה הנהגתו, מעין בבואה לדרכו בקודש של רבי ישראל סאלנט'ר זצ"ל, כפי העולה מאגרת ששיגר רבי ישראל בעצמו לאחר ממקורביו, בעת שהותו מחוץ לגבולות המדינה:

"אבקש נא מכת"ר למחול, לעשות המעט שמורה על ליל פסח בעדי וכו', אל יקמץ כלל בהוצאה הנדרש על זה, כי זהו אצלי כמו אתרוג אשר אין בה קימוץ".

כך, מתוך "יראה" טהורה ומתוך "אהבה" נאמנה, התאמץ רבינו בכל לבו נפשו ומאודו בעסק אפית המצות לפסח, כשבכל פרט ופרט מאותו כלל גדול, היה ניכר בו עד כמה היה ירא וחרד מחשש של משהו חמץ. הוא לא חסך מעצמו כל טירחה ולא מנע מגופו כל מאמץ, באופן בלתי מצוי כלל, כדי להוציא מתחת ידו דבר מתוקן, מהודר בתכלית ההידור.

נהוג היה בישיבה באותן שנים, שעוד בחודש אדר היתה נערכת במאפית הלפרין אפית מצות מכונה - "מצות חבורה", עבור רבני הישיבה ותלמידיה. משך שנים ארוכות - עד אשר לקה בליבו - שימש רבינו כראש החבורה, כשעיניו פקוחות באחריות

נוראה על כל מצעדיה, וידיו אמונה להתעסק במלאכת הקודש ביגיעה רבה, כדי שהמצות ייאפו בהידור רב, ככל האפשר.

בהקפדתו היתירה, לא הסתפק רבינו שהמצות תאפנה ב"תנור ראשון", אלא הוסיף להקפיד על תנור ראשון ביום ראשון, למען יהיה סיפק ביד בני החבורה להתעסק יותר זמן במירוק המאפיה, על כל כליה.

כיון שכך, לא החלה עבודת הקודש של האפיה, רק בבוקרו של יום ראשון. כבר ביום ששי אחר הצהרים, החלו ההכנות, כשרבינו - ששימש כ"קברניט" בכל מלאכת האפיה - היה שם פעמיו אל עבר המאפיה ומתעסק שמה, עם כל הנלוים עליו, בניקוי יסודי של כל המכונות. עם צאת השבת, המשיכה המלאכה שעות ארוכות, עד אמצעו של לילה, כאשר רבינו טורח בגופו, בניקוי כל החורים והסדקים שבמכונות, ועל ידו עוזרים בניו שליט"א ותלמידים נאמנים מבני הישיבה, אשר נטלו חלקם במצות היום.

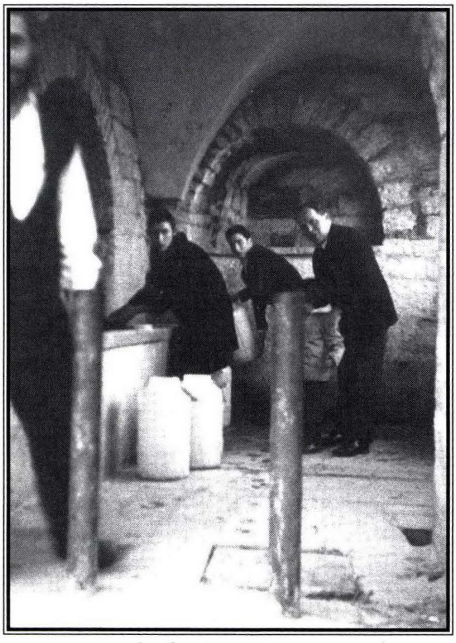

בניו של רבינו בשאיבת מים שלנו לאפיית המצות, מימין רבי אברהם זלושינסקי מנהל המשק של הישיבה מסייע בנטילת המים

על חודו של מחט

מה נורא היה המחזה, כאשר רבינו היה נוטל את עשרות שנות חייו העמוסים בתורה, בעבודה ובגמילות חסדים, ושוטחם ארצה אל מתחת לפני המכונות, כדי לבדוק אולי אולי נמצא שם איזה שהוא פירור בלתי רצוי. לא היה בכח איש לעצור בעדו מלהשתטח מלא קומתו על קרקעית רצפת המאפיה, בין חלקי מכונות הברזל, לבחון בעינא פקיחא כל חריץ קל, שמא נדבק שם מאומה מבצקות אפיה שעברה.

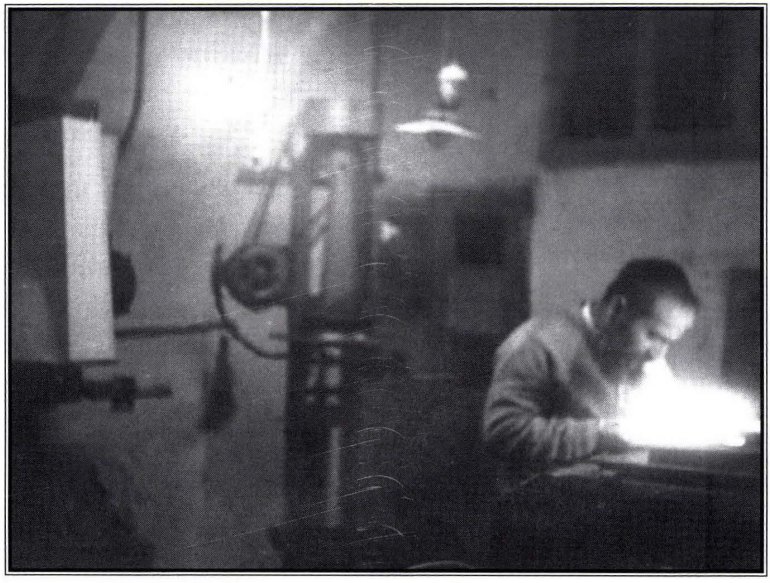

רבינו ליד המכונה של המצות

ותיקי התלמידים, אינם יכולים לשכוח כיצד בעיצומה של עבודת הקודש, כשכל המסייעים על ידו של רבינו, טרודים היו בהנחייתו ובהשראתו בניקוי כל מערכת האפיה, נשמע לפתע קולו של רבינו קורא כמו מן התהום, מביני עמודי המכונות, בצעקה מהולה בפחד מאיים:

״אַ שפילקע! אַ שפילקע!״ (- מחט, מחט)

עד מהרה נזדרזו להמציא לידו מחט זעירה, כשבזהירות יתירה אחז בה לנקר איזה משהו מן המשהו, שהיה דומה בעיניו כפירור חשוד...

כך, על פני שעות ארוכות, נמשכה עבודת ה״נקיות״ של כל מערכת האפיה, על כל אגפיה, כאשר רק לאחר שהיה ברי לו כשמש, שכל כלי האפיה עומדים בתכלית הנקיות, והמאפיה עומדת הכן לאפות בה את המצות, בכל הידורן, ניאות לשוב אל ביתו לחטוף תנומה, ולאגור כח ליום המחר, לגופה של עבודת האפיה, המייגעת מנפש ועד בשר.

זריזין משכימין

רק חלפו להן שעות מועטות ורבינו כבר השכים קום להתפלל תפלת שחרית כותיקין, כשהוא נוטל על שכמו גם את האחריות להעיר את התלמידים שנמנו על בני ה"חבורה", כמו שמעיד בו תלמידו הרב עמירם ולדנברג שליט"א:

בעוד מועד, ביקש ממני רבינו שאמסור לידו את רשימת הבחורים בני ה"חבורה", ושאציין את מספר החדר של כל בחור, כדי שיוכל בעצמו להעירו בהשכמת הבוקר.

טענתי לפניו, שאין צורך שיטרח בעצמו בעלות השחר לאתר את החדרים ולהקיץ את הבחורים משינתם, ואני מקבל עלי את המלאכה הזו.

רבינו ניאות לבקשתי והניח בידי את רשימת הבחורים, אבל ביקש לדעת ממני את מספר החדר בו אני ישן. והנה, בטרם הפציע השחר, כאשר קמתי משינתי ויצאתי את חדרי כדי להעיר את בני ה"חבורה", פוגש אני ברבינו, פוסע לכיוון החדר שלי, כדי להעיר אותי ולזרזני על דבר מצוה.

יראה ופחד

אותם ימים, היה רבינו אחוז כולו מתח נוראי, מלווה ברגשי אחריות, כדי להצליח בעבודת הקודש של אפיית המצות, כשהמתח הזה אשר אפף אותו הלך וגבר מעת הכנסו בשערי המאפיה, עד שניתן היה ממש להרגישו במוחש. וביותר, כאשר פעמים בעיצומה של האפיה, היתה מתעוררת לפתע איזו שהיא בעיה, או-אז מה נורא היה המראה, כשרבינו היה מתכסה בארשת דאגה וליבו היה מתמלא יראה ופחד.

ועד היכן גבר עליו אותו המתח של שימור המצות, צא ולמד, שבשעה שעלתה על הפרק קביעת מועד הנישואין של בנו רבי נח שליט"א, וצד הכלה העלה אפשרות של יום מסויים, שפגע בימי אפיית המצות, דחה רבינו את ההצעה על הסף -

"לא שייך! יש מצות!"

צד הכלה, שלא הכיר מקרוב במה דברים אמורים, היה כה מופתע מתגובתו של רבינו, עד שסברו שודאי טמון בדבר איזה שהוא ענין נסתר, שמחמתו נמנעת אפשרות עריכת החתונה באותו מועד. אבל לא כן. המתח הנוראי שהיה שורה בהיכלו מדי שנה בשנה באותם ימים של אפיית המצות, לא הניח לו לפנות את הלב לשמחת נשואין.

ששים כעבודתך

בה במידה שהיה שרוי במתח כל אותם הימים, כך רבתה השמחה שלבשה אותו, ברגע שנשלמה המלאכה וסדר האפיה עבר בהצלחה. באחת, נשתנה זיו פניו, ואת מקומה של החרדה שאחזה בו כל עת האפיה, תפסה השמחה, כשפניו קורנים מאושר אמיתי, תוך שהוא מביע הודאה לבורא עולם, שזיכה את בני החבורה בסייעתא דשמיא, ומלאכתם צלחה בתכלית ההידור.

אשרי עין ראתה את רבינו עומד על משמרתו לנצח על מלאכת הקודש. אשרי עין ראתהו שש בעבודת המקום ואשרי תלמידיו שזכו להתלוות אליו ולאחוז בשולי גלימתו באותן שעות נשגבות של "גדול שימושה יותר מלימודה", אשר רישומן חדר עמוק אל ליבם לקבוע בקרבם יראת ד׳ בדקדוק המצוות ובהידורן.

הן לא בכדי התבטאו רבים מאותם תלמידים, בשעת ניחום האבלים, בימי אבלו של רבינו:

"געוואלד! המצות של ר׳ הירש!"

ואחד התלמידים, הרב אהרן פריימן שליט"א, שזכה אך פעם אחת להשתתף באותה "חבורה" הוסיף מהרהורי לבו:

"בחור צעיר הייתי כאשר זכיתי להתלוות פעם אל רבינו לאפית המצות, אבל מאז ועד היום, אינני מסוגל לאכול מצות שלא מאפית חבורה"...

בהידורת ובהידורת גדולה

כך, בקפידה יתירה, יגע רבינו וטרח כדי להעלות על שולחנו בימי הפסח מצות מהודרות, וכך גם היה טורח טירחה מרובה באפית מצות עבודת יד ל"ליל הסדר", כשמשך שנים רבות נמנה על ה"חבורה" המיוחדת שבראשה עמד ידיד נפשו הגה"צ רבי משה שמעון וינטרויב זצ"ל, אשר חבורת המצות שלו היתה ידועה לשם דבר בהקפדתה המדוקדקת על כל הידורי המצוה.

גם כאן, באפיית מצות יד, היה רבינו נוטל חלק פעיל בכל מהלך האפיה ובהכנות שקדמו לה, כשהוא מצרף עצמו לשמור ולעשות את כל ההידורים שנהגו ב"חבורה" קדושה זו. ואף על פי שלא נדרשו לו אלא רק מעט מצות יד, ל"כזיתים" של ליל

הסדר, מכל מקום זירז עצמו להיות מן המקדימים לבוא לאפיה עצמה והעמיד את עצמו ליטול חלק של ממש בעשיה.

אף בזאת, פסע רבינו בנתיבות האור הגדול, אור ישראל מסאלנט, כפי אשר העיד בו רבי איצל בלאזר זצ"ל, בשרטטו רישומים מקצות דרכיו של רבו הגרי"ס זצ"ל:

"דרך עבודתו בקדש בחלק התורה שבין אדם למקום, הן בסור מרע והן בעשה טוב, היה בזהירות ובזריזות גדולה לקיים את כל דברי התורה וכו'. בקיום מצות עשה של כזית מצה לצאת בו ידי מצוה בלילה הראשונה וכו', והיה איש אחד קוצר בידיו מעט שבלים לשם מצוה וכו' ועשה מעט קמח לצאת בו בלילה הראשונה ידי מצוה. וכמה יגיעות היה בזה ולפעמים גם הוצאה רבה לפי ערכו".

על דרך זו, היתה הנהגתו בקודש של רבינו בדקדוקיו המופלאים שבאפיית המצות, בזהירות ובזריזות גדולה לקיים המצוה בהידורה, עד שכל הרואה אותו בעבודתו, ביראתו שהביאה לידי מעשה, למד ליראה את ד' ולידבק במצוותיו, בחינת **מ ע ש י ם** היוצאים מן הלב, נכנסים ללב...

בחודש אב תשמ"ט, לקה רבינו בליבו ושוב לא היה בחילו לעמוד בראש ה"חבורה" של אפיית מצות מכונה, כאשר באמנה אתו משך שנים רבות. מני אז, פסק מלאכול מצות מכונה, וכל ימי הפסח אכל רק מצות עבודת יד, שהומצאו לידו מאת "חבורות" מסויימות - כמו חבורתו של הגאון רבי הלל זאקס שליט"א - אשר רבינו סמך ידו עליהם והחזיק את מצותיהם כמצות משומרות ומהודרות הראויות לעלות על שולחנו.

סידור פסח כהלכתו

ובזאת לא תמה העבודה. הן כל עיקרן של מצות לא באו אלא לאכילה, לקיום מצות "בערב תאכלו מצות".

לפיכך, כאשר הגיע שעת קיום מצות אכילת מצה, היתה יראתו על פניו בדאגתו לאכול את השיעור הראוי תוך כדי הזמן הדרוש.

ומה גדולה היתה שמחתו, כאשר לעת זקנתו, ואף גם בשנה האחרונה לימי חלדו, זכה לקיים מצות אכילת מצה בהידור - כמו גם מצות אכילת מרור ושתיית ארבע

כוסות - על אף שמשך תקופה ממושכת לא באו לפיו מאכלים נוקשים.

וכשהגיע שעת "חסל סדור פסח כהלכתו" והערגה והכיסופין של "נרצה" ניתלו בחלל החדר, כמו נהרה נשפכה על פני רבינו ושמחה של הודאה התפשטה על דיוקנו.

- - -

שלמו להן מצוות הלילה בטרקלין עבודת המצוות של רבינו, ושלמו להם ימי עבודת החודש הזה, שהחלו עוד שלשים יום קודם החג, בטירחה גדולה של אפית המצות בהידורן ובחרדה גדולה של ביעור החמץ כהלכתו, תוך עמידה נאמנת על משמר כל פרט ופרט, ואף תוך הקפדה על שמירת מנהגי ישראל, כמו מנהג נטילת נוצת עוף לבדיקת כל חמירא וחמיעא...

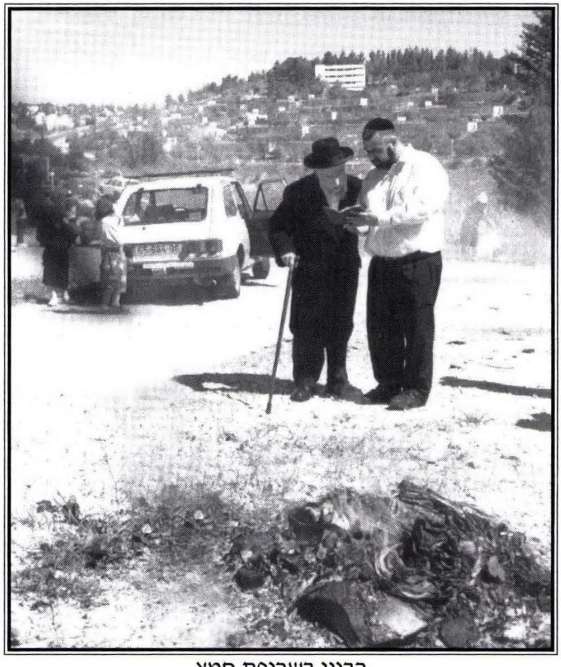

רבינו בשריפת חמץ

רבינו באמירת כל חמירא...

על השלחן המהודר

ואם כי אמנם "חסל סידור פסח כהלכתו", אבל רישומה של הזהירות מחשש חמץ, ניכרת היתה באהלו של רבינו מפסח ועד עצרת. כל אותן ששה שבועות שממוצאי הפסח ועד חג השבועות, לא פסקו המצות מעל שולחנו, בהקפדתו שלא לאכול לחם ומיני מאפה שנאפו מחוץ לביתו, מחשש "חמץ שעבר עליו הפסח".

דקדוקיו בטהרת השלחן, מצאו את מקומם - כמובן - גם בהקפדתו היתירה על הידור כשרות בשר העופות שעלה על שולחנו.

כל עוף שהובא אל ביתו, היה משגרו תחילה ביד בנו אל הגאון רבי מאיר ברנדסורפר שליט"א, דומ"ץ ד"העדה החרדית", לבדיקת כשרות הריאות. ואף על פי שהעוף הנקנה, היה "חלק" למהדרין, כשהוא נשחט תחת פיקוח כשרות מהודרת, אבל כיון שידע כי יש לו להגר"מ ברנדסורפר שליט"א חומרות נוספות בכשרות הריאות, ביקש גם להחמיר בהן, כשהוא מעביר את העופות תחת שבט ביקורתו.

ברם, גם אחר שנתבררה כשרותו המהודרת של העוף, לא תמה ה"עבודה". רבינו הקפיד שגם מליחת העופות, תהא נעשית בבית על ידי הרבנית תחי' בעצמה, כפי שנהגו בדורות שלפנינו.

הקפדתו על כשרות מזונו הביאתו גם להפריש בעצמו תרומות ומעשרות מכל דבר מאכל שעלה על שולחנו, גם אם היה זה מוצר שעליו התנוססה חותמת כשרות מהודרת.

כך עמד על משמר טהרת שולחנו, מתוך שידע "**כי המאכלות האסורות מכניסים טומאה בלבו ובנפשו של אדם עד שקדושתו של המקום ברוך הוא מסתלקת ומתרחקת ממנו**" - כלשון ה"מסילת ישרים" (פרק יא).

הלכות שבת - הלכה למעשה

אם באנו לספר שבח מעלתו של רבינו, בדקדוקיו בקיום המצוות ובזהירותו מן העבירות אי אפשר שלא להשמיע תהלתו בזהירותו המדוקדקת בשמירת שבת קודש, כשראשית מפעלו בזאת, נעשה בקיום מופלא של הוראת הגרי"ס זצ"ל ב"אגרת המוסר":

"הנשגב והעיקר בשימוש רפואות התורה לתחלואי היצר, הוא ללמוד בעוז ועיון עמוק היטב דיני העבירה עצמה, ההלכה עם כל סעיפיה וכו', כי זה הלימוד עושה קנין חזק בנפש, להיות העבירה מרוחקת ממנו בטבע".

כך משך שנות חייו, עסק רבינו תדיר בחברותא, בלימוד עיוני מעמיק של הלכות שבת - הלכה למעשה, ואף בעת סעודות השבת היה נוהג תמיד ללמוד הלכות שבת כשהוא נושא ונותן בדבר הלכה עם התלמידים שהסבו על שולחנו, בפלפול ובחידוד, כדרכה של תורה.

מספרים התלמידים:

שבת אחת למד על שולחנו סימן רעא סעיף ט: "צריך שתהיה **מ פ ה** על השלחן **ת ח ת ה פ ת** ומפה אחרת פרוסה על גביו". לאחר שציטט את דברי הטור בטעמו של דבר, שהוא זכר למן שהיה כמונח בקופסא, טל מלמעלה וטל מ ל מ ט ה, החל לדון בפני התלמידים, אם המפה שעל השלחן נחשבת כ מ פ ה תחת הפת, או שמא כיון שתחת החלות מונח קרש לחיתוך, שוב אין כאן מ פ ה תחת הפת.

למחרת בבקר, בעת קידושא רבה, כבר היתה מפית נוספת פרוסה מתחת לחלות ומאז נעשה הדבר למנהג קבוע על שולחנו.

כזו היתה צורת תלמודו - הלכה למעשה! אם כך נפסק, הוא קם ועושה מעשה. "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ד'".

וכבדתו...

עוד שחו התלמידים, שנמנו על אוכלי שולחנו:

פעם אחת בשעת הסעודה, למד סימן רסב ס"ב: "ישתדל שיהיו לו בגדים נאים לשבת" וציין שראה שיש נידון בדברי הירושלמי אם צריך גם להחליף את מנעליו לכבוד השבת, שכך שנו שם (פ"ו ה"ב): "לאו אורחא דבר נש להוי ליה תרי סנדלא חד לחול וחד לשבת", ונחלקו שם ה"פני משה" ו"קרבן העדה", אם נאמרו הדברים בניחותא, שאין דרך להחליף המנעלים (וכן העלה "כף החיים" בשם "רב פעלים"), או שבלשון תימה נשנו הדברים (ראה כה"ח שם שוודאי כך ראוי לנהוג ממדת חסידות וכן הובא במעשה רב אות קמז שכן נהג אדוננו הגר"א זי"ע).

כיון שעלה הנידון על שולחנו, פנה רבנו מיד אל הרבנית תבלחט"א וכמו התאונן בפניה:

"הרי פעם היו לי מנעלים לכבוד שבת, ולמה הפסקתי?"

ההלכה שעלתה על הפרק, הטרידה את מנוחתו. ואם כי, יש מפרשים שדעת הירושלמי שאין צריך להחליף מנעלים לכבוד השבת, אבל כיון שיש שפירשו את הדברים בלשון תימה ולמדו שיש להחליף, כבר היתה זו סיבה להיותו מוטרד מקיומו של דבר הלכה. בפרט, שאותה הלכה, נוגעת היתה לכבודה של שבת, ורבינו שהיה אמון על דברי ה"מסילת ישרים", השתית את אופן עשיית המצוות שלו על אדני החסידות, המזהירים על "כבוד המצוה ויקרה", כלשון המס"י בביאור חלקי החסידות:

"שאין די בעשית המצוה בלבד, אלא שצריך לכבדה ולהדרה וכו', שהאדון ברוך הוא נקרא א-ל הכבוד ואנו חייבים לכבדו, אף על פי שאינו צריך לכבודנו וכו' ומי שממעט בזה במקום שיכול היה להרבות, אינו אלא חוטא".

כך נהג רבינו בכלל קיום המצוות, וכך חש חובה לנהוג בקיום מצות השבת, להרבות בכבודה כדי לעשות נחת ליוצרו, כשהוא אוחז בזאת במידת החסידות, המבוארת שם:

"והנה, בכלל זה יש כבוד השבתות וימים טובים, שכל המרבה לכבדם, ודאי עושה נחת רוח ליוצרו שכן ציונו 'וכבדתו'. וכיון שכבר התאמת לנו שכְּבודו - מצוה, הנה מיני הכְּבוד - רבים הם, אך הכלל הוא, שכל מעשה שבו נראה חשיבות לשבת, צריכים אנו לעשותו".

מפני ה"כבוד", המתבקש מדרכי ה"חסידות", הקפיד גם רבינו להכין בעצמו דבר מסויים לכבוד השבת. אף לעת זקנתו לא הניח מידה זאת מידו, כשהוא מקפיד בעצמו להטיב ולערוך את הנרות, כדי לקיים במו ידיו את הנהגת ה"כבוד" כפי שנהגו האמוראים, כמו שממשיך שם ה"מסילת ישרים" ואומר:

על כן היו החכמים הראשונים עוסקים בהכנות השבת, איש איש לפי דרכו - רבי אבהו הוה יתיב אתכתקא דשנא ומנשב נורא וכו', רב הונא מדליק שרגא, רב פפא גדיל פתילתא וכו' (שבת קיט, א)".

משום כך, כאשר בערוב ימיו, הציע לו פעם אחד מנכדיו שיחי', לסדר במקומו את הנרות, סירב לבקשתו כשנימוקו עמו:

"יש ענין שכל אחד יכבד בעצמו את השבת ולכן אעשה זאת בעצמי".

סעודה שלישית - מתוך יינה של תורה

חרדתו לקיום מצוות השבת על מתכונתן, התבטאה גם ביחס העמוק שלו לקיומה של מצות שלש סעודות בשבת. חרדה זו, היתה כל כך טבועה במעמקי נפשו, עד שארע שמכוחה של אותה חרדה עמוקה, התעורר ברגע קטן מיינו, כדי לקיים מצות סעודה שלישית.

היה זה - כעדותו של אחד התלמידים - ביום טוב של שמחת תורה שחל להיות בשבת. כדרכו בקודש, היה רבינו שרוי בההוא יומא בחדוותא עילאה לשמחת גמרה של תורה, כשהוא מטיב ליבו ביין עד כדי "בסומי דעתא", בחינת יינה של תורה.

בערוב היום, כאשר נוכחו בני הישיבה לראות שזמן שקיעת החמה מישמש ובא ורבינו שעדיין היה שרוי בגילופין טרם סעד סעודה שלישית, ניגש אליו אחד הבחורים ולחש באזנו:

"שלוש סעודות!"

בו ברגע, ניתר רבינו ממשכבו, כמי שלא היה נתון כלל להשפעת יינו, ורץ תיכף לסעוד סעודה שלישית...

בהקפדתו לקיים מצות שלש סעודות בהידור, נקט בחומרתם של "אנשי מעשה", אשר מכמה וכמה נימוקי הלכה (המפורטים בביאור הלכה סי' רמט ד"ה מותר), מחמירים על עצמם לקיים "קידוש במקום סעודה" בסעודת פת דוקא ולא במיני מזונות, גם ב"קידושא רבה" בשחרית של שבת.

הנהגתו בחומרא זו, אילצה אותו לפרקים, להתאחר זמן רב מלקדש על היין ומלסעוד את ליבו ביום השבת, כמו בעת שנדרש להשתתף ב"קידוש" שנערך לכבוד איזו שמחה שהיא, או כאשר האורחים שנקראו אל שולחנו, איחרו מלבוא. כך או כך, לא חרג רבינו מהקפדתו על קיומה של חומרא זו, חומרת "אנשי מעשה". [פרט לשנותיו האחרונות ששינה מפני השינוי שעשה בסדרי הישיבה]

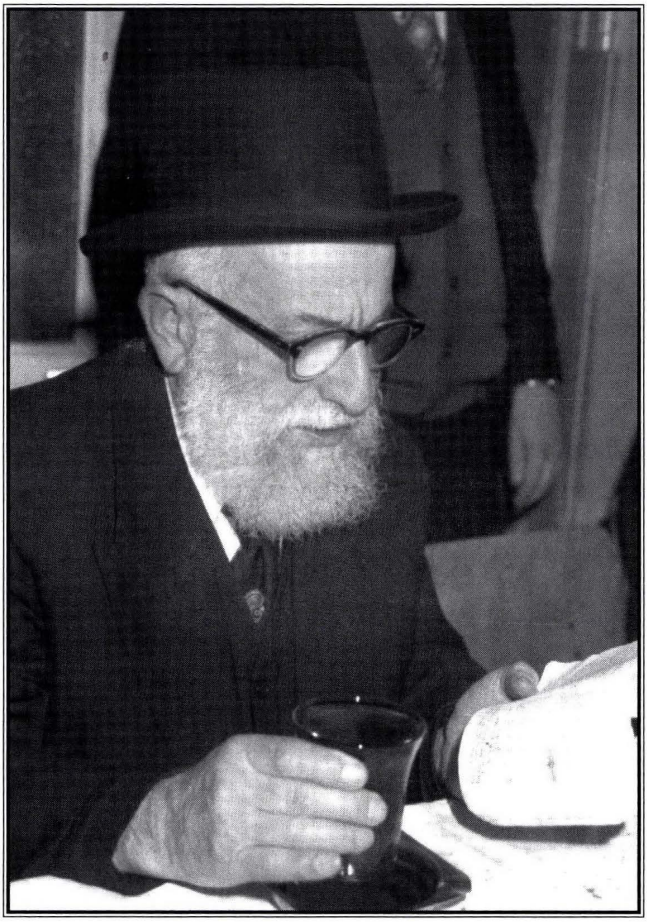

רבינו מברך על הכוס

המאחרים ליצאת מן השבת וממהרים לבא

אף הוא הקפיד, להיות מן הממהרים לקבל את השבת מבעוד יום, כאשר רגעים אחדים קודם לזמן הדלקת הנרות המוקדמת הנהוגה בעיר הקודש ירושלים ת"ו, כבר נתעטף בכובד ראש, מייחל להקבלת פני שבת, לנוכח הרבנית תבדלחט"א שניגשה ביראת כבוד להדליק את הנרות.

ובמוצאי שבת קדש, היה מן המאחרים לצאת מן השבת, כשהוא ממשיך עליו את קדושת השבת עד זמן יציאתה לשיטת רבינו תם. רק אז, היה נעמד לתפלת ערבית ב"מנין" שהתקיים בביתו, עליו נמנו שומעי לקחו בשעת רעוא דרעוין.

במנהג זה של יציאה מן השבת לשיטת ר"ת, שמר רבינו גם במוצאי יום הכפורים, כאשר גם בשנות זקנותו, היה מוסיף לענות את נפשו בענויי היום הקדוש עד זמן ר"ת, אם כי את בני ביתו ואת בני הישיבה שהתפללו במעונו, זירז שיאכלו וישתו תיכף ביציאת היום הקדוש לשיטת הגאונים.

נשמה יתירה

אוירה מרוממת, שרתה בהיכלו הפנימי של רבינו ביום שבת קודש, אליה היה נכנס בכל ישותו, לאחר שהכין עצמו מבעוד יום לקבל פני שבת מלכתא ולהתקדש בקדושתה, ולאחר ששם על ליבו כל ימות השבוע לזכור את יום השבת בפה מלא, כאשר לפני אמירת שיר של יום, היה מקפיד לומר "זכור את יום השבת לקדשו".

ובהתקדש יום השבת, היה רבינו פושט צורה ולובש צורה. הוא לא רק החליף שמלותיו לכבוד יום השבת, הוא לא רק התעטף חיצונית באיצטלא דשבת. הוא לבש את השבת בעצמותה. כל כולו היה במימי נהר קדושתה של השבת, עד שהיו פניו מזוככים שבעתיים, מאירים כנוגה באורה של שבת.

באור מופלא זה, היה רבינו מפרש את דבריו הידועים של ריש לקיש במסכת ביצה (טז, א):

"נשמה יתירה נותן הקב"ה באדם ערב שבת ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו".

ומפרש רש"י:

"נשמה יתירה - רוחב לב למנוחה ולשמחה ולהיות פתוח לרוחה ויאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו".

והיה רבינו עומד ותמה:

"מה ענין אכילה ושתיה לנשמה, וכי ניזונת היא ממאכל ומשתה?! ומהו גם שפירש רש"י ש'אין נפשו קצה עליו', וכי המאכל קשור לנפש?"

הוא מותיב לה והוא מפרק לה:

"ההסבר, טמון בדברי המסילת ישרים בבאור מדת הקדושה, כי תלמידי חכמים הקדושים בדרכיהם ובכל מעשיהם ונעתקים מן החומריות, הנה הם ממש כמקדש וכמזבח, מפני שהשכינה שורה עליהם כמו במקדש, עד שהמאכל שהם אוכלים הרי הוא כקרבנות ושתיתם כנסכים. מעתה, מי שבמשך ימות השבוע חי בפרישות ובקדושה ואוכל רק כפי צרכו, זוכה לדרגה זו שמאכלו כקרבן ושתיתו כנסכים, נמצא שאכילתו ושתיתו קשורים אל הנפש, אל הנשמה. כגון זה, זכאי לנשמה יתירה, לרוחב לב לאכול ולשתות ואין נפשו קצה עליו".

הדברים אשר יצאו מליבו, פירשו לשומעים את מה שראו בהנהגתו הוא, כשלעת זקנותו, כאשר תש כוחו ובקושי היה טועם דבר מאכל בימות החול, כשהוא אינו מוצא טעם באכילתו, הרי שבשבת קודש ננסכו בו כוחות מיוחדים לקדש ולטעום כדת היום, עד שנשתנה כל ענינו ביחס למה שהיה בימות החול.

כי קרן אור פניו

לימים, לאחר שלקה רבינו בליבו וגופו נחלש למאד, עד שפעילותו הגדולה והענפה בהרבה ענינים, פסקה לה, התבטא מרן ראש הישיבה הגרש"ז ברוידא זצ"ל ואמר:

רבינו עם רבי שמחה זיסל ברוידא

"ר' הירש נראה כל השבוע כאדם בלא נשמה ואילו בשבת הוא נראה אדם אחר, ניכר שיש לו נשמה יתירה!"

גם תלמידיו הבחינו באור המופלא, אשר בקע מזיו פניו ביום שבת קודש.

ומעשה שהיה, כאשר באחד ה"ועדים" בו האריך רבינו על קדושת השבת, שח לתלמידיו, משמו של רבו מרן המשגיח רבי אליהו לאפיאן זצ"ל, כי מראהו של הסבא מקעלם בשבת, לא היה כמראהו בימות חול. בשבת קרן אור פניו, כפי אשר תיאר רבי אליהו:

"בעוד אשר בימות החול היה מראהו כמראה הצהוב (גלאס בלע"ז), לפי שהיה איש חולי, הרי שבשבת היו פניו מלהיטים באדמומית (רויט בלע"ז)".

ורבינו בגבהות נפשו אף הוסיף:

"אני גם ראיתי אנשים שבשבת נראו אחרת!"

כשהסתיים ה"ועד", יצאו תלמידיו וענו כנגדו:

"גם אנחנו ראינו"...

ואכן, רבים מבני הישיבה מעידים, שביום השבת היה דומה רבינו לאדם אחר. הנשמה היתירה שלו, נסוכה היתה על אצילות תוארו, פניו היו מאירות ושמחות וכל כולו אומר "שבת היום".

קדושת דיבורו בשבת

התקדשותו ביום השבת, התבטאה גם ב"קבלות" שקיבל על עצמו ובסייגים שגדר לעצמו, כשבכללם קבלה בענין זהירות מהקפדה בלב ושמירה יתירה בעניני הדיבור בשבת קודש, יותר משאר ימות השבוע, לקיים מה שאמרו "שלא יהיה דיבורך בשבת כדיבורך בחול".

בראש רשימה אחת של "קבלות" משכבר הימים, מציין רבינו:

"כל שבת בלי הקפדה כלל, וגם חצי שעה ללמוד חפץ חיים".

וברשימה אחרת של "קבלות" מימי הסליחות דשנת תשי"ח, כלולים קבלותיו -

"להזהר משיחה בטלה בתפילות שבת בבית המדרש".

"להזהר מדבור לשון הרע בסעודות שבת".

ואמנם, מספרים תלמידיו אוכלי שולחנו בסעודות שבת קודש, שרבינו עמד על המשמר לבל יראו זבובי לשון הרע על שולחנו.

במהלך הסעודה, לאחר שלמד כמנהגו הלכות שבת ונשא ונתן בהם בפלפולא של תורה עם בני הישיבה שהזמין לביתו ועם שאר האורחים המזדמנים - כמתואר לעיל - היה קורא מתוך ספר המלקט מעלות יום השבת ועוצם קדושתה, כשהוא מאהיב על השומעים את סגולת השבת ומעלת שומריה בדקדוק אזהרותיה.

ובעודו שקוע בספרו, כשכולו אחוז שלהבת קודש מקדושתה של שבת, היו הבחורים משוחחים עם הרבנית תחי' על המתרחש והמתחדש בישיבה. רבינו היה שקוע בעולמו הוא ורק כאשר חשש שהשיחה תגלוש לדיבורים שאינם ראויים, היה דואג להשתיק את הדוברים, לבל יכשלו חלילה בעון לישנא בישא, מה גם בשבת קודש.

ברם, גם בהיותו אפוף בשלהבת קדושת שבת ובתיאור שבח מעלתה, הרי בעת שהיתה הרבנית תחי' מגישה את מאכלי השבת אל השלחן, היה פוסק לרגע מלדבר בקודש ומאיץ באורחים לאכול את המאכלים הערבים בעודם חמים, תוך שהוא משבח את הרבנית תחי' על המאכלים המיוחדים שטרחה והכינה לכבוד השבת.

- - - גם הזהירות ב"בין אדם לחבירו", היתה חלק בלתי נפרד מדקדוקי המצוות שלו...

כך שמר רבינו את יום השבת לקדשו, כשכולו אפוף קדושתה של שבת ונשמתו היתירה מאירה אל עבר פניו.

וראשו מגיע השמימה

כשם שקידש וכיבד רבינו את השבת בכניסתה והתעצם בקדושתה ובשמירת פקודיה, עד שזכה להארת פנים מיוחדת מכניסת השבת ועד צאתה, כך שמר לקדש ולכבד את השבת ביציאתה וללוותה באהבה ובחיבה, כדרך שמלווין למלך בצאתו מן העיר. לפיכך, תיכף להבדלה, היה עורך שולחנו לסעוד סעודת "מלוה מלכה", כשהוא מאמץ בהנהגתו את פסקו ונימוקו של המשנה ברורה:

"דהא דרך לויה הוא בעת היציאה ולא אחר שכבר יצא והוא הסיח דעתו ממנו' (שעה"צ סי' ש).

תלמידו הרב יצחק בר חיים שליט"א - אשר נמנה על בני החבורה שמדי מוצאי שבת למדו עם רבינו במעונו, קרוב לשבע עשרה שנה - מעיד, כי מיד עם הגיעם ללמוד אצלו, היה קורא לעומתם:

"תיכף, סולם!"

והיה מפרש דבריו, מהו אותו "סולם" -

"הָרַעבָּע, רבי אליהו לאפיאן זצ"ל, היה מקפיד מאד בסעודת מלוה מלכה, ומשסיים הבדלה, היה מזכיר לעצמו את סעודת מלוה מלכה בראשי תיבות סֻלָּם - סעודת לווי מלכה, כשהוא מוסיף ואומר 'סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה' - קיום המצוה הוא באופן גשמי, אך ראשו מגיע השמימה, ענין גדול מאד מונח בו".

רבינו עם ר' אלי' לאפיאן במערת המכפלה

בזאת, היה רבינו מזרז את בני החבורה לסעוד סעודת מלוה מלכה, לזכותם בענין הגדול הטמון בו. ומתוך קיומה של מצות סעודה גדולה זו, השיל רבינו מעליו את אדרת השבת, כשהשראת קדושתה מלווה אותו בששת ימי המעשה.

דין פרוטה כדין מאה

ואמנם כך. זהירותו המדוקדקת של רבינו בקיום המצוות, ניכרו בו גם בששת ימי המעשה, גם בעולם המעשה, בדיני ממונות כבדיני איסור והיתר, בחושן משפט כמו באורח חיים, כשהוא בורח מחשש ממון שאינו נקי בתכלית הנקיות.

ולא רק ב"דין מאה", היה רבינו משמר עצמו מלהכשל באבק ממון שאינו כדין, אלא אף ב"דין פרוטה", היה נזהר עד מאד.

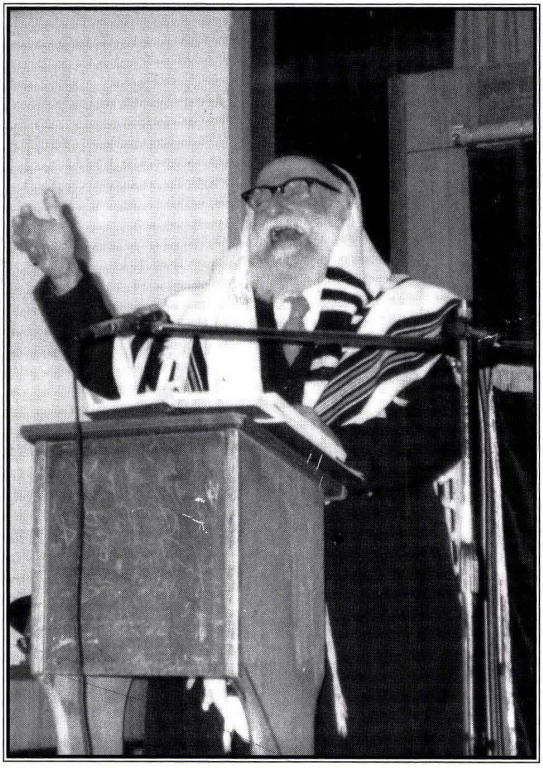

רבינו מספיד את רבי מאיר חדש

ומעשה שהיה כך היה. במלאות שנתיים להסתלקותו של מרן המשגיח רבי מאיר חדש זצ"ל, נערכה בישיבת "אור אלחנן" עצרת התעוררות ורבינו נקרא להשמיע שם מדברותיו. עם סיום העצרת, שילשל הגאון רבי משה חדש שליט"א, ראש הישיבה, לידי רבינו, סכום כסף עבור שכירות מונית לנסיעה חזרה אל ביתו שבגבעת מרדכי, אליה הצטרפו ששה בחורים.

בהגיע המונית אל יעדה, נמצא שעלות הנסיעה הסתכמה בעשרים אגורות פחות מן הסכום שנמסר בידי רבינו.

רבינו שנזהר מממון שאינו שלו, לא איחר לעשות, ועוד באותו ערב הזדמן לו לפגוש ברבי משה חדש שליט"א בשמחה משפחתית, ולהשיב לו את הפרוטות היתירות.

למחרת בבקר, שש רבינו לבשר בשמחה לתלמיד שנתלוה אליו, הרב עמירם ולדנברג שליט"א, שעוד בערב ניקה עצמו מממון של זולתו.

- - - "דין פרוטה כדין מאה".

רבי עמירם ולנדברג בשעת קורת רוח אצל רבינו

נקי מחשש גזל...

ביראתו מפני ממון שאינו כשר, היה חושש מאד, שמא נפלה בידו איזו שהיא טעות בחשבונות הצדקות, במגביות הגדולות שהיה עורך מדי שנה, בפרוס הפסח בפרוס החג ובימי הפורים [1].

בימי זקנותו, כאשר נזקק לפעמים לשכור מונית לצורך עריכת מגביות הצדקה, היה ירא וחרד שמא שכירות המונית היתה שלא כדין, והיה יכול להלך ברגליו...

[1] ראה להלן בפרק "עושה צדקות - בגופו ובממונו".

מחשבות שכאלו הטרידו את מנוחתו, כשהוא מקפיד תדיר שיהא ממונו "גלאט כשר", נקי מחשש גזל...

כך היה רבינו מדקדק במשפטי הממונות, כדרך שנשמר מחשש חימוץ במצות של פסח וכשם שנזהר בעניני איסור והיתר, כשלנגד עיניו ניצבים בכל תוקפם דבריו הנוקבים של הגרי"ס ב"אגרת המוסר":

"הלא בתורה הכל שוה, זה לא תעשה וזה לא תעשה - הלא כל מה שעל פי התורה שייך לחבירו, הוי גזל ועובר בלא תגזול, ואנחנו רואים שבעוה"ר אפילו הלומדים וכמעט גם היראים אינם נזהרים כיאות בלא תעשה הזה..."

הליכות עולם - לו

כה הפליא רבינו לשמור ולעשות ולקיים, כשכל מאוויו נתונים לעשות נחת רוח ליוצרו בדקדוק המצוות, אם במצות עשה ואם במצות לא תעשה, אם במנהג ישראל או גם בהנהגה טובה שאימץ הוא לנפשו, כאשר אינו חוסך מעצמו שום טירחה בגוף ואף שום הוצאת ממון, כדי למלא רצון אביו שבשמים, ביראה ובאהבה, כאשר לנגדו עמדה תדיר כתמרור דרך, הוראת ה"מסילת ישרים":

"והנך רואה, שהחסידות ממין הפרישות, אלא שהפרישות בלאוין והחסידות בעשין ושניהם ענין אחד, שהוא להוסיף על המפורש מה שנוכל לדון לפי המצוה המפורשת שיהיה נחת רוח לפניו יתברך".

אלא, שאף על פי שלעצמו הידר רבינו בחומרות יתירות והיה מתנהג בחסידות בכמה וכמה אנפין, מכל מקום מתלמידיו הרבים לא תבע לאחוז בכל אותן חומרות.

אף הוא לא יצר סביבו הילת קדש של "מחמיר", וליבו לא גבה ועיניו לא רמו מחמת היותו מתחסד לפני קונו.

כאלו היו הליכותיו הוא, הליכות מלכי בקודש, הליכות עולם לו - "אל תקרי הליכות אלא הלכות".

רבינו סנדק

פרק י"ג

הליכות עולם - בין אדם לחבירו

לכל נחשב כעלי מומין

ראדין, שנת תרמ"ד.

חלפה אך שנה אחת, מאז עלה על שולחנם של ישראל החלק הראשון של הספר "משנה ברורה" - יצירתו המופתית של הכהן הגדול מאחיו, מרן החפץ חיים זצ"ל, וכבר החל לחבר את ספרו "אהבת חסד" בהלכה ובמוסר. לא ארכו הימים וכבר זכה להפיץ את החיבור המופלא "אהבת חסד" בקרב קהלות ישראל, כשהופעתו עוררה את רבבות ישראל בכל פזוריהם, להשתלם במידת החסד הן בפרטות והן בכללות - ביסוד חברות גמילות חסדים, הכנסת כלה, הכנסת אורחים, בקור חולים וכיוצא בהם, כעדותו של רבי אריה לייב הכהן זצ"ל, בנו בכורו של החפץ חיים.

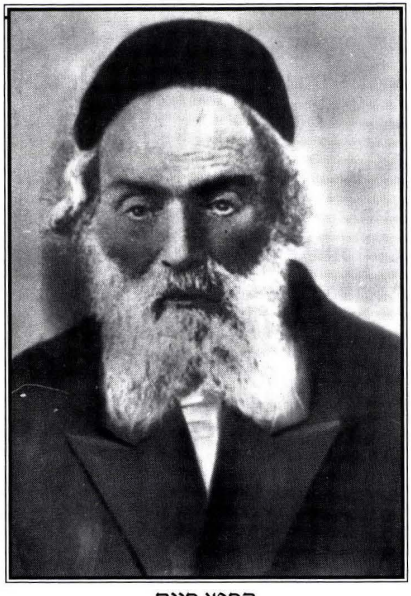

החפץ חיים

עוד ארכו למעלה מעשרים שנה, עד שנת תרס"ז, עד שבירך החפץ חיים על המוגמר בהופעת החלק הששי של ה"משנה ברורה", אבל החפץ חיים

שביקש לזכות את בני דורו ולהדריכם בדרך הישר, קטע את עבודת הקודש של חיבור ה"משנה ברורה", כשהוא רואה חובה לנפשו להעמיד על מקומו הנכון את עמוד החסד, על מכלול סעיפיו וסניפיו.

שאיפתו הקדושה של מרן החפץ חיים זצ"ל, היתה לא רק לקרב את לבב אחיו לאביהם שבשמים, כי אם גם לקרב את ישראל איש אל רעהו. ההתחזקות בקיום המצוות שבין אדם לחבירו, היתה יקרה ונחוצה בעיניו, לא פחות מאשר העמדתן על תילן של המצוות שבין אדם למקום. מבטו של החפץ חיים על שני חלקי עבודת ד' אלו, היה - כפי שהמשיל תלמידו ובן ביתו הנאמן, הגאון רבי משה מאיר ישר זצ"ל - כעל אדם הנתמך בשתי רגלים. איזו מהן שתחסר לו גורמת לו שיחשב בעל מום...

כך גרס רבן של ישראל, החסיד שבכהונה, ואת דרכי חסידותו בהנהגות שבין אדם לחבירו ביקש להנחיל לבני דורו.

כל הפוגע בזולתו כפוגע בשכינה

כברת דרך מראדין, עמד רב רבנן, הסבא מסלבודקא, בהיכל ממלכתו, וטיפח את נסיכיה של סלבודקא לרגישות יתר ולזהירות מרובה בהנהגות שבין אדם לחבירו, שנבעו מהכרה עמוקה בחביבותו של האדם, הנברא בצלם א-לקים, ואשר נשמתו חצובה מכסא הכבוד.

וכשהיה הסבא מפרש לתלמידיו, מה טעם סירב משה רבינו ע"ה - אוהבן של ישראל, שמסר נפשו עליהם - לבצע את השליחות הנצחית לגאול את ישראל מעבדות לחירות, שליחות שנועדה להוביל אל תכלית מעשה בראשית? - מפני חששו שמא יגרום איזה שהוא צער לאהרן אחיו, היה אז הסבא חוזר ומדגיש:

"מכאן אתה למד, כמה יש לחוש לכל משהו צער של הזולת, עליו אין לוותר בשום נסיבות שבעולם, גם לא כשעל כף המאזנים השניה מונח כל היעוד הרוחני של הבריאה. כי האדם, נברא בצלם אלקים והוא חלק אלוק ממעל וכל הפוגע בו כאילו פוגע בשכינה, כביכול".

כך חונכו נסיכיה של סלבודקא, בידו האומנת של הסבא. מזוית ראיה זו, התייחסו זה אל זה, באהבה ובאחוה, בשלום וברעות.

אין בין אדם למקום ללא בין אדם לחבירו

לימים, הובאה אל בית המדרש הסלבודקאי, מימרתו של השרף מבריסק רבי יהושע לייב דיסקין זי"ע, שעמד ופירש, מפני מה שיבר משה רבינו ע"ה את שתי הלוחות, הלא לא כפרו עובדי העגל אלא ב"אנכי" וב"לא יהיה לך" - ביחסי בין אדם למקום, ומדוע איפוא הוזקק לשבר גם את הלוח השני, העוסק במצוות שבין אדם לחבירו, הלא באלו לא פגמו? - אין זאת אלא מפני שאין "בין אדם לחבירו" ללא "בין אדם למקום". אם חסר בזה חסר בזה.

וכשנאמרה השמועה בבי מדרשא, הוסיפו חניכיה של סלבודקא וענו כנגדו:

"כשם שאין 'בין אדם לחבירו' ללא 'בין אדם למקום', כך אין 'בין אדם למקום' ללא 'בין אדם לחבירו'!"

העביר מדת חסידות מפני דרכי גמילות חסד

ר' איצל בלזר

אכן כך, חונכו אציליה של ממלכת סלבודקא. אבל זה לא התחיל בסלבודקא, גם לא בראדין. שרשיה של שיטת חינוך זו, המעלה בקנה אחד את עבודת ההנהגה ש"בין אדם לחבירו" עם עבודת ההנהגה "בין אדם למקום", נעוצים בהליכותיו בקודש של אבי תנועת המוסר, קדוש ישראל מסאלנט, אשר היה עורך מחשבות תמיד כיצד להדר במצוות שבין אדם לחבירו, עד שהיה מעדיף את טובתו הגשמית של זולתו, על פני חסידותו הוא במצוות שבין אדם למקום, או ליתר דיוק - הוא ראה יותר "חסידות" בגמילות חסד עם חבירו, מאשר בדקדוקי מצוות והידורי "חסידות" בינו לבין קונו.

וכבר באה עדותו של רבי איצל בלאזר זצ"ל, על רבו הגרי"ס זצ"ל, עד כמה העמיד את הנהגותיו שבין אדם לחבירו במשקל האמת והצדק, כמו את הנהגותיו בין אדם למקום, ולא עוד אלא שפעמים גברה יד הנהגתו בין אדם לחבירו על פני הנהגת חסידותו עם קונו:

"דרכי תהלכותיו והנהגתו, בחלק התורה שבין אדם לחבירו, היה בתכלית הזהירות והזריזות למעלה להשכיל להפליא מאד, הן בסור מרע והן בעשה טוב, כל דרכיו היה שוקל בפלס ומאזני משפט, בחלק חושן משפט כמו בחלק אורח חיים ויורה דעה וכו'. הוא העביר לפעמים מדת חסידות, בשביל דרכי גמילות חסד".

בין אדם לחבירו - כתנאי לקיום המצוות כולן

במידה מופלאה זו, המשלבת את חלקי עבודת ה"בין אדם לחבירו" עם חלק העבודה ש"בין אדם למקום", השתלם גם אביו של רבינו, רבי אברהם נח זצ"ל - חניכה של תורת המוסר הסלבודקאית - כמו שהעיד בו רבינו בשיחת מוסר שנשא ביום הזכרון להסתלקות אביו, בו העלה את היסוד הגדול הזה כפי שלמד מפיו, ב"ועד" אשר השמיע לבני הישיבה בעיה"ק חברון:

"ביום זה - פתח רבינו ואומר - **חל יום הזכרון של אבי מורי זצ"ל. יום זה הוא יום של תשובה וחשבון הנפש. אבי מורי לא היה רק אבא במובן הגשמי אלא גם ובעיקר - אבא ברוחניות. בחברון, היה לנו ועד אצלו ובו לימדנו ארחות חיים וכדאי וראוי לחזור על אחד מן היסודות שלימדנו".**

"ויש להדגיש - הוסיף רבינו ואמר בפתח שיחתו - **שיסוד זה אי אפשר למוסרו בפעם אחת או פעמיים. שנים צריך לדבר בזה, אך אנו ניגע בקצהו של יסוד זה".**

"מורגל אצלנו - עמד רבינו ואמר - **שיש חילוק בין ה'בין אדם למקום' לבין ה'בין אדם לחבירו', וכי הם, לכאורה, שני מושגים שאינם קשורים זה לזה. יתכן שיהיה אדם שיש בו הרבה מ'בין אדם למקום', ואילו ב'בין אדם לחבירו' הוא חלש יותר. וכן להיפך, יש מי שה'בין אדם לחבירו' חזק אצלו מאד ואילו ב'בין אדם למקום' הוא איכשהו 'מסתדר' עם זה. אין אנו רואים סתירה במצב כזה, לא נורא אם האדם מתנהג כך".**

"אך אבי מורי זצ"ל - המשיך רבינו ואמר - **לימדנו שלא כך הם פני הדברים. אין אפשרות להפריד בין 'בין אדם למקום' לבין 'בין אדם לחבירו'. כדרך שמצינו בלוחות הברית, שבלוח אחד היו חקוקים המצוות שבין אדם למקום**

ולעומתם בלוח השני - המצוות שבין אדם לחבירו, ללמדך שאי אפשר להפריד בין שני חלקי התורה הללו'.

"וראיה לדבר, הביא אבי מורי זצ"ל מדברי רבי חיים ויטאל ז"ל בספרו 'שערי קדושה' (ח"ב שער ב) שציין משמו של ה'ראשית חכמה' (שער היראה פי"ב), ש'בשעה שאדם נפטר מן העולם, שואל לו מלאך המות, כלום עסקת בתורה ובגמילות חסדים והמלכת קונך שחרית וערבית והמלכת את חברך עליך בנחת, אם יש לו דברים אלו, יוצאת נשמתו בנשיקה'. הרי שהשוה כאן המלכת הקב"ה שחרית וערבית להמלכת חבירו עליו. כי על כן עניני 'בין אדם לחבירו' כרוכים בענינים ש'בין אדם למקום".

"ואין אלו - סיים רבינו ואמר - דברי קבלה, שהרי כבר הוזכרו דברים אלו באגרת הגר"א, דשואלין לאדם בשעת הדין המלכת את חברך בנחת רוח, וכמו שמסיק שם הגר"א ואומר 'הרי צריך שימליכהו בנחת ובזה חוב התורה לשמח לאדם".

מותר לקפוץ "קדוש", אבל לא על דגלי הזולת

כך חינך רבי אברהם נח זצ"ל את חניכיה של סלבודקא-חברון, כך גם הורה רבינו לתלמידיו, כפי שקיבל מפי אביו זצ"ל, וכזו גם היתה מידתו של רבינו בעצמו, בהיותו מחונך על ברכי האסכולה הסלבודקאית, בבית אביו זצ"ל ובבית מדרשה של "כנסת ישראל" דחברון, כשהוא מוסיף תמיד לחנך את עצמו על אדני שיטת חינוך מפוארת זו, המאחדת במזיגה נפלאה את עבודת ה"בין אדם לחבירו" עם חלק העבודה ש"בין אדם למקום", תוך שימת דגש על זהירות יתירה מפני פגיעה קלה שבקלות בזולת, אם בגופו, אם בכבודו או בממונו.

כך חונך וכך חינך רבינו את עצמו, כשהוא מבקש לחנך בדרך ישרה זו גם את תלמידיו-בניו עד שהיה חוזר ומזהיר תדיר:

"ממעג טאנצען קדוש, און א מאל דארפמען טאנצען קדוש, און אין א גוויסע מאל מוזמען טאנצען קדוש - אבער קיין מאל טארמען נישט טאנצען אף יענעמ'ס פיס!"

ובתרגום מילולי ללשוננו אנו:

"מותר לקפוץ קדוש, ופעמים צריך לקפוץ קדוש ובמקרים מסויימים חייבים לקפוץ קדוש, אבל לעולם אסור שהקפיצה תעשה על ידי דריכה על רגלי הזולת!"

אימרה עמוקה זו, שהיתה שגורה על לשונו של רבינו ואשר לאורה צעד כל ימיו ובה תימצת את הליכותיו עם אלוקים ואדם, הזכירה לרבים את המעשה הידוע שארע לרבי ישראל סאלנט'ר, כמו שסיפר ר' ישראל בעצמו באזני תלמידיו, כפי שהדברים מובאים במאמר "נתיבות אור" לרבי איצל בלאזר, הנספח לספר הקדוש "אור ישראל":

"סיפר לנו אדמו"ר זצוק"ל, כי בעוד בטל ילדותו, כאשר לימוד המוסר לקח לבבו ועשה עליו רושם להתבונן בדרכי יראת ד', הנה פעם אחת בערב יום הכפורים, בהיותו הולך לבית המדרש להתפלל תפילת מעריב, והנה לקראתו איש אחד מגדולי היראים, פחד וחרדת הדין היה נראה וניכר על פניו ודמעתו על לחיו. אדמו"ר שאל אותו להגיד לו איזה דבר הנחוץ לו, והאיש הירא מגודל עצבונו וחרדתו, לא ענה אותו מאומה. אדמו"ר זצוק"ל אמר בזה הלשון, כאשר עברתי מעל פני האיש, חשבתי בלבבי, מה הנני חייב ואשם כי אתה הינך ירא אלקים ותפחד ותרעד מיום הדין, מה זה נוגע אלי, הלא אתה מחויב להשיב אותי על שאלתי בנחת רוח, כי זהו מדרכי הטבה וגמילות חסדים".

מה פלוני אשם שהנני דועך מאימת הדין

רבינו, שאישיותו עוצבה על ידי רבי המוסר ובראשם אביו הגדול זצ"ל, אימץ לעצמו - כאמור - את שיטת הנהגתו של הגרי"ס, כפי שהדברים באו לידי ביטוי מוחשי בהזדמנויות רבות. בולטת באופן מיוחד היתה אותה הנהגה מופלאה שראו בו יושבי בית המדרש ערב יום הכפורים, כפי שעולה מעדות תלמידיו, עליהם נמנה הגאון רבי אביעזר פילץ שליט"א - לימים ראש ישיבת תפרח - שזכה בבחרותו לישב בתפילות הימים הנוראים בהיכל הישיבה, סמוך למקום מושבו של רבינו.

- - - השמים ממעל האדימו. יום הכפורים תלוי ועומד בפתח.

חרדת קודש אפפה את היכל הישיבה, אשר החל מתמלא במאות רבות של בני הישיבה לדורותיה, שבאו לטהר עצמם לפני ד' ביום הקדוש, בחצרות בית ד'.

רבינו בחתונת רבי שלמה פאלי, מימין רבי אביעזר פילץ

עוד דקות לא ארוכות, ירד הש"ץ לפני התיבה ויפתח בדחילו את עבודת יום הכפורים - "על דעת המקום ועל דעת הקהל..."

רבינו יושב אותה שעה, ראשו ורובו עטופים בטלית של מצוה, והוא מתחטא ומזדכך לפני אביו שבשמים ב"תפילה זכה", הנשפכת ממעמקי לבו הטהור, בשפתיים דולקות ובבכיות עצומות. עוד רגע של זיכוך, עוד ליטוש קל של ה"נשמה טהורה" שלו, של הנפש המעובדת בעבודת ה"אלול" ובעבודת ימי התשובה. הכנות אחרונות של טיהור גוף ונפש, בטרם התקדש יום ד' הגדול.

הדמעות נשפכות כמים, ניגרות על לחיו, מהן שנספגות בטליתו המוצהבת, מהן שמחלחלות בעצי הסטענדער שלו ומהן המרטיבות את דפי המחזור שלו, נוסכות רוח חיים באותיות הדפוס, אשר כמו פורחות בחללו של אולם, מתגלגלות מפיו ביללה סוערת:

"א-ב-י-נ-ו מ-ל-כ-נ-ו, רחם עלינו כרחם אב על בנו שמרד באביו ויצא מביתו ובשובו אל אביו בבושת פנים בבכי וצעקה ומתנפל לפניו, מדרך האב לרחם על בנו - - - "

עודו מתקדש בסילודין, ואל מקומו ניגש אחד מבני היכלא, מבקש להתברך מפיו ב"אַ גוט יאָהר", ורבינו כמו פושט מעליו את מחצלות קדושת היום, מסתיר את יגון לבבו, ועוטה עצמו בצהלת פנים, ובחיוך האופייני שלו מאיר הוא פנים לתלמידו בנעימות ובשמחה.

אך יצא התלמיד מעם פניו ושוב עטה רבינו עצמו באדרת מזוככת, כשהוא שב אל שער המלך, אל שברו ואל תעניתו, שקוע עמוק ב"סדר תשובתו" וקול בכיו נשפך כמים, מנסר בחלל היכל ד':

"וראה בשברון לבי, כי מתנחם אני על מעשי הרעים שעשיתי עד היום הזה, ובוכה ומתאונן עליהם - - - "

רק חלפו להם רגעים אחדים, ושוב ניגש אל הקודש אחד מבוגרי הישיבה, שבא לחסות בצילא דמהימנותא ביום הקדוש. נפשו בשאלתו, להתברך בברכת "גמר חתימה טובה". ורבינו באחת, יוצא מהיכלו הפנימי, מבתי גואי שלו, מוחה דמעותיו מעל פניו וכמו נהרה נשפכת עליהם, ארשת שמחה מכסה אותם, והוא מקבל את פני תלמידו, בסבר פנים יפות ובקריאה של חיבה:

"אוי, שלום עליכם, וואָס מאַכט איהר?" (- מה מעשיכם?)

דומה היתה רבינו באותו רגע של קבלת פני תלמידו, כמי ששרוי בבית חתונות, מבלי הכר שאך לפני רגע קט שרוי היה בעולמות רוחניים, טמירים ונעלים.

כך היה רבינו לובש צורה ופושט צורה. מתנהג בחסידות, מתעלה בהתקדשות, אך חלילה לא על חשבון זולתו, כי מה פלוני אשם שהנני ירא מיום הדין...

אבל, הוא לא חש - חלילה - איזו שהיא ירידה מן המדרגות הנישאות, אליהן העפיל בתפילתו המזוככת. אדרבה, עוד חש עצמו מתעלה עוד דרגה במעלות השלימות לפני ד', בכוח ההשתלמות באהבת הבריות.

אכלו - כלכו וצהלתו - כפניו

כך גם כאשר בסתר המדרגה היה מייסר את לבו ובמסתרים תבכה נפשו בעריכת חשבון עם נפשו על "חטאיו", הרי בו ברגע שנזקק לקבל פני זולתו, היה פושט צורה ולובש צורה, מוחה דמעה מעל פניו ומאיר פנים צוהלות אל הנכנס במחיצתו.

וכה מתאר תלמידו מקורבו, הרב יצחק קמינר שליט"א:

באחד מימי הסליחות, נצרכתי לאחר תפילת שחרית לשאול דבר מה מהמשגיח זצ"ל. פניתי לחדרו שבבנין הישיבה, הקשתי קלות על הדלת, אך כל מענה לא נשמע. מאחר שידעתי כי המשגיח אמור להמצא בזמן זה בחדרו, המשכתי שוב להקיש והפעם - מעט יותר בחזקה.

לאחר כשלש דקות (!) נפתחה הדלת ולעיני נתגלה מחזה מדהים:

על השלחן היה פתוח ספר "סליחות", סביבו כמות של ממחטות חד-פעמיות רטובות והמשגיח עומד בפתח כשבזויות עיניו האדומות מבכי, נוצצות שאריות דמע שלא הספיקו להסתפג בממחטות ועל פיו מתפרס חיוך רחב המביע שמחת נפש ומסתיר את שאר המראות...

כך הפליא רבינו בשלימות מידותיו, כשהוא אוחז בכל עוז במידתו של ה"פרוש" כהגדרת בעל "חובות הלבבות" (ריש פ"ד משער הפרישות), אשר היתה שגורה על לשונו של רבינו:

"הפרוש, צהלתו - בפניו ואבלו - בלבו".

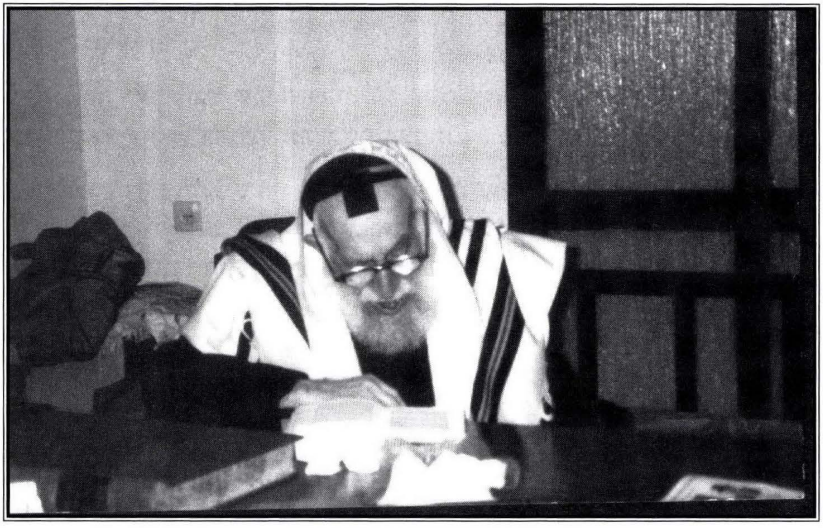

רבינו בעינים בוכיות וסביבו...

"הוא על דרך מה שכתוב בספר ראשית חכמה בשם מנורת המאור וז"ל: צריך תלמיד חכם להיות דואג ומשתומם בוכה ונאנח בלבו על עונות שעשה וכו', ויצפין העוצב בלבו ויראה שמחה בפניו, כדי שיקבל כל אדם בסבר פנים יפות, ויהא לבו רחב להשיב לכל שואל על שאלתו" (פירוש "מרפא לנפש" שם).

כובש חסידותו מפני צרכי זולתו

בשנותיו האחרונות, כאשר ניטל ממנו הכח להתפלל בימים הנוראים בקהל עם בהיכל הישיבה, היה עורך את תפילותיו ב"מנין" שהיה נאסף בביתו. ושוב, באה לידי ביטוי אותה הנהגה מופלאה, כבישת חסידותו עם קונו, מפני צרכי זולתו.

- - - זה עתה נסתיימה תפילת ערבית דמוצאי יום הכפורים. רבינו, עודו שרוי בפסגות רוחניות עליונות במושגיו הוא, אליהן העפיל בעבודת הקודש שלו בכל אותם ארבעים יום שמראש חדש אלול ועד יום הכיפורים, כאשר שיאה של עבודתו מתעצמת בעת נעילת שער. אך תיכף ומיד זירז את המתפללים להבדיל על הכוס, כשתוך כדי דיבור לברכת ההבדלה האיץ בכל אחד ואחד מאנשי ה"מנין" לאכול ולשתות, עם שהוא עצמו שרוי היה עדיין בעינוי נפשו, בהקפידו על זמן יציאת הצום לשיטת רבינו תם.

ולא נחה דעתו ולא שקטה רוחו, עד אשר וידא שכל בחור ובחור, אכל ושתה והתחזק ממיעוט חלבו ודמו ומחולשת תעניתו.

כך השכיל רבינו, לכבוש את דרגותיו הרוחניות בעבודתו לפני קונו, כדי לדאוג דאגה של אמת לצרכיו הגשמיים של זולתו, כשבהנהגתו המופלאה הזו, ביטא באופן מוחשי את אחד מיסודותיו הגדולים של רבי ישראל סאלנט'ר:

"במה שנוגע לעצמו - יש לאדם לבכר את הנשמה על הגוף. ואילו במה שנוגע לזולת - אין לוותר על הגוף. באשר, צרכי הגוף של זולתו, הם עניני הנשמה של עצמו".

החיזוק של השבת האחרונה - בין אדם לחבירו

שוב מעשה, שסיפר אחד מתלמידיו הנאמנים, אשר זכה להמנות על אוכלי שולחנו בשבתות.

בשבת האחרונה של השנה, אחר תפילת ערבית דשבת, יצאנו מן הישיבה ופסענו לצידו של רבינו בדרכו לביתו. במהלך הדרך, הזכיר רבינו את דברי רבו הגדול, המשגיח רבי אליהו לאפיאן זצ"ל, שהיה מפליג בסגולת ימי השבוע האחרון של השנה, אשר יש בהם בכדי לתקן את אשר פגמו בכל יום ויום מימות השבוע של כל השנה, ובשבת קודש האחרונה, יש כח לתקן את אשר עיוותו בשבתות כל השנה [1], משום כך - הוסיף רבינו בפנותו אלינו - צריך מאד להתחזק השבת הזו, בקדושתה ובשמירתה.

המשכנו לפסוע לאיטנו, כאשר כל הדרך, לא פסק רבינו למלל באפשרות המופלאה שניתנה לנו, לתקן בשבת הזו את כל מה שפגמנו כל שבתות השנה החולפת.

אזני שומעות וליבי נעשה כבד עלי, כשהרהורים נוגים מתגנבים כמו מאליהם אל תוכי -

"מי יודע איזה שלחן שבת קודר ממתין לנו שם? איך תראה סעודת השבת? מן הסתם הכל יהיה 'מוסר'..."

והנה, זה פלא. אך עמד רבינו על מפתן דלת ביתו, ומיד פתח בברכת "גוט שבת" בנעימות מיוחדת, למעלה מהרגלו, כשהנעימות הנפלאה הזו, ששולבה בהארת פנים גלויה, ליוותה את כל מהלך הסעודה, כאשר גם דברי התורה, ההלכה והמוסר, שהשמיע רבינו באזני המסובים, היו עריבים לחיך ומשמחים את הלב.

מפעם לפעם, האיץ בנו, התלמידים, להשביע נפשנו במאכלי השבת, תוך שהוא מגלה השתדלות מיוחדת להנעים יותר ויותר לכל המסובים, בדאגה יתירה להעניק לכל בחור תשומת לב והרגשה טובה.

הבנתי - מסיים אותו תלמיד את רישומיו העמוקים - מהו ה"חיזוק" אשר אודותיו דיבר רבינו כל הדרך. הוא ביקש לחזק את עצמו, את דרגותיו הנשגבות ב"בין אדם לחבירו".

---

[1] ראה "לב אליהו" - מערכות התשובה מאמר ז.

אכן, במשנתו של רבינו, היתה זו זהירות בשמירת השבת, היתה זו ההתקדשות שלו בשבת האחרונה - חיזוק ב"בין אדם לחבירו", ובפרט ביום השבת. צרכי הגוף של זולתו, היו ענייני הנשמה של עצמו...

הידורי בין אדם לחבירו באפיית המצות

גם מפי הרב אלעזר כץ שליט"א, נשמעה עדות מיוחדת, עד כמה נשמר רבינו לבל תפול זהירותו בענינים שבין אדם לחבירו, מפני דקדוקיו במצוות שבינו לבין המקום.

תלמיד זה, היה נוסע עם רבינו ל"חבורה" של אפית המצות, כאשר עבודת הקודש של רבינו כראש החבורה - כמסופר בפרק הקודם - כללה ניקוי יסודי ומדוקדק מבעוד יום של כל מערך המכונות והכלים, כשרבינו פוקד על המלאכה, מתרוצץ לכאן ולכאן, מורה ובא מה לנקות כאן ומה שם, ואף מטה עצמו אל מתחת לפני המכונות, לנקות שם כל חריץ וכל סדק, כשכל כולו אפוף חרדה מחשש משהו חמץ, חלילה.

אבל - מוסיף התלמיד ומדגיש - זכיתי להיות נוכח באפית מצות ב"חבורות" שונות, עם מגוון רחב של "מהדרין" בכל מיני הידורים, מגדולי המחמירים. אולם, רצוני לציין נקודה מיוחדת שראיתי רק כאן. כאשר אצל אחרים היה נדמה, ח"ו, שאירעה איזו שהיא תקלה בפרט כלשהו בעניני האפיה, כבר לא היה קיים אצלם ה"בין אדם לחבירו", עד שהיו מסוגלים לגעור ולפגוע בזולת, והכל "בשם המצות", גערות "לשם שמים", כביכול.

לא כן אצל רבינו. מעולם לא נשמטה מידו הזהירות בהנהגות שבין אדם לחברו, מפני ההקפדות החמורות שנהג בהם בהידור המצוות לפני קונו. ואף גם כאשר אירעה איזה שהיא טעות או תקלה בעבודת האפיה, היו הנהגותיו שבין אדם לחבירו נשמרות גם הן בקפידה יתירה, על כל הידוריהן וחומרותיהן.

זהירותו המופלגת בכבוד הזולת, תוך כדי יראתו הנוראה מחשש של איזה אבק חמץ, העלתה בלב בני ה"חבורה" שלו, את המעשה הנודע ברבי ישראל סאלנטר, שארע שלא יכול היה להיות נוכח בעצמו בשעת אפיית ה"מצה שמורה" שלו, שהיה מדקדק בה עד מאד בהידורים מיוחדים. תלמידיו, שקיבלו עליהם את ההשגחה על האפיה תחתיו, ביקשו הימנו, שיורה להם באלו הידורים עליהם להזהר ביותר.

רבי ישראל נענה לבקשתם וציוה עליהם להזהר, בעיקר, שלא לצער את האשה העוסקת בלישת הבצק ולא להאיץ בה למהר עבודתה, באשר אלמנה עלובה היא, ויש בכך משום איסור ענוי אלמנה -

"אין כשרות המצות שלימה - הפטיר אז רבי ישראל - **בהידוריהן שבהלכות פסח לבד, כי אם בשילוב דקדוקיהן גם בענינים שבין אדם לחבירו".**

לכל התפך הפרומקיט לקרומקיט

כך, צעד רבינו תמיד בזהירות יתירה, לאורו של אור ישראל מסאלנט, אשר כידוע, עקב תדיר אחר מעשי מצוותיו וחיטט והיפך בכל צדדיהם, אם אין בהם איזה שהוא שמץ של פגיעה בזולת.

משום כך, על אף דרגותיו הגבוהות של רבינו בעבודת ד', אליהם העפיל בעמל נפשו, עמד תמיד על המשמר בזהירות יתירה לבל יבוא על ידו איזה שהוא גרם של סרך פגיעה בכבוד הזולת, בגופו או בממונו. אף הוא היה מעורר את שומעי לקחו להקפיד ולהזהר מאד שמתוך הפרומקייט לא תצא קרומקייט, כשהוא מטעים את דבריו במשל נורא ששמע מידידו הנאמן רבי שלום שבדרון זצ"ל:

"משל לאדם העומד ומתפלל בדביקות תפילת ראש השנה ואת המחזור הגדול שבידו הוא מניח על כתף חבירו..."

במאזני צדק

את הרגישות היתירה הזו, שלא להתקדש, שלא להתחסד לפני קונו על חשבון הזולת, ביקש להנחיל גם לדורותיו אחריו.

לפיכך, כאשר אחד מנכדיו שנשתדך, הופיע אצלו באחת משבתות חודש אלול לביקור עם משודכתו, וביקש להשאר במעונו לשמוע את שיחת המוסר שהיה רגיל להשמיע אחר סעודה שלישית, נתקל בסירובו המוחלט -

"אתה - אמר לו רבינו - **צריך כעת להמצא עם הכלה. אל תשאר לשיחה!"**

כך נשקלו כל הליכותיו במאזני צדק, כשעל כף המאזנים מונחים תמיד כבוד הזולת וצרכי גופו או ממונו. אף הוא נזקק פעמים, להסתיר את מעלותיו, מפני חשש פגיעה

בזולתו, כשהוא מאמץ אל נפשו את אימרתו של הסבא מסלבודקא, שהיתה שגורה בפיו:

"אם אדם צריך להטמין ציציותיו בזמן שהולך בבית קברות משום לועג לרש, על אחת כמה וכמה צריך להסתיר מעלותיו כדי שלא לפגוע בזולת, שהוא חי והוא רש..."

ולא תשא עליו חטא

כה פסע רבינו בזהירות יתירה בין שבילי החיים, בין המצוות ש"בין אדם למקום" לבין אותן ש"בין אדם לחבירו", כשידן של אלו האחרונות תמיד על העליונה. ואין צריך לומר בשעה שנזקק לקיים מצות תוכחה, בה הזהירה התורה מפורשות, שלא לגרום לשומע השתנות גוון פניו, בשעת קיום המצוה.

וכך מעיד בו אחד מתלמידיו, שזכה ללמוד עמו במעונו בקביעות כל יום חמישי, הלכות תלמוד תורה והלכות דעות לרמב"ם.

פעם שמע רבינו שיש ביני לבין אחד הבחורים דין ודברים. כשבאתי לביתו אותו יום ללמוד איתו, הביע בפני את מורת רוחו וסירב ללמוד עמי, בטענתו שאין טעם ללמוד כך, כאשר קיים סכסוך ביני לבין חבירי.

ברם - מוסיף התלמיד ומדגיש - גם באותן רגעים, חס על כבודי ובטרם העיר לי, ביקש מן הרבנית תחי' לצאת מן החדר, למען לא תשמע את דברי התוכחה.

עד שירצה את תלמידו

כאלו היו קצת דרכיו של רבינו, בזהירותו המופלגת מפני פגיעה - ולו קלה שבקלות - בכבודם של הבריות.

אבל, בזאת לא תמה עבודת הזהירות שלו, בענינים שבין אדם לחבירו. עם כל זהירותו המופלגת, הרי שכשהיה נדמה לו שחלילה פגע במאן דהוא, קטן כגדול, היה סר לבקש ממנו מחילה.

כך ארע פעם, כאשר אחד מצעירי התלמידים ירד לפני התיבה בהיכל הישיבה וערך תפילתו במהירות. אחר התפילה ניגש אליו והעיר לו על צורת התפילה שלו, כשהוא מעוררו על הצורך לקיים את התפילה במתינות.

כעבור זמן, ביקש מאחד הבחורים שיאתר את התלמיד ההוא ויבקש הימנו מחילה בשמו, כשהוא שם דברים בפי השליח:

"תאמר לו, שאמנם תפקידי כמשגיח להעיר, אבל אם הוא נפגע, אני מבקש מחילה!"

רבינו לאחר התפילה בישיבה

לכן אבקש ממך מחילה

שוב מעשה באחד התלמידים, שנמנה על ה"חבורה" ללימוד ספר "חפץ חיים", שהתקיימה באורח קבע בישיבה, בראשותו ובהשתתפותו הפעילה של רבינו, אשר היה מפלפל בריתחא דאורייתא בדברי החפץ חיים ונושא ונותן כדרכה של תורה בדבריו ב"באר מים חיים".

פעם אחת - בפרוס הימים הנוראים - ניגש רבינו אל אחד מבני החבורה ואמר לו:

"זכורני, שפעם כשאמרת דבר מה בעת החבורה, צעקתי כנגדך מאד, ואולי היה בכך פגיעה בך. רצוני לומר לך, שלא היה בזה ח"ו שום כוונה של פגיעה, אלא כך התרגלנו ללמוד וזו דרכי. אבל, בכל זאת, יתכן שלך הפריעו דברי. לכן אבקש ממך מחילה".

כיוצא בדבר, נהג רבינו גם עם בני הישיבה שלמדו עמו ב"חברותות", כמו שנשמע מפי אחד מהם, שכאשר עלה לבית רבינו בערב יום הכפורים להתברך מפיו, הרי מיד עם הכנסו, ביקש הימנו רבינו מחילה, שמא פגע בו בעת לימודם יחדיו תוך כדי הריתחא דאורייתא...

כזו היתה צורת הנהגתו, שבעוד אשר בשעת הלימוד עצמו, היה כולו בשיא רתיחתו, מבלי משוא פנים, כפי שהורה זקן, הגרי"ס זצ"ל (באגרת ו), כי "הלימוד בתורה אשר יקרא לימוד, הוא ללמוד בחריפות הדעת [גיפטיג], כל אחד מחזיק בכל עוז סברתו, כמאמרם אפילו הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה את זה", עם כל זאת, הרי לאחר המשא ומתן בריתחא דאורייתא, היה מקיים בנפשו בחינה מסויימת של "את והב בסופה - עד שנעשים אוהבים זה את זה", כשהוא מפייס את זולתו בדברים, שמא...

עד כדי כך היו רגשותיו ערים לליבו של הזולת, כאשר גם בענינים שאדם דש בעקביו, מבלי משים, מבלי מחשבה, נתן את ליבו להתהלך בזהירות מופלאה, מתוך רגישות גבוהה לכבוד זולתו.

סליחה ומחילה מכל בני הישיבה

זהירותו ומופלגת בכבוד הזולת, כמו בשאר ענינים שבין אדם לחבירו, הביאו אותו לפרסם בישיבה מכתב גלוי, בו ביקש סליחה ומחילה מהנהלת הישיבה ומכל תלמידיה.

היה זה בערב יום הכיפורים תש"ן. מחמת מצב בריאותו, נבצר ממנו להתפלל בהיכל הישיבה בימים הנוראים, ו"מנין" לתפילות ראש השנה ויום הכפורים נערך בביתו.

כיון שנמנע ממנו לבוא בעצמו בשערי הישיבה, ביקש את מחילת הציבור בכתב, תוך שהוא מדגיש את מעלת אמירת ה"מחילה" הנכללת ב"תפילה זכה":

בס"ד עיו"כ תש"נ

לכל בני הישיבה שיחיו

הנני בזה לאחל לכל אחד ואחד מכם גמר חתימה טובה וברכה לשנת עליה והצלחה.

ובאתי בזה לבקש מהנהלת הישיבה ומכל תלמידי הישיבה, בקשת סליחה ומחילה על כל עניני בין אדם לחבירו.

ולזכות את הרבים, רציתי לפרסם מה ששמעתי ממרן בעל האור יהל זצ"ל, כי חסד גדול עשה ה"חיי אדם" עם כלל ישראל בתקנו את אמירת המחילה בתפלה זכה. וראוי לכל אחד להקדים ולומר את החלק הזה של מחילה הנמצא בתפלה זכה.

ובזכות שאנחנו מוחלים, נזכה שהקב"ה ימחול לנו ונזכה לתשובה שלימה.

צבי פאלי

איני חפץ להטריח את זולתי

רבינו בריקוד עם החתן רבי מאיר פאלי

הרגישות המיוחדת שלו לצרכי הזולת, הנחתה תמיד את מעשיו, על כל צעד ושעל, גם כאשר אילצה אותו הרגישות הזו לאבד זמן רב מזמנו הכל-כך יקר לו, וליגע את גופו בטירחה יתירה, גם אז סירב להתנות את עצמו על חשבון זולתו.

על מאורע כגון זה, מספר נכדו הרה"ג רבי מאיר פאלי שליט"א:

דרכו בקודש היתה, לירד במוצאי ראש השנה

מירושלים לבני ברק, לערוך באיזור בני ברק את המגבית הנודעת שלו, ל"חלוקה" של כספי צדקה לנזקקים.

משזכיתי לשהות במחיצתו בראש השנה, התלוויתי אליו לנסיעה זו, שהתנהלה בתחבורה ציבורית(!). התור הארוך שהשתרך בתחנה המרכזית, ברציף הקו לבני ברק, הוסיף להתארך מרגע לרגע באוכלוסי ישראל, שעשו את יום הדין בתוככי ירושלים. אוטובוסים תכופים, לא עמדו לרשות הקהל ואנחנו עומדים וממתינים, עם שאר המוני בית ישראל.

והנה, אל הרציף נכנס האוטובוס המיוחל, אך עד מהרה נתמלא בנוסעים, ובהגיע התור שלנו, הודיע הנהג שאין עוד אפשרות נסיעה אלא בעמידה. עמדה, איפוא, בפנינו הברירה, לנסוע בעמידה או להמתין לאוטובוס הבא, כשזמן ההמתנה בלתי צפוי מראש. אז, פנה אלי הסבא והביע את אשר עם לבבו, את רגשותיו לצרכי הזולת וזכיותיו:

"בעצם הייתי נוסע בעמידה, אבל יודע אני שאנשים ימסרו לי את מקומם. איני רוצה להטריח את זולתי. לכן בלית ברירה נמתין לאוטו הבא".

עשרות ה"שומרים" שלו

זהירותו המופלגת בענינים שבין אדם לחבירו, מצאה לה שדה פעולה רחב בשמירה מדוקדקת מפני חטאי הלשון, כשפיו חתום, נעול, שמור, מכל סרך של דיבור אסור.

אבל לא בחותם אחד דבקו שערי פיו זה בזה. לא במנעול אחד ננעלו שפתותיו. לא שומר אחד עמד על הפתח לנצור את לשונו מרע. שבע עשרה חותמות של "לאוין", ארבע עשרה מנעולים של "עשין" ושלשה שומרים של "ארורים", שימשו לו תדיר כתריס מפני פגימת ה"רוח ממללא" שלו ב"לישנא תליתאה".

הזהירות הנוראה הזו, בממדיה המופלגים, היתה בנפשו של רבינו כל הימים, כשהוא מבקש תמיד להנחילה לתלמידיו אחריו, עד שבשנותיו האחרונות היה מסיים - כמעט - כל "ועד" שמסר לתלמידים, בקריאה נאמנה ממעמקי לבו:

"צריך להזהר מלשון הרע, משבע עשרה לאוין, מארבע עשרה עשין ומשלשה ארורים, חס ושלום!"

פעמים היה מוסיף ואומר:

"וכי תאמרו, מדוע הנני חוזר על כך כה הרבה פעמים? - למדתי כן מן החברות הגדולות, המשקיעות הון רב על אותה פרסומת, החוזרת ומופצת ברבים. יש להניח, אם כן, שהפרסומת, פועלת את שלה. לבסוף, הדברים חודרים אל הראש!"

ואמנם, תלמידים רבים, אף כגון אלה שאחר נשואיהם לא עשו תורתם אומנותם, מעידים בעצמם שתדיר ניצבה למול עיניהם אזהרתו התמידית של רבינו - **"שבע עשרה לאוין!..."**

מי האיש החפץ חיים

רבינו, לא הסתפק בהטלת סיסמאות אל חלל הישיבה, אלא שקד על החדרת תודעת חומר העון - על כל האיסורים הכרוכים בו - אל ליבות התלמידים, באמצעות לימוד קבוע של ה"פתיחה" לספר "חפץ חיים", בה פורטו כל הלאוין, העשין והארורים, על כל מקורותיהם הטהורים.

כה פותחת רשימת "קבלות" מחדש אלול תשמ"ח, עליה חתומים עשרות מבני הישיבה הקדושה:

"נתאספנו פה יום ליל י"ח באלול התשמ"ח, עם מורינו המשגיח שליט"א, וקיבלנו על עצמנו בלי נדר, להשתדל להתאסף כל יום שלישי בערב, ללמוד בעיון הפתיחה דהחפץ חיים".

בכך ביקש רבינו להשריש בליבות תלמידיו, את גודל המכשלה הנעשית על ידי לישנא בישא, למען לא יהיה החטא המר הזה כהפקר בעיניהם.

מה יתן כח לעמוד כנגד פיתוי היצר?

ולא זו בלבד. ב"קבלה" זו לא נשלמה העבודה.

בהמשכה של אותה רשימת "קבלות", מופיעה קבלה נוספת באותו ענין:

"להשתדל ללמוד פעמיים בשבוע, בשעת סדר מוסר, ספר שמירת הלשון (מוסר) להחפץ חיים".

החפץ חיים

רבינו ידע נאמנה, שאין עצה ואין תבונה להשפיע על הנפש לבל תלכד בעוון הנורא הזה, אלא אם ייסר אדם את עצמו בשפתיים דולקות ובקול מעורר, בדברים הבוערים כלפידים אשר יצאו מכבשונו של הסבא קדישא מרן החפץ חיים זצ"ל, בחומר חטא הלשון ועוצם עונשו - מחד, ובתוקף קדושת הדיבור וגודל שכרה - מאידך.

"בלא לימוד ספרי המוסר של החפץ חיים - היה רבינו מבהיר באזני התלמידים - **מה יתן כח לעמוד כנגד הפיתוי הגדול לדבר לשון הרע".**

לפיכך, זירז תמיד את שומעי לקחו, לקבוע עתים ללימוד ספר המוסר "שמירת הלשון" לבעל החפץ חיים, המיוסד על מאמרי חז"ל מן התלמודים, המדרשים והזוהר הקדוש, המעוררים את לב האדם לעמוד בכל עוז על משמר לשונו.

אף הוא לכשעצמו, שם חלקו תמיד בין החפצים בחיים, בהיותו מעורר עצמו תדיר בלימוד קבוע בספר "שמירת הלשון", בהתפעלות הנפש, עד כדי בכיה ממש.

זכורני - מספר החברותא שלו, הרב אליהו סופר שליט"א - שכאשר למדנו עניני הזהירות בשמירת הלשון ורבינו ציטט את דברי הזוהר הקדוש, המוזכרים בקונטרס "חובת השמירה" למרן החפץ חיים, כי עיקר סיבת אורך גלותנו הוא חטא הלשון, ואם היה אפילו בית כנסת אחד ששומרים בו מידת השלום כראוי, היה בכחם להביא את הגאולה - פרץ רבינו בבכי ועיניו זלגו דמעות.

השתנות הטבע - רק בכח לימוד ההלכות בעיון

אבל גם בכך לא נשלמה העבודה.

כמי שגדל על מבועי דרכי החינוך של רבי ישראל סאלנט'ר, ניצבה לנגד עיני רבינו, הוראתו של הגרי"ס ב"אגרת המוסר", הקובעת נחרצות כי -

"הנשגב והעיקר בשימוש רפואות התורה לתחלואי היצר, הוא ללמוד בעוז ועיון עמוק היטב דיני העבירה עצמה, ההלכה על כל סעיפיה".

קביעה זו, קיבלה אצל רבינו משנה תוקף במה שנוגע לעבירה חמורה זו של לישנא בישא, כאשר היא לכשעצמה שימשה גם לרבי ישראל כהוכחה לקביעתו, כלשונו שם:

"כי עינינו הרואות, הרבה מהעבירות, אשר האדם נמנע מהם בטבע, ולא יעבור עליהם אף גם בעת אשר ילחצנו לזה איזה דבר. וישנם עבירות חמורות מאלו, והאדם הזה בעצמו, יעבור עליהם בנקל. דרך משל, חלק גדול מאחינו בני ישראל, כמעט רובם ככולם, לא יאכלו בלא נטילת ידים חלילה, אף גם בעת אשר ירעבו ויצטערו הרבה, ובלשון הרע החמורה, בנקל יעברו עליה, אף גם בלי תאוה גדולה".

מכאן, עלה רבי ישראל אל המסקנא המתבקשת:

"על כן, אף אם יתאמץ האדם הלזה ללכת בדרכי המוסר, ליגע עצמו בהשמירה מלשון הרע, עם כל חושיו ורעיוניו כיאות, בכל זאת, כל עוד שלא נתחלף טבעו והרגלו בזה, שלא יהיה לו שום חפץ טבעי לספר לשון הרע, יותר יעבור בנקל על לשון הרע, מאשר יאכל בלא נטילת ידים, חלילה".

"ועתה הננו רואים - קובע רבי ישראל ברורות - **כי עיקר השמירה מהעבירה, היא רק לעשות את ההרגל - טבע אצל האדם"**

ומהי איפוא הדרך לשנות את טבע האדם? - ממשיך רבי ישראל ומסיק:

"וזאת הלא ידוע, כי השתנות הטבע, תולד רק מלימוד והרגל רב. ולכן, היסוד העיקרי והעמוד הנכון, להכין את עצמו לשמירה מהעבירות ועשית המצוות,

הוא רק הלימוד הרב בהלכה זו, הנוגעת לעבירה זו או למצוה זו, ובפרט בעיון הדק היטב, כי זה הלימוד עושה קנין חזק בנפשו להיות העבירה מרוחקת ממנו בטבע".

ערים קבועים ללימוד הלכות שמירת הלשון

על יסוד איתן זה, שקבע רבי ישראל, העמיד רבינו את עיקר עבודת שמירת הלשון, כשהוא מדגיש תדיר שלא די בחלק הלימוד המוסרי של חומר העון ונוראות פגמו, אלא יש להתמיד בלימוד ההלכות על בוריין, כפי שסידרן ויסדן הכהן הגדול מאחיו מרן בעל חפץ חיים זצ"ל.

לפיכך, ראה חובה קדושה להחזיק תמיד בלימוד ספר ההלכה "חפץ חיים", בעיון מעמיק, במערכות שהעלה בעל החפץ חיים ב"באר מים חיים". הוא לכשעצמו היה נושא ונותן בפלפולא דאורייתא בעמקי דבריו של החפץ חיים, אם בחבורות קבועות שהוקמו ביוזמתו ובעידודו על ידי בני הישיבה, כשהוא מוסר בפניהם שיעורים בעומקה של הלכה בכל ה"ריתחא דאורייתא" המיוחדת לו, ואם בחברותות שקבע לעצמו, כמו הלימוד עם החברותא שלו הרב אליהו סופר שליט"א, המעיד כי לימוד הלכות שמירת הלשון, תפס מקום נכבד בסדרי הלימוד שלהם.

רבינו, אף שיתף עצמו לדבר מצוה רבה זו, כשהוא נוטל חלק פעיל מאד באגודת "נוצרי לשון", מיסודו של הגאון הצדיק רבי יהודה זאב סגל זצ"ל, ראש ישיבת מנצ'סטר שבגולת אנגליה, אשר נטלה על שכמה לפעול באמצעים רבים להפצת חובת שמירת הלשון בכל פינות ומחנות, כשבכלל זאת - הדפסת וחלוקת ספרי "חפץ חיים" ו"שמירת הלשון" וזירוז קהלות ישראל בכל אתר ואתר ליסד שעורים קבועים בהלכות חמורות אלו, הנוגעות לציפור נפשו של כל יהודי.

בהשראתו ובעידודו של רבינו, קבעו חניכיו, מתפללי מנין יוצאי חברון בבני ברק, שעור קבוע בספר "חפץ חיים", המתקיים מדי שבת קודם קריאת התורה.

אף הוא עצמו, קבע לימוד בספר "חפץ חיים" מדי שבת בשבתו, כמו שנמצא בין קבלותיו:

"כל שבת... חצי שעה ללמוד חפץ חיים".

ריקוד בהכנסת ס"ת במנין חניכי חברון, רבי מאיר חדש, רבי נתן זוכובסקי, רבי אליעזר פרידליס

גם את תלמידיו עורר רבינו לקבוע לימוד בספר "חפץ חיים" איש איש בביתו, על יד שלחן שבת, תוך שהוא מחזק אותם תדיר בלשון הכתוב "וקובץ על יד - ירבה".

כך אימץ רבינו לנפשו את חובת השמירה מכל עקימת שפתיים בלתי רצויה, וכך גם ביקש להנחיל לתלמידיו, שכל תיבה היוצאת מפיהם תהיה ערוכה וסדורה כמשפט אשר הורה בעל חפץ חיים, שאיזן וחיקר את תורת הלשון, ובטוהר שפתיו, שפתי כהן, לימד דעת את עם ד' -

"דעיקר השמירה לא נעשית בקבלת הלב בלבד, כי אם שיהיה לו עת קבוע בכל יום, אם מעט ואם הרבה, ללמוד ההלכות והמוסר השייכים לענין חלק הדיבור" (חוהש"מ פ"ג).

מחשש להוראת היתר

רבינו, אף הוסיף והצביע על נקודה נוספת, המחייבת כל אדם מישראל לאחוז תמיד בלימוד הלכות שמירת הלשון:

"בלא לימוד הלכות לשון הרע, סבורים פעמים רבות, שעל פלוני מצוה לדבר לשון הרע, או על כל פנים אין איסור לדבר עליו, דודאי יצא מכלל עמיתך..."

על הוראה בנוסח זה, היה רבינו חוזר באזני תלמידיו בהדגשה מיוחדת, כאשר השעה היתה צריכה לכך והועלה בלבו חשש שמא יבואו התלמידים להקל בעניני הדיבור.

באופן מיוחד נגעו הדברים, כאשר בראשית שנת תשמ"ט, הקימו מרנן ורבנן גדולי הדור ובראשם מרן הגרא"מ שך זצ"ל ויבדלחט"א מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א, את אגודת החרדים "דגל התורה". לאחר המעמד המרומם של כנס היסוד של התנועה, שהתקיים בירושלים בראשות רבותינו ארזי הלבנון אדירי התורה, ובתוכם מרן המשגיח הגה"צ רבי מאיר חדש זצ"ל, נרתמו כלל בני הישיבות הקדושות למען האדרת כח התנועה, והבאת דברה אל כל ישובי הארץ ובכללם אל העם שבשדות.

רבינו, שחשש שמא מחמת הנסיבות, עלולים בני הישיבה להורות היתר לעצמם לדבר דיבורים אסורים, עמד והתריע על הזהירות הרבה הנצרכת לכל העושים והמעשים, לבל יכשלו בכל חלקי הדיבור - לשון הרע, רכילות, מתכבד בקלון חבירו ושאר משפטי הלשון.

באותם הימים, היה רבינו חוזר ומזהיר את בני הישיבה, שלא להפוך ח"ו עבירות למצוות, כשהוא מצטט מה ששמע מידידו רבי שלום שבדרון, כיצד ניתן להפוך עבירה למצוה: -

"כאשר שואלים אדם, מדוע אתה מדבר לשון הרע על פלוני, הוא עונה בהתלהבות: עליו מצוה לדבר... או כאשר נשאל האדם מפני מה אין אתה נותן צדקה לפלוני, הוא משיב ואומר: פלוני רמאי, עבירה לתת לו..."

גם בנסיבות אחרות כגון אלו, היה רבינו רגיל להביע בפני שומעי לקחו את חששו מפני "מצוות" מדומות כשהוא מתבטא ואומר:

"איני מפחד כ"כ מן העבירות שהיצר הרע אומר לי לעשות. אני מפחד יותר מן המצוות שהיצר הרע נותן לי לעשות".

לפיכך, היה רבינו מורה ובא לבני הישיבה, לשקול את דיבורם במשקל האמת, ולא לקבוע "מצוות" או "עבירות" לפי צרכי האדם, או אפילו צרכי הציבור...

דמות דיוקנו של החפץ חיים נראתה לו

כך עמד רבינו על משמר הלשון, בעוז ובתבונה, כשהוא - בזהירותו האישית - משמש אות ומופת לכל בני היכלא בחינת "נאה דורש ונאה מקיים".

הוא היה "נאה מקיים" בלימוד הלכות ודיני שמירת הלשון. הוא היה "נאה מקיים" בלימוד אגדות ומוסרי שמירת הלשון, והוא היה גם "נאה מקיים" בשמירת הלשון בפועל, כשהוא תופס אומנותו של אדם בעולם הזה - לשים עצמו כאילם ולקבוע יתד על אזניו...

אבל, כדי להביא עצמו לידי אומנות זו, הוא לא הסתפק רק בלימוד עיוני של דיני לשון הרע, כשהוא יורד לעומקה של הלכה, הוא לא הסתפק גם בלימוד מוסרי של חומרת לשון הרע, יורד ונוקב לעומקה של נפש, אלא עוד מצא תחבולה נפלאה, כיצד להזהיר את עצמו מהכשל בחטא הלשון -

על כותל ביתו, נתלתה תמונת דמות דיוקנו של מרן החפץ חיים זצ"ל, כשמטרתה המוצהרת - תזכורת לזהירות מעון המר הזה!

תלמידי הישיבה, שזכו להמנות על אוכלי שולחנו בשבתות, מעידים, כי פעמים רבות, כאשר שוחחו ביניהם בשעת הסעודה, והתעורר חשש אצל רבינו שהשיחה תגלוש לדיבורים אסורים, היה מורה באצבעו לעבר תמונת החפץ חיים...

לימים, נתלתה על קיר הבית, תמונה נוספת של החפץ חיים, כשרבינו מפטיר ואומר בחיוך:

"היום, כבר לא מספיקה תמונה אחת!"

אהבת רעים כתריס כפני חטא הלשון

בד בבד עם ההצמדות המוחלטת של רבינו להלכות שמירת הלשון, ראה חובה לאדם להתעצם באהבת הזולת, המשמשת כתריס בפני חטא הלשון, כמו שכבר הורה הכהן אשר היה בימים ההם, בספרו "שמירת הלשון" (ח"ב ש"ה):

"שאם יאהוב את חבירו באמת, בודאי לא ידבר עליו לשון הרע ויחפש עליו בכל כוחותיו זכות".

וכבר היה מעשה, שבאה אצלו אשה אלמנה אשר דרה בשכנותו, ונפשה בשאלתה, איך לחנך את ילדיה לבל ידברו לשון הרע?

רבינו השיב לה במאור פניו:

"תחנכי אותם שיאהבו אחד את השני!"

בהוראה זו, כיוון רבינו לדעתו של מכוון דרכו בעבודת הקודש, מרן המשגיח רבי מאיר חדש זצ"ל.

רבי מאיר חדש בריקוד עם בחורים

היה זה כאשר הופיעה בפניו חבורת תלמידים, שביקשה ללמוד בצוותא הלכות שמירת הלשון. תגובתו הקרירה-מעט של רבי מאיר, הפתיעה את בני החבורה ויהי הדבר לפלא.

לאחר זמן, פירש רבי מאיר את דעתו:

"תקבעו חבורה להתחזק באהבת רעים, שוב לא תרצו לדבר לשון הרע ולא תזדקקו ללמוד הלכות לשון הרע"...

ואם כי רבינו גרס, שיש לאחוז בעוז גם בלימוד דיני שמירת הלשון, אבל עם זאת הדגיש את החובה לתקוע בלב את אהבת הזולת.

את היסוד הגדול הזה, העלה רבינו גם באחד ממכתביו:

"- - - ומזה נוכל להנצל מחטא גדול עד למאד, שהוא לשון הרע, וכמה מגונה הוא המספר לשון הרע, וזה כי יחסר לו אהבת האדם, כי אם היתה לו מידת האהבה, לאהוב כל אחד מישראל כגופו ודאי לא היה יכול בשום אופן לדבר לשון הרע".

ואף הוא הציג את ה"מתכון", כיצד באים לידי מידה נכונה זו של אהבת רעים, כמאמר חכמים במסכת דרך ארץ זוטא (פ"ב), אשר היה שגור על לשונו:

"אם אתה רוצה להדבק באהבת חבירך, הוי נושא ונותן בטובתו".

ומי לנו גדול מרבינו במידה נפלאה זו, של "נושא ונותן בטובתו" של חבירו, כאשר כל הימים היה מפליג בכל כוחו לגמול חסד עם בריותיו של מקום ולהשתדל תמיד בתקנתם, כפי שהדברים מפורסמים וכמו שיסופר עוד בארוכה, בסייעתא דשמיא, בפרקים הבאים.

החלום ופתרונו - כחייו וכמותו

כה הפליג רבינו בשמירת פיו ובנצירת לשונו, עד שהיה כמו נראה בעליל, שבפניו עומד כמין מחסום, מלדבר סרה בזולתו.

הזהירות הנוראה הזו, אותה קבע לעצמו וביקש תדיר להנחילה לתלמידיו, נקבעה בנפשו בשכבר הימים, בהוראתו המכוונת של רבו הגדול המשגיח רבי אליהו לאפיאן זצ"ל, בעל "לב אליהו".

היה זה, בעקבות מעשה שארע לו, כפי שסיפר רבינו באזני בנו רבי שלמה שליט"א, עת נכח ליד מיטתו בבית החולים, בלילה שקדם לטיפול רפואי, אשר העמיד את רבינו במורא גדול ובמתח רב.

באותו לילה, כאשר נותר רבי שלמה שליט"א לבדו בחדר, לידי מיטתו, פנה אליו רבינו וסיפר לו - כעין צוואה - את דבר המעשה:

בשכבר הימים, חלמתי לילה אחד חלום נורא, בראותי כלב מתנפל עלי. מטבעי, פחדתי מכלבים ולכן נבהלתי מאד מתוכן החלום. בנוסף, לקה אחד מבני המשפחה

ביום המחרת בחום גבוה, עד שהוצרך לאישפוז בבית חולים. רצתי מיד למורי ורבי רבי אליהו זצ"ל, לספר לו את מה שארע ולבקש עצתו.

נענה רבי אליהו ואמר:

"הרי נאמר לא תשא שמע שוא - אזהרה למקבל לשון הרע, ולמעלה ממנו בסמוך נאמר לכלב תשליכון אותו ודרשו חז"ל במסכת מכות (כג, א) **כל המקבל לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים, אם כן עליך להתחזק ולחזק אחרים בענין שמירת הלשון".**

משסיים רבינו את סיפור דבר החלום ופתרונו, ביקש מבנו רבי שלמה שליט"א, שאחר פטירתו יתחזקו בני הישיבה בלימוד וקיום עניני שמירת הלשון.

ואמנם, אף בצוואתו שבכתב, ציין רבינו את בקשתו מבני הישיבה, להתחזק בענין שמירת הלשון.

- - - מחזקם בחייו ומחזקם במותו.

כי על כן, הוא ראה בחטא הלשון פגם עמוק בנפש המדבר, אשר מידתו עוד גרועה מן הכלבים, כמו שנמצא רשום בין כתביו:

"אדם המגנה את חבירו, גרוע יותר מן הכלבים, אשר הבינו מעלת ישראל ולא נבחו במצרים על עם קדוש, והמספרים לשון הרע, יחסר להם הכרת במעלת ישראל".

עם בנו רבי שלמה

מעומק נקודת מבט זו, ראה חובה לנפשו, לעמוד כצור על משמר הלשון כל ימיו ואף כי אחרי מותו...

ואנו, נענה לעומתו ונאמר:

"מצוה לקיים דברי המת"...

מחלוקת - זה אש!

ככל שהפליא רבינו, בזהירותו הנוראה מפני כל חשש של סרך פגיעה בענינים שבין אדם לחבירו, הרי שכשהגיעו הדברים לידי חשש מחלוקת, היה רבינו בורח על נפשו, כמפני האש, ממש. ואם כי, במשך השנים הרבות בהן שימש רבינו בישיבה הקדושה, נתגלעו מתקופה לתקופה, חילוקי דעות בענינים שונים, כשצד זה סובר כה וצד שכנגד גורס כה, הרי שרבינו נזהר ונשמר בתכלית הזהירות והשמירה, שלא לשייך עצמו ושלא להטות דעתו לשום צד שהוא, עד שהכל חשו בעליל שאין לו שייכות כלל לכל הענין השנוי במחלוקת וכי הוא חי בשלום ובמישור עם שני הצדדים.

לעת זקנותו, נשאל פעם רבינו על ידי אחד מנכדיו שיחי', האם פנו אליו בהקשר לענינים פנימיים, שארעו אותה עת בישיבה.

תחת מענה, זעק רבינו לעומתו מתהומות לבו:

"מחלוקת - זה אש!"

רבינו בזקנותו משמאל נכדיו רבי אשר פאלי, רבי דב פאלי

ואחַר, הוסיף והתרה בו:

״אם חס ושלום תתחיל לקבל טעם בזה, נצטרך לשלוח אותך מן הישיבה, מי שלא מבין מה זה אש, צריך לשלוח אותו ממנה!״

כך ממש חש רבינו את נוראותה של המחלוקת, כאותה הגדרה נפלאה שהתהלכה בחצרות בית הישיבה משמו של רבי פייבל אפשטיין זצ״ל, בנו של ראש הישיבה הגרמ״מ זצ״ל, אשר היה רגיל להמחיש לבני ביתו כמה חייבת להיות ההרחקה מאש המחלוקת:

״אם אעמוד בפני שתי אפשרויות, אש בוערת - מצד אחד ומחלוקת - מצד שני, אבחר להכנס לתוך האש, כי שם יותר קר״.

ובלשונו הוא:

״איך וועל אריין גיין אין פייער, ווייל דאָרטען איז קעלטער״...

בניו של רבינו מימין לשמאל: רבי נח, רבי שלמה, רבי שמואל

השפעת המחלוקת על לחץ הדם

אבל לא זו בלבד, שהיה ממלט את עצמו ואת זולתו מפני רעת אש המחלוקת, ושומר נפשו מכל משמר מלהתערב בה כלל, אלא עוד היה כולו מתמלא כאב עמוק ומיצר צער גדול, כאשר ראה או שמע שהתלקחה אש המחלוקת, בין שארע הדבר במקומו ובין במקומות אחרים. כל כך נגעו הדברים אל לבו הטהור, עד שבריאותו הושפעה לרעה.

בניו שליט"א מספרים, שבחיי מרן ראש הישיבה הגאון רבי יחזקאל סרנא זצ"ל, ארע פעם שלהטה אש המחלוקת בתוככי הישיבה הקדושה. היה זה כאשר נמצאו בחורים שהביעו בפומבי את התנגדותם למינוי מסויים שנעשה על ידי ראש הישיבה זצ"ל. הללו אף נהגו במעשים שונים שמקומם יכירם בפרשתא דקרח. כששמע רבינו את אשר עשו, פרץ בבכי מר וחש שלא בטוב, עד שכאשר שב אל ביתו, נאלצו להזעיק אליו רופא.

יפה התבטא אודותיו בנו רבי נח שליט"א:

אף על פי שרק קודשא בריך הוא "בוחן לבבות", אבל מידת לחץ הדם של אבא והחוורון שננסך על פניו, לנוכח אותו מעשה, גילו נאמנה את אשר עם לבבו...

אל תשקצו את נפשותיכם במחלוקת

באותה הזדמנות, קרא רבינו לבנו רבי נח שליט"א, ועמד והזהיר אותו באזהרה חמורה, לבל יעז להתערב במחלוקת כלל וכלל, בשום צד שהוא, כשתוך כדי דברים, הוציא מארון הספרים את "אגרות הרמב"ם", פתח את הספר וקרא באזניו, בלב קרוע ומורתח, את לשונו החריף של הנשר הגדול, על נוראות עון המחלוקת ותוקף חורבנה, כפי אשר כתב לבנו החכם רבי אברהם זצ"ל, בהיותו מורה לו את דרך ד':

"אל תשקצו את נפשותיכם במחלוקת, המכלה הגוף והנפש והממון ומה נשאר עוד. ראיתי לבנים - השחירו, ופחות - נפחתו, ומשפחות - נספחו, ושרים - הוסרו מגדלותם, ועירות גדולות - נתערערו, וקיבוצים - נפרדו, וחסידים - נפסדו, ואנשי אמונה - אבדו, ונכבדים - נקלו ונתבזו בסיבת המחלוקת".

ליבו של רבינו, ששתת דם מפני אימת המחלוקת, פסק לרגע מלקרוא את דבר האגרת הקדושה ההיא, ואחר אתנחתא קלה הוסיף וקרא את לשונו המזוקק של הרמב"ם, חופש כל חדרי בטן:

"נביאים נבאו וחכמים חכמו ופילוסופים חפשו ויספו לספר רעת המחלוקת ולא הגיעו לתכליתה. לכן, שנאו אותו ונוסו מפניו והתרחקו מכל אוהביו וגואליו ורעיו וגם אל כל שאר בשרכם אוהב מדנים התנכרו ורחקו קרבתם, פן תספו בכל חטאתם".

בעין רעה זו, הביט גם רבינו אל חומר העון הרע הזה, כשהוא משמר את עצמו מכל משמר מלהלכד בה, ח"ו.

צוואה מבית אבא - לא להתערב במחלוקת!

כעבור שנים, כאשר שוב נוצרו חילוקי דעות בין כתלי בית המדרש, עד שנעשו יושביו ל"אגודות אגודות", יצא רבינו את בית הישיבה ונס על נפשו אל ביתו. בדרכו הביתה, ראה צורך לעלות אל בית אחותו הרבנית מרים גרבוז ע"ה, שהתגוררה מול בנין הישיבה, לתנות בפניה את אשר עם לבבו, כשהוא פורץ בבכי תמרורים על אודות המצב הנורא, שהתרגש ובא על הישיבה.

אחותו ע"ה, שביקשה לקיים בנפשה "אין מזרזין אלא למזורזין", העלתה בפניו זכרונות מבית אבא - הגאון הצדיק רבי אברהם נח פאלי זצ"ל, אשר נשמר בעצמו ושמר את זולתו מלהלכד ח"ו בלשונותיה המכלות של אש המחלוקת.

וכאשר לאחר עלותו ארצה, נודע לו כי באחת מקהילות הקודש דליטא, פרצה אש המחלוקת על דבר כסא הרבנות, ואחד מקרובי משפחתו נמנה על אחד מן הצדדים, שיגר אליו רבי אברהם נח מכתבים כל אותה "עת מלחמה" וביקש הימנו בלשון תחנונים שיעזוב את עיר מושבו מפני חמת המחלוקת ויעלה לארץ ישראל.

רבי אברהם גרבוז, רבי שמואל דביר ורבי הירש זאקס

בריגשת ליבה, הוסיפה הרבנית גרבוז וסיפרה באזני רבינו, שבעלה הגאון רבי אפרים זאב זצ"ל - שכבר נסתלק כמה שנים קודם לבית עולמו - הדגיש עוד שכל אותם אשר היו מעורבים במחלוקת שפשתה באותה עיר בליטא, סופם שלקו בגופם, באופנים קשים ונוראים!

"**אם כן** - סיימה הרבנית גרבוז ע"ה - **לנו יש צוואה מאבא לא להתערב במחלוקת!**"

והמשכיל בעת ההיא ידום

כה עמד רבינו בעוז ובתעצומות לאורך כל השנים לברוח מכל שמץ מחלוקת, על אף שהיה נתון לפעמים במצבים קשים, כאשר כל סביביו להטה ממש מאש המחלוקת. אבל הוא בשלו, עומד איתן על דעתו, מבלי להתערב כלל בכל אותן פרשיות חמורות, כשעל שפתיו חוזרת ועולה אותה מימרא נוקבת, דהוה מרגלא בפומיה:

"**למדתי מהמשגיח רבי מאיר, שאדם צריך ללמד את עצמו איך לבלוע מסמרים ולשתוק!**"

בני הישיבה, מספרים בהתפעלות, איך שהיה תמיד מצליח בפקחותו, להמלט מכל ענינים אלו. ואף גם, כאשר ניסו מקורביו, לערבו בדברים מסויימים, בכוונה **לשם שמים**, לתועלת הענינים, היה משים עצמו כחרש וכאילם אשר אינו שומע ואינו מדבר, עד שבשום אופן לא עלתה בידם לערב אותו בכל אותן פרשיות עמומות.

"**אני מנוע מלדבר!**" - זו היתה התגובה המוכרת של רבינו, כשביקשו לשמוע את דעתו בכל אותם נושאים שהיו שנויים במחלוקת. מעבר לזה, לא אמר מאומה. בתבונתו השכיל לידום בעת ההיא.

כולם פיו בשעת מריבה

בתקופה מסויימת, כאשר שוב עלתה על הפרק שאלה של מינויים בישיבה, ושוב סערו הרוחות ביני עמודי היכא דגרסי, ניגשה אל רבינו קבוצת בחורים מותיקי הישיבה וביקשה הימנו לחוות את דעתו בענין.

נענה רבינו לעומתם, במשל:

האריה, מלך החיות, שמע כי החיות מתלחשות אודותיו שמפיו נודף ריח רע. כינס האריה את החיות וביקש לשמוע מה בפיהם. נענתה החיה הראשונה שנשאלה והשיבה: כן, נכון הדבר. תיכף עשה בה האריה שפטים וטרף אותה. קרא האריה את הזאב ושאל אותו האם נכונים הדברים? - נזהר הזאב ואמר: אהה, כזה ריח טוב נודף ממך! שמע האריה ואמר: זו סתם חנופה והוא קם עליו והרגו. הוסיף האריה ושאל את פי השועל. השיב השועל ואמר: אני פשוט מצונן, איני יכול להריח!

"**אף אני** - הפטיר רבינו ואמר - **בעניני מחלוקת אני מצונן. איני מתערב כלל!**"

בשנים האחרונות, התעורר שוב ענין המינויים, וביקשו תלמידים לערבו **לשם שמים**. אבל כיון שידעו שרבינו אינו שומע ואינו מדבר מאומה בכל הקשור לענינים השנויים במחלוקת, התחכמו כמה בחורים והעלו את הדברים בכתב ומסרו לידו מכתב סגור, כשהם סבורים, שבכך יתוודע רבינו אל המתרחש בישיבה, ואולי על ידי כן יבקש בעצמו להתערב לשם שמים.

אבל התגובה בוששה מלבוא. עד יום מותו לא הביע מאומה בענין. אחר פטירתו, נמצא המכתב סגור וחתום באוצרותיו. ניכר היה שלא פתחו מעולם.

במידה מופלאה זו של "בולם פיו בשעת מריבה", השכיל רבינו לאחוז כל ימיו, כש"על בלימה" זו נתלתה גבהותו בדרכי תהלוכותיו עם הבריות.

כתחבולות עשה מלחמה

והוא לא רק הניס את עצמו מפני אש המחלוקת, אלא גייס את כל כוחות נפשו לבלתי היות שותף בדרך כלשהי לדבר עבירה נוראה זו, אשר הנכשלים בה הינם בבחינת "חטאים בנפשותם".

ארע פעם, שאחדים מבני הישיבה, ביקשו להשתמש ברבינו בעל כרחו, לנקיטת עמדה כצד מסויים.

וכך הוה מעשה:

מקובל היה בישיבה, שבעליית "חזק" בשבת, היה מתכבד אחד מבין ראשי הישיבה. פעם אחת, ביקשו "בעלי הדעה" מקרב התלמידים, למנוע את כיבודו של אחד מראשי

הישיבה בעליה זו. באותה שבת, נזדמן בנו של ראש הישיבה להתפלל בישיבה וסיבבו הגורמים שהבן יעלה ל"ששי", לכבודו כביכול, כדי שבכך תמנע האפשרות שאביו ראש הישיבה יעלה ל"חזק", שהרי אין אב ובנו עולים בזה אחר זה. לאחר שהלה נקרא ל"ששי", נקרא רבינו לעלות ל"חזק", תחת אותו ראש ישיבה, ובכך קיוו התלמידים לבוא על סיפוקם, למנוע מראש הישיבה להתכבד ב"חזק".

אולם, תיכף משנקרא רבינו לעלות לתורה, השכיל "לתפוס" את הזממה אשר נתכוונו אליה. בפיקחותו כי רבה, סימן לבעל קורא לעצור אחר שלשה פסוקים ובירך על התורה ברכה שלאחריה, כשהוא מוסיף להורות לגבאי לקרוא את ראש הישיבה לעליית "חזק".

כך, השכיל רבינו בפיקחותו מלהיות נטפל למזימה רעה זו, שגיצי אש המחלוקת בערו בה, כשהוא מוצא עצה ותחבולה לגדע את הזממה באיבה ולרומם ולחזק כבודה של תורה, חזק חזק...

מימי לא התערבתי במחלוקת!

בערוב ימיו, שוב נתעורר בין כתלי הישיבה ענין המינויים, כשהדברים היו נראים שהענין יביא לתועלת, להרמת קרנה של תורה. בחירי הישיבה, התערבו בדבר והתעסקו בו בכוונה רצויה, כשהם פונים במשלחת לכל רבני הישיבה, כדי לקבל את הסכמתם להעמדת הענין על תילו.

ואמנם, איש איש מרבני הישיבה, קיבל את פני המשלחת בכבוד ובכובד ראש, כראוי למעלתם של חברי המשלחת, בחירי הישיבה, עד שנראה היה שנתקבלה הסכמה מפי כולם, לקיים את הדבר ולהעמידו על מכונו.

בשלב זה, עלתה המשלחת אל מעונו של רבינו. אלא, שכאן נכונה להם הפתעה בלתי רצויה. כאשר אך שמע רבינו את הענין, מיד קטע את דבריהם בקול זעקה, תוך שהוא אוחז בשער זקנו:

"אתם רואים שזקני כבר לבן. מימי, לא התערבתי במחלוקת וכעת לעת זקנה רוצים אתם לערב אותי, היה לא תהיה!"

וכשהוא מוסיף לבכות במר נפשו, החל רבינו - בזעקות שבר - לגולל דברים בגנות המחלוקת ולדבר על לב התלמידים כמה עליהם לברוח מן הענין המדובר.

כשראשם חפוי, לנוכח קבלת הפנים ה"חמה" לה זכו מאת רבינו, יצאו התלמידים מלפניו ושבו על עקבותיהם, כשדבריו הנוראים של רבינו מחלחלים עמוק בליבם.

ה"פרישה" וה"דרישה"

אבל בכך לא תם המעשה.

למחרת בבקר, שב רבינו וקרא את חברי המשלחת, כשהוא מביע את דעתו במהדורה חדשה:

"בלילה, חשבתי הרבה על הענין. אתם צודקים ואני אפעל בזה!"

ואכן - כעדותו של אחד מן המְעשים באותו ענין - החל רבינו לפעול בדבר. אלא, שאחר זמן קלטו אזניו שעלול הדבר לגרום פגיעה במאן דהוא. משמע כן, עצר תיכף את כל הענין. כיון שמרן הגרא"מ שך זצ"ל, קברניט עולם התורה, היה מעורה באותה פרשה, שחו בפניו, כי רבינו עצר את הדבר מחששו לפגיעה בפלוני. כשמעו, התבטא מרן זצ"ל ואמר בהתפעלות:

אה! אַ טראכט פון ר' הירש!"

הרב שך עם רבי משה טיקוצינסקי

אחר הוסיף ואמר לשומעים "**אני אדבר איתו**".

וכך הוה. מרן זצ"ל התקשר אל רבינו, אשר תיכף העמיד את עצמו לנסוע לבני ברק, אל מעונו של מרן הגרא"מ שך זצ"ל, שבגבעת ישיבת פוניבז'.

עם בואו שמה, הוסיף מרן זצ"ל להציג בפני רבינו כמה פרטים בענין, תוך שהוא מבהיר לו שלפי התנהלות הדברים, הכל יבוא על מקומו בשלום, לשביעות רצונם של כל הצדדים.

רבינו, קיבל את הדברים אשר דיבר מרן זצ"ל באזניו, והמשיך בהתאם לסייע בענין, עד שיצא הדבר לאשורו.

שנים רבות חלפו ועדיין בני המשלחת שהיו נוכחים באותה "קבלת פנים", מספרים בחרדה, על המחזה הנורא שנתגלה לנגד עיניהם, כיצד נראית בריחה מן המחלוקת, במשנת חייו של רבינו.

ומה נורא הדבר, שבעוד אשר נזעק רבינו על נפשו למלט עצמו מן האש הגדולה של המחלוקת, ולאחוז בבחינת "פרישה" כל זמן שסבור היה שהענין כרוך בפגיעה בזולת וכי הוא שנוי במחלוקת, הרי שבו ברגע שהעמיק בענין ועמד על סודו ותיכף משנתחוורו לו הדברים מפי מרן הגרא"מ שך זצ"ל, העמיד עצמו בבחינת "דרישה" לפעול לטובת הענין ולהעמידו על מכונו.

כזו היתה מידתו של רבינו - איש האמת, איש התורה, איש שאמיתות התורה כיוונה את דרכיו, עד שנהג בעצמו כמשקל מידתו של שמעון העמסוני שהשיב לתלמידיו: "כשם שקבלתי שכר על הדרישה, כך אקבל שכר על הפרישה".

עם אמת תמיד תצליח

אכן, לא הנטיות האישיות, הם אשר כיוונו את מצעדיו של רבינו. רק מידת ה"אמת", היא אשר הנחתה אותו בכל דרכיו ולאורה צעד כל ימיו. משום כך, היה בו הכח והתעצומות לפשוט צורה וללבוש צורה. "לפרוש" ברגע זה ו"לדרוש" ברגע שלאחריו, כשגם הנהגה זו וגם הנהגה זו מוכתבים ומוחתמים היו בחותם של אמת.

כך פסע רבינו תמיד בשבילי החיים, כשה"אמת" מנתבת כל דרכיו. הוא לא נרתע מאיש, אבל מן ה"אמת" היה נרתע!

וכאשר נסתלק רבינו לבית עולמו ופרח לו איש האמת, סיפר בנו רבי שמואל שליט"א אחר מיטתו בשבח מידת האמת, בה דבק רבינו כל ימיו, עד למאד.

ארע פעם - העיד רבי שמואל שליט"א - שהוצאתי דבר שקר מפי. תגובתו של אבא הובעה בחומרה רבה, חורגת לכאורה מכלל הנהגתו:

"על שקר אני מכה!"

אחר הוסיף אבא להורות לי:

"עם אמת תמיד תצליח, תגיע למקום הנכון!"

- - - אותה הכאה על דבר שקר, היתה ביטוי חיצוני לעומקה של מעלת האמת ששרתה בהיכלו הפנימי, כשהוא צועד נאמנה בנתיבות אנשי האמת, בארחות אדוננו הגר"א זי"ע, אשר הורה לביתו באגרת קדשו הנודעת:

"ועל קללה ושבועה וכזב, תכה אותם ולא תרחם עליהם כלל!"

עם בניו. מימין רבי שמואל משמאל רבי שלמה

אם נפסק שאין להם חלק לעוה"ב - כן יהיה!

הפרישה של רבינו מכל פרשה שריח מחלוקת נדף הימנה, הבריחה שלו מכל מאורע שאבק מחלוקת כיסה אותו, ביטאו אכן את אמיתות הליכותיו לפני האלקים.

נאמנים היו עליו, דברי החסיד שבכהונה, מרן החפץ חיים זצ"ל, אשר בסיום מכתבו הנודע בגנות המחלוקת ומעלת השלום, קרא אל כל איש ישראל:

"אחי ורעי, חוסו נא על עצמכם ועל כלל ישראל, וכל אחד במקומו יראה לכבות את אש המחלוקת כדי שלא יהא שמו הגדול מחולל עוד ויתאמץ להרבות שלום במקומו..."

מה גם, כאשר זכה רבינו לשמוע מפי עד נאמן, כיצד התבטא מרן החפץ חיים זצ"ל, כנגד בעלי מחלוקת, שנמצאו בין תלמידי הישיבה הקדושה דראדין.

היה זה, כאשר אחדים מבני הישיבה דראדין, הציתו את אש המחלוקת כנגד אחד מהנהלתה הרוחנית של הישיבה. בהגיעה השמועה אל החפץ חיים, נכנס אל היכל הישיבה, עלה על הבימה, היכה בידו על גב הסטענדר וקרא את דברי הגמרא בפרק חלק (סנהדרין קט, ב):

"עדת קרח אין להם חלק לעולם הבא!"

ותוך כדי דיבור, הוסיף החפץ חיים וקרא מתוך דברי הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ג):

"ואלו שאין להם חלק לעולם הבא, אלא נכרתין ואובדין ונידונין על גודל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים, המינים וכו' ובעלי לשון הרע".

"וממשיך הרמב"ם - הוסיף עוד החפץ חיים - ופוסק: 'ויש עבירות קלות מאלו ואף על פי כן אמרו חכמים שהרגיל בהן אין לו חלק לעולם הבא וכו', ואלו הן וכו' והמלבין פני חבירו ברבים וכו' והמבזה תלמידי חכמים'".

משסיים החפץ חיים לצטט את פסק הרמב"ם, פנה אל בני הישיבה בעינים זולגות דמעות ואמר:

"מה סבורים אתם, שהקב"ה יכול לתת לאדם עולם הבא, גם אם הרמב"ם פסק שאין לו, הרי זו טעות. שהרי כך לימדונו חז"ל באגדת חלק (קד, ב),

שביקשו חכמים למנות את שלמה המלך בין המלכים שאין להם חלק לעולם הבא, משום שגרם חילול השם בקחתו נשים נכריות. באותה שעה באה דמות דיוקנו של אביו ונשתטחה לפניהם לבקש עליו רחמים, אבל לא השגיחו בה. ירדה אש מן השמים וליחכה בספסליהם ולא השגיחו בה. יצאה בת קול ואמרה להם, מי שהקדים בנין ביתי לביתו ולא עוד אלא שביתי בנה בשבע שנים וביתו בנה בשלש עשרה שנה - לפני מלכים יתייצב, בל יתייצב בפני חשוכים".

"**הנה** - סיכם החפץ חיים את דברי הגמרא - **הראו להם וחזרו והראו להם מן השמים, שאין מסכימים איתם, אבל החכמים לא התחשבו בשום דבר, אלא התכנסו שנית וביקשו דוקא להוציא את פסק דינם, עד שמן השמים עיכבו על ידם**".

וכאן עמד החפץ חיים והעלה תמיהתו ברבים:

"**משום מה חששו כל כך בשמים, מפני פסק דינם של החכמים אשר בארץ ולא הניחו לחכמים בשום אופן לגזור עליו שאין לו חלק לעולם הבא, והלא ביצוע גזר הדין מסור בידי שמים, ומה להם לבית דין של מעלה מה שפוסקים בית דין של מטה?**"

"**אלא** - השיב החפץ חיים - **התירוץ הוא, שעם מתן תורה לישראל, נמסרה לחכמי ישראל הסמכות המוחלטת להכריע בכל ענין, וכפי שבית דין של מטה פוסקים, כן הוא הדין גם כלפי בית דין של מעלה, לפיכך, אם היה נפסק דינו של שלמה שאין לו חלק לעולם הבא, שום זכות לא היתה עומדת לו**".

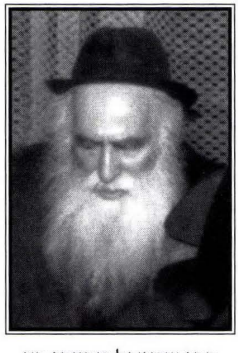

רבי שמואל מרדכי כץ

"**ומכאן** - סיים החפץ חיים את דבריו הנוקבים - **שאם עולה מפסק הרמב"ם שבעלי הלשון והמחלוקת אין להם חלק לעולם הבא, תדעו ששום דבר לא יעזור להם. כן יהיה!**"

ככל הדברים הללו, שמע רבינו מפי תלמיד חכם מופלג, רבי שמואל מרדכי כץ זצ"ל, אשר בהיותו גלמוד, משרידי

עם חרב, היה סועד באורח קבע על שולחנו של רבינו בסעודת יום שבת קודש.

הלה, אשר זכה לשמוע את הדברים הנוראים הללו, יוצאים מפי כהן גדול, הוסיף והעיד נאמנה, כי כאשר יצאו הדברים מפי קדשו של החפץ חיים, רעשו הלבבות עד מאד ונקבע רושם חזק בעמקי לבבם של בני הישיבה.

והיה אותו תלמיד חכם יקר, בחינת "טופח על מנת להטפיח", להעביר את הרושם העמוק אשר נחקק בליבו ביום שמעו, אל ה"כלי קיבול" של רבינו, עד שנקבעו הדברים במעמקי ליבו הטהור, ושימשו לו תדיר כעמוד ענן להנחותו הדרך, לבלי הלכד חלילה בלשונותיה המלחככות של תבערת אש המחלוקת, או במלכודות שאר חטאי הלשון, המכלות מנפש ועד בשר.

המידות מחוייבות מעיקר הדין

כך עלה רבינו ונתעלה בעליה מתמדת בעבודתו הרוחנית בענינים שבין אדם לחבירו, כשכל ימיו היה חרד ודואג ברגישות יתירה שלא להכשל חלילה בפגיעה בזולת, עד שמסר את כל חושיו כיצד לחנך את עצמו ואת זולתו לפסוע בין שבילי החיים בזהירות יתירה, מבלי לפגוע בכל צורה שהיא בכל הנברא בצלם.

כי על כן, הוא לא ראה את עניני המידות כהנהגת "חסידות", לפנים משורת הדין, אלא ראה אותם כהלכות המחויבות מצד קו הדין, שאין אדם בן חורין להפטר מהם, כפי שהיה רגיל על לשונו לומר:

"עניני המידות, נפסקו ברמב"ם בהלכות דעות. הרמב"ם קורא להן ה ל כ ו ת, באותה מידה שהוא קורא להלכות שבת. חלילה לומר שהמידות הינן יתרון הכשר או מידת חסידות, הלא הרמב"ם מייסד את הלכות דעות על אחת עשרה מצוות דאורייתא!"

המבט הזה על תורת המידות, מזוית ראיה של **ה ל כ ו ת** המחויבות מעיקר דין תורה, שימש לו לרבינו כקו מַנחה, הן ביחס למצוות לא תעשה הכלולות ב"הלכות דעות", כמו איסורי לשון הרע, רכילות והלבנת פנים, כפי שהועלה בהרחבה עד הנה, והן ביחס למצוות עשה הכלולות בהלכות אלו, כמו המצוה הכללית להדמות לבורא יתברך בדרכיו - "מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון, מה הוא נקרא רחום, אף אתה היה רחום", וכמו המצוה הפרטית של אהבת רעים - כפי שיסופר להלן בסייעתא

דשמיא, כשהצד השוה בכולן - התגברותו של רבינו על החשבונות הרבים אשר ביקשו בני האדם והשתלמותו המתמדת בטכסיס המידות וקישוט המחשבות, כדי להטיב עם בניו אהוביו של מקום, בכל ליבו בכל נפשו ובכל מאודו.

סור מרע ועשה טוב

הרבה יגיעה והרבה טירחה, השקיע רבינו ב"עבודת" היום-יום שלו עם הבריות. הוא ערך מחשבות תמיד כיצד למלא סיפוקו של זולתו, כשפיקחותו הגדולה והבנתו העמוקה, משמשים לו כמסייעים שיש בהם ממש, בהנהגתו המופלאה להטיב עם הבריות.

וכשם ששקל תמיד מעשיו במאזני צדק, שלא יגרם על ידו איזה שהוא סרך של צער או עגמת נפש לזולת, כך השתדל בכל כוחו לגרום לזולתו אך טוב וחסד, ולו אפילו הרגשה נעימה ותחושה טובה. ועד כמה שהפליג רבינו בחלק ה"סור מרע" שבהלכות חמורות אלו שבין אדם לחבירו, כמו שכבר סופר לעיל, כך הפליא מידתו ב"עשה טוב", כשלנגד עיניו ניצבים תדיר דברי רבינו יונה, שהיה רגיל להזכיר בשיחותיו:

"כי חייב אדם לטרוח בדרישת טוב לעמו ולשקוד בעמל נפשו על תקנת חבירו, אם דל ואם עשיר. וזאת מן החמורות ומן העיקרים הנדרשים מן האדם שנאמר 'הגיד לך אדם מה טוב ומה ד' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד'" (שע"ת ש"ג יג).

"נאה דורש ונאה מקיים" היה רבינו בהלכות גדולות אלו, כשהוא מקיים באופן נאה ביותר את ה"דורש" - את ה"דרישת טוב לעמו", הנדרשת מן האדם, באשר הוא אדם.

מלבין שינים לחבירו

ואמנם, לא היתה ה"דרישת טוב לעמו" של רבינו, דרישה בעלמא. הוא לא קיים הלכה זו כדי לצאת ידי חובה, אלא טרח כל ימיו בדבר ושקד בעמל נפשו על תקנת זולתו, כשעל כולנה - שקידתו התמידית להיות "מלבין שינים לחבירו", כשהוא מבטא בהנהגה זו באופן מיוחד, את החינוך של האסכולה הסלבודקאית, שהיה ספוג בקרבו, אשר השריש בחניכיו את התכונה המופלאה הזו, לקיים בנפשם תמיד מאמרו של רבי יוחנן (כתובות קיא ב):

"טוב המלבין שינים לחבירו יותר מן המשקהו חלב".

ואכן, עד כמה שהפליג רבינו לשקוד כל הימים על תקנת זולתו להיות "משקהו חלב", כאשר עוד יסופר בזה רבות בפרקים הבאים בשבח מידתו להכניס אורחים, לבקר חולים, לעשות צדקות, עוד יותר מהמה הגדיל לעשות בהלבנת שינים לחבירו, וכפי שהיה רגיל להמחיש את תיאור הדברים, כפי ששמע מרבותיו:

"יום קיץ לוהט. שמש יוקדת על ראשי הבריות, טופחת על פניהם בכל גבורתה. מתהלכים להם בני האדם ברחובה של עיר, בליאות, בתשישות.

רבינו נושא דברים בחנוכת הבית של היכל הישיבה בגבעת מרדכי

החום מעיק עליהם. החמה מתשת כוחם. חיכֵּם יבש. לשונם צחיחה. נפשם צמאה למים. עיניהם נשואות לאיזה שהוא קורטוב של משקה, ומי יתן והיה זה מים קרים על נפש עייפה. והנה, לפתע, נעמד לו אדם בפרשת דרכים, איש חסד, גומל חסד בגופו ובממונו, ציידנית גדולה מונחת לידו והוא מחלק לכל עובר ושב חלב קר, מרענן, מרוה כל נפש עייפה וצמאה. מה יקר חסדו ומה גדלו מעשיו. וכי יש לך חסד גדול מזה?! כלום יש לך מידה טובה ממנה?!"

לרגע, היה רבינו פוסק. מניח לשומעים לקלוט את התיאור, להפנים את הדברים, ואחר היה מרעים בקולו, תוך כדי הכאה על גב הסטענדער:

"כן! ודאי! יש חסד גדול מזה! ישנה הטבה גדולה מזו! -'טוב המלבין שינים לחבירו יותר מן המשקהו חלב'. אותו אדם, העומד לו שם, בקרן הרחוב, כשחיוך רחב נסוך על פניו והוא מאיר פנים לכל עובר ושב, גדול הוא יותר מאותו בעל חסד מופלא שהשקה כוס חלב קר לכל והחיה כל נפש שוקקה. מקרא מלא דיבר הכתוב 'ולבן שינים מחלב' - אל תיקרי 'ולבן' אלא 'ולובן שינים - מחלב'".

כסבר פנים יפות - לכל אדם

ואכן, כזו היתה מידתו של רבינו. עד כמה שהירבה לטרוח למען הזולת להשקותו חלב, כפי שיתואר בס"ד להלן בפרק "גדולה הכנסת אורחים", עוד יותר מזאת הפליא בהארת פנים לכל אדם, באשר הוא, כשהוא מאמץ את דבר משנתו של שמאי הזקן:

"והוי מקבל כל אדם בסבר פנים יפות".

- "כל אדם" דייקא, אם דל ואם עשיר, בין שהוא דל או עשיר בממון בין בדעת, בין במעש ובין בדת. כולם היו שוים לטובה בעיניו, לקבלם בסבר פנים יפות. עד שנמצאו אנשים רבים - כעדותם הם - שהמתינו לבואו לביתם להתרימם לעניני צדקה, כי נפשם צמאה לאוירת השמחה שהיה משרה במעונם תיכף עם אמירת ה"שלום" שלו, בהארת פנים וברוחב לב.

וכך מעיד בו תלמידו הרב יוסף פוטרמן שליט"א:

ברכת שלום, "צפרא טבא", או "גוט שבת", אשר במשך שנים רבות זכיתי לקבל ממנו, כתלמיד וכשכן, נסכו בי תמיד תחושה נפלאה של נחת רוח. הרגשתי תדיר

שהוא מתכוין אלי, בדוקא. ואף על פי, שנוכחתי לראות, שלכל אדם הוא מאיר פנים, מכל מקום לא נפגמה במאומה הרגשה מופלאה זו שהעניק לי. ואף בשנים האחרונות, כאשר לפעמים הייתי מסופק אם הוא מכיר אותי, לא יכולתי שלא להרגיש ולהיות וַדַאי שהוא שמח לומר **לי** ולשמוע **ממני** "גוט שבת".

אף אנשים שלא הכירו אותו, הביעו את התפעלותם מן ההארה המיוחדת שנסכה על פניו והאירה אל פני זולתו.

בני ביתו מציינים את אותה משפחה בת חוצה לארץ, שהיתה באה מפרק לפרק לשהות בארץ בסמיכות למעונו. הללו, לא ידעו כלל לדבר בשפת המקום, ואף על פי כן העידו בעצמם, שבהזדמנויות שונות בהן זכו לראות את רבינו, היה ליבם מתמלא קורת רוח, על אף שלא הבינו מילה אחת מן המדובר. אך רק הארת פניו והחיוך הלבבי אשר נסך עליהם, כבש את לבבם.

הארת הפנים המיוחדת שלו, ליוותה תדיר גם את ברכת ה"שלום" הלבבית, בה היה מקדים כל אדם, קטן כגדול, ואף צעירי הצאן ממש.

ילדי שכונת גאולה בירושלים, סיפרו, כי פעמים רבות ביקשו לערוך תחרות, מי מביניהם יצליח להקדים שלום לרבינו. אבל לא עלתה בידם. תמיד היה זה רבינו שהקדים ופתח תחילה ב"שלום", קודם שהקדימו אחר.

הידיד הטוב ביותר שלי הוא המשגיח של חברון

ברם, ה"מלבין שינים" שלו, לא נשלם באמירת "שלום" בלבד. היתה לו לרבינו "מומחיות" מופלאה, להעניק לזולתו הרגשה טובה, כשבמידה זו, היה מיוחד ממש. שוקד היה תמיד בעמל נפשו, כיצד ליצור בלב זולתו תחושה נעימה, בכל מצב שהוא, עד שראו בו הכל התגלמות מוחשית של דברי ה"מסילת ישרים" (פרק יט) המבאר, כי מחלקי ה"חסידות" הראשיים, היא "גודל ההטבה שיהיה האדם לעולם מטיב לבריות", כאשר אחד מן האופנים המתבקשים מכח כלל גדול זה, הוא ההטבה עם נפש הזולת, כלשונו שם:

"בנפש - שישתדל לעשות לחבירו כל קורת רוח שיש בידו, בין בעניני הכבוד בין בכל שאר העניינים, כל מה שהוא יודע שאם יעשהו לחבירו הוא מקבל נחת רוח ממנו, מצות חסידות הוא לעשותו".

בחפצו לאחוז במידה זו, היתה דעתו של רבינו נתונה גם לאותם אשר בנסיבות שונות דחקום הבריות לקרן זוית, כמו אותו אדם מתושבי שכונת גאולה אשר ל"ע לא ניחון בשפיות הדעת.

בהארת פנים מיוחדת, השכיל רבינו לדובב את רוחו של זה ולהעניק לו הרגשה מרוממת, אשר נסכה בו כח להתקומם כנגד הנערים שהיו "מתגרים" בו, כשהוא משיב כנגדם:

"איתי אתם מריבים, אתם יודעים מי חברי, הלא הידיד הטוב ביותר שלי הוא המשגיח של חברון"...

בתחושת קירבה וידידות עם התלמידים

במצות חסידות זו, אחז רבינו בכל עוז גם ביחס לתלמידיו, כשהוא עורך מחשבות תמיד כיצד להסב להם קורת רוח וליצור בקרבם תחושת קירבה ונעימות.

אחד מותיקי התלמידים, הרב הגאון רבי אפרים צמל שליט"א, מספר על התחושות הנעימות שהעניק לו רבינו, מאז ימי בחרותו, כאשר זכה לישב במחיצתו ולקבוע איתו לימוד, ועד השנים האחרונות:

היתה לנו קביעות שבועית בכל יום חמישי ללימוד מסכת אבות. מטבע הדברים, היחס שבינו ובינ, היה צריך להיות יחס של רב ותלמיד, אבל הוא העניק לי הרגשה של "חברותא". ולא די בכך. במשך הזמן, התחלפה הרגשת ה"חברותא" להרגשה של "חלק מן המשפחה", עד כדי כך שלאחר נישואי, עלה כמו מובן מאליו הצורך להגיע עם רעיתי לביקור בביתו. גם משנולדו ילדינו וגדלו, הוסיף רבינו להסב לנו תחושה של קירבת משפחה, כאשר מתוך הרגשים נפלאים אלו, היינו עולים עם הילדים לבקרו מפרק לפרק. כך בשנים עברו וכך בשנים האחרונות.

"חברותא" אחר של רבינו, שזכה ללמוד איתו בערוב ימיו, מספר, שהגיע פעם עם רעיתו לבקר במעונו של רבינו. משנכנסו אל הבית, הביע רבינו בקצרות את עומק חפצו לגרום לבני הזוג קורת רוח מרובה, כשהוא מקדם את פני הנכנסים בקריאה של חיבה:

"בעלך ואני, ידידים טובים!"

אכן, במחיצתו של רבינו, חשו הכל ידידות נפלאה וקירבה נלבבת.

וכבר היה מעשה באחד התלמידים, אשר עוד טרם סיים להזמין לשמחת נשואיו את כל רבותיו, ידידיו ומכיריו, כבר אזלו ממנו כל טופסי ההזמנות. מאין הזמנה בכתב, עלה איפוא התלמיד אל בית רבינו להזמינו בעל פה, תוך שהוא מביע את התנצלותו על שהוא מזמינו בצורה שכזאת.

רבינו, שהבין אל לבבו וביקש להעניק לו תחושה נעימה של קירבה, הפטיר בפשטות:

"אחים, באים גם בלא הזמנה!"

ה"חברותא" האחרון של רבינו, הרב אליעזר מנדלזון שליט"א, מספר גם הוא על תחושת הקירבה שהוענקה לו מבית רבינו:

היה זה כאשר נולד לי בן. הרבנית תחי', שביקשה לנהוג כלפי ביחס של קירבת משפחה, הטריחה עצמה - חרף היותה כבר מעל שמונים שנה - לנסוע לשוק "מחנה יהודה", כדי לקנות צמר, על מנת לסרוג בו שמיכה לתינוק, כפי שנהגה לעשות לנכדיה...

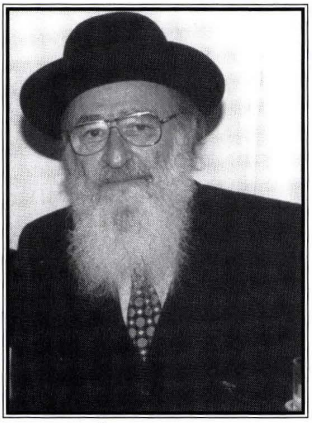
רבי יצחק קוליץ

חפץ בטובתם של הבריות

תלמיד נוסף, מתאר אף הוא את גדלותו של רבינו, להעניק לזולתו תחושה נעימה:

הסעתי את רבינו, ולהבדיל בין חיים לחיים את הרבנית תחי', לנחם את הגאון רבי יצחק קוליץ זצ"ל, רבה של ירושלים, אשר ישב "שבעה" על פטירת אחיו. בהגיענו אל הבית אשר במרכז העיר, ירדו המשגיח זצ"ל והרבנית תחי' מהרכב, כשאני ממשיך בנסיעה באזור, כדי לאתר מקום חניה.

כעבור דקות אחדות שבתי אל הבנין, והנה רבינו עומד שם וממתין עלי, כאשר לפליאתי מה ראה לעשות ככה, נענה והשיב בפשטות:

"כדי שיהיה לך נעים להכנס!"

כך, בפשטות נלבבת, קיים רבינו בנפשו, את מה שהיה תובע משומעי לקחו, לאמץ בהנהגתם היומיומית את דברי רבינו יונה בפירושו למשלי, על הפסוק "חסד ואמת אל יעזבוך" (ג, ג):

"שישים חפצו והשתדלותו לגמול חסד לבני אדם ולהטיב להם וכו' ולעשות להם נחת רוח ולדרוש שלומם וטובתם ולחפוץ ביקרם וטובם".

הרגשה רצויה לתלמיד צעיר

תלמידו הרב בן ציון ויספיש שליט"א, מספר אף הוא מזוית ראיה נוספת, כיצד השכיל רבינו תמיד אל נפש זולתו, להעניק לו את ההרגשה הטובה, במקומה ובשעתה:

בלמדי בישיבה, בשעור ב', הוזקק פעם המשגיח להתאשפז בבית החולים "הדסה". באחד הימים, נסעתי עם אחד מחברי לבקרו בבית החולים. והנה, כאשר עמדנו סמוך לחדרו, הבחין בנו ומיד קם ממיטתו ויצא לעברנו.

"עכשיו - פתח רבינו כנגדנו - זו שעה שהחולים כבר שכבו לישון. לא כדאי שנפריע להם בשיחה שלנו. נלך ונשוחח במקום צדדי".

פסענו לצידו במזדרון הסמוך וסברנו שהנה תיכף יתיישב שמה. אבל משנכח רבינו כי כמה מבני משפחתו ישבו שם, הבין לרוחנו כי מן הסתם לא נחוש נעים בקירבתם, משום כך צעד עד סוף הפרוזדור, כדי למצוא פינה שקטה.

התיישבנו לידו בקצה הפרוזדור, והוא החל לגולל בפנינו את כל מצבו, את סברת הרופאים מתחילה ואת דעתם לבסוף, כשכל מאוויו נתונים להעניק לנו תחושה שאכן הועלנו לו בביקורנו.

עד היום - מסיים התלמיד את סיפורו - זכורה לי אותה טירחת גוף ונפש של רבינו, שכה עשה למעננו, למען שני תלמידים צעירים ממש, והכל - כדי שנרגיש רצויים בביקורנו אצלו ונחוש שכביכול עזרנו לו מאד.

מהלך כנגד רוחו של כל אחד

אבל לא זו בלבד. את עומק המשמעות של סיפור מופלא זה, נשכיל להבין רק אחר התבוננות בסיפורו של תלמיד אחר, שבא אף הוא עם חבריו לבקר את רבינו באותם ימי אישפוז בבית החולים.

תלמידים הללו, שנמנו על ותיקי הלומדים בישיבה ואף זכו להמנות על בני ה"ועד" ששמעו מוסר מפי רבינו, קיבלו מפיו - במהלך אותו ביקור - הסבר אחר למצבו, שעה שהתעניינו בשלומו.

"**מספרים** - פתח רבינו ואמר - **על רופא חרדי מסויים שנשאל פעם הרי פרנסתך מן החולים, ואיך אתה מתפלל ב'ברך עלינו' על פרנסתך, וכי אתה מעונין שיהיו חולים?! נענה הרופא ואמר: אני מתפלל שיבואו אלי אנשים עשירים שסבורים בעצמם שהם חולים ואומר להם שאין בהם שום מימצא רפואי**".

"**גם אני** - סיים רבינו - **שייך לסוג זה של אנשים, שרק חושבים שיש להם משהו, אבל אין להם כלום!**"

מה עמקו מחשבותיו של רבינו, להשכיל להשיב מענה לכל תלמיד, כפי התואם למידתו. לבחורים שהיו מקורבים אליו באמת, השיב באופן שלא ידאגו לשלומו, ואילו לבחורים שלא היה להם קשר איתו, הרגיש בנפשו שחייב לספר להם את מצבו לפרוטרוט, כדי להעניק להם הרגשה נוחה ורצויה.

כה השכיל רבינו לאחוז בבחינה של המידה המופלאה בה שיבח הכתוב את יהושע בן נון, כאשר נסמך על ידי משה רבינו להיות "איש על העדה" -

"**איש אשר רוח בו**" - "**להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד**" (רש"י).

בחינה עמוקה זו, היתה בו ברבינו, אשר הוגיע את מוחו והפליא בפיקחותו, להעניק לכל אחד ואחד את ההרגשה התואמת לו, כפי ענינו הוא.

לעשות לאיש ואיש כרצונו

תלמיד אחר מבני היכלא, מציין גם הוא, את ההרגשה הנעימה שהעניק לו רבינו מדי בקר, בעת תפילת שחרית, כשהוא מבין לרוחו ויורד לדעתו של נפש צעיר לימים, לעשות כרצונו.

כהן אני - מספר הלה - ובבחרותי נזקקתי כל יום לשאול טלית מאחד ממתפללי היכל הישיבה, כדי לעלות לדוכן לברכת כהנים.

יום אחד, התקרבתי אל הדוכן והנה רבינו פונה אלי ומגיש לי את טליתו. התעטפתי איפוא בטליתו וכתלמיד צעיר חשתי מאד טוב, עטוף בטליתו של המשגיח. מה עוד, שהוא הצליח ליצור בקרבי הרגשה שהוא מעוניין בכך שאתעטף בטליתו, בעמדי לברך את העם.

מתוך תחושה זו שהוענקה לי מידו, קרבתי אליו מדי יום ביומו, ליטול את טליתו, עד שיום אחד פנה אלי ראש הישיבה הגרש"ז ברוידא זצ"ל וגער בי קשות:

"איך אתה מסוגל לעשות כך, וכי אין טלית בישיבה מלבד זו של המשגיח?!

אכן, הוא, בתוקף סמכותו כראש הישיבה, חינך אותי למה שראה לנכון לחנכני, אבל הנהגתו הפשוטה והנעימה של רבינו, נשארה חקוקה עמוק בנפשי, כיצד הצליח ליצור בליבו של בחור צעיר הרגשה כל כך טובה, להתעטף בטלית של המשגיח, מדי יום ביומו...

רבינו בריקוד עם רבי שמחה זיסל ברודא במסיבת חנוכה תשנ"ד

כך, בפשטות ובנעימות, השכיל רבינו לאחוז בכל עוז בהוראת חכמינו ז"ל במסכת כתובות (יז, א):

"לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות" - "לעשות לאיש ואיש כרצונו" (רש"י).

ובמשנת חייו של רבינו, נתקיימה הוראה זו כמשמעותה - לעשות כרצון איש ואיש, בין דל ובין עשיר, בין זקן בא בימים ובין צעיר לימים... כנגד רוחו של כל אחד ואחד, הילך רבינו ברוחב לבו ובגודל תבונתו, מתוך רגישות עמוקה לצרכי זולתו.

מכובד - המכבד את הבריות

ולא רק עם תלמידיו נהג רבינו כן. במידתו המופלאה להרגיש את צרכי הזולת ולהעניק לו יחס של כבוד והערכה, אפוף תחושה נעימה וידידותית, נהג עם כל אדם, באשר הוא. הנהגתו ביטאה באופן מוחשי את הדברים הקדושים שהיה מזכיר בשמו של הרמ"ק בספרו "תומר דבורה" (פ"ב), המורה לאדם -

"שירגיל עצמו וכו', לכבד הנבראים כולם, אחר שיכיר בהם מעלת הבורא אשר יצר האדם בחכמה, וכן כל הנבראים חכמת היוצר בהם. ויראה בעצמו, שהרי הם נכבדים מאד מאד, שנטפל יוצר הכל החכם הנעלה על כל, בבריאתם, ואילו יבזה אותם, חס ושלום נוגע בכבוד יוצרם".

במעלה נשגבה זו, אחז רבינו בכל עוז, כשהוא משתדל תמיד לכבד את כל הנברא בצלם, תוך שהוא מהלך כנגד רוחו של כל אחד, כמו אותו יחס מופלא שרחש לאיש התחזוקה בישיבה, מר טמיר הי"ו, כעדותו הוא, בימי ה"שבעה" להסתלקותו של רבינו:

היתה לי **ידידות גדולה איתו.** כבר ביום הראשון לעבודתי בישיבה קרא לי לביתו והתעניין בכל העבר שלי לפרוטרוט, כשבסופה של הפגישה לחץ את ידי בברכה חמה שאצליח בעבודתי החדשה.

מני אז, כל יום לאחר תפילת שחרית, היה עובר על פני לברכני ב"שלום", אבל לא היתה זו סתם אמירת "שלום", אלא היה מרים ידו על מצחו ותוך שהיה מנפנף לעברי בתנועת ידו היה מאחל לי "בקר טוב".

וכאשר ארע שהמשגיח נעדר מן התפילה בישיבה, לאונסו, עליתי אליו הביתה לקבל את ברכת ה"שלום" הלבבית שלו - סיים הלה את תחושותיו הנפלאות, אשר לא משו מעימו גם כחלוף שנים רבות.

צא ולמד, עד היכן הפליג רבינו במידתו, אשר נבעה מתוך "עין טובה" שלו, כשהוא מצליח ליצור תחושת ידידותית שכזו עם איש התחזוקה, להלבין לו שינים ולהעניק לו את הכבוד הראוי לו, עד שלא יכול הלה לוותר על ה"שלום" של רבינו ולו ליום אחד...

כמה לבנות שניה

והוא לא רק הלבין שינים לחבירו, אלא גם השכיל לראות את "השינים הלבנות" של חבירו, כאשר במידה נעלית זו של "עין טובה", היה מביט על כל אדם באשר הוא, כשהוא מהדר תמיד לראות מעלתו ולא את חסרונו, ומשתדל תדיר לדון את כל האדם לכף זכות.

אף באזני תלמידיו היה משנן תמיד את דברי בעל "ארחות צדיקים" בשער לשון הרע:

"ומעשה באדם אחד שהלך עם חכם בשדה וראו נבלה אחת, אמר אותו האדם כמה מסרחת נבלה זו. אמר החכם, כמה לבנים שניה. החכם הוכיח לאותו אדם ואמר, למה תאמר הגנאי שלה, תאמר השבח, כי לעולם יספר אדם בשבחו של עולם".

ומעשה שהיה - מספר הרה"ג רבי דב רוזין שליט"א - כשאירע אסון בישיבה ואחד הבחורים היקרים, בן יחיד להוריו, שקדן מופלא וירא אלקים, הקדוש יוסף ויסמן הי"ד, נהרג בפיגוע חבלני, בעת נסיעתו באוטובוס בתוככי ירושלים.

אביו של הבחור, הפליא את כל השומעים בשעת ההלויה ובימי ה"שבעה", בהיותו מקבל עליו דין שמים באהבה, כשדיבוריו ספוגים באמונה טהורה, עד שכולם שחו בהתפעלות אודות האמונה האיתנה שהיתה ניכרת בדיבוריו בפני המנחמים.

גם אני - המשיך הגר"ד רוזין שליט"א - נסעתי לנחם בבית הוריו שבתל אביב, וכששבתי לישיבה שאל אותי המשגיח: מה היה שם? מה יש לי לומר?

השבתי לו, כי בדרך לבית האבל חלפנו על פני מסעדות, שיושביהן שקועים היו בתאוות האכילה, כאשר בקושי ניכרה עליהם צורת אדם. ואז, כאשר עליתי אל בית האבל, נאחזתי התפעלות כיצד בתוך כל ים התאוה הזו, יכול להתגורר יהודי שבליבו נטועה כזו אמונת איתן.

שמע רבינו והפטיר לעומתי:

"ומה אתה יודע מה בליבם של אותם האנשים שישבו שם ואכלו, אולי גם הם..."

התרגשתי עד מאד, להווכח במידה מופלאה זו של רואה מעלת הזולת, ועוד של מי!...

עד כדי כך הפליג רבינו להתעצם במידה טובה זו של ה"חכם", אשר גם למראה הנבילה המושלכת בשדה, השכיל לציין את היופי שבשניה הלבנות. ואם כך בנבילה, על אחת כמה וכמה למראה אדם הנברא בצלם, ומה גם בני אברהם יצחק ויעקב.

וכבר היה רבינו מעלה בדבריו, את לשונו הקדוש של הרמ"ק ב"תומר דבורה" (פ"א מידה יב):

"אף אם יפגע ברשעים, אל יתאכזר כנגדם או יחרפם וכיוצא, אלא ירחם עליהם ויאמר סוף סוף הם בני אברהם יצחק ויעקב וכו' והמבזה הבנים מבזה האבות וכו', ומכסה עלבונם ומתקנם כפי כחו".

שנראה כל אחד מעלת חברנו ולא חסרונו

כה היתה מידתו של רבינו, מידת "עין טובה", בה נתברך מעודו, כשמכח מידה נאצלת זו, הגדיל לעשות עם בניו של מקום, מתוך אהבה עמוקה וגלויה לכל יחיד ויחיד, כלשון הכתוב (משלי כב, ט), אשר היה מורגל על לשונו:

"טוב עין הוא יבורך".

כי על כן, מלבד ה"טוב לב" שכל כך נתייחד בו רבינו, עוד השתבח ב"טוב עין", כשהוא שוקד תמיד ללטש ולחדד את עינו הטובה, לראות תדיר במעלת חבירו ולא בחסרונו.

את ההסתכלות החיובית על הזולת, בה התאפיין כל ימיו, דרש גם מתלמידיו, כשהוא מלמדם גם את הדרך להגיע למידה טובה זו, כפי שהעלה בכתביו:

"- - - על עצמו לא יוכל האדם לראות איזו עולה. על עצמו ידון כל דבר לכף זכות. ואם היתה לו אהבת חבירו כגופו, ודאי לא היה יכול בשום אופן לדבר איזה דבר מגונה על חבירו".

"**וכעת** - ממשיך רבינו בכתביו - **עת להתבונן לעלות מעלה מעלה בהכרת מעלת האדם, לאהוב כל אחד כגופו ולחוס על ממונו וכבודו כמו על ממון וכבוד עצמו. כי האדם צריך להשתלם לעלות במדרגתו, לראות האמת כמו שהוא במעלת עצמו, להכיר חובות האנושות - להכיר מעלת חבירו. ומה מאושר האדם אם יכול להשתלם ולהתנער מכל הפחיתיות ולהשתלם בכל המעלות**".

כזה היה הוא. הוא הכיר את האמת במעלת עצמו, אבל הוא גם השכיל לראות ב"עין טובה" את מעלת חבירו, כשמתוך כך שפעה אהבתו אל הבריות.

"וכמים הפנים לפנים, כן לב האדם לאדם" - בה במידה שהיתה אהבתו שופעת מליבו אל ליבו של כל יחיד, ובפרט - לתלמידיו, לגיונו של מלך, נסיכי ממלכת "כנסת ישראל" דחברון, כך גם המה השיבו אליו אהבה, אשר תרמה רבות את חלקה בהשפעתו הכבירה עליהם.

פרק י"ד

נושא בעול עם חבירו

חידושי תורה בהלכות שבין אדם לחבירו

עיה"ק חברון ת"ו.

ממכון שבתו אשר בעיר האבות, בין כסה לעשור שנת תרפ"ז, שיגר הסבא מסלובודקא, אגרת קודש אל העיירה קעלם שבליטא, הממועצת "לכל חבורתא קדישתא די בצל החכמה של בית התלמוד הגדול, שמגדלין בו תורה ותפלה".

באגרתו זו, הביע הסבא מסלובודקא, תלמידו הגדול של הסבא מקלם רבי שמחה זיסל זיו זצ"ל, את עוצם שמחתו לנוכח הידיעה שנתקבלה במעונו, כי בדעת תלמידי ה"תלמוד תורה" דקעלם -

"להוציא לאור גנזי נסתרות מגלוי חן של תורה, מכתבי יד אדוננו מורנו ומאורנו, הרב הגאון החסיד הג' רש"ז זי"ע, אשר פתח עינים עוורות בהליכות מהלכות התורה, דברים העומדים ברומו של עולם, אשר לא שערום זה רבות עשיריות שנים מקדם".

הסבא מסלבודקא, אשר נמנה על זיותני עולם, אשר חונכו בבית הגדול, בית ה"תלמוד תורה" דקעלם, בית שמגדלים בו חכמה ומוסר, מעלה ביראת כבוד את התרוננות נפשו לנוכח השמועה המדשנת עצם - כלשונו, כשהוא מוסיף להביע את רגשות שמחתו:

"שמחתי ושימחתי לזולתי, המשתוקקים והמתגעגעים לתוצאות מפעל הכביר הלזה, שתהיה ממש לטל של תחיה, למביני דבר אמיתי".

כאן עובר הסבא מסלבודקא, לגולל את תחילת שימושו לפני הסבא מקעלם, תוך שהוא מעלה על נס את סוד גדלותו של רבו הגדול, הגרש"ז זצ"ל, הגדול שבתלמידי אור ישראל מסאלנט:

"התבוננתי, כי זה האיש הדגול מרבבה, אינו איש, רק רוח ד' היה דובר בו מצד שזכה מצד גודל התעמקותו בעיון התורה לשמה וכו'. וכמו כן נחה עליו רוח ד', לחדש חידושי תורה בהלכות דרך ארץ ובין אדם לחבירו וכו'. ובכל אלו המקצועות חשף בזרוע עוזו פנינים יקרים להלכה למעשה, שכמעט נעלם בחוגי בני אדם, אף היותר גדולים וכו'".

גאולה ראשונה וגאולה אחרונה - בכח נושא בעול

אחדים מן המאמרים המופלאים בהלכות שבין אדם לחבירו, בהם עמד הסבא מקעלם על כוחות נפש האדם והאיר את עיני חניכיו ילידי ביתו - בית ה"תלמוד תורה" דקעלם, עוסקים בחיוב הנברא להיות "נושא בעול עם חבירו".

במאמרים נכבדים אלו, המלמדים לאדם דעת בחיוביו כלפי זולתו, מאריך הגרש"ז מקעלם לעמוד על סוד גדלותו של משה רבינו ע"ה, כפי הנלמד מן הפסוקים, אשר כהקדמה לתיאור מראה הסנה, פותחת הפרשה להודיענו תולדות מרע"ה, ומיד - כפירוש רש"י - מצביעה התורה על סוד הגדלות שלו - "ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם". ללמדנו, שעל אף שפרעה הרשע מינהו לגדולה והפקידו על ביתו, ומטבע הדברים היה לו להיות קשור לפרעה, אף על פי כן יצא אל אחיו ו"נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם".

ומבאר שם הסבא מקעלם עומק משמעותה של מעלה זו:

"פירוש, התבונן תמיד על ידי ראיה חושית, כי החוש יעשה רושם יותר משמיעה, ועל ידי זה היה מתבונן תמיד להיות נושא בעול עמהם, כאילו הוא בעצמו בפועל נושא בעול עמהם וכו', כי על ידי זה יזדרז לדרוש טובתם בכל האפשרות".

כאן, ממשיך הגרש"ז זצ"ל, לגולל על פי פסוקי התורה, את פרשת גדולת משה רבינו ע"ה, במעלה הנשגבה הזו של **"נושא בעול עם חבירו"**, שלא נשא רק בעול הרבים,

אלא גם בעולו של היחיד, כפי שנהג בראותו איש מצרי מכה איש עברי מאחיו. ולא רק כשהמכה היה מצרי, אלא אף כאשר ראה שני עברים ניצים, נשא בעולו של האחד להצילו מיד עושקו. ולא במדינתו, בארץ מולדתו בלבד, אלא אף גם בהיותו גולה למדין, בורח באימת מות מפני פרעה, טרוד בצערו ונד בארץ לא לו, גם שם כשראה את בנות יתרו נעשקות, קם להושיען ולהשקות את צאנן.

ומכאן עומד הגרש"ז מקעלם ומסיק:

"האריך הכתוב בתולדות משה, קודם ששלחו ד' להציל את ישראל מיד פרעה, להודיע כי לא לחינם בחר בו להוציאם ממצרים וליתן על ידו התורה, כי היתה לו מדת 'נושא בעול' במדה גדולה, ומדת 'נושא בעול עם חבירו' היא מהדברים אשר התורה נקנית בהם. וסיפרה התורה אחר כך, כי נתראה הקב"ה למשה בסנה, פירוש גם אנכי כביכול עמם בצרה, ולהודיע גם כן כי משה התרגל מנעוריו בזה, כדי ללכת בדרכיו יתברך, כמו שכתוב 'והלכת בדרכיו' - 'מה הוא רחום וחנון וכו', אף אתה רחום וחנון' וכו'".

וכשהוא מבקש בדבריו להורות את דרכי החינוך למעלת "נושא בעול", מוסיף רבי שמחה זיסל זצ"ל לבאר, שמזה הטעם נתעסק משה רבינו ע"ה במרעה הצאן וכיוצא בו גם דוד המלך ע"ה, כי היו חפצים להרגיל עצמם לשאת בעול אפילו עם בעלי חיים, וכל שכן עם בני האדם. כי על כן, חינוך המידות צריך להיות בדברים קלים, קטני ערך ומתוכם להגיע לכליל המעלות.

לאחר אריכות דברים, חותם הסבא מקעלם זצ"ל את הדברים:

"הא לנו סדר הגאולה: נושא בעול, כביכול המשלח - בסנה והשליח - בהרגלו, ואחר כך זכות אמונה וגאולה. והנה, גאולת מצרים סימן לגאולה העתידה, נזכה להכין עצמנו כסדר הזה, וטוב לנו בזה ובבא. אכי"ר".

שותף גמור לצרת חבירו

מידת יסוד זו, של נשיאה בעול עם הזולת, שנקבעה בליבות המאורות הגדולים, חניכי ה"תלמוד תורה" דקעלם, קבעה רישומה באופן מופלא, במעלותיו ובהנהגותיו של אחד מיוחד מגידולי הבית, הסבא מסלבודקא, אשר המשיך וחינך אף הוא את

חניכיו, תלמידי "כנסת ישראל" דסלבודקא, להתעצם במידה מופלאה זו של נשיאה בעולו של כל הנברא בצלם, המשמשת כאבן פינה לכל בנין האדם.

על יסוד איתן זה, חונך גם רבינו, בידם האומנת של רבותיו הגדולים, אנשי השם, רבי המוסר - שנתחנכו בעצמם בין כתלי ה"תלמוד תורה" דקעלם - מרנן ורבנן הסבא מסלבודקא, רבי לייב חסמן ורבי אליהו לאפיאן, כשרבינו מוסיף תדיר להשתלם ולחנך את עצמו במידה נשגבה זו, בעוז רוחו ובתעצומות נפשו.

אך רבינו, לא רק נשא בעול עם חבירו, במובנו הפיזי, להטות כתף ולשאת עמו את המשא המכביד את עולו עליו. הוא גם לא קיים מידה זו רק במובנה הרוחני, להטות אוזן קשבת לצרכי הזולת להקל מעליו את המועקה הרובצת עליו. היתה בו ברבינו מדרגה עמוקה יותר של "נושא בעול" - כהגדרתו של הגאון רבי ברוך מרדכי אזרחי שליט"א, ראש ישיבת "עטרת ישראל" - הוא היה שותף גמור לצרכי זולתו, לדאוג עמו יחדיו את דאגתו, ולהשתתף עמו בצרתו בכל פרט ופרט, כמי שהיתה זו הצרה האישית שלו.

בהכתרת הרב פנחס שיר לרבה של כפר סבא
מימין לשמאל: רבי ברוך מרדכי אזרחי, רבי מאיר חדש, הרב שיר, רבי משה חברוני, רבינו

כך ראו הכל במוחש, בהנהגת "נושא בעול" של רבינו. כל הסיוע אשר העניק לזולתו בכל ענין וענין, נבע מתוך שנתן את כל כולו - את עיניו ואת לבו, את נפשו ואת מאודו - למען הענין, עד שנעשה שותף גמור לדאגת הזולת, לצרת הזולת. וכשבא מעשה לידו - והיו אלו מעשים שבכל יום - ובא אדם לתנות את צערו בפניו, מיד חשו בעליל כיצד מכניס רבינו את עצמו אל תוך עובי הקורה ומחדיר את הענין עמוק עמוק אל לבו, עד שמתוך כך נעשה שותף של ממש לענין, ומתוך כך היה מביע את נכונותו לסייע בדבר בכל מה שניתן.

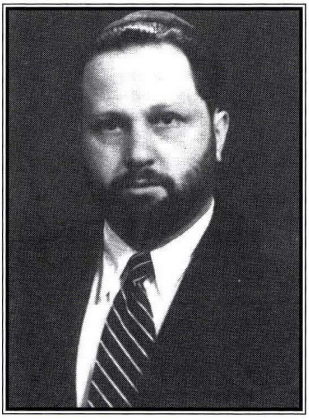

רבי שמחה פינס

משתתף בכל ליבו בצער היחיד

כזה היה ה"נושא בעול" של רבינו, כשהכל רואים בו ביטוי מופלא לדברי חז"ל שכה היו שגורים על לשונו:

"אם כסף תלוה את עמי את העני עמך" - "הוי מסתכל בעצמך כאילו אתה עני".

וכך מעיד בו הרה"ג ר' ברוך פינס שליט"א, בנו של רבי שמחה פינס זצ"ל, ידיד נעוריו של רבינו וה"חברותא" שלו מימי בחרותו בהיכלא ד"כנסת ישראל" דחברון:

כאשר נתגלתה המחלה הנוראה בראשו של אבי זצ"ל, נסענו לבית החולים כשאנו מפוחדים, מבולבלים וחסרי אונים. והנה, אך הגענו לבית החולים ור' הירש כבר היה שם. בו ברגע, הרגשנו שאבן כבידה נגולה מעל לבנו. ואף על פי שלכאורה עדיין לא עשה ר' הירש כלום, אבל התחושה שיש לנו שותף אמיתי, היא לכשעצמה הקלה מעלינו את המשא הכבד שרבץ עלינו. ואולי, הקלה זו, סייעה בעדנו יותר מן העזרה בפועל.

עד היום עומדת לנגד עיני - מסיים רבי ברוך פינס שליט"א - אותה הרגשה של "שותפות", שנטע בנו רבי הירש באותם רגעים קשים.

איך יערב לי אכול ושתות כעת אחזה כי יסחבו הכלבים את כפיריך

אבל לא רק בצרתו של אדם פרטי, היה רבינו שותף נאמן. אף בכללות, היה שותף ממש לצערם של ישראל, כשהוא נושא בעול עם הציבור ונותן את עינו ולבו להיות מיצר עמהם.

בני משפחתו מעידים, שבתקופה בה החלו ידי בני ישמעאל, לבצע פיגועי רצח ביהודים, היה ממש נחרד עד עמקי נפשו, כל אימת שהיו מגיעות לאזניו שמועות רעות על יהודים שנפלו חלל בידי המרצחים השפלים. וכשהיו השמועות "תופסות" אותו בבוקרו של יום, לא היה מסוגל לטעום פת שחרית, מרוב צערו ויגונו.

אף הוא היה מעורר תמיד בשיחותיו, על כהות ההרגשים שאחזה בנו, המונעת בעדנו מלחוש בצער הכלל, והיה תמה כנגד השומעים:

"איך זה ששומעים על כך וכך הרוגים ובד בבד ממשיכים לשתות את הקפה ?"

והיו השומעים נזכרים בקינתו של רבי יהודה הלוי, לנוכח חורבנה של ארץ ישראל:

"איך יערב לי אכול ושתות בעת אחזה כי יסחבו הכלבים את כפיריך".

כלו כדמעות עיניו על שבר בת עמי

"ועד" מסויים ששמעתי מרבינו - מספר הרב מנחם לוי שליט"א - נחרט עמוק בלבי עד היום הזה.

נכנסנו ל"בית הועד", והנה במקום לדבר, יושב לו המשגיח ומילל בבכי. אף שהיינו רגילים לראותו שטוף בבכיותיו - אם בעת התפילה, או בשעת לימוד המוסר, כשהיה חוזר על דברי ה"שערי תשובה" - אבל כאן במקום ה"ועד" היה הדבר לתימה בעינינו, כאשר עוד טרם החל לדבר כבר ישב ובכה ללא הפוגות.

הבטנו איש בפני רעהו, מי יודע מה קרה, או שמא המשגיח כועס עלינו מחמת דבר מה.

לאחר דקות ארוכות של בכי, הוציא רבינו מכיסו דף בו צולמו קיטעי עיתון ובעינים זולגות דמעות הקריא מתוכו דיווח על תאונת דרכים בה נהרגו כמה בני אדם, ודיווח

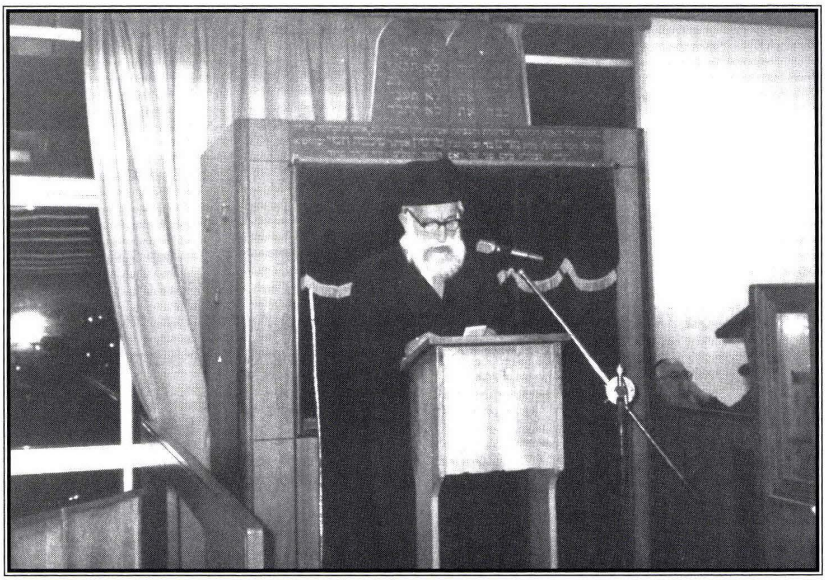

רבינו נושא דברים בהיכל הישיבה

נוסף על חיילים שנהרגו בתקרית מסויימת. משסיים לצטט את הדיווחים על אותם מאורעות קשות, פתח וקרא מתהומות לבו:

"המצב שלנו הוא נורא ואיום! איבדנו את כל ההרגשים!"

ותוך כדי דיבור, פירש ואמר:

"אני זוכר שברוסיה, היה פעם פוגרום בו נהרגו כמה יהודים, וכל יהדות רוסיה היתה שרויה בזעזוע נוראי. נהרגו יהודים! והיום אנו שומעים כל יום על יהודים שנהרגים, אם בתאונות דרכים, אם זה חיילים ולא איכפת לנו כלל! עד היכן הלב שלנו אטום?"

כאן פרץ רבינו שוב בבכי, מבלי יכולת להמשיך בדבריו. לאחר דקות אחדות, החל שוב לחזור על הדברים, כשנחלי דמעה שוטפים את פניו, ללא הרף...

זה היה כל ה"ועד". אבל, היה זה "ועד" שרישומו נקבע בלבבות. היה זה מחזה נורא שלא ישכח לעולם...

זה כל האדם, לא לעצמו נברא, רק להועיל לאחרים

היה זה "ועד" שביטא את מדרגתו של רבינו, להיות "נושא בעול עם חבירו" באמת ובתמים ולהלך במידותיו של הקב"ה אשר "בכל צרתם - לו צר".

וכבר היה רגיל רבינו להזכיר את דברי ההקדמה של רבי איצל וואלוז'ינר זצ"ל לספרו הקדוש של אביו - אבי כל תופסי התורה - "נפש החיים", בו הוא מתאר שבח מעלתו של הגאון המחבר רבינו חיים מוולאז'ין זי"ע, אשר גם בזקנותו היו ידיו אמונה -

"ועיניו היו נשואות השמימה לשתף שם שמים בצערא דהכלל והפרט, בגנוחי ואנחות בשברון מתנים, ואנחותיו הרבות בזה היו שוברות כל גוף השומע".

וכאן - היה רבינו ממשיך - עומד רבי איצל זצ"ל ומעיד בעצמו כמה היה אביו תובעו בדבר:

"והיה רגיל להוכיח אותי, על שראה שאינני משתתף בצערא דאחרינא. וכה היה דברו אלי תמיד שזה כל האדם, לא לעצמו נברא רק להועיל לאחריני, ככל אשר ימצא בכחו לעשות".

ולב אלמנה ארנין

רבינו, אכן השתדל תדיר "להועיל לאחריני, ככל אשר ימצא בכוחו לעשות", כאשר באופן מיוחד דבק במידת "נושא בעול", להיות שותף לצרכיהם החומריים והרוחניים, הגופניים והנפשיים של אלמנות ויתומים, כאשר ממש אין לשער ואין לתאר, כיצד היה מרבה להטיב עמהם בכל יכולתו. ולא זו בלבד שהיה מסייע בידם ונוטל עמהם את משאם, אלא עוד היה יורד לנבכי הנפש שלהם, לעודדם ולשמחם, ככל אשר לאל ידו. בכך היה מבטא בתעצומות נפשו, את חובת הנברא עם זולתו, כפי שמעמידה בעל "ראשית חכמה" בפרק דרך ארץ (שער א):

"ויהיה חונן לבריות, חומל לאביון, מושיע לעני וכו', אב ליתומים בעל לאלמנה וכו' משמח לקשה יום".

אלמנה אחת שדרה בשכונת גאולה, אשר טפלי יתומים היו תלויים בה, מצאה מרגוע לנפשה ולכל צרכי ביתה - למגדול ועד קטן - בליבו הרחום של רבינו, אשר

דאג בנאמנות לכל מחסוריהם, אם להביא את היתומים לאמירת "קדיש" בציבור, או לדאוג עבורם למצות מהודרות לפסח, אם לבנות עבורם את הסוכה, או לקנות להם ארבעת מינים מהודרים, אף הוא הקפיד להקדים לאגוד עבורם את הלולבים, קודם שהיה אוגד את הלולב שלו - כשכל העשיה הזו נעשית בצורה טבעית ופשוטה, באופן שה"מקבלים" לא חשו שהם נתמכים ונעזרים על ידו.

אף הוא היה פוקד את בית האלמנה מפרק לפרק, ומשרה במעונה אוירה של שמחה. בפרט בימי חג ומועד, כשהיה עולה עם תבדלחט"א הרבנית תחי', לבקר בבית האלמנה, לשמח אותה ואת בני ביתה בשמחת הרגל, כשהיא וילדיה היתומים היו כבר מצפים ומייחלים מבעוד מועד לקראת בואו של רבינו, אשר היה מקיים בנפשו בכל עוז את חובת היום, כמאמר הכתוב בסוף פרשת ראה:

"ושמחת לפני ד' אלקיך אתה וגו' והיתום והאלמנה אשר בקרבך".

אלמנה יעודד - בגאונות של חסד

שוב מעשה באלמנה אחת, אשר נשבר ליבה בקירבה אחר מות בעלה, ובגאונות של חסד השכיל רבינו לירד לעומק השיתין של ליבה השבור ולחבש עצבותה, כעדותו של בנה שליט"א, תלמיד הישיבה:

כשנפטר עלי אבי ז"ל, היתה אמי שבורה ורצוצה, עד שבשברון ליבה נשכבה במיטתה, כשהיא ממאנת לישב "שבעה" כדרך כל הארץ ולקבל את פני הנשים שעלו לנחמה.

כאשר הגיע רבינו לנחמני, סיפרתי לו בצער על אודות מצבה העגום של אמי האלמנה. תיכף בשמעו, זירז רבינו עצמו בנחרצות העשיה שלו, וללא שום "חשבונות" נכנס אצלה החדרה, נטל כסא והתיישב על יד מיטתה, כשהוא מדובב אותה, מדבר על ליבה וגם - - - בוכה עימה...

השתתפותו העמוקה ביגונה, מצאה מסילות אל ליבה הכואב, עד שבעטיה של אותם דברי נוחם, שבה אל עצמה.

למחרת בבקר, כבר ישבה בחדרה על גבי דרגש נמוך, כשהיא מטה את אוזנה לדברי התנחומין שנאמרו בפניה...

ככה נתן רבינו את עיניו ואת ליבו, לשקוד על תקנת זולתו, כשהוא מסתייע בפיקחותו העמוקה, עד שהיה ממש "גאון בחסד" להטיב עם זולתו ובפרט - עם נכאי רוח ושבורי לב.

אביהם של יתומים

כשהעתיק רבינו את מושבו ל"גבעת מרדכי", נתגלגל מן השמים שבשכנותו דרה אלמנה אחת, מטופלת ביתומים רכים. רבינו נהג בהם כ"אבא", בדאגתו הכנה לצרכיהם.

בימי ה"שבעה" להסתלקותו של רבינו, הופיעו בבית האבל בני אותה אלמנה, שכבר זכו במרוצת השנים להקים משפחות לתפארת, ובפי כל אחד מהם סיפור או מעשה על רבינו, כיצד שימש להם כ"אבא", הן לבנים הן לבנות.

כשהייתי ילד קטן - שח אחד מהם - היה רבינו אומר לי:

"את השעורים תבוא להכין אצלי בבית ואני אעזור לך מה שהינך צריך!"

כאשר ראה פעם את הילדה הקטנה שבה מבית ספרה כשהיא נושאת על גבה ילקוט טעון, ביקש לשאת עמה בעול הכבד שרבץ עליה:

"תביאי לי את הילקוט, אני אסחוב אותו!"

והוא לא ביקש בזה רק לפרוק מעליה את הילקוט הכבד, על כל תכולתו, אלא בעיקר - לפרוק מעל ליבה את המטען הכבד של ה"יתמות", שרבץ על מפתחי ליבה.

משך שנים ארוכות, לאחר סעודה המפסקת בערב יום הכפורים, היה רבינו יורד לבית האלמנה, כשהוא עטוף בקיטל, ומעתיר על ראש כל ילד וילד את "ברכת הבנים", המיוחדת ליום הקדוש הזה, ונימוקו עמו -

"כי הרי אין להם אבא, שיברך אותם"...

כך, באופן טבעי ופשוט, השכיל רבינו אל דל, לתמוך בלבבות נשברים, ולהפליא עליהם חסדו במקום שאין איש זולתו יכול לגמול עמהם...

אחת מבנות האלמנה סיפרה שביום נישואי אחיה, כאשר כבר היתה לבושה בבגדי החתונה וכולה אמר חגיגיות, נזקקה לבקש דבר מה מאת הרבנית תחי'. היא עלתה

והקישה על דלת בית רבינו והנה רבינו פותח לה את הדלת. תיכף בעמדה על מפתן ביתו, ביקש לשמחה ולהרנין את ליבה, כשהוא קורא לעומתה:

"או! את נראית כל כך טוב, כולם יכירו שאת אחות של החתן!"

דברי הקילוס שלו, קבעו בליבה רושם עמוק, כאשר גם כחלוף שנים רבות, בימי ה"שבעה" להסתלקות רבינו, שבה להביע את רגשותיה, כשדמעות חמות זולגות על לחיה...

וכאשר אחד מאותם יתומים נעשה "בר מצוה" ביום טוב דשמחת תורה, עלה חשש בלבו של רבינו שמא יחוש הנער איזו שהיא הרגשת "קיפוח", מחמת עירוב השמחה בשמחה. לפיכך, בעיצומה של השמחה הגדולה לכבודה של תורה, בהיכלה של הישיבה, פנה רבינו לכמה בחורים וביקש מהם שירכיבו את נער הבר מצוה על כתפיהם, כשהוא מפנה אליו את כל תשומת לבו, לשמחו כראוי לרגלי הכנסו בברית התורה והמצוות.

וכשעלה רבינו לישיבה של מעלה, התבטא אחד מאותם "יתומים":

"אני מרגיש שנפטר לי אבא בפעם השניה"...

רבינו משתתף בשמחת בר המצוה של השכנים היקרים

גם כאשר נשאל בן אחר מבין ה"יתומים" הללו - שכבר זכה להקים לו בית - האם השתתף באשכבתיה דרבי, הפטיר לעבר השואל כמתמיה:

"וכי בהלויה של א ב א שלי, לא אהיה נוכח?!"

כך הרגישו אותם יתומים, שיש להם "אבא" - ממלא מקום אביהם. כי אכן, רבינו שביקש לשאת עמהם בעול, השכיל להעניק להם את התחושה הנפלאה הזו, שהוא משמש להם "אביהם של יתומים", כשהכל נעשה בצורה טבעית, באופן שלא יחוש המקבל "נהמא דכיסופא".

כזה היה החינוך בבית המדרש הסלובודקאי. וכך גם חינכו בהיכלה של חברון - לא ליטול את הנזקק בשני ידים ולומר בפניו "לשם מצות חסד", אלא להעניק לו בלבביות טבעית, כרחם אב על בנו...

מהלך במדותיו של קונו

כה השתדל רבינו תמיד לשאת עם חבירו בעול צרתו ולשאת עם הציבור בעול צרתם, מתוך שהיה נותן את עיניו ולבו להיות שותף נאמן לצרה, כשהוא מתהלך באמונה במידותיו של קודשא בריך הוא - "מה הוא רחום וחנון אף אתה היה רחום וחנון", כלשון מאמרם ז"ל במסכת שבת (קלג, ב).

וכבר הוה מרגלא בפומיה דרבינו, דברי ה"ראשית חכמה" (פ"א משער הענוה), שהקשה על מה שאמרו במסכת ר"ה (יז, ב), שנתעטף הקב"ה כשליח ציבור והראה לו למשה סדר י"ג מידות הרחמים ואמר לו "כל זמן שישראל חוטאין, יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם" -

"והדבר קשה, שהרי אנו רואים, כמה פעמים אנו מזכירים י"ג מדות ואינם נענים?"

הוא מותיב לה והוא מפרק לה:

"אלא אומרים הגאונים, כי כוונת 'יעשו לפני כסדר הזה', אין הכוונה לבד על עטיפת טלית, אלא שיעשו סדר המידות שלימד הקב"ה למשה, שהוא א-ל רחום וחנון, דהיינו מה הוא רחום אף אתה תהיה רחום, וכן לכל י"ג מידות".

"ואמנם - היה רבינו מוסיף ואומר - **כבר יסד רבו של ה'ראשית חכמה', הרמ"ק הקדוש את ספרו 'תומר דבורה', לבאר חובת הנברא להתדמות לקונו בכל מידה ומידה מי"ג מידות הרחמים 'ואז יהיה בסוד הצורה העליונה צלם ודמות וכו', שהרי עיקר הצלם והדמות העליון, הן פעולותיו'".**

כך "נאה דורש ונאה מקיים", הרגיל רבינו עצמו ליישם את הדברים הללו - הלכה למעשה בחיי היום-יום שלו, להיות רחום וחנון, ארך אפים, רב חסד, איש אמת ונושא עון, כשהוא מאמץ בכל הליכותיו עם הבריות את ה"**יעשו** לפני כסדר הזה", כפי שנתבררו אופני הנהגת המידות בתורתו של ה"תומר דבורה" - "**השלחן ערוך על מידות**", כמו שהיה מגדירו הסבא מקעלם זצ"ל, כעדותו של תלמיד קעלם רבי יחזקאל לעוונשטיין זצ"ל, במאמר שנשא בפני תלמידי הישיבה הקדושה דמיר, בעת גלותה בגולת שנחיי, בשנות הזעם, כשבהשתדלותו גם הודפס שם בשנת תש"ה הספר הקדוש הזה, למען יאותו התלמידים לאורו.

רבי יחזקאל לוינשטין בחדשים האחרונים לחייו. מימינו רבי מיכל יהודה לפקוביץ, משמאל נכדיו רבי אליעזר ורבי שלמה גינזבורג

ה"שלחן ערוך" הזה, היה נר לרגלי רבינו באופן קיום מצות והלכת בדרכיו, על כל פרטיה ודקדוקיה, כשהוא תופס בידו אומנותו של רבו הגדול הסבא מסלובודקא, אשר קרא אחריו תלמידו הגדול מרן הגרא"מ שך זצ"ל:

"**קיים זה מה שכתוב בזה**" - קיים הסבא זצ"ל מה שכתוב ב"תומר דבורה".

והיו אלו דברים, שכל הבא במחיצתו של רבינו זכה לראות במו עיניו, כמה הפליא בהליכותיו עם כל הנברא בצלם, ומה גם כאשר בא מעשה לידו לראות בצרתם ולשאת בעול סבלם של אלמנות ויתומים, בהם הזהירה תורה ביותר - "**מפני שנפשן שפלה למאד ורוחן נמוכה**", כלשון הרמב"ם (פ"ו מהלכות דעות).

עת לבכות ועת לשחוק

וכאשר כל פעולותיו היו שקולים במאזני צדק, כשהן נשלטות על ידו כפי רצונה של תורה, ידע רבינו לכוון את העיתים בלבבו ובמעשיו, להיות מיצר בצער הזולת - מחד, ובפרט באותם אשר נפשם שפלה, ולהיות שמח בשמחת חבירו - מאידך, כשהוא אוחז בזה ובזה בכל לב ונפש ומקיים כפשוטו מאמר החכם מכל אדם (קהלת ג, ד):

"עת לבכות ועת לשחוק, עת ספוד ועת רקוד" - "עת ספוד בימי אבל ועת רקוד בחתנים וכלות" (רש"י).

וכך מעיד בו תלמידו הרב יחיאל רצאבי שליט"א:

התלוותי פעם אל רבינו בשעת "ניחום אבלים". לאחר שיצאנו מאת פני האבלים וכבר ירדנו במדרגות הבית, נעצר רבינו לפתע ואומר לי:

"אני חושב שהיה צריך גם להכנס לאלמנה".

אומר ועושה, חזר רבינו על עקבותיו, עלה שוב בגרם המדרגות ונכנס לנחם את האלמנה.

לאחר דקות קלות יצא את הבית כשעיניו אדומות מבכי ולבו דוי על צערה של האלמנה, תוך שהוא מפטיר ואומר:

"אוי, איזו רחמנות על האלמנה..."

עוד אנו שבים ויורדים מבית האבל, כשרבינו עטוף יגון ומלא רחמים על האלמנה, והנה זה בא אל מול פנינו, אברך צעיר, שאך זה עתה ממש הסתיימו שבעת ימי המשתה שלו, כשהוא ניגש בחדוה אל רבינו.

אך ראה אותו רבינו, ומיד החליף את ארשת פניו, כשבאחת - כבשה השמחה גם את לבבו, ותיכף החל לשמח את החתן בשמחה גדולה, כמי שלא ראה חתן מימיו.

עמדתי משתומם - מספר התלמיד - על הכח המופלא של רבינו, להחליף את כל תחושותיו מבכי לשמחה, כשהוא שולט שלטון מלא על רגשותיו, למען הזולת, לשאת עמו בעולו - אם "לבכות" ואם "לשחוק".

נושא בעול שמחתו של חבירו

אם באנו למצות מידותיו בהנהגתו המופלאה לשמח את הבריות ולהיות נושא בעול עם חבירו ביום שמחתו, יכלה הזמן מלתאר שבח מעלתו, כמה גדול היה במידה זו, להיות שותף נאמן לשמחת הזולת.

אמת מה נהדר היה מראה רבינו, שעה שבאו לפניו בני הישיבה לבשר לו שזכו להתקשר בקשרי שידוכין. בליבו הרחב, היה מקבל כל חתן בחביבות יתירה, נושקו מנשיקות פיהו ושמח איתו בשמחה אמיתית, שפרצה ממעמקי ליבו. תוך כדי שמחה, היה מתעניין גם על פרטי בני משפחת הצד השני, כדי להביע את השתתפותו האישית בשמחה.

ברכת מזל טוב לבחור שהתארס

לאחר שהיה נושא ונותן עם התלמיד בדבר השידוך שעלה בשעה טובה ומוצלחת, היה מברך את הבחור בברכה השגורה על פיו, אשר נשתפכה מקירות לבו:

"ימלא ד' משאלות לבך" -

כאן היה מושך בקולו הערב והתקיף גם יחד, כשהוא חותם ואומר:

"אבל לטובה!"

וכך, כשחיוך מאיר את פניו, היה מלוה את ה"חתן" עד פתח הבית, מעלה את האור בחדר המדרגות ופוטרו לשלום.

וכשהיה נכנס חזרה לביתו, היה מבטא בפני הנמצאים את אשר עם לבבו:

"אני מחכה שיבואו המבוגרים להגיד שהתארסו..."

- - - נפשו כמהה לראות בשמחתם, לראות אסירים יוצאים בכושרות...

ואכן, כשהיה מגיע לפניו בחור מבוגר שזכה להשתדך, היה מתמלא שמחה מיוחדת, תוך שהיה פונה אל הבחור בדברי חיזוק ועידוד -

"הנה אתה רואה, הקב"ה לא שוכח ותמיד עוזר".

השלם זה הבנין

כך היה רבינו שותף נאמן לשמחת התלמידים, בתחילת דרכם כ"חתנים", כשפעמים אף נדרש להתעסק בפועל במהלכי השידוכים של תלמידיו, כשהוא רותם עצמו למלאכת שמים זו בכל ליבו ונפשו.

ומעשה שהיה באחד מותיקי התלמידים שזה מכבר הגיע לפירקו, אשר נועד לראיון עם בת גילו. הבחור, מצידו, ראה את הענין בעין חיובית וכבר סבר לברך על המוגמר, אבל המדוברת טרם נענתה בחיוב.

כיון שכך, פנה הבחור אל רבינו וביקש הימנו שיואיל לדבר עם הצד השני, כדי להביא את השידוך לידי גמר.

היה זה - מספר הבחור - ביום ששי, כאשר באתי להמלך בדעתו ולבקש את עזרתו. והנה, במוצאי שבת כבר הופיע רבינו בכבודו ובעצמו בלוית הרבנית תחי' על פתח בית המדוברת, וביקש לשוחח עימה.

וכך, נכנסו החדרה רבינו ותבדלחט"א הרבנית והנערה המדוברת, כשבעומק דעתם השכילו לדבר על לב הנערה ולהביא את השידוך לידי גמר.

עוד באותו ערב נחוגה שמחת ה"וואָרט", לשמחת לב כל הצדדים ולשמחת ליבו של רבינו, אשר נתן דעתו, עיניו וליבו למען הקמתו של עוד בית נאמן בישראל.

כיצד מרקדין על גבי השלחן

ומה נפלא היה המחזה, שעה שהיה רבינו נוטל חבל בשמחת נישואין, כשהוא רוקד כבחור צעיר ומפזז ומכרכר בכל עוז לפני החתן, ללא שום סייג וללא שום גינוני כבוד, עד שבשמחתו כי רבה, לא נמנע רבינו מלהתנשא אל על ולעלות מעל גב השלחן, לקפץ שמה בכל אבריו ובכל ליבו ונפשו, כדי להוסיף ולהגדיל את השמחה, כשהוא סוחף אחריו את כל המוזמנים לשוש ולשמוח בחדוותא עילאה לכבוד החתן והכלה.

רבים מבני היכלא דחברון, זוכרים את שמחתו המופלאה של רבינו בשמחת נישואי בנו של הגאון רבי נחום פרצוביץ זצ"ל ראש ישיבת מיר. היה זה כאשר אותו גאון מובהק, מרא דתלמודא בעומק עיונה של תורה, כבר חלה את חליו ורבינו ראה חובה מיוחדת לשמח בשמחה יתירה את ה"ספר תורה" השרוי בצער.

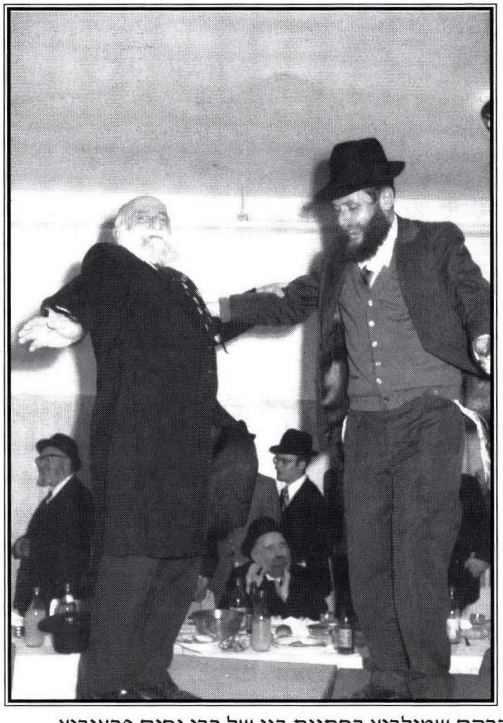

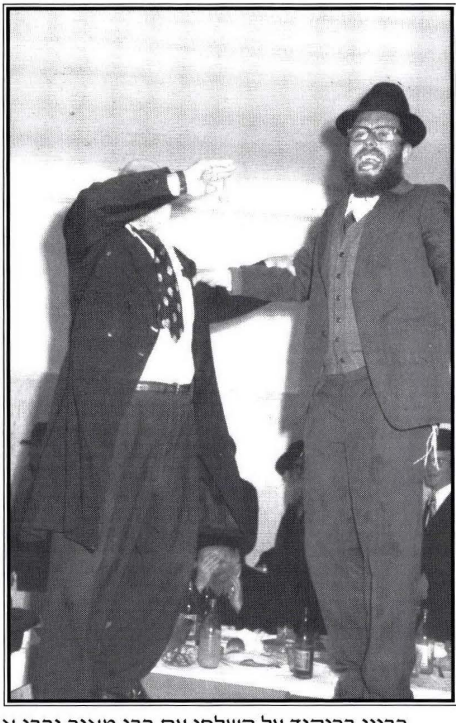

רבינו בריקוד על השלחן עם רבי מאיר ורבי אברהם שמולביץ בחתונת בנו של רבי נחום פרצוביץ
רבי נחום פרצוביץ יושב

בעיצומה של השמחה הגדולה ששרתה שם, נטל רבינו את כל שנות חייו העמוסים בתורה ובעבודת ד' והעלה אותם לגבוה על גבי השלחן, במחשבת קודש לשם בעליו, כשבמשך שעה ארוכה רקד שם ממעל, עד שבעזוז שמחתו הואיל לשמח גם את אבי החתן - הגאון רבי נחום זצ"ל, אשר למרות מצב בריאותו ויסורי גופו ונפשו, שרתה עליו שמחה מיוחדת.

הן לא בכדי זכה רבינו שהיו בני דורו קוראים עליו את הדברים אשר קרא ר' זירא על רב שמואל בר רב יצחק - שהיה מפליא בריקודיו עם ההדסים לפני הכלה - כאשר בעת פטירתו הפסיק עמוד אש בינו לבין כל העם, להוכיח לכל עוצם גדלותו:

"אהנייה ליה שטותיה לסבא" (כתובות יז, א).

- אותה הנהגת שמחה שנהג בריקודו לפני הכלה, אשר היתה נראית בשעתה כמעשה השוטים, לכאורה, הועילה לו לרב שמואל ועמדה לו לזכות לאותו חזיון מופלא בשעת פטירתו מן העולם.

ה"קאדיצ'קע" של רבינו

כה הגדיל רבינו לעשות בשמחת חתנים, כשהוא מבקש בהנהגתו להלך בדרכיו של מקום, ששימש "שושבין" לאדם הראשון ושימח את יצירו בגן עדן מקדם, וכה ביטאה הנהגתו של רבינו את הוראת רבינו יונה ב"ספר היראה":

"יש חתן בעיר - לך ועסוק בו ושמחהו".

ובמשנתו של רבינו, קיבל המונח **"עסוק בו"**, משמעות מיוחדת, כאשר את כל ישותו השקיע ב"עסק" הזה.

ולא רק בזמנים קדומים, כאשר עוד היה כוחו במותנו, הפליג רבינו להתעסק בשמחת חתן וכלה, במידה נעלית שכזאת, אלא אף גם כאשר כבר הגיע לשנות השיבה, היה מרקד ומקפץ כבני הנעורים, מבלי לחוס על כבודו.

בלב תלמידים רבים קבועים רישומי זכרון מאותה שעה של קורת רוח, כאשר רבינו רקד לפניהם "קאדצ'קע" ביום שמחת לבם - "ריקוד" אשר שימח אותם שמחה אמיתית, שליוותה אותם החל מן הרגעים הגדולים של בניית ביתם ולאורך ימים.

עומד על כיסא ומרקיד את כולם

בחתונת רבי יאיר חדש. רבינו בריקוד לידו רבי מנדל שינין

רבינו בריקוד קאדצ׳קע עם בניו רבי שלמה ורבי שמואל

בריקוד בחתונת נכדו רבי אברהם הרט

וכך היה רוקד - ליבו השופע, היה פוקד על ידיו ורגליו לכוונם להכא ולהתם, למטה ולמעלה ולד' רוחות השמים, כמין מעשה "תנופה" ו"הרמה". ידיו מונפות ורגליו מורמות, והוא מוליך ומביא, מעלה ומוריד, לקול הכאת התוף ותשואות בני המחול, אשר נסחפו אחריו בקול צהלה ורינה, לשמח את החתן שמחה של ממש.

ולא היה זה - כאמור - מאורע יוצא דופן. זו היתה אצל רבינו צורת קיומה של מצוה רבה זו דשמחת חתן, אשר חכמינו ז"ל כה הפליגו בשבח מעלתה, עד שאמרו (ברכות ו, ב) ש"המשמחו - זוכה לתורה שניתנה בחמשה קולות".

כך היתה מידתו בשעת שמחת נישואין וכך גם נהג בעת השתתפותו בשמחת "שבע ברכות", כשהוא משמח את החתן במידה מרוממת, בדיבורים ובמעשים הנובעים מן הלב, אשר השרו שמחה עצומה בלבבות הנאספים - בכלל וכבשו את לבו של החתן - בפרט.

וכשנאסף רבינו אל בית עולמו, קם המשגיח רבי דן סגל שליט"א לספר בשבחו:

"הלא עומדת עתה מול עיני דמותו של ר' הירש, כאשר בשמחת שבע ברכות בה נכחתי, הגיע ר' הירש ושימח את החתן בפקחות נפלאה בדברים

שבע ברכות בבית רבינו לרבי יצחק זוסמן

ובמעשים, שממש לא היה אפשר להאמין שזהו אותו ר' הירש שלומד מוסר מתוך בכיות נוראות..."

כי על כן, צו התורה הוא שניתב את כל הליכותיו, הן אותן שבין אדם למקום והן אותן שבינו לבין חבירו, וכל שהשעה היתה צריכה, נמצא בו ברבינו. אם לבכות ואם לשחוק, אם לספוד ואם לרקוד. "לכל זמן ועת לכל חפץ".

"אינשי כדוהי אנן, מבדחינן עצובי"

ואף כי אמנם כזו היתה מידתו בכל שמחת חתן, אבל היו גם מאורעות יוצאי דופן, בהן ראה חובה לנפשו להתעצם יותר ויותר בשמחת חתן, כשמידת "נושא בעול עם חבירו" העלתה אותו לפסגות של שמחה, שלא ידעה גבולות.

היה זה בכל מקום שהבחין רבינו ברגישותו המיוחדת, שלפי מצב הענינים, יש צורך להפליג בצורת השמחה, או-אז היה מסתייע בפיקחותו להשכיל אל דל, כיצד להשרות אוירה של שמחה ורוממות, כשהוא עצמו גם משמש כמבצע, להוסיף להרבות ולהגדיל השמחה.

כך מצאו אותו בשמחות של נישואי יתומים, כאשר ביתר שאת וביתר עוז היה מתעסק בשמחת החתן, כדי להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים.

ואף כאשר לא עלתה בידו להשתתף בשמחת נישואיהם של תלמידים יתומים, לא אמר "שלום עלי נפשי", אלא התאמץ להשתתף בשמחת "שבע ברכות" שלהם, כשגם שם היה מגייס את כל כוחות גופו ונפשו לרקד ולפזז בכל עוז, תוך שהיה מטיל את כבודו ארצה, ועולה מעל במתי השלחן, כדי לרומם ולשמח ליבם של יתומים ולהשרות אוירה של שמחה על המעמד כולו, מעמד של "כבוד המקום" - של "אסיפת העם הנאספים לגמול חסד, זכר לחסדי המקום שנהג עם אדם הראשון, שנעשה לו שושבין ונתעסק בו", כלשון רש"י בסוגיא דברכת נשואין (כתובות ח, א).

הנהגתו המיוחדת בשמחותיהם של יתומים, כשהוא נעשה להם שותף של ממש לשוש איתם משוש, הזכירה לרבים את דברי הגמרא בתענית (כב, א), ששאל ר' ברוקא חוזאה, את אליהו הנביא, בהיותם בשוק של בי לפט, האם ישנו בין בני השוק מאן דהוא שהוא בן עולם הבא. אליהו זכור לטוב, הורה לו על שנים שהם בני עולם הבא, וכאשר נשאלו אותם השנים, מה מעשיהם, נענו ואמרו:

"אינשי בדוחי אנן, מבדחינן עציבי" - "אנשים שמחים ומשמחים בני אדם עצובים" (רש"י).

אף שכיניו משכונת "גבעת מרדכי", שנתיתמו בקטנותם, מעידים בו, כמה היה שותף של ממש בשמחת נישואיו של כל אחד ואחד מילדי המשפחה, כשהוא מוסיף גם לישא מדברותיו בשבח מעלתם של החתן ושל הכלה ועושה כל טצדקי כדי להשרות את השמחה במעונם, להרנין לב אלמנה ולשמח לב יתומים.

כך גילה רבינו יחס מיוחד ליתומים, ושקד ביותר על תקנתם להיות נושא בעול עמהם גם בשעת שמחה, כשהוא אוזר כגבר חלציו לקיים בכל עוז דבר הלכה (רמב"ם פ"ו מדעות):

"לא ינהוג בהם מנהג כל אדם, אלא יעשה להם הפרש וינהלם בנחת וברחמים גדולים וכבוד".

רוקד בחתונת השכנים, לידו רבי זלמן רוטברג. מאחור רבי דב לנדאו ורבי משה הלל הירש

שמחת חתן - תוך ויתור על סדר מוסר

ארע גם שחרג רבינו מסדר יומו ושינה מהליכותיו בקדש, לצורך השתתפותו האישית בשמחת חתן.

כידוע לבני היכלא, עם כל השתדלותו לשמח חתנים, מכל מקום לא היה משתתף אישית בשמחת נישואין שהיתה נערכת מחוץ לירושלים, כיון שראה חובה לעצמו לבל יפקד מקומו ב"סדר מוסר" בישיבה. אפשרות של יציאה מירושלים לאחר סדר מוסר ותפילת ערבית בהיכל הישיבה, לא היתה קיימת לגביו, עקב השעה המאוחרת.

והנה, ערב אחד, קרבה שעת "סדר מוסר" ורבינו עדיין לא הופיע בין כתלי בית המדרש. הגיעה השעה שבע, כבר ניתנה הַקָשָׁה על גב הבימה, לאות על תחילת "סדר מוסר" וטרם נראתה דמותו של רבינו ביני עמודי. הכל הביטו סביבם כמשתוממים, הנה נפקד מושבו של רבינו. משל, ניטל עמוד התווך שתקרת בית המדרש נשענת עליו. המה ראו גם תמהו, מה זאת היתה לו. שמא לא חש בטוב, או שמא...

ההשערה, אולי יצא רבינו את העיר, להשתתף בשמחת נשואיו של פלוני, נדחתה על הסף - הלא אין דרכו "לוותר" על סדר מוסר...

התעלומה נפתרה רק לאחר מעשה, כאשר נשאל רבינו מה ראה על ככה לשנות מסדריו ולצאת את העיר לשמחתו? -

"**זהו בחור יתום!**" - היה המענה.

ובכך לא תם המעשה.

"התשלום במזומן" על טירחתו של רבינו להשתתף בשמחת נשואיו של אותו תלמיד, תוך "ויתור" על "סדר מוסר", נתקבל עד מהרה.

היה זה בימים הנוראים, שאחר אותה שמחת נשואין. בני הישיבה הופתעו לראות את אותו חתן צעיר, עומד בין קהל מבקשי ד', שבאו לחסות בצל הישיבה, בתפילות הימים הקדושים. הדבר היה לחידה בעיניהם, מאחר והנהגה זו לא תאמה כלל את אופיו של אותו תלמיד.

משנשאל מחביריו על סיבת בואו להתפלל בהיכל הישיבה, הפתיע אותם בתשובתו אשר נאמרה בכנות ובפשטות:

"ר' הירש בא לחתונה שלי, על חשבון סדר מוסר. אני חייב לבוא לחסות בצילו ובצל הישיבה בימים הנוראים!"

אכן. אותו תלמיד, חש בכל נימי נפשו, כמה השקיע רבינו ב"עסק" הנישואין שלו, למרות שלא היה זה בגדר "חתן בעיר". הוא הרגיש בכך, שיש לו לרבינו שייכות נפשית איתו, שיש לו קשר אישי איתו. וכ"לב האדם לאדם", חש אף הוא בליבו שייכות עם רבינו, עם הישיבה, עד שנמשך אליה בעבותות אהבה...

שמחת חתן מהולה בהכרת הטוב

והיו עוד שמחות של חתן וכלה, בהן חש רבינו צורך להתאמץ ביתר שאת כדי להגדיל את השמחה ולרוממה לשיאים גבוהים.

היה זה כאשר שרתה השמחה במעונם של אנשי חסד, אשר רבינו חש אליהם רגשות מיוחדים של הכרת הטוב - מן המידות המופארות שרבינו השתבח בהן, עד להפליא.

אחד מהם, הרה"ג רבי בצלאל סוקלובסקי שליט"א, שסייע ביד רבינו ב"מגבית פורים", אשר היה עורך מדי שנה בתענית אסתר ובימי הפורים, מספר עד כמה נהג עמו רבינו במידת הכרת הטוב, וביותר - כאשר הגיעה עת שמחת נשואין באהלו:

מדי שנה בשנה, בהגיע ימי הפורים, הייתי נקרא על ידי רבינו לסייע בידו במגבית הצדקה המיוחדת שלו, תוך שהיה מתנצל בפני רעיתי, על שנאלץ להסתייע בי ומשבח אותה על שהוא "לוקח" אותי מן הבית, בזמנים לחוצים.

שנה אחת, נתגלגל מן השמים שזכיתי להשיא את בתי, בתקופה זו של ערב פורים. כיון שגם אותה שנה נקראתי על ידו להשתתף במגבית, כאשר בביתי רגשו ההכנות של "ערב חתונה", חש איפוא רבינו חובה "לפצות" את בני משפחתי. והיה זה אכן, "פיצוי" הולם.

ב"סעודת שבע ברכות" שהיתה בלולה ב"סעודת פורים", הופיע רבינו בביתנו, כששמחת היום ממלאת את כל ישותו, ובמשך שעות ארוכות שימח את כל המסובים באופן מיוחד למאד, כיד ד' הטובה עליו.

אין שיעור לגמול ולשעור הכרת הטוב

שכינו הטוב של רבינו, הרב יצחק בר חיים שליט"א, מעיד אף הוא נאמנה, על המידה המופלגת בה נהג רבינו בשמחות חתן שהתקיימו במעונו, כגמול של הכרת הטוב:

כאשר לקה רבינו באירוע לב, נתלוותי אליו כאשר הובהל לבית החולים, והשב השיב לי כגמולי, כשבמשך שנים ארוכות חש אלי תמיד רגשות הכרת הטוב, אשר התבטאו באופן מיוחד בהשתתפותו המיוחדת בכל שמחה שהתקיימה בביתנו. ולא רק בשמחת בני משפחתנו. אף בשמחות של בעלי-תשובה שנערכו בביתנו, היה רבינו מופיע עם תבדלחט"א הרבנית תחי', כשהוא משמח את החתן ואת הכלה בכל ליבו ונפשו ואף נושא מדברותיו לכבוד המעמד ומשרה אוירה מרוממת של שמחה על כל הנאספים.

כך הפליא רבינו במידתו, לשאת בעולו של חבירו, אם ב"עת לבכות" ואם ב"עת לשחוק" ומה גם כאשר נגעו הדברים לגמול "הכרת הטוב" אשר חש לזולתו, כשהוא אמון עלי תורת רבו הגדול הסבא מסלובודקא זצ"ל, אשר חינך את נסיכיה של סלובודקא להכיר -

"כי בעד כל טובה שאדם מקבל מחבירו, אין שיעור לגמול ולשעבוד שהוא חייב לו במשך כל ימי חייו ולדורי דורות, באשר יש ערך רב לכל פעולת חסד והיא נוגעת במידותיו של הקב"ה, שהוא מקור החסד".

מכיר בטובת ה"עזר כנגדו"

בהיותו מחונך על אדני השקפת אמת זו, נהג רבינו במידה מופלאה זו של "הכרת הטוב" כלפי ה"עזר כנגדו", הרבנית תחי', כאשר באופן מיוחד הידר בקיום ציווי חכמים (יבמות סב, ב): "ומכבדה יותר מגופו", עד שהיתה הנהגתו זאת למופת לכל רואה.

תלמידי הישיבה, שזכו להיות מאוכלי שולחנו, ראו בעליל כמה הידר להכיר טובה לרבנית תחי', כאשר היה מרבה לשבח בשעת הסעודה ובפרט בסעודות שבת קדש, את טעמם המשובח של המאכלים שטרחה והכינה הרבנית תחי', כשעל כל מנה ומנה שהיתה מגישה, היה שב לשבחה, תוך שהוא פונה לבחורים שסעדו על שולחנו וממליץ להם:

"כדאי לאכול, זה מאד טעים!"

ואמנם, רגשות הכרת טוב אלו, אותן הביע רבינו תדיר כלפי הרבנית תחי', אף הנָה יסודותן במעלה הגדולה של "נושא בעול עם חבירו", בה נתחייב האדם ביותר כלפי אשתו, בהיותה "עזר כנגדו" הנוטלת על עצמה את עולו של הבית.

כה התהלך רבינו עם הבריות, כשלנגד עיניו ניצבים תמיד דברי רבי שמעון כהן גדול, ריש אולפנא דגרודנא, בהקדמתו ל"שערי יושר", בה האריך לבאר תורף מצות "קדושים תהיו" -

"שבמצוה זו כלול כל יסוד ושורש מגמת תכלית חיינו, שיהיו כל עבודתנו ועמלנו תמיד מוקדשים לטובת הכלל, שלא נשתמש בשום מעשה ותנועה הנאה ותענוג, שלא יהיה בזה איזה ענין לטובת זולתנו".

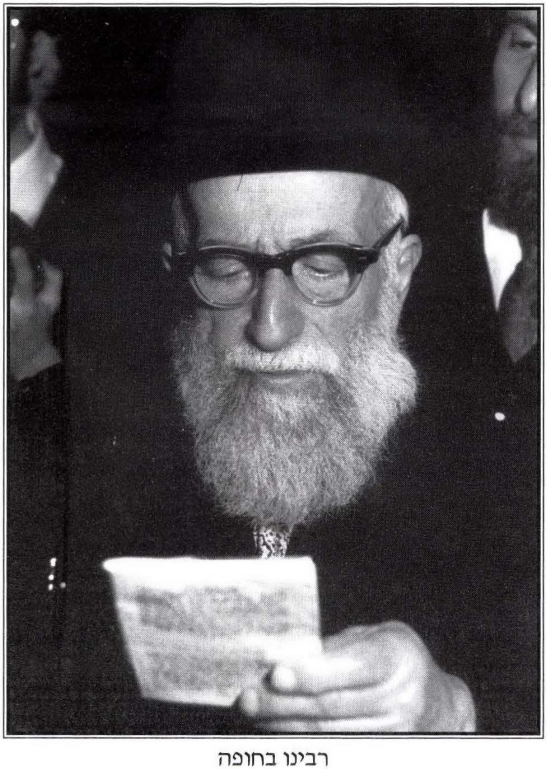

רבינו בחופה

הרגיע את סערת רוחו

היסוד הנשגב הזה, שהעמיד רב רבנן, רבי שמעון שקאפ זצ"ל, ניתב תדיר את הליכותיו של רבינו עם הבריות, כאשר הקדיש תמיד את עמלו לטובת זולתו, והשתדל בכל כוחו לשאת עמו בעול, מתוך שותפות כנה בצרכיו הגופניים והנפשיים, ולו אפילו להרגיע את רוחו הסוערת.

אחד ממקורביו של רבינו, מגלה טפח משבח מעלה זו שנתייחד בה רבינו:

היה זה בשמחת נישואיו של אחד מבני שיחי'. רבינו הגיע אל השמחה, לשמוח ולשמח כדרכו בקודש. והנה בשעת החופה, שעה של התעוררות הרגשות, הבחין בי רבינו לפתע כי רגשותי גואים יתר על המידה. עינו הפקוחה, קלטה את הסערה המתחוללת בקרבי ובמידתו המופלאה לשאת בעול חבירו, הביע תיכף לעברי בתנועות ידו, אותות הרגעה וחיזוק.

כך היה רבינו מגלה רגישות-יתר לצרכי זולתו, כשהוא משתדל לישא עמו בעול הרובץ עליו ולהקל מעליו את המועקה המכבדת עליו.

מיקל מעל תלמיד את רגעי ה"כחינה"

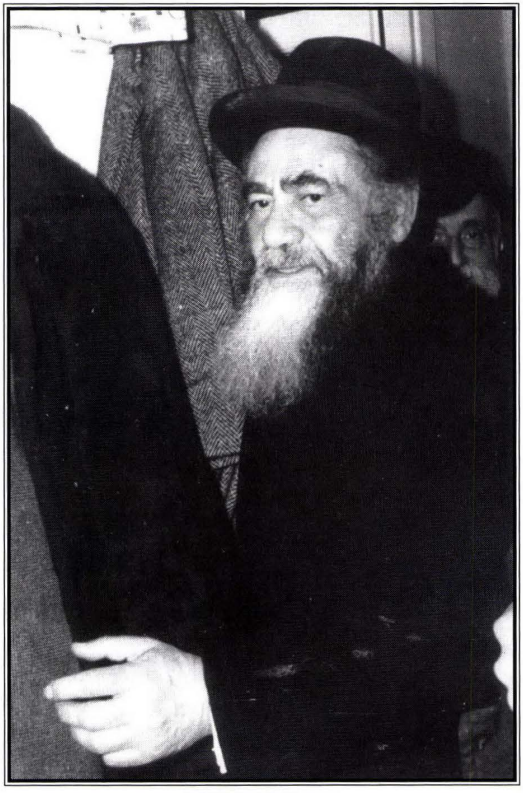

רבי משה חברוני

כיוצא בדבר, מעיד בו גם הרב דב רוזנקרנץ שליט"א - נכד אחיו רבי הלל זצ"ל - עד כמה היקל מעליו את הרגעים של שעת "בחינת הקבלה" לישיבה:

כאשר בקשתי להתקבל כתלמיד מן המנין בישיבה, נקראתי להבחן אצל מרן ראש הישיבה הגאון רבי משה חברוני זצ"ל. היה זה בחודש תמוז תשל"ה, החודש האחרון לחיי ראש הישיבה, כשכבר היה גופו חלוש עד מאד.

בטרם אשר עליתי לבית ראש הישיבה, פניתי אל בית דודי זקני ר' הירש, שם התקבלתי על ידו בסבר פנים יפות, כדרכו

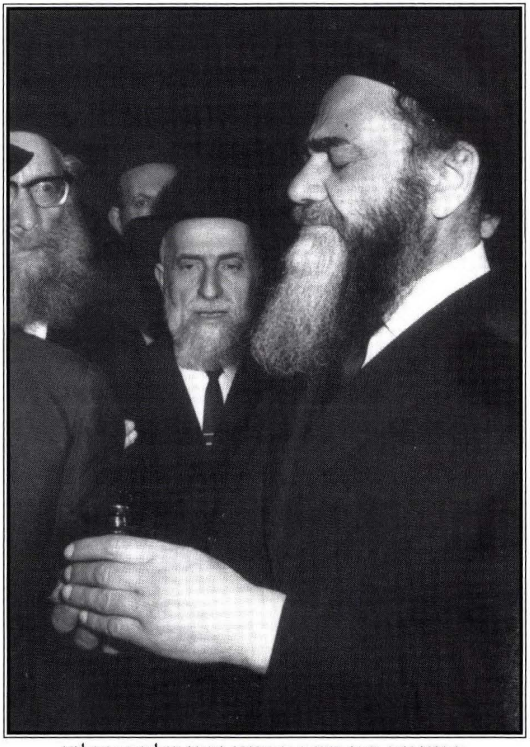

רבינו עם רבי משה חברוני ורבי שלמה קרליץ

בקודש להאיר פנים לכל, תוך כדי שהרבנית תחי' דואגת להגיש לפני "כיבוד". הרגשה נפלאה מילאה את לבי, לנוכח "קבלת פנים" לבבית שכזו.

לאחר שהיה קצרה במעונו של רבינו, קמתי ואמרתי שכעת עלי לילך להבחן אצל ראש הישיבה. ומה הופתעתי לשמוע את תגובתו של רבינו:

"אתה יודע מה, אני אעלה איתך יחד!"

אומר ועושה, יצא איתי חוצה וליוה אותי עד לבית ראש הישיבה, ואף הוסיף להציג אותי בפניו, כשהוא מיקל מעלי את ההרגשה של "שעת מבחן" לבחור צעיר.

עד היום - מסיים התלמיד - חקוקים בזכרוני אותו חום שקרן ממנו אלי, ואותה לבביות שנסך עלי ברוחב לבו, באותן רגעים של "בחינת קבלה" לישיבה...

מראה פנים לסברת חבירו

אף שאר בשרו הרב אברהם שפירא שליט"א, מעלה את תחושותיו הנפלאות במחיצתו של רבינו, אשר טרח לישא עמו בעולו:

בבחרותי, עליתי מארצות הברית כדי ללמוד תורה באוירא דארץ ישראל. כמובן, הוזמנתי פעמים רבות לסעוד על שולחנו בשבת קדש, כשרבינו עם תבדלחט"א הרבנית תחי' מרעיפים עלי ברב טובם, ברוח ובגשם, מתוך הארת פנים מיוחדת.

וכאן עלי לציין פרט מיוחד, ששב וחזר על עצמו תדיר, בהיכלו של רבינו. כשהייתי מציע בפניו איזה "וואָרט" שהתחדש לי בלימוד, היה כולו אחוז התלהבות, והיה עושה "עסק" ממש מן הדברים שהעליתי, כשהוא מעניק לי תחושה כאילו אמרתי דברים עמוקים וחידושים נפלאים.

הרגשה נפלאה זו - מסכם התלמיד את הרגשיו - נסכה בקרבי חשק רב, להעמיק ולחדש בתורה עוד ועוד ולהרצות את חידושי בפני אחרים, כשהכל נזקף לזכותו של רבינו.

כך השכיל רבינו בעומק דעתו וברוחב לבו, למלא חובתו בעולמו, לשקוד על תקנת זולתו ולהטיב עמו בנפש וברוח, עד דאגה כנה לעלייתו המתמדת של הזולת במעלותיה של תורה, כשהוא מבטא בזאת את המידה המופלאה שכה נשתבח בה - מידת "נושא בעול עם חבירו", כפירושו של אבי כל תופס ישיבה, רבינו חיים וואלוז'ינר זי"ע, בפירושו "רוח חיים" למסכת אבות (פ"ו מ"ו):

"נושא בעול עם חבירו - להראות פנים לסברתו".

טורח בגופו להסיר נזק מחבירו

ועוד זאת ביטא רבינו בהנהגתו, את אופן מידת "נושא בעול" **בגופו**, כפי שיסדה בעל ה"מסילת ישרים" (ריש פרק יט), כאשר העמידה בראש חלקי החסידות בהנהגות שבין אדם לחבירו, שנתחייב הנברא להטיב לזולתו, בגוף בממון ובנפש:

"בגוף - שיהיה משתדל לעזור כל אדם במה שיוכל ויקל משאם מעליהם והוא מה ששנינו (אבות פ"ו) ונושא בעול עם חבירו. ואם מגיע לחבירו איזה נזק בגופו והוא יוכל למנוע אותו או להסירו, יטרח כדי לעשותו".

ומעדותו של אחד משכניו שיחי', אתה למד צורת הנהגתו בזה, ממש כדברי ה"מסילת ישרים", אותם היה שונה כל ימיו:

פעם אחת - מספר השכן - נזקקתי לסידור הנחה בתשלום שכר לימוד לגן ילדים. הדבר לא עלה בידי וביקשתי את עזרתו של רבינו, כשאני מציע בפניו לטלפן למשרדי "אגודת ישראל" ולבקש עבורי את סידור ההנחה.

היה זה בשעת לילה. למחרת בבקר, אחר תפילת שחרית קורא לי רבינו ואומר:

"נוסעים לרחוב פרס, שם המשרד, ונסדר הענין".

אמרתי לו: חלילה לא רציתי להטריח, רק בקשתי בדרך של שיחת טלפון. אבל רבינו עמד על שלו:

"מה להטריח? שום טירחה אין כאן!"

ותיכף קם ועשה מעשה, כשהוא מצטרף אלי לנסיעה באוטובוס, בתחבורה צבורית - כדרכו. ואכן, מיד כשנכנס שמה למשרד, סודר הענין ובא על מקומו.

על מה נחרד רבינו רגע לפני "כל נדרי"?

מידה מופלאה זו של "נושא בעול עם חבירו", הביאה את רבינו פעמים לאחוז גם בפעולות שנראו לכאורה "משונות" בעיני הציבור, אבל הוא הלך ישר כמו שעשהו הא-לקים, מבלי לחשב את "החשבונות הרבים" של "מה יאמרו" בני האדם.

ומעשה שהיה כך היה.

יום הכיפורים עמד בפתח. היכל הישיבה הומה היה מאות קבוצי מטה, שבאו לחסות ביום הקדוש בצילה של הישיבה הקדושה שנתעטפה באיצטלה של רוממות, של התטהרות, של כמיהה להתדמות ל"המוני מעלה" משרתי עליון.

רבינו, לבוש בגדי לבן, סיים זה עתה את אמירת "תפילה זכה" בקול בכי ובנפש הומה, כשכל ישותו סוערת מפני קדושת היום הנכנס ובא. הכל עמדו מוכנים ומזומנים לרגעים הגדולים של "כל נדרי", כשלפתע נכנס אחד התלמידים אל היכל הישיבה, ניגש בבהלה הישר אל מקומו של רבינו שבכותל המזרח ולחש דבר מה באזניו.

ברגע קטן, ניתר רבינו ממקומו, וכשהוא מפלס לו דרך בינות לספסלי בית המדרש הניצבים צפופים, יצא רבינו במהרה את היכל הישיבה, כשמבטי התלמידים מלווים אותו בחרדת-מה ובפליאה, על מה ולמה נדרש רבינו לצאת חוצה ברגעים נעלים שכאלה.

אחר רגעים אחדים נתגלה הסוד.

לרבנית מסויימת היתה "חזקה" על מקום תפילה בעזרת הנשים של הישיבה. אותה שנה, לא סודר עבורה מקום, כיון שלפי מצבה ועניניה, הוברר לגבאים שהיא אינה אמורה להופיע לתפילות יום הכיפורים. רבינו לא ידע על כך עד הנה, אך ברגע שנתוודע לדבר, עלה חשש בלבו שמא יוודע לה הדבר, ובהעדר שמה ומקומה, עלולה היא לחוש רגשי פגיעה.

כיון שכך, עלה רבינו תיכף אל פתח עזרת הנשים, העביר את עיניו על מפת המקומות שהיתה תלויה שם, נטל כלי כתיבה ומחיקה בידו, מחק את שם בתו ועל מקומה כתב את שם אותה רבנית.

חששו של רבינו אכן התאמת, כאשר בעיצומו של יום הכיפורים הגיעה הרבנית לעזרת הנשים, כדי לבדוק אם שמה מופיע...

כזו היתה מידתו. באותה שעה שהכל ביקשו להחיל עליהם קדושת יום הכפורים ולהתדמות למלאכי עליון, ביקש רבינו להקדיש עצמו לטובת זולתו ולהתדמות ליוצרו בסוד הצורה העליונה - "מה הוא רחום אף אתה היה רחום".

וכשנודע הדבר בקרב יושבי בית המדרש, על מה נחרד רבינו ברגע שלפני "כל נדרי", נזכרו התלמידים באותו מאורע מפורסם ברבי ישראל סאלנט'ר, אשר איחר פעם זמן רב לתפילת "כל נדרי", כשהוא מופיע בבית הכנסת רק לקראת סיומה של תפילת ערבית. לאחר מכן נודע, שבדרכו לבית הכנסת שמע קול בכי של תינוק עולה מאחד הבתים ובהכנסו שמה, גילה תינוק בן חדשים אחדים שוכב בעריסתו ומתייפח בבכי, כשלידו בקבוק חלב. הבין רבי ישראל שאמו אשר ביקשה לשמוע "כל נדרי" בבית הכנסת, עזבתו תחת השגחת אחותו הפעוטה שנרדמה ליד עריסתו, והוא נטל את התינוק, השקה אותו כפי צרכו ונשאר לשומרו עד אשר שבה אמו מבית הכנסת...

- - - ככה בפשטות שכזו, ללא גינוני כבוד, ללא "חשבונות", היה גם רבינו "**משתדל לעזור כל אדם במה שיוכל**", וכאשר הגיע לחבירו איזה נזק או צער, שהיה בידו למנוע אותו, תיכף טרח בגופו כדי להסירו מעליו, מבלי לראות בכך שום טירחה, או בזיון כלשהו...

כה נפלאה היתה מידת טובו של רבינו, כשהוא מאמץ אל חיקו את המעלה הגדולה הזו של "נושא בעול עם חבירו" - סגולת מעלותיהם של משה רעיא מהימנא ושל דוד מלכא משיחא, כפי שהפליא הסבא מקעלם לבאר במאמרו, וכמו שהעלה שם שזוהי עיקר מעלתם של תלמידי חכמים:

"וזהו מה שאמרו ז"ל 'מאן מלכי רבנן' (גיטין סב, א), **היינו כי תלמידי החכמים בדורות הראשונים, היו מתלמדים במדת נושא בעול עם חבירו, להעמיד מצב העולם על מכונו, וזוהי בחינת מלוכה".**

פרק ט״ו

עושה צדקות - בגופו ובממונו

אלפי מדרגות של צדקה

יום תענית אסתר.

המוני בית ישראל עסוקים ב״הכנות״ ליומא טבא דפורים. איש ואיש והכנותיו למצוות היום.

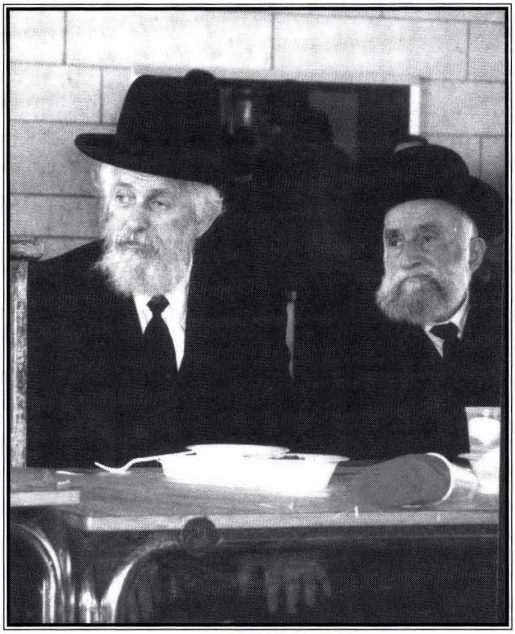

רבינו עם רבי הלל זאקס

אבל רבינו לא עוסק ב״הכנות״. הוא עסוק כבר היום בגופה של מצוה, כל רמ״ח ושס״ה שלו נתונים ב״מגבית פורים״, אשר החלה כבר היום, כשהוא אינו חוסך מעצמו כל טירחה למען מטרה קדושה זו, חרף היותו שרוי בתענית.

אותו היום - מספר הגאון רבי הלל זאקס שליט״א, שנלווה אל רבינו באיסוף הצדקות - היה היום הראשון של המגבית שנמשכה גם בפורים דפרזים ובפורים דמוקפים. התענית לא נתנה

בו את אותותיה. הליכתו לדבר מצות צדקה, נעשתה בזריזות מופלאה. עלינו אל הבתים, ירדנו מן הבתים, הלכנו לכאן ולכאן והכל - בזריזות, כשהוא מנצל כל רגע לאסוף עוד ועוד, כדי לשמח עוד משפחה נצרכת, כדי "להחיות" עוד בן תורה.

זו הפעם - מוסיף הגאון רבי הלל שליט"א - עמדתי למנות את מספר המדרגות שעלינו ביום תענית אסתר, והגעתי במניני לכדי תשעת אלפים מדרגות!!

אבל רבינו לא שת לבו למאמץ הגופני הגדול. המטרה הקדושה להחזיק יד עני ואביון, מה גם בימי הפורים, ימים של "איש לרעהו ומתנות לאביונים", הסירה מעליו כל קושי, עד שנעשה ממש "**קל כנשר**" למען מצוה גדולה זו.

ומה גדלה שמחתו - מסיים רבי הלל לתאר - כאשר עלתה בידו לקבץ ממון הרבה. הוא היה מלא אושר וסיפוק, עד שהביע את רגשותיו בקורת רוח מרובה:

"**הלא עכשיו כמה משפחות יוכלו ליהנות...**"

למען עמלי תורה מתוך הדחק

אותה מגבית שנפתחה בתענית אסתר, לא היתה "מבצע" חד פעמי. היתה זו מגבית שנערכה מדי שנה בשנה, למענם של עמלי תורה מתוך הדחק.

רבינו, שנתן עיניו ולבו להיות מיצר עמהם, נחלץ חושים לשאת עמהם בעול. הוא חש את מצוקתם של אברכי הישיבה ובוגריה הממיתים עצמם באהלה של תורה וביקש בכל כוחו לסייע בעדם בסיוע שיש בו ממש, להחיות את נפשם ואת נפש עוללים.

מידה מופלאה זו של הרגשת צרכי הזולת, היא אשר הביאתו לערוך את אותן מגביות של צדקה, כדי לספק את "צרכי עמך" המרובים ובפרט - של "עניי עירך" הקרובים. משום כך, מלבד כל הצדקות שהיה עושה ומעשה עבור צרכים שהזדמנו לפניו לפי שעה, עוד היה עורך בעצמו שלש מגביות קבועות בכל שנה ושנה. בחודש אדר היה עורך "מגבית פורים" בירושלים, בחודש ניסן היה עורך מגבית "קמחא דפסחא" באיזור גוש דן ובצום גדליה היה עורך מגבית נוספת בגוש דן, לצורך הוצאות הימים הטובים.

למגבית פורים, שהיתה נערכת בירושלים, בשלשת ימי הפורים - תענית אסתר, פורים דפרזים ופורים דמוקפין, היה רבינו יוצא כשהוא מלווה בשותף נאמן מיקירי

קרתא - כדין צדקה הנגבית בשנים - כאשר בכל שכונה ושכונה איתר שותף המתמצא בכתובות בני השכונה, כדי למצות את מלוא הזמן שעמד לרשותו.

כך עמדו ללוותו - הגאון רבי הלל זאקס שליט"א, הרה"ג ר' יעקב טברדוביץ שליט"א, הרה"ג ר' בצלאל סוקולובסקי שליט"א, הרב ר' שלום קליין שליט"א ועוד אנשים יקירי נפש, נדיבי לב, מתושבי שכונותיה של ירושלים, אשר נדבה רוחם אותם לעמוד לימין רבינו במגביות קודש אלו, כאשר רבינו שוקד על המלאכה בזריזות מופלאה, מתוך שמחה של מצוה.

רץ כצבי

הרב שלום קליין שליט"א, אשר זכה - כאמור - להיות שותף לרבינו במגביות הצדקה, סח בהתפעלות אודות הזריזות הנפלאה שאחזה ברבינו בעת עריכת המגבית.

רבינו כבר היה סמוך לגיל שבעים, ועם כל זאת היה פשוט **רץ** יותר מהר ממני, כדי להספיק עוד ועוד. כאשר ביקשתי למנוע אותו מן המרוצה הזו, בטענה שאין הדבר תורם לבריאותו, נענה ואמר לי:

"הרי הרופאים אומרים שזה בריא ללכת. כל השנה אין זמני בידי ללכת, לכן כעת אני מרכז את כל ההליכות יחד".

רבי שלום קליין ורבי יעקב קנטור בשמחת בר מצוה לנכד רבינו

כך, בזריזות מופלאה, עלה וירד, כשהוא אינו חס על כוחו ואינו מביט על שנותיו. וכאשר היינו מגיעים לבנין בו מותקנת מעלית, היה מתפתח ויכוח בינינו. אני הייתי אומר להמתין למעלית ורבינו היה נענה לעומתי:

"חבל על הזמן. עד שהמעלית תופיע, אפשר להספיק עוד!"

רק בשנים מאוחרות יותר - מוסיף הרב קליין - כאשר כבר תש כוחו, ניאות להמתין למעלית. אבל גם אז, כשהגענו לבנין שבו לא היתה מותקנת מעלית, וביקשתי "לדלג" על אותו בנין כדי למונעו מלעלות ברגליו מדרגות כה רבות, לא הסכים איתי בשום אופן.

חבל היה לו על כל בית שאפשר לפוקדו ולהתרימו. חבל היה לו על כל רגע שאפשר לנצלו לאסוף עוד פרוטה ועוד פרוטה, לרווחתם של הנזקקים.

ככה הפליג רבינו בזריזותו לדבר מצוה גדולה זו, כשהוא ממש **"רץ כצבי"** - כשמו כן הוא - לעשות רצון קונו ולהתדמות אליו במעשיו "להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים".

רצוני בכפרת עוונותו!

והוא גם אחז בבחינה מסוימת במידת **"עז כנמר"**, בעמדו איתן על משמרתו מבלי לבוש מפני המלעיגים עליו בעבודת קודש זו, אשר נטל על שכמו.

גם כאשר באה מעשה לידו והוא ספג בזיונות קשים מאחד מבעלי הבתים, לא נרתע לאחוריו, ולא נמנע מלשוב לפקוד את ביתו לשנה אחרת.

וכך מעיד בו מלווהו הנאמן, הרב שלום קליין שליט"א:

שנה אחת בעת עריכת המגבית, הצעתי בפני רבינו, שכדאי לפקוד את מעונו של אדם פלוני, יהודי אמיד, שגם היתה לי עמו איזו שהיא שייכות. רבינו, ניאות להצעתי. בהכנסנו אל ביתו, הצגתי בפניו את רבינו ואת מטרת בואו אליו - זה הרב פאלי, המשגיח של ישיבת חברון, והוא אוסף עבור משפחות נצרכות, אלמנות ויתומים.

הלה נכנס לחדר סמוך, השתהה שם כדקות בודדות וחזר אלינו כשבידו שקל אחד בלבד!

מובן מאליו - מספר ר' שלום - שהבזיון היה נורא, עד שלמחרת אמר לי רבינו, שכל יום אתמול לא היה רגוע מחמת אותו מעשה.

אבל הפלא גדל בעיני לשנה הבאה, כאשר רבינו גילה אזני, שרצונו שוב להכנס לביתו של אותו יהודי. ניסיתי להניעו בטענה, כי חוץ מבזיונות, אין שם כלום, וחבל איפוא על כל רגע יקר, שהרי הלה מתגורר בקומה תשיעית, ותחת אותו זמן שנטרח לעלות לביתו, נוכל להתרים בשני בתים נוספים.

רבינו שמע את טענתי ואף על פי כן ביקש לעלות אליו, כשנימוקו עמו:

"אבל אני רוצה את הכפרת עונות!"

אומר ועושה, עלה רבינו לבית אותו יהודי, כשאני פוסע לצידו. אולם, הדלת לא נפתחה כלל. יתכן ואותה שעה לא היה האיש בביתו, או שמא...

משלא נפתחה הדלת, פנה אלי רבינו והפטיר:

"יש לי צער, שכנראה, מן השמים לא מזכים אותי בכפרת עוונות!"

אכן, כך חש רבינו, שדוקא הבזיונות שהוטחו בפניו, בדמותו של אותו שקל בודד, היה בהם משום שכר גדול של "כפרת עוונות".

הבזיונות - שכרם הטוב של גבאי צדקה

לימים, כאשר סיפרו את המעשה המופלא הזה, בעת ניחום אבלים בשבעת ימי אבלו של רבינו, סח אחד מן המנחמים, שהיה נוכח בביתו של הגר"ח קניבסקי

רבינו נושא דברים בארוסי נכדו. מימינו: רבי חיים שאול קרליץ, משמאלו: רבי שלמה קרליץ, החתן, רבי מיכל יהודה לפקוביץ, רבי חיים קניבסקי מטה אוזן לשמוע הדברים.

שליט"א, כאשר התאונן בפניו גבאי צדקה מסויים, על דבר הבזיונות שהוא סופג בעת עבודתו בקודש.

הגר"ח שליט"א, פתח בפניו את דברי הירושלמי במסכת פאה (פ"ח ה"ו), המספר שבח גדלותו של רבי אלעזר שהיה ממונה לפרנס צדקה, וכאשר שמע שבאה חבורה אחת והתפללה עליו התבטא ואמר "ליכא אגר טב" - אין זה שכר טוב. לעומת זאת, כאשר שמע שבאה חבורה אחרת שקיללה וביזתה אותו, נענה ואמר "כדון איכא אגר טב" - עכשיו יש לי שכר טוב!

וממשיך הירושלמי לספר, שבשעה שביקשו למנות את רבי עקיבא לפרנס של צדקה, אמר שהוא צריך לימלך בבני ביתו. הלכו אחריו ושמעו שאומרים לו אשתו ובני ביתו, תקבל על עצמך על מנת שיקללוך ועל מנת שיבזו אותך

ומפרש שם ה"פני משה":

"ללמד, שאל יקפיד הפרנס והגבאי, אם יתבזה על ידי כך מאיזה בני אדם, כי אדרבה זהו לו לנחת ויקבל שכר הטוב בשביל כך".

מגבית פורים - כגבורת ארי

ומלבד אשר השליך רבינו מעליו כל מחשבה של כבוד עצמי, ונטל על שכמו את הבזיונות שהיו כרוכים במלאכת שמים זו, עוד אחז רבינו במידת "גבור כארי", להתגבר על כל הקשיים שגופו הערים עליו, וביותר - בשנות השיבה שלו, כאשר החלה הריסות הבנין...

בזקנותו של רבינו - מספר שאר בשרו, הרב אברהם שפירא שליט"א - התארחתי אצלו באחת השבתות. כל אותה שבת חש רבינו מאד רע, עד שאפילו לא היה בכוחו לילך להתפלל בציבור.

והנה זה פלא, במוצאי שבת קודש, התעטף רבינו במעילו ופנה לצאת את הבית. לפליאת הרבנית תחי' - לאן פניו מועדות, נענה ואמר:

"אני הולך ל'צדקות'. זה השבוע של פורים. על זה אי אפשר לוותר. נזמין מונית ואני אסע!"

על מגבית פורים, אי אפשר לוותר. עיני העניים נשואות אליה, גם כאשר גבאי הצדקה חש ברע. כיון שכך, הוא מתגבר על חולשת גופו, עוטה על גופו "מעיל צדקה" וקם ומתנשא כארי להתעסק - כדרכו בקודש - במצות הצדקה המיוחדת לאלו הימים של "כל הפושט יד - נותנין לו".

גדול המַעשה

כך משך שנים ארוכות, היה בעצמו פושט את ידו בימי הפורים לקבץ ממון, כדי לפתוח את ידו לאביונים, לתומכם ולסועדם.

זו היתה עבודת היום שלו ביום הגדול הזה, כאשר תיכף לאחר קריאת המגילה בליל פורים, היה יוצא לעריכת המגבית עד שעת לילה מאוחרת, כשהוא מסובב בבתי ישראל ומושך את הלבבות להטיב עם העניים. וכמעשהו בליל פורים כך היה חוזר ושונה ביום הפורים כאשר מיד אחר קריאת המגילה יצא להתדפק על פתחי נדיבים לעשותם על הצדקות, ולא שב לביתו עד ערוב היום, כדי לקיים את מצות הסעודה.

ככה זכה רבינו להמנות על גדולי המעשים, על הצדקות בדור האחרון, כשהוא מקיים בכל לבו ונפשו ובחן אשר הוצק על שפתיו את ההוראה - שהיתה שגורה תדיר על לשונו - אשר יצאה מתחת ידו של החסיד רבינו יונה, בפירושו למשלי (ג, ג):

"וכן יליץ טוב על העניים וימשוך לבות בני אדם להטיב להם. ואמרו ז"ל גדול המַעשה יותר מן העושה (ב"ב ט, א) **וכו', ואם אינו בעל ממון, יתאוה ויכסוף לעשות צדקה וחסד בראותו בצרת עניים מרודים ויחמוד מדת הצדקה ויאשר עושיה וישמח במעשה צדקתם ויחזק ידיהם".**

קמחא דפסחא

מדי שנה בפרוס הפסח, היה רבינו יורד אל השפלה, ושוהה שם החל מראש חודש ניסן ועד ליל בדיקת חמץ, כשכל אותם ימים היה עורך ברחבי גוש דן, את המגבית השנתית של "קמחא דפסחא", כשהוא מקיים מנהג קדמונים מתקופת האמוראים - לקנות חיטין ולחלקן לעניים לצורך פסח, כמפורש בירושלמי (פ"ק דבבא בתרא ה"ד).

מלפנים, היה מתארח כל אותם שבועיים ימים, בביתו של הגאון רבי שרגא גרוסברד זצ״ל, אשר עמו היה עורך את המגבית, ורק לשבתות היה שב לביתו שבירושלים. בשנים יותר מאוחרות, משנישאו בניו וקבעו דירתם בבני ברק, היה עושה אותן שתי שבועות בביתם, כשבמשך היום היה מתרוצץ עם רעהו הגר״ש גרוסברד, לפקוד את בתי נדיבי עם, למען עניי ישראל - בכלל ולצרכיהם של בני תורה - בפרט.

כך היו רבינו ור׳ שרגא מכתתים רגליהם כפשוטו, כשמרחקים גדולים היו עושים רגלי, כדי להגיע למעונם של פלוני ושל אלמוני, להתרימם תרומת קודש זו.

והיו גם שנים, בהן נסתייעו בידידם איש החסד רבי ישעיה ביטרמן שליט״א, אשר היה מסיע אותם במכוניתו. ויש שהיה ר׳ ישעיה מגיע באופן מיוחד מחוצה לארץ, כדי ליטול חלק במצוה גדולה זו.

כך או כך, היו רבינו ור׳ שרגא, טורחים לפקוד את בתי נדיבי עם קודש, אשר ליבותיהם וידיהם נפתחו ברוח נדיבה ובעין יפה. עם זאת, לא פסחו גם על בעלי בתים שלא הרימו תרומתם אלא כדי סכומים קטנים בלבד. כל פרוטה היתה יקרה בעיניהם, כשהיא מצטרפת לחשבון גדול, לסכומים הגדולים אשר נערמו בקופת הצדקה, לצרכי הפסח של אותן משפחות יקרות, דלים ורשים.

רבי שרגא גרוסברד עם רבי אלעזר מנחם שך

משמח לב הנותנים

והיו גם בתים, שכל מטרת בואם של רבינו ור' שרגא שמה, היה כדי לעשות חסד עם ה"נותן", כמו אותה אלמנה שהיתה ממתנת לבואם אצלה, שעל אף שהסכום הפעוט שהיתה משלשלת לארנקי של צדקה, לא היה שוה את הטירחה לבוא לביתה, למרות זאת טרחו ועלו לביתה כדי לשמח את ליבה, שהרי כל עצמה של אותה מגבית לא היתה אלא כדי לשמח לב העניים, היתומים והאלמנות...

אף ה"תמורה" שהעניק רבינו לביתו של הגר"ש גרוסברד, על האירוח הנפלא במעונם, היה במטבעות של "שמחה". בניו של הגר"ש גרוסברד זצ"ל, נזכרים בערגה באותה תקופה, תוך שהם מתרפקים בגעגועים על השמחה המיוחדת שהשרה רבינו אותן שבועות שעשה עמהם.

מצוה גוררת מצוה

באופן מיוחד בלטה מידה זו של "משמח את הבריות" במגביות פורים, כאשר תוך כדי הילוכו לדבר מצוה, היה רבינו מחדיר רוח חיים בקרב אוכלוסי ישראל ומשרה את השמחה במעונם.

שנה אחת נזדמן לו להכנס אל אחד הבתים, שם נערכה סעודת פורים שהיתה מתובלת בסעודת שבע ברכות. מיד בבואו שמה, ניגש אל המלאכה לשמח את החתן ואת הכלה ולהצהיל את פניהם של כל המסובים שם בשמחת היום.

שנים רבות חלפו מאז, אבל משתתפי אותה סעודה, מעלים על נס את אוירת השמחה המרוממת שהשרה שם רבינו, אשר נתגלגלה לידו בעטיה של מצות הצדקה.

מעשה הצדקה - בצדק

עם כל עמלו של רבינו להיות מְעשה אל הצדקות למענם של הנזקקים, נשמר למאד שלא לגרום לחץ על הנותנים ושלא להכביד עליהם. כמו שמעיד בו הרב שלום קליין שליט"א, שבעת לכתם יחדיו לאסוף צדקות, היה רבינו מזהיר אותו:

"אם ידוע לך על אדם שקשה לו לתת, והוא נותן רק בגלל הרגשת אי נעימות מאתנו, תודיע לי. זו שאלה של 'ופקדתי על כל לוחציו - אפילו גבאי צדקה'".

ועוד מעדותו של הרב שלום קליין שליט"א, בהפלגת זהירותו של רבינו בדיני ממונות:

מתחילה, היינו גובים את מעות הצדקה בשלשה - רבינו ויבדלחט"א הגאון רבי הלל זאקס שליט"א ואני. לאחר תקופה, עלה חשש בלבו שמא אין זה כשורה לגבות באופן שכזה -

"זה יכול לגרום לחץ חזק על התורם".

מאז, יצאנו למגבית רק רבינו ואני, כדין צדקה הנגבית בשנים.

הרה"ג ר' בצלאל סוקלובסקי שליט"א, אשר שנים רבות זכה גם הוא להתלוות אל רבינו במגביות הצדקה, מעיד עוד, כי רבינו הקפיד עד מאד שלא להכביד עולו על נדיבי-עם בנוסח "שנה שעברה נתת יותר", או בלשונות כיוצא באלו. ירא היה מלדחוק בנותנים ודיקדק תמיד ליטול את אשר הניחו לפניו, מתוך הארת פנים.

מתן בסתר

משיגע וטרח רבינו להיות "מְעַשה" על הצדקה, היה מוסר את רוב הכסף שאסף לגבאי צדקה ידועים אשר בירושלים, כמו הגאון רבי חיים אהרן טורצ'ין זצ"ל, כשהוא סומך על דעתם לחלק את המעות כפי ראות עיניהם, בעוד אשר הוא בעצמו לא ידע כלל מי המה המקבלים. בכך עלתה בידו לקיים את בחינת המעלה הגדולה של צדקה, כפי שהעמידוה חכמים במסכת בבא בתרא (י, ב), שהנותן אינו יודע למי נתן והמקבל אינו יודע ממי נטל.

ופעמים שאחז רבינו במידת החכמים הראשונים, שהיו הולכים בסתר ומשליכים המעות בפתחי העניים, כדוגמת מעשה דמר עוקבא, המפורשת בכתובות (סז, ב), כשאף בזה השתדל רבינו שהנותן בפועל לא יכיר את המקבל, כעדותו של אחד מתלמידיו, הרב יוחנן סטפן שליט"א, ששימש כשליחו הנאמן לחלק מעות של צדקה לעניים:

מפעם לפעם, היה מוסר בידי מעטפות המכילות שטרי כסף ושולח אותי בשעה שתים עשרה בלילה, להניחן מתחת לדלתות בתיהם של יהודים נצרכים.

בהזדמנות מסוימת, התנצל בפני על שהוא מטריח אותי בדבר, כשהוא מטעים את הנהגתו:

"אתה בחור מחוץ לארץ ואינך מכיר כאן את האנשים!"

רבי חיים אהרן טורצין עם רבינו סופר הכסף בפורים

רבי חיים אהרן טורצין

אגרא דרעניתא - צדקתא

נוסף למגביות הקבועות שיזם וערך רבינו בעיתים מזומנים בשנה, עוד העמיד עצמו והקדיש מזמנו כאשר על הפרק עמד איזה שהוא צורך להיות "מְעשה על הצדקה". בכגון זה, אך נתוודע רבינו לענין, ותיכף היה אוזר כגבר חלציו לצאת למען צרכי זולתו, מבלי לחוס על כוחו או על כבודו, כאותו מעשה שלפנינו:

היה זה בצום שבעה עשר בתמוז.

בין חומותיה של ירושלים, העיר האבלה והבזויה והשוממה, אשר הובקעה בַּשניה ביום המר הזה, פסע רבינו בלווית הגאון הצדיק רבי שכנא קולדצקי זצ"ל, מיקירי קרתא דשופריא, כשהם מזרזים צעדיהם בין סמטאות העיר העתיקה ופניהם אל עבר הכותל המערבי.

משמאל לימין: רבי שכנא קולדצקי, רבי חיים קניבסקי מברך על הכוס, רבי יוסף שלום אלישיב

הם לא הלכו שמה, אל שריד בית קדשנו ותפארתנו, כדי לשפוך צקון לחשם אל נוכח פני ד' בתפילה - כנגד תמידין, ביום אשר בוטל התמיד מבית אלקינו. גם לא ירדו שמה, אל מרגלות הר בית ד', כדי לבקש מאת פני ד' "סליחות" לצום הרביעי, ביום אשר העמיד אויב צלם בהיכל בית אלקינו.

הם הלכו שמה, כדי להיות מְעַשים על הצדקות, כדי למלא אחר התחייבות אישית. על הפרק, עמד אז ענין נצרך מאד, כשדחיפותו של הענין אף היא תבעה את שלה, ומשום כך בבוקרו של אותו יום צום, כאשר פגש רבינו בידידו הנאמן, רבי שכנא זצ"ל, שטח בפניו את נחיצות הענין וביקש הימנו שיהיה שותף עמו לדבר מצוה רבה זו, כשליבו מלא תקוה ששם, על יד המקום שעיני כל ישראל נשואות אליו, יפתחו לבבות המוני בית ישראל העומדים שם בתפילה, ופתוח יפתחו את ידם, כפי נדבת לבם. מה עוד - ביום התענית כאשר ישראל נתבעים ונותנים, כמאמרם ז"ל (ברכות ו, ב) "אגרא דתעניתא - צדקתא".

לטובת הענין, דילג רבינו על מידת ענוותנותו הוא וניצל את מעמדו הרבני, תוך שהוא חולק גם לר' שכנא את הכבוד הראוי לו, ומטעים באזניו את התועלת שבדבר:

"ואולי, כשיראו הבריות שני אנשים נכבדים, יש לקוות שיתנו מטבע חשובה"...

הכלא מפיק הכלא

כך, ירדו רבינו ורבי שכנא, אל רחבת הכותל המערבי וניצבו שם תחת כיפת השמים משך כל היום, כשני פושטי יד, כשהם מצרפים פרוטה לפרוטה, לקיומה של ההתחייבות שקיבל רבינו על עצמו באותו ענין חשוב שהיה מטופל על ידו בנאמנות.

הם ניצבו שמה, מבלי לחוס על כבודם, על "זקן ואינו לפני כבודו", מבלי לחוש לעינוי נפשם ביום צום תעניתם. שעות ארוכות עמדו ניצבים כחום היום, כשחמה של תקופת תמוז יוקדת בכל גבורתה על קדקדם ומאדימה את פניהם כתולע.

זכורני - מספר בנו של ר' שכנא, רבי יצחק שליט"א - כשחזרו משם והיו פניהם אדומות, לאחר שעות ארוכות של עמידה לעין השמש.

אבל מי איש כרבינו, אשר יביט אל מראהו - "ששזפתני השמש". מי איש כרבינו, שירא לנפשו מפני להט חום היום. חום רתיחת לבו לדבר מצוה, הפיג ממנו כל חום חיצוני. "הבלא מפיק הבלא".

- - - "כי שמש ומגן ד' אלקים, חן וכבוד יתן ד', לא ימנע טוב להולכים בתמים". ההולכים בתמים, ההולכים במידותיו של מקום, ד' מגינם, ד' צילם. יומם, השמש לא תכם...

ראש וראשון לכל דבר צדקה

ככה שקד רבינו על תקנתם של עניים ונזקקים, כאשר כל אימת שנודע לו איזה צורך של מעות צדקה, היה משתדל בכל מיני טצדקי להשיג את הסכום המבוקש וטורח בגופו ובנפשו, מבלי לחסוך מעצמו כל מאמץ לטובת הענין.

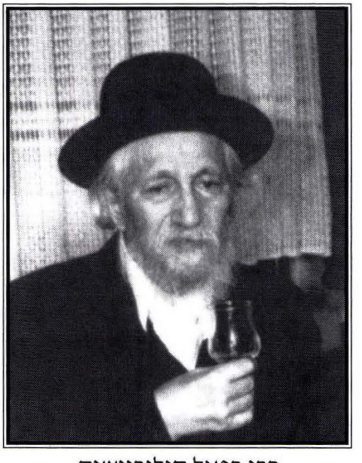
רבי רפאל סולובייצ'יק

וכבר היו יודעים גבאי הצדקה הנאמנים שבירושלים עיר הקודש, כדוגמת רבי רפאל סולובייצ'ק זצ"ל - בנו של מרן הגרי"ז זי"ע מבריסק - וחביריו, שכאשר צריכים הם לאיש נאמן שיצא אל בתי נדיבי עם להתרימם לקופה של צדקה, ישנה כתובת נאמנה - ר' הירש!

לפיכך, כאשר היה עולה על הפרק, איזה ענין שדרש עריכת מגבית צדקה, אם עבור חיי נפש, אם לצרכי רפואה, אם למען הכנסת כלה או לשאר עניני צדקה, והיו מתכנסים יחדיו גבאי הצדקה הממונים על הציבור, כדי להסדיר את הענין, היה רבינו בראש המוזמנים וכחייל נאמן הממלא פקודת שר הצבא, היה מכתת רגליו לכל מקום שנדרש, כדי להשיג את הממון המבוקש, כשהוא אינו חוסך מגופו ומנפשו כל טירחה, ואינו שוקט מלעשות עד אשר כילה הדבר.

כך צעד רבינו בכל עוז וגבורה, בנתיבות האור הגדול, אור ישראל מסאלנט, אשר כעדות תלמידו רבי איצל בלאזר, כאשר נגעו הדברים לגמול חסד עם הזולת -

"לא התעצל לילך בעצמו לבית אחד ממכיריו, בגלל איזה טובה וחסד לזולתו, ואף הגשם והשלג לא מנע אותו ולא עמד לו לשטן על דרכו".

אני מנדב את שתי רגלי

על דרך זו ממש, פסע רבינו, כשהוא מפליג במידת טובו, להעמיד את עצמו הכן לכתת רגליו ולסייע בגופו "בגלל איזה טובה וחסד לזולתו".

ועד היכן הגיעו הדברים - מספר רבי אלחנן (בן רבי חיים) ברלין שליט"א:

מתלמידיו הגדולים של מרן החפץ חיים זצ"ל, היה הצדיק הנודע רבי שלמה בלאך זצ"ל. זכתה ירושלים וזכו אנשי ירושלים, שקבע הצדיק את משכנו בתוכה. רבי שלמה, גלמוד היה, ללא משפחה, ולעת זקנותו נזקק להסתייע באחרים. קבוצת בחורים, מבני הישיבות דירושלים, העמידו עצמם לגמול חסד עם אותו צדיק, לעמוד לימינו ולטפל בו. בראש אותה חבורה קדושה, גומלי חסד של אמת, עמד - כמובן - רבינו, אשר בעינא פקיחא ניצח על עבודת קודש זו, תוך שגם הוא עצמו נוטל חלק של ממש, באותה עשיה נשגבה של גמילות חסד.

בתקופה מסויימת, לאחר שאושפז רבי שלמה בבית החולים, קבעו הרופאים שאסור לו להמצא לבדו, והוא זקוק להקלט אצל משפחה אומנת. הדבר היה כרוך בהוצאה כספית גבוהה, וכל בני החבורה שהתעסקו בקודש, התכנסו לדון בענין.

הדבר היה ברור לכולם, כי עריכת מגבית גלויה לטובת הענין, אינה לפי כבודו של אותו צדיק. "כבוד אלקים - הסתר דבר". ומה איפוא הפתרון? - נמנו וגמרו, לצאת בצנעה למען מטרה קדושה זו ולפנות אך ורק לתלמידיו ומכיריו.

אך יצא הדבר, ור' הירש פונה אלי:

"אלחנן, אני מנדב את שתי הרגלים שלי, לכל כתובת שתשלח אותי, אני הולך!"

חלפו שנים מאז - ממשיך ר' אלחנן לספר כשכולו אחוז התפעלות - ועדיין רישומם של הדברים קבועים בליבי.

הלא אני הייתי אז בחור צעיר, אך מלאו לי עשרים שנה, ולמולי ניצב ר' הירש, שכבר הגיע לשנות ה"זקנה", זקן ויושב בישיבה, משגיח בישיבת חברון, והוא מביע

בפני את נכונותו לילך לכל מקום שאשלח אותו. והרי ר' הירש לא אמר סתם דברים, ראו בעליל שדבריו נאמרים בכל הכֵּנות, בכל הלב.

כמובן - מוסיף ר' אלחנן ומספר - לא העזתי להעביר לידי ר' הירש שום כתובת, אבל כעבור יומיים הוא הגיע אלי בתביעה:

"נו, אלחנן, הרי סיכמנו. למה אתה לא שולח אותי?"

והוא אכן עמד על דעתו, להצעיד את שתי רגליו לכל מקום אשר יבוקש. וכיון שרשימת הכתובות בושׁשה מלהמסר לידו, לא המתין עליה אלא יצא לערוך את המגבית הזו כפי הבנתו וכשרון דעתו, תוך שהוא משקיע בה כוחות נפש וגוף. בסייעתא דשמיא מרובה, עלתה בידו להשיג סכום נכבד, למען מטרה קדושה זו.

עד היום - מסיים ר' אלחנן את סיפורו המופלא - חרותים בליבי הדברים אשר יצאו מליבו הטוב והמטיב של רבינו:

"אני מנדב את שתי רגלי"...

ביקור חולים והכנסת כלה

כך היה רבינו עושה ומעשה על הצדקה, למען רווחתו וכלכול מחלתו של אותו צדיק, כשהנהגתו ממחישה את דבריו הנוקבים של רבינו החפץ חיים בספרו "אהבת חסד" (ח"ג פ"ג), מה רבה החובה הקדושה הזו -

"לפקח על העלובים בעת חליים, אודות רפואתם ואודות מזונותם וכל ענייניהם וכו', כי לפעמים נוגע דבר זה לפיקוח נפש ממש והמעלים עין מזה עובר על לא תעמוד על דם רעך".

במידה זו ממש החזיק רבינו, ועוד רבות יתואר בס"ד להלן בפרק "למען חולי עמו ישראל", כמה הפליא לעשות למענם של החולים, לעמוד לימינם ולסייעם בכל אשר מצאה ידו.

וכשם שהפליא לעשות צדקה במילי ד"ביקור חולים", כך היה עושה ומעשה על הצדקה כשעלה על הפרק צורך לערוך מגבית למען "הכנסת כלה", כשהוא אינו נח

ואינו שקט, ומהדר אחר כל טצדקי אפשרית, למען מצוה רבה זו, אשר פסק בה השלחן ערוך (יו"ד רמט, טו):

"שאין צדקה גדולה מזו!"

ומן השמים סייעוהו במקרים רבים, להמציא לידו את אשר ביקש להשיג, בחינת "יגעת ומצאת - תאמין". כגון אותו מעשה שהיה, שנודע לרבינו כי נדרש סכום גדול לצורך "הכנסת כלה" עניה, וכמדומה שהיתה גם יתומה. כיון שידע שרבה של אנטוורפן הגאון הנודע לתהילה רבי חיים קרייזוירט זצ"ל עוסק הרבה ב"הכנסת כלה", סבר רבינו שקיים סיכוי להשיג אצלו סכום נכבד. אך כיון שלא הכירו אישית, פנה איפוא לידידו רבי שכנא קולדצקי זצ"ל וביקש הימנו שישלח מכתב בקשה לרבי חיים קרייזוירט זצ"ל, שיראה לסייע למצוה גדולה זו.

המכתב המבוקש, אכן נשלח ליעדו וראה זה פלא - כל הסכום הדרוש, הגיע!

לימים, כאשר פגש רבי שכנא את רבי חיים ושאלו לפשר הדבר, סיפר לו רבי חיים שבו ברגע שהגיע אליו המכתב, נכנס אצלו גביר גדול שצרה רגשה עליו והוא בא

רבי חיים קרייזוירט בשמחת חתן רוקד עם גמרא פתוחה, משמאל נראה רבינו משתתף בשמחה

לפניו לבקש עצה וברכה. הראתי לו - סיפר רבי חיים זצ"ל - את המכתב והוא קיבל על עצמו לנדב את כל הסכום...

רבי חיים קריזוירט עם רבי גרשון אדילשטיין

על פתחי פרנסים ועל פתחי בתי כנסיות

כך עבור "ביקור חולים", כך עבור "הכנסת כלה", כך עבור תמיכה בתלמידי חכמים ומשפחותיהם, וכך עבור מטרות צדקה אחרות שרבינו נתוודע להם. הצד השווה שבהן, שבכולם היה מכניס עצמו אל תוך עובי הקורה ונוטל על שכמו להיות "עושה ומעשה" להשגת סכומי עתק, כשהוא טורח בגופו במסירות אין קץ להטיב לזולתו "בממון - לסייעו כאשר **תשיג ידו**", כלשון ה"מסילת ישרים" (פי"ט) - אשר היה שגור על לשונו - המבאר את חובת הנברא לסייע לבריות, בגוף, בנפש ובממון.

אף הוא פעל ועשה בכל דרך אפשרית להשיג את מה שהציב לעצמו כמטרה. יש שהיה מתדפק על דלתי נדיבים, יש שהיה מתחנן בלשכותיהם של פרנסים הממונים על קרנות צדקה, ויש אשר גם היה עומד כמקבץ נדבות על פתחי בתי כנסיות.

פעמים רבות - מספר הרב מנחם פרוש שליט"א, יו"ר אגודת ישראל בירושלים - היה בא אלי ואומר:

"התחייבתי סכום כך וכך לשם ענין פלוני ואין לי כלום. מה אעשה? וכי יכולתי שלא להתחייב?!"

CENTRAL AGUDATH ISRAEL
OF ERETZ ISRAEL
JERUSALEM

מרכז אגודת ישראל
בארץ ישראל
ירושלים ת"ו

המשרד: רחוב פרס 2 - ת.ד. 513 - טלפון 5385251
OFFICE: 2 Press St. - P.O.B. 513 - Tel. 5385251
פקס. 5385145 Fax.

ביה, יום א' בשבת תשס"ו Date
1 בינואר 2006

כבוד
משפחת פלאי הדגולה והרוממה

שלום וברכה, -

מעיק עלי מאד שבגלל קושי התחליכה לא עלתה בידי לבוא ולנחם אתכם אישית בהלקח מכם עטרת תפארת משפחתכם הרוממה, הגאון הצדיק רבי צבי זאב פלאי זצוק"ל.

הוא היה אחת הדמויות הרמות המיוחדות בעולם התורה, בעולם הישיבות ובמיוחד בישיבת כנסת ישראל חברון, שהיה קשור אליה בכל לבו ונפשו.

זכיתי אישית שנים ממושכות להפגש איתו ולהיענות לפניות שונות וחשובות מאד, אשר היה פונה אלי ומציע לי ומציג בפני נושא מהנושאים. תמיד תמיד עשיתי מאמצים למלא את מה שביקש ממני.

אני ומשפחתי לא נשכח, ונשאר חקוק עמוק בלב, את אותן שנים שהיה בא לביקור בביתנו בפורים ואז כאשר הוא היה ברוממות רוחו באווירת פורים השתפך בדברים מרגשים, מצטט דברים ואמרות מגדולי ענקי הרוח אשר היה איתם.

אישיות רבת גוונים. תמיד תמיד כאשר נפגשתי עמו, כאשר פנה אלי תייתי כמחושמל מהשיחות הרגשיות. גדול היה, גדול בתורה, גדול ביראת שמים טהורה.

הוא היה מהדמויות הנפלאות אשר רבות מאד השפיע ופעל.

היה איש בר לבב.

כל דבר ודבר שדיבר היתה תמיד משובצת באמרות ובציטורים מגדולי ענקי הרוח, מגדולי התורה והמוסר.

עמכם אני בצערכם.

אני לא מסוגל להסיח דעתי. חבל, חבל על דאבדין דלא משתכחין, לא משתכחין, אנו לא נשכח אותו והוא במרומים לא ישכח אותנו וימליץ טוב בעד כולנו.

קשה לנחם ולהתנחם, המקום ינחם אתכם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים ולא תוסיפו לדאבה עוד. למה אומרים המקום ינחם? לומר לנו, המקום שהשאיר, המשפחה שהשאיר, מה שנשאר אחריו זה לשם ולתפארת שלאו כל אדם זוכה לכך, זה מה שיכול לנחם. זכה להקים דור לתפארת, כל מה שעשה נעשה בצניעות. שמו הטוב ישאר חקוק בלבב כל אלה שהיו מקורבים אליו.

יש גם לומר למה אומרים המקום ינחם. המשמעות היא, כי לו ידענו לאיזה מקום זכתה נשמתו להגיע במרומים בזכות מעשיו וצאצאיו שגידל, בזה אפשרי להתנחם.

בכבוד רב

מנחם פרוש

מכתב תנחומים ששלח רבי מנחם פרוש לבני המשפחה

הדברים - מעיד הרב פרוש - נאמרו בכל כך אמיתות ופשטות, שלא היה שייך לסרב לו.

וזו לעומת זו - עדותו של הגאון רבי הלל זאקס שליט"א, אשר לפרקים היה מתלווה אל רבינו למגביות הצדקה שהיה עורך:

פעם ביקש ממני להתלוות אליו לאסוף כסף למטרת צדקה מסויימת, תוך שהוא מוסיף לקבוע את המקום הכדאי, לתועלת הענין:

"בזכרון משה, כבר מדי מכירים אותנו, נלך לבית הכנסת הגר"א בשערי חסד".

אומר ועושה, יצא רבינו בלווית רבי הלל זאקס שליט"א לבית הכנסת הגר"א, וקיבץ שם פרוטה לפרוטה, כמנהג מקבצי הנדבות...

לב מרגיש צרכי הזולת

זר לא יבין כיצד הפקיר רבינו את כל עצמו, למען כל אותם עניים ונזקקים. אבל הסוד היה טמון בדברי רש"י שהיו מורגלים בפיו:

"אם כסף תלוה את עמי את העני עמך" - "הוי מסתכל בעצמך כאילו אתה עני".

הרגשה עמוקה זו של "העני עמך", אשר מכחה העמיד עצמו כשותף של ממש לצרכי זולתו, להיות נושא עמו בעול, כפי שכבר הוזכר בפרק הקודם, היא היא השופכת אור על מעשיו המופלאים במילי דצדקה, כמה היה טורח בעשיית צדקה וכמה יגע ברדיפת צדקה, כשהוא אינו מונע מעצמו כל מאמץ וכל טירחה ואינו חושש מכל בזיון, שעה שנדרש להתעסק בצרכי צדקה.

והוא אכן הרגיש את לב העני. כי הוא הכשיר את לבו להרגיש את המתחולל בלב הזולת, עד שהיה ליבו ער לצרכי זולתו.

כאן היה טמון כל יסוד מעשיו המופלאים עם הבריות, כמו שהיה תובע תמיד משומעי לקחו, שלא דיו לאדם להיות נותן צדקה מחמת ציווי התורה, מחמת יראתו את ד', אלא עליו לרכך את ליבו, להפוך את טבעיו מ"כילי" ל"נדיב לב".

"יסוד נורא זה - היה אומר רבינו - **מבואר בפירוש החסיד רבינו יונה על דברי התנא באבות 'האומר שלי - שלי ושלך - שלך, זו מדה בינונית ויש אומרים זו מדת סדום' ולכאורה, דבר תימה שנינו כאן. הלא האדם הזה אינו נותן משלו לאחרים, ואיך יאמרו חכמים שזו מדה בינונית. הלא המונע עצמו מליתן צדקה, רשע גמור הוא? ובאמת, יש אומרים שזו מדת סדום, שכן, כך היתה מידת של הסדומיים, כמאמר הכתוב ביחזקאל (טז, מט) 'הנה זה היה עון סדום אחותך וגו' ויד עני ואביון לא החזיקה', אבל כיצד ניתן להגדירה כמידה בינונית?"**

"קושיא עצומה זו - היה רבינו ממשיך לתמוך יסודותיו - **מביאה את רבינו יונה להעמיד את היסוד הגדול, שאין הדברים אמורים במי שאינו נותן משלו, ואינו מחזק יד עני, כי בזה כולי עלמא מודו שהוא רשע גמור, אלא דיבר התנא במי שנותן לעני, אבל הוא נותן צדקה מחמת יראת ד' המקוננת בלבו, אך בטבעו הוא כילי - זו מדה בינונית. ויש אומרים שזו מדת סדום, כיון שעל כל פנים שרשו רע מאד, כיון שטבעו - כילי".**

ואמנם, הוא לכשעצמו, עמל תמיד בעמל נפשו לזכך את ליבו עוד ועוד, עד שהיתה כל עצמותו חפצא של נדיבות לב, של לב מרגיש צרכי הזולת כאילו הוא בעצמו עני, ומשחש כך בעצמו, נתן את כל ליבו למלאות משאלות לבו של זולתו, כשהוא מפקיר את עצמו להיות מְעשה על הצדקות.

עושה צדקה כחשאי

ברם, רבינו לא היה רק "מעשה" אחרים על הצדקה, אלא גדול היה האיש גם בחלק ה"עושה" צדקה בממונו, כשגם בזה היה אוחז במעלה הגדולה של "מתן בסתר", כעין "לשכת חשאין" שהיתה במקדש, אשר כלשון התנא בשקלים (פ"ה מ"ו) -

"יראי חטא נותנין לתוכה בחשאי ועניים בני טובים מתפרנסין מתוכה בחשאי".

אחד מנכדיו שיחי' העיד בו, שכל אימת שנזדמן לו לבא אצלו, הרי ראשית דיבורו עמו, היה פונה אליו ואומר:

"אתה נוסע לבני ברק, אולי תוכל להיות שליח לדבר מצוה".

ותוך כדי דיבור, היה מוסר בידו סכום כסף צרור במעטפה, למוסרו לקופת הצדקה "אהבת חסד".

צדקה מקרעת גזר דין

כך הידר תמיד לעשות צדקה בממונו ומה גם - כעדות בנו רבי שלמה שליט"א - כאשר הגיע לאזניו שמועה לא טובה על פלוני שנפל למשכב, או ששמע על מקשה לילד, או איזה מאורע אחר המזקיק התעוררות רחמי שמים, הרי תיכף בשמעו, היה מפריש מעות לצדקה, כשהוא מקיים בנפשו מאמרו של ר' יצחק במסכת ראש השנה (טז, ב):

"ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם, אלו הן צדקה וכו'".

באותה שעה היה ניכר עליו בעליל שהוא "חי" את דברי חז"ל, וכי הוא מאמין בתוקף דבריהם הקדושים, מה רב כוחה של צדקה להעביר את רוע הגזירה, עד שאחר שהפריש מעות לצדקה, ראו עליו כאילו אבן כבדה נגולה מעל לבו...

בחתונת רבי שלמה פאלי: מימין רבי הירש זאקס, רבינו, רבי מנדל זקאס

לימין אגודת "עזר מציון"

בעין-טובה, סייע רבינו גם בממונו לארגון החסד המפורסם לתהלה "עזר מציון" - שמרכזו בבני ברק ומצודתו פרוסה על פני כל הארץ - מיסודו ובראשותו של איש החסד הנודע בשערים, הרב חנניה צ'ולק שליט"א.

רבינו, היה תמיד מלא הערכה לארגון חסד מופלא זה, העומד תדיר, יומם ולילה, בעצה נכונה, בתושיה רבה ובסיוע שיש בו ממש בכמה וכמה אנפין, לרפואתם, לעזרתם ולרווחתם בגשם וברוח של נזקקים וחולים ולימינם של בני משפחותיהם, כאשר אנשיו ומתנדביו עושים מלאכתם באמונה, בלב שלם ובנפש חפצה ובעיקר - באהבה גלויה, כשהם מצליחים בסייעתא דשמיא לחדור אל תוך נחשולי הסבל של החולים ומשמשיהם ולחולל שם נפלאות.

משום כך, כאשר נערך כנס לטובת האגודה, ניאות רבינו לבקשתו של הרב צ'ולק, לשאת מדברותיו בפני עם ועדה, בקריאה נאמנה לעמוד לימין "עזר מציון".

בדבריו הנלבבים שנאמרו מתהומות לבו, עמד רבינו על גודל ענין החסד וההטבה עם חולי ישראל וכמה נשגבה מעלתם של המתעסקים בצרכי החולים, כשבסוף דבריו הכריז ואמר:

"מדברים על הוראת קבע, ואני הראשון מתחייב בלי נדר ליתן עשר דולר לחדש עבורי ועשר דולר עבור אשתי".

כיון שבאותו פרק זמן, היה ערך עשר דולר שווה לעשרים וחמשה שקלים, היה רבינו מפריש מכאן ואילך כל חדש, סך חמישים שקל לאגודת "עזר מציון". וכך - כעדות בנו רבי שמואל שליט"א - משך עשרות שנים, היה בעצמו מתעסק בצדקה זו, עד שנחלשה בריאותו. ומאז, החזיקה הרבנית תחי' בצדקה זו, כשהיא ממשיכה להעביר את סכום הנדבה מדי חדש בחדשו.

ליצאת ברחובות קריה למלאות טובת הרבים

כה היה רבינו עושה צדקות בכל עת, כשנפשו מתרוממת מעלה מעלה מכח צדקותיו, בחינת "צדקה תרומם גוי" - "אלו ישראל" (ב"ב י, ב).

והיו מעשי הצדקות שלו נשזרים יפה יפה בפתיל חסדיו הגדולים עם הבריות, ונשיאתו עמם בעול, תוך שהיה מקיים בנפשו את אותה הוראה מופלאה שיצאה

מתחת יד קדשו של נר ישראל, רבינו רבי ישראל סאלנט'ר זצ"ל, בספרו "תבונה":

"במה שנוגע לתועלת והנאת חבירו, החוב פרושה להשתמש היפך הפרישות - לצאת בשווקים וברחובות קריה לחפש למלאות טובת חבירו ומכל שכן טובת רבים".

והוא, בטוב ליבו, מתוך הרגשת "העני - עמך", אכן יצא אל רחובות קריה לרדוף צדקה וחסד למען טובת היחיד או הרבים. הוא רדף והוא גם השיג. הוא יגע והוא גם מצא...

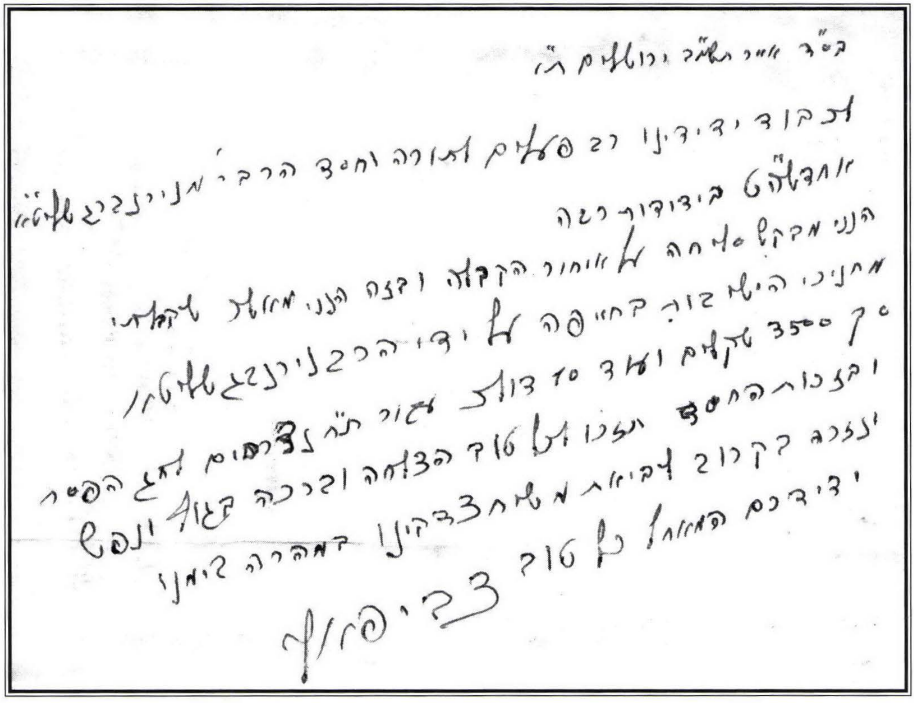

מכתב רבינו לגבאי צדקה בחיפה בו מאשר ומודה על קבלת מעות קמחא דפסחא

פרק ט"ז

גדולה הכנסת אורחים

"וירץ לקראתם מפתח האהל"

שלהי שבט תשמ"ט.

בהיכל ישיבת "עטרת ישראל" בירושלים, מצטופפים המוני בני היכלא, אשר באו ליטול חלק בעצרת המספד, במלאת השלשים להסתלקותו של מרן המשגיח הגה"צ רבי מאיר חדש זצ"ל, כשבראש הנאספים עמד מרן הגרא"מ שך זצ"ל, אשר נשא דברי קינה ונהי על סילוקו של צדיק, שהיה מורה לרבים את דרך ד'.

ראשי הישיבה הקדושה דחברון, הגאון רבי שמחה זיסל ברוידא זצ"ל והגאון רבי אברהם פרבשטיין זצ"ל, באו גם הם ליטול חלק בהספדו של צדיק, אשר למעלה מיובל שנים האיר את שמיה של "כנסת ישראל" דחברון באור המוסר.

רבינו, רבי שמחה זיסל ברוידא, רבי אברהם פרבשטיין

אף רבינו, הגיע שמה, להשתתף באותו מעמד גדול לבכי ולמספד, לכבודו של רבו אלופו ומיודעו, המשגיח רבי מאיר זצ״ל, עמו נשא - יד ביד - את משא הקודש, בעמדם יחדיו בראש הנהלתה הרוחנית של ישיבת חברון, למעלה מארבעים שנה.

בשעה היעודה, ירד רבינו לפני התיבה, ופתח את מעמד המספד באמירת פרקי תהלים, בקול חנוק מדמעות, כשכל הקהל הקדוש עונה אחריו פסוק בפסוק.

קהל האלפים סיים ברגש את אמירת התהלים. רחש של כבוד עבר בהיכל הישיבה, ואל הדוכן עולה מרן הגרא״מ שך זצ״ל - משרידי ענקי הרוח דתלמידי סלובודקא דליטא - לספוד ולקונן על האבידה הגדולה.

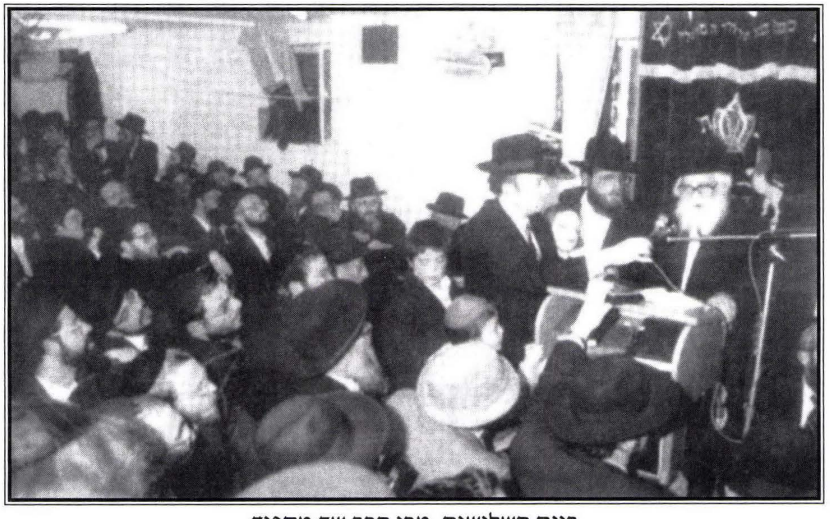

ביום השלושים, מרן הרב שך מספיד

- - - תוך כדי המספד, קלטו עיניו של רבינו את אחד מתלמידי הישיבה יושב בין הקהל, ותיכף ניתנה דעתו עליו, על ארוחת הערב שלו אשר נגרעה מפיו עקב השתתפותו במספד.

עם תום ההספד, פנה רבינו אל תלמידו וביקש הימנו להתלוות אליו. סתם ולא פירש.

התלמיד - הרב מנחם לוי שליט״א - ידע ברבו, שאין דרכו ללכת עם מלווים. במקום גדלותו שם אתה מוצא ענוותנותו, להלך בגפו לכל מקום אשר נדרש, ללא משמשים, ללא מלווים. משום כך, היתה בקשתו של רבינו לפלא בעיניו.

משיצאו כל הקהל מבית המדרש - מספר התלמיד - התלויתי אל רבינו עם חמשה בחורים נוספים מבני הישיבה. והנה, כאשר הגענו לפינת הרחוב הסמוך לישיבה, ביקשנו להפרד ממנו, אך הוא טען כנגדנו:

"לאן אתם הולכים? הרי בשעה זו נגמרה ארוחת הערב בישיבה ומה תאכלו?"

ותוך כדי דיבור, הוסיף כמצווה עלינו:

"אתם מיד באים לביתי לאכול!"

ניסינו להשתמט - מוסיף התלמיד - ממילוי בקשתו, מתוך הרגשה בלתי נעימה שרבינו יעמוד עלינו וישמשנו. אבל הוא לא הניח לנו.

- - - עד כדי כך יקרה היתה בעיניו מצוה זו של "הכנסת אורחים", עד שבעוד יושבו בקהל עם, תוך כדי הספדו של צדיק, היתה דעתו על תלמידו לקיים בו מצות "הכנסת אורחים", שהרי כך למדנו מאברהם אבינו ע"ה:

"גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני שכינה".

והוא עומד עליהם

מצווים ועומדים - ממשיך התלמיד את סיפורו - עלינו אחריו לביתו, כשהוא ותבלחט"א הרבנית תחי' עורכים לפנינו שלחן, ונכנסים אל המטבח להכין עבורנו את ארוחת הערב.

לאחר שהארוחה היתה מוכנה, עמד עלינו ממש לשרתנו, תוך שהוא ממליץ לנו לטעום מכל דבר ודבר. וכאשר נוכח לראות שמחמת הבושה אין אנו אוכלים כל צרכנו, קרא לעומתנו:

"יש לי משהו שמעורר את התאבון!"

אומר ועושה, נכנס שוב אל המטבח והביא מאכל הנקרא "חריף", תוך שהוא משבחו, לכבודנו ולצרכנו -

"זהו חריף משובח!"

לאות ראיה, על התבלין המשובח הזה, טעם ממנו בעצמו בפנינו וכיבד אותנו באכילתו.

וכך עמד עלינו, בחינת "והוא עומד עליהם" הנאמר באברהם אבינו ע"ה, עד שאכלנו לשובע, כשהוא מקיים בנו מצות חסד בממונו, ויותר מזה - חסד בגופו, תוך שאנו, התלמידים, למדים ממנו בדוגמא מוחשית כיצד נראית "הכנסת אורחים" בצורתה האמיתית.

כל מדה טובה תשכון בבעל "לב טוב"

הנהגתו זו של רבינו עם תלמידיו, שנעשתה מתוך דאגתו ומסירותו לכל יחיד מבני הישיבה, ביטאה את תשוקתו הגדולה לקיומה של מצות הכנסת אורחים, כפשוטה, כצורתה וכמתכונתה. אף בזו - כבשאר חלקי עבודת ד' שלו - נהג רבינו בהידור רב, כשהוא "מחמיר" על עצמו מאד במצוה זו, לקיימה בכל ליבו ובכל נפשו, כמו שראה בבית הוריו הגדולים, מהם ינק את גדלותו בעבודת הבורא, על כל אנפיה, בהנהגות שבין אדם לחבירו כמו בחובות שבין אדם לקונו.

וכמו מעשי הצדקות שלו, שנעשו מתוך הכשר לבו להיות "נדיב לב" - כשהוא נתמך ביסודו של רבינו יונה, שחובת הנברא להיות "נותן" לא רק מחמת יראת ד' אלא מכח הפיכת טבעו מ"כילי" ל"נדיב", כמצוין בפרק הקודם, כך גם מידת ה"הכנסת אורחים" המיוחדת שלו, נבעה מכח מעלת ה"לב טוב" שלו, בה נתייחד עד למאד.

וכבר היו שגורים על לשונו דברי התנא באבות (פ"ב מ"ט), ששאל רבן יוחנן בן זכאי את תלמידיו "איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם? וכל אחד מן התלמידים נקט באיזו מידה טובה - עין טובה, חבר טוב, שכן טוב וכו', עד שנענה רבי אלעזר בן ערך ואמר **לב טוב**, וקילסו רבן יוחנן בן זכאי, משום "שבכלל דבריו - דבריכם".

והיה רבינו מזכיר תמיד את פירושו של רבינו יונה למשנה זו, שיש לו לאדם להדבק במידה אחת, להיות שלם בה, וכשיאחוז בה יהא נקל לו להשיג מתוכה את שאר המידות. ולזה, בא רבי אלעזר ואמר שראוי להשתלם במידת "לב טוב" -

"כי האדם שמדה כזאת שוכנת בקרבו, טוב הוא גם לחביריו ולשכניו ולכל העולם. גם מדת הנדיבות יש לו, כי אם הגוף והלב מתנדב לבני אדם לחפוץ בכל חפצם ולעשות רצונם, כל שכן שיתנדב להם בממונו, וכל מדה טובה תשכון באדם כזה".

היסוד הגדול הזה, שהיה שנון בפי רבינו, היה בעצם יסוד שיעור קומתו של רבינו בשלימות מידותיו.

כי הוא, שגדל וספג לתוך תמצית נפשו את ה"גדולה שימושה יותר מלימודה", מה"לב טוב" וה"עין טובה" של אביו רבי אברהם נח זצ"ל - שלעת חליו התבטא עליו הסבא מסלובודקא ש"אם כלל ישראל זכה ללב יהודי, הרי הוא חולה", כי הוא אשר דרך עבודתו היתה שכל דבר שאדם רואה ולומד צריך להביאו לידי מעשה, בחינת "גדול תלמוד שמביא לידי מעשה", הוא גם חינך את עצמו כל ימיו לפתח את ה"לב טוב" שלו, לשכללו ולפארו תמיד, עד שנקבעו בליבו רגשות עמוקים של רחמים, של חמלה, של הטבה, של נדיבות, אשר מכחן השפיע אך טוב וחסד לכל סביבותיו.

תשלומין לארוחת הערב

אם הדברים אמורים כלפי כלל הנהגתו המיוחדת עם הבריות, אשר נבעה מתוך ה"לב טוב" שלו, הרי באופן מיוחד באה שלימות מעלת ה"לב טוב" שלו לידי ביטוי של ממש, בהנהגתו עם האורחים הרבים שהיה מכניס אל תוך ביתו, כשהוא מקיים בנפשו את מה שהביא הסבא קדישא מראדין בספרו "אהבת חסד" (ח"ג פ"ב), בבארו "גודל מצות הכנסת אורחים":

"כתבו הספרים הקדושים כשיבואו אורחים לביתו, יקבלם בסבר פנים יפות וישים מיד לפניהם לאכול, כי אולי העני רעב ומתבייש לשאול ויתן להם בפנים צהובות וכו'".

כך ממש נהג רבינו בקיום מצוה זו, כאשר בחכמתו, בפשטותו ובענוותנותו, השכיל להעניק לאורחים תחושה של חבֵרות, עד שהיו אוכלים בשמחת לב ובמצב רוח מרומם, את אשר ערך לפניהם.

וכך מעיד בו תלמידו הרב פוגל שליט"א:

יום אחד, עם סיומו של סדר שני, קרא לי רבינו שאלך איתו לעורך דין מסויים בשכונת רחביה. רבינו היה עסוק אז בהשתדלות לעזרתו של פלוני וסבר שכיון שאני מוכר אצל אותו עורך דין, תועיל הופעתי בפניו לטפל כראוי בענינו של פלוני.

יצאנו, איפוא, מבנין הישיבה והלכנו רגלית לשכונת רחביה, כשכל הדרך חשתי כיצד כל כולו אחוז שלהבת קודש של "עוסק במצוה", תוך שהוא נושא תפילה לקונו

שיצליח דרכו לסייע בענין. ואמנם, בסייעתא דשמיא עלה הדבר בהצלחה והפגישה אצל עורך הדין הניבה פירות, כפי הנדרש.

עוד אנחנו צועדים חזרה לישיבה, והנה פונה אלי רבינו לפתע ואומר:

"הרי לקחתי אותך על חשבון ארוחת ערב. אם כן תבוא אצלי לאכול".

כמובן - מספר הרב פוגל שליט"א - סירבתי לבקשתו ואמרתי לו שאין לי צורך בזה וכי אסתדר באיזו צורה שהיא, אבל הוא עמד איתן על דעתו.

משעליתי לביתו ערך לפני שלחן והגיש לי סעודה שלימה, כשהרבנית תחי' נרתמת לעזרתו, לקיים מצות הכנסת אורחים בשלימות, בכל לב ונפש.

ההרגשה הנפלאה שהוענקה לי אותה שעה על שולחנו של רבינו, והטעם הטוב שחשתי אז, נשארו רשומים בלבי עד היום - מעיד התלמיד בעצמו, כשהוא "חי" את החויה הנרגשת.

ומה נעים - מסיים התלמיד - להמליץ על הנהגתו עם אורחיו את מאמר חז"ל (סנהדרין קג, ב): "גדולה לגימה שמקרבת את הרחוקים". ואם ברחוקים הדברים אמורים, על אחת כמה וכמה שהלגימה על שולחנו, השביחה את קירבת הקרובים...

משכיל אל דל

אך לא רק בני הישיבה, זכו להקרא אל שולחנו ולהתקבל בביתו בפנים צהובות. אף קשי יום או גלמודים, נאספו אל תוך ביתו, כשהוא דואג למענם וטורח עבורם, למען יחושו בנוח ובנועם.

וכך מספרת בתו של רבינו:

בתקופה מסויימת, כאשר למדתי בסמינר, רבתה הצפיפות בכתות. עקב זאת, התקיימו הלימודים במשמרות. כיתתי למדה במשמרת אחר הצהרים, ועל ידי כן נתגלגל לידי ללמוד פרק חדש במעשיו המופלאים של אבא זכרונו לברכה, שלא היה מוכר לי עד הנה.

פעמים רבות, היה אבא חוזר מתפילת שחרית בלווית אדם נוסף, שהוזמן על ידו לארוחת בקר. עיניו הנבונות, היו קולטות כל "פנים חדשות", שראה בישיבה או בדרך

מהישיבה הביתה, וכאשר ראה אדם **שאולי** אפשר לעזור לו, מיד היה מציע לו לבא עמו, לסעוד על שולחנו. בפיקחותו, כי רבה, אף היה משכיל אל דל, להזמין כל אחד מכגון אלו, בצורה שירגיש בה נעים.

יש, שיודע היה בהם שמסרבים הם לבא, להם היה אומר בנוסח -

"אולי אתה מוכן לכבד אותי בארוחת בקר".

ואחרים, שהכיר בהם שרוצים הם לבא, אלא שחשים אי נעימות להטריחו, להם היה אומר:

"הלא בתי לא לומדת בבקר, בואו ותראו שאני לא עושה כלום. הכל היא עושה".

כך או כך, היו תמיד אורחים - למיניהם - מסיבים לבסוף סביב לשולחנו...

מארח תלמיד חכם בתוך ביתו

ומה גדלה שמחתו של רבינו כאשר זכה לארח תלמיד חכם בתוך ביתו ולקיים כפשוטו וכצורתו מאמרם ז"ל במסכתא ברכות (י, ב):

"כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו מקריב תמידין".

בהזדמנות מסויימת, זכה רבינו לארח בין כתלי ביתו את הגאון רבי רפאל ברוך טולידאנו זצ"ל, מלפנים אב"ד מקנאס שבגולת מרוקו, כשהוא ומלוויו גם לנים לינת לילה במעונו של רבינו.

רבינו עקב ב"מורא" אחר הנהגתו ואף מצא בה דבר חידוש הלכה למעשה, שבשעת ברכת המזון, הסיר מעל השלחן לא רק את הסכין אלא אף את כל הכלים העשויים ברזל או מתכת.

את ברכתו והודאתו על האירוח המופלא בבית רבינו, הביע רבי ברוך זצ"ל באגרת ששיגר אליו לאחר ימים אחדים, כשהוא מציין את הכבוד הגדול שהעניק לו רבינו ואת ההכנה הגדולה שטרח למענו ולכל הבאים עמו, כשהכל נעשה מתוך שמחה גדולה.

"אשריך - מברך רבי ברוך את רבינו - שזכית לקיים מצוה גדולה שהיא ירושה לנו מאברהם אבינו ע"ה, שאדם אוכל פירותיה בעוה"ז והקרן לעוה"ב". יה"ר שכמו שזכית לקיים המצוה הזאת, כך תזכה אתה ובניך לקיים כל מצוות האמורות בתורה ויזכו בניך לתורה ולמצוות ולמעשים טובים... ותהיו כולכם שמחים באורך ימים ובריאות ושנות חיים ושלום אמן".

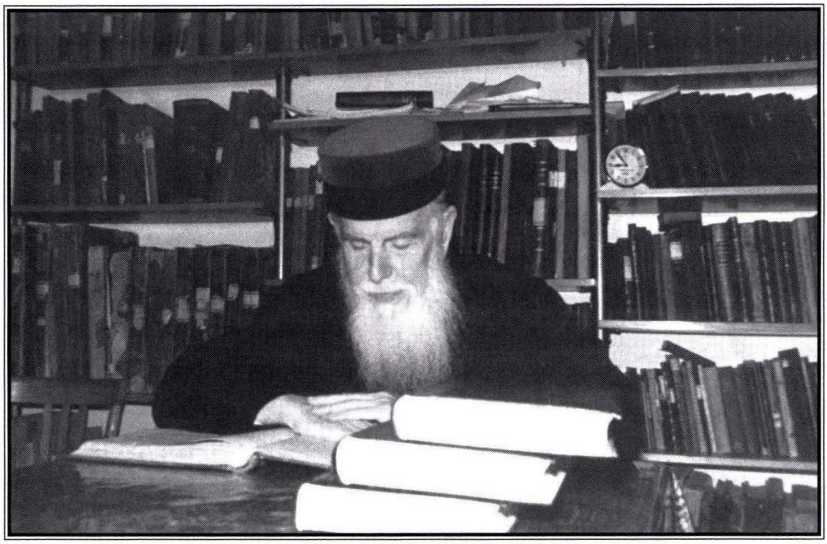

▲ רבי רפאל ברוך טולידנו

▶ צילום אגרת ברכה ששלח הרב טולידנו לרבינו

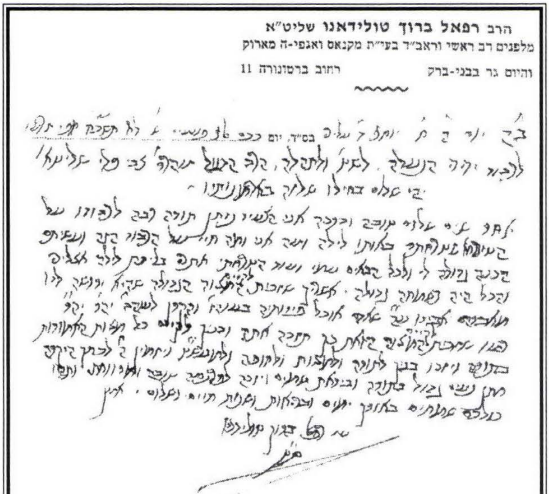
הרב **רפאל ברוך טולידאנו** שליט"א
מלפנים רב ראשי וראב"ד בע"ת מקנאס ואגפי-ה מארוק
והיום גר בבני-ברק רחוב ברסזנורה 11

האורחים על שלחן השבת

כה נהג בימות החול לארח אורחים בביתו, וביותר הקפיד על כך ביום שבת קדש. תמיד היה מזמין אורחים לסעוד על שולחן השבת שלו, כשהוא עומד עליהם לזרזם לענג את השבת בכל המאכלים הערבים, אשר הרבנית תחי' היתה טורחת ומכינה לכבוד השבת.

בין האורחים שהוזמנו אל סעודות השבת, נמנו תמיד תלמידים מן הישיבה, שרבינו ראה צורך להזמינם מכל מיני טעמים שהיו עמו.

בשנים מאוחרות יותר, היו מוזמנים לשלחן השבת שלו, באופן קבוע, שנים מתלמידי הישיבה, כשהוא מבקש בכך גם להדר בקיום מצות "זימון", לקיים בנפשו "גדלו לד' אתי ונרוממה שמו יחדיו" כמבואר בברכות (מה, א) - ש"**הוא דרך אזהרה והתראה להתעורר לברכה מתוך כוונה**", כלשון המאירי שם.

ובכך, גם זכה רבינו לאכילת פירותיה של מצות הכנסת אורחים, בעולם הזה...

מי שטרח בערב שבת - בכפליים

כל העשיה המבורכת הזו של הכנסת אורחים, תלויה היתה - כאמור - בצווארה של הרבנית תחי', אשר עיניה היו "טובות" ו"יפות" באורחים, והיא היא שעמדה לימינו בטירחתה הרבה, למען מצוה רבה זו - "שאין לך מצוה גדולה הימנה", כלשון המאירי בשבת (קכז, א). מה גם, לכבוד אורחים של שבת, אשר מחמתם התירו חכמים "עובדין דחול" וטירחא בשבת, כמפורש בשבת (ריש מפנין).

לימים, לאחר שלקה רבינו בליבו ונאסרה עליו אכילת תבשילים משומנים, הבינה הרבנית תחי' כדבר פשוט, שעליה להכין שני סירי חמין, הנקרא טשאָלנט בלע"ז, אחד - ללא שומן עבור רבינו, ואחד - עם שומן עבור הבחורים שסעדו על שולחנם.

וכך מדי ערב שבת היתה טורחת בכפליים בהכנת החמין, לכבוד עונג שבת של רבינו ולכבוד עונג שבת של התלמידים.

לאחר שבועות אחדים, עלה בידי הבחורים לשכנע את הרבנית שהטשאלנט ללא השומן, יערב גם לחיכם ושוב אין צורך לטרוח טירחה כפולה. רק אז, נחה דעתה של הרבנית, לוותר על מנהגה החדש והיא שבה לבשל רק סיר אחד...

תלמיד החפץ חיים על שולחנו

משך שנים ארוכות היה מתארח בבית רבינו בסעודת שחרית של שבת, תלמיד חכם יקר, רבי שמואל מרדכי כץ זצ״ל, מתלמידי הישיבה הקדושה דראדין.

רבי שמואל כץ מברך על הכוס בחתונת בנו של רבינו ר׳ שלמה. לשמאלו רבי מנדל זקאס, החתן, רבינו.

רבי שמואל מרדכי, שנותר בערוב ימיו גלמוד, היה סועד באורח קבע בלילות שבת קדש על שולחנו של מרן הגרי״ש אלישיב שליט״א ובשבת שחרית על שולחנו של רבינו. משך כל סעודת השבת, היה רבי שמואל מרדכי יושב כשספר פתוח לפניו ולומד בהתמדה, ואך מדי פעם היה מעלה איזו קושיא בפני המסובים, או איזה חידוש בדבר הלכה שנתחדש בליל שבת על שולחנו של עמוד ההוראה מרן הגריש״א שליט״א.

פעמים, שהיה רבי שמואל מרדכי גם מעלה זכרונות ממעשיהם ומתורתם של אדירי התורה מדור העבר, אשר זכה להכירם וליהנות מאורם, כמו מרן החפץ חיים זצ״ל וכמו הגאון רבי יחיאל מיכל רבינוביץ זצ״ל בעל ״אפיקי ים״ ועוד גדולי התורה אשר האירו את עיני ישראל באור תורתם ויראתם.

וכאשר אירע שנבצר מרבי שמואל מרדכי להגיע בגופו אל בית רבינו לסעודת השבת, היה רבינו שולח את מאכלי השבת לביתו.

רבי יוסף שלום אלישיב במשא ומתן של הלכות כתובה עם רבי שלמה קרליץ

ורבינו, טרח למענו של אותו תלמיד חכם לא רק באכילה ושתיה, אלא אף בכל צרכיו, וכשנזקק רבי שמואל מרדכי לעבור דירה, נתן רבינו את עיניו ואת לבו לסייע בידו, כשהוא שולח אליו את בנו רבי נח שליט"א שיעמוד לעזרתו.

מצווה ועושה, העביר רבי נח שליט"א את חפציו של רבי שמואל מרדכי בעגלת משאות, כשהוא מסיע אותה הלוך ושוב, עד שהעביר את כל מטלטליו. משסיים את מלאכתו, חיבקו רבי שמואל מרדכי באהבה והודה לו במאד על החסד אשר גמל עמו בגופו.

גם בשנותיו האחרונות של רבי שמואל מרדכי, כאשר עבר להתגורר במושב זקנים ברעננה, היה רבינו שם עינו עליו להשתדל בכל עיניו, כשמפרק לפרק היה גם שולח את בנו שליט"א שיבקרנו באכסנייתו.

ורבי שמואל מרדכי לא היה סיפור יחיד. כל פעם שהגיעה לאזני רבינו, שמועה על מי שהוא בודד או גלמוד, היה רבינו משתדל בחום לבו, לעשותו "מנוי" על אוכלי שולחנו, ועל ידי כן נתגלגלו הדברים שנטל רבינו על עצמו לטפל בכל ענייניו ולדאוג לכל צרכיו.

ואף על פי שסיפורו של רבי שמואל מרדכי ושל כל אותם כיוצא בו, לא היה סיפור יחיד, מכל מקום כל אחד מכל אותם נצרכים, חש כ"בן יחיד" אצל רבינו, כאשר נתן את כל ליבו לרווחתם, במידת האפשר.

עתה כאתי

והיו גם זוג עולים מרוסיה, אשר במשך תקופה ממושכת היו אורחים קבועים בסעודת שחרית של שבת במעונו של רבינו, כשהוא דואג לכבדם כראוי, כמידתו המופלאה להוקיר ולכבד את הבריות, באשר הם.

למענם של אותו זוג, מעולי ברית המועצות, שינה רבינו גם את סדר יומו ביום שבת קדש. וכך היה מעשה, כפי שסיפר חתנו של רבינו, רבי אליעזר ספראי שליט"א:

לאחר נשואי, הייתי מגיע לבית מורי חמי שבתות הרבה. דרכו היתה להקפיד שלא לקדש בשבת שחרית על טעימת מזונות, אלא לקדש קידוש במקום סעודה של פת, כשהוא אוחז במידתם של "אנשי מעשה" המבוארת בביאור הלכה (סי' רמט ד"ה מותר) - "שמחמירין לעצמן במקום דאפשר כדעת המגן אברהם, ותיכף אחר הקידוש נוטלין לידים ומברכין על הפת ואוכלין הכל בתוך הסעודה".

בחתונת רבי אליעזר ספראי. מימין לשמאל: רבי מאיר חדש, רבי יחזקאל סרנא, החתן, רבי משה חברוני, רבינו עומד.

משום כך, היו סועדים - על פי רוב - את סעודת השבת בבית רבינו, מיד אחר תפילת מוסף, עד שנפל דבר ונשתנו הסדרים, וזמן סעודת השבת נקבע לשעה אחת עשרה ומחצה.

וכל כך למה? -

מפני שאותו זוג עולי רוסיה, שהיו קבועים על שולחנו, היו רגילים להופיע רק בשעה זו, ובכל שבת כאשר היו נכנסים אל הבית, היו נעמדים ושואלים - האם לא הגענו מדי מאוחר, ורבינו היה עונה לעומתם, בנעימות ובפיקחות:

"**הערשט געקומען!**" - עכשיו הגענו!

בסיבה זו, נשתנה זמן הסעודה ונקבע לשעה אחת עשרה וחצי, כשרבינו ממשיך בהקפדתו שלא לקדש על אכילת מיני תרגימא.

ברם, על בני ביתו לא הקפיד רבינו שינהגו בחומרא זו. בני המשפחה היו מקדשים לבד, אחר התפילה, בעוד שרבינו לעצמו מחמיר בדבר. הן זוהי המידה של אותם "**אנשי מעשה**" - כלשון המשנה ברורה - "**שמחמירין לעצמן**".

וכך מדי שבת בשבתו, היה ממתין מלקדש עד סמוך לשעת הצהרים, עת היו האורחים מגיעים, למען ירגישו עצמם בנוח, כאילו עתה באו כולם.

הנהגתו המופלאה הזו של רבינו - מסיים הרב ספראי - להעניק לאורחים הרגשה נעימה, נהפכה למושג במשפחה, עד שכאשר בביתי מגיע מאן דהוא מאוחר, מגיבים הכל בהלצה -

"**הערשט געקומען!**"

אתה האורח שלנו עם כל הילדים

מלבד האורחים הקבועים הללו, ומלבד בני הישיבה שהיו מאוכלי שולחנו של רבינו, היו מפעם לפעם מסיבים לשולחנו אורחים מזדמנים. ויש שהיו גם שכנים נקראים לסעוד בביתו, משום שבעלת הבית שהתה בבית חולים. במקרה שכזה, זכו השכנים לאכול מתבשיליה של הרבנית גם בימות החול, כעדותו האישית של אחד מהם:

"כאשר היתה אשתי יולדת, והיתה הבשורה מגיעה לאזנה של הרבנית תחי', היתה מיד מופיעה בפתח ביתנו ובפשטות טבעית היתה אומרת קצרות:

"באתי לבשל!"

וכדרכם של צדיקים, היתה אמירה מועטה זו, מקפלת בתוכה עשיה רבה...

וכאשר היתה אשתי שוהה בבית החולים גם בשבת קודש, היתה שוב אמירה מועטה יוצאת מליבה של הרבנית תחי', אבל בהחלטיות נחרצת:

"אתה האורח שלנו עם כל הילדים!"

המשפט הנחרץ הזה, שהיה חוזר על עצמו פעם בפעם, כאשר היתה אשתי שוהה בשבת בבית החולים, לא הותיר אחריו אפשרות סירוב בשום צד שהוא.

אבל לא זו בלבד. כדי שאשתי לא תשהה לבדה בבית החולים כל יום השבת, הלכה הרבנית תחי' רגלית לבקרה בבית החולים, חרף זקנותה, כאשר כבר כמעט מלאו לה שמונים שנה.

- - - החסד שאפף את רבינו ואת תבדלחט"א הרבנית תחי', לא הניח מקום פנוי שיד חסדם לא נגעה שמה. ואף גם כאשר הגיעה הרבנית תחי' לגבורות, אזרה כגבור חלציה והפליאה לעשות "גבורה שבחסד"...

משמח את הכלים השבורים של הקב"ה

כך היה ביתו של רבינו משמש תמיד מעון ל"הכנסת אורחים", בשבתות כמו בימות החול, כאשר כל עבודת קודש זו נעשית בפנים מאירות ובלב שופע, מתוך אהבה גלויה לבריותיו של מקום.

ויותר מהמה, הקפיד רבינו לעשות את ביתו אכסניה לאורחים בימים טובים, בהם נתחייב כל אדם באופן מיוחד, למלא סיפוקם של הנזקקים, העניים ומרי נפש לשמחם בשמחת הרגל, במאכל ובמשתה כראוי.

כמה תאמה מידתו לדברי רש"י בפרשת ראה, אשר היה מזכיר תמיד בדרשותיו שהיה נושא סמוך לרגלים:

"ושמחת בחגך אתה בנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך, ארבעה שלי - הלוי והגר והיתום והאלמנה, כנגד ארבעה שלך - בנך ובתך ועבדך ואמתך. אם אתה משמח את שלי, אני משמח את שלך".

ומה נורא היה החזיון, שעה שהיה רבינו מעלה בפני הקהל את דבריו הנוקבים של הרמב"ם בהלכות יום טוב (פ"ו ה"ח), בגודל החיוב להאכיל את העניים ומרי הנפש ביום טוב, כשהוא מסיים שם שכל אותם שאינם אוחזים במידה זו, שמחתם נעשית ל"קלון" -

"ועל אלו נאמר זבחיהם כלחם אונים להם כל אוכליו יטמאו, כי לחמם לנפשם. ושמחה כזו קלון היא להם שנאמר וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם".

כ"נאה דורש ונאה מקיים", הקפיד עד מאד שיהיו אורחים מסיבים סביב לשולחנו ברגלים ובמועדים. ולא אורחים מבני המשפחה בלבד, אלא אורחים מכלל ה"ארבעה" של קודשא בריך הוא, שהיו נקראים בלשונו של רבינו:

"הכלים השבורים של הקדוש ברוך הוא".

אל תשכח להשיג לי אורחים ליום טוב

ברם, הוא לא הסתפק בהכרזת "כל דכפין ייתי ויכול", עת יושבו ל"שלחן הסדר", אלא היה טורח בעצמו מבעוד מועד למצוא את העניים ואת מרי הנפש, למען יהא סיפק בידו לקיים בהידור את מצות היום, שאם אינו עושה כן, הרי השמחה שלו "קלון היא" לו, כלשון הרמב"ם.

בשנים מאוחרות יותר, כאשר החיפוש אחר העניים והנצרכים, היה קשה עליו מבחינה פיזית, היה רבינו מתחנן בפני אחד מבניו שליט"א או בפני שכניו שיחי', שיעשו עמו חסד וישיגו עבורו אורחים מן ה"זן" המיוחד הזה של "הכלים השבורים של הקב"ה".

ובערוב ימיו של רבינו, כאשר ממש נבצר ממנו לצאת ולבוא, היה חרד על קיומה של מצוה רבה זו, עוד זמן רב קודם הרגל, כפי שמעיד בו שכנו היקר הרב יצחק בר חיים שליט"א, שכבר בחמשה עשר בשבט, הזכירו רבינו:

"אל תשכח להשיג לי אורחים ליום טוב!"

- - - הוא לא הסתפק בחיפוש אחר מרי נפש "מבעוד יום", גם לא "מראש חדש", אף לא "שלשים יום קודם החג", אלא חדשיים ימים קודם הפסח, כבר היתה דעתו נתונה לקיומה המהודר של "כל דכפין, ייתי ויכול"...

אל תדאג מה יהיה בליל הסדר

ויש שכבר בימי החנוכה נתן דעתו על הזמנת "כל דכפין" לליל הסדר. אבל לא רק משום שביקש להיות ודאי שיוכל לקיים מצות החג כראוי, אלא היה בזה טעם נוסף. הוא ביקש כך, להסיר מעל המוזמן את טרדת המחשבה, היכן יתארח בליל הסדר, כמו שמעיד בו תלמיד הישיבה הרב הגאון רבי זליג קנטור שליט"א, אשר הוריו התגוררו בחוץ לארץ ובית רבינו שימש לו ממש כ"בית שני":

היתה לי הזכות בימי בחרותי בישיבה, להתארח אצל רבינו בחגים. שנה אחת, בימי חנוכה, בא להזמינני לליל הסדר, כשהוא קורא אלי בקריאה של חיבה:

"שלא תדאג במשך החורף מה יהיה בליל הסדר, אז תדע שאתה מוזמן אלי".

עד כדי כך היו רגשותיו עמוקים, להבין את המתרחש בחגוי ליבו של זולתו, ולהסיר מעליו את מה שעלול להעיק עליו. הוא השכיל להכיר, כי הדאגה היכן יתארח בליל הסדר, עלולה להעכיר את צלילות מנוחת הנפש של תלמיד צעיר ולהפריעו מלהעמיק בעמקי הסוגיות, כראוי לו. כי על כן, דביקותו המופלאה של רבינו במצות הכנסת אורחים, נעשתה מתוך הבחינה המיוחדת של הרגשת "העני עמך" - "הסתכל בעצמך כאילו אתה עני", בה הצטיין רבינו למאד בהנהגתו המופלאה במצות הצדקה, כמתואר בפרק הקודם. וכמו בצדקות כך בהכנסת אורחים, הוא פשוט הרגיש את צרכי זולתו. הוא ידע לליבו של זולתו ועל כן דאג להסיר מעליו את דאגותיו.

כאשר יתן איש לבניו ולאנשי ביתו

משהבין לליבו של זולתו, השתדל בכל ליבו להעניק לאורח תחושה של "בן בית". הוא לא הסתפק רק למלא את צרכיו של האורח במאכל ובמשתה, ופעמים רבות גם בלינה, אלא ממש היה טורח שהאורח ירגיש "כמו בבית", כשהלבביות והחמימות כמו זורמים ממעייניו, שופעים שפע של אהבה.

הן כך היא צורתה השלימה של "הכנסת אורחים", כמו שיסד התנא באבות (פ"א מ"ג)

"יהי ביתך פתוח לרווחה ויהיו עניים בני ביתך".

ומפרש רבינו יונה:

"שימצאו בביתו הרווחה בני אדם הצריכין", אבל לא זו בלבד, אלא **"שיהיו העניים רגילין לביתו ויעמדו שם בלא בושת פנים, בהראותו להם פנים של שמחה ולתתו להם רשות בכל אשר לו, כאשר יתן איש לבניו ולאנשי ביתו".**

וכבר שח רבינו בהזדמנות מסויימת, כי הסבא מסלובודקא שאל פעם את אביו רבי אברהם נח זצ"ל:

"מה תעשה כאשר תשוב לביתך מדרך רחוקה ובאותו רגע יתדפק עני על דלת הבית, איך תתייחס אליו, האם תכניסנו בכבוד או שמא תתן לו משהו, כדי שילך מעליך?"

"דע נא - הפטיר הסבא - **שבמשנה נאמר ויהיו עניים בני ביתך. עליך להתייחס אל העני ממש כאלו בן ביתך"...**

כזו היתה הרגשת האורחים במעונו של רבינו. הם חשו בקירבתו כמו "בן" הסמוך על שלחן אביו, כפי שסח תלמידו הרב אריה טומבק שליט"א:

בימי בחרותי הייתי מתארח בחגים בבית רבינו באופן קבוע, כשרבינו ותבדלחט"א הרבנית תחי', מעניקים לי את ההרגשה של "בן בית" ממש. עד כדי כך השתדלו לטעת

בפדיון הבן אצל הרב טומבק בנו של רבינו, רבי שמואל משתתף כבן בית

בי הרגשה נפלאה זו, עד שלאחר נישואי, הגיע רבינו עם הרבנית תחי' לביקור חג בביתי, כדרך הורים המבקרים אצל ילדיהם.

אבל לא רק בני הישיבה חשו כבני בית, אלא אף אורחים אחרים היו מלאים הרגשה זו. כך, כאשר התארחו בביתו בליל הסדר תלמידי ישיבות ל"בעלי תשובה", היתה דעתו וליבו נתונים להעניק להם הרגשה נעימה "כאשר יתן איש לבניו ולאנשי ביתו", כשהוא מוסיף לדאוג לסדר עבורם מקום אכילה לכל ימי חול המועד.

גם אני מרוסלאנד...

גם כאשר נתארחו במעונו עולים ממדינות חבר העמים, נתן את דעתו, את ה"גאונות" שלו בחסד, להעניק להם הרגשה נעימה ונוחה, כבני משפחה, כשלשם כך אף היה משנה לשונו ומדבר עמהם בשפתם ובלשונם -

"**הלא גם אני מרוסלאנד**" - היה מסביר את עצמו, תוך הבעת מעמד "שוה בשוה" אליהם.

וכאשר בשנות זקנותו, לא היה בחילו ליתן לכל אורח הרגשה של "בן בית", היה מזמין את נכדו שיבוא ויתארח אצלו, כדי לשמח את לב האורחים.

רבינו עם נכדו בצהלת פנים

"**אני אין בכחי כבר לשמח** - התבטא בפניו - **תבא אתה, שהנך יודע לעשות אוירה טובה ושמחה לאורחים**".

הנהגתו זו, הזכירה לתלמידים את הנהגתו בקודש של רבי ישראל סאלנט'ר זצ"ל, המתוארת בידי בנו רבי יצחק זצ"ל

ב"תבונה" (תש"א, חוברת ז), שכשהיה מזדמן לו אורח, היה עוזב את כל עניניו החשובים ביותר ומתמסר בכל הוויתו ועם כל חשבונותיו הידועים כדי לגרום לאורח נחת רוח, כשהוא מכוון הנהגתו עם כל אורח לפי תכונת נפשו, ומהנהו כיאות לו, לפי מה שירד לדעתו של האורח, במה ניחא לה טפי.

על דרך זו צעד רבינו, כשהוא משתדל להעניק לכל אורח את מה שראוי לו, ועוד יתר על כן - ליתן לו תחושת קירבה של "בן בית".

להרגיש את העניים כבנים

נטיב לירד לעומקה של אותה הרגשה נעלית, של הענקת תחושת "בן בית" לאורח, אם נעמוד על הדברים הנוקבים שהשמיע רבינו בדרשה שנשא בפרוס חג הפסח, עת ביקש לזרז את הקהל, לדאוג כראוי לצרכי הפסח עבור העניים.

בדבריו, שגילו את אשר עם נפשו פנימה, עמד רבינו על המתבאר בדברי הרמב"ם בהלכות יום טוב (פ"ו ה"ח), שהחיוב לשמח את לב העניים ביום טוב במאכל ובמשתה, הוא תנאי בעצם קיום מצות שמחת הרגל.

"**הרמב"ם** - פתח רבינו ואמר - **נוקט דברים נוראים בגודל החיוב להאכיל לעניים בימי החג, כלשונו שם: 'וכשהוא אוכל ושותה, חייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האומללים, אבל מי שנועל דלתות חצרו ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ומרי נפש, אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו'".**

"**ולכאורה** - עמד רבינו והקשה - **הניחא אם היה הרמב"ם פוסק שמי שאינו מאכיל את היתומים והעניים, לא קיים מצות צדקה, אבל מהיכי תיתי לומר שלא קיים מצות שמחת הרגל, אלא התעסק בשמחת כריסו?"**

"**אלא** - המשיך רבינו וביאר - **משל לאדם שמשיא את בנו, ובאותה עת היה אחד מבניו האחרים, מוטל חולה על מיטתו בבית החולים. הלא ודאי אין שמחתו שלימה".**

וכאן עמד רבינו ותבע את הציבור:

"**אם כן, אדם ששמח ביום טוב עם בני ביתו, ובחוץ ישנם עניים ומרי נפש והוא אינו משמחם, הרי צריך הוא לחוש שהשמחה שלו אינה שלימה, שהרי**

חלק מן הבנים אינם משתתפים בשמחה. אם אף על פי כן הוא שמח, אין זו שמחת הרגל, שמחת מצוה, אלא שמחת כריסו".

והיו השומעים מפטירים כנגדו:

אכן, פשט שכזה יכול לומר רק מי שכך מרגיש, שהעניים גם הם בנים, גם הם בני בית, גם הם חלק מן המשפחה...

פורה פרח לחבירו - לו ולדורותיו

רבים מן המנחמים בשבעת ימי אבלו של רבינו, העלו על נס, את גדולת מעלת "הכנסת אורחים" שלו, כשבפי כל אחד סיפורו האישי, כיצד התענג על האירוח המופלא, באהל החסד של רבינו.

מכתב שכתב אחד מהבחורים שהיו
מאוכלי שלחנו של רבינו
. . . . .
וההורים

כראתירת
בנכם אוהבכם בלו"נ

יהיו" וכו'.

נחת ושאתה עד מאה ועשרים ויקויים בכם הפסוק "עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים
רציתי רק לשלוח בשמי ובשם הורי, מראקא ליובא, יתן ד' בריאות, ברכה והצלחה
אני מקדר במקום שהיה להאריך ורואכם הסליחה.
על לאורך כל הימים בעצה ותושיה בנפש וגוף כדרכם של ישראל קדושים.
לא, לא משכח ולאת לעולמים, את מאור הפנים, החיבה, החום והאהבה שהרבתם
תורה, שמת ויו"ט ובמנה מרוצה של אהבת את (כפשוטו) לעמה.
אומה על האחת, תבלין אחד הוכנס בכל המאכלים, תבלין של אהבת תורה, כמוך
שלא לכיתי בעוונתי, להסב על שולחן השמת בביתכם.
טראת הערב של מאכלי השמת לא נאוך עד שתה אפי לאחרות שלה עיזן ועיזנים
חפציים שמומת ר' טהורה, יר"ש, אהבת המקום, האמת וישראל.
אין ספק שיסודות ביתי שאני עומד שהקים בעהי"ת בקרוב שאומים ברוכם מביתכם
מהלכותיכם ומהנהגותיכם כפי שאנו, הב' בשלפי ישראל, לכיתי לראות ולשמוע מלא
עזיין לא קיבלנו מהאקראיה מילה שתבטל את כל רחשי ליבנו ואשר ע"כ אנו
הלשלים שהמשתא במילה הכ"כ נדושה "תודה רבה".
הנאן הולך ואולל ואני עומד עסיים בשעטו"א את שהותי ביהמ"ק ואת השנתיים
שכהם לכיתי להסתופף בצל הבית הלזול והקדוש הלה.
עין ספק שיסודות ביתי שאני עומד שהקים בעהי"ת בקרוב שאומים ברוכם מביתכם
מהלכותיכם ומהנהגותיכם כפי שאנו, הב' בשלפי ישראל, לכיתי לראות ולשמוע מלא
חפציים שמומת ר' טהורה, יר"ש, אהבת המקום, האמת וישראל.
טראת הערב של מאכלי השמת לא נאוך עד שתה אפי לאחרות שלה עיזן ועיזנים
שלא לכיתי בעוונתי, להסב על שולחן השמת בביתכם.
אומה על האחת, תבלין אחד הוכנס בכל המאכלים, תבלין של אהבת תורה, כמוך
תורה, שמת ויו"ט ובמנה מרוצה של אהבת את (כפשוטו) לעמה.
לא, לא משכח ולאת לעולמים, את מאור הפנים, החיבה, החום והאהבה שהרבתם
על לאורך כל הימים בעצה ותושיה בנפש וגוף כדרכם של ישראל קדושים.
אני מקדר במקום שהיה להאריך ורואכם הסליחה.
רציתי רק לשלוח בשמי ובשם הורי, מראקא ליובא, יתן ד' בריאות, ברכה והצלחה
נחת ושאתה עד מאה ועשרים ויקויים בכם הפסוק "עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים
יהיו" וכו'.

כראתירת
בנכם אוהבכם בלו"נ

מכתב שכתב אחד מהבחורים שהיו
מאוכלי שלחנו של רבינו
. . . . .
וההורים

בס"ד
ערב ולרבנית בלני שיחיו אמ"ו
ליום הם כלי המיטלו שלנו לתודות לכם על כל אשר עשיתם למעננו
עזיין לא קיבלנו מהאקראיה מילה שתבטל את כל רחשי ליבנו ואשר ע"כ אנו
נלשלים שהמשתא במילה הכ"כ נדושה "תודה רבה".
הנאן הולך ואולל ואני עומד עסיים בשעטו"א את שהותי ביהמ"ק ואת השנתיים
שכהם לכיתי להסתופף בצל הבית הלזול והקדוש הלה.

אבל ביניהם גם היו כמה וכמה, שסיפרו בהתרגשות עד לדמעות, שזו לא היתה הכנסת אורחים של ימים אחדים בלבד, אלא הכנסת אורחים שפעלה לדורות.

אחד מהם, היה הרב יוחנן סטפן שליט"א, מתלמידי הישיבה, אשר גולל את סיפורו הוא:

כנער צעיר עזבתי את ביתי שבארצות הברית ובאתי לבדי לארץ, תוך קשיים מרובים, כאשר לא זו בלבד שלא נסתייעתי כלל מהבית, אלא כל עלייתי לארץ נעשתה חרף התנגדותם של ההורים.

הגעתי ארצה, בתקופת "בין הזמנים", כאשר רוב מנין דבני הישיבה שהו מחוץ לכתלי הישיבה. אותם ימים חליתי ונפלתי למשכב, ורבינו שהבחין בי הכניסני לביתו וסידר עבורי מיטה ופינה פרטית, כשהוא מטפל בי משך שבוע ימים, כאשר יטפל אב בבנו אהובו.

זה היה ה"שלום עליכם" שלי עם רבינו, עם הישיבה.

מכאן ואילך, זכיתי משך שנות לימודי בישיבה להתארח רבות בבית רבינו, ובפרט בימי חג ומועד, כשהוא מעניק לי תמיד תחושה ביתית נעימה.

כל אירוח ואירוח, לו זכיתי במעונו - סיים התלמיד את סיפורו בדמעות של אמת - נשאר חקוק וטבוע בלבי, אבל אותו שבוע ראשון לשהותי בארץ, בו העניק לי רבינו את מלוא העידוד והתמיכה, נסכו בי את החיזוק הגדול. להשאר בארץ, בישיבה, בעולמה של תורה.

ברוך ד' - סיים התלמיד בהתרגשות את סיפור חייו - הקמתי משפחה, גם הקמתי מוסדות תורה בחוץ לארץ, והכל נזקף לזכותו של רבינו, אשר הכניסני לביתו באותו שבוע. לולא זאת, הייתי חוזר מיד לאמריקה ולא היה יוצא ממני כלום!

צא ולמד מה כחה של "הכנסת אורחים". שבוע ימים של "פותח פתח לחבירו", הצמיח דורות של תורה!

כי על כן, ה"הכנסת אורחים" של רבינו, נעשתה עם כל ה"לשמה" עם כל הנשמה, עם כל הלב, מתוך הרגשה נאמנה לליבו של האורח והענקת תחושה נעימה של בן בית.

ומה גם כאשר היה האורח תלמיד הישיבה, או-אז היה מתמסר אליו באופן מיוחד למאד, כשמעיניו קולחים שפע של אבהות על ראש התלמיד. וביותר - כאשר היה

התלמיד בבחינת "גר" בארץ, כמה הפליא לעשות עמו, כשהוא מרעיף על ראשו ים של אהבה, כדי להסיר מעליו את תחושת ה"גירות", את הרגשי ה"זרות", וכדי להקל מעליו את משא ההתאקלמות בארץ לא לו...

ללמוד מאבינו הזקן איך להתנהג עם האורחים

כזה היה ביתו של רבינו, בית של "הכנסת אורחים" בכל מהותו, בכל ה"חפצא" שלו, כשרבינו, רב בעל הבית ותבדלחט"א הרבנית תחי', אוחזים בכל תעצומות נפשם ובכל טוהר לבם במידתו של אברהם אבינו ע"ה, אשר לימד דעת את בניו אחריו לגמול טוב וחסד עם העוברים ושבים, לאוספם ולהכניסם אל תוך הבית, להאכילם להשקותם וללוותם.

וכבר היה מרן החפץ חיים זצ"ל עומד על פליאה גדולה בפרשת החסד של אברהם אבינו:

"הנה ראה ראינו שהתורה הרחיבה לספר בענין הכנסת אורחים של אברהם אבינו, איך היתה בכל פרטיה, מה שלא מצינו כן בכל חלקי התורה שקיים אברהם אבינו, שסיפרה רק בדרך כלל שקיים כל התורה וכו', ואילו הכנסת אורחים שהיא גם כן בכלל מצות והלכת בדרכיו, שהוא לגמול חסד ולהטיב לזולתו, ביארה התורה בהרחבה".

ומכאן, מסיק החפץ חיים ואומר:

"שמע מינה שכונת התורה, להורות לנו ללמוד מאבינו הזקן איך להתנהג עם האורחים". (אהבת חסד ח"ג, פ"ב).

ובאהל החסד של רבינו, אכן נתגלתה מידה זו בכל עוזה, כאן השכילו "להתנהג עם האורחים" כראוי להם. כאן ראו הכל איך מפליאים לעשות חסד עם בריותיו של מקום.

האוהב את שכניו

והיה שם עוד משהו באהל החסד של רבינו. בהנהגה מופלאה זו של שפעת אהבה וחסד עם האורחים הרבים אשר באו מקרוב ומרחוק, אחז רבינו גם ביחס לשכניו הקרובים אל ביתו. הן בימי מגוריו ברחוב מלכי ישראל, הן בשבתו בשכונת גאולה הירושלמית והן בשנות מגוריו ב"גבעת מרדכי", תמיד תמיד חש יחסי קירבה אל השכנים, כשהוא מקיים בנפשו "טוב שכן קרוב".

כזה היה היחס, ללא שום חייץ, בין שהיו בעלי השקפה כזו או כזו, בין שהיו בעלי אורח חיים כזה או כזה, כולן היו שוים לטובה להתנהג כלפיהם ביחסי שכינות מופלאים, במידת "שכן טוב", כדרישת התנא באבות (פ"ב מ"ט): "איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם? - ר' יוסי אומר שכן טוב", וכביאור רבינו יונה שם:

"שכן טוב - שיהא בעצמו שכן טוב אל כל שכניו".

כך ממש היתה הנהגתו של רבינו כלפי שכניו, כשהוא מבטא נאמנה את דברי הברייתא ביבמות (סב, ב), כפי שפירשם והטעימם רבו ואלופו הגאון רבי אייזיק שר זצ"ל, ראש ישיבת סלבודקא:

"תנו רבנן האוהב את שכניו והמקרב את קרוביו וכו', עליו הכתוב אומר אז תקרא וד' יענה תשוע ויאמר הנני". ומפרש רש"י: "אז תקרא - לעיל מיניה כתיב כי תראה ערום וכיסיתו ומבשרך לא תתעלם, היינו אוהב את שכניו שהן כקרוביו וכו".

"מבואר בזה - היה רבי אייזיק זצ"ל אומר - **דבפסוק 'מבשרך לא תתעלם', נכללו גם השכנים כמו הקרובים, ולימדך הכתוב שצריך להשתדל באהבתם. והרי הדבר ברור שאין האהבה הזו מתקיימת על ידי מחשבות בעלמא, אלא צריך לקיימה בעשיה ממש ולשקוד על צרכיהם ולדאוג לטובתם כדרך שאדם מתעסק בצרכיו הפרטיים".**

והיתה כל ההנהגה היקרה הזו עם השכנים, על מגוון דעותיהם, שזורה כחוט השני בעשיה המופלאה שלו עם האורחים, על כל גווניהם, כשזו גם זו עולים בקנה אחד עם כלל העשיה של רבינו למענם של הבריות - עם הזהירות בכבוד הבריות, עם הארת פנים לזולת, עם ה"נושא בעול חבירו", עם רבוי הצדקות לרווחתם של הנזקקים והנצרכים.

ובזאת, זכה רבינו שנתקיים בו מאמרם ז״ל במסכתא דרך ארץ (פ״ב):

״הרחמנים ומאכילי רעבים ומשקי צמאים ומלבישי ערומים ומחלקי צדקות, עליהם הכתוב אומר ׳אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו׳״.

פרק י"ז

למען חולי עמו ישראל

על משמרתו - באישון לילה

שתים אחר חצות הלילה.

רוחות ירושלמיות לילית, השמיעו איוושות קלות בחללה של עיר. היקום כולו נם את שנתו. גם רבינו, עלה מכבר על יצועו, מכשיר את גופו לעבודת ד' של יום המחר.

אבל, גם בתוך שינתו, קשוב היה רבינו לכל רחש. דרוך היה, כחייל על משמרתו. שמא מאן דהוא מתלמידי הישיבה, זקוק יהיה לדבר מה באישון לילה. שהרי, דעתו היתה נתונה על התלמידים כל משך עשרים וארבע שעות היממה, תוך ביטול עצמי מוחלט, כפי שהיה נוהג תדיר לומר:

"אני שמש של הישיבה".

וה"שמשות" הזו שהקיפה את כל עצמותו, ה"שמשות" הזו שנעשתה מתוך אהבה גלויה לכל יחיד ויחיד מבני הישיבה, מצאה אותו גם בשעות הקטנות של הלילה. והיא גם שהקפיצה אותו ממיטתו בחצי הלילה, תיכף בשמעו את הנקישות הקלות על דלת ביתו.

התלמידים, שניצבו מבוהלים על מפתן הבית, סיפרו על אחד מבני הישיבה, שהובהל לבית החולים "הדסה" (כשסכנת חיים נשקפת לחייו) עקב התבקעות התוספתן הדלוק, או כפי שנקרא בפי הבריות: התפוצצות אַפנדיציט דלקתי.

רבינו, שהכיר את הסכנה הכרוכה בדבר, כשזיהום עלול להתפזר בכל חלל הבטן, וידע כי הצורך לנתח אינו סובל כל דיחוי, נכנס מיד כדרכו, אל תוך עובי הקורה ולאחר

מחשבה קצרה הסיק, שהטוב ביותר להזעיק על אתר את פרופסור רבינוביץ, שיבוא לבצע בעצמו את הניתוח.

פיקוח נפש דוחה אי-נעימות

אבל, כיצד מצליחים באישון לילה, להבהיל את הפרופסור לבית החולים, באופן שלא תתעורר חמתו על העזה נוראה שכזו?

רבינו אימץ את מוחו ולאחר מחשבה גמר אומר שהדרך הנכונה היא, לפנות אל הפרופסור המומחה, באמצעות רב בית החולים, הרב יעקב רקובסקי שליט"א. אומר ועושה, התקשר רבינו אל בית הרב רקובסקי והפציר בו שיעיר את הפרופסור וידאג שיגיע בדחיפות לנתח את הבחור, הנתון בסכנת חיים.

לאחר דקות ספורות, כבר קיבל רבינו מענה חוזר מהרב רקובסקי, כי הפרופסור ניאות לבצע מיד את הניתוח.

וכאן לא תמה מסירותו של רבינו. שבע רצון מהסכמתו של הפרופסור, נסע תיכף רבינו אל בית החולים, לקדם את פני הפרופסור בבואו שמה.

משהגיע פרופסור רבינוביץ אל שערי בית החולים, כבר המתין לו רבינו, כשהוא מקבל את פניו ולוחץ את ידיו "**עם חציצה**" - כלשונו של רבינו, אשר השכיל לדעת נפש הרופאים ובשעת הצורך היה משלשל בהסתר אל תוך פיסת ידם, סכומי כסף הגונים.

- - - בחסדי ד', עבר הניתוח בהצלחה מלאה, ולא ארכו הימים והתלמיד שב אל ספסלי הישיבה, בריא ושלם. ואז, היה הבחור מתקשר טלפונית אל רבינו, מדי שנה בשנה בערב ראש השנה, להודות לו על חייו, אשר ניצלו בזכות תושייתו ועוז רוחו...

כך, חרף מזגו העדין והרך של רבינו, ידע להתלבש ב"עזות דקדושה", כאשר נדרש לפעול לטובת חולה שנפל למשכב, ולבבו הבין שרק עם ה"לבוש" הזה ניתן לעשות, להציל חיי אדם. גם אז נעשה הדבר בשיקול-דעת, לאחר מחשבה ובדיקה כי אכן ה"עזות" תשמש כלי לתקוני ולא לעוותי. כל שיקול זר של אי-נעימות, של "מה יאמרו", לא עמד בפניו כלל, כאשר נגעו הדברים לסיוע אפשרי לחולים, כשהוא מנמק את שיטתו:

"הלא חילול שבת, הותר בשביל צרכי חולה, ואיך נמנע מחמת אי-נעימות וכדומה, לעשות מה שצריך?"

האהבה לתלמידים שהניעה את מפעל החסד הגדול

המאורע הזה, שהתרחש בשתיים לפנות בקר, לא היה מאורע חד פעמי. מסירותו המופלאה והשתדלותו המירבית עבור חולי עמך בית ישראל, היוו פרק מיוחד ומרכזי בפרשת גדולת רבינו, כאשר מדי יום ביומו הקדיש מזמנו היקר, להתעסק ולפעול בכל לבבו, בכל נפשו ובכל מאודו, למענם של החולים, במידה מופלגת ביותר, אשר הפליאה כל רואה, כיצד אדם יחידי נוטל על שכמו משא כה כבד של טיפול מקיף בחולי ישראל, דבר יום ביומו, מבלי מגבלות של שעות, מעבר לתחומים של יום ולילה.

רבים וטובים, אשר נסתייעו על ידו, היו משתוממים אל מול המחזה. המה ראו כן תמהו, מה ראה רבינו על ככה ומה הגיעו לעמוד ולשרת כ"עסקן" נאמן, הפועל ללא ליאות למען "נתיניו"?

אבל יודעי דבר ידעו את הסוד.

הכל החל כאשר פעמים רבות נדרש רבינו לדאוג לבני הישיבה, שנזקקו לטיפול רפואי. כאן היה טמון הסוד, כאן הונח היסוד. האהבה הגדולה שרחש רבינו לתלמידי הישיבה והמסירות הנפלאה שליוותה את דאגתו לכל יחיד מבני הישיבה, הם הם שהניעו את המפעל הגדול הזה, גולת כותרת מפעלי חסדיו של רבינו.

כי על כן, בראש דרכי חינוכו, ניצבה ההשקפה הטהורה, אשר יסדו חז"ל בספרי (פרשת ואתחנן):

"ושננתם לבניך - אלו התלמידים, שהתלמידים קרויים בנים, שנאמר ויצאו בני הנביאים".

הוא חש ממש שהתלמידים הינם "בנים" שלו. עד שמתוך תחושה כנה זו, מתוך השקפת אמת זו, התייחס אליהם כאב רחום הדואג לבנו אהובו, כשאהבתו הגלויה אליהם תואמת לדברי הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה (פ"ה הי"ב), אשר היו מורגלים על לשונו:

"הרב, צריך לכבד את תלמידיו ולקרבן וכו', וצריך אדם להזהר בתלמידיו ולאוהבן, שהם הבנים המהנין בעולם הזה ולעולם הבא".

רבינו בזקנותו עם התלמידים כבנים בביתו, יושב ראשון משמאל רבי נחמן טוקר

וכבר היה מעשה שכ"זקן המשגיחים" כובד פעם לשאת מדברותיו ב"כנס משגיחים". אבל הוא לא דיבר - כנהוג בכנסים אלו - על עצות ותחבולות למלחמה בירידת הדורות, אלא האריך שעה ארוכה סביב דברי הרמב"ם הללו, עד שכל השומעים יצאו בהתפעלות מדבריו הנלבבים, אשר בקעו מלבו האוהב.

האהבה הנאמנה הזו, היא היא - שכאמור - הביאה אותו להתעסק באופן אישי בבני הישיבה שנזקקו לטיפול רפואי, כאשר בהיותו דואג שיוענק להם הטיפול הטוב ביותר, היה מתלווה אליהם בזמן הטיפול, אם במרפאות או בבית החולים, עד שמחמת נסיבות אלו יצר קשרים עם טובי הרופאים.

ומתוך טוב לבו ודרגתו הגבוהה ב"אהבת חסד", ניצל רבינו את הקשרים ההדוקים שלו עם הרופאים, להיות לאחיעזר ולאחיסמך לכל מי שנקלע בדרכו, לרחוק כלקרוב.

עולם חסד יבנה

"מפעל החסד" של רבינו, שהחל בסיוע לבני הישיבה, הגדיל תושיה עם מאות מאות יהודים, שמצאו על ידו מזור ומרפא, עד שהיה זה "עולם" של חסד. לפיכך, אף כי הרבה מאורחותיו בעבודת ד' ומדרכי הליכותיו בקודש, השתדל רבינו כל ימיו להצניע ולהעלים, גם מהמקורבים אליו ביותר, ועלתה בידו לגלות טפח ולכסות אלפיים, אמנם, דומה, שבכל הנוגע לפרשה גדולה זו של עזרתו לחולים, לא עלתה בידו. שכן, בדבר זה, הצטברו מאות רבות של עדויות, ולא עדי שמיעה, אף לא עדי ראיה, אלא הודאות של "בעלי דבר", בחינת "מבשרי אחזה".

ואכן, בשבעת ימי אבלו של רבינו, קלחו בשטף מפי המוני המנחמים, סיפורי המופת אודות עולם החסד שלו עם חולי ישראל. עד שהיה הדבר בגדר פלא ממש, שכמעט כל פעם שהועלה על הפרק הנושא הגדול הזה, על אתר נשמע מי מבין המנחמים שפתח פיו ואמר "בדידי הוה עובדא", כשהוא מגולל את סיפורו האישי, איך נעזר על ידי רבינו.

והיו העובדות נאמרים מפי בעליהם מתוך התרגשות מיוחדת, עד לדמעות, כשהכל חשים בעליל כיצד אותו יחס אישי, יחס חם, יחס לבבי, נחרט בלבם של ה"מקבלים", עמוק עמוק, עד שגם כחלוף עשרות שנים מן המעשה, עדיין היה רישומו ניכר עליהם.

כך נרקמו ב"מפעל החסד" הפרטי שלו, מאות ספורים של הצלת חיים, של עזרה ותמיכה בשעות קשות - אם בחלק המעשי ואם בהיבט הנפשי. ולמרות עיסוקו במגוון מקרים, אף חמורים ביותר, התייחס לכל בעיה, ולו הקטנה ביותר, במלוא תשומת הלב והרצינות, כשעיסוקו בפרטים קטנים כגדולים, העיד על התייחסות שלו לאדם ולא למקרה, עד שהיה הדבר בנפשו לסייע לכל יחיד, במה שמטריד אותו ולהשתדל בכל כוחו להסיר מעליו את המועקה.

"עשרות המתנדבים" - שלא היו ולא נבראו

ברם, גם אם סברנו שבפרשה גדולה זו, לא הצליח רבינו להצניע את מעשיו ככל שביכולתו, מכל מקום בעיני מי שלא הכירו מקרוב, באזני מי שרק **שמע** אודות

פעולות החסד שלו, התקבלו הדברים, כי אמנם מדובר בארגון שבראשו עומד רבינו, אבל הוא נעזר בצוות שלם של מתנדבים וסייעים העומד לרשותו ולשרותו.

- - - תמונה מעוותת, אשר עמדה לו לרבינו להשאר "נסתר" בבחינה מסויימת...

כך אמנם, התקבלה פעילות החסד שלו בעיני ההמון הרחוק, עד שבמסגרת כתבה אשר תיארה את תולדותיו של רבינו, שפורסמה לאחר פטירתו באחד מכתבי העת, צוין ש"היו לו עשרות מתנדבים שעזרו לו בענין פעילותו עם החולים"...

אכן, באופן טבעי, כך הצטיירו הדברים בלב מי אשר שָׁמַע פעולות החסד הכבירות של רבינו עם החולים, הגיעו לאזניו. פשוט היה לו, שמערך כה מורכב ומסובך של כה הרבה פרטים חשובים, מוכרח להתבצע על ידי כמה בני אדם, לפחות.

אבל לא כך היה אצל רבינו. כל הפעילות הענפה הזו עם החולים ובני משפחותיהם, על כל היקפה, אירגן, יזם ועשה בעצמו, מבלי שום סיוע ועזרה מאיש. רק הוא בגפו, ללא אגודה, ללא ארגון גג, ללא עמותה, ללא משרדים, בלא מזכירים, בלא פעילים, בלא מתנדבים, מבלי רכב צמוד, מבלי נהג מלווה, מבלי משמשים, בלי אנשי קשר, בלי מכשיר קשר כזה או אחר, בלי מערכת טלפונית, ובשנים הראשונות להתעסקותו בקודש - גם בלי מכשיר טלפון פרטי, כאשר לצורך שימוש בטלפון, היה נאלץ לפנות אל שכניו הטובים בבנין מגוריו...

לב פתוח כאולם

הדברים עלולים להשמע כתלושים מן המציאות ובלתי נתפסים במושגים של ימינו, אבל האמת מדברת בעד עצמה. כך היה. אחד היה האיש, אחד, אבל מיוחד. ליבו הרחב פתוח היה כאולם, לקלוט את צרכיהם של מאות בני אדם, ואפילו של אלפי בני אדם, כשהוא נושא באמונה - על ליבו הרחום - את חוליים ומשאם של כל אותם המוני ישראל, שנסתייעו על ידו, למן הרגע הראשון כשנתוודע לצרתם ועד הרגע האחרון, כאשר שבו לעמוד על רגליהם ולהסתדר בכוחות עצמם.

כזאת היתה דרכו, גם אם ארע שנדרש להתעסק ברפואתו של פלוני במשך שנים ארוכות למאד, כשקצה הישועה לא נראה באופק. עמידתו הנאמנה לימין החולה והיותו משמש לו כ"מלווה צמוד" בכל מה שנצרך - מבלי שהתבקש - עמדו לחולה להמשיך ולהחזיק מעמד עד סיומה הטוב של פרשת סבלו.

כדי לעמוד על עומקה של עבודת ד' זו, אשר ללא ספק היה רבינו בה מן היחידים בדורו, ננסה לתאר תחילה מה היה בעצם כלול במושגי הסיוע והעזרה, העידוד והתמיכה של רבינו, בחלק זה של גמילות חסד עם חולי ישראל, אשר היה בה קיום מופלא וביטוי מירבי של המצוה הגדולה "אחרי ד' אלקיכם תלכו", כפי שפירשוה חכמים במסכת סוטה (יד, א):

"להלך אחר מדותיו של הקב"ה, הקב"ה ביקר חולים, אף אתה בקר חולים".

יעמדו איפוא לנגד עינינו, הנהגותיו של רבינו בפרשה מופלאה זו, למען נוכל גם אנו לגעת בקצה המטה של העשיה הגדולה הזו, בחינת "כזה ראה וקדש".

בסבר פנים מעודדות ומרגיעות

ראשית עבודתו בעזרתו לחולים, היתה קבלת החולה בסבר פנים יפות ומאירות, מעודדות ומרגיעות, עד שדי היה בזה כדי ליטול אחד מששים בחליו... ולא היה משנה כלל ועיקר במי המדובר. גם כאשר היה זה אדם שרבינו לא הכירו מעולם ולא שמע את שמעו ושמו עד אותו רגע, עם כל זאת חש החולה שהוא יושב מול ידידו הותיק והנאמן ביותר, הנוטל על שכמו - באופן טבעי וכדבר המובן מאליו - את משא הסיוע והדאגה לכל צרכיו, על כל המסתעף מכך.

ואף גם כאשר הנזקק או החולה, לא היה אלא אחד מן הפשוטים שבפשוטי "עמך", זכה האיש במחיצתו של רבינו לחוש שותף נאמן לצרתו, המביע בהארת פנים ובלבביות מופלגת את נכונותו לסייעו בכל מידת האפשר.

הנהגה מופלאה זו שגילה רבינו כלפי החולה תיכף בפגישת ההכרות איתו, היתה ביטוי מוחשי למידת "נושא בעול עם חבירו", בה נתייחד למאד, כשהוא מביע בצורה מופלגת את הרגשי השתתפותו בצערו ודאגתו של הזולת, באשר הוא.

מחר נפגש וניסע יחד לדוקטור

אבל, עיקר נשיאת העול, באה לידי ביטוי בעולם המעשה של העזרה לחולים, כשראשית לכל דבר היה קביעת תור אצל הרופא המתאים, כאשר רבינו אינו נותן מנוח לעצמו עד שעלתה בידו - מתוך נסיונו העשיר - למצוא את הרופא המומחה והמתאים ביותר לבעיה המדוברת.

והדבר לא נשלם בהזמנת תור. בדרך כלל, נדרש ממנו לעמוד ולזרז את התור ולקובעו בתאריך היותר מוקדם, ככל האפשר. כאן היה על רבינו להפעיל את קשריו עם פלוני ועם אלמוני, כדי להעמידם על דחיפות הענין ולהשיג באמצעותם תור בתאריך הקרוב ביותר.

וגם כאן לא תמה הנשיאה בעול עם החולה. רבינו, בליבו הרחב, נטה לקלוט את אשר עם לבבו של החולה, כיצד במר ליבו מנסה הוא לדמיין לעצמו איך הוא מגיע לבדו אל הדוקטור או הפרופסור, ואיך הוא פותח דבריו בפניו. אבל לא. רבינו לא נתן להרהורים שכאלו למצוא מקום בלב החולה, כאשר תיכף היה קוטע את השתיקה ששררה בחדר ואת ההרהורים הנוגים שהסתתרו מאחורי השתיקה, תוך שהוא מודיע נחרצות לאיש שיחו:

"מחר אנחנו נפגשים וניסע יחד לבית החולים, אל הדוקטור..."

ואכן, חרף היותו מייקר כל רגע מחייו, חרף עבודת הקודש שלו בהנהלתה הרוחנית של הישיבה, היה מקדיש את זמנו, ומלווה את החולה לבית החולים, כשהם נוסעים יחדיו באוטובוס ציבורי...

ואף שם, בין כתלי בית החולים, המשיך רבינו להיות "נושא בעול" עם החולה, כשהוא מציג אותו בפני הרופא המטפל, תוך שהיה נותן לרופא להבין שהיהודי המדובר הינו לפחות משהו כמו אח שלו, שזקוק לטיפול הכי טוב בזמן הכי קצר.

לאחר עריכת הכרות בין הצדדים, היה יוצא וממתין בחוץ, עד שהרופא היה מסיים את בדיקת החולה, ואז היה שוב יושב עם הרופא לשמוע מפיו מה מסקנותיו ומה התכניות לעתיד.

והיה אם נקבע צורך לערוך ניתוח, היה על אתר נושא על כתיפו את הטיפול בנושא, כשהוא דואג לקצר את ההמתנה עד מועד הניתוח, ובעיקר - להשיג את המומחה הגדול באותו תחום, שיבצע בעצמו את הניתוח.

בתושיה ובתפלה - מאחורי דלתי חדר הניתוחים

ובהגיע מועד הניתוח, היה רבינו חוזר ומגיע אל בית החולים וניצב יחד עם בני המשפחה מעבר לדלת חדר הניתוחים, כשפיו אינו פוסק מלעודד ומלהרגיע, ומלהשרות אוירת נוחם, שמחה וחיזוק, ככל הנדרש.

בהבחנתו המעמיקה לצרכי זולתו, היה שם את עיניו על כל אחד ואחד מן הקרובים, להלך כנגד רוחו, כשאת האחד היה שולח מדי פעם "לטעום משהו" ואת השני - לשתות לצמאו, את זה - לשאוף קצת אויר בחוץ ואת זה - "לנוח קמעה", כאשר כנגד כולם היה מטעים בהסבר כל כך "פשוט" ומשכנע:

"הלא אני בין כה וכה נמצא כאן, אז אתם יכולים בינתיים ללכת..."

בד בבד עם הדאגה המעשית להשקטת רוחם של בני המשפחה, ועם הגשת התמיכה הרגשית והעזרה הנפשית בשעת הניתוח, היה רבינו נאזר בגבורה ומתעצם בתפילה, כשליבו נשפך כמים באמירת פרקי תהלים בהתרגשות הלב המופלאה, שהתאפיין בה רבינו, כידוע לכל יודעיו ומכיריו.

ואמנם, עצם עמידתו בתפילה למען רפואתו של החולה, היה בה משום מעשה של נשיאה בעול, שכן התפילה על החולה הינה תנאי בעצם קיום מצות ביקור חולים, כמו שכבר הורה אביר הרועים הרמב"ן ב"תורת האדם":

"המבקר את החולה ולא ביקש עליו רחמים, לא קיים המצוה".

ורבינו, אשר נתן את כל עצמו לשאת בעול החולה, לא החסיר תנאי גדול זה.

כאשר נסתיים הניתוח, ובני המשפחה היו מזדרזים - מתוך מתח עצום - לשמוע מפי המנתח מה ואיך וכמה ולמה, היה זה רבינו אשר השכיל להוציא מפי הרופאים מה שנדרש, כדי להרגיע את רוחם של בני המשפחה.

השתדלות מקיפה במימון הניתוח

ולא זו בלבד.

עיניו וליבו של רבינו, היו נתונים גם לצד הממונות, אשר נדרשו לעריכת הניתוח. נושא התשלום, אשר הוסיף מועקה על מועקת בני המשפחה, כנוסף על עצם החולי, גם הוא לא נשכח מדעתו, במכלול חלקי עבודת קודש זו של "נושא בעול עם חבירו", המיוחדת לו עם חולי ישראל.

וכבר היה מרן החפץ חיים זצ"ל, עומד ומתריע, על החיוב המיוחד להתעסק ברפואתם של העניים, אשר היא נוגעת ממש לפיקוח נפש:

"ובעוונותינו הרבים העולם מקילין במצוה זו של ביקור חולים, ובפרט אם החולה הוא עני ולא ידעתי טעמם וכו', הלא בודאי החיוב הוא אפילו בעשיר

וכל שכן בעני, דכשעני חולה וכו' יוכל להיות שיהיה דבר זה נוגע לו לפיקוח נפש ממש, כי על פי הרוב אין לאיש כזה מזון הראוי לו לפי מחלתו וגם אין לו שום עצה איך לכלכל מחלתו, כי במה לקרות רופא פעמים שאין לו, ואין לו במה לקנות סמי הרפואות וכו'" (אהבת חסד ח"ג פ"ג).

ליבו של רבינו געש רעש בתוכו, לראות בעָנְיים של אותם חולים מחוסרי אמצעים. צלילי האמת שבדברי הכהן הגדול מראדין, שהתנגנו אל תוככי נשמתו הטהורה של רבינו, ניתבו את אורחותיו והפעילו את גופו ונפשו לעשות למען רפואתם של דלי האפשרויות.

משום כך, כאשר היה מדובר בחולה אשר "התברך" בחוסר אמצעים, הרי עוד בטרם עריכת הניתוח, היה רבינו מודיע לבני משפחתו שהענין הכספי מסודר על הצד היותר טוב -

"הנושא הכספי לא נוגע לכם, אני כבר מטפל בזה".

ומאחורי הקלעים, נטל רבינו בעצמו את התשלום על שכמו, והיה מתרוצץ ימים ולילות כדי להשיג את סכומי הענק שנדרשו, גם כאשר מדובר היה באלפי דולרים...

ואמנם, גם כאשר מדובר היה בחולה שמצאה ידו כדי פרנסתו, גם אז היה נעמד לימינו לסייע לו במימון הניתוח, כשתוך כדי העברת המנותח לחדרו, כבר היה רבינו יורד למשרדי בית החולים ומתחיל לשאת ולתת בדבר סידור הנחה...

כולם שווים לטובה

כך שקד רבינו על תקנת חולי ישראל, כאשר כל שפע הפעילות הענפה והאדירה הזו, נעשית בידי יחיד, האמון על חסד, כשהוא עומד ומשמש למאות רבות ואולי גם אלפי בני אדם, כשבכללם - יהודים שלא הכירם מעולם.

אחד מני אותם רבים, שכל היכרותו עם רבינו היתה בעסק זה של סיוע לרפואתו, ראה צורך לנפשו לשגר מכתב תנחומין לבני משפחת רבינו, בו תיאר קצרות את היקף פעילותו של רבינו עם חולי ישראל:

אהה ! - פותח הכותב - אביכם נספד שלא כהלכה ! ראיתי בעיתון, שכתבו עליו שהיה עוזר לחולים מבני הישיבה ומשפחותיהם, ורציתי לומר שאין זה נכון ומדוייק כלל, אלא היה עוזר לכל יהודי שהוא, למרות שלא ידעו והכירו מעולם.

ואני עצמי - כותב הלה - לא הכרתי אותו מעודי, אבל כשנזקקתי לעבור ניתוח בביה"ח הדסה וקבעו לי תור לעוד כשלושה חודשים, שמעתי שהרב פאלי יכול לזרז את התור ופניתי אליו, ומיד בפעם הראשונה קיבל אותי בחיבה יתירה, כידיד ותיק. ואכן, זירז לי את התור ונסע איתי יחד באוטובוס לבית החולים ושהה שם בעניני שעות רבות במשך אותו יום. ולא מדובר היה בסתם יום של חול, אלא בערב ראש חדש אלול, שנקל לשער עד כמה היה טרוד ביום זה, הן מחמת עיצומו של יום והן מתוקף תפקידו בישיבה, ובכל זאת עשה בשבילי את הכל, למרות שלא הכירני כלל!

כאן חתם הכותב את שמו, אבל חתימתו לא הועילה מאומה לבני המשפחה, לזהותו כמישהו מוכר. לאיש מבני הבית, לא היה מושג כלשהו מי האיש...

אבל, האיש הלזה, לא היה יחידי. כמוהו היו רבים, שאינם מוכרים, שאינם ידועים ושלא יוודעו אי-פעם. כל ישראל היו שוים לטובה בעיני רבינו, לטרוח למענם בכל תעצומות נפשו. בין היה זה איש אשר גדול שמו, בין היה האיש מפשוטי "עמך" ובין היה זה עלום שם. כולם היו שוים לטובה בעיניו. לכולם דאג וטרח, בשקידה נאמנת, למען החלמתם.[1]

---

[1] לפנינו תיאור מוחשי, שהעלה בכתב אחד מתלמידי רבינו, המבטא את מכלול העשיה של רבינו עם החולים, לפי מונחי עידן זמננו, כשהדברים נשמעים מעבר לקו בנוסח שכזה:

לפגישת היכרות עם החולה, נא להקיש 1 (הרב פאלי), לקביעת תור אצל הרופא, נא להקיש 2 (הרב פאלי). לזירוז התור, נא להקיש 3 (הרב פאלי). לליווי צמוד לבית חולים ולפגישה עם הרופא, נא להקיש 4 (הרב פאלי). לסידור וזירוז תור לניתוח, נא להקיש 5 (הרב פאלי). לתמיכה רגשית ועזרה נפשית בשעת הניתוח, נא להקיש 6 (הרב פאלי). לטיפול בכל הנוגע לאחר הניתוח, נא להקיש 7 (הרב פאלי). לסידור הנחה על תשלום הביקור והניתוח, נא להקיש 8 (הרב פאלי). לעזרה כספית, נא להקיש 9 (הרב פאלי). לתלמיד חכם שיתפלל להצלחת הניתוח לפניו ולאחריו, נא להקיש 0 (הרב פאלי)... עד כמה שהדבר נשמע משעשע - מוסיף התלמיד - אבל דומה, שבזו הדרך ישתכנע הקורא בן דורנו, דור המקשים והמזכירות האלקטרוניות, שאכן כל שפע הפעילות הענפה והאדירה הזו נעשתה על ידי יהודי אחד ויחיד. ולא נשכח - מסיים הלה את תיאורו - שהדבר לא נעשה עם יחידים ולא עם עשרות אלא עם מאות רבות ואולי גם אלפים של בני אדם!

כראגה נאמנה כשל "סבא"

ושוב מעשה.

לאחר הסתלקותו של רבינו, הזדמן לאחת מנכדותיו לשהות בחדר המתנה אצל רופא עינים. כשהגיעה תורה והמזכירה קראה את שמה - פאלי, פנתה אליה אחת הממתינות שישבה סמוך לה ושאלה אותה: איזה פאלי? האם אתם קשורים לרב פאלי מחברון?

משנענתה האשה בחיוב, החלה לגולל את סיפורה האישי:

לפני ארבעים שנה, הוצרכתי לעבור ניתוח קשה. הפנו אותי לרב פאלי שיסייע לי בענין, החל מקביעת תור ועד לסיום התהליך. פנינו אליו והוא אכן סידר את הכל על הצד היותר טוב, כשבכלל זה גם נושא התשלום.

אבל העיקר - המשיכה אותה אשה לספר בהתפעלות - לאחר הניתוח הוצרכתי להתאשפז כעשרה ימים ומדי יום ביומו היה הרב פאלי טורח למעני ומגיע לחדרי, כשהוא מתעניין בשלומי ומייעץ כיצד לנהוג בענין האכילה וכו'.

רבינו עם נכדו ר' מנדל פאלי

הרגשתי מאד שלא בנוח, על היותו טורח בכבודו ובעצמו למעני וניסיתי לומר לו שאין בכך צורך, אבל ללא הועיל. הוא המשיך להגיע לבית החולים דבר יום ביומו ולעקוב אחר מהלך ההחלמה.

הנשים שהיו מאושפזות איתי בחדר, היו נפעמות לנוכח המסירות הנפלאה הזו, כשהן סבורות בודאות שאותו רב בעל צורה, אינו אלא "הסבא שלי", עד שיום אחד עם צאתו מן החדר החלו להתעניין על אודות "הסבא" המסור...

הן לא העלו כלל על דעתן שיתכן חסד מופלא שכזה, ללא רקע של קירבת משפחה, או אפילו ללא שום היכרות מוקדמת...

כך באה לידי ביטוי מוחשי, הוראת חז"ל בסוגיא ד"ביקור חולים" (נדרים לט, ב), כשהמונח ביקור חולים בדבריהם ז"ל, משמעותו עיסוק בכל צרכיהם:

"ביקור חולים אין לה שעור, אפילו גדול אצל קטן" - "שלא יאמר לא אבקר אלא גדול כמוני" (רש"י).

רבינו בביקור חולה בביה"ח הדסה

ושפתי כהן, מרן החפץ חיים, ישמרו דעת, לאלפנו בינה בכוונת דבריהם ז"ל:

"קטן במעלתו אצל זה, ואינו לפי כבודו של המבקר לילך אצלו, ואפילו הכי צריך למיזל גביה" (אהבת חסד ח"ג פ"ג).

כזאת ממש נהג רבינו עם חולי ישראל. גם אדם "קטן" מצא אצלו לב פתוח ואוזן כרויה, תוך שהוא מחיש צעדיו לפעול ולעשות למענו, בלא שום סייג, ללא שום גבול.

יחסי אימון ואהדה עם טובי הרופאים

מסכת חסד זו של טיפולו בחולים, השתרעה על פני עשרות שנות חייו, כאשר יומם ולילה עמד רבינו הכן למענם, כשהוא מוסר את כל ישותו, כוחו ואונו, ליבו ונפשו, ואף גם ממונו, עבור סיועו לזולת בעת חליו ומכאובו.

במהלך עשרות השנים, בהן התעסק רבינו בעניני הרפואה, נרקמו בינו לבין גדולי הרופאים בארץ - בכלל ורופאי בית החולים "הדסה" - בפרט, יחסים של אימון ואהדה, כשהוא מסתייע בפקחותו המיוחדת - אשר חונן בה מן השמים - לצורך טווית קשרים הדוקים עמהם, על כל הנימים הדקים והעדינים שבעבותות.

בחוש המיוחד לו, השכיל רבינו לדבר עם כל רופא בשפה הראויה לו ונהג עמו בכבוד הראוי למעמדו. כך גם ידע להעניק לכל אחד מאנשי צוות בית החולים - אחים, אחיות, פקידות, את היחס הראוי להם, כשהוא "רוכש" את לבם במתנות מותאמות לכל אחד באשר הוא. פעמים שביקש להטעים להם את הנאת החיך באמצעות מיני שוקלדות טעימים ופעמים שההנה את חושי הריח והראיה שלהם בזר פרחים ריחניים...

צוותי משרדי בית החולים, למיניהם, זכו אף הם ליחסי כבוד מצידו, כשהוא בונה עמהם קשרי ידידות, שעמדו לו בסיועו לחולים, כמו הוצאת מסמכים חשובים מתחת ידם לעת הצורך, זירוז תורים וסידור הנחות למעוטי אמצעיים.

ככה, בחכמה יתירה, יצר קשרים עם כל צוותי בית החולים, למקטן ועד גדול, עד שנעשה ל"בן בית" במסדרונות בית החולים "הדסה", כשהוא מנצל את קשריו ההדוקים למען רווחתם והחלמתם של חולי עמו ישראל.

כי שם ד' נקרא עליך

כך זכה רבינו שנתקיימה בו בחינת הברכה האמורה בתורה "וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו ממך", כאשר גדולי הרופאים, גם הבכירים ביותר, התייחסו אליו ביראת כבוד, בהערכה ובהערצה, כשהם ממלאים בנאמנות אחר בקשותיו ופועלים - למענו - במידה שלא הוכרה עד הנה בעולם הרפואה.

"בקשה של הרב פאלי" - היתה מתקבלת אצלם, בדיני נפשות חמורים. וכמו ברכת ה"שלום" הלבבית שלו, שצוותי בית החולים המתינו לה מדי יום ביומו, עת בואו בשערי בית, כך גם ה"שיקול דעת" המתון שלו, היוה סמכות מקובלת שבכירי הרופאים המתינו לה, שמתוך שידעו בו שאיש אמת הוא, לא כיזבו בו...

וכבר היה מעשה, באדם שלקה בדלקת ריאות חריפה. הרופא שביקר אצלו, קבע שעליו להתאשפז בבית החולים. הדבר נודע לרבינו, ותיכף הזדרז ובא לבית החולה, כשהוא פונה אליו בצורה נחרצת:

"אל תיסע לבד, אני בא איתך!"

כשהגענו לחדר המיון - סיפר החולה - הורה לי רבינו להמתין בצד, עד שישוב. לאחר זמן קצר הוא שב ובא בלווית רופא בכיר מאד, כמדומני - ראש המחלקה. הלה הכניס אותי לחדר צדדי, בדק אותי, נתן בידי מירשם של תרופות שעלי ליטול ובכך פטרני לשלום, בלא שום צורך באישפוז.

בצאתי את החדר, הפטיר הרופא לעומתי:

"אני אוהב את הרב פאלי!"

שוב מעשה, שבאישון לילה הזעיק רבינו אל הישיבה, את אחד הפרופסורים הידועים ביותר בירושלים, לצורך טיפול באחד מן התלמידים, שנזקק בדחיפות לטיפול רפואי. בני הישיבה, שלא האמינו למראה עיניהם, הרהיבו עוז לשאול את פי הפרופסור כיצד זה ניאות לבוא באמצע הלילה לטפל בבחור ישיבה.

בכנות מלאה, השיב הפרופסור על אתר:

"לרב פאלי אי אפשר לסרב!"

אני מכוון לשם שמים

מה היה סוד ההצלחה של רבינו? כיצד עלתה בידו לכבוש את ליבם של הרופאים?

הפתרון, טמון היה בהתבטאותו של רבינו בעצמו, בעת אשר הבהיל את אותו פרופסור בכיר אל הישיבה, בחצי הלילה.

"אני מכוין לשם שמים, אם כן בודאי אצליח להביא אותו".

זה היה סוד ההצלחה של רבינו. האמת שזעקה מכל ישותו, חדרה אל הלבבות הקשוחים ביותר. העשיה האמיתית לשם שמים, לא הניחה כל אפשרות לסרב לבקשותיו, למשאלותיו. שהרי "כל מי שיש בו יראת שמים, דבריו נשמעים".

לפיכך, כאשר עמד רבינו בפני רופא - ולו הרופא הגדול ביותר - ונפשו בשאלתו על נפש החולה, נימוח כל לב אבן מפניו, באשר הכל ראו בעליל שכל רצונו רק להטיב עם זולתו וכל משאלתו הינה אך לסייע לחולה, לנזקק.

לא פניה אישית, לא נגיעה עצמית, לא "מתן שכרה בצידה", הניעו את מעשיו. רק רצון כנה לשם שמים, להטיב אם בריותיו של מקום. ואיש לא עמד בפני האמת הזו, איש לא יכול היה שלא למלא אחר בקשותיו.

מעשים ודברים היוצאים מן הלב

והיה שם עוד משהו, אשר דרכו מצא רבינו מסילות אל ליבות הרופאים והאחיות, למיניהם.

ליבו הרחום והחנון של רבינו, עמד לו. הכל חשו כיצד מכאוביו של החולה כואבים לליבו, וכיצד נותן הוא את כל ליבו, את כל עצמו, למען החלמתו של רעהו. על כל פעולותיו ראו במוחש, איך הם נובעים מתוך לב רוגש, הרואה בסבלותם של אחיו ונותן את עצמו להיות מיצר עמהם, לשאת עמהם בעול מתוך הכרה נאמנה לצרכיהם, בחינת "את העני עמך" - "הוי מסתכל בעצמך כאילו אתה עני", כלשון רש"י, אשר כל כך היה שגור על לשונו.

המעשים שלו, הדיבורים שלו, אשר יצאו מן הלב, חדרו אל ליבותיהם של אותם שכנגדו, עד שבעל כרחם נאלצו אף המה ל"תרום" את ליבם למען רפואתו של

הפציינט, בדמות הגשת טיפול חריג, הענקת טיפול דחוף, הוצאת מסמכים דרושים, קיצור תור, מתן הנחה וכל כיוצא באלו, אשר במערך הרפואי הכללי הינם - בדרך כלל - בבחינת "בל יראה ובל ימצא"...

הדמעות שהמיסו את הלב

אם בקשנו לדעת, עד כמה דיבר ה"לב" של רבינו, הרי עובדא לפנינו:

מעשה בילד שלקה בעיניו ונזקק לטפול רפואי בחוץ לארץ, שם - לפי המידע - נמצאו רופאים מומחים בעלי נסיון מוצלח בכגון אותה בעיה מסויימת, ממנה סבל הילד. אלא, ש"קופת חולים" לא ניאותה לאשר את הטיפול בחוץ לארץ, בטענה כי אפשר לנתח גם בארץ.

בני המשפחה עמדו חסרי אונים, כשליבם יוצא מקרבם, לנוכח המצב אליו נקלעו, כאשר האפשרות לנתח בארץ, כרוכה היתה בסיכון גדול, כמובן, ומנגד - הוצאות הטיסה, הניתוח והטיפול מעבר לים, היה למעלה מאפשרותם.

בין כך ובין כך, לחש מאן דהוא לבני המשפחה:

"תפנו לרב פאלי!"

כששמע רבינו את הענין, מפי הורי הילד, נענה ואמר להם על אתר:

"תבואו יחד עם הילד וניסע כולנו אל הרופא המחוזי, שבידו מסורה ההכרעה לאישור הענין".

משהגיעו יחדיו אל הרופא המחוזי, ניסה רבינו לבקש ולהתחנן בפניו, לאשר את הטיסה ואת הטיפול בחוץ לארץ, אבל הלה הקשיח כנגדם, כשהוא חוזר על העמדה הרהבתנית של מוסדות הרפואה בארץ:

"הרי אפשר לנתח בארץ".

באותו רגע, פרץ רבינו בבכי, כשהוא קורא במר-לבו:

"אוי, מה יהיה?"

לנוכח בכיו של רבינו, נפתח גם סכר דמעותיה של אם הילד, כשלאחריה הצטרף גם האבא ועמהם יחדיו עלה גם קול בכיו של הילד אשר החל לייבב בדמעות, עד שלא

יכול היה הרופא לעמוד בפני ים הדמעות שבקע מן הלבבות הכאובים, וליבו נמס בקרבו, עד שתיכף מסר בידם את האישור המיוחל...

יום ולילה לא ישבות

הלב הרחום של רבינו, לא חדל מלפעום יומם ולילה. פעילותו המסועפת והמגוונת לעזרת חולי ישראל, חצתה את מושגי הזמן כמו את תחומי המקום, כאשר לא היה משנה לגביו כלל, מה השעה, מה העיתוי ומה המקום בו נדרש להתעסק בצרכי רפואתו של הזולת. תמיד אמר "הנני", תמיד עמד מוכן ומזומן לקיים חובת הנברא -

"לטרוח בדרישת טוב לעמו ולשקוד בעמל נפשו על תקנת חבירו, אם דל ואם עשיר".

חובה קדושה זו, אשר היא "מן החמורות ומן העיקרים הנדרשים מן האדם", כדברי החסיד רבינו יונה (שע"ת ש"ג יד), שהיו מורגלים על לשונו של רבינו, נתקיימו בו בעוז, כאשר תמיד עמד על משמרתו, יום ולילה לא ישבות.

מימין לשמאל: רבי שמואל יעקב בורנשטיין, רבי אביעזר שפירא, רבי מיכל זקאס, רבי אברהם בורנשטיין, רבי דוד כהן שלזינגר עם רבי יחזקאל סרנא

וכך עולה מעדותו של הגאון רבי דוד כהן שליט"א, מראשי הישיבה:

אמי מורתי נזקקה לניתוח, כששעת סיום הניתוח אמורה היתה להיות בחצות הלילה. והנה, עוד בטרם הסתיים הניתוח, הופיע רבינו בבית החולים.

אמנם, רבינו לא היה "אורח" במסדרונות בית החולים, אבל זו הפעם לא נדרש רבינו לענין, ואף על פי כן הנה הוא בא. וכל כך למה? - כדי לפגוש ברופאים מיד עם סיום הניתוח, לשמוע מפיהם על מהלך הניתוח ועל דרכי ההחלמה.

אמנם, מחוגי השעון הראו על השעה שתים עשרה. הלילה בעיצומו, אבל אצל רבינו אין מגבלות של שעות ואין גבולות של זמנים, כאשר עומדת לפניו האפשרות לסייע לזולת.

בין כתלי בית החולים עד סעודה מפסקת

לבו הפתוח של רבינו לצרכי זולתו, היה פתוח כל ימות השנה. הוא לא "יצא לחופש" מלהתעסק ברפואת חולי ישראל. עולם החסד שלו, סבב סביב לוח השנה. תמיד נחלץ חושים למען אחיו הנתונים בצרה, גם כאשר נדרש ממנו "לוותר" על עבודת הקודש הפרטית שלו בערב יום הכפורים.

סיפור מאלף, העלה בעל המעשה:

אבי לקה בזיהום קשה ברגלו וסכנה גדולה נשקפה לחייו. מומחי הרפואה החליטו, שאין רפואה למכתו אלא אם כן יקטעו את רגלו, למנוע את התפשטות הזיהום אל כל חלקי הגוף. הניתוח, שאמור היה להערך בבית החולים "שערי צדק" נקבע לערב יום הכפורים.

רבינו, שנתוודע למקרה החמור, הכניס עצמו אל מרכז העניינים, ושהה איתנו בבית החולים החל משעות הבקר של ערב היום הקדוש.

עודו יושב על ידי והנה הוא פונה אלי במפתיע ואומר:

"תיסע עכשיו לבני ברק, לבקש ברכה מהסטייפלר".

עשיתי מיד כדבריו. נסעתי הישר לבני ברק ונכנסתי אל הקודש פנימה, אל איש האלקים. מרן זצ"ל, קרא את הפיתקה, ולמרבה הפתעתי הגיב ואמר בפסקנות:

בעל הקהילות יעקב

"לא צריך ניתוח!"

ברוב תדהמה, ניסיתי לגמגם בפניו שכבר עומדים ממש לפני כניסה לחדר הניתוח, אבל מרן זצ"ל עמד בשלו:

"לא צריך!"

משפטרני לשלום, עליתי חזרה לירושלים ושבתי אל בית החולים אחוז חששות. והנה בבואי שמה, התברר לי, שהרופאים הצליחו בשעה האחרונה לשאוב כוס מוגלה מן הרגל ובכך יצא אבי מכלל סכנה ולא נזקק לקטיעת הרגל.

כל אותו יום, מעלי יומא דכפוריא - ממשיך הלה את סיפורו - נשאר רבינו לשבת איתנו, למרות שביקשנו והפצרנו ממנו כמה וכמה פעמים שישוב לביתו, כשאנו בושים מלפניו על שאיש אשר כמוהו נזקק מחמתנו להעביר את השעות הקדושות הללו בחדר ההמתנה בבית החולים. חשנו ממש שלא בנוח, כי מיהו אשר יקר ונכבד בעיניו יום זה יותר מאשר המשגיח, אבל הוא בשלו:

"זה לא עסק שלכם!"

לא הועילו כל הפצרותינו, לא עמדו לנו כל טענותינו. רבינו נשאר לשהות עמנו ולישב לצידנו משך שעות ארוכות, עד קרוב לזמן סעודה מפסקת. רק אז עזב את המקום, בפתע פתאום. היה זה כאשר שמע מאחורי הפרגוד, שאנו מתכוונים להזמין עבורו מונית לשוב לביתו, ואז, באחת, נעלם רבינו מן המקום, ולא מצאוהו בכל האיזור...

הצלת נפשות ממש

ושוב מעשה, מפי תלמיד הישיבה הרה"ג ר' יצחק פוקס שליט"א, המספר ברגש על ליבו הפתוח של רבינו למען רפואתם של חולי ישראל:

שלשה חדשים אחר שנכנסתי ללמוד בישיבה, לקה אבי בשטף דם פנימי במעיו והוא הובהל בדחיפות לבית החולים "ביקור חולים", שם הוחלט להעבירו לבית החולים "הדסה", לנוכח מצבו הקשה.

הגענו בשעת ערב לבית החולים "הדסה", שם פגשתי בבחורים אחדים מבני הישיבה, שביקרו אצל אחד המאושפזים, ובקשתי מהם כי יואילו בטובם לבקש מהמשגיח שיאמר פרק תהלים לרפואת אבא.

והנה, למחרת, בשעה שמונה בבקר, ניצב המשגיח על ידי בין כתלי בית החולים, כשהוא מתעניין תיכף בשלום אבי, כשמעו את המצב, הגיב מיד ואמר:

״לדעתי, חייבים להביא רופא גדול, על אף שהדבר כרוך בתשלום!״

נענתי - כמובן - שאין עיכוב כספי, ואנו נשמח על כל השתדלות בדבר, שתועיל לרפואת אבא.

כעבור זמן קצר, כבר הגיע רבינו בלווית פרופסור אַיַל, אשר נודע כמומחה גדול. אלא, שבינתיים הוחלט על ידי רופאי בית החולים, שאבא זקוק לעבור ניתוח דחוף ואף הכינו אותו לניתוח.

תיכף משהגיע הפרופסור למקום, נכנס אל עובי הקורה, בדק את אבא וקבע, שלפי גודל חולשתו, ברי לו שאם החולה יכנס לניתוח, הוא לא יצא משם...

על פי קביעתו הנחרצת של פרופסור איל נמנע הניתוח, ואבא טופל בתרופות שונות עד החלמתו, כשבכך ניצלו חייו...

עד היום - מסיים הרב פוקס שליט״א את רגשותיו הנסערים מהתמסרותו של רבינו - עומדת לנגד עיני התמונה הנפלאה הזו, כיצד באותו בוקר, הופתעתי למצוא את המשגיח ניצב לימיני, ללא שום פניה מצידי אליו. שכן, לא ידעתי כלל שהוא ״מתעסק״ בעניני רפואה, והוא גם לא הכירני, שהרי רק פרק זמן קצר קודם לכן נכנסתי ללמוד בישיבה, ואך כיון שנתבקש לומר פרק תהלים לרפואת אבא, כבר קם מעצמו ועשה מעשה, אשר גרם להצלת נפשות ממש!

הנוטל עצה מן הזקנים אינו נכשל

עם כל הפיקחות המיוחדת שניחון בה רבינו ולמרות מעמדו הרם בגדלותו התורנית והרוחנית וחרף נסיונו הגדול בתחום הרפואה שצבר לעצמו במהלך השנים, לא סמך על דעתו ומעמדו וכאשר ראה לנכון שמדובר במצב מיוחד או בסכנה גדולה, לא עשה שום דבר מבלי להמלך תחילה בגדולי ישראל ולקבל את ברכתם להצלחת המהלך שהיה בדעתו לעשות.

כך היה במעשה הנזכר, כשהוא מזרז את הבן לנסוע למרן הסטייפלר זצ״ל בערב יום כיפור, כאשר בכך ניצלה רגלו של האב ברגע האחרון. וכך גם אירע במעשה דלהלן:

אחת המשפחות בעיר הקודש ירושלים, נפקדה רק בשני ילדים. ביום בהיר, לקה אחד מהם בליבו באופן קשה ביותר, עד שהרופאים היו אובדי עצה, כשהם מפטירים: תוך כמה חדשים הילד איננו...

משהגיעה השמועה הנוראה לאזנו של רבינו, לא נח ולא שקט, תוך שהוא מרעיש ומהפך עולמות, לנסות להטיס את הילד לטיפול רפואי בחוץ לארץ.

פעולה שכזו, שהיתה באותם הימים בגדר "בריאת יש מאין", כללה משלוח החומר הרפואי לחוץ לארץ, סידור אישורים ודרכונים, דאגה למקורות מימון בעלי סכומי עתק, מציאת איש קשר בחוץ לארץ שיטול על עצמו את כל ההתעסקות עמהם ועוד פרטים חשובים שנדרשו לענין.

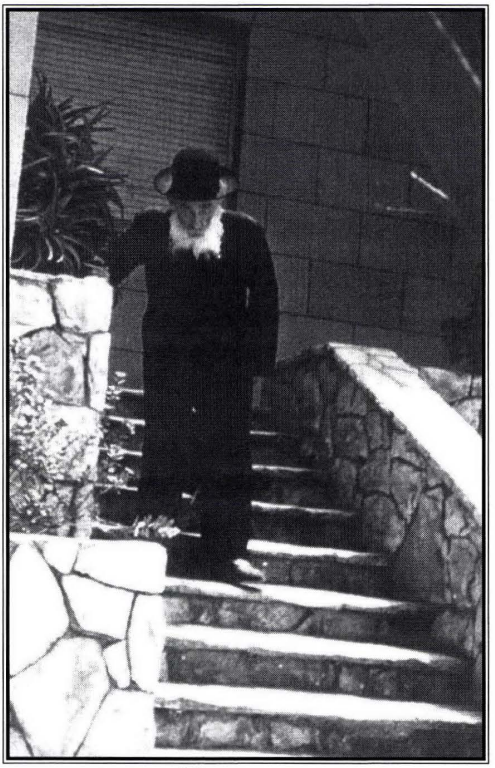
המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין

משא ומתן עם אנשי רפואה מעבר לים, העלה כי הרופאים אכן מוכנים לנסות לערוך לילד צינתור לב, אשר באמצעותו יוכלו להציל את חייו. אולם, הדבר היה חדש בימים ההם, גם במושגי הרפואה בחוץ לארץ. רבינו חשש איפוא ליטול על עצמו אחריות בדיני נפשות שכאלה, והוא קם ונסע לבני ברק בלווית תלמידו רבי צבי אליאך שליט"א, לשאול בעצת קדשו של מרן המשגיח דפוניבז' רבי יחזקאל לעוונשטיין זצ"ל ולקבל את ברכתו.

כשנכנסנו לחדרו של המשגיח הישיש - מספר רבי צבי אליאך שליט"א - להמלך בדעתו, גער בנו רבי יחזקאל וקרא לעומתנו:

"וכי אני מחלק ברכות?! מה אתם רוצים ממני?"

כשמעי את דבריו החדים, אחזתני חיל ורעדה ובקשתי לברוח מן המקום, אבל ר' הירש רמז לי שאנחנו לא יוצאים משם, בלא שנקבל דברים ברורים. והוא אכן עמד על דעתו והמשיך בתחנונים לבקש מהמשגיח רבי יחזקאל על הדבר.

וראה זה פלא.

לפתע, קם המשגיח ממקומו, נטל את ידיו, וכמדומני גם חבש את כובעו ואמר בהאי לישנא:

"איך הייסט צו פאָרען, און הער וועט זיין געזונט!" - אני מצוה שיסע והוא יהיה בריא!"

בצום וכבכי

משמע רבינו מילים מפורשות שכאלו יוצאות מפי המשגיח בקדושה ובטהרה, ניגש לביצוע הדבר בפועל, כשהוא טורח ויגע בסידור כל הענינים הטכניים, ביד אחת עם הגאון רבי הלל זאקס שליט"א ועם הגאון רבי צבי אליאך שליט"א. כעבור ימים אחדים הוטס הילד אל מעבר לים, לקבלת הטיפול החדשני.

ביום הטיפול, התענה רבינו והעמיד עצמו בתפילה לרפואת הילד, כשהוא יורד אל הכותל המערבי בצירוף "מנין" ושופך את שיחו לפני ד' בדמעות שליש, להצלחת הצינתור.

בחסדי ד' הצליח הצינתור, מעבר לכל הציפיות, כאשר נוכחים בו עשרים ושלשה רופאים (!), אשר באו לחזות בטיפול החדש ולהתלמד ממנו.

כך זכה רבינו ונתקיימו בו דברי חכמים במדרש: "כל הנוטל עצה מן הזקנים אינו נכשל" (שמות רבה ד), כאשר אותו ילד גדל ונתעלה, נשא אשה והקים משפחה, ואף זכה לשמש בקודש כמגיד שעור, ושמו הולך לפניו כאחד מן האברכים הצדיקים שבתוככי ירושלים עיר הקדש.

חוט של חסד משוך עליו

היה זה מעשה אחד מני רבים, בהם סייע רבינו בהטסת חולה לחוץ לארץ, לצורך ניתוח או טיפול רפואי אחר, כאשר גם בזה השקיע רבינו את כל עצמו במסירות נפש מופלאה, כשהוא מפעיל מערכת קשרים לקבלת אישורים ודרכונים ומשתדל גם בסידור הנחות לכרטיסי טיסה, עד כמה שהיה ניתן. תוך כדי כך הצליח רבינו גם לקשור קשרים עם מנהל שדה התעופה, כדי שיהא בעזרו לעת מצוא, להטיס חולה בצורה היעילה ביותר ובאופן הדחוף ביותר.

כל מערך השתדלנות הזו, אצל האישים הבכירים במשרדי הרשויות השונים, כמו גם השתדלנות שלו אצל בכירי עולם הרפואה, אשר עמדו לו לסייע לאחיו בעת צרתם, תלויה היתה הצלחתם בנשיאות חן מן השמים, לה זוכה מי שראוי לכך, מי שהכשיר את לבו ועשהו כלי קיבול למצוא חן בעיני אלקים ואדם.

ורבינו, אכן היה מאותם יחידי סגולה, שזכו להארה מיוחדת מגבוה, במידה גדושה ביותר. חוט של חן, חוט של חסד, היה משוך עליו, עד שגדולי ובכירי הרופאים ובעלי העמדות הגבוהות בציבוריות הכללית, נתנו בו אימון מלא והתייחסו אליו בהערצה מיוחדת ובכבוד הראוי לו.

האימון הבלתי-שיגרתי שנתנו הרופאים ברבינו, הביא לידי כך, שלא אחת הוזמן לוועדת האתיקה של בית החולים "הדסה", והיה נשאל מה מצא ברופא פלוני שבחר בו להפנות אליו את החולה לניתוח.

זכותו עמדה לו ואף חכמתו עמדה לו, שתמיד השכיל להשיב תשובות הולמות, שהניחו את דעתם של המתכנסים בוועדה, כאשר בתבונה עמוקה יישר את העקוב ומצא חן בעיני אלקים ואדם.

חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם

"נשיאות חן" המיוחדת לה זכה רבינו, עלתה בקנה אחד עם ה"שכל טוב", עם השנינות והפיקחות שחונן בהם מן השמים, כשהוא מנצל כראוי את המתנות המופלאות האלו, להלך כנגד רוחו של כל אחד מבעלי ה"מעמדות", לשוחח עמו בשפה ובנוסח התואמים למעמדו ולרוחו, לפי ענינו ומצבו.

והיתה לו לרבינו הזכות, למצוא חן ושכל טוב בעיני המקום ובעיני הבריות, עד שהיו הדלתות נפתחות בפניו, למלאות את מבוקשו לטובת זולתו.

כך היה כאשר הגיע פעם למשרד הפנים לצורך הנפקת דרכון מיידית, כשהנסיבות לא סבלו שום דיחוי. אלא, שביום ששי היה המעשה, המשרד היה סגור, ושומר הסף לא איפשר את הכניסה לאיש.

אבל, אין הדברים אמורים ברבינו. בחסד ד' שגבר עליו, עלתה בידו למצוא חן ושכל בעיני השומר אשר איפשר לו להכנס אל המשרד.

ובבואו שמה, המשיך במלאכת הקודש, כשתיכף ניגש אל האחראית אשר שהתה במקום ושיכנע אותה להוציא לו דרכון על אתר. אף כאן עמדה לו זכותו להסתייע בפיקחותו, כשתוך דקות אחדות כבר היה הדרכון בידו.

גם אני מרוסיה

שוב מעשה, כאשר הגיע בפעם אחרת אל משרד הבריאות, להשגת אישור מסוים, אך דא עקא, תחת הרופא הבכיר אשר יצר עמו היכרות מכבר, ישב כממלא מקום רופא רוסי, שלא הכירו ולא ידעו עד הנה.

אבל רבינו אינו אומר נואש. עיניו וליבו נתונים לצרת אחיו, וחובה עליו לעשות כל טצדקי למען רפואתו. ואמנם, שוב עמדה לו נשיאות החן ושכלו הטוב, כשבגודל שנינותו ועומק פיקחותו פנה אל הרופא ואמר לו בבדיחות הדעת:

"הרי אתה מרוסיה וגם אני מרוסיה, אז בוא נעשה חצי עלי וחצי עליך..."

וכך, תוך כדי דיבור והסחת דעתו של איש שיחו, הצליח להחתימו על הטופס הנדרש, בסייעתא דשמיא מיוחדת הנאצלת על נושאי חן בעיני ד', כדוגמת רבינו.

כל המעשים האלה, לא ללמד על עצמן יצאו, אלא ללמד על הכלל כולו יצאו, כאשר כל הליכותיו בקודש בעסקי טיפולו בחולים, נעשו מתוך כשרון דעת ומציאת חן מיוחדים במינם.

ושועתי אליך תבוא

והיה שם, בפעילות החסד הענפה שלו עם החולים, עוד משהו. נוסף על המסירות הנאמנה שלו למענם, ביום ובלילה, נוסף על יצירת הקשרים שלו עם גדולי הרופאים, מעבר לנשיאות חן שזכה לה והשכל טוב שחונן בה, מעבר ל"לב טוב" שהושקע שם וה"לשם שמים" שכיוון את כל מצעדיו, עוד היה בידי רבינו "כלי אומנות" מופלא, ממנו לא הרפה בעבודת הקודש שלו. הוא אחז בידו אומנות אבותינו, הוא אחז בכוחה של תפילה. דכאשר הגיע לאזניו דבר צרתו של זולתו, נתן את ליבו לשמים ונשא את עיניו לשמים, להמציא מזור ולהעלות ארוכה למכתו של פלוני.

למן הרגע שהתוודע לצרתו של הזולת, החל להתפלל עליו מקירות לבו, ולהזכיר את שמו בכל הזדמנות, בין ברבים בין ביחיד, בפני החולה ושלא בפניו, בין לפני שעת ניתוח או טיפול רפואי ובין אחר סיום הטיפול, עד שכל העת לא הסיח דעתו מעיקר העיקרים למען הצלת החולה והחלמתו ולמען הצלחת כל הפעילות לרפואתו - תפילה!

"כשכר זה ימלא הקב"ה רחמים"

מן הטעם הזה, גם בעת שהותו בין כתלי בית החולים, כדי לסייע ביד החולים, היה משתדל תמיד - כשהדבר התאפשר - להזדרז לצאת את בית החולים מבעוד מועד כדי לחזור לישיבה לתפילת מנחה, למען יהיה סיפק בידו לומר אחר התפילה פרקי תהלים בציבור לרפואת החולה ולברכו ברבים ב"מי שברך".

אף הוא היה אומר משמו של מרן ראש הישיבה הגר"י סרנא זצ"ל:

"העולם טועה בכך שסבורים שהעיקר הוא התהלים על החולה, ובאמצע ה'מי שברך' כבר יוצאים לדרכם, זו טעות! העיקר הוא הברכה עבור החולה, ה'אמן' שעונים אחר ה'מי שברך', וכדי שיהיה לברכה על מה לחול, אומרים קודם פרק תהלים".

ומה נורא היה המחזה, כאשר היה רבינו יורד לפני התיבה ושופך שיחו לפני ד' בכל לבב, כשסכר דמעותיו נפרץ וקול בכיו מהדהד בחלל היכל הישיבה, עד שאיש מבני היכלא לא היה יכול להשאר אטום לנוכח המעמד הנורא הזה, וכולם כאיש אחד נצטרפו יחדיו ונסחפו אחריו בלהט עתירותיו ותחינותיו על יהודי שנפל למשכב.

והיו שני עמודי עולם אלו, סדר עבודתו - מזה ופועל חסדיו - מזה, מתמזגים יחדיו לבקוע שערי רחמים, למען יהמו על אותו חולה, לתמוך אשוריו, להחלימו לרפאותו להחזיקו ולהחיותו.

אם תלמיד חכם הוא, צריך שיחלה עצמו עליו

ומעשה שהיה, כאשר מחותנו הגאון רבי יחיאל הכהן וילנסקי זצ״ל, אב״ד תל אביב, נפל למשכב ונזקק לעבור ניתוח. בהוודע הדבר לרבינו, נחלץ - כמובן - לטפל ולדאוג לכל פרטי הענין, למען החלמתו של אותו גברא רבה, גדול בתורה וביראה.

באותו יום - מספר בנו של הגר״י וילנסקי זצ״ל - הסעתי את רבינו אל בית החולים, לבקשתו, כדי שיוכל להסדיר את כל עניני הניתוח על הצד היותר טוב. מחמת היותי כהן, נמנע ממני להמצא על יד אבי ונאלצתי להשאר מחוץ לכתלי בית החולים. המתנתי, איפוא, לרבי הירש, עד שיסיים לסדר את כל הנצרך.

רבי יחיאל וילנסקי עם רבי יוסף שלום אלישיב

לאחר שעה ומחצה שהתעסק בענין, בטירחה מרובה, ירד ר' הירש ויצא מכתלי בית החולים, כשאני ממתין לו ברכב להסיעו לביתו, אחר שכה טרח והתאמץ בדבר.

אבל, לא! רבי הירש פונה אלי ומורה נחרצות -

"אנחנו כעת נוסעים ל-כ-ו-ת-ל!"

לעשות רצונו, נסענו אל הכותל המערבי ומשהגענו שמה, תיכף החל להתפלל לפני ד' בבכיות נוראות, עד שאני - הבן, נסחפתי בהכרח אחר בכיותיו...

אמת, כך היתה הנהגתו בקודש, עם כל חולה וחולה אשר נתעסק ברפואתו, כשהוא שופך שיחו לפני רופא חולי עמו ישראל ודופק על שערי רחמים, בלב שבור ובדמעות שליש. אבל, כשהמדובר היה בתלמיד חכם שחלה, ממש חשו בעליל כיצד מתקיימת ברבינו הוראת חז"ל במסכת ברכות (יב, ב):

"אם תלמיד חכם הוא וצריך לרחמים, צריך שיחלה עצמו עליו".

רבי יחיאל וילנסקי עם בנו רבי שלום

צילומי הרנטגן שאבדו

ליבו היה עם תלמיד חכם שחלה, והוא גם נתן אל ליבו לדאוג למען רפואתה של אשת תלמיד חכם שנתאלמנה, כאותו מעשה שלפנינו.

מעשה באלמנתו של תלמיד חכם אחד שכל עניני ביתה על טפיה ועוללֶיה, היו תלויים על שכמו של רבינו. בתקופה מסויימת, הרגישה מיחושים שונים ועלה חשש שהיא לוקה באיזו שהיא מחלה. היא נזקקה איפוא לערוך בדיקות וצילומי רנטגן, ושוב עמד רבינו לימינה, כשהוא גם נלווה אליה בנסיעתה לבית החולים ובשהותה שמה. לאחר סידרת בדיקות וצילומים, שוחררה לביתה, כשרבינו שוב מתלווה אליה.

בדרכה חזרה מבית החולים, ביקשה האלמנה מרבינו, כי ידאג למענה שהעתקי הצילומים שנעשו לה, ימסרו בידה למשמרת, במידה וח"ו תזדקק להם, אם ישובו המיחושים להופיע. רבינו ביטל את בקשתה, כשהוא דוחה את הרעיון מכל וכל.

חלפו ימים ספורים, והאשה החליטה לדרוש את הצילומים בעצמה והיא קמה ונסעה לבדה לבית החולים. אלא שכאן נכונה לה הפתעה - הצילומים אינם! חיפשו בארכיון בית החולים, בדקו במכון הרנטגן, במשרד זה ובמחלקה זו, אך לשוא - הצילומים כלא היו!

אחר בירור, נודע כי רבינו הקדימה ולקח את הצילומים למשמרת תחת ידו. בפיקחות דעתו, עלה בליבו חשש שמא אם יהיו הצילומים מצויים באמתחתה, הרי שבאופן פסיכולוגי עלולים המיחושים לחזור ולהופיע אצלה לעיתים תכופות. כיון שהבין שהיא עשויה לבא בעצמה ליטול את הצילומים, קם והקדימה...

רוח איש יכלכל מחלֵהו

חלק עיקרי ובלתי נפרד מיגיעתו של רבינו למען חולי ישראל, היה במשימת הקודש שהציב לעצמו "להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים".

דברי הנביא ישעיה, ששימשו בזמנו נר לרגלי הסבא מסלובודקא בהנהגתו עם תלמידיו, כפי שהורהו מרן הגרי"ס זצ"ל, ערב יסודה של ישיבת סלובודקא, ואשר היוו גם יסוד נאמן לרבינו בהנהגתו הוא עם בני הישיבה, כמסופר בארוכה בפרק "המשגיח", ניצבו שוב לנגד עיניו כאשר נדרש להתעסק עם החולים ובני משפחותיהם.

רוחו הנדיבה וליבו הרוגש, אשר עמדו לו להיות מיצר בצרת חבירו, ולהיות נושא בעול עם חבירו, היו עמו גם להבין לרוחם של השפלים וללִיבם של הנדכאים, ומיהו נדכא יותר מן החולה בעת מחלתו ומיהו שפל יותר ממנו, כאשר חש הוא בחוסר האונים שבו, כאדם.

לעת כזאת, לעת אשר "תשב אנוש עד דכא" - "עד דכדוכה של נפש", חשובים הם הסעד הרגשי והתמיכה הנפשית לאין ערוך, כמו עצם הריפוי הגופני, ופעמים עוד למעלה ממנו. ומי כמו רבינו, ראה וידע והרגיש מתוך הנסיון, עד כמה "רוח איש יכלכל מחלהו".

משום כך, השקיע בעבודת קודש זו, את כל כישוריו ואת כל ה"בּרעֶן" שלו, וגייס לצורך הדבר את כל תבונתו ופיקחותו המופלאים, כשאל מולו ניצבת המטרה העליונה "להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים".

כנגד רוחו של כל אחד

וכך, עם כלי קודש אלו, השכיל רבינו לדון כל מקרה לגופו - מתי מתאים לבכות עם החולה ומתי יותר תעזור מילתא דבדיחותא, מתי ראוי להשמיע אימרה חריפה ושנונה שתעלה חיוך על שפתי החולה ומתי עליו להשמיע באזניו מילת עידוד או מילה מנחמת. מתי יש לדבר על לבו ומתי יפה לו השתיקה. מתי נוכחותו תתרום לאוירה טובה ומתי כדאי להשאיר את החולה לבדו עם בני משפחתו. מתי לנסוך בחולה תחושת אימון בטיפול שהומלץ ומתי להשאיר זאת לשיקול דעתו של החולה ומשפחתו.

כה השכיל רבינו, להלך כנגד רוחו של כל אחד, כשהוא מייחד מחשבתו עם כל יחיד לשאת עמו בעול המיוחד שלו, כשגלי חום זורמים מליבו וניצוצי אהבה שופעים מקרבו, ומחיים את רוחם השפלה וליבם הנדכא של אותם "קצירי ומריעי", שכל כך דאג למענם.

והוא באמת דאג למענם, למענו של יחיד ויחיד. הוא הביע התענינות כנה - לא חטטנית - במצבו של כל אדם, באשר הוא, ואף הירבה להשתדל בכל אונו והונו לסייע ולעזור ובעיקר - להיות שותף נאמן לצרת הזולת. השותפות הנאמנה הזו, שימשה לו בסיס איתן להיות "נושא בעול עם חבירו", גם עם "חבר" שזו לו הפעם

הראשונה שידעו והכירו, עד שהכל עמדו משתוממים ממש למראה החזיון המופלא הזה, ויוצאים בהתפעלות עד בלי די, מן העוצמה הנפשית שהפעילה את כל מפעל החסד הענק הזה, פרי רוחו ועבודת ליבו של אדם יחיד, אבל מיוחד...

המשגיח - כנסיעה אל הים

והרי מעשה אחד מתוך אותו פרק מופלא של "להחיות רוח שפלים", במסכת החסד של רבינו:

בימי זקנותו של רבינו, התגורר בשכנותו אברך שנתגלתה אצלו המחלה הנוראה, רחמנא ליצלן. סדרת הטיפולים הקשה, שחווה האברך על בשרו, פגעה גם במצב רוחו, עד שעצבות כיסתה את פניו וקדרות מילאה את ליבו. עולמו חשך עליו, ממש.

שכניו היקרים, דאגו תמיד לשלומו ובריאותו, ואף ניסו בכל מיני דרכים לדובבו ולהחיות את רוחו השפלה וליבו הנדכא. יום אחד, החליטו ביניהם לארגן נסיעה משותפת לים, בה יטלו חלק החברים והמכרים מתושבי השכונה, וביניהם האברך דנן, כשמטרתם ותקוותם - להוציאו ממסגר נפשו וממאסר דכאונו, אל אויר העולם, אל מרחבי הבריאה, המרנינים את הנפש ופותחים את הלב.

משמע רבינו את התכנית, הכריז מיד:

"גם אני מצטרף!"

למרות היותו כבר בא בימים וזה זמן רב ביותר שלא ראה את פני הים, אבל לא איש כמוהו יוותר על הזדמנות פז זו שנתגלגלה לידו, להקים מעפר - דל ולהרים מאשפות - אביון, לחזק את רוחו ולהחיות את ליבו.

ביום המיועד, יצאו בני השכונה בנסיעה אל הים, כשרבינו מצטרף אליהם. תיכף בעלותו אל הרכב, התיישב ליד החולה ובמשך כל הנסיעה, ניסה להעלות חיוך על שפתיו, כשהוא מדבר אליו בכל מיני מליצות ומספר באזניו מעשיות שונות ומשונות, כשמטרתו אחת - להעלות על פניו של האברך מבע של קורת רוח, של שמחה.

המשגיח - האדם היחידי שאנו סומכים עליו

שוב מעשה באברך צעיר, שגילה את אזני רבינו כי המחלה הנוראה אחזה באשתו. בני הזוג שמרו את הדבר בסוד בינם לבין עצמם, כשגם להוריה של האשה לא גילו דבר. היחיד, שהיה מודע לדבר, היה רבינו, אשר היה עמהם לעזר בכל שלבי הטיפול הרפואי.

ולא זו בלבד. לא רק את הצד הרפואי נטל רבינו על שכמו, כי אם גם את החלק הנפשי. מדי יום ביומו, היה עולה לבית הזוג ומדבר על ליבה של האשה, מעודד, מרגיע ומשתתף עמה בצערה.

לאחר כחצי שנה, כשהחמיר מצבה, נודע דבר מחלתה גם להוריה. אבל, גם אז המשיך רבינו להוות להם משען, כאשר בכל פרט ופרט היו נוטלים ממנו עצה ותושיה, עד שהיתה החולה מתבטאת בפני מכריה:

"האדם היחידי שאני סומכת עליו בכל דבר, זהו המשגיח!"

כמים קרים על נפש עיפה

עוז רוחו וטוב ליבו, עמדו לו - כאמור - תמיד לומר את המילים המתאימות לכל חולה וחולה, באשר הוא, כדי לעודד את רוחו ולהשיב את ליבו.

כך היה, כאשר נודע לו כי במשפחה מסוימת, נזקקה אם המשפחה לאישפוז. המצב העיב על בני הבית והיסוסים רבים עלו בליבם, על עצם הצורך באישפוז ועל כל המסתעף מכך.

בהתוודע רבינו אל מצבם, שם פעמיו לדבר על ליבם דברים המתיישבים על הלב, כשהוא משרה בקרבם תחושת רגיעה, ומטעים באזניהם את הצורך באישפוז הכפוי הזה. מכאן ואילך, זכו בני המשפחה לליוויו הצמוד של רבינו, אשר היה עמהם בצרתם, לכל אורך אותה תקופה קשה.

לאחר תקופה, כאשר הסכימו הרופאים שאפשר כבר לשחררה לביתה, היה הוא האיש שאץ לבשרם בשמחה את הבשורה המרנינה. תוך כדי דברים, מצא שעת כושר להפליג בשבחו של בנם, תלמיד הישיבה, עד כמה מיוחד הוא במינו, כאשר דבריו הנלבבים היו להם למרוה נפשם העגומה, כמים קרים על נפש עיפה ותשושה...

ולא רק במאורעות "חריגים", הופיע רבינו עם כל הלב שלו, לפעול ולעשות למען השקטת רוחם של החולה ומשפחתו. גם במקרים "פשוטים" לכאורה, מצא רבינו מקום להרנין את נפש החולה, לשמחו, לחזקו ולעודדו.

כך ארע כאשר אחד האברכים, אושפז בבית החולים לצורך עריכת ניתוח שיגרתי. הלה זכה להתענינות מרובה במצבו מצד רבינו, בצורה כה מופלאה, עד שאשת האברך השתוממה להבין, כיצד זה משגיח בא בימים, מתייחס כל כך לאברך צעיר...

כדי לקבוע תור לניתוח תפנו למשגיח דחברון

והיו גם מקרים, בהם נזקק רבינו להתעסק בפרשה אחת, משך שנים ארוכות, מבלי לחוש שום תחושה של ליאות, של שחיקות בטיפול המסור שלו, כשיום אחר יום, חדש אחר חדש, שנה אחר שנה, שקד על תקנת אותו חולה, בתעצומות רוח ובגבורת ליבו, כשכל יום היו הדברים בעיניו כ"חדשים".

מרגש עד דמעות, מרטיט כל נפש ומסעיר כל לב, הסיפור דלהלן, אשר סופר על ידי בעל המעשה - שהטריח עצמו מצפת הגלילית, בימי השבעה להסתלקות רבינו, לגולל את סיפורו האישי.

וכך בעיצומם של ימי אבלו של רבינו, הופיע הלה ובהתרגשות גדולה, מלווה בדמעות, פתח את סיפורו:

אחי ואני, תאומים מלידה, סבלנו שנינו מבעיה חמורה בעמוד השידרה, עד כדי סכנת חיים ממש. בנערותנו, למדנו בעיירה נתיבות, ולאחר שנועצנו במביני דבר, המליצו לנו לעבור ניתוח - מסובך - בבית החולים הדסה, בידי המנתח פרופסור רובין. בעלי עצתנו אף הוסיפו לומר:

"כדי לקבוע תור לניתוח, תפנו למשגיח של ישיבת חברון, הרב פאלי".

בשעתו, לא הבנו כל כך, מה הקשר בין משגיח בישיבה לבין סידור תורים לרופא, אבל שמענו ועשינו ככל אשר הורו לנו. וכך בלית ברירה פנינו לכתובתו של הרב פאלי, בלב כבד ובחרדה גדולה מפני הבאות.

עליכם מוטל רק להתפלל ולחזק עצמכם

- - - שקט שרר בחדרם של האבלים. הכל הטו אזניהם כאפרכסת, לשמוע את דבר המעשה מפי בעליו, אשר המשיך לספר בפרוטרוט את השתלשלות העניינים:

להפתעתנו הגדולה, קיבלנו הרב פאלי בחום אבהי ובסבר פנים יפות, כשהוא חוזר ואומר לנו במאור פניו:

"מרגע זה ואילך, אין לכם מה לדאוג כלל, אני אסדר לכם את ה-כ-ל!"

ואכן, מיד נסע איתנו לבית החולים הדסה, שם נכנס אתנו לחדרו של הרופא. לאחר הביקור פרש איתו לפינה צדדית והסתודד עמו.

והנה לגודל חרדתנו, אנו שומעים מאחורי הפרגוד את תוכן השיחה, אודות גובה התשלום של עלות הניתוח היקר, כשהמדובר באלפי דולרים! ליבנו נמס בקרבנו והרהורים נוגים עלו ברעיוננו - מנין נשיג סכומי עתק שכאלה?

מיד כשסיים הרב פאלי את שיחתו עם הרופא, פנינו אליו בהססנות, כשאנו מגמגמים בפניו ששמענו כעת שיש כאן ענין של תשלום גבוה. אבל, הוא לא הניח לנו לסיים את דברינו ותיכף קבע בפסקנות:

"זה לא נוגע אליכם כלל! עליכם מוטל רק להתפלל ולחזק עצמכם ואל תדאגו מאומה משאר הדברים"...

שבע עשרה שנה של תמיכה

לא עברו ימים רבים ושנינו עברנו את הניתוח המסובך והיקר הזה. לאחר הניתוח, שכבנו משך תשעה חדשים (!) חבושי גבס, כשמשך כל אותה תקופה ארוכה וקשה, היה רבינו מגיע כמעט מדי יום ביומו לבקר אותנו בבית החולים ולדרוש בשלומנו, לעודד ולהרגיע, לחזק ולחשל את רוחנו במצבנו הקשה, כשהוא אף טורח ודואג לכל פרט ופרט מתהליך ההחלמה שלנו, בעינא פקיחא ובליבא רחימא.

אף הוא דאג לשלוח בחורים מישיבת חברון, במוצאי שבתות, שינעימו לנו את שהותנו בין כתלי בית החולים, בשירה ובניגונים, לרומם את מצב רוחנו ולהחיות את נפשנו.

משנסתיימה תקופת האשפוז - המשיך בעל המעשה לגולל את סיפורו - הפליא רבינו חסדו עמנו כשהוא מקצה עבורנו חדר בישיבת חברון שנשהה בו בכל עת אשר נזדקק להגיע לירושלים, לביקורת בבית החולים.

ועדיין לא נחה דעתו של רבינו, אלא עוד המשיך כל השנים הבאות לדאוג לצרכינו ולתמוך בנו בעין יפה. וכאשר אחד מאיתנו נשא אשה בירושלים, ערך רבינו סעודת "שבע ברכות" בביתו והגדיל לעשות לשמחו בכל עוז.

ולא זו בלבד - סיים הלה את סיפורו המופלא - אלא גם אחר נישואינו, הוסיף לסעדנו ולתומכנו, במשך ש-ב-ע ע-ש-ר-ה שנה, ברציפות!

כזו היתה צורת החסד של רבינו - בכלל, ועם חולי ישראל - בפרט. החסדים שלו לא ידעו גבולות. החסדים שלו פרצו תחומים. כי הוא היה אוהב חסד, ואוהב חסד לא ישבע חסד...

מחפש בכל כוחו איך לעשות חסד

ועוד בזאת נודעה אהבת החסד של רבינו. הוא לא המתין עד שההזדמנות לעשות חסד התגלגלה לפתחו, אלא חיפש והידר ודרש אחר כל אפשרות של גמילות חסד עם זולתו.

הן זו היא המידה, כפי שהגידה מיכה הנביא, בהעמידו את דברי התורה על שלש:

"הגיד לך אדם מה טוב ומה ד' דורש מעמך, כי אם עשות משפט ו א ה ב ת ח ס ד והצנע לכת עם אלקיך".

וכבר עמדו רבותינו על פשוטו של מקרא, מאי משמע "אהבת חסד", ומפני מה לא אמר הנביא "עשות משפט וחסד"?

ובא הפירוש בדברי החסיד שבכהונה מרן החפץ חיים זצ"ל, בספרו "אהבת חסד" (ח"ב פ"א):

"הורה לנו הנביא בזה ענין גדול ומחודש, שכמעט אנו בעוונותינו הרבים כולן נכשלין בו, והוא, כי אף שכולנו עושין חסד, אבל ענין החסד שלנו הוא רק מצד ההכרח, דהיינו כשהאיש העלוב הצריך להחסד, בא אצלנו פעם אחת

ושתים וקשה להשתמט ממנו, אז אנו עושין עמו חסד, וגם אין עושין זה ברצון ובלב טוב. ולזה בא הנביא ואמר 'ואהבת חסד' - כשאדם יהיה לו אהבה למידה זו, יהיה מחפש בכל כוחו איך לעשות חסד עם חבירו וגם יעשה הכל בעין יפה".

ועמודו של עולם, עמוד החסד, אברהם אבינו ע"ה יוכיח - כפי שמוסיף החפץ חיים (ח"ג פ"ב) לבאר - שעל אף שהיה זקן כבן מאה שנה וחולה ממצות מילה, היה יושב פתח האהל למרות חום היום הנורא, אולי יראה מרחוק איזה עובר אורח וירוץ להכניסו לביתו.

וכל כך למה? - הלא חמה הוצאה מנרתיקה וכלתה רגל מן השוק ואך פשיטא שנמנעת ממנו קיומה של מצות הכנסת אורחים בתנאים שכאלו, ומה לו כי יטריח עצמו לחפש אחר הבלתי מצוי?

אמת. מי שרק מבקש להיות **עושה חסד**, הרי ה"פָּטור" מסור בידו. אבל מי שהוא **אוהב חסד**, לא ימצא מרגוע לנפשו הכמהה והמשתוקקת להתחסד עם ברואיו של מקום. הוא יעשה כל טצדקי ויטרח לחפש ולהדר אחר היכי תימצי של חסד, של הכנסת אורחים, עד שיעלה הדבר בידו ויזכה למצוא את האורחים ולאוספם אל תוך ביתו, ואז יטרח למענם וישרתם בזריזות ככל אשר תמצא ידו, להנאתם ולאושרם.

אהבת החסד שהניעה את מרכבת החסד

זו המידה, אשר נתגלתה ברבינו באופן מופלא. אהבת החסד שקיננה בו בעוז, הניעה את אופני מרכבת החסד שלו. הוא לא המתין שיבוא מעשה לידו, אלא דרש וחקר, חיפש ופישפש, אחר אפשרות של סיוע לזולתו.

ואף על פי שאותם הפונים אליו מעצמם, היה בהם די והותר בכדי להעסיק אותו בטירחתו למענם, עד למעלה ראש, ובהחלט יכול היה לבוא על סיפוק רצונו הטהור בעשיית החסד, אבל לאיש אשר כמוהו שהיה **אוהב** חסד במהותו, לא היה די בכך.

אבחנתו החדה, מצאה את הזקוקים לעזרה שחששו מלפנות אליו, או גם כאלה אשר בעצמם לא היו כלל מודעים לכך שהם נצרכים לסיוע. מה גם, כאשר מדובר היה בתלמידי הישיבה, אותם נשא על כפיו כאשר ישא האומן את היונק וטיפל בצרכיהם כאם מסורה הדואגת לבל יחסר מאום לבנה יחידה...

בעינא פקיחא על עין תלמידו

וככה מספר אחד מן הרבנים בארץ, תלמיד הישיבה משכבר הימים:

מאז ילדותי סבלתי בעיני, כאשר משך כל הזמן היו עיני דומעות כמעט ללא הרף. סברתי וקבלתי, כי לא ידעתי ולא חשבתי שניתן לטפל בדבר. והנה, באחד הימים, כאשר חלף המשגיח על פני, נתן את ליבו ועיניו למתרחש בעיני ותיכף פנה אלי בשאלה:

"מה עם העינים?"

נעניתי ואמרתי לו שמאז היותי ילד, אני סובל מבעיה זו ואין מה לעשות.

אבל המשגיח ביטל את דברי במחי-יד ואמר:

"אין דבר כזה. ודאי יש מה לעשות".

עד מהרה, הזדרז לקבוע עבורי תור לרופא עינים גדול בבית החולים "הדסה" ובחסדי ד' הענין הסתדר.

עינו אל עיני תלמידו

שוב מעשה בתלמיד צעיר מבני הישיבה שלקה בדלקת עינים וטיפל בה באופן שיגרתי על ידי הטפת טיפות. לאחר ימים אחדים, כאשר הטיפול השיגרתי לא הועיל מאומה והדלקת נשארה כשהיתה, שח על כך בחור מבוגר לרבינו.

והנה - מספר התלמיד הצעיר - בעיצומו של סדר ראשון, ניגש אלי רבינו כמעט בריצה וטען בפני בלהט:

"עם עינים לא משחקים. חייבים ללכת מיד לפרופסור!"

כל טענותי, שהדבר לא כל כך נורא והדלקת תעבור כלעומת שבאה, לא נקלטו באזניו. הוא בשלו - בעינים לא משחקים!

אבל הוא לא המתין עד שאני אלך לפרופסור, אלא קם בעצמו לעשות מעשה ועוד באותו יום סידר עבורי תור אצל סגן מנהל מחלקת עינים בבית החולים "שערי צדק", כשהוא מוסיף ומתנצל בפני שקבע את התור רק אצל ה"סגן" -

"משום שמנהל המחלקה לא נמצא כעת בארץ"...

אך בזאת לא די.

הוא לא הסתפק בקביעת התור, אלא קם ונסע איתי לבית החולים, נכנס עימי לחדרו של הרופא, כשהוא מתעניין באופן טיפולו בי, בכל פרט ופרט.

ולא זו בלבד.

משנסתיים הביקור, הוציא רבינו כסף מכיסו ושילם את מחירו של הביקור הפרטי, כשכל התהליך הזה נעשה מצידו בטבעיות ובפשטות האופיינים לו, עד שכל נסיון מצידי להביע בפניו את תודתי, היה נראה מגוחך בעיניו.

רק בפרט אחד, לא יכול היה לסייע בידי, ועל זאת הביע את התנצלותו:

כאשר עלינו על האוטובוס, לחזור אל הישיבה, התנצל בפני

"אין באפשרותי לנקב עליך בכרטיסיה שלי, אני מחזיק כרטיסיה של קשיש"...

מעשה זה - מסיים התלמיד ברגש הומה - מלבד עצם החסד העצום שבו, עוד העניק לי את התחושה הנפלאה שבכל בעיה שתתעורר, יש לפני כתובת, שתעשה עבורי ככל האפשר. אכן, כתובת נאמנה היתה לי, שחש אני כלפיה רגשות עמוקים של הכרת הטוב...

טורח בגופו למען בריאות התלמידים

כך היו עיניו וליבו נתונים תמיד אל שלימות בריאותם של התלמידים, כמו דאגתו על שלימותם הרוחנית, כשהוא אינו מונע מעצמו כל טירחה וכל מאמץ למענם.

ושוב מעשה, מפי אחד התלמידים:

היה זה בתקופה בה שכנה עוד הישיבה בשכונת גאולה. חדרי הפנימיה אוכלסו עד אפס מקום, ומחוסר ברירה שכרה הישיבה דירות מגורים להשכנת התלמידים, באיזור הישיבה וגם בשכונת "בית ישראל" המרוחקת.

יום אחד, השגיח רבינו באחד התלמידים - אשר מעונו שכן בשכונת "בית ישראל" - שהוא נעדר מן הישיבה. רבינו, מיהר לדרוש בשלומו מפי חבריו, ואמנם, הוא נענה על ידם, שהבחור לקה בחום גבוה והוא שוכב בחדרו אשר בשכונת "בית ישראל".

על אתר, מיהר רבינו אל המקום, ובבואו שמה התברר לו שיש צורך דחוף בטיפול רפואי, אשר - כמובן - סודר תיכף על ידו על הצד היותר טוב.

לשמוע אנקת הזולת, לראות כמיצרו

ליבו הרגיש, נטה לשמוע כל מועקה וכל אנקה של תלמידי הישיבה, כשהוא עומד תמיד על המשמר, מה אפשר לסייע, מה צריך לעזור.

כך ארע, כאשר הבחין פעם בשעת ה"סדר" בהיכל הישיבה, בבחור שהתעטש בחזקה, בליווי שיעול קל, כשהוא יוצא לרגע את בית המדרש.

מיד יצא רבינו אחריו בריצה, לראות אם הכל בסדר, או שמא זקוק הלה לאיזה שהוא טיפול מסויים...

מקרה נוסף, אירע לאחד מבני הישיבה, שרץ פעם כברת דרך הגונה, וכדרך כל הארץ חש דקירות בצד גופו, לאחר ריצה שכזאת.

רבינו שהבחין בו שהוא מניח ידו על צידי גופו, פנה אליו בבהלה:

"איך אתה מרגיש, אולי זה אפנדציט..."

טיפול דיאטתי, מתחילה ועד סוף

רגישותו הדקה, הבחינה גם בדברים שאין עולים על הדעת, כשכל מעייניו נתונים איך לחלץ את זולתו מן המיצר.

בחור כבן ארבע עשרה הייתי - מספר בעל המעשה - כאשר נכנסתי ללמוד בישיבה. שנה לאחר מכן, זכיתי "לקבל" מקום לתפילות בהיכל הישיבה, סמוך למקומו של המשגיח. והנה, באחד הימים, פונה אלי רבינו ומעיר לי שאני מדי שמן לפי גילי.

"נראה לי - הוסיף רבינו - **שזה יכול להוות בעיה. קבעתי עבורך תור בהדסה ואתה מוזמן לנסוע איתי כעת אל הרופא".**

באין ברירה, נסעתי איתו לבית החולים, ואמנם בהתאם לבדיקה, הורה לי הרופא לשמור דיאטה מסוימת.

אבל כאן לא נשלם המעשה.

בשובנו מבית החולים, פנה המשגיח אל האחראים על מטבח הישיבה ופקד לבשל עבורי כל יום לארוחת צהרים, מנה מיוחדת לפי הוראות הרופא.

כל התעסקותו איתי - מוסיף התלמיד לציין - נעשתה שלא בידיעת הורי כלל, אלא הוא לבדו, מעצמו, הרגיש בדבר, יזם את הביקור אצל הרופא וסידר את כל הענין על הצד היותר טוב, מתחילתו ועד סופו, כאשר גם את דמי הביקור אצל הרופא אין לי מושג מי שילם, עד עצם היום הזה...

גש להרשם לבית הבראה של "ועד הישיבות"!

עיניו וליבו היו עם בריאותם של התלמידים, לא רק בדאגתו הכנה והמסורה לכל עניני הטיפול בכל מחלה ובכל תקלה, בכל פגע ובכל נגע, אלא גם לאחר שהתלמיד קם מחליו, היתה דאגתו נתונה להסדיר עבורו הבראה או שיקום, לפי הצורך.

וכך מעיד בו אחד התלמידים, הרה"ג רבי משה וייס שליט"א:

בבין הזמנים דחדש אב, עברתי ניתוח אפנדיציט, ובתחילת זמן אלול כבר שבתי אל הישיבה. והנה, מיד כאשר הבחין בי רבינו, ניגש אלי ושאל:

"האם היית בהבראה?"

השבתי לו, שאכן נחתי כל צרכי, אבל בבית ולא בבית הבראה. וזאת משום שהניתוח בוצע על ידי רופא פרטי, בתשלום מלא, ושוב לא היה באפשרות הורי לשלם גם עבור בית הבראה, ולכן הם הסתפקו במנוחתי בבית. אבל רבינו, לא הסתפק במנוחה שכזו, בהבראה שכזו, ועל אתר הורה לי:

"גש למשרדי ועד הישיבות ותרשם שם לבית הבראה. לתשלום אני כבר אדאג!"

ממיטה למיטה - כמסדרונות בית החולים

ולא רק עם תלמידיו כבניו, בני הישיבה, נהג בעינא פקיחא, לשום דעתו וליבו עליהם, לבריאותם, לרפואתם, להחלמתם ולהבראתם. אף בשהותו תכופות בבית

החולים "הדסה", נהג לעבור בעצמו במחלקות השונות, ולראות במו-עיניו מה ולמי אפשר לעזור, לסייע, לתמוך, לעודד, לחזק.

יום אחד, בעברו מחדר לחדר באחת המחלקות, ניגש רבינו אל מיטת אחד החולים ודרש בשלומו, כשהוא מתעניין בפרטי מצבו.

שחנו באזני המשגיח - סיפר לימים האיש אשר ישב אותה עת על יד מיטת החולה - שיש כאן בעיה ברכישת התרופות, כאשר מפאת מחירם הגבוה, אין הנהלת בית החולים מספקת אותם לחולה בכמות הנצרכת.

מיד, בשמעו, הדריך אותנו המשגיח למי לפנות בדבר, תוך שהוא מוסיף ומסביר לנו במתק לשונו, כיצד נוכל למצוא חן בעיני האחראי לדבר. עשינו כפי שהורה לנו ומאז הכל בא על מקומו בשלימות, כשהחולה מקבל את כל הנצרך עבור רפואתו.

כך - סיים הלה את התרשמותו המופלאה - היה מנהגו, לעבור בקביעות ממחלקה למחלקה, מחדר לחדר וממיטה למיטה, לדרוש ולחפש מה אפשר לעזור ולמי ניתן להועיל.

לימינו של גדול הדור ומנהיגו

מרן זצ״ל עם חתנו רבי מאיר צבי ברגמן שליט״א

כשם שהשכיל לדעת כיצד לנהוג עם כל תלמיד לפני ענינו ועם כל אדם לפי הצטרכותו, כך ידע אל-נכון - בפיקחות עמוקה ובתחבולה נפלאה - מהי הדרך לעזור לגדול הדור, כאשר השעה היתה צריכה לכך.

וכך מספר נכדו של רבינו:

בגיל בר מצוה, סבלתי מכאבי גב, באופן שאינו מעורר דאגה, או מצריך טיפול בדחיפות מיוחדת. ביום בהיר, מתקשר

אלינו הסבא, שאבוא אליו לביתו, כי הוא נוסע איתי כעת לפרופסור רובין ב"הדסה", ושאזדרז להגיע בזמן, כי יש לנו שותף לנסיעה - מרן הרב שך!

בחפזון, הגעתי לביתו, כשתוך זמן קצר הגיע חתנו של מרן הגרא"מ שך זצ"ל, הגאון רבי מאיר צבי ברגמן שליט"א, עימו נסענו במונית לבית החולים "שערי צדק", שם, המתנו דקות אחדות לצאתו של מרן זצ"ל בלווית מקורבו הרב יחזקאל אסחייק שליט"א, מביקורו אצל רופא העינים, המטפל בו באורח קבע.

משיצא מרן מאת פני הרופא, ניגש אליו סבא ואמר:

"צריכים עכשיו לנסוע לפרופסור רובין בהדסה".

ידע סבא, שמרן זצ"ל נדרש להבדק אצל פרופסור רובין אלא שאין דעתו נתונה לכך, ומצא עתה שעת כושר נפלאה לקום ולבצע את הדבר. אולם, גם עתה לא השלים מרן זצ"ל עם הרעיון, כשהוא מביע את מורת רוחו מעצם העובדא שהסבא יטרח עבורו.

וכאן, נעמד סבא והמשיך באזני מרן זצ"ל, לפי התכנית אשר רקם מראש:

"ממילא אני נוסע בשביל הנכד שלי"...

רק אז, ניאות מרן זצ"ל להצטרף אל הנסיעה לפרופסור רובין, ורק אז הבנתי מה היה כל כך דחוף לסבא שאתייצב בירושלים ואבוא איתו אל הפרופסור ב"הדסה", בו בזמן שבעייתי לא היתה כה קשה. כי על כן, ידע סבא שגדול הדור יסרב שיטרח למענו באופן מיוחד, ולפיכך טרח למצוא עילה לנסיעה אל הפרופסור...

ואולם, גם מרן זצ"ל בפיקחותו, הבין היטב בסתר ליבו, עבור מי נקבעה הנסיעה אל הפרופסור, והוא ביקש להשיב לסבא כגמולו.

היה זה - מספר הנכד - לאחר שסיים מרן זצ"ל את הבדיקה אצל הפרופסור. מרן זצ"ל נפרד מסבא לשלום בעוד שסבא נכנס עימי אל החדר פנימה. והנה, בצאתנו מן החדר, רואים אנו שמרן זצ"ל עודנו ממתין שם. לפליאתו של סבא, מה ראה על ככה, נענה מרן זצ"ל:

"אתם, הרי הבאתם אותי לכאן, אם כן עלי להחזיר אתכם הביתה, לכן המתנתי כאן"...

- - - כה הפליא רבינו תושיה למענו של מרן זצ"ל, קברניט עם התורה, וכה ידע מרן זצ"ל להשיב לרבינו כגמולו הטוב עמו. אשרי עין ראתה כיצד נהגו זקני הדור כבוד זה בזה, בעין טובה, בלב נכון ובנפש חפצה.

חסד שבחסד - כמשנתו של רבינו

זכינו לקרוע אשנב ולהביט מעט אל עולם החסד המופלא של רבינו, על חלקיו, גווניו, על סניפיו וסעיפיו. אפס קצהו ראינו בהנהגת החסד שלו, בגופו ובממונו, בליבו בנפשו ובמאודו.

גם ראה ראינו קצה מידותיו המופלאות בין אדם לחבירו, עד כמה הפליג במעלת "נושא בעול עם חבירו" - לרחוק כלקרוב, מתוך הרגשת "העני עמך", כשכל הליכותיו עם הבריות נעשים מתוך לב אוהב, שופע ומשפיע, הדבק במידותיו של מקום ומתדמה ליוצרו בסדר הנהגתו עם כל הנברא בצלם.

ואחרי ככלות הכל, דומה שעדיין לא השכלנו להגדיר את יסוד עמוד החסד של רבינו, אשר עליו נבנה עולם החסד המיוחד שלו.

הצצה אל שיטי אחד המכתבים, ששיגר רבינו אל הרבנית תחי' בתקופת היותם משודכים, בה העלה קוי יסוד לקראת בנין החיים המשותפים שלהם, מגלה טפח מעומק מידת החסד שלו:

"כי עיקר כל העיקרים, אם ירצה האדם לחיות חיים נעימים תמיד, במנוחה ושלוה ושלום ואהבה עם כל העולם, יראה להשתלם במידת החסד, שלא יוכל לחיות אם לא יעשה חסד לזולתו. והחסד הגדול מכל החסדים, הוא שיעשה חסד לזולתו, אף אם המקבל חסד לא נצרך לו זה הדבר ויוכל לעשות הדבר בעצמו, בכל זאת האיש הטוב האמיתי ימהר לעשות לזולתו זה הדבר, כי זהו חיות הוא לו, לעשות חסד עם כל האדם וזהו התענוג שלו מה שיתענג חבירו. וזה האדם יתענג תמיד מכל מעשיו ופעולותיו והכל יהיו אוהבים לו והוא בטח יהיה אוהב לכל, כי זהו חיות שלו לעשות חסד לזולתו ומכל שכן שלא יצער ח"ו את חבירו".

דבריו החוצבים בסלעי אבן השתיה עליה הושתת עולם החסד שלו, מאלפים אותנו חידוש גדול במידת החסד, והוא - "כי עיקר כל העיקרים והחסד הגדול מכל

החסדים, הוא שיעשה חסד לזולתו, אף אם המקבל חסד לא נצרך לו ויוכל לעשות הדבר בעצמו".

וכי נולדת בסדום?!

חידוש מופלא זה שהעלה רבינו בשחר ימיו, בא לידי מוחשיות בהליכותיו עם הבריות, כשהוא משתדל להרעיף חסדיו, גם עם אותם אשר לא נזקקו לכך.

וכך מעיד בו בנו רבי נח שליט"א:

שנה אחת, לאחר שסיימנו את סדר אפיית המצות ב"חבורה" המיוחדת שלו, אשר נעשתה ב"עבודה" של ממש, כמתואר בארוכה לעיל בפרק "במצוותיו חפץ מאד", פניתי אל אבא בשאלה:

הלא מן המצות הללו, נהנים עוד רבים וטובים, ומדוע אנחנו צריכים לעשות לבדנו את כל העבודה הזאת. יבואו נא כל מקבלי המצות וישתתפו אף הם בפועל באפית המצות.

טענה זו, נשמעה לכאורה פשוטה וצודקת. אך אבא הגיב על אתר בגערה:

"וכי נולדת בסדום?!"

תשובתו החדה והנוקבת, מפתיעה לכאורה. וכי זו היא מידת סדום?!

אכן, מבחינתו של רבינו, שהציב את עולם החסד שלו על אדני העיקר הגדול - **"שיעשה חסד לזולתו אף אם המקבל יוכל לעשות הדבר בעצמו"**, הרי כל מי שלא דבק במידה זו, נכלל הוא בקטגוריא הנוראה של "מידת סדום"...

ואדרבה, דוקא באופן זה, שמקבל החסד לא נצרך לו ויוכל לעשות הדבר בעצמו, באה מידת החסד לידי שלימותה, לידי הדר זיוה. כך היא מידתו של "האיש הטוב האמיתי". הוא "ימהר לעשות לזולתו זה הדבר", כי על כן "זהו, חיות הוא לו".

אמנם כן, פלוני אין צריך לחסד שלך, אבל **אתה** צריך לעשות חסד!

והוא לכשעצמו, אכן היה כזה. הוא עשה חסד לא רק כשזולתו היה זקוק לחסד, אלא אף כשלא היה נצרך לכך, כי על כן, הוא ביקש להשלים את נפשו במידת החסד, להשלים את ה"לב טוב" שלו.

וכבר נמצא בין קבלותיו של רבינו משכבר הימים, "קבלה" מופלאה במסכת החסד שלו:

"בכל יום, לעשות חסד על דרך שיטת לב טוב!"

גבורה שבחסד

זוהי מידתו של "האיש הטוב והאמיתי", זוהי שיטתו של בעל "לב טוב". וכזה היה רבינו. הוא היה בעל חסד במהותו, עד שהטוב שפע ממנו, בין שהמקבל היה נצרך לכך ובין שלא היה נצרך.

וכשביקש רבינו להנחיל תורה זו לתלמידיו, הוסיף ואמר, כי גם כאשר אין המקבל זכאי, לכאורה, לקבל את החסד, יש להעניק לו טוב וחסד. כך היתה "קבלה" בידו משכבר הימים, כפי שהגיד ברבים:

"שמעתי בעודי בחוץ לארץ מאדם זקן ונכבד, כי אדם צריך להרגיל עצמו לעשות טובה לשונא, וכבר שנינו באבות דרבי נתן (פכ"ג) **איזהו גבור? מי שעושה שונא - אוהבו".**

- - - כזו היתה המידה. לא רק חסד, אלא "גבורה שבחסד", בכל תעצומתה.

מתענג על דרכ חסדיו

רק כך, כאשר המבט על ה"חסד" נובע מנקודת ראות אמיתית שכזו, אפשר להבין את המשפט המופלא, שיצא מפי כתבו של רבינו, בהמשך אגרתו המוזכרת:

"כי זה חיות הוא לו לעשות חסד עם כל אדם וזהו התענוג שלו מה שיתענג חבירו".

ואכן, כך היה נראה בעליל מכל תהלוכותיו, כי הוא מתענג ממש על עשיית החסד. חסדיו המסועפים אף פעם לא היו לו למשא, כי על כן הוא התענג על החסד. עד שכל כולו היה מלא התרגשות והתלהבות בשעה שרק דיבר אודות החסד שאדם גומל עם חבירו - כפי שמעיד בו החברותא שלו הרה"ג ר' אליהו סופר שליט"א.

וכבר העלה אחד התלמידים הנאמנים, את רגשיו הסוערים לנוכח העונג שאפף את רבינו תמיד:

היה אצלי דבר מופלא כל פעם - מציין הלה - לראות את המשגיח כשהוא תמיד נראה "מדושן עונג", למרות שלא היה לו שום שייכות עם הנאות עולם הזה. ומעולם הייתי תמה, איך וכיצד וממה היה כל כך מדושן עונג?

אבל תשובתו בצידו. מכל עשיית חסד, היה רבינו **מתענג** ממש. ומשכך, כיון שכל כולו היה חסד, הרי שכל כולו היה תדיר מדושן עונג...

וכאשר בימי אבלו של רבינו, עלו באזני תלמידו הגאון רבי אביעזר פילץ שליט"א - ראש ישיבת "תושיה" בתפרח שבדרום - כמה ממעשי החסד המופלאים של רבינו, הגיב ואמר:

הלא הדברים הללו מזכירים את מה ששמעתי מפי מרן הגרא"מ שך זצ"ל, שנכח בבית ריש גלותא מרן הגאון רבי חיים עוזר זצ"ל, כאשר הגיע ספרו "אחיעזר" מבית הדפוס והיתה שמחה גדולה שורה עליו, באופן שאין לתארה במילים.

רבי יצחק זיסמן ורבי אביעזר פילץ באירוסין של נכד רבינו

ואז, באחת, פנה מרן הגרח"ע אל מרן הגרא"מ שך ואמר:

"מתחילה סברתי שהשמחה היותר גדולה שיכולה להמצא, היא כשזוכים להדפיס ספר אחיעזר, אבל היום אני יודע שעשיית טובה עם בן אדם, זו שמחה יותר גדולה!"

- - - וזו היתה גם שמחת נפשו של רבינו. הוא השכיל להבין, במה יתענג האדם ובמה ישמח לבו:

"לעשות חסד עם כל האדם - זהו התענוג שלו, כי זהו חיות שלו לעשות חסד לזולתו"...

פרק י"ח

ענוה גדולה מכולם

כמה גדולה ענוותנותו של רבי איצל

פטרבורג הבירה.

גדולי התורה אשר ברחבי רוסיה וליטא, נקראו לאסיפת רבנים. על הפרק עמדו נידונים חשובים הנוגעין לצפור נפשה של היהדות הנאמנה וגדולי הדור שנזדמנו לאכסניה אחת, ישבו על המדוכה ודנו בכובד ראש, ביראתם הקודמת לחכמתם, בנושאים החמורים שהועלו שם.

באותו מעמד גדול, בו נקבצו יחדיו גדולי הדור ומנהיגיו, הועלו גם נידונים תורניים מעמיקים, ורבה של בריסק, גאון ישראל והדרו, רבי יוסף בער סולובייצי'ק זצ"ל, בעל "בית הלוי", שטח בפני הנוכחים קושיא חריפה בשם בנו רבינו הגאון רבי חיים הלוי זצ"ל.

ויכוח סוער, התפתח על אתר בין הנוכחים, ארזי הלבנון אדירי התורה, כאשר כל אחד לפום חורפיה ודעתיה, העלה ראיות וסברות לכאן ולכאן, בבקיאות ובחריפות נפלאים, זה אומר בכה וזה בכה. לבסוף יִשב רבי יושע בער את הקושיא בשתי פנים - בתירוץ משלו ובתירוץ נוסף מתורתו של בנו רבי חיים, כאשר שני התירוצים הפליאו את כל השומעים.

כל אותה עת, ישב רבה של פטרבורג רבי איצל בלאזר, בתוך סערת הויכוח התורני המעמיק, ולא פצה פיו, משל לא היה לו מושג כלשהו מכל המדובר שם, עד שבעל ה"בית הלוי" משך בכתפיו ותמה:

"זהו שאומרים עליו אדם גדול הוא?!"

כששב ה"בית הלוי" ביקש שיביאו לפניו את ספרו של רבי איצל - "פרי יצחק", כדי לתהות על קנקנו של אותו חכם, שנודע כגאון גדול והנה עתה מילא פיו מים וישב כמחריש.

ומה גדול היה תמהונו של ה"בית הלוי", כאשר מצא בין שיטי ה"פרי יצחק", את קושיתו של רבי חיים ואת שני התירוצים - תירוצו של רבי חיים ותירוצו שלו.

רבי יוסף בער השתומם עד מאד מכוחות נפשו של רבי איצל, עד שקרא ואמר:

"כמה גדולה מידת ענוותנותו של רבי איצל".

ר' איצל בלאזר

וכך היה גם רבי הירש

כשסיפר רבינו מעשה מופלא זה, ללמד בינה לתלמידיו כיצד נראית ענוותנות אמיתית, הוסיף ושח בשם אביו רבי אברהם נח, מעשה נוסף, המלמדנו צורתה של ענוותנות אמיתית:

"שמעתי מאבי זצ"ל, שרבי איצל היה משמיע בימי זקנותו בקובנא, שעור גמרא בכל יום. פעם הופיע לשיעור ואמר: היום איני יכול לומר את השעור, כי לא הכנתי".

"סבורים היו השומעים שהדברים כפשוטם, אבל תמהים היו בכך, שהרי ידעו בו שהוא חיבר את ה'פרי יצחק'. עד שנמנו וגמרו שהוא זקן ששכח תלמודו ..."

וכשסיים רבינו לשוח מעשה גדול זה, הפטיר ואמר:

"וכך היה גם אבי זכר צדיק לברכה".

והיו השומעים, עונים ואומרים לעומתו:

"וכך הוא רבי הירש!"

ענוה שזורה בצניעות

אכן, כזה היה רבינו. הוא היה ענוותן בכל ה"חפצא" שלו, בכל המהות שלו. היתה כאן התגלמות מוחשית של מעלת הענוה, כשאל הענוה שלו חוברת מעלת "הצנע לכת". בהיותו משתדל בכל ישותו להצניע עצמו.

עד כמה שהיה באפשרותו, עד כמה שניתנה לו רשות, היה רבינו מטמין את גדלותו האמיתית, חדר לפנים מחדר, מחיצה לפנים ממחיצה. הוא אמנם גילה טפח אבל כיסה אלפיים. הם היו חבויים שם עמוק, בעולמו הפנימי. הם היו מוצנעים שם בחגווי ליבו, במקום שאין לאיש דריסת עין - לא לאיש ממכיריו ולא לאיש מאנשי ביתו.

כך, מעולם לא סיפר אודות מעשיו הכבירים עם חולי ישראל. גם לא על "פרוייקטים" מיוחדים להחלמתם ולרווחתם של החולים, שנעשו על ידו בהצלחה. הוא, במכוון, לא שיתף איש בגילויי סייעתא דשמיא מיוחדים, להם זכה עת יצא לעזרת אחיו הנתונים בצרה. הוא ביקש להשאר "עלום", עד שכל מעשה שהיה הוא מעורב בו, כמו נמחק ונעלם מן המפה וּפְלא היה.

ככה עם חולי ישראל וככה בשאר תחומי מפעלי החסד שלו. הכל נעשה מתוך ענוה יתירה ומתוך הצטנעות מופלגת, עד שכל הנהגתו אמרה ביטוי חי לדרישת הנביא מיכה, אשר העמיד את מצוות התורה על שלשה:

"עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוקיך".

ואמנם, הוא לא הסתפק בעשות משפט עם כל הנזקק, באופן מופלא. הוא גם לא הסתפק באהבת חסד המופלגת שלו, עם כל יהודי באשר הוא, אלא טרח ויגע ועמל לאחוז בכל עוז במידת "והצנע לכת עם אלוקיך".

משום כך, איש לא ידע מנין וכיצד היה מגייס כספים להתחייבויות העצומות אשר קיבל על עצמו, למען הצדקות הנשגבות בהן התעסק, כמו לצורך ביצוע ניתוח דחוף לחולה, על ידי פרופסור בכיר או לצורך "הכנסת כלה". איש לא ידע. כי על כן, מעולם לא דיבר על מה שעשה, אלא כיסה בכיסוי מעל גבי כיסוי את כל העשיה המופלאה שלו.

דקדוק המצוות כהצנע לכת

ולא רק ה"אהבת חסד" שלו וכלל הליכותיו המופלאות בין אדם לחבירו נעשו מתוך "הצנע לכת" ומתוך ענוותנות יתירה, אלא אף ה"עם ד' אלקיך" שלו - מעשי המצוות בין אדם למקום, גם הן נעשו בצניעות מופלגת, כשכל הנהגתו תואמת את הוראת הנביא, כפירוש המצודות:

"וללכת עם אלוקיך בדרכי מצוותיו בצנעה, לא בפרסום רב ולהתייהר".

כך ממש היו מעשי המצוות שלו, על כל דקדוקיהן וחומרותיהן. הכל היה עטוף באיצטלא של צניעות, הכל היה מעולף סודיות עלומה, עד כמה שהיתה ידו מגעת להצניע, להעלים, תוך שהיה עומד ומזהיר את בני ביתו, לבל יהינו לגלות מסתורי הנהגתו בחוצות קריה.

משום כך, הרבה מן הדקדוקים ומן החומרות שנהג בעצמו בהפלאה יתירה, מתוך יראת חטאו שקדמה לחכמתו, נעשו רק בין כתלי ביתו, מחששו לאבק של יוהרא והתנשאות על פני הבריות שלא נהגו באותן דקדוקים וחומרות.

ואף חכמתו עמדה לו, שכאשר ביקש לאחוז באותן חומרות ולהתנהג בחסידות ביושבו בקהל עם, היה מתחכם להסתיר את מעשיו בתחבולות שונות.

משום כך, כשנקרא להשתתף בשמחת "קידושא רבה" שנערכה לרגל איזו שהיא שמחה או לכבוד איזה שהוא מאורע, וביקש לנהוג בחומרת "אנשי מעשה" - שלא לקדש בשבת שחרית אלא במקום סעודת פת ולא על מיני מזונות ותרגימא, (כמבואר בביאור הלכה סימן רמט ד"ה מותר), היה נוטל את המנה שנתכבד בה ומבלי שיבחינו בו הרואים, היה מעבירה כלאחר יד לבנו שישב על ידו.

כמסוה של טעמי כריאות

הידוריו בטהרת השלחן וכשרותו, סייגו אותו כשושנים, בכמה וכמה אנפין, כמו דקדוקו להפריש בעצמו תרומות ומעשרות מכל האוכל אשר יאכל בביתו וכמו זהירותו שלא לאכול ממוצאי פסח ועד חג השבועות לחמים ושאר מיני מאפה שנאפו מחוץ לביתו, מחשש "חמץ שעבר עליו הפסח".

כמובן, שעם חומרות שכאלו, קשה עד מאד לאכול אצל שכן קרוב, אבל חלילה לאיש כרבינו, שאי מישהו משכניו יידע שהוא מקפיד ומהדר באלו ובכיוצא בהם.

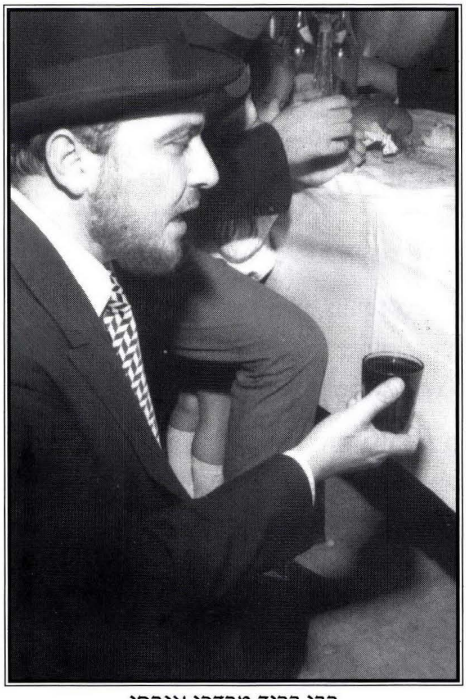
רבי ברוך מרדכי אזרחי

לפיכך, היה משתמש בדרכי הסוואה שונות ומוצא כל מיני אופני התחמקות, שסייעו בידו לאחוז בכל עוז בחומרותיו, מבלי שאיש יבחין בכך.

והרי עדותו המופלאה של שכנו משכבר הימים, הגאון רבי ברוך מרדכי אזרחי שליט"א:

כדרך שכנים טובים, היה רגיל רבינו להכנס עם תבדלחט"א הרבנית תחי', לביקור חג במעוננו. כאשר הוגש בפניהם ה"כיבוד", היה מיד מתחיל לשבח את יופי המאכלים, כשבד בבד היה עושה איזשהי תנועה מסוימת בגופו, כאילו הוא חש במעיו, תוך שהרבנית תחי' היתה מסייעת ל"התנצלות" שלו.

סברנו לתומנו - מספר הגרב"מ אזרחי שליט"א - שבאמת הוא חולה במעיו ואסורה עליו אכילת מיני מאפה העשויים ממרגרינה. וכך, משך שנים רבות ידעו השכנים שהוא אינו טועם מאכלים העשויים בתערובת מרגרינה, ובכך פטר עצמו מלאכול ממיני העוגות מחוץ לביתו. עד שלבסוף, כאשר כבר חששנו באמת לבריאותו וערכנו בירור קצת יסודי, נתגלתה הסיבה האמיתית, שהוא פשוט מחמיר לעצמו בכל מיני חומרות.

מנהגי מאיזה טעמים כיותר לבריאותי

כך אחז רבינו, בדרכם של המאורות הגדולים, רבי המוסר, אשר הצניעו מעיני הבריות את דרכי חסידותם בדקדוקי המצוות, ואף גם כאשר נאלצו לגלות טפח ממסתרי הנהגתם, עטפוהו במעטה של הנהגת בריאות.

ומי לנו גדול כקדוש ישראל מסאלנט, אשר כל ימיו השתדל בכל האמצעים להעלים מעיני הבריות את דקדוקיו וחומרותיו בקיום המצוות. וכאשר נדרש לגלות בהכרח טיפה מן הים מחומרותיו, השתדל לכסותם עד כמה שהיתה ידו מגעת, במסוה של טעמי בריאות, כפי שאנו קוראים באגרתו של רבי ישראל, אותה שיגר מפריז לתלמידו הרב ד״ר נפתלי אהרמן זצ״ל, רבה של טריר במדינת אשכנז, בה העלה פרטים בקשר לבואו לטריר לתקופה של מנוחה, תוך שהוא מציין גם את בקשתו בדבר השחיטה עבורו, אותה עטה במעטה של טעמי בריאות:

״- - - מנהגי (משך רב מאיזה טעמים ביותר לבריאותי), לבדוק הסכין של שחיטה או קודם או אחר בעצמי, או על ידי בעל הוראה. אם אפשר שכבודו יראה הסכין לשחיטת הבשר הנצרך בעדי״.

ורבינו, שאישיותו מעוצבת היתה בתבנית המוסר, כמו שיסדה וכוננה אור ישראל מסאלנט, פסע אף הוא עם אלוקיו בהצנע לכת - בנתיבות האור המופלא הזה, כפי אשר ינק מהנהגתו המוסרית של אביו הגדול רבי אברהם נח זצ״ל וכדרך אשר קיבל מרבו הגדול מרן הסבא מסלבודקא זצ״ל, שכפי שהיה רבינו מציין, היתה הנהגת קודש זו של ״הצנע לכת״, קבועה ביסוד הליכותיהם של הסבא מסלבודקא וזרעו אחריו.

הצנע לכת - יסוד הנהגת הסבא מסלבודקא וזרעו אחריו

פעם אחת, הרחיב רבינו את הדברים אודות הנהגת יסוד זו של הסבא זצ״ל. היה זה לאחר הסתלקותו של ידידו כלבבו, הגאון רבי ביניש פינקל זצ״ל - ראש ישיבת מיר, בנו של מרן הגאון רבי אליעזר יוד׳ל זצ״ל, בנו של מרן הסבא זצ״ל.

באותה הזדמנות, האריך רבינו בסיפורים מופלאים ועובדות מאלפות, אודות הנהגתם של אותם גאוני עולם, אשר בגאונתם הצליחו להסתיר את כל מעשיהם הטובים.

״כזו - סח רבינו - היתה הנהגתו של הסבא מסלובודקא, כאשר למרות היותו מיסדה של הישיבה, לא הבליט עצמו כלל. בראשות הישיבה העמיד גדולי עולם אחרים, כשהוא לעצמו מטמין את גדלותו, עד שאפילו בתואר משגיח לא נשא, אלא היה נקרא בפי התלמידים בשמו הוא - ר׳ נטע הערש״. [1]

[1] ראה לעיל פרק שלישי.

בחתונת רבי דוד פינקל. מימין: החתן, רבי אליעזר יהודה פינקל, רבי יחזקאל סרנא, הגאב"ד מטשעבין, רבי משה חברוני, רבי הלל ויטקינד, רבי אריה לוין

גם את התמדתו - הוסיף רבינו וסיפר - הסתיר הסבא מעיני התלמידים. והגיעו הדברים עד כדי מידה שכזו, שבלילות שבת כשהיה יושב ועוסק בתורה בביתו, כאשר אך שמע את קולות בני הישיבה עולים ובאים לביתו, היה מיד נשכב על מיטתו ומשמיע קולות כאדם הישן שינה עמוקה.

אותם רגעים, היתה הרבנית ממלמלת לעומתו: **"דער גנב! דער גנב!"**, אבל הסבא לא ראה בכך מעשה גניבת דעת, אלא מעשה של "הצנע לכת עם אלקיך".

"כך - המשיך רבינו לשוח - **במידה זו, אחז גם בנו רבי אליעזר יוד'ל. כל ימיו לא היה נקרא בתואר ראש ישיבת מיר, כלל וכלל, אלא בשמו ובכינויו: ר' לייזר יוד'ל".**

כי על כן, "גדול מרבן שמו" היה האיש. הוא לא נזקק לתארי כבוד ואדרבה, הוא סלד מהם. שמו לכשעצמו, הלך לפניו, על אף שביקש להסתיר את אשר עמו.

"וכזה - הוסיף רבינו ואמר - **היה גם בנו, ר' ביניש. ויתרה מזו הוא אף לא נקרא בצירוף התואר הפשוט "ר'", אלא היה נקרא בשמו הוא "ביינוש", מבלי**

כל תוספת. כאשר גם הרבה ממעשיו הגדולים הצליח להסתיר, כשחוש ההומור שלו מסייע בעדו'.

כך, לדוגמא - ציין רבינו - אחז ר' ביניש בדרכו של זקנו, הסבא זצ"ל, וכאשר היה יושב ועוסק בתורה בלילות שבת בביתו, ולפתע שמע שמאן דהוא מאנשי הבית התעורר משינתו, היה תיכף סוגר את הגמרא ומתחיל לאכול מן הטשאלנט שהוכן לסעודת היום, לבל ישגיחו עיני הרואים בהתמדתו המופלאה.

אף ר' ביינוש עצמו, סיפר פעם באזני רבינו:

"באתי פעם לומר שעור בישיבה, והנה אני רואה בחור רץ כנגדי שאלתי אותו מדוע אתה רץ? והבחור שלא הכרני נענה ואמר 'כי ביניש אומר שעור'. ואני - סיים ר' ביניש - נהנתי כל כך מהחכמה הזאת"...

וכשסיפר רבינו את הדברים, סיים בשבח מעלתו של ידיד נפשו רבי ביניש זצ"ל:

"הוא היה גאון עולם בהצנע לכת, ובגאונותו זו הסתיר את כל חכמתו וגדלותו'.

איש - לפי מהללו

מבעד לסיפור שבח מעלתו של רבי ביניש ושבח מעלת בית אביו - הסבא מסלובדקא, עלתה מאליה גדולת מעלתו של רבינו בעצמו, במידה נעלית זו של "הצנע לכת עם אלקיך", שהרי כך למדנו מתורתו של החסיד רבינו יונה (שע"ת ש"ג קמח):

"ונאמר מצרף - לכסף וכור - לזהב ואיש - לפי מהללו (משלי כז, כא), **פירוש: מעלות האדם לפי מה שיהלל, אם הוא משבח המעשים הטובים והחכמים והצדיקים - תדע ובחנת כי איש טוב הוא ושורש הצדק נמצא בו, כי לא ימצא את לבו לשבח את הטוב וכו', מבלי מאוס ברע ובחור בטוב".**

רבינו הילל ושיבח את ה"הצנע לכת", כי זו היתה מידתו הוא. כך חונך בבית אביו הגדול מפארי גידוליה של סלבודקא, וכך חונך בבית היוצר הגדול של ממלכת סלבודקא.

אין ברו כתוכו

מה נמלצת היא, הגדרתו המופלאה של אחד מגדולי תלמידי רבינו, הגאון רבי נתן צבי זוכובסקי שליט"א, בנו של איש המוסר הסלבודקאי רבי דב זצ"ל, המשגיח דישיבת לומז'א בפתח תקוה:

ידוע לכולם מאמר חז"ל (יומא עב, ב), "כל תלמיד חכם שאין תוכו כברו אינו תלמיד חכם", היינו, שהנהגתו הפנימית אינה תואמת את חיצוניותו, כלפי חוץ מראה הוא הנהגת רוממות, הנהגת תלמיד חכם, בעוד אשר בפנימיותו אינו נוהג מנהג תלמיד חכם.

על אותם גידולים של סלובודקא - בכלל ועל רבינו - בפרט, אפשר לומר שמעלתם היתה לאידך גיסא "שאין ברו - כתוכו". כלפי חוץ היה נראה עממי, שמח, עליז, מעורב עם הבריות וכאילו שוה להם, אבל תוכו היה מלא חכמה ויראת ד', במדרגות גבוהות מאד.

שם, ב"תוכו", בפנימיות חדרי לבבו, היתה מוסתרת ומוצנעת עוצם דרגתו בעבודת ד'. ושם, בתוך ביתו, בבתי גוואי, בפנים חדרי מעונו, היה רבינו מתנהג בחסידות לפני קונו, כשהוא עושה כל טצדקי כיצד לא יראה ה"תוכו" ב"ברו", מחוץ לאהלו.

אור של שבת - בבתי גוואי

והרי מעשה מופלא - כפי שמספר רבי אליעזר ספראי שליט"א, חתן רבינו - המעיד נאמנה עד כמה היה רבינו נזהר שלא יתגלו חומרותיו והידוריו בקיום המצוות, מחששו להתנשאות על אותם שלא נהגו באותם דקדוקים:

בתקופת נישואי, נתחדשה בקרב החרדים לדבר ד', ההמצאה להסדיר בבתים תאורה פלורוסנטית לשבת קודש, שתופעל על ידי אנרגיית מצבר. המצאה זו שימחה את לב שומרי השבת, שהחמירו על עצמם - כהוראת מרן החזון איש זצ"ל - שלא להשתמש בתאורה המופעלת על ידי תחנות הכח המבצעות פעולות שונות ע"י יהודים בעיצומו של יום השבת. עד אז, היתה התאורה המופעלת על ידי מצבר, מועברת רק באמצעות נורות זעירות ובאותה תקופה - כאמור - נתאפשרה העברת התאורה באמצעות נורות פלורוסנטיות רגילות. כך סודרה לי בביתי - על ידי אחד מחבירי - תאורה שכזו לכבודה של שבת קודש.

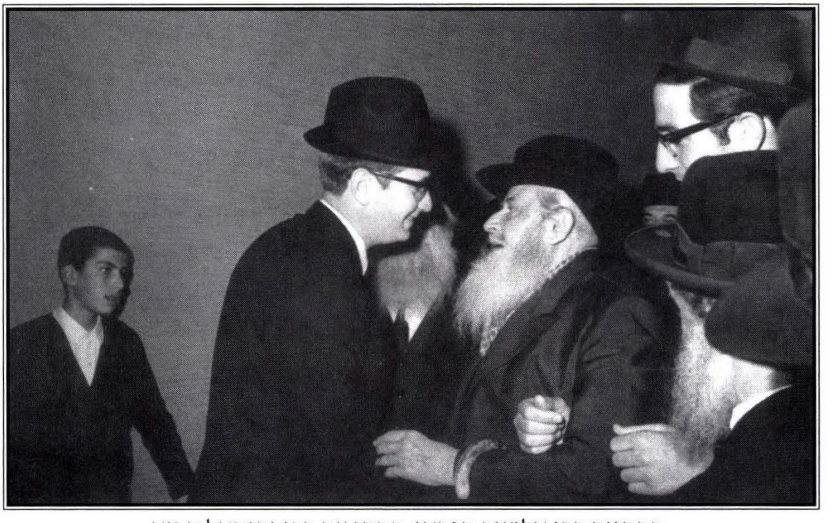

בחתונת רבי אליעזר ספראי, החתן עם רבי יחזקאל סרנא

שבת אחת, הגיע מורי חמי לביתי ונוכח לראות שהנה תאורה פלורסנטית מאירה את החדר. הוא התענין בדבר, וכששמע ממני על האפשרות החדשה, מיד ניתר ממקומו בשמחה ואמר:

״שמע, כבר שנים רבות אני רוצה שלא להשתמש בחשמל בשבת, אבל כיון שראש הישיבה וכל חברי הנהלת הישיבה כן משתמשים בחשמל, איני יכול להחמיר בזה. אבל עכשיו הלא יש עצה. נסדר מצבר בביתי והפלורוסנטים יופעלו על ידו ואיש לא ידע כלל שהם אינם מופעלים על ידי חברת החשמל. אם כן, אודה לך מאד אם תסדר לי את הענין הזה״.

נעניתי ואמרתי לו, שהדבר כרוך בתשלום גבוה, שכן זהו דבר חדש, שרק עתה הומצא. אבל, הוא לא נרתע מן העלות הגבוהה. דקדוקיו וזהירותו במצוות, היו שוות בעיניו כל הון, והוא ביקש להסדיר עבורו את התאורה, תוך שהוא מדגיש את בקשתו הנמרצת - בתנאי כפול - שאיש לא ידע בדבר!

ואכן, סדרתי עבורו את חיבור התאורה הפלורסנטית שבביתו לזרם המצבר, לשמחתו הגדולה שמכאן ואילך יוכל לממש את רצונו שלא להזדקק לתאורה הכרוכה בחילול שבת, תוך כדי עמידה על משמר ה״הצנע לכת״ המיוחד שלו.

ולרבי הירש היה אור כמושכו

כך חלפו כמה שבתות, עד שלאחר שבתות אחדות, נפל דבר בקרב קהילת הישיבה.

לפתע, בליל שבת קודש, קרסה מערכת החשמל העירונית באיזור הישיבה. עלטה שררה ברחובות ובבתים, פרט לבתים בודדים, אשר מהם הבליחו אורות זעירים שבקעו מן הנורות הקטנות שהופעלו על ידי מצברים.

והנה, לפליאתם הרבה של תושבי השכונה, בביתו של רבינו דלקו הפלורוסנטים בכל עוצמתם...

השכן הקרוב, הגאון רבי ברוך מרדכי אזרחי שליט"א, יצא מביתו והנה הוא רואה "בירה דולקת" - בבית של ר' הירש דולק האור! הוא עמד והביט בתדהמה על המחזה המופלא שנתגלה בפניו, כשאליו מצטרפים גם בחורי הישיבה, אשר יצאו חוצה והביטו בחזיון המשונה. מפה לאוזן עברה השמועה, כי בביתו של רבי הירש דולקת התאורה, חרף הפסקת החשמל.

אחדים, נזכרו בדברי הגמרא בתענית (כה, א), אודות הנס שאירע במעונו של רבי חנינא בן דוסא, שנתחלף לו כלי של חומץ בכלי של שמן והדליק מן החומץ אור לשבת והיה דולק והולך כל היום כולו, עד שהביאו ממנו אור להבדלה...

כך היו הבריות משיחים אחריו, עד שנתגלה הסוד...

כנראה, מן השמים נגזר על רבינו, שידעו הקהל כי יראת חטאו שבערה בו עד להפליא, העלתה את האור הגדול - אורה של שבת, בין כתלי ביתו.

המעשים הנסתרים מלוין את האדם לבית עולמו

כזו היתה הנהגתו המיוחדת של רבינו, כאשר עם היותו מתחסד לפני קונו בהידורי המצוות, עמד על המשמר שלא לפסוע על ראשי עם קדש, בגילוי חומרותיו ודקדוקיו, שהבריות לא נהגו בהן. כך - כאמור לעיל - נהג גם בהתחסדו עם הבריות, כשהוא משתדל להסתיר את היקף חסדיו וצדקותיו עמהם.

יפה המליץ על רבינו, תלמידו ואיש אמונו הנאמן, הגאון רבי יוסף חיים קופשיץ שליט"א, אשר היה קשור עימו הרבה בעסקי הצדקה:

רבי שמואל יעקב בורנשטיין, רבי יוסף חיים קופשיץ, רבינו

התנא בפרק קנין תורה (אבות פ"ו מ"ט), שונה בלשון המשנה, שכאשר הציע אותו אדם לרבי יוסי בן קיסמא לדור עמו במקומו, השיבו רבי יוסי בן קיסמא ש"בשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות, אלא תורה ומעשים טובים".

ולכאורה, פליאה גדולה שנינו כאן, וכי סלקא דעתך אמינא, שכסף וזהב מלוים לו לאדם לבית עולמו?!

אלא, אפשר לפרש בדרך צחות, שכוונת הדברים אמנם למעשי מצוות, אלא שאותן מצוות נעשות בפרסום רב, עד שהן נוצצות ככסף וכזהב ובוהקות כאבנים טובים ומרגליות. ולזה בא התנא לגלות עינינו, שהמצוות הללו אינן המלוים הגדולים של האדם, ומי המה המלוים הגדולים? - המעשים הנסתרים, שאין חזותם גלויה וידועה לבריות. התורה והמעשים טובים, שנעשו בחביון, במסתרים, הם הם המלוים לאדם ביום פקודה.

אין לנו מושג - סיים את דבריו - כמה מצוות נסתרות מלוות את רבי הירש לבית עולמו, כמה מעשים טובים חבויים נטל רבינו עמו לעלמא דאתי...

הצנע והסתר בתוך הגלוי והמפורסם

ואמנם כן. עד כמה שנתגלו מעשיו, אבל הנסתר היה גדול מן הגלוי. כי הוא - כאמור - השתדל תמיד להסתיר, להצניע, להטמין את מעשיו והנהגותיו המופלאים, עד שבאישיותו נמצאה הבחינה המופלאה שבה נשתבח רבי ישראל סאלנט'ר, אשר היה "אמן ההצנע", עד שסלל לו מסילה חדשה בעבודת ד' -

"דרך של הצנע והסתר בתוך הגלוי והמפורסם".

לפיכך, היה רבינו נמנע מלשוח מאומה אודות מעשיו ופעולותיו. וכאשר היו מקורביו מנסים לשואלו על מעשה פלוני או לשמוע מפיו על פעולה אלמונית, היה מתחמק מלהשיב אמרים, עד שקשה היה מאד לגוררו בלשון ולהוציא משפתיו דברים, אודות מעשיו הוא.

וכאשר ארע שהפצירו בו ועמדו על גביו לקלוט מפיו אי-אלו דיבורים בדבר פעולותיו, היה דוחה את הפצרותיהם כשהוא מסתייע באימרתו של אחד הגדולים, שפירש מטבע שטבעו חכמים בתפלת מוספין דראש השנה:

"כי זוכר כל הנשכחות אתה הוא מעולם" - "מעשים שאדם משכח מלבו הקב"ה זוכרם לפניו, אבל מה שהאדם משתדל שיזכרו, אז כביכול אין הקב"ה מעלה זכרונם. אם האדם זוכר את חטאיו, בחינת מה שאמר דוד המלך ע"ה 'חטאתי נגדי תמיד', ואת מעשיו הטובים הוא משכח מלפניו, אז הקב"ה משכח כביכול את חטאיו, ומעלה את זכויותיו לפניו לטובה, וחס ושלום להיפך".

לא מחזיק טיבותא לנפשיה

והיה שם עוד משהו בהצטנעות שלו, בענוותנות שלו.

אוצר ענק של מצוות ומעשים טובים, מילא רבינו משך שנות חייו. הונחו שם באוצרו בזה אחר זה, אלפי אלפי מעשים מופלאים של עבודת ד', הן בחלק העבודה שבין אדם למקום והן בחלק העבודה שבין אדם לחברו. אבל הכל נעשה בטבעיות מוחלטת, מתוך הכרה נאמנה שזוהי חובת האדם בעולמו. הוא לא ראה בשום מעשה טוב שלו, בשום הנהגה טובה שלו, איזה שהוא מעשה חריג ומיוחד, הראוי לציון

לשבח, שהרי "לכך נוצרת" - "לעבדה ולשמרה" ומה, איפוא, יש מקום לתהילה על איזו שהיא מצוה, על איזה שהוא חסד.

משום כך, לא מצא סיבה כלשהי שיגמלו לו הבריות טובה, על החסדים שעשה עמהם, שהרי מבחינתו לא עשה אלא מה שמוטל עליו לעשות, מכח היותו עבד נאמן לקונו.

וכאשר היו נתיני החסד שלו, משגרים אליו מתנות כגמול על חסדו עמהם, היה משתומם למאד, עד שהיה מתבטא:

"א משוגע'ס! מה פתאום לשלוח לי?"

כך, בפשטות טבעית, מילא רבינו את חובתו בעולמו, כשהוא מקיים בנפשו את המעלה המופלאה של "לא מחזיק טיבותא לנפשיה", במידה מופלגת עד מאד.

מי שנזקק להזכיר מעשיו הטובים - אות היא שהם לוקים בחסר

רבי אהרן בריסקער

כזו היתה מידתו של רבינו וכזה היה החינוך בבית אביו הגדול רבי אברהם נח זצ"ל. כפי שהמליץ ידיד המשפחה הגאון רבי אהרן ביאלסטוצקי זצ"ל - המכונה רבי אהרן בריסק'ר - בהספדו על אחיו של רבינו, רבי הלל זצ"ל:

אדם, שכל אבריו מתפקדים, אינו מזכיר אותם, לפרטיהם, כיון שכך הוא טבעו של עולם ומנהגו. אבל כאשר האדם מזכיר את ידו או את רגלו, אות היא שיש לו כאב או מחלה באותו אבר, עד שהוא נזקק להזכירו.

כך הוא גם בהנהגת האדם במעשיו הטובים. אם רואה הוא

מימין: רבי משה טיקוצ'ינסקי, רבי אהרן בריסקער, רבי יצחק לוין, רבי אהרן שקוביצקי

צורך להזכיר מעשיו, אות היא שהם לוקים בחסר. לו היה הכל מתפקד כהלכתו, לא היה צורך להזכיר מעשה זה או מעשה זה, שהרי מוטלת עליו חובת המעשים, באופן טבעי.

נאים הדברים לחינוך המופלא של ביתו של איש המוסר רבי אברהם נח זצ"ל. נאים הדברים למידתו של רבי הלל אחי רבינו, ונאים המה לרבינו, שהרי כך התהלך בעולמו, מבלי להבין כלל למה ראוי הוא לתהילה ולכבוד, עד שראו בו הכל סמל ודוגמא לדברי אביר הרועים, הרמב"ן, באגרתו הנודעת:

"ובמה יתגאה לב האדם וכו', ואם מתפאר בחכמה - מסיר שפה לנאמנים וכו', לכן השפל עצמך וינשאך המקום וכו', כל דבריך יהיו בנחת וראשך כפוף וכו' וכל אדם יהיה גדול ממך בעיניך".

בורח מפני הכבוד

על אף שבתוקף תפקידו כמשגיח, ניתנו לבני הישיבה הזדמנויות רבות לכבדו, כיאות למעמדו, ולו גם להעניק לו כבוד מינימלי, סימלי, אבל הוא לא הניח לאיש לכבדו ולא עוד אלא שהיה ממש בורח מפני הכבוד.

משום כך היה עומד ומזהיר את גבאי הישיבה, לבל יכבדוהו ב"עליות" הניתנות לראשי הישיבה ולרמי"ם -

"**אני לא כלום!**" - היה מטעים את אזהרתו.

והוא אמר את הדברים בכנות מלאה. כזו היתה הרגשתו. הוא חש בכל נימי נפשו את ה"נפשי כעפר לכל תהיה" ומה לו ול"כיבודים".

גם כשנדרש לעלות לתורה למפטיר, בשבת שלפני היאהרצייט של הוריו, עלו בליבו חששות מפני ה"כיבוד" שבדבר. לפיכך, היה מברר תחילה אולי ישנו אחר שצריך או שמעונין לקבל את העליה הזו, ורק כאשר נתברר לו שהעליה פנויה עבורו, ניאות לקבל את העליה.

כאחד מבני החבורה

ברב חכמתו, הצניע גם את הבריחה מן הכבוד, והיה עושה את כל המהלכים הללו באופן טבעי ופשוט, לבל יתנו הבריות את ליבם שבעצם יש כאן מעשה של בריחה מפני הכבוד...

כך גם היה מנהגו בלילות שבת לאחר תפילת ערבית, כאשר בני הישיבה היו עוברים בסך לפני ראשי הישיבה להתברך ולברך בברכת "שבתא טבא". מסדר הדברים, היה ראוי שאף הוא יעמוד עמהם על מקומו בכותל המזרח של הישיבה, ויעברו הקהל בפניו כמו בפני ראשי הישיבה.

אבל לא! לא איש כרבנו יעמוד על מקומו ויניח שיכבדוהו. על כן, תיכף עם סיום התפילה, היה פוסע והולך באופן טבעי ופשטני בין ספסלי בית המדרש ועובר בתווך בין הבחורים כאחד מהם, תוך שהיה מאחל לכל אחד ואחד ברכת "גוט שבת", בפניה אישית לכל יחיד, בסבר פנים יפות המיוחד לו, עד ששכחו הכל היכן מקומו הראוי והיה נדמה ממש כאחד מן החבורה, כחבר בין חברים...

גם כאשר ארע שהצטרף אל בני הישיבה לנסיעה ברכב, לאיזו שמחה של אחד התלמידים, היה מתיישב עמהם על המושב האחורי, כמי שהיה אחד מהם. וכאשר ביקשוהו שיעבור לישב במושב הקדמי על יד הנהג, הגיב בפשטות האופיינית לו:

"**וכי סבורים אתם שזה משנה משהו?!**"

אין זה ראוי לעשות ליצנות ממני!

גם כאשר ביקשו התלמידים ממנו, שימסור בפניהם "חבורות" בלימוד, שלל את הרעיון על הסף, מחשש שמא ידבק בו מאומה מנגע הכבוד, תוך שהוא עוטה את בריחתו מן הכבוד במסוה פשטני.

וכך מעיד בו תלמידו משכבר הימים, הרב הגאון רבי אברהם שרמן שליט"א, אב"ד תל אביב:

זכיתי להמנות על קבוצת בחורים שהתגבשה ללימוד סדר קדשים. ישבנו יחדיו בהיכל הישיבה, סמוך למקום מושבו של רבינו, ופעמים רבות בעת אשר התפתח בינינו משא ומתן במלחמתה של תורה, היה רבינו מתערב בשקלא וטריא, תוך שהיה מעלה בפנינו "ידיעות" שונות ומאיר את עינינו ב"הערות" טובות.

הדבר היה כחידוש לגבינו, עד כמה הוא כ"בן בית" השולט בחצרות ה"קדשים", עד שפעם נגשנו אליו בבקשה שימסור לנו "חבורות" ב"קדשים". ואז, באופן ספונטני, הגיב בפשטות וברצינות:

"אין זה מן הראוי לעשות ליצנות ממני!"

כך בטבעיות פשוטה, דחה רבינו את האפשרות הזו מכל וכל. כך בטבעיות פשוטה, הסתיר רבינו את המלטו על נפשו מפני התדבקות במחלת הכבוד, המוציאה את האדם מן העולם.

מפני מה נשמט מהגדת שיחות מוסר בהיכל הישיבה?

בהיותו כל ימיו בורח מן הכבוד, נמנע רבינו מליטול כל שררה לעצמו ולנהוג ב"רבנות" אף בתוך תחומי תפקידו כמנהל רוחני של הישיבה הקדושה, כאשר בכל ליבו ונפשו אחז במידת ה"צנועים מושכים את ידיהם" לטובת אחיהם.

לאחר הסתלקותו של מרן המשגיח רבי מאיר חדש זצ"ל, כאשר פנתה אליו הנהלת הישיבה, לבקש ממנו שיעמוד לכהן תחתיו בהגדת שיחות מוסר בהיכל הישיבה, דחה רבינו את ההצעה מכל וכל. על אף שאז כבר שימש רבינו כמשגיח בישיבה למעלה מארבעים שנה וכבר הגיע קרוב לגבורות, סירב בכל תוקף להנהיג עצמו ב"שררה" זו. [2]

---

[2] ראה לעיל פרק "המשגיח".

רבי מאיר חדש עם רבי אברהם פרבשטיין

הוא לא פירש טעמו ונימוקו. אבל אם זכינו לגעת בקצה עקבי סולייתו של רבינו, אשר עליה פסע כל ימיו בענוותנות יתירה, אולי ניתנה רשות להצביע על מידה נעלית זו, כסוד סירובו...

הענוה בבית ה"ועד"

ואף ש"הצליח" רבינו להמלט מאמירת "שיחות מוסר" בהיכל הישיבה, ואף שדחה מעליו את האפשרות למסירת "חבורות" ב"קדשים", אבל מהגדת "ועדים" לבני הישיבה לא יכול היה להפטר. הן זו היתה חובתו מעצם תפקידו כמשגיח - חובת חינוך התלמידים בדרכי המוסר.

אבל, עם זאת, גם אמירת ה"ועדים", לא התנהלה באופן מישטרי, בצורה של מחוייבות מלמעלה. מהלך שכזה, היה בעיניו סתירה לכל קו החיים שלו, פירכא ל"עקב ענוה יראת ד'", עליה פסע בעקביות מוחלטת, שלא ידעה פשרות.

לפיכך - מספר תלמידו הרב הגאון רבי דב רוזין שליט"א, רב ומו"ץ בק"ק אלעד - מדי שבוע בשבוע, היה שולח אותי להודיע לבחורים על קיום הועד, אבל כיצד היתה ההודעה? - מעולם לא אמר "היום יש ועד", אלא היה פונה בדרך שאלה:

"האפשר לומר היום ועד?"

כזו היתה מידת ענוותנותו של רבינו, כאשר כבר עצם ההודעה על קיום ה"ועד", שימשה לתלמידים פרק גדול בהלכות דרך ארץ, והלכתא רבתא ביסודה של מידת הענוה. כאן חזו התלמידים בעיניהם, את אשר לימדתנו תורה במעשה בראשית, ביצירת האדם, כשדיבר הכתוב בלשון "נעשה אדם" -

"ללמד דרך ארץ ומדת ענוה, שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן" (רש"י).

לבלתי דום לבבו מאחיו

כך "ניהל" רבינו את תפקידו בהנהלתה הרוחנית של הישיבה, בענוותנות, בפשטות, בעממיות, ויתירה מזו - באהבה, באחוה וברעות עם בני הישיבה, כאח נאמן הדואג את דאגת אחיו ומשתדל בטובתם ובתיקון צרכיהם.

תלמידו הרב עמירם ולדנברג שליט"א, מספר עד היכן הגיעה תחושת ה"אחוה" של רבינו עם בני הישיבה, גם בשעה שנדרש למסור בפניהם דברי תוכחה, ולהעמיד בכל תוקף "תקנה" שתיקנה הנהלת הישיבה לחיזוק ענין התפילה בישיבה. [3]

היה זה בראשית שנת תש"ן. לנוכח המצב, ראה רבינו צורך לצאת מגדרו ולפנות אל בני הישיבה במכתב גלוי, ש"לא לפרוץ גדר ולשמור על התקנה שכל הנהלת הישיבה תיקנה, בכדי לחזק את ענין התפילה". אבל, עם התקיפות שהביע נוסח הקריאה, כאשר בא רבינו אל סיום המכתב, חתם את שמו באחוה ובענוה:

"אחיכם אוהבכם, צבי פאלי".

משסיים רבינו את הכתיבה והחתימה - מספר הרב ולדנברג - שלח אותי אל משרד הישיבה, כדי להדפיס את המכתב. מזכיר הישיבה, לא ידע אם להוסיף בחתימת השם

---

[3] ראה לעיל פרק "ועל העבודה"

את התואר "הרב", או להדפיסו כלשונו, מבלי תוספת. לפיכך, הדפיס שני טפסים, האחד חתום בתוספת תואר "הרב" והשני כצורתו, בלי תואר.

כששני המכתבים המודפסים בידי, ירדתי לחדרו של רבינו והגשתי את הטפסים לידו. מיד נטל את המכתב שהודפס כצורתו, בלא תוספת תואר, ותוך שהוא חותם את חתימת ידו, פירש ואמר:

"כיצד אוכל לכתוב 'הרב', אם אני חותם 'אחיכם אוהבכם', וכי אח לאחיו חותם בתואר 'הרב'?!"

כזו היתה ההנהגה. כך התהלך עם תלמידיו, עם אחיו אהוביו, כשוה בשוה, כאשר למרות היותו נושא בתפקיד רישמי, לא רמו עיניו ולא גבה לבו...

אין דאוי לו להתנשא על שאר בני מינו

כך התהלך רבינו עם בני הישיבה באחוה וברעות, בעממיות ובפשטות, עד שדרכיו היו למופת לתלמידיו, כיצד היא צורתה השלימה של מידת הענוה בפועל ובמעשה, תולדת עֲנָוַת המחשבה, המבוארת בדברי ה"מסילת ישרים" (פכ"ב):

"שיתבונן האדם ויתאמת אצלו, אשר אין התהילה והכבוד ראויים לו, כל שכן ההתנשא על שאר בני מינו".

עד כדי כך הגיעו הדברים, שמרוב פשטותו וענוותנותו, לא נמנע מלילך אל בית הטבילה בערבי שבתות, בשעות בהם נמצאים במקום תלמידיו, בני הישיבה. הוא לא מצא בעצמו סיבת התנשאות על תלמידי הישיבה. הוא לא ידע בנפשו במה יתנשא על שאר בני מינו.

באחד מערבי שבתות - מספר תלמידו הרב יצחק קמינר שליט"א - בהכנסי למקוה אשר בגבעת מרדכי, לטבול לכבוד שבת קדש, פגשתי ברבינו, אשר בו ברגע סיים ללבוש את בגדיו ועמד לנעול את מנעליו.

תיכף משהבחין בי, פתח - בפשטות האופיינית שלו - לומר איזו שהיא "מילה טובה", לאות אחוה ורעות:

"בחולין (כד,ב) מבואר, שזקן, הוא מי שאינו יכול לעמוד על רגל אחת ולחלוץ נעלו השניה, הנה, אינני זקן"...

ותוך כדי דיבור, נעמד על רגל אחת ונעל את נעלו השניה, עם שכבר היה קרוב ל"גבורות". וכולי האי למה? - כדי להעמיד עצמו שוה בשוה עם שאר בני מינו, ואף גם עם תלמידיו...

מאד מאד הוי שפל רוח

כך נעשו כל פעולותיו עם הבריות, ועם תלמידיו - בכלל, בפשטות טבעית, כשהכל שוים בעיניו לטובה, להקדים להם ברכת שלום, לכבדם ולייקרם, לדבר עמהם איזו שהיא שיחה קלה, ופעמים אף להשמיע באזניהם איזו שהיא מילתא דבדיחותא, כדי לשמח את לבם, גם כאשר היה בזה משום השפלה עצמית.

אבל הוא לא חשש מן ההשפלה הזו. אדרבה, הוא ראה בכך ביטוי נכון למידת הענוה, אשר כה השתלם בה, כי הוא היה אמון על הוראת ה"מסילת ישרים", אשר העמיד את השפלות המעשית בראש החיובים הנדרשים מכורח עַנְוַת המעשה.

כך ראוהו הכל, בשעה שביקש לקיים בגופו ובנפשו מצות שמחת חתן וכלה, אשר כידוע וכמתואר כבר לעיל בפרק "נושא בעול עם חבירו", היה מפליג בקיום מצוה רבה זו באופן נשגב ביותר, מבלי לחוש כלל וכלל לכבודו העצמי.

נושא דברים בארוסין של נכדו רבי פנחס פאלי, ליד החתן יושב רבי שלמה קרליץ

אותה שעה של שמחת חתן וכלה, היתה ענוותנותו דרבי כמו ניתנה למישוש, כשעיני הכל רואות כיצד הוא משפיל את רוחו, מבלי לערוך כלל חשבונות של "מעמד" ושל "כבוד", אלא מתנהג בצורה הפשוטה ביותר ובאופן שפל למאד, כדי להגדיל השמחה. עד שמחמת כן, לא חס על כבוד תורתו, והיה מטפס על גבי השלחן ומרקד שם בעוז לפני החתן והכלה, כשבשמחתו האמיתית היה סוחף אחריו את כל הנאספים לשמוח ולשמח.

ככה היתה הנהגתו המופלאה בעַנְוָת המעשה, עד שראו בו הכל ביטוי מושלם לדרישת התנא באבות (פ"ד מ"ד):

"מאד מאד הוי שפל רוח".

רבינו מרקד בעוז בחתונת נכדו רבי אברהם מנדלסון, לידו עומד החברותא רבי אליעזר מנדלזון ורבי שלמה פאלי

שבירת הנאוה בקול דממה דקה

כך ממש התנהג רבינו. הוא השפיל עצמו מאד מאד, כי הוא השכיל להבין עומק החיוב הזה, כמו שבא פירושו בדברי החסיד רבינו יונה (שם):

"להודיענו, כי אף על פי שהקו האמצעי בכל המדות, הוא המשובח וכו', ובכל המדות כולם יש לו לאדם לאחוז הדרך האמצעית ובמדה הבינונית, אבל מדה זו של גסות הרוח, צריך להתרחק ממנה עד הקצה האחרון, שאין לך מדה קשה ממנה ורוב העבירות שבתורה תלויות בה, ולא עוד אלא שמשכחת הבורא יתברך מלבו של אדם".

לפיכך, לא די היה לו שברח מפני הכבוד, אלא שבאופן חיובי הנהיג עצמו במעשי השפלה עצמית, מאד מאד. עם שגם בחלק עבודה זו, נהג בהצטנעות, באופן שלא תהא ניכרת כלל עבודתו העצמית. הוא שיבר את גסות הרוח, אבל בקול דממה דקה, כפי שהיה אומר בשם רבו ואלופו מרן הגאון הצדיק רבי אייזיק שר זצ"ל, ראש ישיבת סלבודקה:

"צריך לשבר את המידות, אבל בלא שישמעו קנאַק!"

חברת העניו נאה עד מאד

במידה טובה זו של שפלות רוח, מבלי השמעת קול רעש גדול של שבירת המידות, נהג רבינו גם ביחסו אל צעירים לימים, ואף עם ילדים קטנים. הוא שם עצמו כאחד מהם, כדי לשעשעם ולשמחם, כאשר השעה היתה צריכה לכך, עד שבהנהגתו ראו במוחש את דברי ה"מסילת ישרים":

"חברת העניו נאה עד מאד ורוח הבריות נוחה הימנו".

וכך מעידים בו בני משפחתו של הגאון רבי שרגא גרוסברד זצ"ל, אשר היה שותף לרבינו במגבית הצדקה השנתית של "קמחא דפסחא" [4]:

---

[4] ראה לעיל פרק "עושה צדקות - בגופו ובממונו".

מדי שנה, בפרוס הפסח, החל מראש חדש ניסן ועד ליל בדיקת חמץ, היה ר׳ הירש לן בביתנו, כאשר ירד אל השפלה, להיות מעשה על הצדקות בצוותא חדא עם אבינו זצ״ל.

כילדים הנוהגים במעשי שובבות, ביקשנו לנצל את שהותו של ר׳ הירש בביתנו. משום כך, המתנו מדי ערב לבואו ולא שכבנו לישון עד שהיה מגיע ועושה עמנו מיני שחוק שונים.

במבט לאחור, אי אפשר לנו לעכל דבר כזה, כיצד אדם בא בימים, וקל וחומר משגיח בישיבה, יתנהל באופן שכזה, שלא ימנע עצמו מלשחוק עם ילדים קטנים, כאילו היה הוא בן גילם. אבל כך היתה הנהגתו, כאשר הכל נעשה בטבעיות פשוטה, מבלי לחוש עד כמה הוא משפיל את עצמו.

ומתוך ענוותנותו וחביבותו - מוסיפה אחת מבנותיו של הגר״ש גרוסברד זצ״ל - ידע גם להעניק לכל אחד מבני הבית תחושה נפלאה. עד כדי כך הגיעו הדברים, עד שכילדה, הייתי שומרת את ״מעות חנוכה״ באמתחתי עד חודש ניסן, כדי לשלשלם לקופת הצדקה של ר׳ הירש. היה נעים ליתן לו את הפרוטות הללו, כי הוא היה מקבל

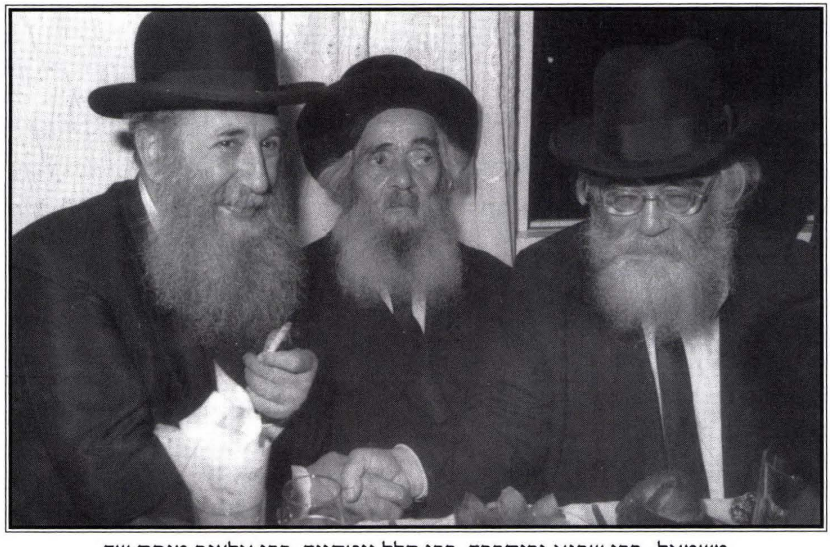

משמאל: רבי שרגא גרוסברד, רבי הלל ויטקינד, רבי אלעזר מנחם שך

אותם ממני בחביבות יתירה, פותח את פנקסו ורושם את שמי ואת הסכום ה"ענק" שקיבל מידי.

קשה לבטאות את התחושות במילים, אבל ההרגשה במחיצתו היתה כל כך נפלאה, עד שהיינו ממתינים בכליון עינים לבואו, להחיות את כל האוירה בבית מדגישים בני משפחת הגר"ש גרוסברד זצ"ל.

מכלי תארים - כחייו וכמותו

כל ימיו, סלד רבינו מתארי כבוד שצירפו לשמו. ולא רק סלד, אלא גם פחד מאד מן התארים. מהנהגה זו, שהיתה - כפי הנראה - מושרשת בו מהנהגתו בקודש של רבו הגדול המשגיח רבי אליהו לאפיאן זצ"ל [5], לא זז רבינו כל הימים, עד שכאשר נדרש לישא מדברותיו באיזהו מקומן, היה מזהיר את בעלי הדבר לבל יכבידו עליו בתארים, כמו שמעיד בו גבאי בית הכנסת המרכזי דק"ק רמת אלחנן, שכאשר ביקש הימנו למסור שיחת מוסר בהיכל בית הכנסת, היה מתחנן לפניו:

"בלי תארים!"

גם בהנהגה מופלאה זו, ראו בו איש המעלה, ששיעור קומתו הרוחנית, מעוצבת היתה בתבנית המוסר, כפי שהשתיתה הגרי"ס זצ"ל, אשר העד העיד בו תלמידו רבי איצל בלאזר, עד כמה היה בורח מן הכבוד בכל היכולת, ועד כמה היתה בעיניו לזרא מחלת רבוי התארים:

"בשנים הראשונים אשר הפרזת התוארים לא היה נפרץ כל כך למרבה, היה לו למורת רוח אם השיג מכתב בתארים נעלים והיה מסתיר אותם ולא רצה להביט בהם".

כך נהג רבינו כל ימי חייו, וכך גם עמד על המשמר סמוך למותו, כשהוא מצוה את ביתו אחריו שלא יכתבו עליו שום תארים, לא במודעות ולא על גבי המצבה. ולא זו בלבד, אלא שגם ציוה שלא יספידוהו כלל, כי חשש עד מאד מכל סרך של כבוד.

---

[5] ראה לעיל פרק "במחיצת הלב אליהו"

ומה נוראה היא עדותם של שכניו היקרים בשכונת "גבעת מרדכי", עד היכן היו הדברים נוגעים אל לבו:

כאשר לקה רבינו בהתקף לב והורד במדרגות הבית להבהילו לבית החולים, קרא לעומתנו תוך כדי הורדתו אל האמבולנס:

"בלי הספדים ובלי התעוררות!"

ולא נחה דעתו, עד שגם בין כתלי האמבולנס, תוך כדי דהירתו אל בית החולים, חזר שוב על אזהרתו הנמרצת:

"בלי הספדים, בלי התעוררות!"

צא ולמד מה הטריד אותו בשעה שלקה בלבו, דבר שנצטער עליו אותו צדיק כל ימיו...

פרק י"ט

בית נאמן בישראל

כתובת נאמנה

הדירה הצנועה אשר בקומה השניה שברחוב הושע 21 בשכונת גאולה בירושלים, מוכרת היתה לכל למרות הצניעות שאפיינה אותה, על אף צניעותם הפנימית של רבינו, רב בעל הבית ושל זוגתו הרבנית תחי'.

זו היתה כתובת נאמנה לכל קשיי יום ולכל מרי נפש, אשר הושבעה שם נפשם הנענה, ברוח ובגשם. זו היתה כתובת נאמנה לכל חולה ולכל נזקק, אשר נדרש ליעוץ ולתמיכה בטיפול רפואי כלשהו. זו היתה כתובת נאמנה לעניים מרודים, ומה גם לבני

רבינו עם שכינו רבי ברוך מרדכי אזרחי

תורה נצרכים, אשר מעשה הצדקות של רבינו, היוה עבורם צינור נאמן להשפעה ממרום. זו היתה כתובת נאמנה לאורחים רבים שהסיבו תמיד לשלחן הערוך שנפרש בפניהם. זו היתה כתובת נאמנה לשכנים היקרים שמצאו כאן יחסי שכנות נפלאים של "שכן טוב" שקיים בנפשו "האוהב את שכניו".

אך מעל הכל, היתה זו כתובת נאמנה לבני הישיבה הקדושה אשר מצאו שם אוזן קשבת ולב שומע למשאלותיהם, ללבטיהם, ופה נאמן המוסר את תורת רבותינו הראשונים בעלי היראה ומעתיק את שמועת רבותינו האחרונים רבי המוסר, ב"ועדים" קבועים אשר השמיע בביתו, בהם שתל בלב תלמידיו את שרשי היראה ויסודי המוסר, מתוך אהבה נאמנה, כאהבת אב לבנים.

אשרי אביהם שלימדם תורה

והיה שם עוד משהו בבית הנאמן הזה.

כדרך שרבינו התייחס אל כל תלמיד מתלמידיו הרבים כבנים ממש, ואמרי לה כ"בן יחיד" ממש, כך - במקביל - התייחס אל בניו שליט"א, יוצאי יריכו, כ"תלמידים", עד שמכח השקעתו בחינוכם נעשו תלמידים נאמנים לאבא הגדול שלימדם תורה. וכך

עם בניו ר׳ נח ור׳ שמואל, מהצד הנכדים ר׳ חיים ור׳ דב פאלי

עם היותו אב נאמן לצאצאיו, היה להם גם כאב רוחני, אשר שקד על גידולם וחינוכם על מבועי התורה והיראה.

הוא חינך ולימד את ילדיו באופן ישיר, הוא חינך אותם גם בצורה עקיפה, בשומעם מאחורי הפרגוד את ה"ועדים" שהיה משמיע לתלמידי הישיבה, אבל מעל הכל הוא חינך אותם בעצם הוויתו, בעצם דמות ה"מחנך" שלו. בני ביתו כמו תלמידיו, ראו בו דמות מופת, של מי שבנין עולמו מושתת על אדנים מוצקים של התורה והיראה, של מי שאילן החיים שלו נטוע על שרשים עמוקים של מידות טובות ומעשים טובים.

הוא העביר לדורותיו אחריו את מה שהיה בו, את מה שהיה טבוע בו מחינוך בית אביו ואמו. הוא העביר לצאצאיו את המסירות העמוקה לחיים נאצלים של עבודת ד', מתוך עמידה איתנה כנגד נסיונות התקופה. כי הוא לכשעצמו היה כזה. כי הוא לכשעצמו עמד בגבורת נפש כנגד הגזירות הרוחניות של הדור שלפנינו, בו נולד וגדל בארץ מכרותו, עד שזכה לעלות לארץ הקודש ולהסתופף בצילה של "כנסת ישראל" דחברון. וכמוהו כן להבחל"ח הרבנית תחי', אשר זכתה בימי נעוריה להנצל מאוירת הרחוב שאפפה את הגולה באותם הימים, עד שזכתה להסתופף בצילה של האם הגדולה, מרת שרה שנירר ע"ה ולעלות לארץ הקודש כמחנכת ב"בית יעקב".

עם בנו ר' שלמה

וכך, כמי שניצלה נפשם מגזירת שמד רוחנית, וכמי שניצל גופם מכליה גופנית - רבינו כניצול מאורעות הדמים בחברון ותבדלחט"א הרבנית תחי' כפליטת חרבן יהדות אירופה - זכו להיות לדורותיהם דוגמא ואות של מי שהווית החיים שלהם כרותה בברית דמים עם התורה והמצוה, כשמתוך כך, זכו בעמלם לגדל ולחנך את בניהם שיחי' ואת בתם תחי' לתורה וליראה, למידות טובות ולמעשים טובים.

וכשם שזכה רבינו לגדלם לתורה ולמעשים טובים, כך זכה לגדלם לחופה - להשיא את כל אחד מבניו הרבנים שליט"א ל"בת תלמיד חכם", ולהשיא את בתו תחי' לתלמיד חכם - נטעים נאמנים למשפחות המיוחסות והמפוארות בישראל.

מזרע בית המלכות דקוסובה

בנו בכורו רבי נח שליט"א, זכה להלקח לביתו של הגאון הגדול רבי שלמה שמשון קרליץ זצ"ל, אב"ד פתח תקוה, בנו של הגאון המופלא רבי מאיר קרליץ זצ"ל רבה של לעכוויץ בליטא ואחיו בכורו של מרן בעל חזון איש זצ"ל.

רבי שלמה זצ"ל, כנצר לבית המלכות דרבה של קוסובה רבי שמריהו יוסף קרליץ זצ"ל, היה מפארי גידוליה של ישיבת מיר המעטירה, שם עוצבו יסודות בנין אישיותו,

בחתונת רבי נח, משמאל לימין: רבינו, רבי יחזקאל סרנא, רבי לייב שקוביצקי, רבי שמואל דביר, החתן, רבי בנימין שקוביצקי

כאשר למעלה מעשר שנים נתעלה בין כתלי בית מדרשה, כשהוא ספון עמוק בעסק התורה ברצף של התמדה נדירה, שנכרכה בכשרונותיו העילויים, אשר על ידם רכש לו ידיעות מופלגות בהבנה ישרה בכל חדרי התורה.

לאחר עלותו ארצה נשא רבי שלמה לאשה את מרת דבורה ווינר ע"ה, אשר עוד בהיותה בארץ מולדתה ליטא, נתברכה מפי מרן החפץ חיים זי"ע:

"שתזכי לבעל תלמיד חכם!"

לאחר נשואיו, קבע רבי שלמה תלמודו בכולל הנודע לתהילה "אהל תורה" בירושלים עיה"ק, בו עמלו בתורה גדולי הלומדים דירושלים של הימים ההם, עד אשר העתיק דירתו לבני ברק כשהוא קובע תלמודו ב"כולל האברכים" שיסד דודו מרן החזון איש בשכונת "זכרון מאיר", שם לן בעומקה של הלכה יומם ולילה. עם השנים, נקרא לכהן כר"מ בישיבת "אור התלמוד", שהיתה מסונפת לכולל המפורסם "היכל התלמוד" בתל אביב רבתי, שם העמיד תלמידים הרבה לתורה.

בד בבד, המשיך לשקוד על תלמודו, כשעם ידיעותיו העמוקות בש"ס ובפוסקים עם נושאי כליהם, בקי היה גם במאות תשובות של גדולי הפוסקים, ראשונים ואחרונים, עד שנתבקש לישב על מדין בישראל, כשבקרב הדיינים נתכנה בשם "אורים ותומים" אשר ה"אמת" נר לרגליו.

כל ימי שבתו על מדין, עמד בגבורת איתנים נגד כל בקיעים בחומת הדת שנתגלו מפעם לפעם, כשהוא מקיים בנפשו בעוז ובגבורה את צו התורה "לא תגורו מפני איש", על אף היותו מתהלך תמיד בענוה יתירה - "מחותן כלבבו של רבינו.

מזרעו של הכהן הגדול מראדין

בנו השני של רבינו, רבי שלמה זלמן שליט"א, נבחר כחתן לבתו של הגאון הגדול רבי גרשון וויזנפעלד זצ"ל, ממרביצי התורה בישיבת "בית התלמוד" בארה"ב, חתנו של הגאון המופלא רבי מנחם מנדל זאקס זצ"ל, חתן מרן החפץ חיים זי"ע. רבי מנדל זצ"ל שהיה אהוב על החפץ חיים אהבת נפש **"יותר מאהבת אב את בנו יחידו"** - כפי שהתבטא בעצמו בפניו - נודע בשכלו החד והבנתו העמוקה, ובכך זכה שקבע עימו החפץ חיים תלמודו דבר יום ביומו ונמלך בדעתו בכל הענינים הקשים, הן בנוגע לתורה והן בעניני הכלל.

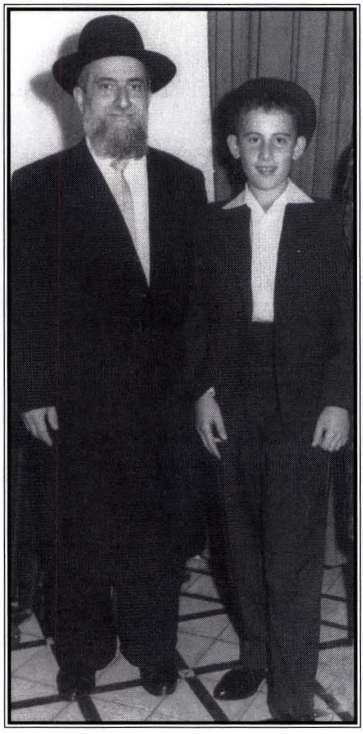

רבינו עם בנו רבי שלמה
בימי הנעורים

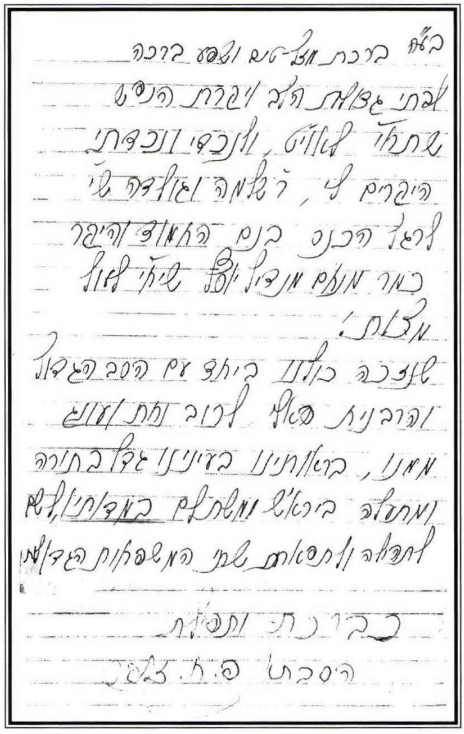

מכתב ברכה שכתבה בתו של החפץ חיים לנכדיה
ר׳ שלמה פאלי ומשפחתו

רבי גרשון זצ״ל, היה תלמידו המובהק של הגאון רבי לייב מאלין זצ״ל בישיבת ״בית התלמוד״ בארצות הברית, שם נודע בשקידתו המופלאה ובעוצם גדלותו בתורה, כשהוא מתעלה במעלות התורה מיום ליום.

בהגיעו לפירקו זכה רבי גרשון להלקח אחר כבוד כחתן למרת רבקה ע״ה, בתו של רבי מנדל זאקס זצ״ל, אשר גלה לארה״ב עם פרוץ מלחמת העולם השניה והקים בה את ״ישיבת חפץ חיים״ ואת ״כולל קדשים״ במנהטן, כהמשך לישיבת ראדין המעטירה, מיסודו של מרן החפץ חיים זצ״ל, כאשר על פי צוואתו זכה עוד רבי מנדל לשמש בה כראש ישיבה, מיום הסתלקותו של החפץ חיים ועד המלטו מידי הנאצים, אשר פשטו כחיתו טרף על רחבי מדינות ליטא, ביום חרון אף ד׳.

לאחר נשואיו המשיך רבי גרשון זצ"ל לשקוד על התורה בישיבת "בית התלמוד", עד שנעשה לאחד מעמודי התווך של בית המדרש, כ"ראש החבורה" וכ"נושא ונותן" בישיבה, כשהוא שוקד על טיפוחם של בני ארה"ב לגדלם על מבועי התורה בעומק עיונה.

זכה רבי גרשון לראות ברכה גדולה בעמלו להעמיד תלמידים רבים לד' ולתורתו, כאשר דמותו המאירה שימשה להם לאות ולמופת של גדלות אמיתית בתורה וביראה.

ביתם של רבי גרשון והרבנית רבקה, נודע בארה"ב כבית גדול של תורה וחסד, כשלצד שקידתו של רבי גרשון להעמיד מבני ארה"ב דור של עמלי תורה בטהרה, בעוצם תבונתו וברוחב דעתו, עוד היתה הרבנית משמשת כתובת נאמנה להכוונות רפואיות, עד שאלפים היו משכימים לפיתחה להיוועץ עימה בנושאים רפואיים, דבר יום ביומו. מלבד העזרה והסיוע בהכוונת חולים למרכזים רפואיים, היתה הרבנית תומכת בחולים ובני משפחותיהם מן הבחינה המוראלית והנפשית, כשביתה פתוח

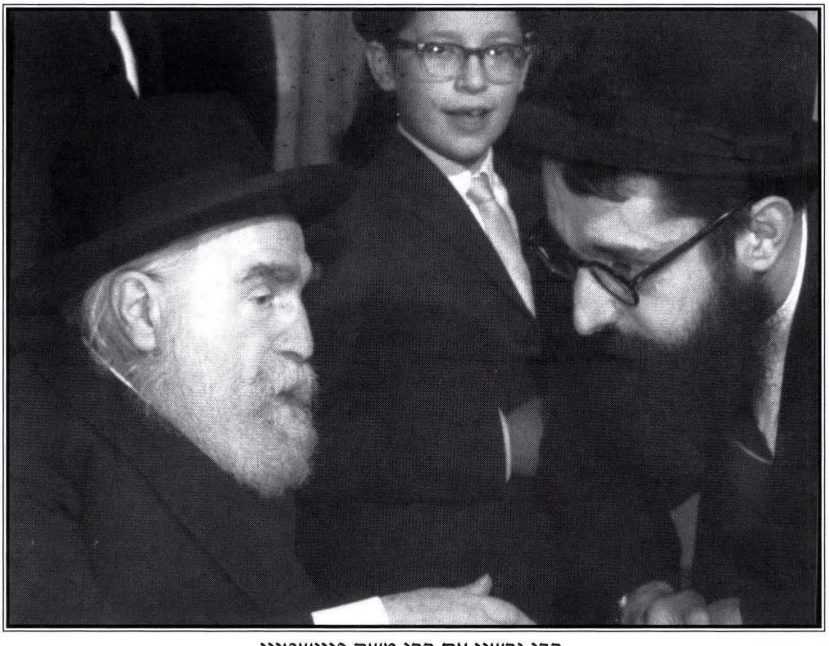

רבי גרשון עם רבי משה פיינשטיין

לאנשים שבורי לב, אשר מצאו שם את הדמות המיוחדת הנושאת עימם בסבלם והשמחה עימם בשמחתם.

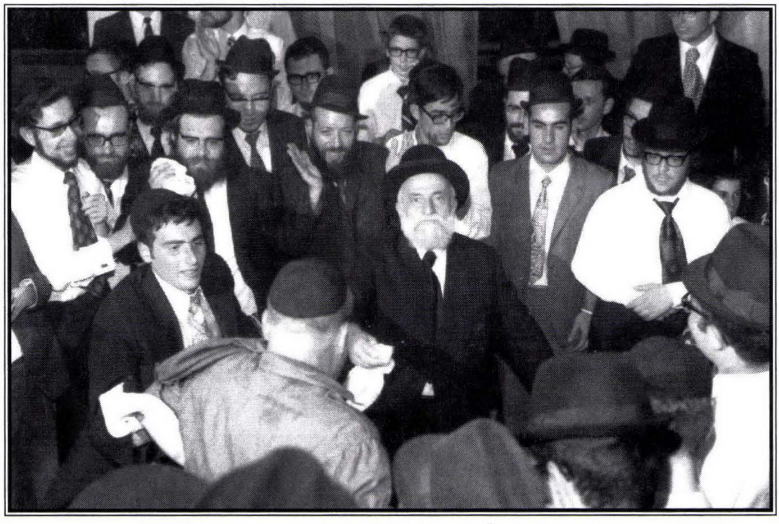

בחתונת ר׳ שלמה, רבינו בריקוד עם ר׳ יעקב צוקר

רבי שלום שבדרון בעיצומה של שמחה

נאה היה לו לרבינו להיות מחותן לאנשים אשר כאלה המופלגים בחסד ובהטבה עם הבריות, כמידתו הוא, כאשר כל שנותיו הפליג להתעסק עם חולי ישראל, לייעצם, לכוונם וללוותם בכל שלבי רפואתם והחלמתם [1].

מזרע גדולים וצדיקים

בנו הצעיר של רבינו, רבי שמואל שליט"א, נלקח כחתן לבתו של הגאון הגדול רבי יחיאל וילנסקי זצ"ל, אב"ד תל אביב, בנו של רבי דב בעריש, תלמיד חכם מובהק ששימש לעתים כדיין בק"ק וישקוב שבפולין, וחתנו של הגאון הצדיק רבי אשר סנדומירסקי זצ"ל, מלפנים ר"מ ומנהל רוחני בישיבת סלוצק ולימים ראש ישיבת "אור זורח" ביפו.

כבר בשחר ימיו, נודע רבי יחיאל זצ"ל כעילוי עצום ונפשו השתוקקה תמיד לעסוק בדברי תורה, עד שברוב שקידתו ויגיעתו הגיע לבקיאות מדהימה בשבילי התלמוד, ובכשרונותיו הברוכים התעלה לדרגות גבוהות בחידושי ופלפולי דאורייתא.

רבי שמואל בדרכו לחופה

[1] ראה פרק "למענם של חולי ישראל".

בבחרותו, גלה רבי יחיאל זצ"ל למקום תורה לישיבת לומז'א שבליטא הפולנית, ועד מהרה נתחבב על מורו ורבו המובהק ראש הישיבה הגרי"מ גורדון זצ"ל, כשהוא מוסיף והולך בהתמדתו ויגיעתו בתורה, עד שזכה לעלות לארץ הקודש, כשתיכף המשיך לשקוד על מבועי התורה בישיבת לומז'א בפתח תקוה, ושמו נודע כאחד האריות הגדולים שבחבורת מצויני עולם התורה, שעלו מישיבותיה של ליטא וקבעו מושבם ביני עמודי דישיבת פתח תקוה, כמו הגאונים רבי שמואל רוזובסקי, רבי יוסף רוזובסקי, רבי זלמן רוטברג, רבי משה שמואל שפירא, רבי צבי מרקוביץ, רבי אליהו מישקובסקי ורבי מרדכי מן, שברבות הימים העמידו תורה בישראל.

באותה תקופה, זכה להתקרב למרן החזון איש זצ"ל שחיבבו עד למאד והתבטא אודותיו:

"ר' יחיאל יודע את כל הש"ס ובקי בכל חדרי הש"ס, הוא עולה על כולם, הוא גם למדן וגם צדיק".

לאחר נישואיו עם מרת דבורה סנדומירסקי ע"ה, קבע רבי יחיאל תלמודו בכולל "היכל התלמוד" שם למד תקופה עם מחותנו לעתיד, רבינו זצ"ל, שבאותו פרק התגורר בתל אביב [2], ולימים אף נקרא לכהן כר"מ בישיבה הגדולה שהוקמה על ידי "היכל התלמוד". שנים רבות למד בחברותא עם ידיד נפשו הגאון הגדול רבי שלמה שמשון קרליץ זצ"ל וידידות אמיצה נקשרה ביניהם, בפרט בתקופה שלאחריה, כאשר נקרא רבי יחיאל זצ"ל לכהן כדיין בבית הדין בתל אביב, כשהם מלבנים יחדיו שאלות קשות ומסובכות שעלו על שולחן בתי הדין.

תבונתו ושיקול דעתו במשא ומתן של הלכה, הוציאו לפסקי ההלכה שיצאו מתחת ידו, מוניטין של גדלות עד שהיו מכנים אותו "הלמדן של עולם הדיינות". בכך זכה שמרן הגרא"מ שך זצ"ל היה מפנה אליו דיני תורה מסובכים ביותר ואף היה דן עמו רבות בעניני השעה, בהכירו את עומק דעת תורתו ואת עמידתו האיתנה על משמר צביונו של עולם הדיינות אשר עלתה בקנה אחד עם ענוותנותו המופלגת וצניעותו היתירה - "מחותן" נאה לאיש אשר כרבינו.

---

[2] ראה לעיל פרק "מה אהבתי תורתך".

רבי יחיאל וילנסקי מברך על הכוס, לידו יושב רבינו

זרע קודש מחצבתו

זכה גם רבינו, כאמור, להשיא את בתו תחי' לתלמיד חכם - רבי אליעזר ספראי שליט"א, מפאריה של ישיבת "כנסת ישראל" סלבודקה בב"ב, אף הוא נצר למשפחות המפוארות בישראל. אביו רבי אהרן צבי ספראי-שולמן זצ"ל, היה בנו של הגאון רבי שמחה שמואל שולמן זצ"ל, מתלמידי ה"תלמוד תורה" דקעלם ומראשוני תלמידיה של ישיבת סלובודקא בקובנא, שם התחבב למאד על מייסד הישיבה ומחוללה - הסבא מסלובודקא. תחת שרביט הנהגתו של הסבא, התעלה במעלות התורה ושמו התפרסם כתלמיד חכם מופלג ובעל כשרונות עילויים, עד שכבר בצעירותו הוסמך לרבנות על ידי רבי איצל בלאזר זצ"ל מפטרבורג, וכעבור פרק זמן אף הוסמך ב"סמיכת חכמים" על ידי רבי יחיאל מיכל עפשטיין זצ"ל, בעל "ערוך השלחן", אשר הכיר שבח מעלתו של רבי שמחה שמואל בלומדו בכולל האברכים בנובהרדוק, שעמד בראשותו.

לימים, העתיק רבי שמחה שמואל מושבו לטיקטין, שם יצא שמו לתהילה כמרביץ תורה מובהק, אשר פעל רבות לחיזוק הדת בקרב בני הנעורים, וכבעל חסד מופלג

רבי אליעזר ספראי בדרכו לחופה

אשר מסר נפשו לטפל בחולים קשים, עד שהיה עוזב את ביתו לילות רבים, כדי לסעוד אותם בחוליים.

בעודו באיבו נסתלק לבית עולמו ועל גב מצבת קבורתו נחקקו המילים:

"פ"נ אחד מהרבנים הגדולים והמפורסמים במדינת פולין מעיר טיקטין, צדיק מושל ביראת אלקים..."

אלמנה צעירה ושמונה יתומים רכים הותיר אחריו רבי שמחה שמואל, אך היא התאזרה בעוז חיל וגידלה את כל בניה לתורה, עד שעוד שנים רבות לאחר מכן, השיחו יוצאי טיקטין בשבחה, כשהיא זוכה להיות אם למשפחה היחידה שכל בניה ללא יוצא מן הכלל התחנכו בין כתלי הישיבות.

כך זכתה אותה אלמנה ל"גדולות", כאשר בנה השלישי רבי מרדכי זאב, נתגדל למעלה למעלה בהיכלה של "כנסת ישראל" דסלובודקא ובהיכל הישיבה הקדושה בעיר הקודש חברון, עד שלוקח אחר כבוד כחתן לבתו של מרן הגאון רבי יצחק אייזיק שר, חתנו של הסבא מסלובודקא, ואחר הסתלקותו בשנת תש"ב, עמד תחתיו בראשות ישיבת סלבודקה בבני ברק.

ומשנפלה בחלקו של רבינו הזכיה להיות מחותן למשפחת אם שכזו, מה גדולה היתה השמחה ששרתה במעונו. מה עוד, שאותה משפחה מפוארת היתה מגידוליה המשובחים של טיקטין - עיר מולדתה של הרבנית תחי' - ואבי המשפחה רבי שמחה שמואל זצ"ל זכור היה לטובה כמי שבהשתדלותו התיישב בטיקטין הצדיק רבי שמואל חליוטא זצ"ל - תלמיד חכם וירא אלקים - כשמלבד אשר שימש בה כשו"ב מומחה, עוד פעל גדולות לשלוח את בחורי טיקטין ללמוד בישיבותיה של ליטא ופולין ועמד

רבי מרדכי שולמן עם רבי מאיר חדש

בחתונת רבי אליעזר ספראי, מימין: רבי ברוך רוזנברג, החתן, רבי דב לנדאו, רבי משה טיקוצ'ינסקי, הגיסים ר' שמואל ור' נח בריקוד

לימינו של רבי ירוחם פישל דן זצ"ל - דודה של הרבנית תחי' - בהקמת בית הספר "בית יעקב" הראשון בטיקטין.

למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו

כך זכה רבינו ברוב עמלו להעמיד על תילו בית גדול לד' ולתורתו, כשהוא משמש לכל צאצאיו דמות מופת של עליה מתמדת בכל חלקי עבודת ד', אשר כל מעייניו מושקעים בעולם הרוחני שלו, אותו חיזק ושיכלל תמיד, מתוך הסתפקות במועט בעולם הגשמי שלו, כשגם במישור הזה שימש רבינו דוגמא לבני ביתו, בצורת החיים המאוזנת שלו.

מעולם לא היתה ההרווחה בביתו של רבינו, ועם זאת תמיד היה הוא - והרבנית תחי' - שמחים בחלקם המצומצם. אם בראשית שנות נשואיהם, כאשר התגוררו בתל אביב בדירת חדר כשהמטבח והשירותים בנויים היו מבחוץ, אם בהמשך השנים כאשר עברו לדור בירושלים בדירת שני חדרים - חדר לפנים מחדר ואם ברבות השנים כשכבר התגוררו בדירת שלשה חדרים. כך או כך, תמיד הסתפקו במועט, בדיור צנוע, כשהמשכורות המצומצמות שניתנו בידם, לא היה בהם כדי הרווחה.

ורבינו לא ראה בזה שום חסרון. אדרבה "כך דרכה של תורה". תורה נקנית במידת "השמח בחלקו", תורה נקנית "במיעוט תענוג". משום כך הרחיק רבינו ממנו והלאה את תענוגי עולם הזה, את ה"מותרות". כך, לדוגמא סירב שיתקינו וילון על חלון ביתו, **"זהו מותרות"** - טען בתוקף. אלא שעם כל זאת, כאשר פעם נעדר מן הבית לצרכי מנוחה, ונכדיו ניצלו את שעת הכושר להתקין וילון, העביר על מידותיו והניחו על מקומו. דעתו המשכלת ביראת ד', ידעה לפעול בכל ענין וענין בדרך הנכונה, לפי דרכי התורה.

כך היו עיניו וליבו פקוחות תמיד לצעוד נאמנה בשבילי החיים, להציב נכונה את בנין ביתו, כשכל פרט ופרט משלים את התמונה המוחשית של צורת החיים הראויה לעבדי ד', אשר כל מאווים להשתלם בעבודתו יתברך וכל תאותם מן ההצלחות **"להפק רצון מהשם ושיחפוץ בהם..."** [3]

---

[3] ראה שע"ת ש"א אות מב

וככה עלתה בידו להקים ולכונן משפחה מפוארת, זרע ברך ד' - זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אורייתא - צאצאים לרוב, האמונים עלי החינוך המופלא שהעניק להם רבינו ותבדלחט"א הרבנית תחי', והממשיכים בעוז את מסורת אבות המשפחה, אנשי השם, כשרבינו, עטרת ראשם, משמש להם כל ימיו כאב רוחני, המדריך באהבה גלויה את יוצאי חלציו בהנהגותיו, בהנחיותיו, בהוראותיו, באמריו, ומצוה את בניו ואת ביתו אחריו לשמור דרך ד'.

בבר מצוה של נכדו ישראל מאיר בנו של רבי שלמה

מסיבת חנוכה בהשתתפות המשפחה

פרק כ׳

ותשחק ליום אחרון

קרונות עמוסים על מסילת ברזל

רכבת החיים של רבינו, המשיכה את מסלולה בביטחה גם כאשר הגיעו שנות ה"זיקנה", ואף גם כאשר הגיעו שנות ה"שיבה". גם אז, המשיכה רכבת חייו לנוע על גבי "מסילת הברזל" היצוקה, אותה הציב לו בעמל נפשו, בעבודת חיים מתמדת, מראשית ימיו ולאורך כל שנות חייו, כשעמל חייו משמש מופת לתלמידיו הנאמנים ולצאצאיו הרבים.

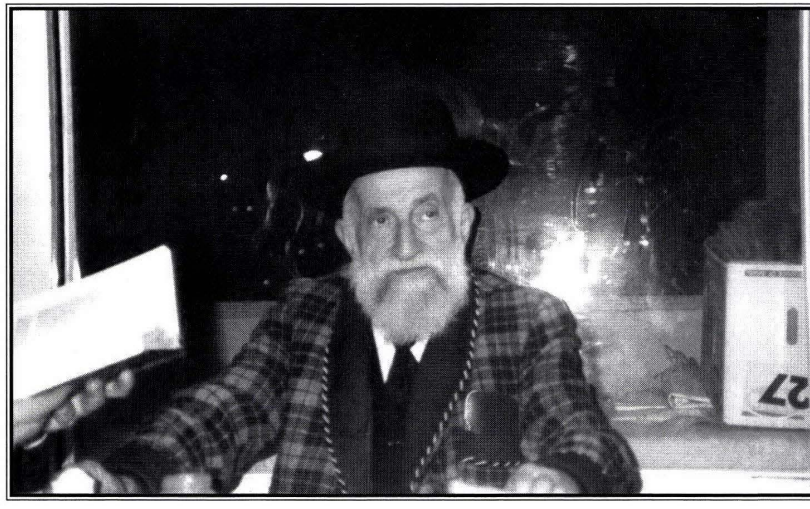

בשנות השיבה

הוא לא התיר לעצמו לנוח מן העמל הזה, המתחייב מעצם היותו נברא בעולמו של הקב״ה. תמיד הציב לעצמו שאיפות גבוהות ואתגרים נעלים, אליהם כיוון את מסלול חייו, כקטר נאמן המכוון את הגה הרכבת, אל היעדים הנכספים.

רבינו בקלפי בלווי נכדו ר׳ חיים פאלי

כך נעה לה רכבת החיים שלו, מבלי הרף, מבלי ליאות, כשקרונותיה עמוסים אהבת תורה יוקדת בריתחא דאורייתא, התבטלות לגדולי תורה והתלמדות מפיהם, עבודת לב עמוקה בהשתפכות הנפש, עבודת המוסר במושכלות היראה, יצירת אוירת הישיבה ושמירת צביונה, השפעה חינוכית על בני הישיבה, דקדוק המצוות בזהירות מופלגת, הליכות נאמנות בין אדם לחבירו, נצירת לשון ובריחה מריב ומדון, נשיאה בעול עם הכלל והפרט, צדקות מופלגות בגוף ובממון, הפלאת חסדים עם חולים ונדכאים

ושלימות המידות בענוה יתירה, כשכל עבודת החיים הזו נעשית מתוך עמל ויגיעה אשר נשזרו יפה יפה בשמחת החיים המופלאה, בה נתייחד רבינו.

רבינו סנדק

הלכות קבועות שנו כאן

מכח הנהגתו הוא, זכה רבינו להטביע בליבות תלמידיו וצאצאיו הליכות עולם והנהגת חיים, אשר השפיעו על הסובבים אותו גם כחלוף עשרות שנים.

ואם יש את נפשנו לדעת, עד היכן זכה רבינו לקבוע מסמרות בהנהגת החיים בלב מיודעיו ותלמידיו, הרי מעשה לפנינו:

באחד מבתי מדרשותיה של ירושלים, נתכנסו בני ירושלים לשמוע דברי חיזוק מפי רבי נחום כהן שליט"א. רבי נחום, איש ירושלים - מבניה של שכונת הישיבה ב"גאולה" - אשר ביקש ועורר את הקהל בדבר חובת האדם לעשות את המוטל עליו, סיפר בפניהם עובדא מופלאה שהיתה לו בשכבר הימים במחיצתו של רבינו:

בוקר אחד, נשלחתי אל רבינו לקבל מידו סיוע עבור חולה שהיה מאושפז בבית החולים. הגעתי אל היכל ישיבת חברון בעת תפילת שחרית, ומחמת דחיפות הענין ניגשתי אל מקומו של רבינו לספר באזניו את הענין.

תיכף בשמעו, חלץ את תפיליו ופשט מעליו את טליתו, כשהוא עומד מוכן לצאת ולהתעסק בענין, תוך שהוא מתבטא ואומר:

"לבורא עולם אין צורך עכשיו בטלית ובתפילין שלי, אלא במה שמוטל עלי לסייע לחולה"...

כך זכה רבינו לקבוע הליכות חיים בנפשות ישראל, מתוך מה שזכה בעמלו לקבוע בנפשו הוא.

יזכיר לו יום המיתה

- - - ערב ראש חדש אלול דשנת תשמ"ט.

הדי הכרזת הש"ץ "ראש חדש אלול יהיה ביום - - - " תקועים עמוק בליבו של רבינו. שוב שבה אליו אליו החרדה מקול הקורא "קדוש אלול", ובכל ליבו ונפשו, החל להכשיר את עצמו לקראת "ימי הרצון" אשר בפתח.

ועוד היה עם לבבו לפתוח את ה"זמן" החדש, בתפילת "יום כיפור קטן", כפי שהחלו נוהגים בישיבה בשנים האחרונות, להתאסף יחדיו ליד הכותל המערבי או אצל קברה של רחל אמנו, שם היו מתפללים ברוב עם תפילת יום כיפור קטן, כאשר בלב רבים מבני הישיבה, זכורים לטובה אותן מעמדות כשרבינו היה יורד לפני התיבה וקולו מתחנן לפני ד' בזעקה גדולה:

"והוציא כאור צדקי טרם יבוא השמש ויעריב, שפוך כמים ליבו בתפילתו כל איש - - -"

אך אבוי, בפתע פתאום, בעוד כוחו במתנו, לקה רבינו בליבו. ברגע קטון הפך לחולה שיש בו סכנה.

הכל היה בפתאומיות. עוד ערב קודם לכן - מציין שכינו הטוב הרב יוסף פוטרמן שליט"א - היה רבינו מצוי בכל כוחו ועוזו, מרצו וחיותו. הוא השתתף באותו לילה בסעודת "שבע ברכות" לחתן יתום, כאשר כדרכו בקודש בכל שמחה של מצוה, עלה גם הפעם מעל גבי השלחן וריקד ופיזז שם בכל עוז לפני החתן, מבלי לחוש לשום רגש של כבוד עצמי.

ולפתע הכל קרס. "כי גבהו שמים מארץ כן גבהו מחשבותי ממחשבותיכם"...

ליבו הטהור, לא הכין את עצמו לאירוע קשה זה. ההתקף לא פגש אותו לאחר איזו תקופה של מחלה, לאחר אילו שבועות של הכנת הנפש ליום אחרון. הכל היה בלתי צפוי לחלוטין.

ואף על פי כן, על אף שלא הכין עצמו מראש למצב הנורא שאחז בו, הרי תיכף כאשר נכנס בעל כרחו למצב הלזה, נתחדשו בקרבו הרגשי "יזכיר לו יום המיתה" בכל חיותם ועומקם, עד שיצאו הדברים מן הכח אל הפועל ותוך כדי נשיאתו על כפים אל האמבולנס, ראה לנכון לחלק הוראות בדבר יום המיתה, לבל יספדו הסופדים ולבל יתארהו בשבחים.

שכלו הישר, ששלט תמיד על כל מעשיו וכיוון תדיר את כל מצעדיו, עמד לו גם בשכבו על ערש דוי להחזיק בכל עוז במידת ענוותנותו ולאחוז בגבורה בשבירת יצר הכבוד, כאשר אף בנקודה מופלאה זו של עבודת ד', כמו נראתה בו בבואה דבבואה של האור הגדול, אור ישראל מסאלנט, אשר - כפי שהעיד האיש ששימשו בשעותיו האחרונות, באזני התלמיד הגדול רבי איצל בלאזר - היתה אימרתו האחרונה של רבי ישראל טרם עלותו לשמי רום, בגנות מחלת ה"כבוד":

"הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם - האדם, בה"א הידיעה. גם את האדם הגדול, מוציאים הם מן העולם".

במחשבות אלו, התעסק רבי ישראל, ברגעים אחרונים קודם יציאתו מן העולם, כשהוא מכה את המכוש האחרון של שבירת יצר הכבוד, ומחשבות אלו העסיקו גם את רבינו באותם רגעים נוראים, כאשר זכרון יום המיתה עמד לנגד עיניו...

כריך דחמנא דיהבך לן

שבועיים ימים היה רבינו מאושפז בבית החולים "ביקור חולים", כשצוות הרופאים והאחיות עושה מלאכתם באמונה להעלות ארוכה למכתו. בחסדי ד' עלתה בידם והוא שב לביתו, לעבודת ד' שלו. רגשות השמחה שמילאו את ליבו עם שיחרורו מבית החולים מהולות היו בתחושות צער על הוראת הרופאים שניתנה בידו, שלא לעלות אל הישיבה כל אותו חודש אלול. קשה היה עליו הניתוק מעבודת הקודש שלו, שנעשתה עד הנה בכל תוקפה, אבל חזקו עליו דברי הרופאים, להמנע מפעילות

בישיבה, כשבכלל אותה הוראה נאסר עליו גם לשמש כש"ץ בתפילות הימים הנוראים בהיכל הישיבה.

עם הרגשת ההודיה לד' על החלמתו של רבינו, כשברכת "בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא" מקבלת משמעות עמוקה, קיבלו בני הישיבה בכאב לב את הבשורה כי רבינו לא ישמש כש"ץ בראש השנה וביום הכיפורים. נפשם כלתה, כמדי שנה בשנה, לתפילתו הנרגשת והנלבבת, רווית הבכי והדמע, אבל כך עלתה במחשבה לפני הבורא. כיון שכך, התארגן מנין לתפילות הימים הנוראים בביתו, כמנהג "ותיקין".

אם אינני לומד, למה לי חיים?

אירוע הלב שתקף את רבינו בערב ראש חדש אלול, מצא אותו בהיותו לבדו בביתו, כשבקושי עלתה בידו להגיע עד החלון ולקרוא את שכיניו להגיש לו עזרה.

מאורע זה, שאחז אותו טרם הגיעו ל"גבורות", הכניס בליבו פחד וחרדה מפני הבאות, אשר השפיעו על כל מהלך חייו מכאן ואילך, כשמרץ העשיה והחיות שנתייחד בו עד הנה, הלך ונתמעט. בשנים שלאחר מכן גם סבל קשות מחולשת זקנתו, אבל עם כל זאת, התאמץ לשמור על סדרי הלימוד בישיבה. כך המשיך בסדריו, משך שנים אחדות, עד שברבות השנים כאשר החל גופו לסבול מקור, העתיק את סדרי לימודו מבין כתלי הישיבה אל בין כתלי ביתו.

אבל למרות שבנין גופו הלך ונחלש, הרי שעבודת חייו עם עצמו, היתה ניכרת עליו גם באותן שנים, הן בחלק התורה והן בעבודת התפילה, הן בעניני היראה והן בדקדוק המצוות, כאשר באמנה איתו מימים ימימה.

כמו בימי הנערות והשחרות שלו, וכמו בימי ה"עמידה" וה"זיקנה" שלו, בהן היה עיקר עבודת ד' שלו בעמלו ויגיעו בתורה, אשר היתה משוש חייו, כך גם בערוב ימיו כאשר תש כוחו, השקיע את שארית כוחותיו בעמל התורה, כשהוא מתאמץ לשמור על קביעות תלמודו, וכבר תיכף כשחלה התבטא באזני אחד מבניו שליט"א:

"אם אני לא מצליח לשמור על הקביעות, בשביל מה אני חי?"

כך הוא הרגיש בכל נימי נפשו, שלולא עסק התורה, למה לו חיים. הוא חי בפשוטו את אשר פירשו חז"ל את מאמר הכתוב "כי אדם לעמל יולד" (איוב ה, ז) - **"לעמל תורה נברא"**.

בתקוה לסיים ש"ס!

וכמו ב"שנים הטובות", כך גם בערוב ימיו, לא כהו שאיפותיו להוסיף קנין בתורה, כמו שהתבטא באזני החברותא שלו באותן שנים, הרב אליעזר מנדלסון שליט"א, שעה שהחלו ללמוד מסכתא ברכות:

"אנו מתחילים ברכות, בתקוה לסיים ש"ס!"

וכך משך שנים ארוכות היו כתלי ביתו של רבינו עדים למחזה המרנין, כשרבינו גורס תלמודו עם יבדלחט"א הרב מנדלסון, מסכתא אחר מסכתא, כשבכל סיום מסכתא היתה הרבנית תחי' מגישה לפניהם "כיבוד" לכבוד גמרה של תורה וה"חברותא" היה מנעים בקולו פרקי חזנות שהיו לו לרבינו למשיב נפש.

כך המשיך רבינו בקביעות זו, גם כאשר כוחותיו הלכו ונדלדלו, כשהוא מתאמץ עד למאד לעסוק בדברי תורה, ואף כאשר נאלץ לשכב במיטה, לא נמנע מלהחזיק בקביעות זו דתלמוד תורה בחברותא.

גם בתקופה יותר מאוחרת, כשליבו של רבינו נשבר בקרבו, נוכח מצבו, הכל נשכח ממנו שעה שהחברותא השבועית שלו הרה"ג ר' אליהו סופר שליט"א הופיע בפתח החדר. תיכף היה קם ממיטתו לשמור את הקביעות בלימוד התורה.

החברותא רבי אליעזר מנדלסון יושב ליד רבינו

כך עמד רבינו על משמר הקביעות שלו בתורה, חרף מצב בריאותו ויסורי גופו, כשלעין כל מתגלמים דברי הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה (פ"א ה"ח):

"כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, וכו', בין בעל יסורין וכו', בין שהיה זקן גדול ששש כוחו".

מפני ביטול בית המדרש

וכשם שהיתה דעתו על קביעותו בתלמוד תורה, כך השתדל שלא לפגוע ב"סדרים" של בני הישיבה, שהיו מבאי ביתו. משום כך קבע את זמן סעודות השבת בביתו, בהתאם לסדרי הישיבה, על אף שהדבר עלה לו בקשיים, כאשר נאלץ להמתין מלסעוד את סעודת יום השבת עד שעת צהרים, שכן עד אותה שעה נקבע בישיבה - לפי תקנתו הוא [1] - סדר לימוד, ואיך זאת יגרום ביטול סדרי הישיבה לנכדים ולבחורים הסועדים על שולחנו, מה גם שהעדרותם עלולה לגרום לרפיון בסדרי הישיבה.

תלמידו הרב מנחם רינר שליט"א אשר זכה לסעוד על שולחנו בשבתות וימים טובים, מעיד עוד על חששו הנורא מפני ביטול תורה של הבחורים שהסבו לשולחנו:

פעם בסעודת ליל שבועות, כשהרבנית הגישה לשלחן סוגים שונים של מאכלים האיץ בה רבינו באומרו:

"חבל על הזמן שלהם, עליהם ללכת כבר ללמוד!"

עם בנו ר' שמואל

בנו רבי שמואל שליט"א, מוסיף לציין, כמה חשש מפני ביטול בית המדרש של הבאים עימו במחיצתו לסייע בידו, בשנות חוליו:

פעם אחת כאשר הגעתי לשהות עימו,

[1] ראה לעיל פרק "כמלאך האומר גדל".

ביקשתי להושיבו, אך הוא נתקשה לקום ולא עלתה בידי להקימו. משחלף זמן, לחשתי באזניו שאם אתעכב, עלול אני לאחר ל"סדר" בישיבה. משמע כן, תיכף ומיד קם והתיישב...

באותן שנים שהיה רתוק לביתו, הוסיף גם להתענין תדיר לשלום תלמודם של בני הישיבה. דעתו היתה נתונה על התנהלות סדרי הבקיאות, ועל השתתפות התלמידים ב"מבחנים" על לימוד הבקיאות אותם יזם ויסד, כשהוא נותן את דעתו גם על תשלום התמיכה שנקבעה לתלמידים המשתתפים באותם מבחנים.

וכל כך היתה דעתו על אופן תלמודם של בני הישיבה - היקרים לו מכל - עד שכאשר היה מתבשר שהלימוד בישיבה נשמר בכל תוקפו, ראו ממש איך צהבו פניו מרוב שמחה.

מאידך, כאשר נודע לו שבישיבה התנהל "שוק החברותות" ובני הישיבה עסוקים היו בקביעות חברותות ל"זמן" הבא, זעק מנהמת ליבו על ה"ביטול תורה" הנורא.

רבינו בפעם האחרונה בישיבה, בני הישיבה היקרים מוקפים סביבו בהתרגשות

וככה גם נתן עיניו ודעתו על התנהלות ה"שיעור בקדשים", שהיה משמיע בביתו אחיינו רבי אברהם גרבוז שליט"א, מותיקי תלמידיו של הגרי"ד הלוי סולובייצ'יק זצ"ל, בנו של מרן הגרי"ז זי"ע. שיעור זה שנוסד ביוזמת רבינו ושנקבע על ידו במעונו, התקיים משך שנים ארוכות בהשתתפות "הפעילה" של רבינו. אך גם כאשר לנוכח מצב בריאותו נבצר ממנו להשתתף בו באופן אישי, עדיין היתה דעתו נתונה שמה, על משתתפי השיעור ועל אופן קיומו.

כי הוא, שכל ימיו היתה נפשו קשורה בקשר של קיימא עם התורה, וביקש תמיד לקשור אליה בעבותות את תלמידיו הנאמנים, לא יכלו לו יסורי הגוף מלהשבית את ההתקשרות העמוקה הזו, כשהוא מתאמץ לעשות כל אשר לאל ידו כדי לחזק את עמוד התורה בקרב בני היכלא.

החזק במוסר אל תרף

אף הוא השתדל תדיר לעמוד על משמר לימוד המוסר של תלמידיו אשר נכנסו ובאו אל ביתו. וכך מעיד בו הרב משה קנטור שליט"א, שלמד עימו בחברותא בביתו, באותן שנים שהיה רתוק לביתו:

בכל יום, עשר דקות לפני תחילת "סדר מוסר" בישיבה, היה רבינו שולח אותי לשוב אל הישיבה, כשהוא דואג ללימוד המוסר שלי ומוסיף לעמוד על משמרת הקודש שלו, לשמור את סדר המוסר בישיבה.

רק פעם אחת - מוסיף החברותא לספר - ביקש ממני דוקא שאתעכב בביתו לעוד מספר רגעים. היה זה כאשר הרבנית תבדלחט"א לא נכחה בבית, וה"כיבוד" שהיתה דרכה להגיש לפנינו בכל יום במהלך הלימוד, לא הוגש. משסיים רבינו את הלימוד, "תפס את עצמו בקלקלתו" והוא הורה לי להתעכב בביתו עד שיגיש לפני את העוגות והתה, כפי שרגילה הרבנית להגיש...

מבחינת רבינו, אשר דבוק היה בעבודת המוסר, היה זה לכשעצמו "סדר מוסר" מאלף, ללמד לתלמידו דעת, מהן חיובי המוסר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם...

והוא גם הושיב את עצמו מדי יום ביומו ללמוד מוסר, כדרכו בקודש מאז ימי עילומיו. ולא זו בלבד, אלא שאף קבע את "סדר המוסר" שלו לשעה שבע - שעת לימוד המוסר בישיבה ובשאר היכלי התורה. ואף כאשר מחמת בריאותו הרופפת נאלץ לשכב על מיטתו, אבל על "סדר המוסר" בשעה שבע לא ויתר...

כאן, במחיצתו של רבינו, חשו ממש, כיצד מתקיימים דברי רבי ישראל באיגרתו (אור ישראל, אגרת י):

"לומד המוסר - חי חי יקרא!"

ממשכימי בית המדרש

על אף חולשת בריאותו, לא חסך רבינו מעצמו כל מאמץ מלטלטל את גופו אל בית המדרש, להתפלל עם תלמידי הישיבה "ביני עמודי היכא דהוו גרסי". וכך, כל עוד שנשתיירו אילו שהם שיריים מכוחות הגוף שלו, הטריח עצמו במסירות-נפש ממש לבוא אל היכל הישיבה לתפילת שחרית, כאשר באמנה איתו כל שנות ה"מיטב" שלו.

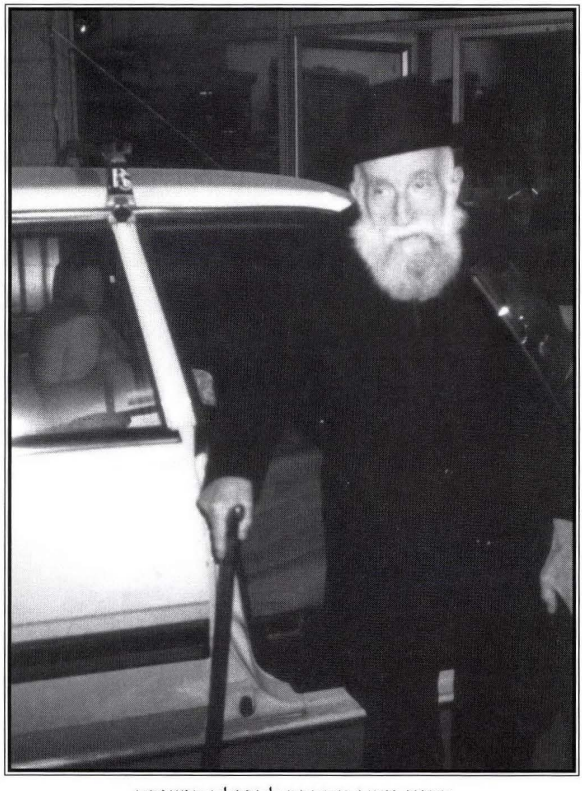

רבינו יוצא מהרכב לתפילה בישיבה

ואף על פי שבאותן שנים כבר נמנע מלהשתתף בסדרי הישיבה, באשר כוחותיו לא היו עמו, מכל מקום על תפילה בהיכל הישיבה לא ויתר, ומדי בוקר התגבר כארי לעבודת בוראו בהיכל הישיבה דוקא!

וכך, כל בוקר, היה מטריח עצמו לירד מביתו מבעוד מועד אל הרכב שהסיעו אל הישיבה, כשהוא זוכה גם באותן תקופות קשות להיות מן הראשונים בבית המדרש.

ברם, זכור אותו האיש לטוב, שכינו הטוב, הרה״ג ר׳ מאיר שליפר שליט״א, אשר במסירות נפלאה נדבה רוחו אותו להסיע את רבינו דבר יום ביומו לתפילה בישיבה, ועל אף כל טרדותיו ראה זאת כחובה לנפשו, כשתלמידים נאמנים מבני הישיבה מסייעים על ידו.

בית אלקים נהלך ברגש

מחזה מרגש כל לב, נתגלה לעין בני הישיבה מדי שבת בשבתו, עת פסע רבינו מביתו אל עבר בניני הישיבה, לתפילת שחרית. מרחק ההליכה מביתו, לא עלה על דקות בודדות, אבל לפי מצב בריאותו של רבינו, ארכה הדרך הקצרה הזו כארבעים דקות עד קרוב לשעה. באיטיות מרובה, סירך רבינו את רגליו פסע אחר פסע, עד הגיעו אל היכל הישיבה ועד מקומו הוא בכותל המזרח. פעמים רבות אף נזקק להפסיק את הילוכו ולפוש קימעא בדרך, אבל כל המאמץ הכביר הזה על ריבוי הפסיעות שבו, כדאי היה בעיניו כדי להתפלל עם בני הישיבה בהיכלה של תורה.

ובהיותו בדרך, היה חוזר שוב ושוב על פסוקי אמונה ובטחון כמו ״מד׳ מצעדי גבר כוננו״, או ״הבוטח בד׳ חסד יסובבנו״, כשהוא מחזק את עצמו ואת מלוויו הנאמנים לשאת באמונה בתפקיד הכבד שנטלו על שכמם.

רבינו בחתונת נכדו רבי אברהם פראגר, מימינו הרב ש. חג׳בי

והיו אלו באמת מלווים נאמנים, אם נכדיו היקרים שיחי' ואם האברכים היקרים הרב ש. חג'בי שליט"א והרב צבי איתן שליט"א, שנשא ליבם אותם להיות מ"נושאי הארון".

אחד מנכדיו שיחי' מספר, שלילה אחד, כאשר נדדה השינה מעיני הסבא, שמע אותו מתחנן לפני ד':

"כלום מה אני מבקש ממך, אך זאת שתתן לי אפשרות לישון קצת, כדי שיהיה לי כח ללכת לתפילה בישיבה".

וכל כך היה הדבר בנפשו, עד שגם בשבתות של עיצומו של חורף, כאשר רוחות ירושלמיות עזות היו משתוללות בסערה, גם אז עמד בתוקף על רצונו, להתפלל בהיכל הישיבה. וכך היה יוצא מן הבית עטוף בטליתו ומכונס בתוך מעילו, כשהוא "נלחם" עם עצמו לצעוד את הדרך "הארוכה" וה"קרה", חרף קשיי ההליכה שלו ומזג האויר הסוער.

לא הועילו אז הפצרות הנכדים שיחי' לערוך מנין בבית. הוא סירב בכל תוקף ונימוקו עימו:

"הלא מד' מצעדי גבר כוננו ואין לי שום פטור!"

רבינו בדרכו לתפילה בישיבה בימי גשם ושלג

ואחר הוסיף ואמר:

"אפילו אם אני פטור כי קשה עלי, אבל איך אטריח מנין בחורים לבא לביתי?!"

וכך מדי שבת בשבתו, היה המחזה הנורא הזה חוזר על עצמו, כשלעיני בני היכלא דחברון מתקיימים בחוש דברי הכתוב "בבית אלקים נהלך ברגש" וכמו שכבר המליצו ואמרו דראשי תיבות של ברגש הן ברד רוח גשם שלג. ובמשנת חייו של רבינו באו הדברים לידי ביטוי מוחשי, כשכל אותן מאורעות שמביא הקב"ה על העולם, לא מנעו בידו מלקיים דבר חובתו בעולמו.

ה"וידוי" שהמים כל לב

יושבי בית המדרש מאותה תקופה, אינם יכולים לשכוח את אותו "וידוי" שהניע את אמות הסיפים של היכל הישיבה. לא היה זה בימי הסליחות, גם לא במנחה בפניא דמעלי צומא רבה, אף לא בעיצומו של היום הקדוש, אבל היה זה וידוי בשחרית של חול.

אותו בוקר, התייגע רבינו להביא את עצמו אל היכל הישיבה, למרות קשיי ההליכה אשר גברו עליו. אמנם כוחותיו הלכו ונדלדלו, אבל לא איש כרבינו יוותר על המעלה הנשגבה של תפילה בציבור ומה גם בהיכל הישיבה, במקום רינה של תורה. וכך גרר את עשרות שנות חייו העמוסים, עד שנתיישב על מקומו בבית המדרש.

- - - לאחר קבלת עול מלכות שמים, העמיד רבינו את גופו ורוחו לתפילת שמונה עשרה. ולפתע, בעיצומה של עבודת הלב שלו, כרע נפל ארצה מעולף והכרתו אבדה ממנו.

מהומה מלווה בחרדה, אחזה בקהל. אחדים מבני הישיבה נזדרזו לעוררו, כשאחיהם חשו להזעיק אמבולנס ושרותי הצלה. המתיחות נראתה על פני הכל...

אבל, עוד טרם נשמעו יבבותיו של האמבולנס, שבה ההכרה אל רבינו, ומיד פתח באמירת וידוי מקירות לבו, כשבקול בכי שהרתיע את כתלי בית המדרש והמיס את הלבבות החל מתודה על חטאיו במתינות -

"א-ש-מ-נ-ו, ב-ג-ד-נ-ו - - - "

שנים חלפו מאז, ועדיין רישומיה של אימת הדין שנחקקה אותה שעה בליבות כל בני היכלא, קבועה בקרבם, מרגשת עד דמעות...

שוב יום אחד לפני מיתתך

בני ביתו וצאצאיו, עדים היו לעוד פעמים אין ספור ששמעוהו מתוודה לפני ד' בבכיות, אם קודם עלותו על יצועו לשינת לילה, אם סתם כך בעיצומו של יום מן הימים כאשר תקף אותו פחד מפני מצבו, כשיחד עם מילות הוידוי שמעוהו מדבר אל ה"אדם" שבו בתביעה נוקבת, מלווה בבכי סוער:

"מה עשית כל ימי חייך?"

באחת הפעמים נשמע קולו בהתבטאות חריפה כלפי עצמו:

"מה יהיה איתי, כשאשכב בסלון מוקף בנרות ואז כולם ידברו עלי כך וכך, אבל אני הרי יודע מי הוא ר' הירש"...

כך התהלך רבינו בעולמו באותן שנים, כאשר זכרון יום המות לא מש מנגד עיניו, עד שגם ב"ועדים" שמסר בביתו לבני הישיבה, היה רגיל לומר:

"אני כבר זקן. היום כאן ומחר שם"...

אף הוא היה רגיל להזכיר ב"ועדים" שלו את דברי התנא עקביא בן מהללאל:

"הסתכל בשלושה דברים ואין אתה בא לידי עבירה - - - "

אותה משנה הנאמרת בדמע על יד מיטתו של כל אדם מישראל, בדרכו ל"בית עולמו", היתה כמו מוחשית אצלו בחייו, דבר יום ביומו, עד שממש חשו עליו קיומן של דברי קהלת "בכל עת יהיה בגדיך לבנים", כשכל הליכות חייו באותן שנים בהיותו אפוף יראה מדיני שמים, ביטאו נאמנה את תוצאותיה של עבודת המוסר שלו כל ימיו ושנותיו.

הצדיקים מתגברים בזקנתם לעבודת ד'

באותה תקופה, כאשר הזיקנה נתנה בו את אותותיה, נדרש רבינו לפרקים לטייל לרוח היום. יום אחד, כאשר יצא חוצה בלווית נכדו שיחי', התבונן בפרחים הגדלים בשבילי הדרך, כשהוא מטעים באזני נכדו מה ראה על ככה:

"רבינו יונה (שערי תשובה ש"ב אות ט) **מבאר את דברי הכתוב בקהלת 'בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך וגו' ומתוק האור וטוב לעינים לראות את השמש' - הפסוק מדבר על ימי הזקנה שהמשיל אותם לערב, ומפני שהזקן לא יטעם את אשר יאכל ואת אשר ישתה, אמר הכתוב כי יש לו לזקן להנות במאור השמש ולא תקצר נפשו עליו, כי קוצר הנפש מונע את האדם ממלאכת שמים. את ההנאה ממאור השמש** - הפטיר רבינו ואמר - **אני מוצא במראה הפרחים הגדלים מכוחה של השמש".**

ואמנם, באותן שנים כאשר הזיקנה קפצה עליו, אם כי כנוס היה בתוך ד' אמותיו, מכל מקום כאשר נגעו הדברים לקיומה של מלאכת שמים, לדקדוק המצוות, קמה רוחו וגם ניצבה חיותו עד לבלי הכר, כשהנהגתו מבטאת את הוראתו של רבינו יונה שם:

"והצדיקים מתגברים בזקנתם ויאזרו חיל ויחליפו כח לעבודת השם".

ההתגברות הזו לעבודת ד', נתגלתה במלוא תוקפה בחרדתו הנוראה לקרוא קריאת שמע בעונתה, לפי שיטת המגן אברהם. מחששו שמא יאחר הזמן, היה מבקש מנכדו שיחי' שיחוס עליו ויעירנו בעוד מועד:

"אם חלילה אישן, תעיר אותי בזמן קריאת שמע של המגן אברהם. יודע אני שיש שסבורים כי רחמנות עלי אם יעירוני, כי אדם זקן זקוק לשינה ולמנוחה ועדיף אם כן שלא להעיר אותי, אבל אני אומר, האם לזאת ייקרא רחמנות?! הלא זהו גיהנם!"

איכלוהו היום כי שבת היום לד'

אף בערבי שבתות, ניכרת היתה עליו ההתאמצות לאזור חיל ולהחליף כח לעבודת השם, כשהוא טורח בגופו לכבוד השבת בהכנת ובתיקון הנרות, כדרכו בקודש כל

שנות נישואיו. גם בערוב ימיו, כשנזקק לשכב במיטתו, היה מתאמץ שוב ושוב להטיב את הנרות, ואף כאשר הנר לא ציית לו ונפל פעם אחר פעם, לא נרתע רבינו לאחור. הוא בשלו -

"צריך לטרוח בעצמו לכבוד שבת!"

ומשהגיע זמן סעודת השבת, נתגבר כארי ונתאמץ למאד לישב ליד שלחן השבת ולאכול ממאכלי השבת, על אף שכל ימות השבוע לא בא לפיו מזון כדרך כל הארץ, בשל חולי המעיים אשר לקה בו בנוסף על נשירת שיניו, עד שמחמת כן נזקק לזון את גופו במאכל רך מרוכז המורכב מאבות המזון.

העדר האפשרות למצוא טעם במאכל ובמשתה משך כל ימות החול, לא פגמו בקיום מצות האכילה שלו בשבת קודש. כי על כן, לא הגוף שלו אכל בשבת קודש, אלא הנפש שלו, כפי שהיה רגיל לדקדק את דברי רש"י במסכת ביצה (טז, א), שהגדיר ענינה של ה"נשמה יתירה" הניתנת לאדם בערב שבת - "רוחב לב למנוחה ולשמחה ולהיות פתוח לרוחה ויאכל וישתה ואין **נפשו** קצה עליו" -

"לא כתב רש"י ואין ב ט נ ו קצה עליו, אלא נ פ ש ו, ללמדך שהאכילה בשבת צריכה להעשות מתוך קדושה, באופן שהנפש לא תקוץ בה".

וכזו אכן היתה אכילתו ביום השבת, אכילה שכולה "קדושה", אכילה שהנפש ניזונת ממנה.

סדר פסח כהלכתו

התגברותו על מצב גופו כדי לקיים מלאכת שמים כהלכתה, באה לידי ביטוי מופלא בהגיע חג המצות.

עוד בפרוס ימי הפסח, קרא את בנו רבי שמואל שליט"א ודן עימו באופן מעשי כיצד יקיים את מצות אכילת מצה, בהיותו מנוע מאכילת דברים מוצקים, מחמת חולי מעיו והעדר שיניו. נעשו נסיונות שונים כהשריית מצות במים, כדי לבחון אם יש בידו לאכול כזית בכדי אכילת פרס.

בשנותיו האחרונות - ובכללה גם שנת חייו האחרונה - שהה בחג הפסח אצל בנו רבי שמואל שליט"א. לנגד עיני בני המשפחה עומד עדיין המחזה המרתת, כיצד רבינו, אשר לא אכל במשך כל ימות השנה שום מאכל כדרך בני האדם, וכל מזונו היה דייסות מרוכזות מקופסאות "אנשור", התאמץ בליל הסדר לאכול בחיפזון כזית מצה שרויה במים, כדי לקיים מצות הלילה, כתיקונה.

כיוצא בזה, הפליאה את בני המשפחה גבורת נפשו של רבינו מקיום מצוה דרבנן דשתית ארבע כוסות, שבעוד אשר בשאר ימות השנה לא עלתה בידו לשתות בבת אחת יותר מאשר שישית כוס, הרי שבליל הסדר שתה בבת אחת רוב כוס בשיעור חזון איש, בכל ארבעת הכוסות.

וכך, עם קיום סדר מצוות הלילה, ככל משפטו וחוקותו, התאמץ רבינו גם לישב על יד שלחן ה"סדר" ולומר את ההגדה עד שעת לילה מאוחרת, מתוך שמחה מרוממת.

אשרי עין ראתה זאת.

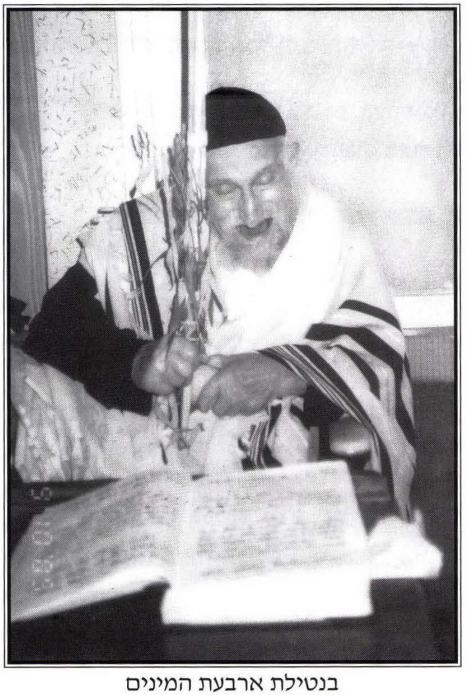

בנטילת ארבעת המינים

הכיכה מצוה בשעתה

דקדוק המצוות וחיבובן באותן שנים ששיבה נזרקה בו, נתגלה גם בראש השנה, כשהוא מטה אזנו כאפרכסת לשמוע קול שופר, ב"מנין" שנערך בביתו. וכשעלו התקיעות יפה, התרגש שוב ושוב על קיום מצות התקיעות שנעשתה בהצלחה, בעזרת שמים.

עם זאת, גם התעניין אצל נכדיו שיחי' שהתפללו בהיכל הישיבה איך נתקיימה שם מצות התקיעות. כשהדבר ניכר בעליל שקיום מצות היום, עומד בראש מעייניו.

וכאשר קרבו ימי חג הסוכות, כבר היתה דעתו נתונה על קיום מצות ארבעת המינים, כשהוא עומד על המשמר שירכשו עבורו ד' מינים מהודרים, כאשר נהג כל שנותיו בעוד כוחו במתנו. ומה גדולה היתה שמחתו כאשר הובאו המינים לפניו, כשמשך דקות אחדות אחז אותם בידיו תוך שהוא מביט בהם בשמחה ובהתלהבות.

אף בשנתו האחרונה, כשכבר היה מתבודד בחדרי רוחו, נתגלתה שמחתו בקיום המצוות, כאשר הובאו לפניו האתרוג וההדסים ובהתרוממות נפש הביט בהם.

ההשתוקקות הפנימית שלו לקיום המצוות כהלכתן ובהידורן, באותן שנים של "הריסות הבנין", כמו בשנות התקומה שלו, ניכרה בו גם כל ימי החנוכה, כשהוא מקפיד לקיים את מצות הדלקת הנרות ה"חביבה עד מאד", בזמנה ובמקומה הראוי, כשעל פניו ניכר המתח, שלא לאחר את זמן ההדלקה כי הוא זה.

בהדלקת נר חנוכה

וכך היה יושב ומצפה רבע שעה לפני שקיעת החמה, כשהוא חבוש בכובעו ועטוף במעילו העליון והנר והגפרורים בידו, כדי לקיים המצוה ברגע הנכון, תוך שהוא מטעים באזני בני ביתו:

"אני צריך להיות מוכן לזמן המצוה ולא שהמצוה תמתין עלי".

ומעשה שהיה בשנת חייו האחרונה, כאשר סמוך לזמן ההדלקה ישן רבינו על מיטתו. משנכח נכדו שיחי׳ לראות כי שעת ההדלקה קרבה ובאה, העיר אותו משינתו בקוראו לעומתו שכבר הגיע זמן הדלקת הנרות. מרוב חולשתו, הגיב רבינו שאין בו כח והוא ממנה את הנכד לשליח שידליק עבורו.

העיז הנכד ואמר: הלא "מצוה בו יותר מבשלוחו", וראה זה פלא. תיכף משמע רבינו כן, קם ממיטתו ללא אומר ודברים, ותוך שהוא ממלמל "מצוה בו יותר מבשלוחו" נתגבר על חולשת גופו וקיים בעצמו את מצות היום, כשהוא מפליא את עין כל הנוכחים כיצד אזר חילו לקיים בנפשו "ולערב אל תנח ידך".

דאגתו וחרדתו בערוב ימיו לקיים את המצוות בדקדוקן, באו גם לידי מוחשיות בשעת קיום מצות קריאת המגילה. בליל פורים וביומו, נערך "מנין" בביתו לתפילת

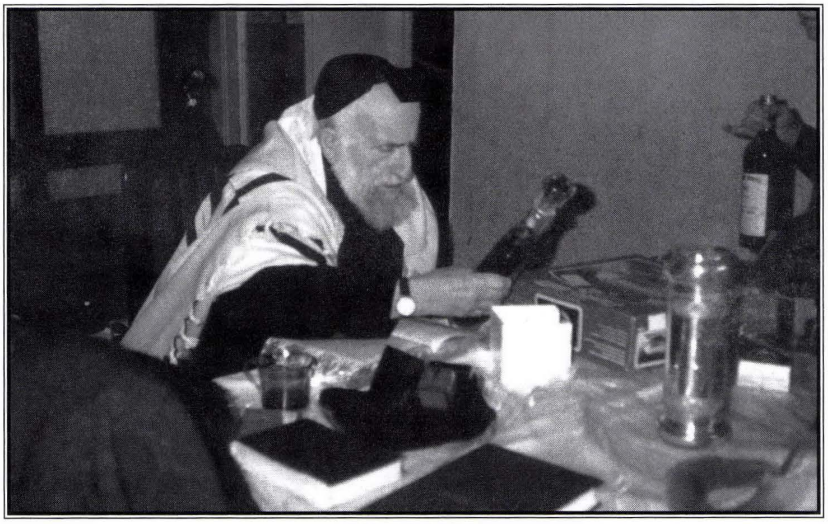

בשמחת פורים

היום ולקריאת המגילה. אולם, בליבו עלה חשש שמא נרדם בשעת הקריאה. לפיכך, ביקש לחזור ולקרוא בעצמו מילה במילה, כשהוא מוסיף עוד לבקש על נפשו מאת נכדו שיחי', שיעמוד על המשמר וישגיח לראות שהוא אינו מחסר מאומה מן הקריאה.

ואז עמד רבינו וקרא את המגילה תיבה אחר תיבה, כשקריאתו אורכת למעלה משעה. וכשעלתה בידו וסיים את הקריאה, שמח שמחה גדולה מאד. כך בליל פורים וכך גם ביומו, כשעם סיום הקריאה נתכסו פניו אורה ושמחה וששון ויקר, על שזכה לקיים המצוה בשלימותה.

לפי מיעוט השנים יתקן מידותיו ויבקש תורה ומצוות

וכמעשהו במצוות המועדים, כך בכל דבר מצוה ומצוה, ראו סובביו בחוש את היראה הקבועה בלבבו, כשהיא באה לידי ביטוי בדקדוק המצוות, כאשר למרות מצב גופו שהלך ונחסר, היתה יראתו את ד' חיה וקיימת, עד כדי קיומן המעשי של המצוות, בדיקדוקן ובהידורן, כשהנהגתו מבעת את דרישתו של רבינו יונה (ש"ב אות ט):

ובהגיעו לימי השיבה יוסיף לגרש מליבו ענין העולם ולפי מעוט השנים הבאות ימעיט בעסק העולם ויתייחד תמיד להתבונן ביראת השם ולחשוב עם נפשו ולתקן מידותיו ולבקש תורה ומצוות".

אכן גם מידותיו המתוקנות של רבינו כשבכללן - זהירותו בכבוד הבריות, ומה עוד בכבוד תלמידי חכמים, ניכרו בו היטב גם באותן זמנים קשים, כאשר מרוב חולשתו נזקק רבות לעזרת בני משפחתו.

ומעשה שהיה כאשר שהה בביתו אחד מנכדיו הצעירים, אשר עמד תקופה קצרה לאחר נישואיו. באותה שעה נזקק רבינו לעזרה, ותיכף ניגש הנכד שיחי' והגיש את עזרתו. למחרת פנה רבינו אל אשתו של הנכד ואמר לה:

"תבקשי בשמי מחילה מבעלך, שהוא תלמיד חכם והיה צריך לטפל בי".

כך, כל אותן שנים, מאז לקה בליבו, המשיך רבינו לעבוד את ד׳ בעבודה פנימית, בין כתלי ביתו, כשהוא מתייחד תמיד להתבונן ביראת השם ולחשוב עם נפשו, כאשר עזרתו, הרבנית תבדלחט״א, ניצבת לימינו בכל עוז ומקיימת בנפשה ״גדולה שימושה...״

בחנוכה תשס״ה, לקתה הרבנית תחי׳ באירוע מוחי, והיא אושפזה מספר שבועות בבית החולים. באותה עת עבר רבינו להתגורר בבית בנו רבי שמואל שליט״א אשר בשכונת ״רמת אלחנן״ בבני-ברק. מדי שבת בשבתו, כאשר בנו שליט״א אירגן בביתו ״מנין״ לתפילה, שמעו מפי משתתפי

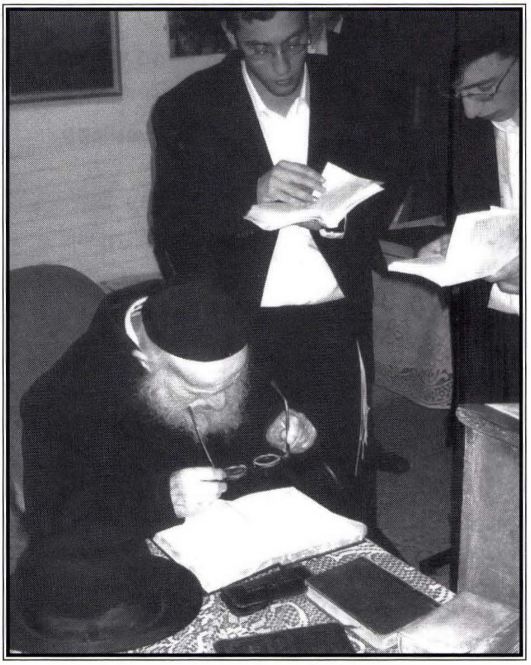

אמירת סליחות בשנה האחרונה

רבי אביעזר פילץ בביקור אצל רבינו בבית בנו ר׳ שמואל

ה"מנין" - שכיניו היקרים של רבי שמואל שליט"א - על העונג הרוחני שהיה מנת חלקם בהיותם במחיצתו של רבינו, כשהוא משפיע מרוחו על סביבתו, על אף שכוחות גופו הלכו ונדלדלו. במקביל, גם ניכר היה על רבינו כמה מאושר הוא שזכה להתפלל ב"מנין", אם כי הוא עצמו לא דרש ולא ביקש שיתקבץ "מנין" עבורו.

נכנס לחדר ששם התקיים המנין

הלוך ונסוע אל מקום בית עולמו

במהלך אותה שנה, הוסיף מצב בריאותו של רבינו להתדרדר עוד ועוד, כשהוא סובל מדלקות שונות בגופו. חשו סביבו "**כי נוסע הוא אל המקום, מקום בית עולמו, הלוך ונסוע יומם ולילה**" [2]. עד שבשלהי אותה שנה, כמעט כבר לא נשמעה ה"רוח מללא" שלו. כח הדיבור של רבינו - ששימש אותו כל שנותיו לעמל התורה, לעבודת התפילה, לגמילות חסדים, להשפעה מוסרית - כמו נעתק מפיו.

מכאן ואילך, נזקק רבינו לטיפול רפואי צמוד. יד ההשגחה העליונה המקדמת רפואה למכה, סובב שעוד בימי שבתו של רבינו בשכונת גבעת מרדכי, בהיותו במיטבו, באו להתגורר בסביבתו ד"ר דוד שיטרית שליט"א ורעיתו תחי', כשרבינו ותבדלחט"א

[2] ראה שע"ת ש"ב אות ז.

הרבנית תחי' מקבלים אותם בהארת פנים. כך נתקשר רבינו בקשרי ידידות עם ד"ר שיטרית, ובמשך כל שנות זיקנותם כשנזקקו רבינו ותבדלחט"א הרבנית תחי' לטיפול רפואי, היה זה ד"ר שיטרית ורעיתו שיחי' שזכרו להם חסדם וטיפלו בהם במסירות, כשהד"ר ורעיתו נוטלים על עצמם את ההתעסקות המלאה בטיפולם הרפואי של רבינו ותבדלחט"א הרבנית תחי', שנעשה אכן בצורה מופלאה ומופלגה.

עוד זכה רבינו שבדרכי השגחה נפלאים, נתגלגלה זכות הטיפול בו על ידי זכאי - ר' שלום סאבג שליט"א, אח מקצועי, אשר כיבד את רבינו כרום ערכו וטיפל בו בנאמנות, במסירות ובדאגה כנה לכל צרכיו, עד שהעיד בו ד"ר שיטרית שהטיפול המסור של ר' שלום האריך את ימי חייו של רבינו.

לימים, סיפר ר' שלום שמדי יום ביומו קודם שבא לטפל ברבינו, היה טובל במקוה טהרה. אפפה את רבינו רוח קדושה, שהביאה את אותו "אח" יקר לקדש את עצמו קודם שנתעסק ברבינו. הוא חש בעצמו כמי שמתעסק בקדשים, כי על כן כך הורנו בעל "מסילת ישרים" (פרק כ):

"כי תלמידי חכמים הקדושים בדרכיהם ובכל מעשיהם, הנה הם ממש כמקדש וכמזבח, מפני שהשכינה שורה עליהם כמו שהיתה שורה במקדש ממש..."

על זאת יתפלל כל חסיד לעת מצוא

כך רדף יום אחר יום, כשבחודש כסלו תשס"ו חלה התדרדרות קשה במצב בריאותו של רבינו. לפי המלצתו של ד"ר שיטרית, נתקבלה החלטה לערוך את כל הבדיקות הנדרשות בבית, מחשש הדבקות בזיהומים המצויים בבית החולים.

וכה הגיח ובא היום האחרון לימי חייו של רבינו העמוסים בתורה ומסובלים במעשים. היה זה בבוקרו של יום רביעי כ' בכסלו תשס"ו. ה"אח" ר' שלום סאבג, אשר הגיע לטפל בו נכח לראות כי מצבו של רבינו החמיר עד מאד. בקשר טלפוני עם רופאו האישי של רבינו ד"ר שיטרית, הוחלט תיכף לערוך בדיקת דם, כשלצורך הבדיקה הועבר רבינו מן הכסא שישב עליו אל המיטה.

אך ניגש ר' שלום להוציא דם מן הוריד לצורך הבדיקה, והנה לתדהמתו כבר פסק ה"דופק" ואיננו. ליבו של רבינו אשר פעם כל ימיו בעבודת הלב והשפיע על הכל מטובו, חדל מלפעום.

- - - נשמתו של רבינו זצ"ל עלתה לגנזי מרומים.

ככה בפתע פתאום, בלא שום סימני גסיסה חיצונים, במיתת נשיקה ממש, גוע רבינו ויאסף אל עמיו.

ויהי הדבר לפלא בעיני כל הנוכחים, עד שגם ה"אח" המסור ר' שלום סאבג, אשר לו נסיון של עשרות שנות טיפול בחולים, עמד נדהם לנוכח המאורע הנורא אשר התרחש שם, כאשר כל בני הבית נכחו בחדר ואיש מביניהם לא חש ביציאת הנשמה...

- - - "על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא - זו מיתה. ניחא שבכולן נשיקה. נשיקה דמיא כמשחל ביניתא מחלבא - כמושך נימת שער מתוך החלב" (ברכות ח, א).

והיה שם עוד דבר פלא.

הרופא אשר הובהל מן המרכז הרפואי "מעייני הישועה" לקבוע את המיתה, עמד על מקומו נפעם. רגעים אחדים השתהה מלאשר את קביעת המיתה. קשה היה לו להחליט בנפשו כי אכן... כולו היה נסער ממראה פני רבינו לאחר יציאת הנשמה, כפי שהתבטא בהתפעלות:

"מימי לא ראיתי נפטר אשר אדמומית גוון עורו לא נשתנתה וגופו נשאר חם כבחייו, עד שקשה היה לי לקבוע שאכן הוא לא חי"...

גופו של רבינו זצ"ל שנתקדש בקדושת התורה, שנתעצם בעבודת התפילה, שהתנשא ברוממות המצוות, לא הניח לחידלון לשכון עליו, עד שנפרסה עליו אותה טלית מצויצת בה נתעטף גופו בעמדו לפני המלך, אותה טלית אשר בשעת עטיפתה בחיים חיותו, היה מתחנן לפני בוראו כי על ידה "תנצל נפשי ורוחי ונשמתי ותפלתי מן החיצונים"...

- - - "על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא".

ואף על זאת התפלל אותו חסיד כל ימיו - להפטר מן העולם על מיטתו. לא בין כתלים חיצוניים של בית החולים. ומשאלת לבו נתקיימה. "רצון יראיו יעשה".

כך גם זכה רבינו זצ"ל, שכל י"ב חודש שאחר הסתלקותו, דלק נר נשמה בחדר בו כבה נר נשמתו - "נר ד' נשמת אדם" - בעלמא הדין, כשאורה מתחיל להתפשט בעלמא דאתי -

"כי הנשמה נהנית בהדלקת הנרות, והיא מתהלכת בעדוני ההוד והשמחה, ומתפשטת ומתרחבת מתוך הנאת האורה מפני שהיא חתיכת אור חצובה באור השכל. ומן הטעם הזה, נמשכת אחר האור שהוא מינה, אף על פי שהוא אור גופני והנשמה אור רוחני זך ופשוט. ועל כן המשילה שלמה ע"ה לנר, הוא שנאמר 'נר ד' נשמת אדם'" (רבינו בחיי שמות כה, לא)

וכך גם זכה רבינו זצ"ל, שכל י"ב חודש שאחר הסתלקותו, נקבצו צאצאיו בכל מוצאי שבת קודש - זמן שיבת הנשמה אל מקום דינה, להתפלל וללמוד משניות לעילוי נשמתו, בחדר בו יצאה נשמתו -

"כי עיקר התנחומין לנפש המת, הוא התפילה שמתפללין במקומו..." (רמב"ן)

לעת מצוא - זו קבורה

תיכף משהוסרה העטרה, החלו צאצאיו של רבינו להתעסק במציאת ורכישת אחוזת קבר, כשהם מבקשים לקיים את משאלתו להקבר בקברות אבותיו, אשר ב"חלקת הנביאים" שבמרומי הר הזיתים, שם חלקת מחוקקיה ואלופיה של ישיבת "כנסת ישראל" לדורותיה.

זו היתה משאלתו בעוד נשמתו באפו.

- - - "על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא - זו קבורה. אמר רבי חנינא מאי קרא? - 'השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר'..."

זכה רבינו ומקום קברו אכן נמצא, בסייעתא דשמיא מיוחדת. וכך היה מעשה:

בהלוויתו של אחי רבינו, רבי הלל זצ"ל, עלה רבינו בפעם היחידה בחייו אל הר הזיתים, באשר כל ימיו נשמר היה מלהכנס לבית הקברות, כפי ההנהגה המוזכרת באגרת אדוננו הגר"א זי"ע, ואף בעת הלוית אביו רבי אברהם נח זצ"ל, לא עלה ההרה, כפי מנהג ירושלים עיר הקודש, שאין זרעו של מת הולך אחריו לקבורה.

באותו מעמד, בשעת קבורתו של אחיו רבי הלל זצ"ל, חשקה נפשו של רבינו לקנות מקום קבורה ליד ציונו של אביו זצ"ל, כשהוא מביע את משאלתו באזני אחיינו הגאון רבי אברהם גרבוז שליט"א. אלא, שאז גילה רבינו שבסמוך לאותו מקום, טמון הגאון רבי אברהם גולדשמידט זצ"ל, אביהם של הגאונים רבי אליעזר זצ"ל ורבי ישעיה זצ"ל, מפארי גידוליה של ישיבת חברון, אשר לימים ישבו על מדין בארץ הקודש. וכיון שכך, משך רבינו את ידו מלרכוש שם את מקום הקבר, בסוברו כי מן הסתם יאבו בניו של רבי אברהם גולדשמידט זצ"ל להטמן לידי אביהם, אחר אריכות ימים ושנים שלהם.

עתה, כשמיטתו של רבינו זצ"ל ממתנת היתה לבוא אל מקום מנוחתה, עלה חשש כבד שמא לא ימצא לה מקום בקברי אבות. שאר בשרו של רבינו הגאון רבי אריה דביר שליט"א, פנה איפוא אל הנהלת "חברא קדישא" - פרושים בעיר הקודש ירושלים, ולאחר בירורים נשאלה מפיהם שאלה אחת: האם הנפטר הוא אדם גבה קומה או נמוך? משנענו שהנפטר היה נמוך קומה, נענו ואמרו: אם כן, נמצא המקום!

היה זה אותו מקום שאיוה לו רבינו עוד בחייו, אשר מרגלותיו לראשו של ציון אביו זצ"ל, בסמיכות לציונו של המשגיח רבי מאיר חדש זצ"ל וראשו למרגלותיו של אחיו רבי הלל זצ"ל, כשמחמת מידותיו הקטנות של המקום לא הותאם לכל נפטר אחר.

והיה הדבר לפלא, כיצד סובבה יד ההשגחה שאותה אחוזת קבר חשובה עד מאד, נותרה פנויה ושמורה עשרות בשנים, כשהיא כמו ממתנת לבואו של רבינו זצ"ל להטמן בקרבה "**ויכנס בן אצל אביו**".

ללא הספדים, כלא תארים

אדהכי והכי פשטה השמועה המחרידה על סילוקו של צדיק, ברחבי עולם התורה, אשר נתעטף באבל כבד, מתוך תחושת אובדן שריד לדור ענק. החלחלה אשר עברה

בלב כל שומע, ביטאה את הרגשת החלל שנפער עם הסתלקותו של אחד ומיוחד מגדולי וזקני משפיעי המוסר בדור האחרון, אשר ערש גידולו שתול היה בחצרות קדשה של "כנסת ישראל" דסלובודקא-חברון, שם נתגדל למעלה למעלה, עד שנעשה בעצמו למשפיע רוחני בהיכלה של ישיבת חברון, כשהוא מגדל על ברכיו דורות דורות של תלמידים נאמנים, בני עליה, עמלי תורה, השתולים על מבועי המוסר, ברוח האסכולה הסלובודקאית.

במקביל להעברת השמועה הנוראה אל ריכוזי התורה די בכל אתר ואתר, עמלו צאצאיו של רבינו זצ"ל לחפש אחר צוואתו שבכתב. אך ה"צוואה" לא נמצאה באותו פרק. ברם, ברי היה להם רצונו, כפי אשר גילה אזנם כמה פעמים בעל פה, וכמו שהביע בעת אשר לקה בליבו, תוך כדי נשיאתו על כפים אל האמבולנס:

"ללא הספדים וגם ללא התעוררות!"

עוד זאת ביקש רבינו זצ"ל כמה וכמה פעמים, שלא יוסיפו לשמו שום תארים, לא במודעות-אבל ולא על גב המצבה, כשהוא מרבה להתחנן על נפשו ולבקש מאת בניו שליט"א שמאד יקפידו לקיים את רצונו.

לנוכח בקשתו-צוואתו, עבר הכרוז בחוצות ירושלים וברחובותיה של בני ברק, בהכרזת מועד הלויתו של רבינו, כאשר מלבד התואר "הרב", בו מוכתר כל "בר בי רב דחד יומא", לא הוזכרו שום תארי כבוד.

ויהי בנסוע הארון

- - - השמש נטתה לה מערבה, כאשר נאספו המוני בית ישראל על יד בית בנו של רבינו, אשר בטיבורה של שכונת "רמת אלחנן", משם יצא מסע הלוויתו של רבינו, לקול בכים של צאצאיו ותלמידיו, אשר ביכו את השריפה אשר שרף ד'.

מסע ההלויה, התעכב על יד בית הכנסת המרכזי של רמת אלחנן, מקום שם היה משמיע רבינו מדברותיו - מפרק לפרק - בפני עם ועדה, ובפרט בפני חברי כולל ששי-שבת שנוסד במקום, ביוזמתו ובעידודו.

תחת הספדים שלא נישאו בהתאם לבקשתו-צוואתו, עמדו כל הקהל ואמרו שני פרקי תהלים פסוק בפסוק, כשלפני התיבה יורד תלמידו הגאון רבי שמואל יעקב בורנשטיין שליט"א, ראש ישיבת "קרית מלך", אשר הירבה בבכי ובדמע ועורר את ריגשת הקהל למרר בעגמת נפש על סילוקו של צדיק.

משם נע מסע ההלויה אל בית ההלוויות בירושלים, לעריכת ה"טהרה". גופו הטהור של רבינו זצ"ל, אשר זוך של טוהר שפע ממנו כל ימי חייו, הוכנס אל "חדר הטהרה". מירוק אחרון של הגוף בעולם התחתון...

ובאותה עת כבר נתקבצו המוני תלמידיה של כנסת ישראל דחברון לדורותיהם, אל היכל הישיבה אשר ב"גבעת מרדכי", כשבראשם גדולי התורה, ראשי הישיבה, רבנן ותלמידהון, כשהם ממתינים ביראת כבוד לבוא מיטתו של מי שעשרות שנים ניצב באמונה על משמרת הקודש בישיבה, כשהוא משמש כמעתיק החינוך הסלבודקאי-חברונאי לדורות הבאים.

רבי אברהם סלמון עם רבי מרדכי פרבשטיין ממתינים בישיבה לפני ההלויה

בשעה היעודה, הוכנסה מיטתו של רבינו אל היכל הישיבה, כשתלמידיו הנאמנים מתעטפים באבל על סילוקו של חכם, שנתעלה לישיבה של מעלה כשהוא מזוקק ביסורין ומעוטר בעשרות שנות חיים מלאים תורה, עבודה וגמילות חסדים.

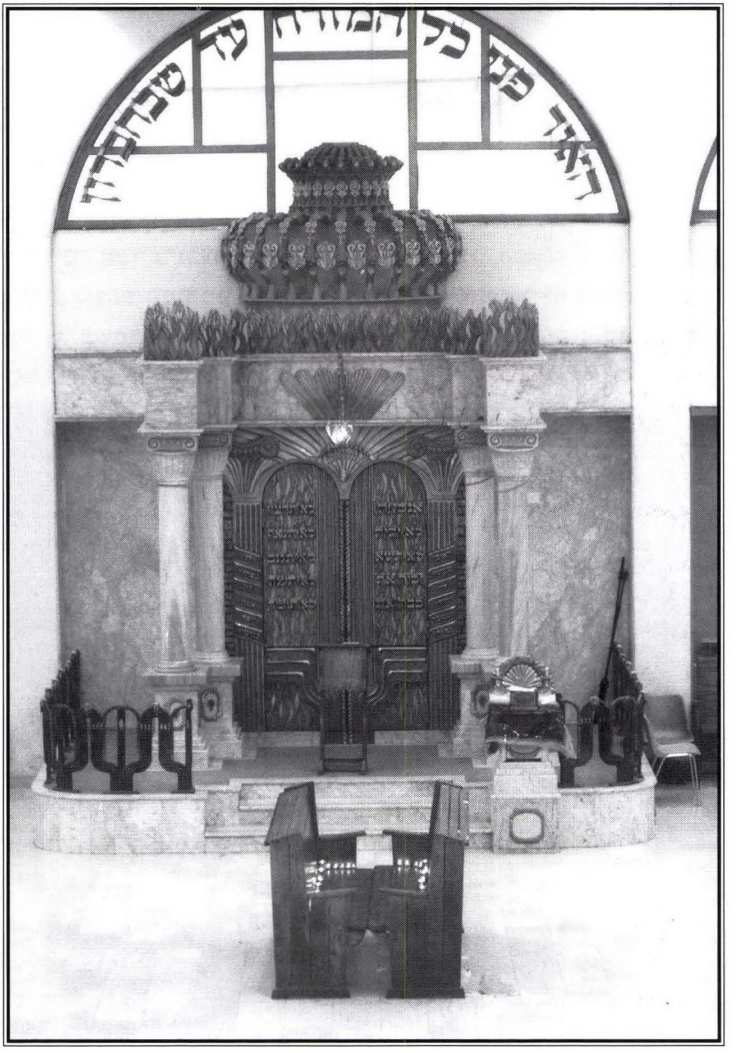

מקום המיטה באולם הישיבה

המיטה באולם הישיבה

פ-ר-י-ד-ה

- - - גלגל החמה כבר שקע לו. חשכת ערב נפרסה על חוצות ירושלים. גם בהיכל הישיבה פנימה, הועמו המנורות. רגעים של פרידה. רגעים של פרידת רבינו מ"כנסת ישראל" דחברון, שם למד ולימד מראשיתו ועד אחריתו. רגעים של פרידת רבינו מתלמידיו אהוביו שכה שקד על טיפוחם וגידולם, כשהוא מהלך כנגד רוחו של כל אחד ואחד. רגעים של פרידת הציבור מה"שליח ציבור" הנאמן, אשר הירבה לשפוך לב כמים עליו ועל שולחיו, ו... רגעים של פרידת התלמידים מן הדמות המופלאה שהליכות חייה הוטבעו עמוק בדם התמצית שלהם, כאשר כל הוויתה השפיעה תמיד שפע של אורה, של תורה, של שמחה, של עבודה, של צדקה, של חסד, של הטבה, שנבעו ממעיינות הנצח של פנימיות נפשו.

ובאותן רגעים של פרידה, נשמעו - בהוראת חכמי התורה שליט"א - דברי פרידה מפי בניו הגאונים שליט"א, אשר במילים קצרות ביטאו את עומק האבידה, כשהם מנועים מלספוד ולקונן, על פי צוואתו של רבינו זצ"ל.

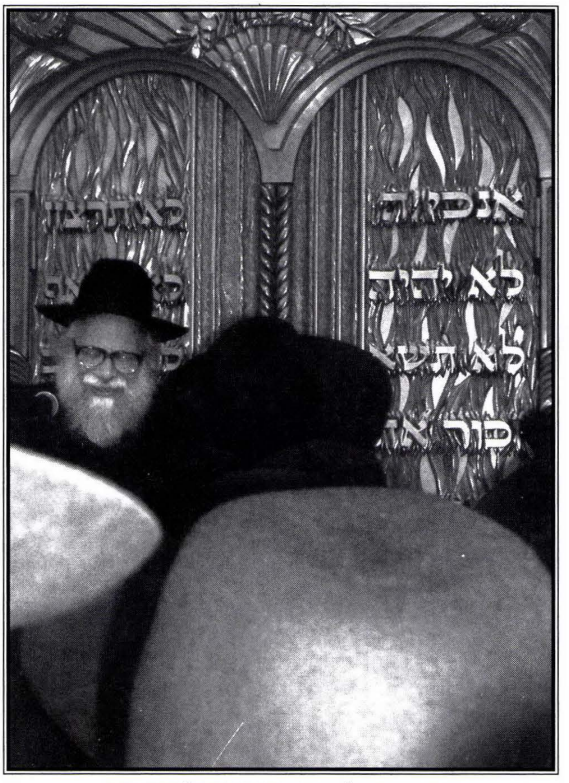

בנו רבי נח לפני המיטה בהיכל הישיבה

ראשון ניצב בנו רבי נח שליט"א, מנהלה הרוחני של ישיבת "רבינו חיים עוזר" בבני ברק, אשר הדגיש את היחס המיוחד שהעניק רבינו לכל אחד מן התלמידים.

אחריו עמד בנו רבי שלמה שליט"א, משגיח בישיבה הקדושה דחברון, שהזכיר את דברי צוואתו של רבינו להתחזק בשמירת הלשון, בהלכה ובמעשה.

ואחריהם עלה בנו רבי שמואל שליט"א, מראשי ישיבת "בית שמעיה" בבני ברק, שעמד על מידת האמת שהיתה טבועה ברבינו, על דקדוק המצוות שהכל ראו בו ועל התפילות המיוחדות שלו, כשבכללן - תפילותיו הנאמנות על צאצאיו.

בתום דברי הפרידה, הוצאה מיטתו הטהורה של רבינו זצ"ל מהיכל הישיבה, כשהיא נישאת בידי תלמידי ישיבת חברון לדורותיה, אשר עלו ובאו לכאן מכל פינות הארץ, ליטול חלק באשכבתיה דרבי ולכבד במותו את מי שבחיים חיותו היה מכבד את כל האדם.

משם נע מסע ההלויה רגלי אל עבר בנין הישיבה בשכונת גאולה, שם למד ולימד רבינו עשרות בשנים, מיום כינון הישיבה בתוככי ירושלים ועד יום העתקת משכן

הישיבה לגבעת מרדכי, כשלאורך כל מסלול ההלויה, מרחק קילומטרים רבים, פסעו האלפים מלאי יגון, כשהם מספרים שבח מעשיו המופלאים של רבינו זצ"ל.

מישיבת חברון בגאולה, המשיכו קבל האלפים לצעוד בכאב אחר מיטתו של רבינו עד פאתי שכונת "מאה שערים", כשמשם יצאה ההלויה בשיירת כלי רכב אל מעלה הר הזיתים.

והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה

- - - ושם, למרגלות הר הזיתים, קודם העלות המיטה ההרה, הזדמן לו לגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א, להאזין לדו-שיח, שהתנהל בין אחד השוטרים שפיקח על מסע ההלויה לבין אחד המלוים.

השוטר, שעמד נפעם לנוכח אלפי המלוים, התעניין בפני אחד מבין הקהל: מיהו הרב שנפטר, שכה אלפי אנשים מלוים אותו?

הלה השיב במילים פשוטות: הרב פאלי. הוא היה משגיח בישיבת חברון.

ברם, השוטר, שלא השכיל להכיר את משמעות המונח "משגיח", הוסיף ושאל: אולי תוכל לומר לי עליו עוד משהו?

"**הוא היה אדם אהוב על כולם**" - נשמע המענה.

התשובה שנשמעה באזני השוטר, נתקבלה בהתפעלות והוא פסע לעבר חבריו השוטרים, לספר בפניהם:

"**אתם שומעים מה הוא אומר, הוא היה אדם אהוב על כולם!**"

אכן, כזה היה רבינו זצ"ל. אוהב את הבריות ואהוב על הבריות, עד שזכה שהיה שם שמים מתאהב על ידו. ונתקיים בו מאמרם ז"ל "**כל שרוח הבריות נוחה הימנו, רוח המקום נוחה הימנו**".

כך התהלך רבינו בעולמו כל תשעים וחמש שנות חייו, ברוח נדיבה, ברוח נמוכה, ברוח חכמה ובינה, ברוח עצה וגבורה, ברוח דעת ויראת ד', כשהוא מאציל על סביביו

מן הרוח אשר בקרבו, עד אשר שבה הרוח אל האלקים אשר נתנה, כשתיקה ונרתיקה שבים אל העפר, אל מקום מנוחתו, סמוך לציונו של אביו זצ״ל ולציונם של רבותיו הגדולים, שריה-כהניה של ממלכת ״כנסת ישראל״ דסלובודקא-חברון - הסבא מסלובודקא זצ״ל, ראש הישיבה הגרמ״מ אפשטיין זצ״ל, המשגיח רבי לייב חסמן זצ״ל, ראש הישיבה הגר״י סרנא זצ״ל, המשגיח רבי מאיר חדש זצ״ל ושאר אלופי התורה דסלובודקא-חברון, הספונים טמונים בההיא אתרא קדישא, ב״חלקת הנביאים״ אשר בהר המישחה, אל נוכח הר בית ד׳.

מצבת רבי אברהם נח, אביו של רבינו

המצבה של רבינו

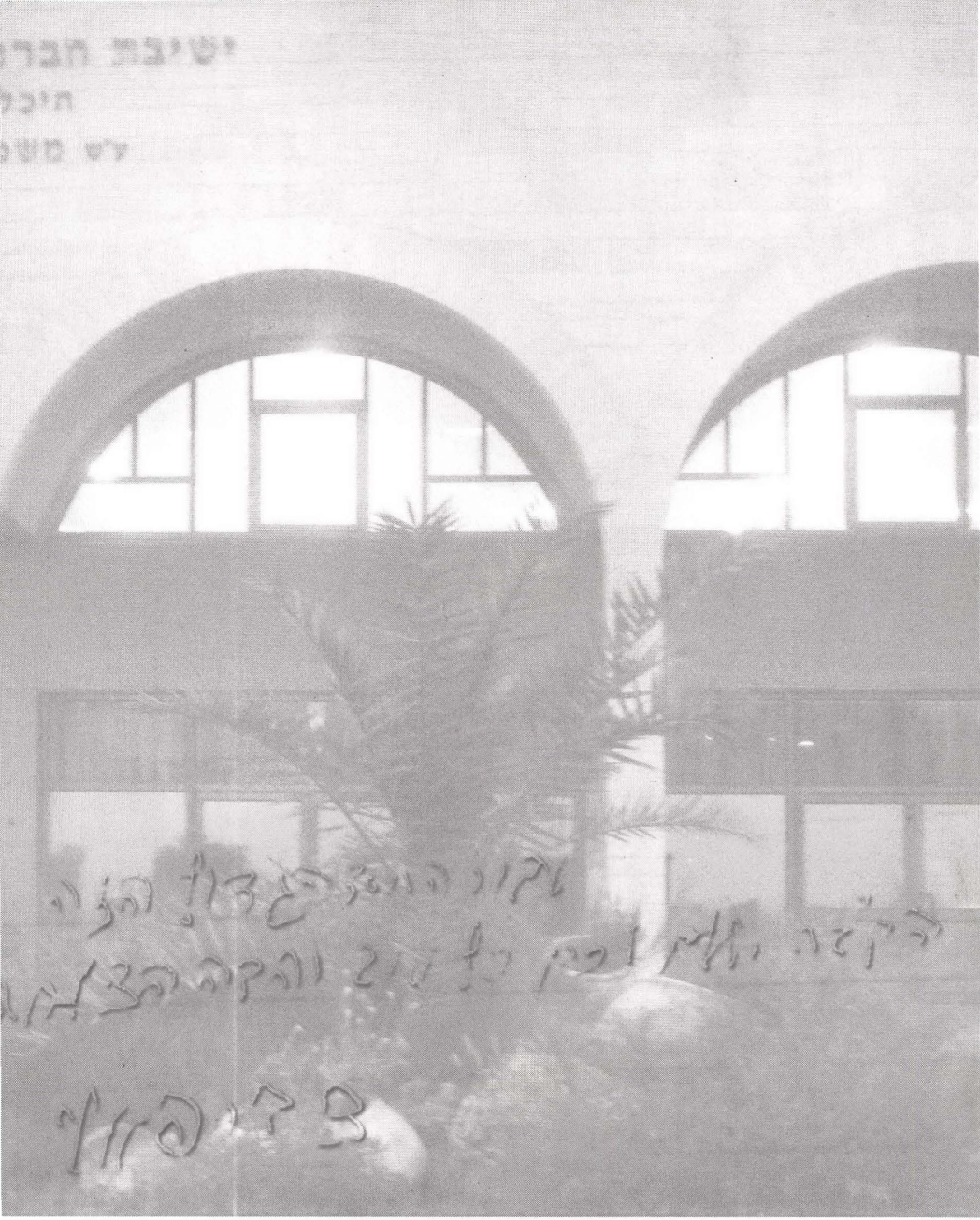

50

כנסת ישראל
שיבה
וולפסון